

**Національний авіаційний університет (Україна)
Сучавський «Штефан чел Маре» університет (Румунія)
InterPARES Trust**

**National Aviation University (NAU, Kyiv, Ukraine)
University «Stefan Cel Mare» of Suceava (Suceava, Romania)
InterPARES Trust**

**ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА:
ЗБЕРЕЖЕННЯ, ДОСТУП, ВИКОРИСТАННЯ
*Матеріали Міжнародної науково-практичної
конференції***

7–9 квітня 2015 р., м. Київ, Україна

**HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE:
PRESERVATION, ACCESS, USE
*Proceedings of the International Scientific
Conference***

7–9 April, 2015, Kyiv, Ukraine

Конференція організована дослідницькою групою кафедри історії та документознавства Національного авіаційного університету цільового міжнародного наукового проекту, здійсненого під егідою InterPARES Trust.

This conference is organized by the InterPARES Team of the Department of History and Records Management, National Aviation University (Ukraine) under the auspices of the InterPARES Trust Project.

Київ 2015

УДК 02+930.25+069 (091) (063)
ББК Ч83я431+Ч91я431+Ч93я431
1902

Історико-культурна спадщина: збереження, доступ, використання: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 7–9 квітня 2015 р., Національний авіаційний університет / редкол. Тюрменко І. І. та ін. - К. 2015. – 380 с.

Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції присвячені проблемам захисту історико-культурного надбання в умовах стрімкого розвитку інформаційного суспільства. Тези доповідей містять розробки учених та практичний досвід архівних, бібліотечних та музейних установ із збереження національної спадщини на різних носіях інформації, доступу до неї та забезпечення умов її поширення серед широкого загалу.

International scientific conference proceedings cover matters of historical and cultural heritage preservation in circumstances of rapid development of informational society. Scientific abstracts contain research results and practical experience of archive, library and museum institutions in matters of national memory preservation on different information carriers, access to it and its dissemination among wide public.

Редакційна колегія: Тюрменко І.І. (головний редактор),
Божук Л.В., Варенко В.М., Курченко Т.Є.,
Литвинська С.В., Настенко Л.Г., Рогожа М.М.,
Смольніков Ю.Б., Халецька Л. П., Юрченко О.А.

Комп'ютерна верстка: Клімчук О.В., Сverdлик З.М.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету (протокол № 2 від 11 березня 2015 р.)

ISBN

ЗМІСТ

АРХІВНІ, БІБЛІОТЕЧНІ ТА МУЗЕЙНІ УСТАНОВИ ЯК ОСЕРЕДКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ

Підсекція 1

Бабенко О., Колєчкін В. Висвітлення діяльності Єлисаветградського повітового комітету допомоги біженцям 1915 р. за фондами ДАКО.....	9
Бацак Н. Вплив музейного колекціонування на збереження історичної пам'яті грецької спільноти Надазов'я.....	13
Білокінь О., Дзима В. Популяризація об'єктів історико-культурної спадщини Шевченківського меморіалу в Канєві.....	17
Білушак Т. Дослідження обороноздатності середньовічного Львова XIV-XVIII ст. на основі аналізу архівних та музейних джерел.....	21
Будзар М. Фотоматеріали з історії дворянських садіб Прилуччини у фондах Краєзнавчого музею ім. В. І. Маслова міста Прилуки.....	25
Докашенко В., Докашенко Г. Історико-культурні пам'ятки Донецької провінції в контексті української історичної спадщини.....	29
Клименко Т. З історії становлення та розвитку Державного архіву Черкаської області.....	33
Левченко Л. Формування інститутів національної пам'яті в державі Ізраїль.....	37
Логачёв Д. Охотничье оружие украинских мастеров.....	41
Маньковська Р. Музейний наратив у пам'яттєвому дискурсі: соціокультурний контекст.....	45
Марченко О. Джерела з історії міського самоврядування Єлисаветграда другої половини XIX – початку XX ст.	49
Михайлуца М. Археографічний потенціал архівосховищ Півдня України у контексті вивчення підкупаційного релігійного життя (1941-1944 рр.)...	53
Осіння Н. Наукова спадщина вчених-геологів України середини XIX – початку XX ст.: бібліографічна цінність, збереження і використання в сучасних умовах.....	57
Паскал Ж. «Гетьманська столиця» Батурині як складова історико-культурної спадщини та музейної справи в Україні.....	61
Солонська Н. Бібліотечні пам'ятки Київської Русі: збереження національної спадщини.....	65
Фазан М. Матеріали з історії освіти Волині (1944–1953 рр.) у фондах Державного архіву Волинської області.....	69
Циганенко Л. Дослідження історії дворянства Півдня України за матеріалами Ізмаїльського архіву.....	73

Юрченко В. Документальні матеріали Центрального державного історичного архіву України у Львові про діяльність земських судів Галичини у XV–XVIII ст.	77
Яценко О. Роль архіву Коша Нової Запорозької Січі у збереженні історичної спадщини Козацько-гетьманської держави.....	81

АРХІВНІ, БІБЛІОТЕЧНІ ТА МУЗЕЙНІ УСТАНОВИ ЯК ОСЕРЕДКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ

Підсекція 2

Charfeddine I. Les registres des rabbins-notaires de Tunisie rédigés en judéo-arabe maalaq (1865-1969) et conservés aux Archives Nationales de Tunisie.....	85
Mitric O. Le livre slavons imprimé dans des anciens centres typographiques de l'Ukraine de la bibliothèque du monastère Sucheviska.....	90
Бем Н. Архівні документи III конференції КП(б)У як джерело дослідження реалій українського села навесні – літом 1932 року.....	94
Березовська О. Інформативні ресурси архівних документів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України як джерела з історії української академічної науки.....	98
Бондаренко В. Віртуальна виставка як інструмент представлення бібліотекою національного культурного надбання.....	102
Gordukalova G., Goncharova V. Bibliometrical appraisal of performance of virtual reference services in libraries.....	106
Гранчак Т. Національні бібліотеки як осередки збереження і формування національної пам'яті в умовах поширення інтернет-технологій.....	109
Коник О. Каталог громадської бібліотеки як індикатор соціокультурної ситуації в Херсоні та інтелектуальних запитів його жителів. 1872–1896 pp. ...	113
Коник Ю. «Незручна» національна пам'ять: нищення документів у Херсонській губернії в 1918–1922 pp.....	117
Левицька Н. Історичні архіви XIX – початку XX ст. – головні осередки історико-культурної спадщини України.....	121
Маренець Л. Реальна освіта на Єлисаветградщині за фондами Державного архіву Кіровоградської області.....	125
Матяш І. Архіви як установи пам'яті (за матеріалами зарубіжної історіографії).....	129
Мицик Ю., Тарасенко І. Фонд «Архів митрополита Іларіона (Огієнка)» в архіві консисторії УПЦ в Канаді (листування діячів української науки і культури).....	133
Міхно О. Науковий об'єкт «Колекція стародруків Педагогічного музею України» (рукописи, стародруки та рідкісні видання 1477–1923 pp.), що становить національне надбання: збереження, вивчення, популяризація.....	137

Олту Ф. Діяльність державного архіву Одеської області по захисту історичної пам'яті Одещини.....	141
Потіха А. Підготовка інформаційно-аналітичних матеріалів як інструмент збереження інформації сайтів політичних партій.....	145
Ситнік Т. Національне надбання у Педагогічному музеї України як джерело наукових досліджень.....	149
Сівков О. Колекція «Педагогічна україніка, 1842–1923 рр.» у фондах Педагогічного музею України.....	153
Степанович К. «Журнали педагогічної та історико-культурної тематики 1834-1923 рр.» Педагогічного Музею України.....	157
Супронюк О. Фонд еміграційних часописів відділу зарубіжної україніки національної бібліотеки україни імені В. І. Вернадського: проблеми збереження.....	161
Юрченко О. Державна наукова організація «Книжкова палата України імені Івана Федорова» як осередок документальної пам'яті України.....	166

ВЕБ-САЙТИ АРХІВНИХ, БІБЛІОТЕЧНИХ ТА МУЗЕЙНИХ УСТАНОВ: СТРУКТУРА, ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ, ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ СПАДЩИНИ ТА ЇЇ ЗБЕРІГАННЯ

Kandur H. Setting standards for electronic archiving: Turkish public sector experience.....	170
Бевз Т. Офіційний сайт міста Одеси як джерело для вивчення діяльності міської громади.....	174
Баталкіна В., Андрєєв С., Андрєєва К. Веб-сайт музею – інформаційний доступ до збереження історії.....	178
Бєлая О. Документоведення on-line через сайт установи.....	182
Бойко Г. Мережа сайтів архівів Київщини.....	186
Гулай В. Політико-комунікативні інструменти доступу до історико-культурної спадщини міст-партнерів України та Польщі.....	190
Келєр О. Німці Причорномор'я. Архівні фонди та інтернет-ресурси як взаємодоповнюючі джерела з пошуку коріння розпорошеного народу.....	194
Кондрашевська Ю. Інформаційне наповнення веб-сайтів громадсько-політичних організацій українців у Канаді.....	198
Кравченко Н. Віртуальні виставки Педагогічного музею України як спосіб популяризації видатних педагогів.....	202
Курченко Т. Стан доступу та збереження цифрової історико-культурної спадщини України на сайтах обласних краєзнавчих музеїв.....	206
Мина Ж. Впровадження веб-технологій у бібліотечних установах: відкритий доступ до наукової інформації.....	210

Палієнко М. Репрезентативність веб-сайтів архівних установ та їх роль у розширенні доступу до документної інформації.....	214
Полухович Т. Каталогізація в Педагогічному музеї України.....	218
Товкач І., Піддубний В. Уніфікований інтерактивний сайт – від розробки до впровадження в архівній галузі.....	222
Тюрменко І. Стан зберігання цифрової історико-культурної спадщини на веб-сайтах обласних державних архівних установ України.....	225
Халецька Л. Принципи якості веб-сайтів установ культури та науки: європейський досвід.....	230

АРХІВНИ І СУСПІЛЬСТВО

Балдынюк А. Инновационные подходы к организации информационных архивов.....	234
Божук Л. Архівно-інформаційний комплекс у контексті відкритого суспільства в Україні.....	238
Гребенніков В. Державний архів м. Києва як осередок історичної пам'яті про Київський авіаційний інститут.....	242
Клиніна Т. Документи національного архіву Великої Британії як джерело для вивчення історії Другої світової війни.....	246
Мишанич Я. Адміністративно-ділова документація Зони відчуження: збір документів та їх збереження.....	250
Половинчак Ю. Інтернет дискурс національної пам'яті.....	253
Татарчук В. Архівні джерела з історії авіаційного напрямку освіти і техніки в Київському політехнічному інституті (кінець XIX – перша третина XX ст.).....	257

ЦИФРОВА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА: НОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ

Братусь И. Использование семейных документов в общей историко-культурной ретроспекции.....	261
Вакула І. Оцифрування філокартичної шевченкіани: з досвіду роботи Шевченківського національного заповідника.....	265
Горбачова Г. Оцифрування документів та мультимедійні послуги як пріоритетні напрямки діяльності архівних установ у контексті євроінтеграційних процесів.....	269
Клімчук О. Концептуальна модель архівного зберігання цифрової історико-культурної спадщини.....	273
Литвинська С. Оцифрування документів як інноваційний спосіб збереження історико-культурної спадщини.....	276
Настенко Л. Управління життєвим циклом цифрових ресурсів.....	280

Якименко К. Інвентаризація культурних цінностей як фактор збереження національної пам'яті.....	284
---	-----

ЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Рогожа М. Визначення етичних складових на сайтах державних обласних архівів України (за результатами моніторингу, жовтень, 2014)..	288
Стежко С. Художні моделі минулого в культурі та літературі доби розстріляного відродження.....	291
Чумак А. Етичні колізії інформаційного простору: між свободою вибору та відповідальністю.....	294

ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В УМОВАХ ТЕХНОГЕННИХ І ПРИРОДНИХ КАТАСТРОФ

Балюк Р. Традиція та новаторство в умовах техногенних катастроф.....	298
Боровик В. Формування наукового архівного відеофону етнокультурної спадщини територій, уражених Чорнобильською катастрофою.....	302
Омеляшко Р. Засади формування Чорнобильського науково-інформаційного фонду культурної спадщини.....	306
Слизький А. Розроблення нової редакції «Правил пожежної безпеки для державних архівних установ».....	310
Чучман Х. Особисті «виробничі» щоденники сільських жителів Полісся як історичний документ (на матеріалах експедицій у зону відчуження Чорнобильської АЕС).....	314

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ В ГАЛУЗІ АРХІВНОЇ СПРАВИ, ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Барма О. Использование информационных ресурсов сетевого сообщества «Российская культурология» в учебной деятельности студентов-менеджеров социально-культурной сферы.....	318
Быкова Т. Актуальные вопросы профессиональной подготовки документоведов в Российской Федерации.....	322
Варенко В. Компетентнісний підхід у підготовці фахівців з документознавства та інформаційної діяльності.....	327
Гончаренко І. Теоретико-методологічні засади професійної підготовки документознавців.....	331
Гриценко Т. Особливості формування соціальної звітності: рух стейкхолдерів та триєдиний підхід.....	335
Ількова О. Формування професійної компетентності розроблення Положення про конфіденційну інформацію підприємства у майбутніх фахівців спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність».....	339

Колодіна Л. Лінгвістична компетентність як складова сучасної системи освітньої підготовки фахівців з документознавства.....	343
Константюк І. Дистанційне викладання української мови в Університеті Манітоби як інноваційна форма підготовки фахівців.....	347
Леміш Н. Діаріуші XVIII ст. як джерело документознавчих досліджень.....	350
Палеха Ю., Муреико Н. Історичний експурс в документально-інформаційні комунікації.....	354
Пелецишин А., Корж Р. Ієрархічна структура ВНЗ як суб'єкта інформаційної діяльності.....	358
Пелецишин А., Трач О. Напрями інформаційної діяльності при формуванні віртуальної спільноти.....	362
Петькун С. Інформаційно-комунікативна компетентність особистості в умовах глобалізації.....	366
Свердлик З. Роль архівних матеріалів з історії міського самоврядування Києва кін. XIX – поч. XX ст. у професійній підготовці документознавців.....	370

**АРХІВНІ, БІБЛІОТЕЧНІ ТА МУЗЕЙНІ УСТАНОВИ ЯК ОСЕРЕДКИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ
Підсекція 1**

**ARCHIVE, LIBRARY AND MUSEUM INSTITUTIONS AS THE CRADLES
OF NATIONAL MEMORY
Subsection 1**

**ВИСВІТЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЄЛИСАВЕТГРАДСЬКОГО
ПОВІТОВОГО КОМІТЕТУ ДОПОМОГИ БІЖЕНЦЯМ 1915 Р. ЗА
ФОНДАМИ ДАКО**

Олег Бабенко – директор, *Вадим Колечкін* – к.і.н., пров. наук. співроб.
Державний архів Кіровоградської області

**THE COVERAGE OF THE ELIZAVETGRAD COUNTY COMMITTEE
ON THE AID TO REFUGEES IN 1915
(ON THE BASIS OF THE DAKO FUND)**

Oleg Babenko – Director, *Vadim Kolechkin* – PhD (History), Leading Research Fellow
State archives of the Kirovograd region

The article describes the activities of the Elisavetgrad district Aid-to-Refugees Committee – a public charity organization, that coordinated aid to the victims of the war – in the year 1915.

Key words: WWI, refugees, charity.

Збереження досвіду діяльності благодійних організацій, що надавали допомогу постраждалим від війни є важливим для наступних поколінь. Цінним джерелом, що містить документи з цього питання є фонди Єлисаветградської земської управи періоду Першої світової війни. Проілюструвати особливості змісту фондів можна документами організації, що однією з перших простягла руку допомоги біженцям, а саме Єлисаветградського повітового комітету допомоги біженцям [1]. Однією з таких особливостей є фрагментарний і досить випадковий набір збережених документів. Але документи комітету добре доповнюються матеріалами місцевої преси відповідного періоду (од. зберігання №1167-1171, міська газет «Голос Юга» за 1915 р.), що дозволяє повністю відтворити етапи діяльності благодійної установи.

Поразки на Південно-Західному фронті у травні 1915 р. призвели до відступу та масового переселення біженців на схід. Згідно даних документальної бази ДАКО перша звістка про можливе масове переселення біженців була отримана у місті 8 липня 1915 р., з телеграми Херсонського губернатора барона Грєневіца, у якій повідомлялося, що через губернію може пройти велика кількість біженців з Кам'янець-Подільської та Бессарабської губерній. Грєневіц звернувся до дворянського предводителя барона

М. П. Медема з проханням негайно створити у Єлисаветграді повітовий комітет. Перед комітетом одразу ж постали завдання розміщення біженців при умові уникнення незручностей для місцевого населення, працевлаштування біженців, облаштування пунктів харчування, надання медичної допомоги, проведення санітарних оглядів.

Гроші на продовольство для переселенців до отримання ними заробітків повинні були надаватися військовим керівництвом через губернський комітет. До отримання коштів від військового міністерства губернатор просив Медема відшукати гроші на місці. Якщо цих грошей не вистачило б, Греневіч пропонував просити про фінансову допомогу губернський комітет [1, арк. 1].

Наступного дня відбулася перша нарада Єлисаветградського повітового комітету допомоги біженцям. Предметом обговорення стала телеграма херсонського губернатора. Комітет одразу визначив декілька головних проблем: невизначена кількість переселенців, відсутність придатних приміщень під розміщення біженців, пошук роботи для них, необхідність організації санітарного контролю і пунктів харчування на всьому маршруті пересування людей, відсутність коштів для виконання завдань, поставлених перед комітетом. Також комітет звернувся до всіх волосних управ із закликом створити відповідні місцеві комітети [2, арк. 8].

Наступне засідання комітету відбулося 19 липня 1915 р. У засіданні брав участь заступник голови міської думи М. С. Близнюк, який повідомив про дозвіл на позичку у 1000 крб. з міського бюджету на першочергові витрати. Знову обговорювалися питання пошуку житла, організації лікарсько-санітарної допомоги, харчування переселенців. Також було ухвалено розпочати збір коштів на користь біженців.

На засіданні було здійснене подальше організаційне оформлення комітету. Вирішено створити 7 комісій: евакуаційну, господарську, трудову, статистичну, лікарсько-санітарну, фінансову. Крім того було обрано бюро комітету з 5 осіб, яке очолював безпосередньо М. П. Медем [2, арк. 20].

Наприкінці липня та у першій половині серпня 1915 р. кількість біженців, що прибували до повіту, була відносно невеликою. Так, 16 серпня 1915 р. з Курська та Харкова прибули 94 біженці, 17 серпня з Брест-Литовського до Єлисаветграда прибули зі станції Луцьк декілька вагонів з 32 біженцями, службовцями залізниці та членами їх сімей. 18 серпня 1915 р. до Єлисаветграда прибули з Холмської губернії 10 сімей (43 особи) селян-хліборобів. Такі невеликі партії вимушених переселенців прибували до міста майже щодня і поступово розподілялися по повіту [3, арк. 26-28].

Проте проблема біженства поступово набувала катастрофічних масштабів. 17 серпня в Одесі відбулася нарада, присвячена цій проблемі під головуванням головного уповноваженого з питань облаштування біженців на півдні Росії князя Урусова. На нараді Херсонська губернія, і зокрема Єлисаветградський повіт, були оголошені транзитною територією, через яку партії переселенців будуть прямувати до інших губерній. Можлива кількість

переміщених осіб нараховувала приблизно 300-500 тис. Головним питанням визначалося створення ефективного санітарного контролю [3, арк. 28 зв.].

Вже 18 серпня херсонський губернатор запросив у барона М. П. Медема дані про кількість біженців, яку можна було б розмістити у містах та населених пунктах повіту. Барон Медем визначив кількість біженців, яку може вмістити повіт разом з Єлисаветградом у 15 тис. осіб [3, арк. 30].

Тим часом діяльність комісій набувала впорядкованого характеру. Евакуаційна комісія займалася перевезенням біженців до місць тимчасового поселення. Статистична комісія намагалася налагодити облік біженців. Трудова комісія підшукувала біженцям роботу. Господарська комісія розподіляла продуктові пайки та облаштовувала пункти харчування. Лікарсько-санітарна намагалася проводити огляд новоприбулих ще на вокзалі. Фінансова комісія шукала можливості поповнити скарбничку комітету за рахунок добровільних грошових зборів, позик, благодійних аукціонів, продажу речей, зданих благодійниками, різноманітних розважальних заходів на користь біженців.

Проте виникали і нові проблеми. Значна кількість біженців прибували до міста своїм коштом і не ставали на облік. Тому на момент, коли загальна чисельність біженців у місті наблизилася до 1000, у статистичній комісії на обліку стояло близько 100 осіб, які і отримували допомогу від господарської комісії. Необліковані біженці змушені були дорожче знімати житло, самотужки шукати роботу, ускладнювали обрахування необхідної кількості безкоштовних обідів, створювали загрозу неконтрольованого розповсюдження інфекційних хвороб. Тому 20 вересня 1915 р. ЄПКДП створив комісію попечителів, яка мала розподілити місто на 12 ділянок. До кожної з них було призначено окремого попечителя, який мав виявляти необлікованих біженців, наглядати за санітарним та майновим становищем переселенців, розподіляти серед них грошову допомогу. Одночасно комісія виробила форму картки для опитування біженців. Ще одним клопотом стало влаштування дітей прибулих до місцевих навчальних закладів з початком навчального сезону. У багатьох школах та училищах довелося створювати додаткові класи, у тому числі і вечірні [4, арк. 36].

Ще 30 серпня в Російській імперії був ухвалений закон про допомогу біженцям, який передавав питання піклування про переселенців на місцеві земства. Таким чином Херсонський губернатор наказав М. П. Медему готувати справи для передачі у міську управу не пізніше 5 листопада. Незважаючи на це, комітет продовжував свою діяльність [1, арк. 3].

Крім переселенців, що осіли у повіті та місті, комітет опікувався і транзитним пересуванням біженців. Комітет визначив 3 транзитні шляхи через територію повіту для переїзду: через Новомиргород на Сентове (пропуск – до 8000 осіб), через Новоархангельськ до Аджамки та через Ольвіополь на Плетений Ташлик (по 15000). На шляху через кожні 20 верст були створені пункти харчування та санітарного огляду, визначені місця відпочинку та ночівлі для транзитників [4, арк. 47].

На початок жовтня після подолання багатьох труднощів структура і методи діяльності комітету були сформовані остаточно. У складі комітету діяли: бюро

комітету (видавало посвідчення біженця, документи на безкоштовний проїзд, направляло до місцевих комітетів), трудова комісія, довідкове бюро, попечительська комісія, господарська комісія, евакуаційна комісія, лікарсько-санітарна комісія. Тільки у місті були визначені 5 місць тимчасового перебування біженців перед остаточним розселенням у місті та повіті, 6 місць безкоштовної медичної допомоги [5, арк. 33]. Значна кількість біженців була працевлаштована, або забезпечена грошовою та продуктовою допомогою, паливом по знижених цінах.

Кількість переселенців у місті на цей момент згідно даних міського голови сягала 8000 осіб, з них комітет зареєстрував більше 2000 біженців-християн та близько 1400 переселенців іудейського віросповідання. Крім цього, ще 3904 особи перебували у повіті на утриманні місцевих комітетів та на роботах у селах та економія [6, арк. 47]. На цей момент комітет, після перших негараздів, спромігся налагодити роботу з піклування за прибулими, про що свідчить те, що міська дума просила евакуаційну, трудову та попечительську комісії не припиняти свою роботу після ліквідації комітету, а перейти у підпорядкування земській управі. Таку оцінку дій громадського органу можна вважати досить високою. Також продовжували діяльність місцеві комітети: Лисогорський, Вознесенський, Лелеківський, Ольвіопольський, Новоукраїнський, Казанковський та Добровеличківський.

Наприкінці жовтня 1915 р. голова комітету почав готувати звіт, який стосувався, переважно фінансів, витрачених повітовим і місцевими комітетами. Звіт був представлений 7 грудня 1915 р., але його перевірка тривала до 30 грудня 1917 р., коли ліквідаційна комісія міської думи загалом затвердила звіт. Згідно даних комісії комітетом було отримано від держави та благодійників 20725 крб. 13 коп. Реально витрачено більше 18,6 тис. карбованців. Ця сума складалася з 16,1 тис. крб., отриманих з державної скарбниці, з яких більше 12,5 тис. крб. було витрачено комітетом, 3562 крб. 75 коп. потрібно було повернути тим, хто давав позики комітету, решту складали добровільні пожертви [1, арк. 31].

Таким чином документи Державного архіву Кіровоградської області засвідчують успішну діяльність комітету. Фонди ДАКО документально підтверджують участь громадян міста у наданні допомоги людям, що потрапили у біду; також засвідчують державну підтримку, зокрема фінансову, діяльності цих громадян та допомогу широкої громадськості членам комітету. Вдале поєднання зусиль широкого кола громадськості, активної її частини з державою і давали позитивний результат.

Список використаних джерел та літератури:

1. Державний архів Кіровоградської області, фонд 21, опис 1, справа 12.
2. Голос Юга, липень 1915 р. / ДАКО, одиниця зберігання інв. №1167.
3. Голос Юга, серпень 1915 р. / ДАКО, од.зб. інв. №1168.
4. Голос Юга, вересень 1915 р. / ДАКО, од.зб. інв. №1169.
5. Голос Юга, жовтень 1915 р. / ДАКО, од.зб. інв. №1170.
6. Голос Юга, листопад 1915 р. / ДАКО, од.зб. інв. №1171.

ВПЛИВ МУЗЕЙНОГО КОЛЕКЦІОНУВАННЯ НА ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ГРЕЦЬКОЇ СПІЛЬНОТИ НАДАЗОВ'Я

Наталія Бацак – к.і.н., ст.наук.співр.
Інститут історії України НАНУ (м. Київ, Україна)

THE INFLUENCE OF MUSEUM COLLECTING ON ETHNIC-IDENTITY FORMATION AND HISTORICAL MEMORY OF THE AZOV GREEK COMMUNITY

Natalia Batsak – PhD (History), Senior Research Fellow
Institute of Ukrainian History, National Academy of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

The museum collection as the formation of ethnic identity factor and the historical memory preservation of the Azov Greek community have been investigated.

Key words: Azov Greek community, museum collection, historical memory, ethnic identity.

Сучасні греки Надазов'я – біетнічна спільнота, що вже третє століття мешкає на території Донеччини – досить інтенсивно втягнені у складні та суперечливі соціокультурні процеси: урбанізаційні, інтенсифікації міграційних рухів, ускладнення соціальних практик тощо. Більша частина цієї етнічної групи проживає у великих містах і по селах регіону в умовах постійних міжетнічних контактів, що не може не спричинитися до культурної уніфікації взагалі, й активної асиміляції греків (насамперед, мовної, культурної), зокрема. Тим не менше усі вони продовжують усвідомлювати свою етнічну (а рівночасно, й субетнічну – румейську або урумську) приналежність, маючи чітке маркування власного етнічного простору. Саме тому питання механізмів збереження історичної пам'яті та етнічної ідентичності надазовських греків спонукають істориків до нових досліджень. Музеї, і за визначенням, і фактично, є основними хранителями історичної пам'яті як важлива ланка єдиної системи накопичення, зберігання і використання історичної пам'яті суспільства в цілому або окремої етнічної групи.

Традиція репрезентації традиційної культури грецького населення Маріупольщини у музейних колекціях та виставкових заходах бере початок понад півтора століття тому. Так, відомо, що вже на Першій етнографічній виставці (1867 р., Москва) серед інших етнічних груп населення Причорномор'я були представлені й греки [3]. На межі XIX–XX ст. на основі збирання предметів традиційного побуту для виставок і музейних експозицій були започатковані регіональні етнографічні колекції маріупольських греків.

Практика збору матеріалів і формування перших музейних і виставкових колекцій з традиційної культури надазовських греків була пов'язана з поширенням наукового руху за участі різноманітних громадських наукових організацій [1, с.14-17] (Московського археологічного товариства, Російського географічного товариства та ін.), які залучали до своїх масштабних дослідницьких проєктів як відомих науковців-професорів університетів, так і ентузіастів-провінціалів. Найбільші зібрання матеріалів традиційної грецької

© *Наталія Бацак*

культури початку XX ст., котрі репрезентували її у різноманітних аспектах, були представлені на виставках Археологічних з'їздів у Харкові (1902 р.) [5] та Катеринославі (1904 р.) [11]. Так етнографічна музейна і виставкова діяльність поступово сформували суспільну думку про своєрідну, не лише матеріальну, цінність традиційної культурної спадщини грецької людності Маріупольщини. Це спонукало до її дослідження місцевих краєзнавців: А. Анторінова, В. Гофа, С. Маркова та ін. Унаслідок їхньої діяльності наприкінці XIX ст. була започаткована цікава археолого-етнографічна колекція музею Маріупольської Олександрівської гімназії [7; 9]. Для нього була характерною типова тоді краєзнавча концепція, відбита у назві: «історико-церковно-археологічний музей». Кілька десятиліть у гімназичному музеї формувалися колекції відповідних напрямків завдяки наполегливій праці подвижників-викладачів, учнів та місцевої інтелігенції.

На початку XX ст. він перетворився на осередок краєзнавчих студій «Маріупольського товариства вивчення історії місцевого краю», організованого І. Коваленком. Згодом 1920 р. дослідник реорганізував збережені ним колекції музею гімназії у Маріупольський музей краєзнавства. Національна політика коренізації, запроваджена радянським урядом, спричинилася до відкриття 1926 р. у структурі музею грецького відділу. Він мав за мету «збирання матеріалів, що відбили найбільш яскраво соціальну сторону в житті і культурному розвитку грецького народу, як у минулому, так і в сьогоденні» [12, арк.41].

Цей музейний проект довгий час був унікальним не лише в регіоні, а й в Україні. 1928 р. його колекція репрезентувала грецьку етнічну групу на виставці національних меншин на IV сесії ВУЦВК у Харкові [4, с. 75-76; 13, арк. 36]. У музеї щороку поповнювали свої знання з історії культури та економіки краю близько півтора десятка тисяч відвідувачів з Донеччини та інших українських областей. Крім того, музей активно організовував виставки своєї пересувної експозиції, присвяченій історії та сучасності грецької спільноти, її традиційної культури [14, арк. 1–2].

З припиненням політики коренізації окрема державна підтримка діяльності грецького відділу музею була згорнута остаточно. Цей момент, а також масові репресії 1930–1940-х рр. відносно грецької спільноти, особливо її культурно-національної еліти, стали відправною позначкою тривалого процесу ігнорування (негативного ставлення) суспільства до грецької ідентичності, що зрештою призвів до розриву традиції і розпаду історичної пам'яті етнічної групи.

Радянська національна політика до 1980-х рр. була спрямована на асиміляцію грецької спільноти у багатоетнічному населенні Донеччини. Основними механізмами тут слугували русифікація освітньої, культурної, наукової та виробничої сфери життєдіяльності спільноти. Надазовські греки поступово відмовлялися від румейської та урумської мови як засобу міжособистісного спілкування навіть у побуті. Держава заохочувала зміну грецьких прізвищ на російські та українські, а також виправлення паспортних

відомостей про національність (також на російську або українську) [8, с. 34]. У руслі придушення етнічної історичної пам'яті радянський уряд позбавив м. Маріуполь та більшість грецьких сіл їхніх історичних назв. Лише з кінця 1980-х рр., а надто після набуття Україною державного суверенітету, став можливим процес відновлення історичної пам'яті грецької спільноти. Провідну роль у ньому відіграли національно-культурні товариства і громадські музеї Маріупольщини.

Для сьогодення музейних проєктів регіону є актуальним залучення до кола популяризаторської і освітньо-виховної роботи низки актуальних проблем, пов'язаних з відновленням історичної пам'яті греків (історії заснування міста і грецької округи, трансформацій грецької традиційної культури, повсякдення етнічної групи на різних етапах розвитку тощо). Висока ефективність транслювання інформації та образів історичної пам'яті обумовлена як суспільною зацікавленістю, так і участю засобів медіа, активно залучених до поширення знань про минуле регіону і грецької людності. Зокрема, протягом останніх десятиліть музейні співробітники постійно інформували широкий загал через місцеві ЗМІ про археологічні та історичні дослідження на теренах Маріупольщини, зокрема, популяризували факти з історії та культури греків Надазов'я [10].

Одним з важливих наслідків науково-просвітницької та культуротворчої діяльності музею, свідченням живої історичної пам'яті є зростання інтересу до історії етнічної групи з боку греків-краєзнавців. Широко відомою є діяльність дослідників-популяризаторів грецької минувшини на теренах Надазов'я, хранителів історичної пам'яті С. Теміра, А. Проценка, С. Калосерова, П. Мазура, Л. Кузьмінкова, І. Папуша та ін.

Популяризації історії грецького етносу, його культурної спадщини успішно слугують музеї і виставки. Грецьку тематику висвітлюють експозиції державних і аматорських музеїв, організація яких відбулася за участі національно-культурних товариств. Так, 1993 р. аматорський музей побуту греків Надазов'я у с. Сартана було реорганізовано у філію Маріупольського краєзнавчого музею, Музей історії і культури греків, що його цілком присвячено історичній спадщині етнічної групи. У структурі музею діють 4 відділи: «Історія», «Побут та етнографія», «Література і мистецтво», «Грецький рух на сучасному етапі» [6, с.4].

З кінця минулого століття по грецьких селах та при національно-культурних товариствах існує низка громадських (аматорських) музеїв. Переважно це невеликі відділи в експозиціях шкільних музеїв або у клубах, що демонструють предмети і матеріали з історії місцевої грецької громади. Але деякі з них зусиллями місцевих ентузіастів стали повноцінними музейними експозиціями. Так, у кількох приміщеннях музею культури та побуту греків с. Старолинівка, очолюваного краєзнавцем С. Теміром, зібрані десятки тисяч експонатів, які різнобічно репрезентують історико-культурну спадщину спільноти [2, с. 167–168].

Свідченнями відновлення етнічної історичної пам'яті надазовських греків

можна вважати ряд ініціатив грецької громадськості. Серед них найбільший резонанс мали повернення кільком грецьким населеним пунктам їх історичних назв, відновлення храмів грецьких парафій Маріупольщини, вшанування пам'яті видатних діячів грецької історії (зокрема, встановлення меморіального погруддя поета Г. Костопрва у с. Малий Янісоль (1993 р.), канонізація (1998 р.) та спорудження двох монументів (1998, 2008 рр.) і храму (2011 р.) на честь святителя митрополита Ігнатія в Маріуполі тощо. На сьогодні через обмежену спонсорську підтримку та деякий спад зацікавленості з боку громадськості більшість аматорських музеїв законсервувалися. Однак грецькі товариства вбачають можливості для розкриття їхнього потенціалу не лише в активізації освітньо-виховних програм, але й у переорієнтації на новий тип відвідувача, що має з'явитися з розвитком у Надазов'ї культурно-пізнавального туризму. Таким чином, сучасний музей греків Маріупольщини відіграватиме відносно їхньої історичної пам'яті подвійну роль: з одного боку, він дозволить зберегти її та передати наступним поколінням, а з іншого, візьме активну участь у її формуванні та подальшому розвитку.

Список використаних джерел та літератури

1. Араджиони М. А. Греки Крыма и Приазовья: история изучения и историография этнической истории и культуры (80-е гг. XVIII в. – 90-е гг. XX в.) / М. А. Араджиони. – Симферополь, 1999. – 187 с.
2. Балабанов К.В., Пахоменко С.П. Національно-культурне та громадське життя греків України в другій половині XX – на початку XXI століття. – Маріуполь, 2006. – 268 с.
3. Всероссийская этнографическая выставка и славянский съезд в мае 1867 года. – М., 1867. – 479 с.
4. Життя краєзнавчих організацій. Харківська округа. Грецький відділ виставки нацменшостей на IV сесії ВУЦВК // Краєзнавство. – 1928. – № 6–10. – С. 75–76.
5. Каталог выставки XII АС в г. Харькове / Е.К. Редин. – Харьков, 1902. – 70 с.
6. Кучугура Л. Экспозиция в музее Сартаны / Л. Кучугура // Эллыны Украины. – 1996. – № 3. – С.4
7. Мариуполь и его окрестности. – Мариуполь, 1892. – 599 с.
8. Мороз Р. В. Проти вітру. Спогади дружини українського політв'язня / Р. В. Мороз. – Харків, 2012.
9. Отчет о состоянии Мариупольской Александровской мужской гимназии за 1893. – Мариуполь, 1894.
10. Відгуки про роботу за 1999–2005 рр. // Поточний архів Маріупольського музею краєзнавства.
11. Программа Тринадцатого Археологического съезда в Екатеринославе в 1905 г. и протоколы заседаний Предварительного комитета 4-6 января 1903 г. – М., 1903.
12. ЦДАВО. – Ф.413 – Оп.1. – Спр.100.
13. ЦДАВО. – Ф.413. – Оп.1. – Спр.384.
14. ЦДАВО. – Ф.413. – Оп.1. – Спр.592.

ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ОБ'ЄКТІВ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ШЕВЧЕНКІВСЬКОГО МЕМОРІАЛУ В КАНЕВІ

Ольга Білокінь – наук. співроб., *Віта Дзима* – наук. співроб.
Шевченківський національний заповідник (м. Канів, Україна)

POPULARIZATION OF THE OBJECTS OF HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE OF SHEVCHENKO'S MEMORIAL IN KANIV

Olga Bilokin – Research Fellow, *Vita Dzima* – Research Fellow
Shevchenko's National Reserve (Kaniv, Ukraine)

The article highlights the experience of the Shevchenko National Reserve as an institution which preserves, makes description and account of historical and cultural heritage in the context of Ukrainian history, discusses the ways of spreading them among Ukrainian and world communities.

Key words: Shevchenko's Memorial, register of immovable monuments, scientific passports, archives, media space.

Серед завдань Шевченківського національного заповідника особливе місце належить охороні, реставрації, паспортизації, внесенню до Державного реєстру нерухомих пам'яток України об'єктів історико-культурної спадщини, а це передбачає їх опис, фотофіксацію в різних часових зрізах, створення електронних баз даних. Не менш важливим для музейників є поширення в Україні та в світі інформації про формування семіотично маркованого культурного ландшафту, що відображає ціннісні пріоритети народу. Тарасова (Чернеча) гора – місце вічного спочинку українського поета і художника Т. Г. Шевченка – постала в свідомості багатьох поколінь як національна святиня. Шевченківський меморіал завжди викликає інтерес шанувальників поета, особливо в ювілейні роки (200-річчя від дня народження Кобзаря на генеральній конференції 37-ї сесії ЮНЕСКО включено до Календаря пам'ятних дат в 2014-2015 рр.).

Одним із шляхів забезпечення інформаційного доступу до національної культурної спадщини є розповсюдження видань, підготовлених до друку працівниками заповідника на основі документів і матеріалів із фондів та архівних джерел, що зберігаються на паперових та електронних носіях. Так, до ювілейної дати заповідником у 2013 р. було здійснено 12 видань (включно з рекламно-іміджевою продукцією), 103 публікації, в 2014 р. – 8 видань і 184 публікації, надано ряд інтерв'ю телеканалам українського телебачення. Подібна друкована та медіапродукція покликана передавати найновіший стан знань та інформації. Адже, як зазначає автор універсального посібника із загальної музеєлогії Ф. Вайдахер, «таким чином музей виходить поза свої стіни і може звертатися до набагато ширшого кола публіки, ніж його відвідувачі» [2, с. 422]. На перевагах публічності та зв'язків із громадськістю у використанні напрацьованих баз даних наголошують фахівці з музейного маркетингу і вироблення стратегії розвитку, оскільки «створення музейної

© Ольга Білокінь
© Віта Дзима

друкованої продукції – інвестиція в приваблення відвідувачів і меценатів, підтримка їхньої зацікавленості» [4, с. 367].

Функції музеїв і заповідників у суспільстві суттєво трансформувалися з появою мас-медіа та інтернету, «експерти звертають увагу на зростання ролі музею і музейних мереж у справі глобальної «трансляції» культурної спадщини [5, с. 127]. Широкий та оперативний доступ до інформації про збереження та реставрацію існуючих, відкриття нових об'єктів культурної спадщини забезпечує веб-сайт «Шевченківський національний заповідник».

Найбільш знаковими пам'ятками (об'єктами) на території заповідника є могила Т. Г. Шевченка (1861 р.) з пам'ятником на ній (1939 р., скульптор М. Г. Манізер) – пам'ятка історії та монументального мистецтва; будинок державного музею Кобзаря (1934–1937, 1939 рр., арх. В. Г. Кричевський, П. Ф. Костирко) – пам'ятка архітектури; могила доглядача Шевченківського меморіалу І. О. Ядловського (1933 рр.) – пам'ятка історії; пам'ятний знак українському патріоту, Герою України Олексі Гірнику (2009 р.); перший народний музей Т. Г. Шевченка – «Тарасова світлиця» (1884 р.; розібрано 1936 р. у зв'язку з будівництвом сучасного музею; відтворено 1989–1991 рр.).

Детальну інформацію за визначеними критеріями про кожен із знаків національної пам'яті вміщує науково-облікова документація в паперовому та електронному вигляді. Зазначені відомості занесено до розробленого фахівцями Науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень Міністерства культури України «Плану організації території Шевченківського національного заповідника» (2013 р.), в якому визначено розташування пам'яток і об'єктів, заходи з охорони, використання, реставрації, реабілітації, музеєфікації пам'яток заповідника, збереження традиційного характеру середовища, розроблено пропозиції щодо архітектурно-планувальної організації території заповідника. Зазначений документ є невід'ємним складником для підготовки номінаційної документації стосовно занесення могили Тараса Шевченка і заповідника в м. Каневі до Списку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО як об'єкта, що з 1989 р. перебуває у Попередньому списку об'єктів Світової спадщини. Це завдання передбачено і Постановою Верховної Ради України №1326-VII від 5 червня 2014 р. «Про рекомендації парламентських слухань на тему «Тарас Шевченко як постать світового значення (до 200-річчя від дня народження)».

Історичні та пам'яткоохоронні довідки, що відображають формування Шевченківського меморіалу на фоні різних ідеологічних контекстів та суспільних подій, у редукованому вигляді відображають багаторічні глибокі дослідження науковців Шевченківського національного заповідника. Зокрема, монументальна праця заслуженого працівника культури України, кандидата філології З. П. Тарахан-Берези – «Святиня», що постала як результат осмислення її автором величезної кількості документальних, історичних, мемуарних і фольклорних джерел та власних спостережень, – не лише розповідає про основні віхи літопису Тарасової гори, а й закликає «зберегти її для прийдешніх поколінь, адже майбутнього гідний лише народ, який уміє берегти Святині» [8, с. 538].

Із часу перепоховання Т. Г. Шевченка на Чернечій горі, названій звідтоді Тарасовою, вигляд її зазнавав змін. Спершу надмогильний курган увінчували дерев'яні хрести, в 1884 р. було встановлено виготовлений за народні кошти чавунний пам'ятник-хрест (архітектор В. Сичугов) та відкрито перший народний музей «Тарасова світлиця». Про подальшу долю чавунного хреста, встановлення чавунного погруддя Тараса Шевченка (автор Калень Терещенко) йдеться також у виданій 2013 р. монографії кандидата історичних наук С. А. Брижицької «Подія на Чернечій і долі людей» [1], джерельною базою для написання якої слугували не лише фондові та архівні матеріали заповідника, а й документи Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського, Державного архіву Черкаської області, опубліковані дослідження, інші матеріали.

20-літтю з часу відтворення першого народного музею 3 серпня 1991 р. присвячена книга заслуженого працівника культури України Р. В. Танани «Тарасова світлиця» (2011 р.), в якій висвітлено друге життя об'єкта культурної спадщини після відтворення в 1991 р. [7]. Ще одну пам'ятку – могилу хранителя національної святині – Івана Олексійовича Ядловського представлено в кількох буклетах дослідниці.

Науковці музею Кобзаря на Чернечій горі напередодні 200-ліття з дня народження поета взяли участь у двох проектах Державного виробничого підприємства «Картографія» (Київ), в яких історико-культурна спадщина Шевченківського національного заповідника представлена в тематичній єдності з іншими знаковими місцями України [9; 10, с. 77–78].

Прикладом того, як наукові дослідження не лише описують об'єкти, а й формують суспільну думку щодо створення нових, є видання заповідником збірника спогадів очевидців про трагічну сторінку історії 1932–1933 рр. [6]. За цими свідченнями було встановлено місце масового поховання дітей у ті роки, а на звернення Шевченківського національного заповідника до Канівської міської ради 2003 р. на тому ж місці (цвинтар в урочищі Монастирок неподалік Тарасової гори) було відкрито пам'ятний знак у вигляді хреста зі свічкою скорботи. Зібрані спогади очевидців тих подій доповнили інформацію громадських сайтів, зокрема були вміщені в розділі «Свідчення» на сайті Міжнародного фонду «Україна 3000» www.golodomor.org.ua.

Втіленням пошанування народом козацької звияги, героїчного літопису постав поміж Чернечою та Пилипенковою горами 21 травня 2007 р. пам'ятний знак українському гетьману Івану Підкові, похованому біля Чернечої гори, як і Самійло Кішка, Яків Шах, інші достойники, про що свідчать архівні та фольклорні джерела. Нещодавно за цим пам'ятним знаком було відтворено, а 9 березня 2014 р. освячено священослужителями кількох конфесій, козацьку церкву Покрови Пресвятої Богородиці.

Об'єкти історико-культурної спадщини є свідченнями й новітньої історії України. Так, 2009 р. на Тарасовій горі неподалік могили Кобзаря було встановлено пам'ятний знак українському патріоту, Герою України Олексі Гірнику на місці його самоспалення 21 січня 1978 р. як протесту проти

русифікації України (скульптор А. Балог). На цвинтарі в Монастирку неподалік Чернечої гори 15 квітня 2011 р. було поховано прах корінної британки Віри Річ (Елізабет Джоан Річ) – відомої перекладачки творів Т. Г. Шевченка англійською мовою. Такою була її заповітна воля. Інформація про місце поховання, заходи з пошанування Віри Річ оприлюднено на сайті заповідника, в ЗМІ, а в музейному науково-публіцистичному віснику «Чернеча гора» опубліковано електронний лист, підписаний професором Кінгстонського університету (Великобританія) доктором Аланом Флауерсом від імені друзів перекладачки з Лондона як вітання учасникам англomовної конференції на Тарасовій горі в Каневі.

Безперечно, горизонти розширення такої діяльності безмежні. Окреслюючи напрями ефективності використання інформаційних технологій (ІТ), К. Кобцев зазначає, що застосування мультимедійних засобів дозволяє об'єднати музейні колекції та надати доступ до них з використанням аудіо, відео, анімації, передачі зображення тощо надаючи до традиційних способів надання інформації [3, с. 134].

Отже, здійснюючи роботу по збереженню, обліку, опису пам'яток (об'єктів) історико-культурної спадщини України, науковці Шевченківського національного заповідника належну увагу прагнуть приділити і популяризації надбання через програми створення музейної друкованої продукції, розповсюдження різних видів публікацій включно з електронними. Значення цієї діяльності впливає з розуміння ролі Тарасової гори в культурному і суспільному житті країни як одного із центрів єднання народу України навколо ідеї соборної держави.

Список використаних джерел та літератури

1. Брижицька С. А. Подія на Чернечій і долі людей. (До 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка та 90-річчя заміни чавунного хреста на могилі Тараса Шевченка) : Наукове видання : Монографія. – Черкаси : Видавець Ольга Вовчок, 2013. – 200 с.
2. Вайдакер Ф. Загальна музеєлогія : Посібник / Перекл. з нім. – Львів : Літопис, 2005. – 632 с.
3. Кобцев К. Інформаційні технології в музеї / Музей : менеджмент і освітня діяльність. – Львів : Літопис, 2009. – С. 132–135.
4. Котлер Н., Котлер Ф., Котлер В. Музейний маркетинг і стратегія / Перекл. з англ. – К. : ВД «Стилос», 2010. – 528 с.
5. Рутинський М. Й., Стецюк О. В. Музеєзнавство: Навч. посіб. – К. : Знання, 2008. – 428 с.
6. Святиня і голодомор : Свідчення очевидців. – Львів : ПП Сорока Т. Б., 2003. – 60 с.
7. Танана Р. В. Тарасова світлиця. – Черкаси : Вертикаль, 2011. – 160 с.
8. Тарахан-Береза. Святиня : Науково-документальний літопис Тарасової гори / З. П. Тарахан-Береза. – К.: Родовід, 1998. – 428 с.
9. Шевченківські місця України : Карта. – К. : ДНВП «Картографія», 2012.
10. Шляхами Великого Кобзаря : Атлас / Н. О. Крижова. – К. : ДНВП «Картографія», 2013. – 88 с.

ДОСЛІДЖЕННЯ ОБОРОНОЗДАТНОСТІ СЕРЕДНЬОВІЧНОГО ЛЬВОВА XIV–XVIII СТ. НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ АРХІВНИХ ТА МУЗЕЙНИХ ДЖЕРЕЛ

Тетяна Білушчак – асистент кафедри соціальних комунікацій та
інформаційної діяльності

Національний університет «Львівська політехніка» (м. Львів, Україна)

INVESTIGATION OF DEFENSE CAPABILITY OF MEDIEVAL LVIV IN THE 14th – 18th CENTURIES BASED ON ANALYSIS OF ARCHIVAL AND MUSEUM SOURCES

Tetiana Bilushchak – Assistant, Department of Social Communication and
Information Activities

Lviv National Polytechnic University (Lviv, Ukraine)

The article examines archival and museum sources on issues of Lviv defence. The totality of research lies in the fact that the archival and museum sources are important elements of the analysis and study in order to address specific issues of Lviv defence from the middle of the 14th till the end of the 18th centuries.

Key words: defense capability, archival sources, museum sources, acts, medieval Lviv.

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що архівні та музейні джерела є важливими елементами для аналізу та опрацювання, які сприяють ефективному використанню їх інформативних можливостей, що дозволяють відтворити та розв'язати певні питання із обороноздатності міста Львова XIV–XVIII ст.

Залучені до роботи архівні документи, які відносяться до історії військової справи у Львові зберігаються в Центральному державному історичному архіві України у м. Львові, які складають окремий фонд № 52 – «Магістрат міста Львова» та частково знаходяться у двох фондах львівських земських та гродських актів у фондах № 9 – «Львівський гродський суд» та № 10 – «Львівський земський суд».

Особливо інформативними типами джерел, на основі яких можливо дослідити становище міських укріплень, забезпечення зброєю та боєприпасами арсеналів є ревізії та люстрації укріплень і озброєння Львова, що проводились за ініціативи, як міської, так і королівської влади. Результати перевірок відклалися в актах ревізій, переліках озброєння і боєприпасів та інших документах про наявність, збереження та нагляд за матеріалами озброєння і військового спорядження міських арсеналів за 1496–1777 рр. На сьогодні ці документи знаходяться у трьох справах (№ 42–44) першого опису 52 фонду [1, 2, 3].

До цієї ж групи джерел відносяться документи пізнішого часу, зокрема «Реєстри гармат міського арсеналу» за 1752–1763 рр. – безцінне джерело для вивчення стану артилерії Львова у середині XVIII ст. [4] Це один із найбільш інформативних типів документів, пов'язаних із розвитком військової справи у Львові. З них можна черпати дані про кількісний склад озброєння,

призначеного для оборони міських укріплень, його якісний стан, з'ясувати інформацію про становище укріплень міста. Високий джерелознавчий потенціал даного матеріалу також при з'ясуванні кількісного співвідношення вогнепальної, стрілецької, холодної зброї і артилерії, забезпечення міста порохом на протязі окресленого періоду дослідження. Матеріал є цінним прикладом військової термінології того часу, яка ще не була тоді усталена. Самостійне фактографічне значення цих записів безсумнівне, однак, з другого боку, не меншу цінність складає і кожна окремо взята справа – цілісна історико-лінвістична, культурна і юридична пам'ятка, неподільну структуру якої обумовлюють: а) континуаційність, тобто логічна послідовність записів; б) синхронність щодо відображених у записах подій; в) юридична доказовість записів [5, с. 130].

Допоміжним джерелом при дослідженні військової справи у Львові в XV–XVIII ст. є реєстри збору податків із населення на військові потреби. У реєстрах наведені поіменні переліки міщан Львова, пов'язаних із військовою справою у місті [6]. Корисним джерелом також є фінансові книги – це сукупність джерел масового типу – шосові, чиншові, чопові реєстри, регулярні записи про прийняття до міського права, про тижневі видатки та прибутки та ін. [7, с. 21].

Про розвиток і види збройного мистецтва, які виготовлялися у середньовічному Львові можемо простежити у фондах музею «Арсенал». Споруда музею зброї – це яскрава пам'ятка фортифікаційно-оборонних споруд міста Львова. Разом із завершенням формування ліній оборони міста постало питання будівництва Міського арсеналу, де мали б зберігатися, виготовляти, ремонтувати зброю для потреб міста. Крім зброї, зокрема артилерійської, в арсеналі зберігали порох і боєприпаси. Безпосереднє сусідство начиненого порохом арсеналу постійно викликало побоювання мешканців цієї ділянки міста, особливо під час ворожих облог та пожеж. Так, 23 листопада 1703 р. через недбальство одного із охоронців тут стався вибух пороху, внаслідок якого завалилось кілька навколишніх будинків і загинуло 36 осіб. У 1704 р. на Львів напали шведи, які підступом здобули його і насамперед завдали великої шкоди арсеналові, вивізши звідти багато зброї і чимало її знищивши. Після захоплення Львова Австрією, новий уряд у 1777–1779 рр. пристосував приміщення арсеналу під в'язницю. Кілька років перед тим польські власті тримали тут полонених учасників гайдамацького повстання на Правобережній Україні 1768 р., званого під назвою «Коліївщина». У 1850 році арсенал ще раз перетворився на склад зброї, конфіскованої у населення міста й околиць після революційних подій 1848 р., та надалі його використовувють як склад-шпихлір для зберігання збіжжя. Значної шкоди будинкові завдали перебудова 1869 р. й подальші реконструкції, які змінили його первісний вигляд. Зокрема, бійниці втратили свої габарити й обрамлення, дах замість черепиці був покритий бляхою і замість високого двоспадного став низьким, Поворозницька вежа втратила верхній ярус і завершення, від Шевської залишалася тільки одна стіна. У

1973 р. розпочалася реставрація арсеналу, яку проводила Львівська міжобласна реставраційна майстерня № 2. А у 1981 р. 18 травня в приміщенні колишнього Міського арсеналу відкритий Музей-Арсенал – експозиційний відділ Львівського історичного музею [8, с. 6–8]. У музеї «Арсенал» представлено всі основні види збройного мистецтва минулих епох понад тридцять країн світу: холодна, метальна, вогнепальна, предмети захисного озброєння. Збирати зброю різних країн у приватних колекціях у Львові почали ще з XVII ст. Ранні зразки вогнепальної зброї були примітивними: це залізні куті труби з глухою казною і запалювальним отвором. Заряджалися вони з дула і стріляли кам'яними, залізними, згодом чавунними ядрами й дробом. Такої ж конструкції львівські гаківниці й півгаки, які зберігаються в музеї, якими користувалися у XV–XVII ст. оборонці міста. Важливим кроком у розвитку артилерії був перехід у XVI–XVII ст. на виготовлення гармат з чавуну й бронзи. Це дозволило зменшити їх калібр, а зернистий порох збільшив скорострільність і дальність польоту ядра. Відливання гармат досягло найбільшого розвитку у Львові в XVI–XVIII ст. В «Арсеналі» представлено бронзові й чавунні гармати з написами, девізами, гербом Львова, декоративними прикрасами роботи місцевих майстрів Л. Герле, (рис.1), Я. Полянського (рис. 2, 3) та інших. Експоновані гармати в залежності від калібру поділяються на кулеврини, фальконети, серпентини, мортири.

Рис. 1. Гармата однофунтова (фалькон) Львів. Сер. XVI ст. Майстер Леонард Герле. Бронза. Калібр. 53,3 мм

Рис. 2. У 1740 р. львівський майстер А. Полянський відлив 12 гармат. Кожна з них була прикрашена зображенням апостола, за яким одержала свою назву.

Рис.3. Гармата «Апостолка» /Св. Хома/ львівський майстер А. Полянський

Поруч з мортирами XVIII ст. розміщені чавунні бомби масою по 30–35 кг, які наповнювалися порохом. Такі мортири використовувалися на Львівських фортечних мурах для захисту міста. Колекція історичного музею поповнюється зразками старовинної зброї, знайденої під час археологічних розкопок або закупленої у приватних колекціях.

Таким чином, як свідчать актові джерела, вогнепальна зброя у XV–XVII ст. була важливим засобом активізації оборони міста Львова. Аналіз сукупності фондів музею «Арсенал» дозволить створити цілісну картину стану вогнепального потенціалу у Львові.

Список використаних джерел та літератури

1. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІАЛ України). – Ф. 52 Магістрат міста Львова. – Оп. 1. – Спр. 42. Декрети, акти ревізії, перелік боєприпасів та інші документи про наявність, збереження та нагляд за матеріалами озброєння і військового спорядження міських арсеналів. 1496 – 1650 р. – 218 арк.
2. ЦДІАЛ України – Ф. 52 Магістрат міста Львова. – Оп. 1. – Спр. 43. Декрети, акти ревізії, перелік боєприпасів та інші документи про наявність, збереження та нагляд за матеріалами озброєння і військового спорядження міських арсеналів. 1651 – 1730 рр. – 188 арк.
3. ЦДІАЛ України – Ф. 52 Магістрат міста Львова. – Оп. 1. – Спр. 44. Декрети, акти ревізії, перелік боєприпасів та інші документи про наявність, збереження та нагляд за матеріалами озброєння і військового спорядження міських арсеналів. 1731 – 1777 рр. – 210 арк.
4. ЦДІАЛ України – Ф. 52 Магістрат міста Львова. – Оп. 2. – Спр. 659. Реєстр гармат міського арсеналу. 1752–1763 рр. – 43 арк.
5. Дашкевич Я. Р. Адміністративні, судові й фінансові книги на Україні в XIII–XVIII ст. : проблематика, стан і методика дослідження / Я. Р. Дашкевич // Історичні джерела та їх використання. – К.: Наукова думка, 1969. – Вип. 4. – С. 129–171.
6. ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 1, спр. 769–813.
7. Капраль М. Фінансові книги Львова другої чверті XVI ст. як джерело дослідження історичної демографії та соціотопографії // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: спеціальність 07.00.06 Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни / Капраль Мирон Миколайович. – К., 1996. – 24 с.
8. Косів М. В. Музей упокореної зброї: Розповідь про Львівський музей старовинної зброї. / М.В. Косів. – Львів: Каменяр, 2006. – 51 с.

**ФОТОМАТЕРІАЛИ З ІСТОРІЇ ДВОРЯНСЬКИХ САДИБ
ПРИЛУЧНИНИ У ФОНДАХ КРАСЗНАВЧОГО МУЗЕЮ
ІМ. В. І. МАСЛОВА МІСТА ПРИЛУКИ**

Марина Будзар – к.і.н., доц.

Київський університет імені Бориса Грінченка (м. Київ, Україна)

**PHOTOGRAPHIC MATERIALS ON THE HISTORY OF MANORIAL
ESTATE OF THE PRYLUKY REGION IN THE FUNDS OF V.MASLOV
PRYLUKY HISTORICAL MUSEUM**

Maryna Budzar – PhD (History), Associate Prof.

Borys Grinchenko Kyiv University (Kyiv, Ukraine)

The author analyzes the photographs from the collection of Historical Museum of the city of Pryluky as a source on the history of manorial estate of Pryluky. Analyzed are complex photos and the information about the cultural and historical heritage of the region.

Key words: photographic materials, the manorial estate, Historical Museum of the city Priluki.

З кожним роком зростає роль у реконструкції минулого фотографій, що, серед візуальних матеріалів, все частіше використовуються дослідниками як значущі історичні джерела. Погодимось із Є. Главацькою у тому, що навіть «класичні» історики періодично потребують візуалізації вербальних конструцій історичних процесів і феноменів [3, с. 217]. Хоча часто-густо лунають попередження щодо неупередженості фотоматеріалів як свідків минулого, фахівці схиляються до думки, що такі документи «важливі не тільки фіксованим зоровим образом, [...] але й закодованою в них інформацією» [6, с. 259]. Вже наприкінці XIX ст. виокремився такий напрям наукових розвідок, як «візуальна антропологія», представники якого переконані у необхідності використання візуальних джерел для дослідження не тільки об'єктивних наслідків діяльності людей, але й їхньої суб'єктивної поведінки в минулому [7, с. 253].

Значущість фотографічних свідочств збільшується «в рази», коли вони фіксують матеріальні форми об'єктів, що зруйновані під час воєн, соціальних потрясінь, внаслідок недбалого ставлення тощо. До таких історичних феноменів належить дворянська (панська) садиба як центр приватновласницького маєтку у певний історичний період, в реаліях XIX – початку XX ст. зокрема. Тому наявність комплексів світлин, де зафіксовано стан панських садіб окремих регіонів України перед катастрофічними подіями першої чверті XX ст., є вагомою для архівних, музейних установ.

Значне зібрання таких світлин міститься у фондах Прилуцького краєзнавчого музею ім. В. І. Маслова, що не є випадковим. Саме на землях Прилуцького та сусідніх з ним повітів Полтавської та Чернігівської губерній вже до початку XIX ст. утворилася розгалужена мережа панських маєтків, значна частина яких мала не тільки господарче спрямування («економії»), але й культурний потенціал («культурні гнізда») [1]. Культурними осередками на

цих землях передусім були сільські помешкання вихідців з козацько-старшинської спільноти – Горленків, Галаганів, Гудовичів, Забіл, Закревських, Капністів, Лашкевичів, Лизогубів, Маркевичів-Марковичів, Скоропадських, Стороженків, Тарновських, інших. Ці садиби, разом з усіма іншими як в українських землях, так і в інших губерніях Російської імперії, припинили існування як суб'єкти економічної та соціокультурної діяльності після 1917 р., були знищені чи зазнали руйнувань. Але ті, що збереглися, мали чималу історико-культурну значущість. Прагнення врятувати ці об'єкти або хоча б зафіксувати їхній стан, обумовлювало активні дії Василя Івановича Маслова (1885–1959), літературознавця, етнографа, історика культури, котрий з 1927 р. до 1930 р. був директором Прилуцького окружного музею. За доречним висловом Т. Зоць, він «був великим ентузіастом, [...] об'їздивши всі навколишні села, створив потужний фонд фото та фотонегативів» [13, с. 13].

За три роки В. І. Масловим було оглянуто десять колишніх садибних комплексів, більшість з яких мали вигляд значних палацово-паркових ансамблів – Березова Рудка (1928), Вейсбахівка (1929), Згурівка (1929), Дегтярі (1930), Линовиця (1927), Мар'янівка (хутір «Убіжище», 1929), Турівка (1928), Сокиринці (1927–1929), Тростянець (1929–1930), Яготин (1929). Після таких поїздок за для опису садибних «культурних гнізд» залишалися комплекти світлин, кожна з яких обов'язково мала підпис-характеристику із вказівкою на місце, час, обставини створення. За результатами цих оглядів вчений у 1929–1930 рр. підготував звіти до Харківської крайової комісії охорони пам'яток культури й природи [5; 9].

Звіт 1929-го р., збережений у фондах музею дотепер, фіксує стан панської садиби у селі Вейсбахівка (зараз – Білоріччя), що з останньої третини ХІХ ст. належала О. С. Рахмановій, дочці С. Г. Волконського, одного з найвідоміших представників руху «декабристів», рідного брата М. Г. Репніна-Волконського, губернатора Малоросії в 1816–1834 рр. До звіту було додано комплекс світлин, аналіз яких допомагає зрозуміти прийоми вивчення садибних комплексів, вживані вченим. Це натурні зйомки архітектурних та природних об'єктів колишньої садиби, що відображають їх сучасний на той момент стан, і збірки світлин, які залишилися від колишніх власників та засвідчують дореволюційне становище садибного господарства. 16 світлин 1913–1915 рр., віднайдені В. І. Масловим у місцевого священика М. Федоренка, де зображено будівлі господарської зони, дозволяють досить легко реконструювати загальний вигляд та функційне призначення окремих ділянок садиби у Вейсбахівці, скласти враження про цю добре налагоджену «економію», яка ефективно діяла в непростих умовах межі ХІХ–ХХ ст. [2, с. 306].

Дворянські садиби Прилуччини, як й інших українських земель, утворювали певні родинно-територіальні об'єднання, коли поряд знаходилися помешкання різних представників однієї сім'ї. Як-от, у сусідньому з Вейсбахівкою селі Рудівка розташовувалася садиба

А. І. Джуліані, командира запасного батальйону лейб-гвардії 1-го стрілецького полку у Царському Селі, котрий був чоловіком однієї з дочок О. С. Рахманової, Марії. Унікальні знімки з Прилуцького краєзнавчого музею відтворюють зовнішній вигляд споруд садибного комплексу (ворота з огорожею, флігель, центральний будинок, церква тощо) [10].

Фотоматеріали до інших садиб Прилуччини та сусідніх з нею земель Чернігівщини та Полтавщини, зроблені В. І. Масловим, зберігаються в особистому фонді вченого в Інституті рукописів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського в Києві, але в Прилуцькому музеї є дублікати цих фото й навіть такі світлини, що їх немає в столиці. Це, передусім, стосується маєтку Галаганів у селі Сокиринці (зараз – Срібнянського району), який особливо цікавив В. І. Маслова, передусім тому, що основу музейних фондів склали артефакти, перевезені до Прилук весною 1927 р. з колишньої садиби, де з лютого 1920 р. до грудня 1926 р. було розгорнуто експозицію Сокиринського історико-художнього музею-садиби Ламздорф-Галаган. Завідувач Прилуцьким музеєм відвідав Сокиринці тричі, перший раз – влітку 1927 р., майже відразу після переміщення артефактів з маєтку до Прилуцького музею, коли разом з ним тут побували А. І. Степович (Дудка-Степович, 1857–1935), вчений-славіст, педагог, та М. О. Макаренко (1877–1938), археолог, мистецтвознавець, історик архітектури. У спогадах про цю поїздку А. І. Степович, між іншим, відмітив, що В. І. Маслов, маючи значну кількість фото із Сокиринського палацу, не знав їхнього змісту: «Завідувач музею показав нам велику купу різних фотографічних знімків, [...] Зміст цих фотографій, іноді досить старих і навіть давніх, був йому невідомий, він просив мене з'ясувати їх, що я і зробив...» [14, с. 84]. Вже ця поїздка засвідчила процес руйнації матеріального світу садиби Галаганів. Її учасники розуміли змістову вагу світлин, що їх було зроблено: «Коли все буде зруйновано, єдиною пам'яткою [...] залишаться фотографічні знімки» [14, с. 88]. Впродовж наступних оглядів Сокиринців, 1929-го та 1930-го рр., В. І. Маслов фіксував подальшу руйнацію комплексу, але ці світлини зберігаються в його особовому архіві. У фондах Прилуцького музею залишилися раритетні фотографії із зображенням виступу хору у садибі, традиція існування якого була започаткована ще прадідом Г. П. Галагана та ретельно підтримувалася його нащадками, інтер'єру приміщення, де проходили зібрання одного з перших сільських кооперативів в Україні – Сокиринського ощадно-позичкового товариства, організованого за пропозицією Г. П. Галагана 1871 р., «української хати» у садово-парковій зоні садиби, спеціально побудованої для виховання сина Г. П. Галагана Павла [11].

Серед світлин, що відтворюють матеріальний світ панських садиб Прилуччини, можна відмітити фото із зображеннями маєтку у селі Вороньки, що на межі XIX–XX ст. належав сину О. С. Рахманової (Волконської) від другого шлюбу – М. М. Кочубею, де були поховані подружжя Волконських та О. В. Поджіо, – «українська хатка» в садибному парку, інтер'єри кабінету

господаря тощо [12]. Вага цих світлини підсилена тим, що палацово-парковий комплекс у Вороньках було повністю знищено.

Як бачимо, Прилуцький краєзнавчий музей є власником значного корпусу раритетних фотоматеріалів, частина з яких уже оприлюднена, частина ще чекає на свого дослідника. Ці світлини, безумовно, стануть у нагоді для реконструкції матеріально-духовного світу дворянських садиб Лівобережної України у реаліях позаминулого століття.

Список використаних джерел та літератури

1. Будзар М. М. Дворянська сільська садиба в Україні XIX століття як феномен культури: до питання типології (на матеріалі Полтавщини та Чернігівщини) / М. Будзар // Теоретичні питання культури, освіти та виховання: зб. наук. праць / за заг. ред. М. Б. Євтуха; уклад. О. В. Михайличенко. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2007. – Вип. 32. – С. 10–12.
2. Будзар М. Культурний простір українського панського маєтку межі XIX–XX століть: трансформації матеріально-духовного наповнення (на матеріалі садиби О. С. Рахманової (Волконської) у селі Вейсбахівка) / М. Будзар // Ейдос: альманах теорії та історії історичної науки / гол. ред. В. Смолій; відп. ред. І. Колесник. – К.: Інститут історії України НАНУ, 2012. – Вип. 6. – С. 300–311.
3. Главацкая Е. М. Фотодокументы как исторический источник: опыт атрибуции, критического анализа и научного цитирования / Е. М. Главацкая // Известия Уральского федерального университета. – 2012. – Сер. 2: Гуманитарные науки. – № 1 (99). – С. 217–225.
4. Дмитренко Н. М. Василь Іванович Маслов: пам'яткоохоронна діяльність у 1927–1930 роках / Н. М. Дмитренко // Сіверщина в історії України. – К.; Глухів: УТОПІК, 2008. – С. 34–41.
5. Інститут Рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, ф. 243, спр. 1171, 81 арк.
6. Коляструк О. Візуальні документи як особливі джерела історії повсякденності / О. Коляструк // Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика. – К.: Інститут історії повсякденності НАНУ, 2008. – № 14. – С. 259–264
7. Магидов В. М. Кинофотофонодокументы в контексте исторического знания / В. М. Магидов. М.: РГГУ, 2005. – 394 с.
8. Прилуцький краєзнавчий музей (далі – ПКМ), КП 10010–23.
9. ПКМ, КП 10010-1.
10. ПКМ, КП 10011-1 – 10011-7.
11. ПКМ, КП 10014-18, 10014-19, 10014-21.
12. ПКМ, 10012-1, 10012-3.
13. Скарби музею. Прилуцький краєзнавчий музей ім. В. І. Маслова: альбом / авт.-упоряд. Т. Зоць. – К.: Колорит, 2014. – 138 с.
14. Степович А. На Галаганівщині літом 1927 р. / А. Степович // Україна. – 1929. – Кн. 1–2. – С. 81–92.

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ПАМ'ЯТКИ ДОНЕЦЬКОЇ ПРОВІНЦІЇ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ СПАДЩИНИ

Віктор Докашенко – д.і.н., проф.,

Галина Докашенко – д.і.н., проф.

Горлівський інститут іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет» (м. Артемівськ, Україна)

HISTORIC AND CULTURAL SIGHTS OF THE DONETSK PROVINCE IN THE CONTEXT OF THE UKRAINIAN HISTORICAL HERITAGE

Viktor Dokashenko – Doctor of Sciences (History), Prof.,

Galina Dokashenko – Doctor of Sciences (History), Prof.

Horlivka Institute of Foreign Language SHEI “Donbas State Pedagogical University”
(Artemivsk, Ukraine)

The article deals with peculiarities of the formation of the Donetsk region's historic and cultural heritage in the context of the general Ukrainian processes. Among the factors which determine it, the attention is drawn to a relatively late period of settling of the region, its polyethnicity, and the other basic components of the process.

Key words: historical and cultural heritage, regional studies, polyethnicity, historical tradition, resource base, conglomeration.

Трагічні події, що охопили Україну, відчутно актуалізують проблему національно-патріотичного виховання, могутнім формуючим чинником якого є історична спадщина народу. Остання розглядається нами як складне й багатовекторне надбання, яке, разом з багатьма іншими чинниками, значною мірою бере участь у формуванні свідомості народу. Предметом нашої уваги є історико-культурні пам'ятки Донеччини в їх загальноукраїнському контексті. При цьому ми виходимо з того, що витoki національно-патріотичного виховання лежать, передусім, у вихованні гідного ставлення української спільноти до своєї малої Батьківщини. Звідси й анонсовані нами в заголовку межі нашого дослідження – провінція.

Тут йдеться не про загальновідомі пам'ятки нашої історії, як скажімо, Свято-Успенська Святогірська лавра, з її храмами Покрови Божої Матері, Успенським собором, Печерним храмом преподобного Алексія та чисельними скитами. Їх духовний та культурний впливи, без яких, власне, почуття патріотизму та національної гідності сформувати неможливо, є беззаперечним, але, водночас, і загальновідомим. Історія святині описана в багатьох виданнях, що теж є формою впливу. Чого, наприклад, лише вартує чудово ілюстроване видання «Лавра на святих горах», яке побачило світ завдяки фінансовій підтримці колективу ЗАО «Донецький металургійний завод» [1].

Відвідини Лаври чи її подібних установ для пересічних громадян є подією далеко не буденною. Тому і вплив на формування свідомості громадян, хоч і яскравий, але непостійний. Ми ж зараз говоримо про історико-культурну спадщину, яка впливає не стільки святковою парадністю, скільки своєю простотою та буденністю. Які ж особливості формування

© Віктор Докашенко

© Галина Докашенко

нашої минувшини? Зазначимо, що ці проблеми частково вже розглядалися у ряді праць [2]. Зі свого боку додамо, що першою, найбільш суттєвою особливістю, є час і характер формування історичної спадщини регіону. Час заселення, за твердженням Донецького дослідника В. О. Пірка, – XVI–XVIII ст. Характер – поліетнічний. При цьому, вихідці з теренів сучасної України склали 60–70% [3, с. 180].

Отже, коли на східному кордоні України йшов процес заселення територій, на західний – вже прийшов час класичного феодалізму. Управління значною частиною міст відбувалось згідно з магдебурзьким правом, йшов активний процес розвитку продуктивних сил. Звичайно, за цих обставин історична спадщина західноукраїнських земель буде очікувано багатшою, а тому й її вплив на українську спільноту – масштабнішим. З огляду на зазначене, від східних територій у плані багатства історико-культурної спадщини не варто очікувати того ж, що й від західних.

Наступна особливість формування історико-культурної спадщини Донецького краю криється в досить високому відсотку припливу етносів, що не могло не вплинути на результати творення матеріальної й духовної культури регіону. Їх представники привнесли в розвиток культури свою мову, культуру, звичаї, традиції та обряди, які, переплітаючись з відповідними місцевими елементами, створювали особливий вид духовної та матеріальної культури регіону. Ці процеси значно посилювалися в другій половині XIX ст., коли почався бурхливий розвиток промислового виробництва й тисячі заробітчан різних національностей почали стікатися до Донбасу на заробітки. Вони не зупинилися і в радянські часи, коли край перетворився на всесоюзну «кочегарку», ставши одночасно домівкою для багатьох поколінь новоприбулих.

Що ж до сусідніх впливів на історичну спадщину східних територій – яскравим прикладом цього може слугувати переміщення російського стилю церковного дерев'яного будівництва з Центральної Росії на Східну Україну. Чи не найстарішою церквою на Донеччині є церква Різдва Пресвятої Богородиці, що знаходиться в с. Андріївка Красноармійського району. Збудована вона в характерному для Росії стилі ще в 1795–1797 рр. Згодом за зразком цієї церкви була побудована не одна дерев'яна й цегляна церкви і в Південній Україні. І це далеко не єдиний приклад. Зрозуміло, що бігли селяни, скажімо із Курської губернії, заснувавши село Нове, що в Бахмутському повіті (нині с. Новоекономічне), захотіли побудувати таку ж церкву, що й на їхній малій Батьківщині.

Стовідсоткове переважання православних храмів є наступною рисою історико-культурних пам'яток сучасної Донецької області, де не береглися культові споруди інших релігійних конфесій. В області відсутні старі синагоги, мечеті, культові споруди інших конфесій. Тому лише православні храми, причому, як правило, Московського патріархату представляють цей вид історичних пам'яток. Більшість з них збудовані в кінці XVIII – на початку XX ст. Тому саме на цю категорію пам'яток лягає основне

навантаження з виховання духовності громадян, незалежно від їх національності.

У своїй більшості вони знаходяться в задовільному стані. Зовсім інша річ, що значна їх частина потребує ремонту, іноді навіть капітального. Останній намагаються підмінити косметичним, часто виконуючи його непрофесійно. Наприклад, одна з дерев'яних церков у Тельманівському районі була облицьована сайдингом, у той час як ремонту вимагала дерев'яна конструкція. І хоч ця церква не належить до пам'яток архітектури навіть місцевого значення, свій первісний естетичний вигляд вона втратила, що абсолютно неприпустимо для споруд віком понад 100 років. До речі, подібна ситуація має місце і в інших регіонах України. Наприклад, зразок єпархіальної дерев'яної архітектури – Михайлівська церква (збудована у 1901–1903 рр., що в с. Брусилів Чернігівського району Чернігівської області) – в 90-ті роки минулого століття взагалі була обкладена білою силікатною цеглою [4]. З огляду на воєнні дії, що зараз проходять на Донбасі, ми не даємо будь-якого аналізу реального стану культових споруд Донеччини, а посилаємося лише на спроби їх загального опису, зробленого нами раніше [5, с. 62–124].

Завершуючи коротку характеристику цього типу історичних пам'яток також зазначимо, що культові споруди Донеччини несуть на собі додатковий вантаж культурного впливу на наших співвітчизників. Справа в тім, що вони опосередковано компенсують відсутність у регіоні таких видів історичної спадщини, як приватні садиби кінця XVIII – початку XX ст. Такі міські й заміські будинки характерні для центральних і, навіть, східних областей країни. Йдеться про такі пам'ятки, як заміська садиба кінця XVIII ст. у м. Олександрівськ Луганської області, палацово-парковий ансамбль у м. Шарівка Харківської області, не говорячи про такі визначні пам'ятки архітектури, як палацовий ансамбль Потоцьких у Тульчині, що на Вінниччині. До цього слід також додати, що в області, в силу відомих обставин, відсутні такі історичні пам'ятки, як замки, якими багата Львівщина, Закарпаття, Волинь. Тому храми Донеччини в плані формування духовної культури суспільства мають особливе значення.

В силу двох останніх обставин особливої актуальності набуває необхідність збереження храмів Донеччини. Зокрема, варто мабуть частіше переглядати перелік культових споруд, що визнаються пам'ятками архітектури національного або місцевого значення, включивши до них ті, що в силу певних обставин такими не стали. І, навпаки, виключити з них ті, що вже знищені часом, безгрошів'ям та людською байдужістю. Як на нашу думку, та сама система включення пам'яток до державного реєстру ще знаходиться під впливом радянських традицій. Формування такого переліку в радянські часи несло в собі значну частку суб'єктивізму і часто залежало від того, наскільки «пробивною» була місцева влада. Іноді такий суб'єктивізм був на користь справі. Нам відомі факти, коли виключно завдяки наполегливості місцевої влади, навіть в часи розгнужаного атеїзму,

вдавалося зберегти храми, що є окрасою краю й до сьогодні. Прикладом може слугувати Іоано-Богословська церква, що в с. Благодатне Амвросіївського району. Тут сільська і районні ради депутатів трудящих виявилися настільки напористими, що їм вдалося переконати партійні органи включили її до пам'яток архітектури загальнодержавного значення. В результаті – храм пережив два атеїстичних штурми і залишався діючим аж до 1959 р. У цей час більшість подібних храмів, які за архітектурним замислом були не гіршими, а може й кращими, однак не мали такого статусу, давно припинили своє існування.

Насамкінець виділимо ще один аспект історико-культурної спадщини. На Донеччині вона виразно поєднується в мистецькій і пролетарській сферах. З одного боку, вона характеризується діяльністю відомих людей праці, як, наприклад, герої перших п'ятирічок: труд Микити Ізотова і Паші Ангеліної, Макара Мазая і Петра Кривоноса. З іншого, це труд рафінованих інтелектуалів. У селі Нескучному (зараз тут відділення Донецького краєзнавчого музею) сягнув своєї вершини творчий геній В. І. Немировича-Данченка. За 30 років відвідин ним цієї місцевості написано 4 романи і 5 п'єс. І чи не тут, у старенькій садибі М. О. Корфа, він виношував ідеї постановок 57 спектаклів, які знайшли успішну реалізацію на сцені Художнього театру. У селі Сонцівка (зараз с. Красне) у Петропавлівському храмі почав свій шлях християнина Сергій Прокоф'єв. У п'ятирічному віці він саме тут написав свою першу музичну п'єсу.

Таким чином, історико-культурна спадщина Донеччини – досить різноманітна, з притаманними лише їй характерними рисами. Вона здатна виконувати свою виховну функцію лише у нерозривній єдності з загальноукраїнським історичним надбанням. Органічна єдність в загальноукраїнській системі культурних і духовних цінностей – її основна риса.

Список використаних джерел та літератури

1. Лавра на святых горах / автор и рук.проекта П.Коханеовский. – К. : АДЕФ Украина, 2008. – 368 с.
2. Донеччина. Сучасний вимір. Книга друга.[Заг. ред., передмова В.І.Мозговий]. – Донецьк: ТОВ «Діапринт», 2007. – 256 с.; Разумный В.В. Краеведческий туризм: уч.пособие / виталлий Разумный. – Донецк:ДИТБ, 2007. – 224 с.
3. Ніколасць Ю.О. Поселенська структура насеоення Донбассу: (етнополітичний аспект динаміки) Монографія / Юрій Ніколасць. – К. : ІПіЕНД ім.І.Ф.Кураса НАН України, 2012. – 188 с.
4. Режим доступу: <http://www.ukrainaincognita.com/chernigivsr-oblast/>
5. Докашенко В.М., Докашенко Г.П. Історія рідного краю (Донеччина: люди – духовність – довкілля); навч. посібник для самостійної роботи / Віктор Докашенко, Галина Докашенко. – Горлівка: вид-во Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», 2012. – 208 с.

З ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Тетяна Клименко – к.і.н., директор
Державний архів Черкаської області (м. Черкаси, Україна)

FROM THE HISTORY OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE STATE ARCHIVES OF CHERKASY REGION

Tetiana Klymenko – PhD (History), Director
State archives of Cherkasy region (Cherkasy, Ukraine)

The article highlights the history and the main ways of development of the State archives of Cherkasy region, the practical contribution of archives to the preservation of documents of the National archival Fund of Ukraine and the use of the information contained in them.

Key words: archives, history, development, activities, documents, directions.

В умовах розбудови України як незалежної держави спостерігається посилення уваги до проблем формування національної самосвідомості, що сприяє осмисленню історичного розвитку українського суспільства. Суттєвим чинником у цьому процесі є архіви, які зберігають задокументовану історію українського народу.

Особливості розвитку архівної справи на регіональному рівні докладно простежуються на прикладі Черкаської області – унікального історичного регіону України, з яким пов'язано багато ключових подій вітчизняної історії, життя і діяльності геніальних постатей – Богдана Хмельницького і Тараса Шевченка.

Розвиток архівної справи на Черкащині тісно пов'язаний з історією регіону й великою мірою зумовлювався суспільними та політичними подіями, що відбувалися на території України.

Витоки організації архівної справи на Черкащині пов'язано зі створенням у квітні 1919 р. Центрального народного архіву Черкащини у складі Народного будинку культури. Робота по збору документів в Черкаському повіті розпочалась в березні 1919 р. з прийняттям постанови Черкаського повітового комісаріату народної освіти про контроль за архівами, в якій наголошувалось: «Всі приватні, громадські і урядові архіви... знаходяться під безпосереднім контролем комісаріату», без його дозволу «купівля, передача і продаж означених предметів суворо забороняється».

Архівна справа на момент створення архіву представляла собою гнітючий стан. Військові дії, розруха, мізерне фінансування, новизна та нерозуміння справи, недостатня свідомість службовців привели архіви установ в цілковитий хаос. Саме тому перед архівом постало завдання концентрації архівних документів ліквідованих установ. У складній політичній обстановці громадянської війни доводилось працювати архівістам Черкащини. В архіві зберігаються документи, які свідчать про те, що в період з 16 квітня по 2 травня 1919 р. під час бомбардування Черкас григорівцями значного

© Тетяна Клименко

пошкодження зазнали приміщення Народного будинку культури в т. ч. і архів. Вже у травні 1919 р. було передано архіви розформованих повітових установ та їхнє обладнання [1, с. 35]. Згідно з розпорядженням Комісаріату народної освіти Черкаського повіту від 7 травня 1919 р. комісія з ліквідації колишньої земської управи зобов'язувалася передати Комісаріату архіви колишнього управління у справах земського господарства, земської управи, інспекції народних училищ, поліції, міської управи до Центрального народного архіву.

Першими до архіву надійшли документи Черкаської міської управи за 1800–1910 рр., інспекції народних училищ 3-го району Київської губернії за 1900–1917 рр., повітового комісаріату Тимчасового уряду за 1917–1918 рр., повітового старости за 1918 р. та інших ліквідованих фінансових земських, поліцейських, судових установ [2, с. 18]. Одночасно постанови Черкаських повітових комісаріату народної освіти та ревкому доручали культурно-просвітницькій комісії спільно з земельною управою взяти на облік та упорядкувати бібліотеки та документи архівів колишніх власників економій у маєтках Раєвських, Давидових, Терещенка, Безрадецького, Бобринського, Бутурліна, Орлова, Багратіона, Воронцова, Дудченка, Енгельгардта, Потоцького, Радзивілла та ін. Невеликі за обсягом фонди ліквідованих установ перевозилися до приміщення архіву, великі архівні зібрання залишалися у приміщеннях ліквідованих установ і перебували під його контролем.

В організації архівної справи певну роль відіграли архівні кореспонденти, які інформували архівні установи про стан архівів на місцях, популяризували архівну справу. Крім того, на Черкащині були окремі ентузіасти, які незважаючи на труднощі, намагались врятувати цінні історичні джерела. Так, місцевий історик Дмитро Панасович Бочков, ще у 1918 р. врятував від знищення та зосередив у своєму приватному архіві документи 35-го Орловського і 36-го Брянського полків, які дислокувались у Черкасах, а потім були розформовані, документи полкових церков, монастирів, приватних осіб, які згодом передав на зберігання в архів. Систематичне поповнення фондів архіву дало змогу створити багату документальну базу з історії краю.

Протягом 1932–1938 рр. архів найбільш активно комплектувався документальними матеріалами. Підпорядкування архіву у 1939 р. НКВС УРСР мало неоднозначний вплив на його розвиток [3, с. 1]. Певні позитивні зрушення відбулися в розробленні методичної бази діяльності архіву, зокрема обліку та описування архівних документів, забезпеченні збереженості документів. Водночас було значно обмежено доступ до документів (роботу читальних залів та публікаторську діяльність було практично згорнуто), розпочалося складання таємних річних звітів про роботу архіву. У 1941 р. Черкаський державний історичний архів було реорганізовано у філію Київського обласного державного архіву.

Під час Другої світової війни діяльність архіву загальмувалась. Із Черкаської філії в 1941 р. вдалося евакуювати лише матеріали таємних

фондів, які були повернуті в повному обсязі в 1945 р. Велика Вітчизняна війна нанесла матеріальній базі архіву істотних збитків. Частково були зруйновані приміщення, розпорошено і знищено фонди. Документи використовувалися різноманітними військовими і цивільними німецькими окупаційними органами для канцелярських та інших потреб. Окупанти знищили 1626 (з 2072 на початок 1941 р.) фондів, 277714 справ (з 289189 на початок 1941 р.) за 1795–1936 рр. [4, с. 2], розграбували 3,2 тис. раритетних книг науково-довідкової бібліотеки [5, с. 2].

Черкаська філія Київського обласного державного архіву поновила свою діяльність 22 грудня 1943 р. Головним завданням архівістів було збирання документів з історії війни, забезпечення їх зберігання та використання. У 1944 р. було прийнято документи 48 окупаційних установ, а також листи, що не дійшли до адресатів, з німецької неволі. Для збирання документів з історії Другої світової війни створювались спеціальні комісії із залученням громадскості. Разом з тим, проводилась робота з упорядкування пошкоджених справ, розпорошених фондів. Ця робота була закінчена лише у 1949 р. Через недостатню площу сховищ комплектування архіву у 1946–1953 рр. було дуже обмеженим, за 8 років прийнято лише 6,3 тис. справ. Приймались документи лише ліквідованих установ. Головним напрямком роботи було науково-технічне опрацювання архівних фондів, створення та розвиток науково-довідкового апарату.

Впродовж повоєнного десятиліття архів отримав приміщення для зберігання документів. Важливі зміни у діяльності архіву відбулися зі створенням у січні 1954 р. Черкаської області. З 18 травня 1954 р. архів продовжував свою роботу вже як новостворений Державний архів Черкаської області [6, с. 1].

Друга половина 1950-х рр. характеризується посиленням уваги до проблем забезпечення збереженості архівних документів, поліпшення фізичного стану документів. Із створенням у січні 1955 р. у державному архіві області експертно-перевірної комісії підвищилась якість всіх видів робіт, пов'язаних з експертизою цінності документів, було встановлено жорсткий контроль за порядком відбору документів на державне зберігання. З 1958 р. розпочалося часткове розсекречення документів і переведення їх на загальне зберігання. Так, в перший рік було розсекречено 66 фондів, 2851 справа [7]. У 1964 р. в архіві було створено ремонтно-профілактичну групу, до обов'язків якої входили ремонт і підшивки документів [8, с. 9].

1970-ті рр. були періодом найактивнішого комплектування держархіву у зв'язку із важливою подією для архівістів Черкащини – введенням в експлуатацію у 1969 р. новозбудованого спеціального приміщення. В цей період до держархіву надійшло понад 422 тис. справ [9, с. 1].

У 1972 р. розпочала роботу Централізована зональна лабораторія мікрофільмування документів, яка обслуговувала також Кіровоградський та Херсонський обласні державні архіви. У першому десятиріччі роботи

лабораторією було замікрофільмовано понад 8,2 тис. одиниць зберігання найцінніших документів.

У 1980-х – 2000-х рр. в архівній справі активізувалися демократичні перетворення. Це виявилось передусім у переведенні на загальне зберігання засекречених документів – близько 4 тис. справ фондів органів влади та управління [10, с. 10].

За роки незалежності України держархівом області виконано понад 100 тис. запитів громадян та установ. Документи держархіву області широко використовувалися при підготовці збірників документів, довідників, путівників та ін.

Розширилася тематика виставок, статей, радіотелепередач. Головна їх увага приділялася висвітленню невідомих сторінок історії, краєзнавчій тематиці.

Усе більшого значення набувають питання підвищення фахового рівня співробітників державних архівів області. З 1984 р. успішно проводяться семінари підвищення кваліфікації працівників діловодного апарату та відомчих архівів, з 1996 р. однорічні заочні курси підвищення кваліфікації співробітників районних і міських державних архівних установ. [11, с. 4].

Завдяки наполегливій і невтомній діяльності працівників держархіву області, особистому внеску кожного у розбудову архівної справи в державному архіві області зосереджено джерела минулого і сучасного розвитку регіону.

Архівісти Черкащини пишаються тим, що їх праця служить благородній справі вивчення історичного досвіду, використання уроків минулого в сучасних державотворчих процесах.

Список використаних джерел та літератури

1. Державний архів Черкаської області, ф. Р-150, оп. 1, спр. 9.
2. Державний архів Черкаської області, ф. Р-150, оп. 1, спр. 2.
3. ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, спр. 1877.
4. Державний архів Київської області, ф. Р-907, оп. 6, спр. 11.
5. Державний архів Черкаської області, ф. Р-2407, оп. 1, спр. 4.
6. Державний архів Черкаської області, ф. Р-4313, оп. 1, спр. 110.
7. З історії архівного будівництва в Україні: 36. Статей присвячених архівному будівництву на Україні/ Редкол. І.Л.Бутич та ін. – Харків, 1958. – С. 25.
8. Державний архів Черкаської області, ф. Р-2471, оп. 2, спр. 92.
9. Державний архів Черкаської області, ф. Р-2635, оп. 1, спр. 343.
10. Державний архів Черкаської області, ф. Р-2635, оп. 1, спр. 609.
11. Державний архів Черкаської області, ф. Р-2635, оп. 1, спр. 739.

ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ В ДЕРЖАВІ ІЗРАЇЛЬ

Лариса Левченко – д.і.н., доц.

Чорноморський державний університет імені Петра Могили (м. Миколаїв, Україна)

FORMATION OF NATIONAL MEMORY INSTITUTIONS IN THE STATE OF ISRAEL

Larysa Levchenko – Doctor of Sciences (History), Associate Prof.
Petro Mohyla Black Sea State University (Mykolayiv, Ukraine)

Accumulation of historical documents during the development of the Jewish people in the Diaspora and the creation of archives in the state of Israel were described in these theses.

Key words: history of the Jewish archives, archives in the State of Israel.

Оптимістичний приклад збирання історико-культурної спадщини надав світові єврейський народ. Унікальність його досвіду відновлення історії визначена тривалим періодом відсутності державності та розвитком єврейської нації в діаспорі. Єврейські архівісти доклали величезних зусиль до виявлення, описування, збирання історичних документів (або їхніх копій) фактично з усіх країн світу та формування архівів як спеціалізованих установ у відновленій державі.

В єврейській історії відсутні прямі докази про існування архівів як закладів за часів першої державності. Однак це не означає відсутність архівів як зібрання документів. Під час археологічних розкопок у Самарії, біблійському місті Лахіш та в Араді було знайдено *остраconi* із єврейськими текстами. Біблія, наприклад Ієремія 32:14, Книга Приповістей 25:1, Друга Книга Хронік 34:14-24, переконливо доводить існування усталеного порядку укладання та зберігання документів, а також опосередковано свідчить про існування архівів. Ще одним важливим доказом наявності архівів є зібрання офіційних документів, ділових та приватних листів іудеїв з Елефантинського гарнізону (495–399 рр. до н.е.). Йосип Флавій в «Юдейській війні» розповідає про знищення повстанцями податкових документів у 66 р. н.е., а також про спалення будинку архіву римськими солдатами в 70 р. н.е. В «Проти Апіона» Йосип Флавій наголошує на використанні архівних джерел для підтвердження чистоти походження осіб священницького стану.

У римсько-візантійський період (63 р. до н.е. – 619 р. н.е.) в Ерец Ізраель архіви створювалися за римським зразком. Наприклад, архів податкової служби розкопано в Кесарії Палестинській. Документи непересічної значущості цього періоду знайдено археологами в пустельних печерах, наприклад, так звані «Сувої Мертвого моря» або накази предводителя повстання іудеїв 131–135 рр. н.е. Шимона Бар-Кохби.

У період раввіністичного іудаїзму (VI–XVIII ст.) історичні документи відкладалися в архівах академій. В архіві ієшиви Пумбедіти, яка

© *Лариса Левченко*

претендувала на роль духовного керівника світового єврейства, збереглися листи общин із питаннями та відповіді гаонів (період «гаонів» датується VI–XI ст.) на них, що також містять інструкції щодо ведення діловодства та зберігання документів. У періоди «ришонім» (з XI до сер. XVI ст.) та «ахаронім» (з др. п. XVI ст.) до 70 % *респонсів* надавали роз'яснення з питань цивільного права. Практика звернення до авторитетів збереглася й у період «емансипації» (з к. XVIII ст.), однак якщо в країнах Сходу проблеми цивільного права продовжували превалювати, то в Європі переважали релігійні питання. Загалом збереглося понад 300 тис. *респонсів*, які є унікальними пам'ятками, характерними лише для єврейського народу.

Важливе значення для розуміння економічної діяльності євреїв, а також їхнього соціального та культурного розвитку, релігійного та політичного життя мають документи Каїрської генізи. Це понад 250 тис. документів (з сер. VIII до к. XIX ст.), які є унікальною пам'яткою світового значення.

У середньовічній Європі уряди запроваджували спеціальні закони щодо євреїв та засновували особливі органи для управління єврейськими справами, а в державних архівах створювали окремі секції для зберігання їхніх документів. Прикладом архіву, в якому відклалися єврейські документи тих часів є Public Record Office (Державний архів Великої Британії), що зберігає документи «Exchequer of the Jews» – відділу Державної скарбниці Англії у єврейських справах (функціонував у 1190–1290 pp.).

Організація зберігання документів в архівах єврейських общин та гетто, перші з яких з'явилися в Італії, у Венеції та Римі, в XVI ст., була наслідком давніх традицій, впливів правових та адміністративних вимог конкретної країни. В єврейських общинах були запроваджені *пінкаси* (актові книги). У Західній Європі вони велися не лише общинами, а й різними єврейськими організаціями до к. XVIII ст., у Східній Європі – до к. XIX ст., з метою запису протоколів засідань общинних правлінь та постанов тощо. Архіви єврейських общин XVII–XIX ст. збереглися у Великій Британії, Франції, Італії, Австрії, Угорщині, Німеччині, Чехії, Словаччині, США. У XIX – на поч. XX ст. з'явилися архіви національних союзів общин, наприклад Єврейської консисторії у Франції; міжнародних єврейських організацій, таких як Всесвітній єврейський союз, Асоціація допомоги німецьким євреям, Американський єврейський об'єднаний розподільний комітет «Joint»; архіви національних політичних рухів та політичних партій, насамперед сіоністського спрямування.

Кінець XIX – початок XX ст. характерний заснуванням і розвитком діяльності єврейських історичних товариств, одним із завдань яких було створення архівів. Найстарішими з них є Архів Американського єврейського історичного товариства (1892 р.) та Єврейського історичного товариства Англії (Англо-єврейський архів, 1893 р.).

Однак усі ці архіви не мали наукової основи у своїй організації. Вперше питання про наукову організацію архіву порушено в Німеччині на початку XX ст. Це пов'язано із загальним піднесенням німецької історико-архівної

школи к. XIX – поч. XX ст. Архів «Gesamtarchive der deutschen Juden» засновано в жовтні 1906 р. у Берліні. Ініціатором створення архіву був історик Єзекіїль Зів'єр. Значний внесок у формування архіву зробив перший директор Ойген Тойблер. У 1908–1914, 1929–1939 рр. архів видавав журнал «Mitteilungen des Gesamtarchivs der Deutschen Juden», в якому публікувалися тексти історичних документів та теоретичні статті на тему архівної роботи. Доля цього архіву сумна: нацисти використовували його матеріали з метою сертифікації арійської раси. До цієї роботи Управління з генеалогічних досліджень Рейху «Reichssippenamt» примусило й останнього директора архіву Якоба Якобсена, якого згодом депортовано в гетто Терезієнштадт. Більшість колекцій архіву в 1951–1954 рр. надійшла на зберігання до Центрального архіву історії єврейського народу.

У 1919 р. у Берліні засновано Архів Всесвітньої сіоністської організації з метою зберігання документів сіоністських партій та рухів. Ініціаторами створення архіву були член Генеральної сіоністської ради Всесвітньої сіоністської організації, а згодом президент Сіоністської федерації Німеччини Артур Хантке та Георг Герліц, який був директором цього архіву впродовж 1919–1955 рр. У 1933 р. архів перевезено з Берліну до Єрусалиму. Його статут затверджено на 24 Сіоністському конгресі 1956 р. До головних функцій архіву належить збирання і зберігання історичних документів Всесвітньої сіоністської організації, Єврейського Агентства, сіоністських організацій з усіх країн світу, діячів сіоністського руху. Сучасний Центральний сіоністський архів є одним із найбільших історичних архівів держави Ізраїль.

Першим архівом в Ерец Ізраель став започаткований професором Шмуелем Айзенштадтом 1934 р. у Тель-Авіві Архів-музей єврейського робітничого руху. У 1920 р. робітничі рухи в Ерец-Ізраель об'єдналися в Загальну федерацію єврейських трудящих «Гістадрут», яка відіграла провідну роль в поверненні євреїв на Землю Ізраїлю, створенні поселень, соціально-економічному розвитку країни. Протягом 1948–1977 рр. представники робітничого руху очолювали уряд Ізраїлю. Отже в сучасному архіві сконцентровано не лише численні документи різних напрямів робітничого руху, професійних союзів, а й із розвитку економіки, промисловості, фінансової і банківської сфери, державотворення в Ізраїлі.

Поява цих архівів все ж не вирішувала головної проблеми: документи з історії єврейського народу були розпорошені численними архівами країн єврейської діаспори, хоча б і єврейськими. Історики добре усвідомлювали той факт, що досліджувати єврейську історію неможливо без того, щоб не створити загальний архів історії єврейського народу в Єрусалимі, до якого зібрати архівні документи з усіх країн світу.

Дослідник історії єврейських архівів В. Лукін наголошує на провідній ролі в створенні і розвитку архівної системи Ізраїлю українського єврея Бенціона Дінура (Дінабурга). Зусиллями колишнього бібліотекаря єврейської общини Берліна Йозефа Майзеля та його соратників 1939 р. в Єрусалимі

засновано Єврейський історичний загальний архів та Товариство загального архіву. На початку 1943 р. Товариство вповноважило Дінура шукати підтримку архіву в сіоністських колах. Він звернувся до Єврейського університету, який, на умовах передачі колекцій архіву під опіку Товариства історії та етнографії Ерец Ізраель, погодився виділити архіву приміщення. Відтак архів перейшов під загальне керівництво Товариства історії та етнографії на чолі з Дінуром, а його директором залишився Майзель. У листопаді 1946 р. Дінур звернувся до 22-го Сіоністського конгресу з пропозицією визнати за Єврейським історичним загальним архівом право збирання документів з історії діаспори. У січні 1968 р. уряд Ізраїлю ухвалив рішення про реорганізацію Єврейського історичного загального архіву на Центральний архів історії єврейського народу. Сьогодні його колекції включають історичні документи в оригіналах і копіях (мікрофільмах та на цифрових носіях) зі Східної, Центральної і Західної Європи, ісламських країн, Північної і Південної Америки, Південної Африки та Південної Азії.

Під час війни за незалежність у липні 1948 р. був створений Архів Армії оборони Ізраїлю, який функціонує під егідою Міністерства оборони Ізраїлю. Державний архів Ізраїлю розпочав свою діяльність 1949 р. під егідою Офісу Прем'єр Міністра Ізраїлю. На відміну від вищезгаданих архівів його мета полягала у зберіганні документів як попередніх адміністрацій, що функціонували на території Ізраїлю, так і урядових департаментів та установ держави Ізраїль. Здається необхідним підкреслити роль ще однієї особи з українського єврейства, ідеї якої значно вплинули на формування архівів держави Ізраїль. Це Софія Юдіна, яку Давід Бен-Гуріон призначив на посаду першого директора Державного архіву Ізраїлю. В січні 1955 р. Кнесет ухвалив архівний закон Ізраїлю, який визначив статус та функції Державного архіву Ізраїлю, а також повноваження Вищої архівної ради та Державного архівіста Ізраїлю. Закон склав правову базу для функціонування всієї архівної системи країни, до якої, крім Державного архіву Ізраїлю, належать публічні (історичні) архіви, архіви муніципалітетів, місцевих общин, релігійних, мистецьких та наукових інституцій, в т. ч. археологічних, меморіальних комплексів, відомств та приватні архіви. За спеціальним Законом про меморіалізацію Катастрофи і героїзму функціонує Архів Шоа, який є частиною Меморіального комплексу Яд Вашем. Закон, ухвалений Кнесетом на пропозицію Дінура 1953 р., не має прецедентів у жодній країні. Він спрямовує діяльність архіву на збирання й увічнення пам'яті мільйонів імен євреїв, загиблих у Шоа. Таким чином склалася сучасна архівна система Ізраїлю, що дозволяє забезпечити збереження і відновлення національної історичної пам'яті єврейського народу.

Тези підготовлено на основі статті автора для журналу «Архіви України» та зібраних з метою її написання матеріалів в архівах держави Ізраїль.

ОХОТНИЧЬЕ ОРУЖИЕ УКРАИНСКИХ МАСТЕРОВ

Дмитрий Логачёв – ст. науч. сотр.

Музей техники Богуслаева (г. Запорожье, Украина)

UKRAINIAN MASTERS' HUNTING WEAPON

Dmitry Logachyov – Senior Research Fellow

Boguslayev Museum of Equipment (Zaporizhzhia, Ukraine)

The report is devoted to such insufficiently investigated issue of Ukrainian history as production of the hunting weapon by private gunsmiths.

Key words: Ukraine, hunting guns, traditions, gunsmiths.

В Запорожском Музее техники Богуслаева экспонируется уникальная коллекция охотничьих ружей президента АО «Мотор Сич» В.А. Богуслаева переданная им на хранение. Одной из жемчужин коллекции является собрание редчайших охотничьих ружей созданных украинскими мастерами – А. Дзиковским, И. Шнирхом, А. Иенчем, К. Харуном.

Традиции производства охотничьего оружия на территориях современной Украины насчитывают не одно столетие, хотя надо отметить, что до середины XX века Украина собственного заводского производства охотничьего оружия не имела. Потребности в оружии удовлетворялись за счёт импорта, а так же за счёт имевшихся в значительных количествах мастеров – кустарей, которые производили как рядовые ружья, для непритязательной клиентуры, так и оружие высшего разбора для состоятельных заказчиков. В их числе можно назвать имена таких мастеров – оружейников как Иенко из Малина, Иенч из Одессы, Цимерман из Харькова, Дзиковский из Львова, Шнирх из Черновцов, Лебедев из Буды, К. Харун, Буряк, Табачковский и многих других. Украинские оружейники в своём творчестве вобрали лучшие традиции оружейного дела Западной Европы и России. К сожалению, в бурных событиях первой половины XX века были утрачены сведения о многих украинских мастерах, и сегодня приходится по крупицам восстанавливать истории их жизни и работы.

Известно, что в 1876 г. львовский купец Бонифаций Штиллер, продал своему помощнику Альфреду Дзиковскому магазин оружия. С этого момента начинается история фирмы «Альфред Дзиковский в Львове». Около 1880 г. Дзиковский становится *Cesarsko-Królewski Nadworny Dostawca* – Императорско-Королевским придворным поставщиком.

Рис. 1 Ружьё мастера Альфреда Дзиковского.

Как и большинство других придворных поставщиков, он, вероятно, занимался совершенствованием конструкции ружей, а так же торговал

© Дмитрий Логачёв

холодным оружием. Реклама его продукции в оружейных каталогах встречается ещё до 1880 г., а в последствии с указанием статуса придворного поставщика.

Рис. 2 Подпись мастера Альфреда Дзиковского.

Альфред Дзиковский работал до конца XIX века. Кроме того, у него, вероятно, был сын, звали которого так же Альфредом. Он жил в доме № 8 на углу улицы Brajerowska (Lepkiego). Магазин «Альфред Дзиковский во Львове» был закрыт после окончания Первой мировой войны, примерно в 1921 г.

О Игнаце Шнирхе известно мало. Родился он предположительно в 1862 г. Проживал в Черновцах во второй половине XIX века. Занимался торговлей. В том числе вероятно и охотничьим оружием. А с 1884 г. входил в правление «Первого акционерного общества пивоварения на Буковине».

Рис. 3 Ружьё мастера Игнаца Шнирха

Тут надо сделать необходимые пояснения. Дело в том, что практически все мастера – штучники, а так же небольшие фирмы того времени не осуществляли полный цикл производства оружия, поскольку изготовление стволов и деталей оружейных замков было весьма дорогим и сложным делом. Этим занимались крупные фирмы Бельгии, Англии, Германии. А мастера приобретали у этих фирм готовые стволы и детали механизмов, занимаясь фактически финишной сборкой ружей и украшением их в соответствии с пожеланиями заказчика. Такая практика была широко распространена практически по всему миру. Свидетельством тому являются бельгийские приёмоные клейма, стоящие на ружье, подписанном «Игнац Шнирх Черновцы».

Рис. 4 Бельгийские приёмочные клейма на ружье Игнаца Шнирха

Кроме того, возможно Игнац Шнирх был продавцом ружей произведённых крупными европейскими и американскими фирмами.

В отличие от Шнирха, для которого продажа охотничьих ружей была, вероятно, побочным занятием, одесский мастер Август Иенч целиком посвятил себя оружейному делу. Август Богданович Иенч (иногда писали Генч, или Энч) работал в Одессе в конце XIX – начале XX вв. Имел оружейную мастерскую и магазин, которые, по данным на 1895 г., находились по адресу: Пале-Рояль, собственный дом. Вероятно, эмигрировал в Россию из Чехии (она тогда входила в состав Австро-Венгерской империи) в 1883–1884 гг.

Рис. 5 Ружьё работы Августа Иенча.

Уже в конце XIX века А. Б. Иенч считался одним из лучших оружейных мастеров России. В 1892 г. Л. П. Сабанеев писал: «Южнорусские охотники могут иметь хорошее ружьё, сделанное на заказ, только от одесского оружейника – А. Б. Иенча, пользующегося прочно установившейся репутацией добросовестного мастера» [1]. В 1899 г. «Энциклопедический словарь Брокгауза-Ефрона» поставил Иенча в один ряд с такими известными мастерами-штучниками, как Мацка, Алешкин, Лежен и ряд других [2].

Рис. 6 Подпись мастера Августа Иенча.

К сожалению, почти ничего не известно об этом оружейнике и его изделиях. Известно только, что он, как и другие мастера - штучники получал стволы из-за рубежа, чаще – из Германии, от фирмы Круппа; собирал и ружья и штуцера. В своем «Календаре» Л. П. Сабанеев отмечал, что «особенно хорошо собирает Иенч дальнобойные ружья для степной охоты». Об одном из таких ружей рассказал охотник А. Викулов в «Охотничьей газете» от 28.11.1904 г. В заметке, озаглавленной «О ружье работы А. Б. Иенча в Одессе», Викулов писал, что по его заказу мастер сделал курковое двуствольное ружье 13 калибра со стволами крупновской стали длиной 76 см. Всё производит, писал владелец ружья, «приятное впечатление». Ружье – с принадлежностями и пересылкой – обошлось заказчику в значительную по тем временам сумму – 285 руб. [3].

Ещё одним малоизвестным украинским мастером является К. С. Харун. На данный момент об этом мастере неизвестно ничего. Имеется только его ружьё – курковая двустволка с необычайно длинными стволами – 103 см. На соединительной планке стволов стоит надпись «Мастер К. С. Харун. № 13». Ружьё очевидно сделано по заказу, о чём говорит нестандартная длина стволов. При этом отсутствуют, какие либо приёмочные клейма или пометки.

Рис. 7 Ружьё работы К.С. Харуна

Таким образом, коллекция запорожского Музея техники Богуслаева является ценным источником изучения истории оружейного дела в Украине и проливает свет на малоизученные ее страницы. Собранная в музее оружейная коллекция является частью культурно-исторического наследия Украины и заслуживает детального изучения, сохранения и приумножения.

Список использованных источников и литературы

1. Сабанеев Л. П. Охотничий календарь : справочная книга для ружейных и псовых охотников. Изд. 2. / Л. П. Сабанеев. – М. : Типография М. Г. Волчанинова, Б. Черныш. пер., д. Пустошкина, против Английской церкви , 1892. – 840 с.
2. Энциклопедический словарь Брокгауза-Ефрона : У 86-и томах. Т. 53. / Под. ред. Ф. Брокгауза, И. Ефрона. – СПб : Семеновская Типолитография (И.А. Ефрона), 1899. – С. 527.
3. Шишкин И. Шокарев Ю. Отечественные оружейники. Мастер Ленч / И. Шишкин, Ю. Шокарев // Охота и охотничье хозяйство. – 1985. – № 2. – 36 с.

МУЗЕЙНИЙ НАРАТИВ У ПАМ'ЯТТЄВОМУ ДИСКУРСІ: СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ КОНТЕКСТ

Руслана Маньковська – к.і.н., доц.

Інститут історії України НАН України (м. Київ, Україна)

MUSEUM NARRATIVE IN MEMORY DISCOURSE: SOCIO-CULTURAL CONTEXT

Ruslana Mankovska – PhD (History), Associate Prof.

Institute of History of National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

The role of museum narrative as an important museum communicative tool has been analyzed in the article. There has also been considered its role in keeping and forming national and historic memory, as well as the place of museum in memorial field.

Key words: museum, museum subject, museum narrative, interpretation, mnemology, memory, national memory, place of memory, memory space.

У другій половині ХХ ст. у світі формується нова культурна парадигма, де спадщина поступово вибудовується в окремий науково-інституціональний сегмент. Музеї, як вагома складова історико-культурного надбання, в умовах сучасних соціокультурних викликів теж набувають певних функціональних змін. У світлі новітніх підходів до спадщини музеологія розглядається, за пропозицією хорватського дослідника Томіслава Шолу, спершу як складова «heritology» – науки про спадщину, згодом серед наукового загалу утвердився термін «mnemologie» – наука про спадщину та всі соціальні інститути, що зберігають та поширюють пам'ять [9]. Така концепція значно поглиблює теоретичний зміст поняття «музей», розширює практичне поле діяльності музею, як інституції, та узгоджується з визначенням культурної спадщини за документами ЮНЕСКО. Ми спостерігаємо оформлення сучасного бачення музею на основі принципово нової концепції втілення музейності. Новітні критерії підходу до музею, актуалізація його суспільної ефективності трансформують функціональний музейний потенціал. На цій загальносвітовій тенденції наголошував на зустрічі з українськими музейниками член правління Європейського Музейного форуму Міхаїл Гнедовський: «Функції сучасного музею – не лише зберігати пам'ять, але й пояснювати наш спадок наступним поколінням» [6].

Сучасний музей спроможний дати відповіді на глобалізаційні виклики. Опираючись на думку відомого музеолога із Канади Дункана Камерона, що музей – це культурний інститут сьогодення, який зберігає пам'ять про минуле, але є невід'ємною частиною сьогоденішнього культурного простору [4], стверджуємо: музей покликаний своїми специфічними методами презентувати національну культуру, удосконалювати соціокультурний простір, формувати суспільну свідомість як феномен національної пам'яті.

Для осмислення ролі та місця музею у сучасному пам'яттєвому дискурсі спробуємо виділити і проаналізувати категоріально-змістову модель «музейний наратив – пам'ять». Останніми десятиліттями у

© Руслана Маньковська

соціогуманітаристиці виокремився актуальний міждисциплінарний напрям – меморальні студії, де значну увагу приділено теоретико-методологічним та науково-прикладним проблемам пам'яті, механізмам її становлення та функціонування, вдосконаленню понятійно-категоріального апарату, виробленню нових підходів до концептуалізації багатовимірного поняття «пам'ять», поглибленню трактування змісту його різновидів: «колективна», «культурна», «історична», «національна». Цей період фундатор французької школи «memory studies», ініціатор проекту «Місця пам'яті» П'єр Нора назвав епохою торжества пам'яті [8]. Сучасний дискурс представлений ґрунтовними дослідженнями європейських вчених: М. Хальбвокса, А. Варбурга, П. Нора, Я. Ассмана, Е. Дюркгейма, а також вітчизняних науковців: В. Кривошеї, А. Киридон, Л. Нагорної, Ю. Ганжурова, В. Піскун, Л. Зашкільняка, В. Огієнка, І. Колесник, Д. Веденєєва.

Студії із дослідження пам'яті, формулюючи її сутність, розглядають багатовимірне поняття «пам'ять» як сховище інформації, як мнемічну діяльність, як багатоаспектний процес. Пам'ять – інструмент мислення в теперішньому часі, хоч її змістом є минуле, зазначав культуролог Ю. М. Лотман [6, с. 388–389]. Теоретик історичної пам'яті П. Нора констатує, що для пам'яті особливе значення мають не самі події минулого, а їхня репрезентація [2, с. 94].

У ракурсі пам'яттєвого дискурсу вагомими компонентами сучасного суспільства є свідомість, культура та історична і колективна пам'ять [5, с. 63]. Професор Гейдельберзького університету Ян Ассман із структури колективної пам'яті виділяє культурну пам'ять, яка поширюється спеціальними механізмами та інститутами трансляції, відводячи їй ключову роль у державній політиці пам'яті, спроможній зберігати, трансформувати і навіть, як за тоталітарних режимів, деформувати, маніпулювати, фальсифікувати пам'ять. Можливо тому американський історик Алан Мегілл метафорично розглядає пам'ять як відкриту рану [7, с. 21].

Складовою частиною колективної пам'яті і вагомою компонентою національної свідомості є історична пам'ять, яку визнають генетичним кодом нації. В українському суспільстві історична пам'ять, за твердженням історика Я. Грицака, має українську і радянську традиції [5, с. 63]. Особливими характеристиками вирізняється національна пам'ять, як важлива складова самоідентифікації та консолідації народу, вона складає основу національної безпеки України, не допускає маніпуляцій суспільною свідомістю [3, с. 39].

У меморальному полі музеї розглядаються лише як інструмент трансляції культурної пам'яті у державній політиці пам'яті. Такий підхід є традиційним у пострадянському суспільстві й перетворює музеї на засіб здійснення державної політики, коли музейні колекції несуть навантаження ідеологічних ретрансляторів, що ми спостерігали в радянський період. Зміни культурної парадигми в світі актуалізували формотворчий потенціал музеїв. Дослідники, визначаючи полярність у взаємодії історії зі знаннями про минуле та колективної пам'яті з уявленнями про минуле, обходять увагою музеї, які

через «вузлики пам'яті»-музейні предмети поєднують знання і уявлення про минуле, і не тільки зберігають, але й впливають на формування національної пам'яті та національної свідомості.

Визначення місця музею у пам'яттєвій системі координат потребує аналізу таких понять і категорій, як «місце пам'яті», «ландшафт пам'яті», «простір пам'яті». Простежується загальноприйняте бачення музею як фіксатора минулого з функцією увічнення колективної пам'яті, що значно обмежує його змістову сутність. Без сумніву, музеї, перебуваючи у зоні простору пам'яті, моделюють його у музейному наративі через заданий алгоритм музейного предмету і творять нову інформацію, синхронізуючи минуле з сучасним. Проте, варто розглядати спеціальне поняття «музейний простір», яке виходить за межі місця пам'яті, і, певна річ, перетинається із культурним простором та простором пам'яті, але несе своє, лише йому притаманне призначення: акумулює першоджерела минулого, опрацьовує, екстраполює їх широкому загалу та впливає на соціокультурний простір.

Саме через музейний наратив людина комунікує з минулим та пізнає його, формує власне світобачення та соціалізується в сучасному соціокультурному просторі. Музейний наратив є специфічною формою світосприйняття, структурованою за музейними предметами, як свідками подій та явищ. Теоретики наративу визначають його як основу пізнання і виділяють функції репрезентації та інтерпретації. Невід'ємним атрибутом музейного наративу є також рефлексія – це емоції, ставлення, позиція відвідувача. Такий зв'язок між музейним предметом та відвідувачем, який сприймає музейний наратив і розвиває власну світоглядну систему, шкалу цінностей, осмислює історичне минуле та впливає на формування національної пам'яті й національної свідомості. У цьому процесі музейний предмет, наділений такими ознаками, як автентичність, достовірність, наглядність, синкретичність, інформаційність, емоційність, аксіологічність, є посередником між минулим і сучасним. Музейний предмет не тлумачить сам себе, лише через музейний наратив відвідувач сприймає його як пам'ятку і надає йому цінності – як пізнавальної, історико-культурної, так і емоційної. Музейний наратив – це специфічна інтерпретація фактів, подій, і він, на відміну від пам'ятки, піддається історичній амнезії, тому особливої ваги набуває фіксація пам'ятки і подальше документування ключових носіїв пам'яті. Можна стверджувати, що музейний предмет, як свідчення етнокультурної самобутності нації, є джерелом формування пам'яті у всіх її видозмінах: «історичної», «культурної», «національної», а також національної свідомості, виступає їх носієм.

Музейний наратив слугує суспільству об'єктивною інформацією про минуле. Він є своєрідною моделлю відтворення подій минулого, які є полем музезнавчої інтерпретації. Важливо підкреслити, що музейний предмет, який лежить в основі музейного наративу, як першоджерело і автентична пам'ятка, забезпечує інтерпретацію від маніпуляцій. Можна простежити своєрідне народження музейного наративу: пам'ятка (матеріальна і

нематеріальна) – музейний предмет – пізнання /дослідження – історична уява – музейний наратив – суспільне сприйняття. Така модель близька формуванню пам'яті, де музейний предмет виступає «вузликом»-«маркером» пам'яті, музейний наратив – спогадами, знаннями, уявою про минуле, а суспільне сприйняття вбирає в себе національну пам'ять та формує національну свідомість.

Музеї називають місцем, де минуле не розходиться з майбутнім. Вони існують в теперішньому часі, і через музейний наратив репрезентують минуле спільноти, відповідають за формування і збереження пам'яті. Музейний наратив виступає інструментом у пізнанні минулого, і перебуває на перетині музейного простору та простору пам'яті, виступаючи суб'єктом та об'єктом національної пам'яті: несе в собі пам'ять, і разом з тим творить її і впливає на неї. Введення музейного наративу до пам'яттєвого дискурсу значно поглиблює змістовну сутність мнемонічного простору та музею у соціокультурному контексті. Як комеморативні інституції, музеї в умовах глобалізаційного світу виконують важливі завдання збереження національної ідентичності, через музейний наратив сприяють відродженню національної пам'яті, деформованої століттями бездержавності та культурної асиміляції.

Список використаних джерел та літератури

1. Ассман Я. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті / Я. Ассман. – Серія «Зміна парадигми». – Вип. 15. – К.: Ніка – Центр, 2012. – 440 с.
2. Буряк Л. І. Пам'ять у культурному просторі міста (київський контекст) / Л. І. Буряк // Національна та історична пам'ять. Політика пам'яті у культурному просторі: Зб. наук. праць. – Вип. 8. – К.: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2013. – С. 94–102.
3. Веденєєв Д. В. Національна пам'ять українського народу в контексті інформаційно-психологічних впливів глобалізованого світу / Д. В. Веденєєв // Державотворчі та цивілізаційні здобутки українського народу. Національна та історична пам'ять: Зб. наук. праць. – Вип. 1. – К.: Стилосо, 2011. – С. 38–52.
4. Гнедовський М. Сучасні тенденції в європейських музеях / М. Гнедовський // Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2012/12/25/105482/>
5. Головченко В. І. Історична й колективна пам'ять як складова національної свідомості / В. І. Головченко // Національна та історична пам'ять: Зб. наук. праць. – Вип. 5. – К.: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2012. – С. 62–68.
6. Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров / Ю. М. Лотман // Семиосфера. – СПб., 2010. – С. 350–399.
7. Мегилл А. Историческая эпистемология. Научная монография / Пер. с англ. Кукарцевой М., Кашаева В., Тимонина В. – М., 2007. – 480 с.
8. Нора Пьер Всемирное торжество памяти / Пьер Нора // Неприкосновенный запас. Дебаты о политике и культуре. – 2005. – № 2-3 (40-41). Режим доступа: <http://magazines/russ.ru/nz/2005/2>.
9. Шола Т. Новая музеология и поступальное развитие культуры или Пролог кибернетического музея // Музей и демократия. – М., 1997.

ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ МІСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЄЛИСАВЕТГРАДА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.

Олег Марченко – к.і.н., доц.

Кіровоградський державний педагогічний університет (м. Кіровоград, Україна)

SOURCES OF THE HISTORY OF YELISAVETGRAD MUNICIPAL GOVERNMENT (SECOND PART OF THE 19th – EARLY 20th CENTURIES)

Oleg Marchenko – PhD (History), Associate Prof.

Kirovograd State Pedagogical University (Kirovograd, Ukraine)

Analyzed are materials of the State Archives of Kirovohrad region. Shown is the history of Elisavetgrad municipal government at the second half of XIX – early XX century, activities of the City Council, relations between local self-governing bodies of the city administration.

Key words: municipality, the City Council, City Council session log, statistical and economic review, the district council.

При вивченні історії міського самоврядування другої половини XIX – початку XX ст. дослідники спираються на опубліковані та архівні матеріали.

Одним з основних джерел з вивчення історії міського самоврядування Єлисаветграда є матеріали, які зберігаються у фондах Кіровоградського державного обласного архіву. Найбільш цінним є документи фонду 78 «Єлисаветградська міська управа», в якому зберігаються матеріали з історії самоврядування і взаємовідносин самоврядних структур з місцевою адміністрацією, різноманітний комплекс документів пов'язаний з чисельністю, соціальним, конфесійним та становим складом населення Єлисаветграда і Херсонської губернії, переписка, договори про брукування вулиць, будівництво водогону, електричного трамваю, освітлення, озеленення вулиць, інформація про утворення, склад, функціонування пожежних команд, поліції, матеріали про санітарний стан міста, кошториси доходів і видатків міської влади на благоустрій, списки службовців міських громадських установ, розпорядження, інструкції, папери діловодства, службове листування, прохання, скарги приватних осіб та інше.

Єлисаветградська міська управа була створена 1871 р. і була виконавчим органом міської думи. Вона проводила у життя укази та розпорядження царського уряду, а також постанови міської думи з адміністративних, організаційних і господарчих питань, здійснювала податкову політику, відала благоустроєм і медично-санітарним обслуговуванням міста, учбовими закладами й установами культу. До 1912 р. міська управа складалася з восьми столів (відділів): розпорядчого, орендного, окладного і квартирному забезпечення військ, бухгалтерського, військового, довідкового, навчального і санітарно-медичного, восьмий стіл відав лікарнями й утриманням установ громадського призначення.

© Олег Марченко

1913 р. у зв'язку із значним розширенням функцій міського самоврядування відбулася реорганізація столів (відділів) і до кінця 1912 р. структура міської управи змінилася: 1 стіл – розпорядчий, зберіг свої попередні функції; 2 стіл – будівельний, утворився із будівельного відділення першого столу і зберіг усі попередні функції з більш широким масштабом діяльності; 3 стіл – медико-санітарний, ветеринарний, громадського призиріння. До цього відділення перейшли питання 7 столу, доповнені функціями громадського призиріння. 4 стіл – народної освіти, перейшли функції 7 столу; 5 стіл – військовий, залишився без змін; 6 стіл – з квартирного утримання військ і поліцейсько-пожежних справ, виконував функції 3 столу; 7 стіл – бухгалтерський, виконував функції 4 столу; 8 стіл – орендний, виконував функції 2 столу; 9 стіл – окладний, утворився після реорганізації 3 столу; 10 стіл – думський, відав проведенням виборів гласних у міську думу, виборами на різні посади з міського управління і розподілом обов'язків між особовим складом міської управи; 11 стіл – міської статистики, утворений після реорганізації 1912 р.; 12 стіл – утворився після реорганізації, об'єднав фінансову діяльність відділів електроосвітлення, торгових підприємств і відділ з опіки сімей, від яких були призвані солдати на війну [2, арк. 1–4].

Кожен з відділів міської управи містить значний обсяг матеріалу з різних напрямків діяльності органів міського самоврядування Єлисаветграда і при з'ясуванні окремих проблем міста можна використовувати ті чи інші архівні документи з окремих столів. Так, значний масив документів, що розкривають зміст правових норм, покладених в основу діяльності міської думи й управи не тільки Єлисаветграда, а й інших міст, наприклад, Харкова [1, арк. 5–44], їхній юридичний статус, компетенцію, характер виборчих прав на різних етапах розвитку міського самоврядування, взаємовідносин муніципальних структур з губернськими адміністраціями, щорічні звіти губернаторів, що містять аналіз практичної діяльності самоврядних структур, зберігаються у розпорядчому і думському відділах.

У цілому фонд № 78 Кіровоградського державного обласного архіву містить значну кількість матеріалів за різними напрямками: діяльність інститутів самоврядування, різноманітні дані про управлінські кадри, пошук шляхів поліпшення роботи, багато інформації щодо питань реформування органів самоврядування з метою їхньої ефективної, раціональної та узгодженої роботи. Представлені також оціночні відомості губернського правління щодо ефективності та придатності інститутів самоврядування. Звітно-господарська діяльність органів місцевого самоврядування – це інформація визначення джерел надходження коштів у міські бюджети, недобори; значна кількість юридичних роз'яснень щодо господарських обов'язків місцевих органів; відомості про стан сільського господарства на міських землях; узагальнюючі повідомлення про необхідність регулювання органами місцевого самоврядування роботи промислових закладів та інше.

Міські думи у процесі діяльності послуговувалися не тільки актовими регулюючо-правовими документами, а й численними власними документами довідкового характеру. Можна вирізнити такі їхні підвиди: протоколи, журнали засідань дум, звіти, доповіді, службові листи, заяви, скарги. Вони сформувалися в результаті взаємовідносин дум з іншими державними, самоврядними установами та органами. Основний масив інформації такого характеру міститься у фонді № 18 «*Єлисаветградська міська дума*», в якому зосереджені журнали засідань, протоколи, постанови міської думи за 1876 – 1917 рр. [3–6, 8–14].

Серед архівних джерел особливу цінність становлять журнали засідань Єлисаветградської міської думи. Вони містять важливий фактичний матеріал про різні сфери діяльності органів міського самоврядування, інколи допомагають визначити ставлення тих чи інших міських угруповань до вирішення питань. Журнали міської думи за 1915, 1916, 1917 роки подають широкий спектр думок гласних (5–8 осіб), значно розширюється їхній змістовий спектр.

Таким чином, документи Кіровоградського обласного архівосховища становлять певну кількість одиниць зберігання, що стосується різних напрямків діяльності Єлисаветградського міського самоврядування. Тут виявлено справи, що розкривають діяльність міської думи та управи розглядуваного періоду, дають свідчення про розвиток міста. Справи фондів Кіровоградського архіву містять списки гласних думи, складу комісій, балотувальні листи, дані про різнобічну діяльність думи у галузях міського господарства. Саме в них зосереджено важливу інформацію щодо господарської діяльності органів міського самоврядування, напрямів розвитку виробництва. За цими матеріалами можна чітко виявити суспільно-громадську функцію міського самоврядування в загальних процесах реформування суспільства і держави другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

До опублікованих джерел відносяться акти законодавчого характеру, які надруковані у Повному зібранні законів Російської імперії. Це – міські закони від 16 червня 1870 р. та від 11 червня 1892 р., в яких зафіксована державна позиція щодо розвитку міського самоврядування та коло повноважень новостворених структур.

Цінним джерелом для розуміння ставлення уряду до органів міського самоврядування протягом тридцяти років, коли діяли міські положення 1870 та 1892 рр., суперечливості, а згодом і реакційності політики царизму щодо громадського управління, є збірки видані під редакцією М. І. Миша, які містять як самі тексти положень, так і різні урядові узаконення, пояснення, що з'являлися з року в рік і запроваджувалися на практиці, як доповнення до основних статей міських реформ [17–18].

Цінним джерелом з історії міського самоврядування Єлисаветграда є місцева періодична преса, яка на своїх сторінках публікувала постанови губернської влади, що стосувалися діяльності муніципальних структур, витяги з протоколів засідань думи та управи, дані про фінансовий стан міста, щодо діяльності міських самоврядних установ на ниві благоустрою,

статистичні матеріали, історичні описи та інше. На сторінках газет поруч з офіційною інформацією можна було зустріти полеміку і жваве обговорення міських проблем за активної участі членів міських громад. Місцева періодика має велике значення при вивченні регіональної історії [19].

Таким чином, архівні й опубліковані джерела щодо вивчення історії міського самоврядування Єлисаветграда другої половини XIX – початку XX ст. містять як свої сильні, так і слабкі сторони. Архівні матеріали часто мають фрагментарний та безсистемний характер. У той же час надруковані матеріали несуть на собі відбиток суб'єктивізму і вірогідність різноманітних помилок. Тому, опрацювання в комплексі всіх джерел з використанням методологічної основи дасть можливість достовірно відтворити історію українського народу і, зокрема, розвиток міського самоврядування у другій половині XIX – на початку XX ст. в Україні. Крім опрацювання вже відомих документів, науковці повинні продовжувати пошук та публікацію забутих або невідомих джерел, як в межах України так і в сусідніх країнах.

Список використаних джерел та літератури

1. Державний архів Кіровоградської області (далі ДАКО). – Ф.78. – Оп.1. – Одзб. 71.
2. ДАКО. – Ф.78. – Оп.1. – Одзб. 137. Структура городского общественного управления.
3. ДАКО. – Ф.18. – Оп.1. – Одзб. 529. Журнал заседаний городской думы за 1871 г.
4. ДАКО. – Ф.18. – Оп.1. – Одзб. 536. Журнал заседаний городской думы за 1874 г.
5. ДАКО. – Ф.18. – Оп.1. – Одзб. 539. Журнал заседаний городской думы за 1876 г.
6. ДАКО. – Ф.18. – Оп.1. – Одзб. 545. Журнал заседаний городской думы за 1882 г.
7. ДАКО. – Ф.18. – Оп.1. – Одзб. 550. Переписка с Херсонским губернатором о назначении заседаний городской думы, содержании рассматриваемых вопросов. О присылке копий журналов заседаний думы, 1883 год.
8. ДАКО. – Ф.18. – Оп.1. – Одзб. 555. Журнал заседаний городской думы за 1884 г.
9. ДАКО. – Ф.18. – Оп.1. – Одзб. 562. Журнал заседаний городской думы за 1885 г.
10. ДАКО. – Ф.18. – Оп.1. – Одзб. 568. Журнал заседаний городской думы за 1889 г.
11. ДАКО. – Ф.18. – Оп.1. – Одзб. 569. Журнал заседаний городской думы за 1890 г.
12. ДАКО. – Ф.18. – Оп.1. – Одзб. 571. Журнал заседаний городской думы за 1892 г.
13. ДАКО. – Ф.18. – Оп.1. – Одзб. 572. Журнал заседаний городской думы за 1893 г.
14. ДАКО. – Ф.18. – Оп.1. – Одзб. 573. Журнал заседаний городской думы за 1894 г.
15. ДАКО. – Ф.18. – Оп.1. – Одзб. 540. Инструкция общественному управлению г. Елисаветграду о порядке производства дел в городской думе, 1876 год.
16. Систематический сборник постановлений Елисаветградской городской думы за 1871 – 1903 гг. / Сост. Л.К. Брейер. – Елисаветград: тип. М.А. Гольденберга, 1905. – Т.1. – 773 с.
17. Мышь М.И. Городовое положение со всеми относящимися к нему законами, судебными и правительственными разъяснениями / М.И. Мышь. – Изд. 9-е испр. и дополн. – СПб.; тип. Н.А. Лебедева, 1890. – 975 с.
18. Мышь М.И. Городовое положение 11 июня 1892 г. с относящимися к нему законами, судебными и правительственными разъяснениями / М.И. Мышь. – Изд. 5-е испр. и дополн. – СПб.; тип. М.П. Фроловой. – 962 с.
19. Елисаветградский вестник. – за 1885 – 1894 роки; Ведомости Елисаветградского городского общественного управления. – за 1899 – 1903 роки; Голос Юга. – за 1905 – 1910 роки.

АРХЕОГРАФІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АРХІВОСХОВИЩ ПІВДНЯ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ВИВЧЕННЯ ПІДОКУПАЦІЙНОГО РЕЛІГІЙНОГО ЖИТТЯ (1941–1944 рр.)

Микола Михайлуца – д.і.н., проф.

Національний морський університет (м. Одеса, Україна)

POTENTIAL OF ARCHIVAL REPOSITORIES IN SOUTHERN UKRAINE IN THE CONTEXT OF STUDY OF RELIGIOUS LIFE ON THE OCCUPATED TERRITORIES (1941–1944)

Mykola Myhaylutsa – Doctor of Sciences (History), Prof.

National Maritime University (Odessa. Ukraine)

The article presents an analysis of archaeological base of archival repositories of the south of Ukraine, that sheds light on the religious policy of the occupants during 1941–1944 on the territory between the Dniester and Southern Bug (Transnistria).

Key words: occupation, Transnistria, South Bessarabia, Christianization, Romanian Orthodox mission.

Враховуючи своєрідність історіографічної ситуації, наявність цілої низки «білих плям» та «секторних прогалін», просто замовчувань в історії нестабільних, а передусім, надто нерівноправних взаємин держави і церкви в роки Другої світової війни, особливого значення набуває визначення джерельної бази цієї наукової проблеми, і, в першу чергу, маловідомих документів, зосереджених у різноманітних архівних установах Півдня України. Передусім, це – історичні матеріали, що знаходяться частково у Державному архіві Вінницької області (ДАВО), й переважно у Державному архіві Миколаївської області (ДАМО), Державному архіві Одеської області (ДАОО) та в Комунальній установі «Ізмаїльський архів» (КУ «Ізмаїльський архів»).

Джерельно-документальну базу, як основу успішної реалізації дослідницької мети і визначеного назвою наукового завдання, можна поділити на кілька важливих і взаємодоповнюючих груп: архівні матеріали, які характеризують державно-церковні стосунки довоєнного часу з кінця 1930-х до початку війни влітку 1941 р. та документи підокупаційного періоду 1941–1944 рр.

Донедавна поза увагою дослідників залишалися документи періоду румунської окупації південних українських земель 1941–1944 рр., а саме вони й розкривають реальні процеси у духовно-релігійному житті населення, яке мешкало на вказаних теренах. Серед основних причин, що на сьогодні ще продовжують деінде стримувати активний дослідницький поступ, виділимо з одного боку, ідеологічну зашореність владних структур, які, власне, й досі володіють монополією на архівні фонди та контролюють доступ науковців до них, а з іншого, – недосяжність значного шару документів для більшості дослідників через суб'єктивні причини – незнання ними румунської мови, якою здійснювалося ведення документації в підрумунських губернаторствах «Бессарабія» і «Трансінстрія».

Румуномовні джерела перебувають на зберіганні в архівосховищах трьох сусідніх держав. Частина документів зосереджена у фондах державних обласних архівів України: Одеської та Миколаївської областей, Комунальної установи «Ізмаїльський архів» і, частково, – Вінницької області (вони стосуються південно-західних районів Вінницької області, які було включено до губернаторства «Трансністрія», а саме – Могилівський, Тульчинський та Ямпільський (ще зустрічається назва Жугастрський/Жугастрівський) повіти.

Значна група архівних джерел зберігається поза межами України і вже навіть з цієї причини є важкодоступною для пересічного українського дослідника церковного життя на окупованих румунами українських теренах. Значна кількість фондів перебуває в національних архівах Румунії (ANB) та Молдови (ANRM). Однак, документи центральних румунських церковних органів, що знаходяться в цих архівах, мають автентичні румуномовні оригінали та дублікати у фондах південноукраїнських архівосховищ і були використані у цій роботі.

Перший масив документів, що проливають світло на політику румунської влади щодо церкви в Південній Бессарабії в період окупації краю зберігається передусім у фонді «Церковно-адміністративний відділ єпископії Четатя-Албе-Ізмаїл, Дирекція культів Міністерства інструкцій, культів і культури» КУ «Ізмаїльський архів» (Ф. 110, оп. 1). Переважну більшість інформації отримано з листування патріарха Румунії Никодима, канцелярії патріархії, Священного Синоду Румунської православної церкви з єпископією Четатя-Албе-Ізмаїл та безпосередньо з єпископами Діонісієм та Полікарпом. У цих документах проступає бачення ролі місії Румунської православної церкви на теренах від Дунаю до Дністра у міжвоєнний період; простежується альянс влади і церкви у справі утвердження румунського тоталітарного режиму. Окремо акцентуємо увагу на тісних контактах з командуванням мілітарної організації «*Straga Tării*» («Стража церій») і повітовим кліром Бессарабії, що засвідчують численні епістолярії. Ці матеріали дали можливість зіставити назви населених пунктів, наявність у них культових споруд та православного кліру тощо (спр. 437). Зробити підрахунки і на їхній основі статистичний аналіз чисельності православних парафій, кількості духовенства та інше за показниками по Ізмаїльському, Кахульському, Четатя-Албському та Кілійському повітах (церковно-адміністративно входили до вказаної єпископії) дозволили матеріали справ 718, 731, 745, а також «Книга обліку священників єпископії за 1941–1944 рр.» (Ф. 110, оп. 1, спр. 746).

Аналіз документів: листів, протоколів і звітів про інспектування парафій єпископії, таблиць, списків духовенства тощо, дав можливість зрозуміти сутність румунського адміністрування Південною Бессарабією кінця 30-х рр., особливо у сфері християнізації слов'янського населення. Засоби його румунізації через примусове використання румунської мови, не тільки у релігійній сфері (богослужіння, проповіді, виконання треб тощо), а й за межами культових установ, безпосередньо у побутовому житті, розкриваються через документи, які згруповані у справах № 673 та № 710.

Значний археографічний шар, який, з одного боку, докорінно змінює сучасні погляди на румунську політику в 1941–1944 рр. на окупованих землях Буго-Дністровського межиріччя (йдеться про територію «Трансністрії»), а з іншого, – надає цілком реальні можливості перспективного і глибокого дослідження мало знаної проблеми, зосереджений у анналах ДАМО. Оскільки адміністративно до складу утвореного румунами губернаторства «Трансністрія» увійшла територія Голтського (м. Голта, зараз – м. Первомайськ Миколаївської області) та Очаківського повітів, то саме тут знаходимо цілу низку документів з фонду «Церковних організацій протоієрея Голтського повіту» (Ф. Р-2704. 1942–1944 рр.). Різноманітні документи на зразок доповідних записок старост релігійних громад, рапорти на ім'я благочинних повітів про направлення священників, «прошених» від колишніх представників духовенства (священиків, псаломщиків) про надання пастирського місця у парафіях відображають картину активізації релігійного життя упродовж 1941–1944 рр. на Півдні України (Ф. Р-2704, оп. 1с., спр. 2, 4, 7, 9, 10).

Чимала кількість матеріалів фонду концентровано репрезентує різноманітні сторони економічного, соціального, повсякденно-побутового життя духовенства та інших представників кліру в глибинці «Трансністрії»: Циркуляри РПМ, списки служителів культу, які працювали у складі місії, листування субпротоієрейств з питань ведення релігійної пропаганди серед населення тощо. Інформацію про різноманітні християнські конфесії (католиків, протестантів) та релігійні секти – євангелістів, баптистів, штундистів, старообрядців та інших у Врадіївському та Кривоозерському районах – можна звести у певні статистичні дані й окреслити обриси етноконфесійної карти регіону (спр. 12, 16).

Цікаві документи зібрано у фондах «Префектура Очаківського повіту» (Ф. Р-1028. 1941–1942 рр.) та «Префектура Голтського повіту» (Ф. Р-2178. 1941–1944 рр.), фондах «претур» Александерфельдського, Варварівського, Доманівського та Кривоозерського районів (Фф. Р-1588, Р-1591, Р-2418, Р-2689) та сільських «примарій» названих районів (Фф. Р-1605, Р-2179, Р-2402, Р-2610, Р-2638). З них використано різноманітну інформацію: листування, звіти, відомості та розпорядчі документи (постанови, декрети, обіжники тощо) губернаторства, румунських районних та сільських органів влади про організацію відбудови, реставрації та відкриття православних культових споруд у містах і селах «Трансністрії».

Одеський період діяльності (з жовтня 1942 р. до початку 1944 р.) «Румунської православної місії в Трансністрії» (Misiunea Ortodoxă Română în Transnistria), хоч і з певними хронологічними прогалинами (через те, що частина документів була вивезена або знищена румунськими окупантами ще в роки війни під час відступу), розкривають документи Державного архіву Одеської області (ДАОО). Неабияке значення для вивчення історії церковно-релігійного життя в «Трансністрії» має фонд «Румунська православна місія»

(Ф. Р-2270. 1942–1943 рр.). Переважно це – інструкції та циркуляри РПМ, доповідні записки, звіти духовенства про діяльність церковних організацій, статистика, листування служителів церков районних протопопій з адміністративними установами (спр. 1-3, 6, 67), відомості про грошові винагороди штату місії (17 справ), про особовий склад служителів місії, Одеської духовної семінарії, списки релігійних сект тощо. Вкрай бідний за кількістю справ, але інформаційно насичений фонд Р-7514, який містить рапорти священників про проведені церковні служби.

Значний блок автентичних (переважно румуномовних) документів представлено у Державному архіві Вінницької області (ДАВО). Це дає можливість цілісно вивчити історію православ'я в усіх трансністрійських повітах, окупованих румунами, а також отримати матеріали етноконфесійного змісту задля здійснення порівняльного аналізу і визначення специфічних рис релігійної політики румунської окупаційної влади в окремо взятих регіонах губернаторства. До зазначеної джерельної бази віднесемо фонди Могилів-Подільської (Ф. Р-2966, оп. 1-2. 1941–1944 рр.), Тульчинської (Ф. Р-2888, оп. 1. 1941–1943 рр.), та Ямпільської (Жугастрівської) (Ф. Р-2988, оп. 1. 1941–1943 рр.) повітових управ. Критичне осмислення джерел зазначених фондів дозволяє простежити основні напрямки реалізації політики румунського християнського місіонерства у поліконфесійному південно-західному подільському регіоні. Накази, розпорядження цивільного губернатора «Трансністрії» та його кабінету, листування, статистичні дані, списки й таблиці стосовно релігійної пропаганди і розповсюдження румунських видань релігійної тематики, інформація про національно-конфесійний склад повітів, донесення повітових жандармських легіонів про неблагонадійність та морально-політичний стан віруючого населення та інше становлять емпіричну основу для вивчення релігійних процесів зазначеного регіону.

Отже, розмаїття джерел румунського походження дозволяє дослідити політику румунської влади і стан місцевого православ'я в умовах окупації Дністровсько-Бузького межиріччя (Трансністрії) упродовж 1941–1944 рр. Емпірична основа надає можливість зробити висновки та узагальнення щодо намагання окупаційної адміністрації уніфікувати православне життя до румунського взірця, використовуючи при цьому жорсткі методи тиску, репресій, ідеологічної обробки та націоналістичної пропаганди. Специфікою цих джерел є широка інформативність, структурованість і системність змісту документів у сплетінні з антирадянською, антибільшовицькою спрямованістю, замилуванням румунською християнською культурою й місіонерством, як проявом вищого призначення.

НАУКОВА СПАДЩИНА ВЧЕНИХ-ГЕОЛОГІВ УКРАЇНИ СЕРЕДИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.: БІБЛІОГРАФІЧНА ЦІННІСТЬ, ЗБЕРЕЖЕННЯ І ВИКОРИСТАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Наталія Осіння – мол. наук. спів.

Інститут геотехнічної механіки НАН України (м. Дніпропетровськ, Україна)

SCIENTIFIC HERITAGE OF UKRAINE'S ACADEMIC GEOLOGISTS (MIDDLE OF THE 19th – BEGINNING OF THE 20th C): BIBLIOGRAPHIC VALUE, PRESERVATION AND USE IN MODERN CONDITIONS

Natalia Osinnia – Junior Research Fellow

Institute of Geotechnical Mechanics of NAN of Ukraine (Dnipropetrovsk, Ukraine)

A short analysis of bibliographic value, maintenance, popularization and use of scientific heritage of academic geologists of middle of the 19th – beginning of the 20th centuries is given. Revealed is the experience of the largest libraries of Ukraine with the library funds of rare books on geology.

Key words: scientific heritage, geologists, rare books, largest libraries, Ukraine, maintenance, use, value.

Сьогодні, коли спостерігається зростання інтересу до історії розвитку геології України, унікальні фонди бібліотек нашої країни представляють велику цінність для створення джерельної й історіографічної бази для дослідження геологічних проблем. Саме ця інформація може служити надійним об'єктом історичних, наукометричних, біобібліографічних та культурологічних досліджень, яка досі ще мало вивчена.

Історія розвитку геологічних знань в Україні пов'язана з плеядою відомих вчених-геологів середини XIX – початку XX ст. Це професори Харківського (Н.Д. Борисяк, І.Ф. Леваковський, О.В. Гуров, П.П. П'ятицький), Київського (К.М. Феофілактів, П.Я. Армашевський, М.І. Андрусов, В.С. Тарасенко, П.А. Тутковський), Новоросійського (М.А. Головкинський, І.Ф. Синцов, В.Д. Ласкарев, Р.А. Прендель), Львівського (Ю. Медведський) університетів. Величезну роль у становленні геології внесли вчені Катеринославського вищого гірничого училища (з 1912 р. – Катеринославського гірничого інституту) М.Й. Лебедєв, Л.Л. Іванов, П.М. Леонтовський. Варто відзначити, що об'єднувало відомих вчених: відданість науці, одностайність у питаннях організації та розвитку вітчизняної науки, збереження її моральних підвалин, а головне унікальна наукова спадщина цих самовідданих діячів.

Аналізуючи наукову спадщину вчених-геологів можна стверджувати, що вона, крім світового визнання, має й величезну бібліографічну цінність. Всі автори, володіючи високою бібліографічною культурою, створили цінний доробок в галузі ретроспективної бібліографії з актуальніших питань геологічних наук того часу. Майже кожна наукова праця геологів мала значний бібліографічний апарат: прикнижкову та пристатейну бібліографію, примітки, спеціальні покажчики. Були й окремо видані ретроспективні покажчики.

© *Наталія Осіння*

Наукова спадщина вчених-геологів зберігається в фондах найстаріших бібліотек Харківського, Київського, Одеського, Львівського університетів, а також бібліотеки Львівського політехнічного інституту, Національного гірничого університету (м. Дніпропетровськ). Є видання вчених-геологів і в Національній бібліотеці України ім. В.І. Вернадського, Львівській національній науковій бібліотеці України ім. В. Стефаника, Одеській національній науковій бібліотеці ім. М. Горького, науковій бібліотеці Дніпропетровського національного університету.

Наукова спадщина вчених-геологів відрізняється значним обсягом і великим видовим та типологічним розмаїттям. У бібліотеках України вона зберігається в фондах рідкісних і цінних видань і за обсягом інформації та репертуару авторів має світове значення. Це праці Н.Д. Борисяка, І.Ф. Леваковського, дисертації О.В. Гурова і М.А. Головкинського, які зберігаються у фондах ЦНБ Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. У фондах НБ ім. М. Максимовича Київського національного університету імкні Тараса Шевченка представляють історичну цінність геологічні дисертація й геологічні карти К.М. Феофилактова, дисертація П.Я. Армашевського, бібліографічні покажчики П.А. Тутковського. Праці І.Ф. Синцова, присвячені геологічним і палеонтологічними дослідженнями Одеського повіту і фундаментальне дослідження В.Д. Ласкарева «Геологічні дослідження в південно-західній Росії» знаходяться у фондах НБ Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова. Наукова спадщина геолога Ю. Медведського зберігається у фондах НТБ Національного університету «Львівська політехніка», НБ Львівського національного університету ім. І. Франка, Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника.

У фондах НТБ Національного гірничого університету зібрані унікальні видання професорів геологів ХІХ – початку ХХ ст. Особливу цінність представляють книги з дарчими написами М.Й. Лебедева, Л.Л. Іванова. Періодичні видання геологічної тематики ХІХ – початку ХХ ст. зібрані у фондах Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. Є там і праці П.А. Тутковського.

Як відомо, цінність інформації визначається ступенем її доступності, способом поширення в суспільстві і масштабом використання певними категоріями читачів у процесі їх діяльності. Аналіз доступності до унікальних фондів бібліотек було проведено за такими критеріями: бібліографічний опис документів, доступ до використання інформації. Для покращення якості та доступності бібліографічної інформації деякими бібліотеками проведена рекаталогізація наукової спадщини вчених-геологів. Крім того, всі видання відображені в карткових каталогах і, як правило, зафіксовані в сучасному електронному каталозі. Важливим засобом підвищення доступності видань вчених-геологів є розкриття та популяризація їх наукової спадщини шляхом організації репозитаріїв, різних

виставок і публічних заходів, а також створення біобібліографічних покажчиків і довідників.

Стисло розглянемо діяльність бібліотек щодо створення низки біобібліографічних покажчиків та довідників.

У 2001 р. НТБ Національного гірничого університету була заснована серія «Біобібліографія вчених». До 130-річного ювілею від дня народження відомого вченого і активного діяча в області маркшейдерської справи, основоположника гірничої геометрії і геомеханіки П.М. Леонтовського випущено біобібліографічний покажчик, в якому зібрано вся наукова спадщина прекрасного педагога і невтомного дослідника [1].

НБ Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова створила фундаментальний чотиритомний бібліографічний довідник «Професори Одеського (Новоросійського) університету», в якому були основні відомості про науково-педагогічну та громадську діяльність і професорів геологів. Наприкінці статей наводився список найбільш важливих праць вчених - геологів. Одеська національна наукова бібліотека ім. М. Горького видала бібліографічний довідник «Вчені вузів Одеси. Природничі науки», де була представлена інформація про вчених-геологів середини ХІХ – початку ХХ ст. [2]. 1996 р. Українською бібліотечною асоціацією видання було відзначено в номінації «Бібліографічний посібник року» [3].

У 2006 р. ЦНБ Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна видано бібліографічний покажчик «Издания типографии Харьковского университета в фондах ЦНБ». Значний відсоток видань (1861–1917 рр.) складають геологічні науки.

Велике значення у справі популяризації наукової спадщини вчених-геологів має система поточної інформації. Поточне інформування про публікації щодо вчених-геологів здійснюють протягом багатьох років Дніпропетровська обласна універсальна наукова бібліотека в покажчику «Мое Придніпров'я. Календар пам'ятних дат Дніпропетровської області» та Одеська національна наукова бібліотека ім. М. Горького в покажчику «Природа і природні ресурси Північного Причорномор'я» [4].

Кінець ХХ ст. в Україні ознаменувався початком створення електронних каталогів і сайтів бібліотек вузів в системі Інтернет.

Стрімка всесвітня інформатизація, зростаюча швидкість обміну інформацією спонукає підвищити темпи впровадження електронних технологій у наукових бібліотеках України. Виходячи з цього, бібліотеки головну увагу стали приділяти створенню електронних каталогів і репозитаріїв, розширенню інформаційних зв'язків між бібліотеками.

Сьогодні виникли нові цілі : створення єдиної бази даних фонду рідкісних видань [5]. Є і проблема майбутнього – створити повні тексти рідкісних видань для читачів мережі Інтернет. Вже є такий досвід. Наприклад, можна прочитати відому працю геолога П.Н. Чирвінського щодо штучного отримання мінералів в ХІХ ст. Ця монографія не втратила своєї цінності до

теперішнього часу й по праву досі визнана фундаментальним довідником з історії синтезу мінералів (описано близько 700 мінералів).

Особливо треба відзначити в плані створення репозитаріїв роботу ЦНБ Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Цією бібліотекою створено репозитарій eScriptorium (архів рідкісних видань і рукописів для науки та освіти), який містить повні електронні версії (іноді тільки фрагменти) рідкісних видань і рукописів. У розділі «Рідкісні та цінні видання» можна ознайомитися з повними текстами деяких праць І.Ф. Леваковського, О.В. Гурова.

Отже, наукова спадщина вчених-геологів мала величезне значення як у науковій царині, так і в галузі ретроспективної галузевої бібліографії. Сьогодні створення репозитаріїв рідкісних фондів бібліотек, які володіють найціннішою інформаційною базою і виконують роль збереження та популяризації української геологічної науки і освіти – важливий крок для розширення джерельної бази для подальших наукових досліджень в галузі геології в Україні.

Список використаних джерел та літератури

1. Леонтовський П. М.: Біобібліографічний покажчик. – Дніпропетровськ : РВК НГА України, 2001. – 13 с.
2. Вчені вузів Одеси : Біобібліогр. Довід. Вип.1. Природничі науки. 1865–1945, ч. 1. Геологи. Географи. – Одеса, 1994. – 94 с.
3. Загуменна В. Почесна відзнака Української бібліотечної асоціації «Бібліографічний посібник року» : [Про довід. «Вчені вузів Одеси»] / В. Загуменна // Вісн. Кн. палати. – 1997. – № 7. – С. 11–12.
4. Природа і природні ресурси Північного Причорномор'я : бібліогр. покажчик літ-ри за 2011 рік / Упорядн. О.Г. Кушнір. – Одеса, 2013. – 110 с. (Одеська нац. наук. б-ка ім. М. Горького).
5. Журавлева И. Причастность к истории : сохранение книжных памятников – задача библиотек ХХI века / И. Журавлева // Матеріали ювілейної конференції, присвяченої 90-річчю Наукової бібліотеки Харківського національного медичного університету. – Харків : ХНМУ, 2010. – С. 15–23.

«ГЕТЬМАНСЬКА СТОЛИЦЯ» В БАТУРИНІ ЯК СКЛADOVA ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ТА МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ

Жанна Паскал – ст. викл.

Національний авіаційний університет (м. Київ, Україна)

«THE HETMAN CAPITAL» IN BATURIN AS PART OF HISTORICAL-CULTURAL HERITAGE AND MUSEUM STUDIES IN UKRAINE

Zhanna Paskal – Senior Lecturer

National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

The paper characterizes the «Hetman state» reserve, which is the spiritual source of Ukraine, it keeps invaluable scientific information and funds of thousands items of museum value.

Key words: «Hetman state», exposition, restoration, funds, reserve.

Перлиною і життєдайним духовним джерелом України без перебільшення є Національний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця». «Гетьманська столиця» – це безцінні пам'ятки історії, архітектури, культури, археології і природи: палацово-парковий ансамбль К. Розумовського, Будинок генерального судді В. Кочубея, Музей археології Батурина, Воскресенська церква-усипальниця гетьмана К. Розумовського, парк «Кочубеївський», Микола-Крупицький монастир, Цитадель Батуринської фортеці, Пам'ятник жертвам Батуринської трагедії 1708 р., Могила П. І. Прокоповича – основоположника вітчизняної науки про бджільництво, винахідника рамкового вулика, інші.

Завдяки багаторічним археологічним дослідженням на території Батурина розгадано багато таємниць, що приховувала батуринська земля. Окрім безцінної наукової інформації, археологи поповнили фондове зібрання заповідника тисячами предметів музейного значення. Саме археологічна колекція заповідника стала основою для створення нового Музею археології Батурина, який з 22 січня 2009 р. відкрив свої двері для відвідувачів.

Експозиція Музею археології Батурина побудована в трьох тематичних напрямках: «Батурин стародавній», «Батурин козацької доби», «Батурин – гетьманська резиденція».

Експозиція «Батурин стародавній» охоплює великий хронологічний діапазон: від найдавніших часів до XIV ст. В експозиції представлені пам'ятки доби палеоліту, мезоліту, неоліту, епохи бронзи, раннього залізного віку, періоду слов'янських культур та Київської Русі. Найбільш цікавими є фрагменти ливарних форм, за допомогою однієї з них ви можете побачити як виглядали гудзики багато років тому. Зацікавлять відвідувачів і давньоруські прикраси з різних матеріалів, різноманітні предмети побуту.

Експозиція «Батурин козацької доби» присвячена литовсько-польському та козацькому періоду історії Батурина, охоплює час з XIV ст. до 1669 р. Тут представлені вироби місцевих ремісників, козацькі похідні та ужиткові речі,

© Жанна Паскал

копії документів та мап того часу, що всебічно характеризують історію Батурина козацького періоду. Унікальними експонатами в експозиції є лицарський пояс з посрібленням, срібний талер 1622 р., козацький чобіт, повстанська зброя та інші не менш цікаві речі.

Експозиція «Батурин – гетьманська резиденція» присвячена найяскравішому, гетьманському, періоду в історії міста Батурин. З 1669 по 1708 рр. Батурин був резиденцією гетьманів Д. Многогрішного, І. Самойловича, І. Мазепи та центром політичного, економічного і культурного життя Гетьманщини. До нас дійшло надзвичайно мало писемних джерел про Батурин того часу, не збереглося жодного плану. Тому про міський розвиток, планування, фортифікації і архітектуру столиці ми дізнаємося практично виключно з археологічних матеріалів. Окремим блоком представлені знахідки з собору Живоначальної Трійці – грандіозної культової споруди доби бароко, та палацу гетьмана І. Мазепи – першої багатоповерхової цивільної споруди на Лівобережній Україні.

Палац гетьмана України Кирила Розумовського в Батурині, блискуче відреставрований в 2003–2009 рр. У 2009 р. тут створено експозицію, яка надає відвідувачу ілюстровану інформацію про історію будівництва, запустіння і реставрації палацу, видатних українських гетьманів, життя яких тісно пов'язане з Батурином, К. Розумовського та його родини.

Сьогодні палац зустрічає портретами гетьмана Кирила Розумовського та архітектора палацу Чарльза Камерон. Поміж ними в ніші розмістилась скульптура музи Полігімнії (автор Гоза Мирослав).

На першому поверсі палацу в залі №29 представлені родинні портрети Розумовських (копії з оригіналів). У вітрині зали – палаш Кирила Розумовського (XVIII ст.), яку нащадок гетьманського роду Григорій Розумовський передав до палацу в день його відкриття. В залі № 28 – портрет царевича Олександра І (невідомий художник, кінець XVIII ст.), портрет Єлизавети Олексіївни, дружини імператора Олександра І (невідомий художник – школа В. Боровиковського, XIX ст.), портрет Катерини ІІ (художник О. Антропов, XVIII ст.)

В залі № 24-А влаштована Каплиця. Вражають вітвар XVIII ст., ікони XVIII ст.: Страсті Христові, Ангел визволяє Святого Петра з в'язниці, Свята Варвара, Свята Трійця.

Інтер'єри другого поверху, відновлені за аналогами збережених робіт Ч. Камерона, захоплюють витонченою композицією, гамою кольорів – все тут: і розпис та ліпнина стелі та стін, і освітлювальні прилади, і паркет, і штори, виготовлялося за зразками XIX ст. Історія нам зберегла інформацію про функціональне призначення кімнат цього поверху (зберігся план підписаний Ч. Камероном), відповідно до цього і здійснювалась його музеєфікація. На другий поверх нас проводить Мельпомена (скульптура встановлена на сходовій клітині), а в першій залі другого поверху нас зустрічають Евтерпа та Талія (скульптор Мирослав Гоза). Наступна зала, згідно з експлікацією Камерона – житлова кімната для гостей. В експозиції

представлено м'який куточок XIX ст. у стилі неорококо з фондів заповідника та картини XVII-XIX ст. з фондів Львівської галереї мистецтв.

В залі, де К. Розумовський планував влаштувати свій кабінет – оформлено його куточок – стіл XIX ст. із фондової колекції заповідника «Гетьманська столиця», на ньому письмові приладдя італійської майстерні Бедіньє XVIII ст., годинники та комодик тієї епохи, порцеляна XIX ст. – скринька фірми «Майсен» та статуетка «Галантний танець».

Поряд з кабінетом – бібліотека. Відомо, що унікальним надбанням родини Розумовських була бібліотека, яка на 1774 р. нараховувала 2000 примірників. Центральним експонатом приміщення палацової бібліотеки є книжкова шафа 1732 р. Цей рідкісний експонат переданий на тимчасове експонування Львівським етнографічним музеєм.

Завершує знайомство з палацом зала «Антична», яка розкішно декорована сюжетами давньогрецької міфології. За призначенням ця зала слугувала великою їдальнею, а тому домінуючим експонатом тут є бенкетний стіл та двадцять стільців до нього, виготовлені сучасними майстрами в стилі XVIII–XIX ст. На столі – чудові бронзові з позолотою канделябри XIX ст. на одинадцять свічок. Мармуровий камін, який влаштовано в цьому залі, прикрашає камінна трійка (Франція, третя чверть XIX ст.) – годинник «Амур та Психея», парні канделябри на п'ять свічок .

10 квітня 2004 р., в переддень Великодня в пам'ять про батуринців, що прийняли мученицьку смерть без винятку віку та статі в 1708 р. на території Цитаделі Батуринської фортеці постав Хрест (автор проекту Анатолій Гайдамака, скульптор Микола Обезюк), як символ розп'ятого і воскреслого Батурина, розп'ятої та воскреслої України. Це і стало початком відродження Гетьманської столиці.[2, с. 150]

Цитадель Батуринської фортеці, відтворена в 2008 р. на історичному місті, на високому мисі лівобережної тераси р. Сейм. Відтворені об'єкти розміщені на своїх історичних місцях, що виявлені і досліджені археологами. Дані пам'ятки не претендують на автентичність, вони створюють узагальнений архітектурно – художній образ Цитаделі Батуринської фортеці початку XVIII ст. і використовуються як музейно-туристичний заклад Національного заповідника «Гетьманська столиця».

Будинок Генерального судді В. Кочубея, який чудово зберігся до нашого часу і являє велику історичну та культурну цінність, розташований серед прекрасного парку. Він є свідком становлення, розвитку та знищення Батурина – резиденції українських керманів доби Гетьманщини.

Масштабна реставрація об'єкту проведена в 2003–2005 рр. В 2006 р. великими зусиллями колективу «Гетьманської столиці» створена постійна експозиція, що розмістилась в чотирьох залах та двох підвальних кімнатах. Музей знайомить з історією єдиного будинку на території Батурина, що став свідком всіх етапів розвитку гетьманської столиці – її злетів та падінь. Експозицію відкриває зала, що характеризує епоху Гетьманщини. Тема історії будівництва і перебудов розкрита оригінальними предметами з

будинку: прикраси від люстри, замки та ключі з будинку, чудові зразки кахлів, яким була обкладена піч в будинку. Особливо глибоко розкривається історія родини Кочубеїв завдяки родовому дереву Кочубеїв, що склали науковці заповідника, родинним портретам. Окрема вітрина присвячена С.Величку. Кохання Мотрі та Мазепи, донос Кочубея, доля його родини – цій темі присвячений окремий розділ, центральне місце в якому займають листи гетьмана І. Мазепи до Мотрони. Окрасою залу є ікона «Богоматір» подарована в 1704 р. гетьманом Іваном Мазепою церкві м. Жовква. Ікону передав Батурину колекціонер зі Львова Тарас Лозинський. Великим акцентом в експозиції є погляд нащадків на ті хвилюючі події – гравюри Василя Лопати, Сергія Якутовича, Федора Константинова, скульптури Андрія Гончара та Віктора Авули, поетичні, прозові та документальні твори українських та іноземних класиків всебічно трактують ці події. Представлена в музеї колекція старанно, по крихтах, великими зусиллями зібрана колективом «Гетьманської столиці» [3, с. 289].

У підвальних приміщеннях розгорнулась експозиція, що розкриває таку складову роботи Генерального суду як слідство та ув'язнення – відтворено інтер'єр камери слідства та камери ув'язнення, де розміщені фігури в'язня та військового писаря, виконанні з воску.

У 1921 р. в Батурині було організовано товариство бджолярів ім. П.І. Прокоповича, очолив яке великий ентузіаст та патріот Василь Іванович Дубрава І в 1925 р. будинок Кочубея відкрив свої двері для відвідувачів як музей ім. П.І. Прокоповича, який розкривав сторінки життя та діяльності Петра Івановича. Але в 1932 р. музей закрили, експонати передали в Конотопський краєзнавчий музей, де вони знаходяться і сьогодні. А в будинку розмістився райвійськомат.

В 2007 р. біля Будинку створено виставку під відкритим небом – пасіку ім. П. Прокоповича, де прослідковується розвиток бджільництва від примітивного вулика-дуплянки до втулкового, сконструйованого вдосконаленого П. Прокоповичем.

Національний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця» зачаровує всіх відвідувачів своєю віковою історією та національною культурною спадщиною.

Список використаних джерел та літератури

1. Національний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://museum.cult.gov.ua/natsionalnyj-istoryko-kulturnyj-zapovidnyk-hetmanska-stolytsya>. – Заголовок з екрана.
2. Білик Б. І. Етнополітична історія України (860–1900 рр.) [Текст] : монографія / Б. І. Білик. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2002. – 245 с.
3. Борисенко В. Й. Курс української історії: З найдавніших часів до XX століття [Текст] / В. Й. Борисенко. – К. : Либідь, 1996. – 616 с.

БІБЛІОТЕЧНІ ПАМ'ЯТКИ КИЇВСЬКОЇ РУСІ: ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СПАДЩИНИ

Наталія Солонська – к.і.н., ст.наук.співроб.

Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)

KYIVAN RUS' LIBRARY MONUMENTS: PRESERVATION OF NATIONAL HERITAGE

Nataliya Solonska – PhD (History), Senior Research Fellow
Vernadsky National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Lost and scattered Kyivan Rus' library monumets and libraries are observed in the paper. The role of cultural memory concerning Kyivan Rus' library monumets is defined in the context of the cultural heritage preservation policy.

Key words: cultural heritage, library monuments, conservation.

Збереження національної спадщини, розкриття джерел та багатства української історії, культури, духовності – проблема, яка завжди перебуває на вістрі часу, не втрачає своєї актуальності; є темою численних наукових досліджень. Частіше йдеться про збереження існуючих пам'яток. Однак наша історія має об'єкти культури, які залишилися закарбованими на сторінках давньоруських літописів та інших історичних джерел, що є свідченням високого рівня розвитку цивілізації, зокрема, Київської Русі. Особливістю і значною проблематичністю досліджень давньоруських бібліотек є те, що вони як матеріальні свідчення епохи майже не збереглися.

У IX–XI ст. в Києві діяли перша кам'яна церква – св. Георгія, Десятинна церква, Софійський собор. Богослужіння, школа при Десятинній церкві навчання дітей в ній потребувало наявності певної кількості книг. Я. П. Запаско припускає, «що книги в XI ст. переписувалися також у Георгіївському, Ірининському, Видубицькому, Дмитрівському, Андріївському монастирях Києва» [1]. М. Брайчевський не виключає, що Десятинна церква (дерев'яна) могла бути не першою [2], «якщо їй передувала ще давніша, збудована й освячена за врядування Ольги і знищена в 970–971 рр. під час другого антихристиянського терору» [3]. Я.П. Запаско уточнює: то була бібліотека при Десятинній церкві. Від Десятинного скрипторію розпочинається «тисячолітній вік української книги» [4].

Першою церквою у Києві була церква Св. Спаса, поставлена князем Володимиром Святославовичем. Ще до офіційного прийняття християнства Київською Руссю в 944 р. на Подолі було зведено Іллінську церкву, де зберігалася і богослужбова література для відправ, тобто, якась «книгозбиральня». Отже, першими бібліотеками ставали церковні, монастирські книгозбірні, що були осередками збереження творів писемності. І ці паростки високої давньоруської книжної та бібліотечної культури достойні того, щоб бути відомими не тільки вузькому колу фахівців і не тільки в Україні.

© Наталія Солонська

На існування якихось давніх бібліотек, попередниць великокнязівської (Бібліотека Ярослава Мудрого, заснована 1037 р.), вказує І. Франко [5].

Л. Добровольський, підтверджуючи факт закладення Св. Софії, застерігає від недбальства, через яке можна загубити спадщину далекої, доволі високої і в минулому «рідної культури» [6].

Софійський собор упродовж своєї історії неодноразово піддавався відновлювальним акціям. У «Звіті» Кафедри давньої історії українського народу (структура ВУАН) констатується, що «такі пам'ятки, як Київська Софія, Десятинна церква і т. ін. звертали на себе увагу ще на початку XVII ст. Петро Могила розчищав руїни Десятинної церкви, реставрував Софію й Спас на Берестові» [7].

Звернемо увагу на масштабні роботи з реставрації Софії Київської в 1918 р., зініційовані та розпочаті власним коштом Ф. Шміта і підтримані гетьманом Павлом Скоропадським. Його уряд виділив на ці роботи 25 тис. крб., митрополит Київський і Галицький Антоній (Храповицький) надав із митрополичої казни 2 500 000 крб.

1835 р. у Києві організовано Тимчасовий комітет для дослідження старожитностей; 1843 р. – Археологічну комісію; далі – Товариство старожитностей і мистецтв; 1910 р. – Товариство охорони пам'яток старовини і мистецтва; далі – Комісію для опису старожитностей України при Історичному товаристві Нестора літописця; ряд губернських учених архівних комісій, церковних та історико-археологічних товариств. У 1917 р. створюється Центральний комітет охорони пам'яток старовини і мистецтв тощо.

Ці та інші подібні організації мали спільну мету: збереження пам'яток, які мають національний характер та художню цінність, допомога архівам, музеям та бібліотекам у збиранні пам'яток тощо. Втім, у жодному статуті жодної організації не йдеться про збереження самих бібліотек як пам'яток духовності і національної культури. А бібліотека, особливо Київської Русі, – стратегічний духовний і, правди ніде діти, ідеологічний ресурс. Так, у «Звіті про роботу Історичного циклу та комісій, що входять до нього» (1933 р.) міститься красномовне пояснення щодо припинення досліджень Київської Русі в Україні: «вивчали князів, монахів, попів, ченців і всякий контрреволюційний елемент» [8]. Однак і надалі радянський уряд не сприяв поширенню досліджень, які розкривали давню культуру України. Недостатня увага цьому напряму і за часів незалежності України.

Розглянемо дефініцію «бібліотечна пам'ятка» – проблема, до якої ми вже зверталися, однак цей термін поки що так і не включено до терміносистеми [9]. Розробці зазначеного поняття сприяло монографічне дослідження Г.І. Ковальчук, яка запропонувала новий науковий напрям: книжкові пам'ятки, що був прийнятий науковцями і доволі швидко набув поширення в науковому середовищі [10].

Бібліотечна пам'ятка це – «явище всесвітнього порядку, варте глибокої уваги і всебічного дослідження» [10]. До бібліотечних пам'яток відносимо

тільки утворення, які є явищами національної культури, являють собою історико-культурну, наукову, цивілізаційну цінність; відіграли і відіграють помітну роль у розвитку бібліотечно-інформаційної культури і є прикладом для наслідування; є носієм і ядром культури, що забезпечує збереження та передачу інформації від покоління до покоління, зберігаючи міцність традицій наступності; носієм історичної та історико-наукової інформації. Це – інформаційно-культурологічна система, свідчення епохи, її бібліотечна модель; джерело інформації про минуле країни, історичне джерело, що дає багатий матеріал для вивчення епохи; це установа, яка здійснює акумуляцію знань про минуле; є центром середньовічної духовної комунікації, одним із найважливіших державних та соціальних інститутів; форма представлення діяльності суспільства, його соціального рівня; історичне джерело, основа для міждисциплінарного синтезу. Бібліотека як пам'ятка історії і культури відіграє принципово важливу роль для об'єктивної реконструкції історичної реальності, явищ з історії розвитку форм суспільної свідомості людей, історії ідеології, духовної діяльності людей.

Бібліотечна пам'ятка має бути взірцем для успадкування досвіду. Так, монастирські бібліотеки Давньої Русі успадкували систему і «технологію» роботи княжої бібліотеки, яка виконувала функції й митрополичої. Досвідом Софійської бібліотеки скористалися інші бібліотеки, що можна, наприклад, простежити з організації фонду Київського Михайлівського Золотоверхого монастиря.

Наступність традицій, закладених у княжій бібліотеці, окреслено в багатьох наукових працях.

Хоч як це не дивно, але питання підвищення статусу бібліотек, зокрема, розпорошених і зниклих, чомусь не порушувалося і в міжнародних пам'ятко-охоронних документах. Не прозвучало це питання і в «Рекомендаціях щодо захисту на національному рівні культурного і природного надбання», прийнятих Генеральною конференцією ЮНЕСКО на 16-й сесії (UNESCO's Standart-Settings Instruments, Incorporating Supplement 1–3. UNESCO, Paris, 1980, 82, 94. Loseblattsammlung (nicht paginiert), де йдеться, зокрема, про захист пам'яток архітектури, скульптури і захист книг.

Одним із завдань пам'яткоохоронних організацій є запобігання загибелі історико-мистецької спадщини. Необхідно додати: від забуття фізично зниклих пам'яток, у тому числі розпорошених книжних фондів.

Фізично зниклі бібліотеки, що належать до бібліотечних пам'яток, про які залишилися відомості в історичних джерелах, не потребують коштів на фізичну реставрацію, ремонтні, оновлювальні, оздоблювальні роботи, однак потребують значних інтелектуальних високофахових зусиль для теоретичної реконструкції. В забутті здебільшого перебувають приватні бібліотеки козацької старшини, церковних діячів, монастирів, Кременецького ліцею, Київської духовної академії та ін.

У контексті державної пам'яткоохоронної політики, думається, на часі створення як вищого наукового органу, Товариства охорони бібліотечних

пам'яток та фондів бібліотек, що мають історичну, духовну та культурну цінність; створення музеїв цих пам'яток, встановлення меморіальних дошок (зокрема, на території Десятинної церкви, Софії Київської тощо.).

Взірцем для розробки концепції діяльності Товариства може слугувати діяльність Інституту рукопису, Відділу стародруків та рідкісних видань, Відділу колекцій та рідкісних видань, Відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ, де цілеспрямовано, на високому науковому рівні здійснюється дослідження приватних колекцій та бібліотек, виконується місія бібліотеки в справі збереження національної культурної спадщини.

Список використаних джерел та літератури

1. Запаско Я. П. Орнаментальне оформлення української рукописної книги XI–XVI ст. в книгозшивах УРСР / Я. П. Запаско // Матеріали з етнографії та художнього промислу. – К., 1957. – Вип. 3 : Праці Держ. музею етногр. та худож. промислу.
2. Брайчевський М. Ю. Вибрані твори / М. Ю. Брайчевський / ред. Л. Винар. – К. : Вид. дім «Akademia», 1999. – 598 с.
3. Логвин Г. Н. К истории сооружения Софийского собора в Киеве / Г. Н. Логвин // Памятники культуры : новые открытия : письменность, искусство, археология [ежегодник]. – М. : Наука, 1977.
4. Запаско Я. П. До питання про тисячоліття книжкової справи в Україні / Я. П. Запаско // Палітра друку. – 1995. – № 1.
5. Франко І. Нарис історії українського письменства / І. Франко. – ІР НБУВ, ф. 10, спр. 12478.
6. Добровольский Л. «Киевские Золотые ворота в прошлом и настоящем». – ІР НБУВ, ф. 10, спр. 7594, арк. 7, 33.
7. ІР НБУВ, ф. 10, спр. 18606, арк. 14, спр. 2807.
8. ІР НБУВ, ф. 10, спр. 1865–1866, арк. 7.
9. Солонська Н. Г. Міжнародний електронний каталог пам'яток бібліотечно-інформаційної культури в контексті інформаційної цивілізації / Н. Г. Солонська // Наук. пр. НБУВ. – К., 2008. – Вип. 22. – С. 223–230.
10. Ковальчук Г. І. Теорія і практика книжкового пам'яткознавства ХХ століття : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступ. д. і. н. : 07.00.08 / Галина Іванівна Ковальчук. – К. : НБУВ, 2005. – 39 с.

МАТЕРІАЛИ З ІСТОРІЇ ОСВІТИ ВОЛИНІ (1944–1953 pp.) У ФОНДАХ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Микола Фазан – здобувач Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки, завідувач Музею історії освіти Волині
Волинський інституту післядипломної педагогічної освіти (м. Луцьк, Україна)

MATERIALS ON THE HISTORY OF EDUCATION IN VOLHYNIA (1944 – 1953) IN THE STATE ARCHIVE OF VOLHYNIA REGION

Mykola Fazan – External PhD Student of Lesya Ukrainka Eastern European National University, the History of Volyn education Museum Manager
Volyn Institute of Postgraduate Education (Luts'k, Ukraine)

Funds of the State Archives of Volyn Region on the history of Volyn education (1944–1953) are counted and analyzed in the article. The positive moment of archival documents which gives detailed information on a post-war development of education in the area is shown. The negative influence of party and ideological system on archiving development is covered.

Key words: archive, fund, business, school, restoration, teacher, communist education, the Soviet state.

Розвиток освіти Волині у 1944–1953 pp. був предметом дослідження багатьох вчених, однак існує ціла низка аспектів історії освіти області цього періоду, які з різних причин не отримали достатньої уваги дослідників. Автори, які у своїх працях зверталися до розвитку освітньої галузі в краї, досить широко використовували матеріали Волинського державного архіву. Водночас чималий масив джерел ще залишається не введеним у науковий обіг. Саме вони є основою для розгляду з нових теоретико-методологічних позицій питань, які вивчалися, та студій над маловивченими проблемами.

Основним фондом, у якому зберігаються матеріали з історії освіти Волині післявоєнних років, слід вважати фонд Р-59. Він містить документи Відділу народної освіти Волинського облвиконкому, утвореного 1939 р. У 1941–1944 pp. відділ тимчасово припиняв діяльність у зв'язку з нацистською окупацією Волинської області і продовжив свою роботу після відновлення радянської влади на території області в 1944 р. Зокрема, до періоду з 1943 по 1953 років до звітів Волинського обласного відділу народної освіти про роботу шкіл фонду Р-59 відносяться такі описи та справи: за 1943/1944 – опис №3, справа №1, 1944–1945 н. р. – опис №3, справа №5; 1946–1947 н. р. – опис № 4, справа № 2; 1947–1948 н. р. – опис № 6, справа № 3; 1948–1949 н. р. – опис № 7, справа № 4; 1949–1950 н. р. – опис №8, справа №8; 1950–1951 н. р. – опис № 9, справа №7; 1951–1952 н. р. – опис №10, справа №8; 1952–1953 н. р. – опис №11, справа №19.

Для науковців документи цього фонду містять чимало інформації для узагальнень та висновків щодо навчально-виховного процесу у перші повоєнні роки. дають звіти Волинського обласного відділу народної освіти про роботу шкіл у післявоєнний період. Згадувані щорічні звіти розглядають

такі питання, як: здійснення загального обов'язкового навчання, навчально-матеріальна база шкіл, педагогічні кадри, навчально-виховна робота (поліпшення якості навчально-виховної роботи шкіл, виконання навчальних планів і програм, аналіз і наслідки екзаменів, аналіз успішності учнів I-IV класів, аналіз викладання окремих предметів і успішність V-X класів), позакласна та позашкільна виховна робота, методична робота, робота з батьками, керівництво і контроль над роботою шкіл.

Аналіз матеріалів фонду дозволяє зробити висновки про особливості освітнього процесу у різні періоди. Так 1944–53 рр., які є предметом нашого зацікавлення, є часом післявоєнної відбудови і джерела фонду відображають увагу до навчально-матеріальної бази, фіксують збитки, завдані війною освітнім закладам. Вчені-історики мають можливість оцінити масштаби втрат і руйнувань, порівнявши кількісні показники закладів освіти, які функціонували на території області до і після війни. Так, наприклад, в 1940–41 н. р. у Волинській області було 1204 школи (з яких – 908 початкових, 274 – семирічних і 22 – середніх), де навчалося 196 265 учнів [2, с. 1]. За роки війни було знищено 548 шкіл (зовсім – 302, частково – 246; з них початкових – 297 (185 – зовсім, 112 частково), семирічних – 231 (зовсім – 104, частково – 127), середніх – 20 (зовсім – 13, частково – 7) [3, арк. 13].

Відразу після звільнення того чи іншого району проводилися збори учителів, де обговорювалися завдання учительських колективів і органів Народної освіти в справі відновлення шкіл, виголошувалися доповіді на теми поточного моменту. За річними звітами можна простежити будівництво нових та відбудову зруйнованих шкіл по області, що здійснювалося як за рахунок державного замовлення, так і народним методом. З допомогою Райкомів КП(б)У та Виконкомів Районних Рад силами учителів, учнів, батьків та населення в дуже короткий строк школи були відремонтовані, зібрано шкільні меблі, підручники, взято на облік дітей шкільного віку [2, с. 4]. Впродовж 1944–1945 н. р. спільними зусиллями органів влади, управління освіти, громадськістю у Волинській області було відновлено 783 школи, в тому числі: початкових – 636, семирічних – 139, середніх – 8 [3, с. 9].

Окрім матеріалів обласного відділу освіти оцінити масштаби руйнувань у роки Другої світової війни дозволяє фонд Р-164, у якому зберігаються матеріали обласної комісії з обліку збитків, нанесених німецько-фашистськими загарбниками народному господарству і населенню. Зокрема, опис 3 фонду 164 містить: «Материалы о расследовании учиненных злодеяний немецко-фашистскими оккупантами по Головнянскому району» (спр. 1), «Сводные акты на нанесённый ущерб Каминь-Каширского района» (спр. 5), «Следственные материалы о злодеяниях немецко-фашистских оккупантов в Ратновском районе» (спр. 13) і т. д. Серед іншого в актах, складених членами комісії, зокрема міститься окремо виділена інформація щодо освітніх установ. Так, наприклад, спр. 357, оп. 1 містить дані щодо збитків, завданих саме школам Седлищанського району Волинської області.

Показовим слід вважати склад таких комісій. Наприклад, акт щодо збитків, нанесених Брунітівській початковій школі Седлищанського району підписали зав. райвно Крушинська, заст. директора школи с. Сераховичі Росихіна А. А., вчитель тієї ж школи Мельничук та члени комісії Маслянка М. С. та Гладкова [164, с. 3].

Розвиток шкільництва у 1944–1953 рр. на мікрорівні дозволяють реконструювати документи районних відділів освіти, які зберігаються у Волинському обласному державному архіві. Так, наприклад, ф. Р-1290, оп. 1 зберігає документацію Локачинського районного відділу народної освіти. Для сучасного дослідника цікавими є дані, які дозволяють реконструювати складні реалії післявоєнних років. Попри очевидну ідеологічну заангажованість, щорічні звіти містять інформацію, яка виявляє щоденні реалії. Так, у звіті за 1948–49 н. р. серед причин вибуття учнів з шкіл району називають: вибуття в загальноосвітні школи інших районів, за переїздом батьків, через тривалі хвороби, перехід на роботу в колгосп чи в домашньому господарстві, через віддаленість школи від місця проживання, через відсутність одягу і взуття [5, с. 1]. Матеріали Ковельського районного відділу народної освіти містить ф. Р-2219.

Освітня сфера у Волинській області не обмежувалася лише середньою школою. На території краю функціонувала ціла низка середніх спеціальних закладів з підготовки педагогічних кадрів. Їх діяльність відображають документи, які зберігаються у наступних фондах архіву: Володимир-Волинський – ф. Р-985 (426 спр.), Камінь-Каширський – ф. Р-827 (1268 спр.), Луцький – ф. Р-407 (764 спр.). [1, с. 495] Так, фонд Р-407 Луцького педагогічного училища містить накази Міністерства освіти УРСР та Волинського обласного відділу народної освіти, директиви та розпорядження Міністерства освіти УРСР та Волинського обласного відділу освіти та ін. за 1944–1953 рр. (оп. 1, 40 спр.), матеріали щодо роботи заочного відділу (оп. 2, 34 спр.), річні звіти бухгалтерії (оп. 3, 21 спр.).

Розвиток вищої освіти в області пов'язаний із Луцьким державним учительським інститутом (нині – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки), який поновив свою роботу у 1946 р. Матеріали, які відображають історію цієї освітньої установи саме з 1946 по 1999 рр. зберігаються у ф. р-376. Дослідники можуть ознайомитися з наказами, директивними вказівками Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР, наказами ректора, протоколами засідань вченої ради, документами про роботу підрозділів і т. д. Важливим рішенням для цього вищого навчального закладу у 1944–1953 рр. була постанова облвиконкому і бюро облвиконкому КП(б)У від 2 липня 1951 р. № 96, Ради міністрів УРСР від 25 вересня 1951 р. № 2733 та рішення облвиконкому від 4 грудня 1951 р. № 1416 про реорганізацію його у Луцький державний педагогічний інститут. Наступного 1952 р. педінституту було присвоєно ім'я Лесі Українки. [1, с. 488–489] Про репрезентативність джерельної бази дозволяє судити кількісна характеристика фонду. Так, оп. 1. містить 14 справ

за 1946–1947 н. р., оп. 2 – 40 справ за 1947–1951 н. р., оп. 3 – 29 справ за 1948–1949 н. р., оп. 4 – 20 справ за 1949–50 н. р., оп. 5. – 312 справ за 1952–1953 н. р.

Аналіз джерел, які зберігаються у фондах Волинського державного обласного архіву дозволяють ствердити достатність документальної бази для характеристики розвитку освіти у Волинській області в 1944–1953 рр. Застосування сучасних методологічних підходів дозволить дослідникам здійснити критичний аналіз доробку освітян післявоєнних років з позицій досвіду сьогодення.

Список використаних джерел та літератури

1. Державний архів Волинської області : Путівник. – Луцьк : Надстир'я, 2011. – 952 с.
2. Державний архів Волинської області, м. Луцьк (далі – Держ. архів Волинської обл.), ф. Р-59, оп. 3, спр. 1.
3. Держ. архів Волинської обл., ф. Р-59, оп. 3, спр. 5.
4. Держ. архів Волинської обл., ф. Р-164, оп. 1, спр. 357.
5. Держ. архів Волинської обл., ф. Р-1290, оп. 1, спр. 22.

ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ДВОРЯНСТВА ПІВДНЯ УКРАЇНИ ЗА МАТЕРІАЛАМИ ІЗМАЇЛЬСЬКОГО АРХІВУ

Лілія Циганенко – д.і.н., проф.

Державний гуманітарний університет (м. Ізмаїл, Україна)

THE STUDY OF THE HISTORY OF THE NOBILITY OF THE SOUTH OF UKRAINE ON THE BASIS OF THE IZMAIL ARCHIVE DOCUMENTS

Liliya Tsyganenko – Doctor of Sciences (History), Prof.

State University for Humanities (Izmail, Ukraine)

The article shows the role of documents from the Izmail archive (Odessa region) in the study of the history of the nobility in South Ukraine.

Key words: archive, fund, nobility, South Ukraine, Izmail.

Одним з важливих елементів для збереження національної пам'яті народу є архівні джерела. В Україні існує кілька десятків архівів, в яких ретельно зберігаються писемні свідоцтва з історії українських земель різних часів. Значна частина документів вже неодноразово ставали предметом ретельного дослідження з боку вчених. Однак досі на мапі нашої держави є такі населені пункти, про існування яких певна частина наших співвітчизників навіть і не здогадується. Тим більшим здивуванням для громадськості буде розповідь про наявні тут архівні установи. Мова йде про місто Ізмаїл – перлину Українського Подунав'я, південний форпост на шляху османської агресії, батьківщину представників багатьох етносів.

Як місто Ізмаїл бере свій початок з 14 жовтня 1812 р., коли за царським указом посаду, який існував поблизу колишньої турецької фортеці, було надано статус міста та назву Тучков. У XIX ст. влада на землях Південної Бессарабії змінювалася кілька разів. Все це подарувало нашому регіону унікальну історичну пам'ять про молдавських переселенців і українських козаків, турецьких яничарів і російських гренадерів, біженців-старовірів і німецьких колоністів, болгарських селян і єврейських поселенців.

Завданням сучасних поколінь є поважне ставлення до історичної пам'яті, дослідження та збереження свідоцтв минушини, популяризація славетних сторінок історії нашого народу. Безперечно, важлива роль у цій справі належить музейним та архівним установам регіону.

Свою увагу ми зосередимо на стислому огляді окремих фондів, що зберігаються в Ізмаїльському архіві. Кілька слів про історію архіву. 30 червня 1940 р. у місті Акерман (сучасний Білгород-Дністровський, Одеська область) розпочав свою діяльність архівний відділ НКВС по Ізмаїльській області.

Перед відділом було поставлено завдання: створити державні архіви в області, забезпечити максимальне збереження в них наявних документів з історії Південної Бессарабії періоду 1812–1917 рр. та періоду окупації краю королівською Румунією (1918–1940 рр.).

Вже 30 вересня 1940 р. розпочав свою діяльність Акерманський обласний історичний архів. Пізніше були відкриті ще два міських архіви – Ізмаїльський

й Акерманський та 12 районних архівів. Однак подальша окупація Ізмаїльської області німецько-румунськими військами призвела до знищення значної кількості зібраних документів, а також їх часткового вивезення до Румунії. Тому лише восени 1944 р. архівні установи у краї відновили свою роботу, а в квітні 1945 р. обласний державний архів було переведено з Акермана до Ізмаїла.

Пізніше, в середині 50-х рр. XX ст. (разом з ліквідацією Ізмаїльської області), архів було перетворено на філію Одеського обласного архіву в м. Ізмаїл. І вже в часи незалежності, в 1997 р., з метою збереження історико-документальної спадщини південно-бессарабського регіону цей архів було реорганізовано в Ізмаїльський відділ державного архіву Одеської області, який з 2003 р. отримав назву «Комунальна установа "Ізмаїльський архів"».

На сьогодні Ізмаїльський архів нараховує 2 536 фондів, які містять документи періоду Російської імперії (1810–1917 рр.), Румунії (1918–1940 рр.), радянського (1940–1941 рр.; 1944–1984 рр.) та окупаційного (1941–1944 рр.) періодів [1].

За науковим та історичним значенням більшість документів Ізмаїльського архіву на сьогодні є унікальними. Серед них: оригінальні документи, підписані Новоросійським і Бессарабським генерал-губернатором графом Михайлом Воронцовим, градоначальником міста Ізмаїл генерал-лейтенантом Сергієм Тучковим, головним піклувальником задунайських переселенців Півдня Росії Іваном Інзовим тощо. В силу специфіки наукових уподобань, нашу увагу привернули документи фонду Акерманського повітового предводителя дворянства. В даному зібранні зберігається 51 справа, матеріали яких охоплюють період з 1893 по 1916 рр.

Нагадаємо, що 1878 р. південна частина Бессарабії в черговий раз була включена до складу Російської імперії. В адміністративному відношенні ці землі входили (повністю або частково) до складу трьох повітів: Акерманського, Бендерського, Ізмаїльського. Щодо Ізмаїльського повіту – чисельність представників дворянського стану тут була мінімальною, тому в Ізмаїльському повіті ніколи не існувало дворянської корпоративної організації. Дворянство Бендерського та Акерманського повітів отримало своїх предводителів у середині XIX ст. З 1872 по 1893 рр., у зв'язку з малою чисельністю дворянства, корпоративна організація аристократів південних районів Бессарабії існувала у вигляді окружного об'єднання Акерманського та Бендерського повітів. Починаючи з 1893 р., дворянство цих повітів розділилося на окремі корпоративні організації зі своїми предводителями. Таким чином, саме з цього часу починається накопичення різноманітних матеріалів і документів, пов'язаних з діяльністю дворян регіону.

Умовно документи, що зберігаються в фонді «Акерманського предводителя дворянства», можна поділити на кілька блоків.

До першого відносимо документи, що стосуються економічних та господарчих питань. Це насамперед справи, в яких зібрано статистичні відомості щодо кількості поміщицьких земель в регіоні [2]; інформація про

спадкових дворян, що мешкали на території Ізмаїльського та Акерманського повітів у 1897 р. із зазначенням їх маєтностей та врожайності господарської землі [3].

До другої групи належать справи, в яких висвітлюється громадська та суспільна діяльність представників шляхетної верстви регіону. Це різноманітні списки (почесних мирових суддів, присяжних засідателів повітів тощо) [4]; матеріали, які характеризують участь місцевого дворянства в виборах до Державних дум Російської імперії [5].

В третю групу включено справи, пов'язані з корпоративними, становими справами місцевого дворянства, а саме: участь провінційних аристократів у дворянських виборах, обрання делегатів для участі в роботі губернських дворянських зборів [6].

Четвертий блок документів, до речі, найбільш репрезентативний, характеризує благодійну та меценатську діяльність акерманського та ізмаїльського дворянства, підтримку дворянами освітніх закладів регіону, лікарень. Так, наприклад, у фонді є справи, в яких розглядаються питання про пожертви від повітового дворянства на користь Кишинівської общини сестер милосердя [7]; надання допомоги родинам воїнів, які загинули на фронтах російсько-японської війни [8] та Першої світової [9]; виділення коштів на закупівлю книжок та навчальних приладів для сільських шкіл, а також фінансової допомоги вчителям [10]; створення повітового комітету зі збирання пожертв на військово-повітряний флот держави [11]; закупівлю продуктів харчування для населення і армії часів Першої світової війни [12] тощо. Матеріал, зосереджений в архіві, свідчить про активну громадську позицію місцевого дворянства, його небайдужість до основних викликів часу. Більшість дворян вважали за свій прямий обов'язок надавати допомогу школам, виділяти кошти на будівництво пам'ятників, підтримувати хворих, поранених, знедолених земляків.

Серед документів означеного фонду є кілька особових справ (формулярних списків): В. Навроцького (повітовий предводитель дворянства), А. Томачинського (повітовий предводитель дворянства), М. Арнаутова (почесний мировий суддя), Л. Окулича (почесний мировий суддя) та інших місцевих дворян, на підставі яких ми можемо проаналізувати освітній рівень, службову кар'єру, особисті якості того чи іншого керівника провінційного рівня.

Цілком зрозуміло, що фонд Акерманського предводителя дворянства не єдиний, де зберігаються документи з історії дворянської верстви регіону. Серед інших, нам хотілося би назвати фонди Акерманської міської думи (1815–1917 рр.) – 1 028 одиниць збереження; Ізмаїльської міської управи (1878–1919 рр.) – 778 справ; Канцелярії Ізмаїльського градоначальника (1828–1856 рр.) – 617 справ; Акерманської повітової дворянської опіки (1828–1856 рр.) – 120 справ. Частина справ цих фондів ще чекають на своїх дослідників як історії дворянства Південної України, так і інших подій історичного минулого регіону.

На наш погляд, доречним у форматі даного матеріалу висловити глибоку вдячність та повагу працівникам Комунальної установи Ізмаїльський архів, які своєю щоденною кропіткою працею зберігають крупіці нашої історії, Вони є фактично охоронцями нашої минувшини, а архів – осередком збереження національної пам'яті на землях Південної Бессарабії.

Список використаних джерел та літератури

1. Ізмаїльський архів – [Електронний ресурс] : Историческое бюро – Режим доступу: <http://historicalbureau.com>. – Заголовок з екрана.

2. Комунальна установа «Ізмаїльський архів» (далі КУІА), ф. 770. Аккерманский уездный предводитель дворянства, спр. 2. Статистические сведения о количестве засеянной земли в Измаильском и Аккерманском уездах, переписка с Бессарабским губернатором о назначении служащих (18.02.– 28.12.1896), 73 арк.

3. КУІА, ф. 770, спр. 6. Статистические ведомости о количестве земли за 1897 г. и ведомости о потомственных дворянах, их имуществе, о составе уездных дворянских собраний за 1872–1896 гг. (16.01.1898 – 04.11.1898), 159 арк.

4. КУІА, ф. 770, спр. 10. Списки присяжных заседателей уезда за 1900 год и их имущественное положение (28.09.1899), 126 арк.

5. КУІА, ф. 770, спр. 25. О проведении выборов в Государственную Думу (17.01.– 26.01.1907), 91 арк.

6. КУІА, ф. 770, спр. 22. Дело по выборам представителей землевладельцев в Бессарабское губернское собрание (06.03.–23.03.1906), 108 арк.

7. КУІА, ф. 770, спр. 5. Переписка с Бессарабским губернатором и губернским предводителем дворянства о сборе пожертвований в пользу Кишиневской общины сестер милосердия (06.01.–15.12. 1897), 81 арк.

8. КУІА, ф. 770, спр.19. Циркуляры МВД, Бессарабского губернатора и переписка с ним о проведении выборов в Государственную Думу, об оказании помощи семьям погибших на войне с Японией и др. (19.01.1905 – 28.09.1907), 284 арк.

9. КУІА, ф. 770, спр. 42. Протоколы заседаний за январь–ноябрь 1915 г. Переписка с губернским предводителем дворянства о сборе пожертвований, о предоставлении помощи раненым воинам и др. (02.01– 07.12.1915), 207 арк.

10. КУІА, ф. 770, спр. 29. Переписка с Бессарабским губернатором об открытии сельскохозяйственной выставки (13.11.1909–22.11.1910), 355 арк.

11. КУІА, ф. 770, спр. 37. Протоколы заседаний уездного комитета по сбору пожертвований на воздушно-военный флот (15.10.1914), 4 арк.

12. КУІА, ф. 770, спр. 51. Переписка с земским начальником, Бессарабским губернским предводителем дворянства о закупке гужевого транспорта для армии, о снабжении населения продуктами питания (04.01.–17.08.1916), 103 арк.

ДОКУМЕНТАЛЬНІ МАТЕРІАЛИ ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО ІСТОРИЧНОГО АРХІВУ УКРАЇНИ У ЛЬВОВІ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ЗЕМСЬКИХ СУДІВ ГАЛИЧИНИ У XV–XVIII СТ.

Vitalina Yurchenko – к.і.н., доц.

Національний авіаційний університет (м. Київ, Україна)

DOCUMENTARY MATERIALS OF THE CENTRAL STATE HISTORICAL ARCHIVES OF UKRAINE IN LVIV ABOUT THE ACTIVITY OF THE ZEMSKY COURTS THAT EXISTED ON THE TERRITORY OF WESTERN UKRAINE IN THE 15th–18th CENTURIES

Vitalina Yurchenko – PhD (History), Associate Prof.

National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

The article deals with documentary materials of the Zemsky courts which are kept in the Central State Historical Archives of Ukraine in Lviv. History, purposes, and peculiarities of composing the documents created in the Zemsky courts in Western Ukraine in the 15th – 18th centuries are demonstrated.

Key words: Zemsky courts, lock, office, office work, document, legal proceedings, office clerk.

Основними джерелами для вивчення діяльності земських установ – адміністративно-судових інституцій Галичини XV–XVIII ст. є архівні документальні матеріали. Найдавнішими і найбільш інформативними джерелами з даного питання є документи періоду Великого Литовського князівства і Речі Посполитої (XIV–XVIII ст.), які зберігаються у Центральному державному історичному архіві України у Львові (далі – ЦДІАЛ України), а саме матеріали земських судів. Архів містить такі унікальні документи як актові книги судових установ Галичини XV–XVIII ст. У фондах архіву зберігаються документи, які відображають історію і призначення земських судів, які розглядали судові справи шляхти.

Земські суди були створені на території західноукраїнських земель, які увійшли до складу Речі Посполитої, де були утворені Руське (1434 р.) та Белзьке воєводства (1462 р.). Заснування цих судових установ передбачало заміну на західноукраїнських землях, які потрапили під владу Польщі в XV ст., руського права на польське. Земські суди функціонували майже у кожному повіті. Не було земських судів лише у Любачівському й Городельському повітах [1]. Організовуватись земські суди як установи почали у 30-х роках XV ст. Так, Тереховлянський земський суд існував уже в 1439 р. [7]. Роком заснування Сяноцького земського суду як установи є 1435 р. А найдавніші актові книги Сяноцького земського суду, які зберігаються в ЦДІАЛ України, були у ньому створені в 1423 році [6].

На кінець XVI–XVIII ст. земські суди діяли на території Руського воєводства: на Галицькій землі – у м. Галич (Галицький земський суд), у м. Тереховля (Тереховлянський земський суд); на Львівській землі – у Львові (Львівський земський суд), Жидачові (Жидачівський земський суд), на

Перемишльській землі – у Перемишлі (Перемишльський земський суд) і Переворську (Переворський земський суд), на Сяноцькій землі – у Сяноку (Сяноцький земський суд), на території Белзького воєводства: у м. Белз (Белзький земський суд), на Белзькій землі – у м. Буськ (Буський земський суд).

Засідання земських судів (їх називали «рочки») не мали регулярний характер і могли відбуватись двічі на місяць, один раз на місяць, а той один раз на три місяці. Інколи суд скликав засідання один раз на кілька років. Траплялись випадки, коли в деяких повітах земські суди взагалі не проводили засідань і цей період міг розтягнутись до ста років. Збережені документи з історії Белзького земського суду у XV–XVI ст. підтверджують неперіодичність функціонування суду. Наприклад, у 1559 р. суд взагалі не збирався, а в 1570–1571 рр. король заборонив користуватися книгами цього суду через допущення помилки у внесених записах до судової книги [1].

До середини XVI ст. земські суди як судові установи першої інстанції під час реєстрації («вписування») документів у судові книги надавали їм юридичної чинності. Це входило до їхніх функціональних обов'язків, оскільки вони володіли правом «вічистості». З другої половини XVI ст. свої повноваження почали розширювати гродські суди, які також отримали право надання документам юридичної ваги. Від тоді земські суди почали втрачати свої першочергові функції. Земські суди припинили своє існування в 1783 р. у зв'язку реформуванням судової системи австрійським урядом. З 1 січня 1784 р. їхні функції перейняли шляхетські суди, а документи були зібрані та впорядковані в 1784 р. в Архіві гродських і земських актів у Львові [1].

До компетенції земських судів належала низка справ цивільного характеру: розглядались маєткові, спадкові, грошові та інші питання. Посадовцями, що входили до складу земських судів, були суддя, підсудок, урядник та писар [1]. Як правило, писар у канцелярії працював тривалий час. Першим відомим земським писарем у Сяноку, який працював на посаді майже 40 років (1446–1482 рр.) був Андрій з Літена [6]. Пізніше функцію земських судів виконувала канцелярія, якою керував регент. Працівниками канцелярії також були віце-регент, сусцептант і дрібніші чиновники – індуценти, сектанти та ін. [1].

Земський писар міг очолювати кілька канцелярій різних судів (окрім канцелярії свого суду, він очолював земську канцелярію суду у іншому місті). Було так, що кожен призначений писар Перемишльського земського суду одночасно керував земською канцелярією Переворського земського суду [4]. Підтвердженням тісного зв'язку у діяльності судів, які належали до різних земств є й те, що Теревовлянський земський суд мав суддю і підсудка, які одночасно очолювали ще й Галицький земський суд. Власними у Теревовлі були лише коморники. Варто відзначити, що Теревовлянський гродський суд не мав такої залежності від Галицького гродського суду. Засідання Теревовлянського земського суду відбувались на виїзді. Часто за відсутності судді і підсудника його обов'язки виконували коморники,

городський староста та інші урядовці. У кінці XVIII ст. Тереховлянська земська канцелярія мала власного сусцептанта і при цьому спільного з Галицьким судом регента. Можна припустити, що такий характер речей був пов'язаний з тим, що посади регента довгий час були вакантними, їх ніхто не займав, тому регентам і доводилось очолювати кілька судів [7].

Засідання земських судів найчастіше відбувались у кам'яницях, міській ратуші, або ж, якщо була така необхідність, у спеціально збудованому для суду будинку. Судові книги зберігались у костьолах і монастирях. Так, засідання Перемишльського земського суду до середини XVI ст. проходили в одній з кам'яниць на ринку. З середини XVI ст. до 1568 р. суди збирались у ратуші. Правда цей факт викликав незадоволення у міщан і магістрату. Після чого король заборонив проводити засідання судів у ратуші. І в 1641 р. для суду і архіву було куплено кам'яницю у Францисканського ордену [5]. Якщо суд розташовувався у міських замках, то це часто створювало незручності для їхніх клієнтів, оскільки вони знаходились на далекій відстані від міста. Саме така ситуація склалась із Жидачівським земським судом, місцем розташування якого був Жидачівський замок [3].

Важливим було збереження земських книг, які протягом кількох століть зберігались в різних місцях (загрозою знищення через війни). Так, коли виникла така загроза у середині XVII ст., то писар, який опікувався канцеляріями Перемишльського і Переворського судів зберігав документи обох судів разом. У 1659 р. сейм виділив Переворському Бернардинському монастиреві нагороду в 60 золотих за збереження судових книг. Збереження документів таким чином приводило до проблем під час передавання документів писарям-правонаступникам [4].

Приміщення, де зберігались судові книги і відбувались суди потребували ремонту, але органи влади часто відмовляли у ремонті. В середині XVIII ст. жителі Переворського повіту намагались покращити умови для перебування Переворського земського суду, але їх клопотання у 1749 р. вишенський сеймик не задовольнив [4]. Через незадовільний стан будинків судів і архівів багато книг зазнавали пошкоджень і втрачалось. Додавався факт відсутності власного земського писаря, що і ставало причиною псування документів. У таких умовах його заміняли канцеляристи і навіть охоронці (ключники), які все робили для того щоб діяльність суду не припинялась – індукували, переписували і впорядковували акти [5]. Під час прийняття книг писарем Сяноцького земського суду Яном Цеплінським у 1649 р. засвідчено, що книги були невпорядковані та розшиті. Деякі книги взагалі були відсутніми. Питанням збереження земських книг займалися сеймики. За потреби будувались окремі приміщення для архіву. У 1658, 1665 рр. було наказано збудувати приміщення для збереження книг Сяноцького земського суду [6]. На початку XVII ст. земські книги Галицького земського суду були дуже в поганому стані, тому в 1616 р. варшавським сеймом було наказано переписати пошкоджені книги і перевірити стан старих. В 1618 р. для зберігання книг використовували спеціальні скрині із залізними замками, які додатково опечатувались земською печаткою в Галицькому замку [2]. Деякі суди

проводили урочисту церемонію відкриття скринь з актовими книгами. Така подія відбувалась при Сяноцькому земському суді, яка передбачала відкриття скринь чотири рази на рік. Інколи вона проходила за участі короля і мала урочистий характер [6].

Книги канцелярій земських судів поділялись на такі види: книги вписів, судові книги, допоміжні книги. До першої групи входили: книги вписів, дарчих записів, зізнань, зречень, в які вписувались переважно угоди про нерухому майно; книги донесень, в які дослівно вписувались публічні документи, а також інші документи. Також до цієї групи відносяться книги облят, маніфестацій, повноважень, присяг. Другу групу книг складають: книги розстежень; реєстри судових справ; книги декретів. Допоміжні книги використовувались для ведення робочих записів і з часом знищувались [1].

Таким чином, документальні матеріали Центрального державного історичного архіву України у Львові містять інформацію про функціонування земських судів Галичини у XV–XVIII ст. Вони розкривають їх призначення, розташування, структури та склад працівників, а також – специфіку ведення діловодства.

Список використаних джерел та літератури

1. Сварник І. І. Передмова / І. І. Сварник // Центральный державный исторический архив Украины у Львові (ЦДІАЛ України). – Фонд 2. – Описи 1, 2, 3, 4. 1439–1784 рр. Белзький земський суд м. Белз Белзького воєводства XV–1783 рр.
2. Сварник І. І. Передмова / І. І. Сварник // ЦДІАЛ України. – Фонд 6. – Описи 1, 2, 3. 1435–1788 рр. Галицький земський суд м. Галич Галицької землі Руського воєводства 1435–1783 рр.
3. Сварник І. І. Передмова / І. І. Сварник // ЦДІАЛ України. – Ф. 8. – Оп. 1,2,3. 1557–1784 рр. Жидачівський земський суд, м. Жидачів, Львівської землі, Руського воєводства XV ст.–1783 р.
4. Сварник І. І. Передмова / І. І. Сварник // ЦДІАЛ України. – Ф. 12. – Оп. 1,2,3,4. 1437–1777 р. Переворський земський суд, м. Переворськ, Перемишльської землі, Руського воєводства XV–1783 р.
5. Сварник І. І. Передмова / І. І. Сварник // ЦДІАЛ України. – Ф. 14. – Оп. 1, 2, 3, 4. 1436–1784 рр. Перемишльський земський суд, м. Перемишль, Перемишльської землі, Руського воєводства 30-ті рр. XVст.–1783 р.
6. Сварник І. І. Передмова / І. І. Сварник // ЦДІАЛ України. – Ф. 16. – Оп. 1, 2, 3, 4. 1423–1784 рр. Сяноцький земський суд, м. Сянік, Сяноцької землі, Руського воєводства XV–1783 р.
7. Сварник І. І. Передмова / І. І. Сварник // ЦДІАЛ України. – Ф.18. – Оп. 1,2,3. 1648–1784 рр. Терехівський земський суд, м. Терехів, Галицької землі, Руського воєводства. 1439–1783 рр.

РОЛЬ АРХІВУ КОША НОВОЇ ЗАПОРОЗЬКОЇ СІЧІ У ЗБЕРЕЖЕННІ ІСТОРИЧНОЇ СПАДЩИНИ КОЗАЦЬКО-ГЕТЬМАНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Олена Яценко – ст. викл.

Національний авіаційний університет (м. Київ, Україна)

THE ROLE OF THE NEW ZAPOROZHIAN SICH KISH ARCHIVE IN PRESERVATION OF HISTORICAL HERITAGE OF THE COSSACK-HETMAN STATE

Olena Yatsenko – Senior Lecturer

National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

The main elements of the life cycle of the formation of digital resources are analyzed. The units of technological cycle of the generation digital collection are demonstrated.

Key words: documentary complex, military office records management, New Zaporizhzhya Sich Kosh Archiv.

Нині архівна справа перебуває в центрі суспільно-політичного і культурного життя, активізується вивчення її історії в Україні, країнах Східної та Західної Європи, зокрема в скандинавських країнах, Франції, Великобританії, Німеччині.

Історія архівної справи в Україні невіддільна від світової історії зародження і розвитку зарубіжних архівів, формування іноземних архівних систем, генези світової архівознавчої думки. Перші свідчення про існування архівів як місць зберігання документів пов'язані з тими регіонами, де виникла держава і з'явилася писемність, – цивілізаціями стародавнього Сходу і античного світу. Залишки найдавніших архівів виявлено на території державних утворень Передньої Азії – Вавілоні, Ассирії та ін. Останнім часом об'єктом особливої уваги світової архівістики стали історія писемності, діловодства і зберігання документів у стародавніх країнах: Єгипті, Греції, Римі, Індії, Китаї.

Архівна справа в Україні в контексті світової архівної системи заслуговує дослідницького зацікавлення. Вивчення конкретних умов розвитку архівної галузі дає змогу здійснити порівняльний аналіз еволюції архівів різних епох та історико-географічних регіонів, з'ясувати безпосередній вплив рівня культурного розвитку на діловодство та архівну справу.

Історія архівної справи, в Україні, належить до недостатньо розроблених проблем архівознавства. Дослідники зосереджували увагу здебільшого на вивченні питань про заснування архівів, складу їхніх фондів (джерелознавчому аспекті) та складанні науково-довідкового апарату. Менш дослідженими залишалися історія формування і побутування (міграції) архівів, особливості порядкування в архівах. Причина цього полягає в тому, що й досі маємо обмаль відомостей про архіви та стан архівної справи в Україні, особливо в найдавніші часи.

Вивчення історії архівів з часу їхньої появи до сьогодення допомагає осмислити їхнє місце і роль у житті суспільства, пізнати закономірності

© Олена Яценко

еволюції різних типів архівів: від сховищ документів, до наукових центрів зберігання та використання їх. Знання історії архівів надає можливість простежити процес збирання документальних матеріалів та формування архівних фондів. Дослідження історії архівів сприяє вирішенню евристичних завдань. Відомості про склад і зміст архівів, особливості формування їх у різні історичні періоди дозволяє з'ясувати причини та обсяги втрат документальних матеріалів (знищені або вивезені за межі України архівні фонди), націлює на пошук документів і окремих частин архівних фондів, на реконструкцію національної архівної спадщини.

Архівна справа в Україні взаємопов'язана з історією державних установ, громадських об'єднань і рухів. Зміни в адміністративно-політичному і адміністративно-територіальному устрої впливали на становище архівів та організацію архівної справи. Адміністративно-політичний устрій обумовив особливості історії формування та функціонування мережі архівів різних регіонів України (Лівобережжя, Правобережжя, західні та південні регіони), які перебували у складі Литви, Польщі, Росії та Австро-Угорщини.

Зародження і розвиток козацько-гетьманської держави сприяли розвитку архівної справи в Україні. Найважливішим моментом цього періоду було формування українського державного архіву. Поступово ліквідація автономії України, створення імперських інституцій для управління Україною впливали на формування і склад архівів адміністративних установ, вели до централізації архівної справи.

Унікальним документальним комплексом ХУІІІ ст. був архів Коша Нової Запорозької Січі, матеріали якого охоплювали 1713–1776 рр. Архів Січі існував ще з ХVІІ ст. Відомо, що Січова школа на Запоріжжі готувала канцеляристів, в обов'язки яких входило також зберігання документів. Під час руйнування Січі в 1709 р. зазнав розгрому і архів. Архів Нової Запорозької Січі сформувався в результаті діяльності військової канцелярії Коша, в якій було зосереджено його діловодство. Широкі взаємини Запорозької Січі з Росією, Кримом, Правобережною Україною, Гетьманщиною позначилися на особливостях архіву Коша. Велику частину архівних матеріалів становило зовнішнє листування з кримським ханом, султанами ногайських орд, польськими старостами, з гетьманами та Генеральною військовою канцелярією, з російською владою.

Архів Коша Нової Запорозької Січі як документальний комплекс містить, насамперед, внутрішню документацію: універсали, накази, листи, переписи населення і майна, реєстри шкод, заподіяних пошестями чи ординськими наскоками, тощо. Чимало джерел стосується листування Коша з Гетьманщиною, є тут чимало документів, що вийшли з-під пера керівників Гетьманщини (гетьмани І. Мазепа, П. Орлик, Д. Апостол, К. Розумовський, полковники, генеральна старшина).

Матеріали Архіву Коша Нової Запорозької Січі дозволяють всебічно висвітлити історію Нової Січі, її устрій, функціонування органів влади, особливості її військового ладу та військового мистецтва, принципи

комплектування Війська Запорозького, нарешті, біографії багатьох запорожців. Вони дозволяють простежити хід заселення та освоєння запорожцями Південної України, заснування ними хуторів, сіл і міст, спорудження православних храмів. Є чимало даних про участь запорожців у національно-визвольних рухах українського народу, насамперед у гайдамацькому, боротьбу Коша проти колоніальної політики Російської імперії, втечі кріпаків на Січ. Дуже багато джерел стосуються прикордонних конфліктів, взаємовідносин із сусідніми державами, дипломатичних відносин, діяльності розвідки і особливо ролі запорожців у російсько-турецьких війнах. Матеріали Архіву Коша Нової Запорозької Січі є надзвичайно цінним джерелом з історії всієї Східної та Південної-Східної Європи.

За підрахунками дослідників, щорічно з військової канцелярії виходило 4-5 тис. документів. Такою була і кількість вхідних документів. Відкладалася і внутрішня документація судочинства, адміністративної та господарської діяльності. Отже, в канцелярії Коша протягом року зосереджувалося від 10 до 12 тис. документів.

Діловодство військової канцелярії Запорозької Січі зазнало російського впливу, діловодні папери приводились у відповідність до вимог російських канцелярій. Документи в канцелярії систематизували, справам надавали діловодні заголовки, наприклад «Разные дела прежних годов». Наприкінці року складали описи справ, які передавали до архіву. Щороку архів поповнювався майже 400 справами. За час існування канцелярії та архіву в ньому зосереджувалося до 15 тис. справ. Архів Коша було упорядковано, більшу частину справ зшити, складено опис (про існування опису свідчать номери на справах). На жаль, опис архіву, складений у ХУІІІ ст., не зберігся.

Після захоплення Січі в 1775 р. Г. Потьомкін вилучив з кошового архіву унікальні документи: універсал Б.Хмельницького 15 січня 1655 р. на підтвердження грамоти 1575 р. польського короля Стефана Баторія війську запорозькому, яка визначала кордони його володінь, приватні листи Потьомкіна до кошового П. Калнишевського, журнали вихідних документів канцелярії Потьомкіна та ін. Опис Лефортівського архіву, куди згодом потрапили папери Г. Потьомкіна, містить «Документи, найденные при уничтожении Сечи Запорожской и Кошевой церкви» [1].

Основний масив документів архіву після 1775 р. опинився у розпорядженні коменданта Новосіченського ретраншементу, а зі скасуванням останнього потрапив до Катеринославського повітового суду. За наказом новоросійського і бессарабського генерал-губернатора М.С. Воронцова повітовий суд у 1839–1845 рр. надіслав запорозький архів до Одеси. Документи Січового архіву надійшли у розпорядження А. Скальковського, який майже 60 років був охоронцем цього цінного матеріалу (зберігав документи вдома), вивчав архівні документи. Після смерті А. Скальковського із запорозького архіву документи вилучалися і потрапляли до приватних зібрань, наукових архівів історичних товариств. Збірку запорозьких

матеріалів, які були частиною фонду Коша, син А. Скальковського передав Російській академії наук.

До Єдиного державного архівного фонду архів Коша приєднано у 1926 р., в Одеському губархіві його упорядкували і склали опис. У 1931 р. Одеський крайовий історичний архів передав фонд Коша до Всеукраїнського архіву давніх актів у м. Харкові, де він зберігався до 1941 р. В роки Великої Вітчизняної війни фонд був евакуйований на схід, а під час реєвакуації архівних документів фонд Коша Нової Запорозької Січі привезли до Києва, де він зберігається і нині (ІЦДІАК України, ф. 229). Внаслідок численних переміщень протягом 170 років архів зазнав значних втрат, було порушено систематизацію справ, відбулося змішування документів.

Актуальним на сьогодні є не тільки археографічне опрацювання архіву Коша і видання важливого для науки корпусу історичних документів, а й архівознавче дослідження: вивчення історії його формування, побутування, здійснення наукової реконструкції складу і змісту розпорошеного архівного фонду.

Список використаних джерел та літератури

1. Архів Коша Нової Запорозької Січі. Корпус документів. – 2000. – Т.2 – С.752.
2. Архів Коша Нової Запорозької Січі. 1734–1775 [Текст] : корпус документів / ред. кол. П. С. Сохань [та ін.] ; Центр. держ. істор. арх. України, НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – К. : [б. и.], 1998. – (Джерела з історії українського козацтва).
3. Мітюков О.Г. Архіви України: від найдавніших часів до початку XX ст. // Історія України. – 1998. – № 13, С. 3–18.

АРХІВНІ, БІБЛІОТЕЧНІ ТА МУЗЕЙНІ УСТАНОВИ ЯК ОСЕРЕДКИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ

Підсекція 2

ARCHIVE, LIBRARY AND MUSEUM INSTITUTIONS AS THE CRADLES
OF NATIONAL MEMORY

Subsection 2

LES REGISTRES DES RABBINS-NOTAIRES DE TUNISIE
REDIGES EN JUDEO-ARABE MAALAQ (1865–1969) ET CONSERVES
AUX ARCHIVES NATIONALES DE TUNISIE

Ines Charfeddine – 2eme année Doctorat en Histoire
Faculté de science humaine et sociale de Tunis 9 avril (Tunisie)

REGISTRIES OF RABBIS-NOTARIES IN TUNISIA ON JUDEO-
ARABIC DIALECT MAALAQ (1865–1969) SAVED IN THE NATIONAL
ARCHIVE OF TUNISIA

Ines Charfeddine – PhD Student
Faculty of Humanities and Social Sciences of Tunis April 9th

The work is devoted to the study of Jewish registers of rabbis-notaries in Tunisia written in Judeo-Arabic maalaq from 1865 to 1969.

Key words: Jewish rabbis-notaries, National Archive of Tunisia, decoding, conservation.

Le travail dont il est question ici consiste en une étude des registres des rabbins-notaires juifs de Tunisie, écrits en judéo-arabe *maalaq* de 1865 à 1969 [1].

J'ai choisi de l'entreprendre pour deux raisons : la première est liée à mon intérêt pour la langue hébraïque et le déchiffrement de l'écriture judéo-arabe dite *maalaq* [2], d'autant que cette écriture n'est plus utilisée.

La deuxième, c'est que les registres écrits en judéo-arabe *maalaq* sont des *sources* pour l'histoire de la minorité juive en Tunisie aux époques moderne et contemporaine.

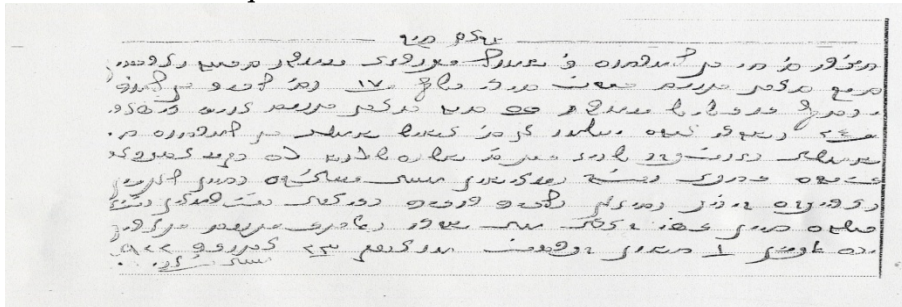
Présentation

Cet article présente une partie des 305 registres relatifs aux notaires et aux rabbins déposés aux Archives nationales tunisiennes. La plupart d'entre eux sont écrits en *maalaq* et rédigés en judéo-arabe tunisien.

Les registres des Rabbins-notaires juifs déposés aux Archives nationales tunisiennes (photo prise en 2012).

Texte : écrit en maalaq.

J'ai réparti ces documents en trois catégories:

La première catégorie comprend environ 210 registres des notaires juifs, classés selon les régions d'origine : Tunis métropolitain, Béja, Gafsa, Gabès, Djerba, Sfax, Sousse, Moknine et Nabeul. J'ai récapitulé le tout dans un tableau intitulé «classification des registres des notaires juifs par régions entre 1887 et 1969», et j'ai inscrit dans le tableau la cote d'archives pour chaque registre.

La photo ci-dessous présente un spécimen de ces registres.

Les archives Nationales de Tunisie

Les registres des notaires-rabbins juifs

Exemple: Registre N° 51

Le notaire: Messaoud Pitane

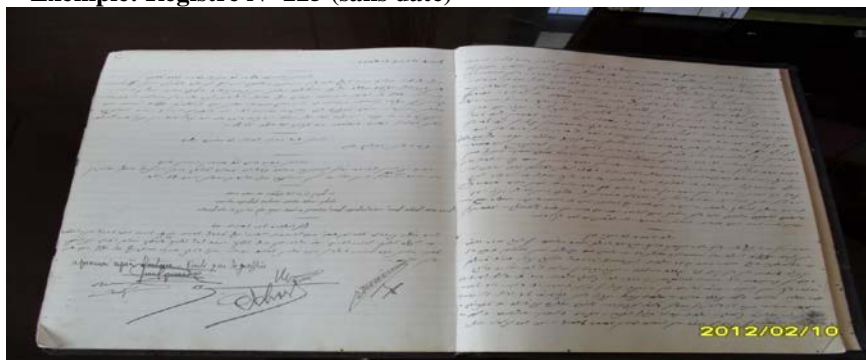
Date: 1954–1958

Les registres des notaires juifs à Tunis ville :

La deuxième catégorie concerne 56 registres du tribunal rabbinique juif: 20 registres traitent des actions pénales concernant la minorité juive en Tunisie entre 1899 et 1957: cf. la photo ci-dessous.

Les archives Nationales de Tunisie
Les registres des notaires-rabbins juifs
Exemple: Registre N° 225 (sans date)

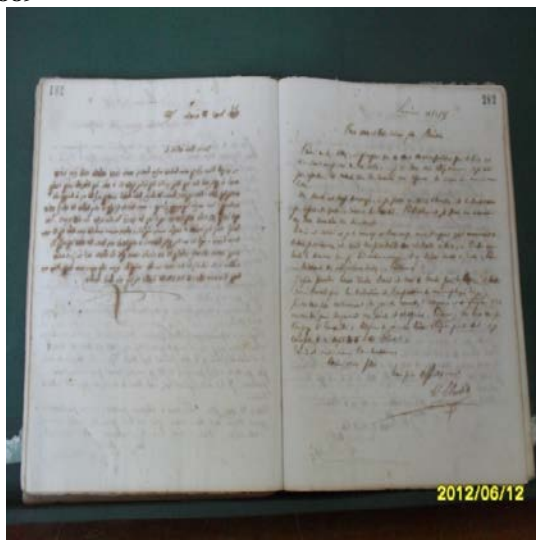
Cette catégorie englobe aussi 36 registres comprenant des **résumés** de contrats de mariage (*ketoubot*) signés par le substitut du président du tribunal rabbinique en Tunisie, chaque registre contient un index pour faciliter la recherche des contrats signés entre 1899 et 1957. Ces registres mélangent l'écriture judéo-arabe *maalaq* et l'écriture hébreu carrée traditionnelle, comme on peut le constater dans la photo ci-dessous

Les archives Nationales de Tunisie
Les registres des notaires-rabbins juifs
Exemple: Registre N° 304
Date: 1956–1957

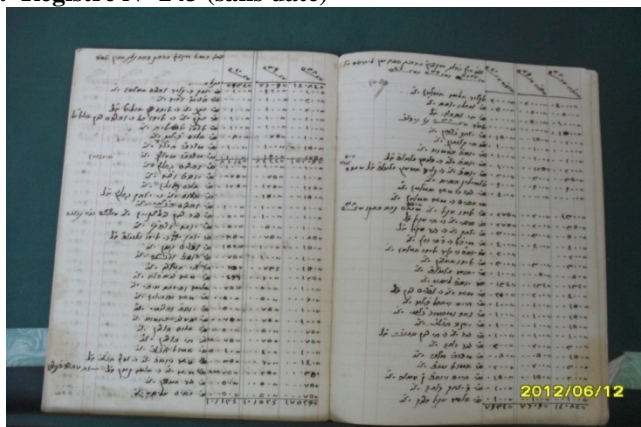
La troisième catégorie contient 39 registres dont 19 rassemblant des lettres et des copies de lettres à *caractère social* échangées entre des Juifs et écrites en différentes langues dont l'arabe, le français, l'italien et le judéo-arabe en *maalaq*. La période couverte par ces registres va de 1887 à 1917.

Les archives Nationales de Tunisie
Les registres des notaires-rabbins juifs
Exemple: Registre N° 258
Date: 1884-1889

Il y a aussi 20 registres de comptabilité de commerçants juifs entre 1865 et 1917.

Les archives Nationales de Tunisie
Les registres des notaires-rabbins juifs
Exemple: Registre N° 243 (sans date)

J'ai numéroté tous ces registres : ceux des notaires juifs sont numérotés de 1 à 209, je les ai triés chronologiquement et géographiquement. Les autres registres sont numérotés de 210 à 305, je les ai triés par date.

Grâce à ce travail, on a pu identifier la période couverte par ce fonds, et on a dévoilé, indexé et inséré l'ensemble des registres dans les fonds des Archives nationales tunisiennes, afin qu'ils soient désormais accessibles et à la disposition des chercheurs.

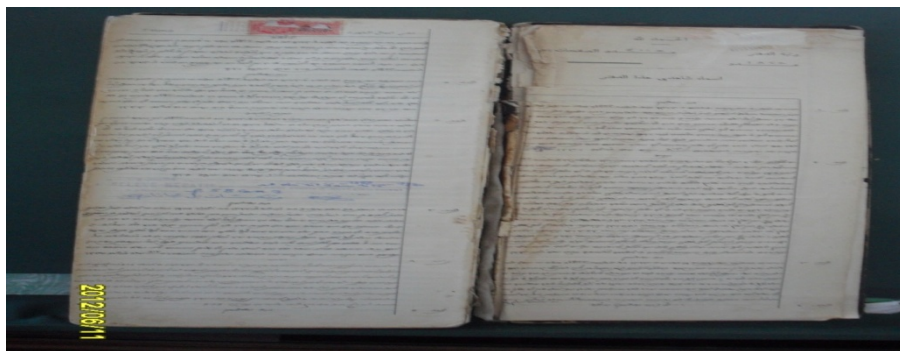
Parmi les difficultés que j'ai rencontrées : l'état des registres, dont un bon nombre est détruit, l'écriture illisible du notaire ou la mauvaise qualité de l'encre qui m'ont causé maintes difficultés pour les déchiffrer.

Les archives Nationales de Tunisie

Les registres des notaires-rabbins juifs

Registre N°51 (en mauvaise état); le notaire Massoud Pitane,

Date: 1954–1958

Ce travail est un essai de recherche pour l'étude historique de la minorité juive en Tunisie aux époques moderne et contemporaine. Ces documents sont un témoignage de la vie de cette minorité, à travers la langue produite par ses notaires et son tribunal rabbinique.

Nous espérons avoir contribué à faciliter la mise à disposition de ces sources aux chercheurs. Nous comptons désormais poursuivre notre recherche sur les sources relatives à l'écriture judéo-arabe *maalaq*.

Notes:

1. Les registres des rabbins-notaires juifs conservés aux Archives Nationales de Tunisie; 305 registres.
2. Un script **hébreu** utilisé principalement au Maghreb.

**LE LIVRE SLAVON IMPRIMÉ DANS DES ANCIENS CENTRES
TYPOGRAPHIQUES DE L'UKRAINE DE LA BIBLIOTHÈQUE DU
MONASTÈRE SUCHEVITZA (ROUMANIE) (1581–1790)**

Olimpia Mitric – Doctor, Prof.

Université «Etienne le Grand» (Suceava, Roumanie)

**SLAVIC BOOKS FROM THE LIBRARY OF THE MONASTERY
SUCHAVITZA (ROMANIA) (1581–1790), PRINTED IN ANCIENT
PRINTING CENTERS OF UKRAINE**

Olimpia Mitric – Doctor, Prof.

University «Etienne le Grand» (Suceava, Romania)

The present text is dedicated to the presence of the printed books in old printing centres from Ukraine (Kiev, Lvov, Ostrog, Pochaiv and Uniev), in the library of the Suchevisita Monastery (Romania). Some editions have short commentaries. The oldest book is the renowned Bible, printed at Ostrog, in 1581. Some editions are bought to the Catalogue made by Jakim Zapasko and Jaroslav Isajevich.

Key words: Romania, Suchevisita Monastery, old books, printing centres, Ukraine.

Le Monastère Suchevitza, situé au nord de la Moldavie (dans le département de Suceava), est la fondation nécropole de la famille Movilă, une famille de boyards moldaves, ayant un important rôle politique le long du XVIIe siècle. Les frères Georges, Jérémie et Simon Movilă édifièrent celui-ci à la fin du XVIe siècle. Georges, l'aîné, entra au monachisme, montant les échelles de l'hierarchie ecclésiastique jusqu'au rang de métropolite de la Moldavie. Jérémie fut prince régnant de la Moldavie (1595–1600, 1600–1606), pendant que Simon occupa le trône de la Valachie (1600–1601, 1601–1602) et de la Moldavie (1606–1607).

L'église, de l'intérieur du plus fortifié complexe monastique voïévodal, un chef d'œuvre de l'architecture médiévale moldave, garde à son intérieur, mais aussi sur ses murs extérieurs un valeureux ensemble de peintures murales, réalisées dans une gamme chromatique variée, sur un fond prédominant vert foncé. Depuis quelques années, celui-ci se trouve dans l'évidence UNESCO, comme monument d'architecture médiévale.

Après des autres monastères voïévodaux célèbres de la zone (Moldovitz, Putna, Dragomirna), Suchevitza déploya une importante activité culturelle. On garde même aujourd'hui dans la Bibliothèque et le Musée du monastère quelques-uns des objets qu'on y créa (broderies, argenterie, manuscrits).

De nos jours, on retrouve le monastère Suchevitza parmi les plus importants détenteurs de valeurs bibliophiles de la Moldavie. Depuis quelques années, celui-ci abrite, aussi, le Fond centralisé de livre ancien du département de Suceava [1]. On conserve dans la bibliothèque, à côté des collections de manuscrits slaves et roumains et des imprimés roumains, une importante collection de livres étrangers anciens. Le livre imprimé dans des anciens centres typographiques, qui se trouvent aujourd'hui sur le territoire de l'Ukraine (Kiev, Lvov, Ostrog, Uniev et Poceaev) constitue le sujet de la communication ci-jointe. Il s'agit en total de 53 titres en 63

exemplaires de livres avec illustrations et éléments ornementaux riches, avec reliures artistiques en bois ou en cuir, en général en bon état de conservation. Le thème des imprimés comprend des hagiographies, des livres de l'Ancien et du Nouveau Testament, des livres homilétiques, des textes de théologie dogmatique, des ouvrages des Saints Pères, de la littérature eschatologique et apocalyptique, de l'histoire ecclésiastique et surtout des textes liturgiques. On signala quelques uns des volumes qu'on vient de mentionner dans les ouvrages des érudits qui menèrent des recherches dans la bibliothèque de ce monastère [2, p. 261–262; p. 87–90]. Par conséquent, on mentionne le monastère Suchevitza parmi les détenteurs des éditions du catalogue dressé par Jakim Zapasko et Jaroslav Isaievich [3, *passim*]. Afin d'identifier les imprimés, on utilisa ce précieux instrument de travail. Comme le monastère détient des exemplaires complets, on put constater à cette occasion des différences de pagination à certaines éditions [4]. Une seule édition *Leiturhiarion si jest' Sluzhebnyk*, imprimé à L'viv, en 1725 (contenant [5], 228, 43 f.), dans la typographie de Frăția (Bratstva), manque du catalogue mentionné.

Les plus nombreux sont les livres imprimés à Kiev, dans la typographie de Lavra. Une *Evangile* (éd. 1773) garde encore la reliure en argent, réalisée en 1779 [5].

Le plus ancien livre est la célèbre *Bible*, un monument de l'art typographique, imprimée à Ostrog, pendant l'année 1581, par le renommé typographe Ivan Feodorov. Certains spécialistes de l'histoire du livre la considèrent l'œuvre fondamentale de sa vie [6, p. 136]. Celle-ci eut une circulation spectaculaire; il s'agit de la première Bible imprimée du monde slave. Le prince Kostjantin Ostroz'kyj fit fonder la typographie et commander cette Bible, résultat du travail soutenu des érudits théologiens et des traducteurs du cadre de l'Académie d'Ostrog [7, p. 155].

De la même région historique, de Volhynie, de la typographie du monastère Poceav, on garde un exemplaire complet du livre du prêtre Iosyf Torzhevs'kyj, *Obraz prymyrenija grishnaho chelovika...*, imprimé en 1756.

D'Uniev, de la typographie du monastère, on garde un exemplaire du *Psaltirea în versuri* /Psautier en vers, dans la langue roumaine (1673) du métropolite Dosoftei de la Moldavie.

Comme c'était couru, on peut y rencontrer, aussi, quelques livres liés de l'activité kiévienne de Pierre Movilă, «une des plus représentatives figures de la culture des pays de l'Europe de l'est de la première moitié du XVII-ème siècle» [8, p. 183]. Comme on sait, Pierre Movilă est né à Suceava (en 1596) et fut le troisième fils de Simon Movilă. Après avoir fini ses études théologiques, il entra au monachisme. Devenu higoumène du grand établissement monastique kiévien, Lavra Pecherska (1627), ensuite métropolite de Kiev (1633), il fonda dans la ville un collège humaniste – la future Académie Kiévienne-Mogileană – voué à devenir un foyer important de culture. Celui-ci eut une grande contribution à la consolidation dogmatique et liturgique de l'Orthodoxie en Ukraine (par des œuvres fondamentales), au développement de la spiritualité, de la culture et de l'enseignement national. Les typographies, conséquemment soutenues par Pierre

Movilă, traversèrent une étape de prodigieuse activité. De nos jours, le monastère Suchevezta garde encore des exemplaires avec des préfaces que Pierre Movilă avait signées, comme par exemple: *Ievanhelije uchitel'ne* (1637), *Triod' pisna* (1640) (la préface duquel contient, en effet, les conseils du métropolite pour son frère, Moïse, le prince régnant de la Moldavie), le grand *Trebnik* (1646), le chef d'œuvre de la période de Movilă, orné avec les armoiries du métropolite, qu'on peut rencontrer, aussi, en *Pouchenija* par avva Dorofej (1628).

Des auteurs y présents, on mentionne aussi Ioanykyj Haliatovs'kyj, le continuateur direct de Pierre Movilă, considéré le plus éclairé écrivain ecclésiastique ukrainien de la seconde moitié du XVII-ème siècle (avec l'ouvrage *Kljuch razumjanija* – éd. 1659, traduit en roumain et imprimé à Bucarest, en 1678, dont les influences sont visibles dans notre littérature oratoire ecclésiastique, aussi) et le métropolite de Rostov (Rostovs'kyj), Tuptalo Dmytrij (avec un volume de *Knyha zhytij svjatyh*, 1689, traduit toujours, au cours du XVIII-ème siècle [9]).

En ce qui concerne les livres imprimés à Lvov, leur majorité provient de la typographie de Frăția (Bratstva) [10]; *Sluzhebnyk* (éd. 1646) (imprimé sur la dépense de l'évêque Arseni Zhelybors'ki) et *Ievanhelije* (éd. 1665) de la typographie particulière de Michail Sl'ozka, et les deux parties de l'ouvrage de Dannemajr Matfij, *Nastavlenija istorii tserkovnyja N[ovago] Z[avita] latynsky yzdannaja Fedorom Zakharasijevychom ... na ruskij jazyk prevedennaja* de la typographie de l'Institut de la Stavropégie.

Les notes marginales des feuilles des livres, assez rares, d'ailleurs, reconstituent la circulation des livres en Moldavie, en Galicie et en Transylvanie. On apporta un seul exemplaire (*Triod*. Kyiv, 1747) directement « de la ville de Kiev et on le donna au monastère Zamostie ». Au XVIII-ème siècle, on fit renouveler les reliures des livres plus anciens.

On énuméra ci-dessus les livres qui résistèrent jusqu'aujourd'hui dans la bibliothèque du monastère Suchevezta. Ils sont, sans doute, la preuve des puissantes liaisons entre les deux églises surtout le long du XVII-ème siècle, et doivent entrer dans l'attention des chercheurs de la culture ancienne, Roumains, mais aussi Ukrainiens.

Notes:

1. Ce précieux fond documentaire accessible aux investigations des chercheurs concentre les livres anciens – partie composante du patrimoine culturel national – des paroisses du département.

2. Par exemple: Episcopul Melchisedec. *O vizită la câteva mănăstiri și biserici antice din Bucovina*, en « Analele Academiei Române », *Memoriile Secțiunii Istorice*, 1884–1885, Seria II, Tomul VII, Secțiunea II, Discursuri, Memorii și Notițe. București, 1886. – p. 205–293; Dan, Dimitrie. *Mănăstirea Sucevița. Cu Anexe și Documente ale Suceviței și Schitului celui Mare*. București: Tipografia Bucovina, 1923. – 228 p.

3. Zapasko, Jakim, Isajevich, Jaroslav. *Pamjatky knizhkovogo mistetstva. Katalog starodrukiv vydanyh na Ukraini. L'viv: Vydavnytstvo pri l'vivs'komu derzhavnomu universyteti vydavnychoho ob'jednannja „Visha shkola”*. – Kn. I (1574–1700), 1981. – 136

p. Kn. II – Ch. I (1701–1764), 1984. – 132 p. Kn. II – Ch. II (1765–1800), 1984. – 128 p. (dans les pages suivantes: Zapasko, Isajevich).

4. Comme en ces cas: Apostol. L'viv, la typographie Bratstva, 1696 (Zapasko, Isajevich, no. 703). a [13], 250 f. ; Ioann Zlatoust. Besidi na 14 poslanij apostola Pavla. Kyiv, la typographie de Lavra, 1623 (Zapasko, Isajevich, no. 138) a [7], [17] f., 3202 colonnes.

5. La couverture de devant présente, au centre, la scène de la Résurrection, et sur les bords les quatre évangélistes unis par un cadre végétal. Sur la couverture de derrière, on représente la Transfiguration, entourée d'éléments végétaux; sur les bords, le même cadre; dans les coins quatre grands cabochons pour protection.

6. Szwejkowska, Helena. Książka drukowana XV–XVIII wieku. Zarys historyczny, Wydanie piąte poprawione. Wrocław Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1987. – 348 p.

7. Tymoshyk, Mykola. Istorija vydavnychoi spravy. Kyiv: Naukovo – vydavnychij tsentr Nasha Kul'tura i nauka, 2007. – 495 p.

8. Mihăilă, G., Două scrieri literare ale lui Petru Movilă adresate compatrioților săi. Dans le vol.: Contribuții la istoria culturii și literaturii române vechi: București, Editura Minerva, 1972. – p. 183–228.

9. Les autres éditions imprimées à Kiev (on transcrit les titres des livres dans la forme graphique du catalogue mentionné, biensûr en translittération) sont: Ioann Zlatoust. Besidy na 14 poslanij apostola Pavla (1623); Ioann Zlatoust. Besidy na dijannja svjatykh apostoliv (1624); Andrij, archiepyskop Kesarii Kappadokijs'koi. Tolkovanie na Apokalipsis (1625); Akafisty z styhyramy i kanonamy (1693); Triod' tsvitna (1702); Triod' pisna (1715); Novyj zavit (1727); Psaltyr' s tolkovaniem (1728); Akafisty, kanony i prochaja dushepoleznaja molenija – 2 ex. (1731); Novyj zavit – 2 ex. (1741); Triodion sy est' trypisnets ... [Triod' pisna] (1743); Shestydnnev (1744); Kanony Bogorodytsi (1746); Triod' tsvitna (1747); Irmolohij – 2 ex. (1753); Novyj zavit (1753); Akafisty i kanony (1758); Jevanhelije (1759); Psaltyr' s kratkym tolkovaniem (1760); Sluzhebnyk (1762); Triod' tsvitna (1765); Novyj zavit – 2 ex. (1766); Jevanhelije (1773); [Krokovs'kyj Ioasaf]. Akafist sv. velikomuchenytzi Varvari (1777).

10. Il s'agit de: Oktoikh (1639); Jevanhelije (1644); Triod' tsvitna (1663); Sluzhebnyk (1681); Triod' tsvitna (1688); Jevanhelije – 2 ex. (1690); Sluzhebnyk – 3 ex. (1691); Anfolohion – 2 ex. (1694); Apostol (1696); Trebnyk (1698); Triod' pisna (1699); Leiturhiarion sy jest' sluzhebnyk ... - 3 ex. (1702); Irmolohion syrich pismoslov ... [notnyj] (1709); Oktoikh syrich osmohlasnyk ... (1765); Leiturhikon si jest' sluzhebnyk (1780). Deux éditions de Triod' tsvitna (1663, 1688) possèdent l'imposante marque typographique, grande et petite.

АРХІВНІ ДОКУМЕНТИ ІІІ КОНФЕРЕНЦІЇ КП(б)У ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ РЕАЛІЙ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯ НАВЕСНІ–ЛІТОМ 1932 РОКУ

Наталія Бем – к.і.н., доц.

Національний авіаційний університет (м. Київ, Україна)

ARCHIVE DOCUMENTS FROM THE THIRD CONFERENCE OF THE COMMUNIST PARTY OF UKRAINE AS A SOURCE OF INVESTIGATION OF THE POSITION OF THE UKRAINIAN PEASANTRY IN THE SPRING AND SUMMER OF 1932

Nataliya Bem – PhD (History), Associate Prof.

National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

The article discusses the main trends of resistance and moods of the Ukrainian peasants in the spring and summer of 1932.

Key words: document, peasants, grain harvesting, resistance, hunger, sowing season.

Навесні та на початку літа 1932 р. в українському селі відбувалися важливі процеси. Між селянами, яких примусово зігнали до колгоспів, та державою з новою силою розвивався конфлікт через хлібозаготівлі та насильницьку колективізацію, який призвів до напруги та насилля на селі. Сталінське керівництво будь-якою ціною зажадало викачати хліб у селян. Дії центру, свавілля з боку місцевої влади призвели до голоду, який охопив 44 райони УСРР.

6 липня 1932 року в Харкові розпочала свою роботу ІІІ конференція КП(б)У, на яку прибуло 252 делегати, з них 158 осіб (або 62,7%) складали секретарі сільських районних комітетів [3, арк. 6]. Керівники районного рівня, які були безпосередніми виконавцями директив центру, добре володіли інформацією, знали, що відбувається на селі, і сподівалися, що відверте обговорення проблем призведе до пошуку їх вирішення, допоможе подолати згубні наслідки надмірних хлібозаготівель. Вони також сподівалися, що ІІІ конференція КП(б)У, на яку прибули провідні члени ЦК ВКП(б) і найближчі підручні Й. Сталіна В. Молотов і Л. Каганович, дасть сталінському керівництву повну картину сільського господарства в Україні, й, можливо, пом'якшить ситуацію в українському селі.

На порядку денному конференції стояло одне питання: «Про підсумки весняної засівної кампанії, про хлібозаготівельну та збиральну кампанії та про завдання організаційно-господарського зміцнення колгоспів». З доповіддю виступав член Політбюро ЦК ВКП(б), генеральний секретар ЦК КП(б)У С. Косіор. І хоча у виступі С. Косіора чітко простежувалася «лінія партії», факти, якими він оперував, демонстрували справжні настрої українських селян у цей час.

На початку доповіді С. Косіор зупинився на результатах проведення весняної сівби. Загальні підсумки засівної кампанії визначалися як

незадовільні [2, арк. 14]. Називалися і конкретні цифри: одноосібники виконали план посівів зернових культур тільки на 74% і засіяли 3 млн. га, а колгоспи у середньому виконали план на 91%, засіявши 11 млн. 340 тис. га землі [2, арк. 17].

Разом з тим Косіор розкрив точку зору багатьох сільських активістів на ті завдання, які були надані українському селу з центру. «Я мушу відзначити, що у значній частині районів, в значній частині колгоспів навіть серед нашого активу навесні, з виявленням перших великих труднощів, виникли надзвичайно занепадницькі настрої. Цілий ряд людей конкретно говорив – не посіяти за таких умов. Коней немає, коні перебувають у вкрай важкому стані, працювати не можуть, а сіяти треба величезну кількість – 19 млн. га». Доповідач наголошував на тому, що головна проблема незадовільної засівної полягала у тому, що значні площі 2 млн. 200 тис. так і залишилися незасіяними. «Недосів охопив дуже значну кількість районів. Наприклад, у нас 32 райони засіяли тільки 50%, а то і менше від свого засівного плану, 102 райони виконали засівний план менше ніж на 70%» [2, арк. 15, 20].

Констатувалося, що значна кількість районів одержала від держави посівний матеріал, більше ніж 10 млн. пудів [2, арк. 19], і лише ця допомога дозволила уникнути повного провалу посівної. Ці дані фактично вказували на те, що українського селянина взимку пограбували і вивезли на рахунок хлібозаготівель все, посівний хліба включно. Далі говорилося про причини складнощів, що виникли під час засівної кампанії: називалися «несприятливі метеорологічні умови» [2, арк. 19], недостатня кількість тягової сили, виснаженість колгоспників через нестачу їжі, яка була зафіксована у ряді районів. Основна увага у доповіді С. Косіора приділялася виконанню хлібозаготівельних завдань.

План українські хлібороби з урожаю 1931 р. одержали – 440 млн. пудів, фактично ж було заготовлено 395 млн. пуд. [2, арк. 44]. Спроби С. Косіора частково перекласти проблему на незадовільні кліматичні умови їм же самим були спростовані такою заявою: «А, товариши, факт залишається фактом, у минулому році ніякого неврожаю в Україні не було. Ми могли б сказати, що у нас був звичайний середній урожай... навіть не було таких районів, де б зовсім нічого не вродило...» [2, арк. 22]. Невиконання хлібозаготівельного плану партійний секретар пов'язав з тим, що місцеві керівники не усвідомили усієї глибини проблеми, що виникла, недостатньо, погано керували колгоспами, припустили «кричущу безгосподарність» у них.

Названа була й інша причина – великі втрати урожаю: «Ми у минулому році велику кількість хліба в колгоспах, через погане керівництво, втратили під час збирання. Ця кількість вимірюється, у всякому разі, цифрою, приблизно, від 120-130 млн. пудів до 200 млн. пудів». «Є ряд районів, які буквально 30-40 і навіть 50%, іноді більше половини урожаю (особливо південні райони Степу) залишили на полі. Частково незібраним, частково не звезеним, частково не обмолоченим» [2, арк. 27, 56]. Саме безгосподарність,

за доповіддю Косіора, стала причиною тих великих втрат хліба, які зазнали колгоспи.

Тим не менш, у доповіді прозвучало, що колгоспники степової зони здебільшого залишилися на зиму без хліба: «...у великій кількості районів Степу або недобрали багато за хлібозаготівлею, внаслідок великих втрат, або, що частіше усього було або настільки ж часто, колгоспи раз-у-раз залишалися без хліба, опинилися в дуже важкому стані...» [2, арк. 39].

У своїй доповіді С. Косіор не обминув і питання винагороди колгоспникам за результати важкої праці. Він визнав, що у багатьох районах Полісся та Правобережжя до весни селянам не залишилося нічого, люди «мало-мало голодували, підтягували живіт». Навіть ті колгоспники, які добре господарювали, одержали лише кіло-півтора на трудовень [2, арк. 64]. Селянам закидали: «Коли в тебе врожай 20-30 пудів з гектара, то яке ти маєш право всі 30 пудів з'їсти» [2, арк. 65]. Партійним очільником були наведені вражаючі факти щодо оцінки трудовня колгоспників. Так, у деяких колгоспах за трудовень платили 6, 10 копійок, а «20-30-40 копійок – це масове явище» [2, арк. 128].

Наприкінці доповіді С. Косіор визнав, що сільське населення не змирилося з усуспільненням домашньої худоби, продовжує влаштовувати волинки, селянки «ідуть розбирати корів» [2, арк. 163]. Такі селяни піддавалися репресіям. Так, був наведений приклад, коли жінку засудили за те, що забрала з колгоспу корову, а в неї залишилося немовля. Наголошено, що такі випадки набули масового характеру і спостерігалися у багатьох районах [2, арк. 164]. У доповіді фактично нічого не говорилося про неприпустимість натискних, адміністративних методів керівництва сільським господарством, які реально спричинили катастрофічний стан на селі.

На п'яти засіданнях III Всеукраїнської конференції тривало обговорення доповіді С. Косіора. Виступили 33 особи, серед них були секретарі 18 райкомів партії, секретарі обкомів – М. Майоров, В. Чернявський, М. Демченко, Р. Терехов, а також В. Затонський, П. Любченко, Г. Петровський, М. Скрипник, В. Чубар, інші делегати.

Не всі районні керівники мали сміливість розкрити справжній стан справ на селі, проте деякі з них у своїх доповідях викривали всю гостроту ситуації, переконували, що не можна перекладати всю відповідальність за недовиконання хлібозаготівельних завдань на низові ланки, розкривали справжні настрої колгоспного люду. Так, за доповіддю секретаря парторганізації Драбівського району, у його районі було засіяно 76% посівної площі виключно зерном, що було надано урядом. «І до цього дня ми маємо випадки голодної смерті» [2, арк. 209]. Партійний секретар Смілянського району Фомін доповідав, що недосів склав 30% площі, серед причин відзначив надзвичайно високий рівень «текучості» колгоспних бригад, коли 70% працездатних селян не ставали до праці у колгоспах, а намагалися заробити десь за межами району або у промисловості [2, арк. 204]. На

величезну проблему з тягловою силою вказав секретар Одеського обкому М. Майоров [2, арк. 257–258].

Секретар партійної організації Драбівського району П. Шерстов доповідав, що район опинився у вкрай важкому становищі. «Звіди було забрано весь посівний матеріал, відбувалося масове побиття колгоспників і колгоспниць, влаштовували спеціально три кімнати, у яких засідав штаб буксирних бригад, де вимагали хліб, підписку на позику, сплату всіляких податків» [2, арк. 209]. Ці заходи згубно вплинули на настрої селян, спричинили невдоволення радянською владою, подекуди дуже сильне. Реакція на цей виступ була нещадною. Косіор вигукнув: «Ви нас не лякайте, Ви краще про роботу розповідайте» [2, арк. 209, 210].

Не має сумнівів, що не всі районні керівники наважувалися відверто говорити про реалії села у присутності членів Політбюро ЦК ВКП(б). А ті, які спромоглися, були піддані критиці. Зокрема, гнівна критика лунала у виступі В. Затонського. Гострій критиці знову піддав виступи деяких секретарів райкомів партії у своєму заключному слові С. Косіор і тим самим продемонстрував свою позицію, що ті колосальні труднощі, з якими зіштовхнулося українське село у 1931 – першій половині 1932 р., мають бути швидко, «по-більшовицькому» подолані, й хлібозаготівельні завдання повинні бути виконані будь-якою ціною.

На конференції була ухвалена резолюція, яку згодом, 9 липня 1932 р. затвердив пленум ЦК КП(б)У і якою «до безумовного виконання» на 1932–1933 р. приймався встановлений для України план хлібозаготівель – 356 млн. пудів по селянському сектору. С. Косіор запекло націлював делегатів на виконання плану, коментував його, як послаблення українським селянам, вимагав не припустити втрат урожаю. «Основне вирішальне бойове питання» – забезпечити «правильний» збір урожаю, максимальне збереження зерна, зведення до мінімуму будь-яких втрат [2, арк. 58].

Згодом цей план тричі скорочувався, тож до 1 листопада 1932 р. від селянського сектора України надійшло лише 136 млн. пудів хліба. За станом на 5 жовтня 1932 р. з 23 270 колгоспів тільки 1403 виконали річний план [1, с. 175].

Список використаних джерел та літератури

1. Кульчицький С. В. Україна між двома війнами (1921–1939 рр.) / С. В. Кульчицький. – К. : Видавничий дім «Альтернативи», 1999. – 335 с.
2. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі - ЦДАГОУ). – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 377.
3. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 385. Сенченко М. І. Книжкова палата України. Історія і сьогодення [Текст] / Кн. палата України. – К.: Кн. палата України, 1999. – 184 с.

ІНФОРМАТИВНІ РЕСУРСИ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ ІНСТИТУТУ ЛІТЕРАТУРИ ІМ. Т. Г. ШЕВЧЕНКА НАН УКРАЇНИ ЯК ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЧНОЇ НАУКИ

Ольга Березовська – мол. наук. спів.

Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського НАН України (м. Київ,
Україна)

INFORMATIVE RESOURCES OF ARCHIVAL DOCUMENTS OF TARAS SHEVCHENKO INSTITUTE OF LITERATURE OF THE NAS OF UKRAINE AS A SOURCE OF UKRAINIAN ACADEMIC SCIENCE

Olga Berezovska – Junior Research Fellow

Vernadsky National Library of Ukraine of the NAS of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

The article investigates the structure and content of the documentation of scientific archive of the Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine, determines specific characteristics and informative value of archival documents.

Key words: National Archival Fond, scientific archive, Archive Fond National Academy of Sciences of Ukraine, archival document, history of sciences, historical source.

Архівні підрозділи установ НАН України містять у своїх фондах унікальні документи з історії та діяльності інститутів, їх наукових відділів, громадських товариств, рад, секцій та комісій, діючих на базі інститутів, видатних вчених, котрі працювали в установі, тощо. Архівна документація Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка є складовою частиною Національного архівного фонду України і являє собою наукову та культурну цінність, відображаючи історію розвитку української науки, її основні здобутки та досягнення. Інститут розпочинає свою історію з 1926 р., коли в м. Харків (з філіалом у Києві) в системі Народного комісаріату освіти УСРР був заснований Інститут Тараса Шевченка, який мав за мету збирати й зосереджувати матеріали з історії української літератури, насамперед діяльності Т. Г. Шевченка, досліджувати й популяризувати їх. 1933 р. Інститут Тараса Шевченка передається у відання ВУАН і реорганізується під назвою Науково-дослідний інститут Тараса Шевченка. У 1936 р. харківський склад Інституту було об'єднано з київським філіалом, долучено до них Літературну комісію Всеукраїнської асоціації марксистсько-ленінських науково-дослідних інститутів, і на цій основі згідно постанови Президії АН УРСР від 27.07.1936 р. № 25 утворено Інститут української літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР. З 1952 р. – Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР.

Основними напрямками діяльності Інституту є підготовка фундаментальних досліджень теоретико- й історико-літературного плану, видання творчої спадщини класиків українського письменства, енциклопедій, підручників, покажчиків та ін. довідкової літератури, координація досліджень в галузі літературознавства, виявлення і збереження рукописної спадщини українських письменників, підготовка наукових кадрів.

© Ольга Березовська

Серед співробітників Інституту – видатні вчені України в галузі літератури: О.І. Білецький, Г.Д. Вервес, І.О. Дзеверін, В.Г. Дончик, І.М. Дзюба, М.Г. Жулинський, Д.В. Затонський, Є.П. Кирилюк, Н.Є. Крутікова, О.В. Мишанич, Д.С. Наливайко, Л.М. Новиченко, М.Є. Сиваченко, Г.М. Сивокінь, Є.С. Шаблювський, М.З. Шамота та ін. [3; с. 27–28].

Науковий архів Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка покликаний зберігати та популяризувати документацію інституту з 1940 р. по сьогоднішній день. Діяльність наукового архіву інституту регламентується відповідними нормативними документами: положенням про науковий архів, положенням про експертну комісію інституту, правилами та інструкціями, методичними рекомендаціями тощо. У 1993 р. згідно акту приймання-передавання документів на державне зберігання від 26.04.1993 р. № 1 до Центрального наукового архіву АН України Інститутом літератури було передано науково-організаційну та науково-дослідну документацію інституту за 1940–1973 рр. в загальній кількості 1355 справ, фонду інституту присвоєно № 261, тому нині вказана документація інституту зберігається в Інституті архівознавства НБУВ за адресою: м. Київ, вул. Володимирська, 62.

Архівна документація інституту традиційно поділяється на три блоки: науково-організаційна та управлінська документація, науково-дослідна документація – з постійним терміном зберігання та документація з кадрових питань (особового складу) – з тимчасовим терміном зберігання [4].

Науково-організаційна та управлінська документація інституту включає: постанови Президії, Бюро Відділення стосовно організації діяльності Інституту, накази директора Інституту з основної діяльності, листування з питань організації наукової діяльності, протоколи засідань дирекції, протоколи засідань ученої ради, протоколи засідань відділів Інституту, плани НДР, обґрунтування нових тем НДР, довідки про історію створення і діяльність Інституту, звіти про діяльність Інституту, протоколи приймання завершених НДР, звіти про наукову діяльність чл.-кор. С.І. Маслова (1944, 1945), звіти про наукову діяльність чл.-кор. П.М. Попова (1954), звіт про наукову діяльність акад. О.І. Білецького (1954), доповідь М. Г. Жулинського «Про завдання Інституту в галузі науково-дослідної і науково-організаційної діяльності» (1985), документи (плани, інформації, програми, ухвали, стенограми, звіти) наукових конференцій, документи (плани, звіти) про наукове співробітництво з науково-дослідними установами, документи (плани, звіти, інформації, листування) про міжнародне наукове співробітництво) інституту, звіти працівників про відрядження за кордон, списки публікацій та наукових робіт працівників, рецензії та відгуки на НДР Інституту, інформації про виконання постанов і розпоряджень Президії АН УРСР та Відділення мови, літератури та мистецтвознавства, документи (довідки, інформації, звіти) про роботу аспірантури, протоколи засідань редколегії журналу «Радянське літературознавство», звіти про чисельність і склад кадрів, штатні розписи, кошториси витрат, звіти про фінансово-господарську діяльність, протоколи засідань спеціалізованої вченої ради для

захисту дисертацій, документи (протоколи засідань, колективні договори) профкому, документи (склад, протоколи засідань, рішення, програми, інформації) з діяльності наукових рад «Закономірності розвитку світової літератури в сучасну епоху» й «Класична спадщина та сучасна художня література», документи (постанова Президії АН УРСР, положення, склад) про створення Шевченківської комісії при Відділенні мови, літератури та мистецтвознавства АН УРСР (1988), положення і склад Комітету науки і культури по зв'язках з українцями за кордоном при АН УРСР (1990).

Науково-дослідна документація: дисертації, наукові доповіді. Оскільки в минулому результатами наукової діяльності інституту, розробки планової тематики інституту та його співробітників були видані наукові праці, то в архівному фонді наукові звіти по науково-дослідних темах, характерні для установ технічного і природничого профілю, присутні, починаючи з 2005 р.

До документації з кадрових питань (особового складу) входять: накази директора Інституту з особового складу, особові справи: академіків: Г.Д. Вервеса (2001), І.О. Дзеверіна (2001), Д.В. Затонського (2009), Л.М. Новиченка (1996), Є.С. Шаблювського (1983), М.З. Шамоти (1978), членів-кореспондентів: Є.П. Кирилюка (1989), Н.Є. Крутікової (2008), О.В. Мишанича (2004), чл-кор. М.Є. Сиваченка (1987), особові справи та особові картки звільнених працівників, особові рахунки по зарплаті, списки наукових працівників, списки працівників Інституту, протоколи засідань конкурсних комісій, трудові угоди, договори, контракти [2; с. 313].

У фонді інституту також відклалися деякі документи Львівського відділення Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка (з жовтня 2011 р. – Інститут Івана Франка НАН України), утвореного згідно з постановою Президії АН УРСР від 5 грудня 1990 р. № 318 «Про організацію Львівського відділення Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка»: плани НДР, звіти про науково-дослідну та науково-організаційну діяльність, звіти про чисельність і склад кадрів, списки працівників. Документи дають уявлення про організацію наукових досліджень Львівського відділення у складі Інституту літератури в галузях франкознавства, літературного процесу в Західній Україні і української літератури за рубежом, компаративістики, славістики, гуманістики та теорії літератури.

Слід зауважити, що архівні документи інституту не повною мірою використовуються дослідниками історії науки, літературознавства у своїх дослідженнях, поміж тим архів зберігає оригінальні документи особового походження непересічних особистостей українського літературного процесу ХХ–ХХІ ст., матеріали наукових конференцій, семінарів та форумів, документи про етапи підготовки та видання фундаментальних праць співробітників інституту, роботу наукових відділів та багато іншого з діяльності інституту.

Список використаних джерел та літератури

1. Архівна справа і діловодство в Національній академії наук України. Збірник законодавчих актів, нормативних і методичних документів з архівної справи і діловодства. / [Л.А. Дубровіна, Л.Є. Варшавська, Л.С. Воловник та ін.], під ред. О.С. Онищенка. – К., 2002. – 168 с.
2. Архівні фонди установ НАН України. Путівник / [Л.М. Яременко, О.В. Березовська, О.В. Січова та ін.], під ред. О.С. Онищенка. – К., 2008. – С. 42.
3. Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України. 1926–2001. Сторінки історії. – К.: Наукова думка, 2003. – 589 с.
4. Перелік документів, що утворюються в діяльності НАН України та її установ, із зазначенням строків зберігання документів. / [Л.М. Яременко, О.Г. Мітюков, В.В. Сендик та ін.], під ред. О.С. Онищенка. – К., 2005. – 277 с.
5. Путівник по фондах відділу рукописів Інституту літератури. / [В.А. Бурбела, Г.М. Бурлака, С.А. Гальченко та ін.], під ред. Г.М. Бурлаки. – К.: Спадщина, 1999. – 864 с.

ВІРТУАЛЬНА ВИСТАВКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРЕДСТАВЛЕННЯ БІБЛІОТЕКОЮ НАЦІОНАЛЬНОГО КУЛЬТУРНОГО НАДБАННЯ

Вікторія Бондаренко – канд. соц. ком., мол. наук. співроб.
Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)

VIRTUAL EXHIBITION AS A LIBRARY TOOL TO REPRESENT THE NATIONAL CULTURAL HERITAGE

Viktoriia Bondarenko – PhD (Social Communications), Junior Research
Fellow Officer

The V.I. Vernadsky National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

This article is dedicated to on-line exhibition functioning as a distant librarian service. The author of the article studies characteristic features and particularities of on-line librarian exhibition. He analyzes approaches and demands of organizing on-line libraries. The article demonstrates significance of on-line exhibition as a library instrument of presentation and preservation of the cultural heritages and new topical publications.

Key words: on-line exhibition, distant service, distant user, library, informational technologies, Ukraine.

На сьогодні світове розуміння ролі і призначення бібліотеки в XXI ст., як культурного, інформаційного та освітнього закладу базується на тому, що доступ до культурних цінностей та участь у культурному житті є фундаментальним правом людини. Послуги, реалізовані бібліотеками в електронному середовищі й адресовані широкому колу віддалених користувачів, можуть і повинні розвиватися і в змістовному плані, і в плані застосування нових технологій. Адже зростання популярності Інтернету та інтенсивне впровадження нових інформаційних та комунікаційних технологій у бібліотечну практику висувають нові вимоги до бібліотекарів, змушуючи їх по-новому поглянути на свою професію та традиційні бібліотечні функції.

В цьому контексті важливе місце у структурі бібліотечно-інформаційної діяльності займає виставкова робота, що є засобом розкриття інформаційних ресурсів книгозбірні, її візитною картою, відображаючи стиль бібліотеки і творчі можливості персоналу.

В сучасних умовах віртуальна бібліотечна виставка стає ефективним інструментом забезпечення доступу до інформації дистантного користувача. Проведення бібліотеками віртуальних виставок, які ознайомлюють користувачів з книжковими колекціями національних історично-культурних пам'яток, художніми, музичними, відео колекціями бібліотеки, оцифрованою рукописною спадщиною, не лише сприяє підвищенню освітньо-культурного рівня громадськості, наступності національної свідомості, а й представленню України в глобальному інформаційному просторі.

Варіативність інструментів виконання, наявність численних сервісів з багатим функціоналом, видова багатоманітність в організації віртуальних виставок сприяє розвитку творчості, збагаченню бібліотечного досвіду і

визначає такі притаманні віртуальній бібліотечній виставці риси, як актуальність, динамізм, оперативність.

Отже «віртуальна виставка» є новим, багатофункціональним інформаційним ресурсом, що надає широкому колу користувачів можливість підвищити ефективність пошуку інформації, розширити коло необхідних матеріалів (тексти, графіка, аудіо, відео та ін.), надати уявлення з проблеми, якій присвячена виставка, сприяти розвитку особистості та підвищенню культурного рівня користувачів.

Виставка передбачає презентацію видань в Інтернет-середовищі, що розкриває їх зміст, а також доступ до матеріалів бібліографічного, фактографічного, енциклопедичного характеру, існуючим в електронному вигляді і доступним через Інтернет.

Дослідженням віртуальних виставок займалися І. Торлін, Н. Збаровська, М. Алфьоров, Л. Ткачук, Л. Кудря, Т. Дупляк, Т. Ткаченко та інші дослідники. Так, Н. Збаровська під віртуальною виставкою розуміє електронну виставку в форматі «PowerPoint» – електронної презентації. Автор пропонує таку виставку при відповідному звуковому оформленні і наявності мультимедійного проектора застосовувати як ілюстративний матеріал на комплексних заходах: літературних вечорах, днях інформації. Можна її використовувати і в роздрукованому вигляді як ілюстрований рекомендаційний бібліографічний показник. До переваг створення віртуальних виставок як форми бібліотечного обслуговування вона відносить: можливість індивідуальної самостійної роботи читача з поданими матеріалами, нетрадиційну подачу матеріалу, наочність, структурування матеріалу [1, 45].

І. Торлін описує досвід організації віртуальної виставки на сайті Національної бібліотеки України для дітей, яка пропонує користувачам оцифровані видання, що представляють творчість видатних українських і російських художників-ілюстраторів. Після вибору потрібного видання користувач може ознайомитися з ним в зменшеному вигляді і скласти про нього попереднє враження. Кожне зображення пов'язане гіперпосиланням зі сторінкою, де його можна детальніше роздивитись і прочитати. Зображення представлено в jpg-форматі [2].

Разом з тим, питання функціонування віртуальної виставки потребує наукового узагальнення на сучасному етапі, з урахуванням наявного на сьогодні досвіду: постійного розвитку сервісів, активізації впровадження даного виду послуги у бібліотечну діяльність та вироблення нових стандартів.

Отже, метою статті є дослідження особливостей організації віртуальних виставок, визначення їхнього місця в системі дистантного обслуговування користувачів бібліотеки.

Найбільш поширеним в фаховій літературі на сьогодні є визначення «віртуальної виставки» як публічної демонстрації в мережі Інтернет за допомогою засобів веб-технологій віртуальних образів спеціально підібраних

і систематизованих творів друку та інших носіїв інформації, а також загальнодоступних електронних ресурсів, рекомендованих дистантним користувачам бібліотеки для огляду, ознайомлення та використання.

Віртуальна виставка дає змогу бібліотекареві спрямувати увагу читача на додаткові інформаційні джерела, наявні в мережі, запропонувати скористатися іншими сервісними послугами бібліотеки, комплексно розкрити інформаційну модель певної проблеми. На сьогодні можна констатувати, що віртуальна виставка є мобільною, компактною, змістовною і є актуальним провідником у загальному потоці інформації.

Треба відзначити, що перші віртуальні виставки були мистецькими та розміщувались на сайтах арт-галерей, музеїв, мистецьких організацій і повністю відповідали поняттю «виставка», основною специфічною рисою (і перевагою) якої є показ самих творів (друку, мистецтва тощо), що дає можливість користувачу безпосередньо ознайомитись з ними, а якщо йдеться про книжкову виставку, то негайно отримати конкретне видання для читання. В Інтернеті функціонують також віртуальні виставки бізнесового спрямування (презентують товари та послуги, подають їхню детальну характеристику), поліграфічні виставки (представлені сучасні досягнення поліграфії та технологій друку) тощо [3, 37].

На сьогодні існують різноманітні підходи до організації віртуальних виставок: від традиційного, консервативного – зображення обкладинок книг і анотацій видань у форматі документа Ms.Word, до анімаційного. На виставках останнього типу представлений різноманітний ілюстративний, аудіо, відео матеріал, бібліографічні списки по темі. Відзначається й використання серед інших засобів можливості Web-дизайну як наступний крок у розвитку концепції віртуальних виставок.

Варто відмітити, що сьогодні віртуальні виставки перестають дублювати традиційні книжкові, що демонструються в бібліотеці, і створюються спеціально для надання в інтерактивній формі з використанням усіх переваг Інтернет-середовища. Такі виставки робляться як міні-сайти, де велика увага приділяється не тільки традиційним бібліотечним прийомам розкриття інформації про книгу, але широко використовуються можливості віртуального простору по залученню додаткових видів інформації (наприклад, оцифровані витяги з книги, рецензії, відгуки, інтерактивні посилання).

Практика організації віртуальних виставок засвідчує, що використання цієї форми бібліотечної роботи дозволяє розв'язати ряд проблем, які неможливо вирішити традиційними методами. Це, зокрема: забезпечення збереженості документів; оперативність організації виставки та можливість постійного її поповнення новими документами; представлення документів у потрібній кількості назв; необмеженість терміну експонування документів; можливість перегляду змісту окремих документів, зокрема збірників наукових праць, та ілюстрацій; розкриття змісту представленого видання за допомогою анотації; представлення документів, які відсутні у фондах даної

бібліотеки, але мають певне значення для розкриття заданої теми; можливість дистанційного перегляду виставки без відвідування бібліотеки у будь-який час (24 години на добу, 7 днів на тиждень) [4].

Також до переваг віртуальних виставок як форми бібліотечного обслуговування відносяться: можливість індивідуальної самостійної роботи читача з поданими матеріалами, нетрадиційна подача, наочність, структурування матеріалу.

Використання ілюстративного матеріалу (портрет, малюнок та ін.), повних текстів окремих творів, звукозаписів, відеоряду дає змогу зробити віртуальні виставки більш інформативними, передати дух епохи.

Користувачі послуги віртуальної виставки мають можливість отримати повну інформацію за темою, що їх цікавить, без поспіху, часових або географічних обмежень, витрат супутніх традиційним виставкам, наочно ознайомитися з інформаційним ресурсом та одержати іншу додаткову інформацію. Всі ці фактори, безумовно, сприятимуть піднесенню іміджу бібліотеки та активнішому зверненню користувачів до її ресурсів.

Підсумовуючи, варто зазначити, що використання такої дистантної форми обслуговування як віртуальна виставка в бібліотечній діяльності дає змогу вирішити важливі завдання відповідно до запитів сучасного суспільства. Зокрема ширше розкрити інформаційні ресурси бібліотек, надати доступ до наявного у їх фондах великого ресурсу культурних, духовно-ціннісних надбань попередніх поколінь українського народу, що є надійним орієнтиром у вітчизняному інформаційному виробництві, в утвердженні суспільних ідеалів, консолідації українського суспільства, збереженні його національної ідентичності і самобутності, істотно вдосконалити якість інформаційного обслуговування користувачів, забезпечити збереження інтелектуальної та духовної пам'яті народу, спадкоємність державотворчих, національних та культурних процесів у суспільстві.

Список використаних джерел та літератури

Збаровская К В. Виртуальные помощники : информ. технологии / Н. В. Збаровская // Библиотека. – 2003. – № 10. – С. 45–47.

Торлин И. Г. Виртуальная экспозиция на сайте Государственной библиотеки для детей / И. Г. Торлин // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества : тр. Десятой юбилейн. Междунар. конф. «Крым-2003». – М. : ГПНТБ России, 2003. – Т. 2. – С. 849–851.

Ткачук Л. Віртуальна виставка: нова послуга бібліотеки // Вісник книжкової палати. – 2007. – С. 36–38.

Книжкова виставка: сучасні тенденції [Електронний ресурс] // Запорізька обласна універсальна наукова ім. О. М. Горького : веб-сайт. – Електрон. дані та прогр. – Режим доступу: <http://www.zounb.zp.ua/node/620>. – Назва з екрана.

BIBLIOMETRICAL APPRAISAL OF PERFORMANCE OF VIRTUAL REFERENCE SERVICES IN LIBRARIES

Galina Gordukalova – Doctor of Sciences (Pedagogy), Prof.,

Victoria Goncharova – PhD (Pedagogy), Associate Prof.

Saint-Petersburg State University of Culture

The virtual library reference service is considered as a main means of the work with users. The categories of requests' complexity are determined. The results of the analysis of made references from the electronic archives of the virtual services are given in this report.

Key words: library, virtual reference, requests, category of complexity, electronic archive, quality of references.

Over the last two centuries libraries have collected a massive experience in performing their readers' requests. Thanks to information and communication technologies libraries are reaching a wide audience of external users by creating the virtual reference service.

The virtual reference service is a modern technological service, providing the reference and bibliographic service to remote users based on their requests through the library website. Its main function is the instant performance of various information requests of users from any region.

The bibliometrical study of the virtual reference service archives with made references was held to summarize the virtual services experiences. The aim of this study is to appraise the share of complex requests requiring the procedures of analysis and synthesis of information for their performance.

The tasks of the empirical study are:

- to appraise the share and variety of Russian libraries, which could create
- the virtual reference service, ensure its functioning through the own site or the site of Libraries Corporate Association;
- to hold the analysis of the virtual reference service archives of made references, fixing the main types of extern users' requests, define the share of complex requests;
- to study structural and textual features of the virtual references.

The following hypothesis was tested: the share of complex requests at the virtual reference services must be more sizeable as Internet users are able to perform simple requests themselves. The objectivity of such hypothesis is clear: information resources of all branches of knowledge are posted on the Internet for free access including encyclopedias, dictionaries, special reference books. In reply to request the search systems give notion definitions from several fundamental dictionaries simultaneously. Online public access library catalogs, lists of thesis sources and other links to the sources for the request are available to identify documents on this topic.

If this hypothesis is proved, any library worker must be ready to perform complex requests at the high level.

The base of the research. The search of Russian virtual reference services was made through the catalogue of library sites and included 2514 items during the

© Galina Gordukalova

© Victoria Goncharova

time of the search. This catalogue is posted on the portal Library.ru.

The first stage enabled to select 917 libraries, on their sites the notions «reference», «service», «request», «reference service» were mentioned. This number consists of 95 federal, republican and central libraries of territories, regions, autonomous areas, 466 municipal libraries; 321 university libraries, 23 libraries of Academy of Sciences' system, 12 special scientific technical libraries.

The trend of the consolidation of the regional libraries' effort and resources in the social reference service is becoming more obvious. Four Corporate virtual reference services of Kemerovo regional libraries, the virtual reference of the Corporate library network of Yamal-Nenets area, the virtual reference of Omsk, the Service of the virtual reference of the Public library network of Sankt-Petersburg.

At the next stages they selected from this number the following to make up the corpus: operating virtual reference services; services containing an archive supplemented by made references. It was discovered that the fifth part (207 libraries) from 917 libraries of different types provides the virtual reference service actively, and mainly very small village libraries are among the participants. Almost a half of them (46%) post on the archives of made references (95 archives). As a rule the libraries of the Russian Academy of Sciences and special libraries don't have the archive of made references on the own sites.

The volume of the archives posted is different: up to 10000 records and more in the virtual reference service archives of large libraries and Corporate Associations, up to 150 made references at small libraries. A number of libraries uses the social networks at their reference and other work: Vkontakte, Facebook, Twitter.

Subject requests cover all branches of knowledge. So Sankt-Petersburg Corporate library network Service of the virtual reference maintains the subject catalogue of 45 branches made references with the maximum number of requests in the field of economics – 117 requests, of literary criticism – 865 requests, of history – 555 requests, of art criticism – 865 requests etc. as of 17.01.2015.

Thus the libraries perform the massive reference work for user groups of any ages regardless of the residence region. Particular virtual reference services accept requests in English.

The key notion for this study is «complex requests». The bibliographic heuristics works are devoted to the performance of similar requests. Information specialists and bibliographers – V.I. Grachev (1975), N.M. Rozova and L.M. Gerasimova (1997), J. Richardson (2005) and others dealt with the problem «category of complexity of requests» a little. The typification of complex requests was focused on the problem of information and document data search.

The notion «complex request of the analytical type» is introduced in this case. Users' requests whose performance envisages the comparative analysis and synthesis of the data on the request subject from several information sources are ranked in this group.

Particular archives were looked through de visu to admeasure the share of complex requests. The principal conclusion of this study: complex requests are

included practically in the all analyzed archives and form their considerable portion – on average every forth request refers the complex request.

The main share of requests (about 30%) is referred to the initial category of complexity: 2-3 available sources of branch information and exact selection of data are needed to execute them. About 7% requests refer to the second (middle) category of complexity. Their performance requires comparison of data from several hard available sources. Requests of high category of complexity (3-4%) envisage evaluation synthesis of branch and inter-branch data, for example the replacement of the European consciousness paradigm in terms of changing the notion «freedom».

Structural and textual features of the made references were determined in the final stage on this study. Given the specific character of the virtual reference service, H.D. Zhabko (2006) proposes to consider any requests provided to a remote user of virtual reference service as a final result of the bibliographer` work on a request and to define it as «reference». Accepting this proposal we evaluated any bibliographer` response in written form as reference. On this basis the following conclusions were made: Libraries are providing the sizeable unplanned reference work volume through the virtual reference service now, performing requests for 200-300 thousand of external users annually.

The virtual reference services aim to work to the utmost at demand service without refusal, but the main limitation when receiving requests in different formulations: requests requiring serious scientific search are not accepted to perform. Bibliographers replace a factual response by the list of sources in the greatest number of references with an appearance of such requests.

The flow of complex requests is limited essentially in the announced list of possible requests. Conventional requests are high on the top of the list: about the availability of specific editions in the collection, about bibliographic data clarification of the publishing. As a rule subject and factual requests are pointed out at the end of the list. They are not decoded and remain mysterious professional terms for a significant number of users. It is the approach that builds users` certitude in limited capacity of the virtual reference service.

You should distinguish among structural and textual features of written references: striving for a modern open communication with a user – personal and respectful appeal to a user; responsibility for the reference with the name of the bibliographer-performer; enterprising complement of the text; made requests readdressing to specialized reference and bibliographic collections etc. A limited presence of printed and electronic materials on the subject of the request in references is especially important.

The quality of the made complex requests of analytic type remains low, as the virtual reference service performance is not supported by the new staffing, the availability of qualified bibliographer analysts and sufficient information resources in the library. Taking into consideration clear competition from Internet services and mobile communications, it is impossible to weaken professional position of libraries in the reference performance. Virtual reference service bibliographers and administrators demonstrate the desire to be useful for readers of all regions.

НАЦІОНАЛЬНІ БІБЛІОТЕКИ ЯК ОСЕРЕДКИ ЗБЕРЕЖЕННЯ І ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ В УМОВАХ ПОШИРЕННЯ ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЙ

Тетяна Гранчак – д.соц.ком., ст.наук.спів.

Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)

NATIONAL LIBRARIES AS CENTERS OF PRESERVATION AND FORMATION OF NATIONAL MEMORY UNDER THE SPREAD OF INTERNET TECHNOLOGIES

Tetiana Granchak – PhD (Social Communications), Senior Research Fellow
Vernadsky National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

The article is devoted to the disclosure of the significance of the national libraries in the formation of a national information resource, enlightening the specific approaches of national libraries to the implementation of the politics of memory under the spread of internet technologies.

Key words: national libraries, national memory, Internet technologies, information.

Необхідною умовою розвитку нації є національна пам'ять, яка виступає транслятором ціннісно-смыслових характеристик між поколіннями і, створюючи з різноманітних смислів і значень контекст національної самосвідомості, стає запорукою порозуміння між суб'єктами комунікаційної діяльності, забезпечуючи процесу комунікації потрібну для консолідації нації ефективність. У цьому контексті закономірно підвищується наукова увага до інститутів-репрезентантів політики пам'яті, зокрема до національних бібліотек, які за своїм статусом є тими осередками, що зберігають вироблені нацією в процесі її розвитку необхідні для цього розвитку знання. Більше того, однією з функцій національних бібліотек є трансляція в часі від покоління до покоління тих зафіксованих у документному вигляді духовно-ціннісних орієнтирів, які, власне, і визначають специфічне обличчя національної спільноти, з огляду на що їх варто розглядати не лише як осередки збереження, а і як інституції здійснення державної політики пам'яті.

Специфіка участі національних бібліотек у формуванні та збереженні національної пам'яті в умовах поширення інтернет-технологій визначається загальнодержавними підходами до управління інформаційно-комунікаційними процесами, в яких на сьогодні можна виокремити два основних – маніпулятивний та продуктивний, та особливостями комунікаційної взаємодії, обумовленими поширенням інтернет-технологій.

Останнє відкриває перед національними бібліотеками нові можливості, пов'язані з функціонуванням бібліотечних веб-сайтів та оцифруванням фондів, що дає змогу надати доступ не лише до бібліографічної та повнотекстової, але й до мультимедійної інформації, а також зробити інформацію, доступ до якої традиційно був локалізований, широкодоступною і здійснювати охоплення аудиторії в національному масштабі.

© Тетяна Гранчак

Так, наприклад, Президентською бібліотекою імені Б. М. Єльцина передбачено функціонування бібліотечного порталу як єднальної ланки для бібліотечної системи країни і забезпечення, т. ч., загальнодоступності бібліотечних фондів. Більше того, на сьогодні через організацію зарубіжних віртуальних центрів доступу на базі представництва Росспівробітництва створений зусиллями Президентської бібліотеки інформаційний ресурс інтегрується в інформаційний простір інших держав.

Водночас, слід зауважити, що вибудовуючи власну діяльність в руслі виховної концепції, Бібліотека підпорядковує інформаційну функцію ідеологічній, що проявляється в специфіці комплектування та систематизації фондів, а також їх представленні широкому загалу. Зокрема це стосується колекції «Територія Росії», яка охоплює документи про територію не лише сучасної Росії, але і сусідніх країн, які коли-небудь входили разом із Росією в одну державу як в рамках Російської імперії до 1917 р., так і за радянських часів. Матеріали всі разом представлені в рубриці «Територія Росії в цілому» [5]. Таким чином, користувач має розбиратись самостійно, які території на сьогодні входять до Російської Федерації, а які перебувають у складі інших держав. Промовистим є і підхід до комплектування колекції: з представлених п'яти створених після 2000 р. документів чотири – цикл науково-популярних фільмів у чотирьох частинах «Русская карта» (авт., сцен. і реж.: І. Сидельников, СПб., 2001 – 2003, 2005 pp.), про спрямованість яких свідчить епізод першого з них, в якому, розповідаючи про розвал СРСР і початок незалежного самостійного існування Російської Федерації в рамках Союзу незалежних держав – підписання в Білорусі «Біловезької угоди» – автор фільму констатує: «От так одразу відбулася подія, яку можна порівняти з природною катастрофою, але яка за своїми наслідками виявилася куди страшнішою» [3].

Інший приклад – інформування в розділі «Події» стосовно організації бібліотекою колекції книг, присвяченої 200-річчю від дня народження Т. Шевченка. Розміщена на бібліотечному сайті новина мала сумнівний заголовок «Тарас Шевченко – син України, вихованець Росії» («Тарас Шевченко – сын Украины, воспитанник России»). У самому повідомленні йшлося: «До 200-річчя Тараса Шевченка, що відзначається 9 березня, Президентська бібліотека підготувала колекцію унікальних книг про життя видатного сина України, який розкрив свій талант і здобув свободу в Росії» [4]. Утім, формулювання «розкрив свій талант і здобув свободу в Росії» погано узгоджується з тим фактом, що саме через російське законодавство Шевченко був від народження кріпаком і свободу здобув не завдяки Росії, а всупереч їй, завдяки окремим прогресивним російським діячам, позиції яких на той момент не збігалися з офіційною державною позицією в питаннях кріпацтва.

У цьому контексті цілком логічною для підходу Бібліотеки щодо формування фондів стала систематизація Президентською бібліотекою імені Б. М. Єльцина на весні 2014 р. (в період анексії Криму Росією) актуальних

матеріалів з історії Криму (1670 одиниць зберігання), здійснена, як ідеться на бібліотечному сайті, в рамках виконання завдання з формування електронного фонду з історії російської державності [2].

Беручи участь у реалізації сьогодишньої державної інформаційної політики РФ, Президентська бібліотека імені Б. М. Сльцина стає учасником формування інформаційної основи для вибудовування викривленого концепту національної пам'яті росіян, згідно з яким Крим – це «споконвічні російські землі», а Т. Г. Шевченко – «вихованець Росії». Такий концепт закладає підґрунтя не стільки для майбутнього розвитку держави, скільки для майбутніх міждержавних конфліктів.

Щодо вітчизняних національних бібліотек, то навіть у складних умовах відсутності відповідної нормативно-правової бази, чіткої координації та відчутної підтримки на загальнодержавному рівні бібліотеки підпорядковують свою діяльність потребам національно-культурного розвитку і продуктивному підходу в реалізації політики пам'яті.

Яскравими прикладами в цьому контексті є реалізація Національною парламентською бібліотекою України за підтримки Міністерства культури України проекту зі створення електронної бібліотеки «Культура України», підготовка Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського (НБУВ) на базі власних фондів «Матеріалів до Державного реєстру національного культурного надбання: Книжкові пам'ятки» [1].

Комплексний підхід, що розкриває можливості бібліотек у реалізації завдання із збереження національної пам'яті, було продемонстровано колективом НБУВ під час підготовки меморіальної електронної колекції «Т. Г. Шевченко», яка є комплексним ресурсом, що акумулював полідокументні матеріали з метою створення єдиного історико-культурного простору – бібліотеки, бібліографії, музею, галереї, – призначеного для популяризації та поширення духовної спадщини та ідей Т. Г. Шевченка як символу українського народу та українства. Отже, національні бібліотеки виступають координаторами створення і навігаторами єдиної системи інформаційного ресурсу національного надбання.

Водночас, в умовах розвитку інтернет-середовища актуалізується завдання із збереження бібліотеками масиву інтернет-інформації, з огляду на що національними бібліотеками здійснюються проекти архівування цілих сегментів інтернет-простору (зокрема у НБУВ триває робота з формування Інтранет-середовища, що містить колекції наукових і суспільно значущих документів, які є часткою українського сегменту Інтернет – <http://www.esteticamente.ru/library/intra-extra.html>).

Разом з тим в умовах посилення інформаційного протистояння, інтенсифікації відверто ворожих зарубіжних інформаційних впливів на структуру і наповнення національного інформаційного простору дедалі більшого значення для формування інформаційної основи конструювання національної пам'яті набуває інформаційно-аналітичний напрям діяльності національних бібліотек, спрямований на представлення суспільству

результатів наукового аналізу подій і процесів, що перебувають у центрі суспільної уваги, специфіки їх відображення різними інформаційними ресурсами як результату інформаційної політики провідних політичних акторів. Підготовка і поширення такого інформаційно-аналітичного продукту через мережу бібліотечних сайтів має на меті сприяння формуванню громадянами цілісного уявлення та компетентної позиції стосовно актуальних суспільно-політичних та соціально-економічних питань, які у перспективі визначатимуть специфіку національної пам'яті.

Отже, бібліотеки збирають і зберігають суспільно значущу інформацію, яка відображає інтелектуальні та духовні надбання певної спільності, та забезпечують до них широкий доступ, що створює умови для перетину інформаційних просторів різних національних спільнот та функціонування глобального інформаційного простору як надбання та інформаційної бази розвитку людської спільності. Водночас для кожної окремої нації сукупні фонди національних бібліотек – це сховища національної духовної спадщини народу та інформаційне джерело його подальшого поступу. Виходячи з цього, у формуванні своїх фондів та наданні до них доступу бібліотеки мають слідувати кодексу етики бібліотекаря і дотримуватись продуктивного підходу, уникаючи спокуси маніпулювання інформацією відповідно до політичного замовлення і спотворення у підсумку концепту національної пам'яті.

Список використаних джерел та літератури

1. Матеріали до реєстру національного культурного надбання [Електронний ресурс] // Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського : web-сайт. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/node/610>. – Назва з екрану.

2. Президентская библиотека раскрывает героическую историю [Электронный ресурс] // Президентская библиотека имени Б. Н. Ельцина. – Режим доступа: <http://www.prilib.ru/events/Pages/Item.aspx?itemid=786>. – Загл. с экрана.

3. Русская карта : [цикл научно-популярных фильмов : в 4 частях] [Электронный ресурс] / М-во культуры России и киностудия Леннаучфильм ; авт. сценария: Иван Сидельников, Валентина Гуркаленко ; реж.: Иван Сидельников ; оператор: Александр Якубовский ; продюсер: Татьяна Маслина. – [Санкт-Петербург] : Леннаучфильм, 2001–2005. – Фильм 1 / авт. сценария и реж.: Иван Сидельников. – Электрон. дан. (1 видеофайл : 323 Мбайтов). – 2001. – Продолжительность: 25 мин 56 с. – Режим доступа: https://www.youtube.com/watch?v=V_96sEAlnX4. – хв. 5.09 – 5.19.

4. Тарас Шевченко – сын Украины, воспитанник России [Электронный ресурс] // Президентская библиотека имени Б. Н. Ельцина. – Режим доступа: <http://www.prilib.ru/events/Pages/Item.aspx?itemid=769>. – Загл. с экрана.

5. Территория России в целом // Президентская библиотека имени Б. Н. Ельцина. – Режим доступа: http://www.prilib.ru/Pages/terr2010_1-1.aspx. – Загл. с экрана.

КАТАЛОГ ГРОМАДСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ ЯК ІНДИКАТОР СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ СИТУАЦІЇ В ХЕРСОНІ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ЗАПИТІВ ЙОГО ЖИТЕЛІВ. 1872–1896 рр.

Олександр Коник – д.і.н., доц.

Херсонський державний університет (м. Херсон, Україна)

THE CATALOGUE OF PUBLIC LIBRARY AS AN INDICATOR OF SOCIOCULTURAL SITUATION IN KHERSON AND INTELLECTUAL INQUIRIES OF ITS INHABITANTS (1872–1896)

Oleksandr Konyk – Doctor of Sciences (History), Associate Prof.

Kherson State University (Kherson, Ukraine)

On the basis of the catalogue of public library published in 1897 intellectual inquiries of the population of Kherson are analysed. Presence of the art and scientific literature of the Ukrainian authors treated as potential of formation and preservation of national memory is shown.

Key words: Kherson, public library, the catalogue, national memory.

Із часів винайдення Гутенбергом друкарського станка і його поширення Європою та світом одним із найнадійніших прихистків національної пам'яті є книга. Проте доля друкованих видань та їх збереженість у часі могла бути вельми непевною. Попри твердження, що рукописи не горять, у фізичному сенсі вони якраз горять, особливо коли йде цілеспрямоване винищення літератури з ідеологічних чи політичних міркувань. А є ще ж стихійні лиха, пожежі, біологічні шкідники, елементарне нехлюйство або байдужість тих, хто мав би опікуватися збереженням бібліотечних фондів. І все ж друковані видання мають ту перевагу перед рукописами, що вони тиражовані – з більшим чи меншим накладом, але все ж. Звідси й кращі можливості їх «виживання» у часі та просторі.

З огляду на це важко переоцінити зусилля працівників бібліотек, скеровані на публікацію каталогів (поки ще це було можливо – усіх, у подальшому – найцінніших фондів літератури), особливо коли справа робилася на високому фаховому рівні.

У цьому повідомленні йдеться саме про такий фаховий каталог Херсонської громадської бібліотеки, створений членами її дирекції та співробітниками під орудою молодого випускниці Вищих жіночих курсів ім. К. М. Бестужева-Рюміна у Петербурзі В. К. Шенфінкель [1].

Опублікований у 1897 р., реєстраційний за цільовим призначенням, він, однак, містив елементи рекомендаційного характеру, реалізовані у самому принципі розташування матеріалу за галузями знань із виділенням красназавчої та довідкової літератури. Цінним для читача було й розкриття змісту журналів, наявних у бібліотечному фонді. Каталог Херсонської громадської бібліотеки було визнано одним із кращих у своєму роді [1, с. 4–6].

Книга добре збереглася фізично. Текст надруковано на якісному тонкому папері, що дозволило оформити досить об'ємний матеріал (понад 600

© Олександр Коник

сторінок, з роздільною пагінацією двох частин) досить компактно. Книжковий блок «зіштовхнутий» і прошитий, оправа з сап'яновим корінцем – міцним і естетично привабливим, із залишками золотого тиснення. Палітурка покрита мармуровим папером, стійким до зовнішніх умов, кутики палітурок обтягнуті тканиною – маємо всі ознаки якісної типографської та палітурної роботи [4, с. 41]. Це може говорити і про практичність буржуазної дирекції бібліотеки, і про її турботу про престижність своїх видань.

Таким чином, заходи херсонських бібліотекарів з реєстрації та збереження книжкового фонду дозволяють, хоч і опосередковано, реконструювати коло інтелектуальних запитів містян кінця XIX ст., а також смаки і можливості для придбання літератури у людей, від яких це залежало – громадської дирекції бібліотеки, місцевих посадовців, книготорговців, людей, які поповнювали фонди власною літературою чи залишали її у спадок тощо.

Свій внесок у комплектування фондів – шляхом запитів на ту чи іншу літературу, – робили й читачі. Громадська бібліотека за визначенням мала працювати на громадян, нехай вони й були, в російському імперському варіанті, тільки підданими. Іншими словами, цей опублікований каталог можна трактувати як індикатор соціокультурної ситуації в місті в цілому, хоч і з застереженнями стосовно впливу відомств, які опікувалися колом читання народу (Міністерство внутрішніх справ, Міністерство народної освіти, Духовне відомство та ін.) [4, с. 34], місцевої влади, окремих чиновників тощо.

Зміст бібліотеки, за рубрикацією самих укладачів каталогу, охоплює двадцять відділів: від першого й головного – «богословського», до останнього, двадцятого, який містив реєстр книг, що надійшли в бібліотеку в рік видання книжки й відтак не увійшли до систематичного каталогу. «Місцевий» відділ був передостаннім у цій ієрархії, хоча зазвичай місцева література користувалася найбільшим попитом читачів. В середині кожного відділу йшов спочатку перелік книжок, далі – журнальних публікацій.

Книжкові одиниці мали окремий номер, журнальні статті – не нумеровані. Нумерувалися тільки самі журнали (декларовано 49 назв, проте ця цифра потребує уточнення за текстом). У цілому, як зазначають укладачі, в каталозі обліковано 9591 назву книг і журналів, загальною кількістю 18470 томів [1, с. III].

Цікавими є спеціальні помітки для книг, заборонених до видачі, та таких, що потребували додаткової грошової застави. У сенсі наявності подібної інформації опубліковані каталоги можуть складати інтерес та бути корисними для сучасних дослідників різних аспектів популярного нині історіографічного напрямку – історії читання [2].

Певній візуалізації сказаного має сприяти приведена нижче таблиця.

Зміст каталогу Херсонської міської громадської бібліотеки
станом на 1897 р. (із зазначенням посторінкового обсягу
опису літератури кожного відділу)*

Номер і назва відділу каталогу	Кількість сторінок на відділ
Частина I	
I. Богослов'я	6
II. Філософія. Етика. Логіка. Психологія	16
III. Правознавство, політичні й соціальні науки	82
IV. Історія. Біографія. Археологія	100
V. Географія, етнографія і подорожі	24
VI. Фізико-математичні науки ¹	22
VII. Сільське господарство, технології й ремесла	10
VIII. Медичні науки	22
IX. Історія літератури, критика, бібліографія і мовознавство	38
X. Педагогіка, методика й дидактика. Підручники.	22
Частина II	
XI. Дитячі книги	28
XII. Белетристика (романи, повісті, вірші, літературні збірники, зібрання творів російських і слов'янських письменників)	113
XIII. Белетристика (іноземних авторів у перекладі російською мовою) ²	58
XIV. Драматичні твори	23
XV. Мистецтва	5
XVI. Довідкові книги	11
XVII. Іноземні книги ³	17
XVIII. Періодичні видання	20
XIX. Місцевий	8
XX. Книги, що поступили у 1897 р. і не ввійшли до Систематичного Каталогу	11

* Джерело [1, с. VI–XII].

Неважко побачити «лідерів» суспільної уваги, позиції яких матеріалізовані шляхом каталожного опису. Домінують російськомовна белетристика, описана 113 сторінками (XII відділ) та історичні дисципліни з біографістикою (100 сторінок в описі, IV відділ). Очевидно, така ситуація з

¹ У цьому відділі представлені також хімія, антропологія, ботаніка й зоологія.

² Заголовок у тексті: «Перекладна белетристика».

³ Представлена література (у порядку подачі) – французькою, англійською, італійською, латинською, німецькою та польською мовами).

белетристикою відповідала й інтересам читачів, і статусу громадської (не наукової) бібліотеки [1, с. 39].

Що ж до національної пам'яті – то безсумнівними лідерами в її формуванні і збереженні, за кількістю включених до каталогу позицій, були російські автори і російська література. Російськомовна література «малоросійської» тематики, як-от твори Гоголя або Мордовця, в історичній перспективі могла мати й подвійний вплив, у залежності від самовизначення читача. Опис творів Гоголя, до речі, займає дві колонки, тобто повну сторінку [1, ч. II, с. 35–36]. Більшою чи меншою мірою представлені також художні твори Гребінки, Квітки-Основ'яненка, Куліша, Нечуй-Левицького, Чужбинського і, звичайно, Тараса Шевченка.

Цілий пласт національної пам'яті, якщо йдеться саме про українську національну пам'ять, міститься в одному тільки історичному розділі. Правда, цей пласт не артикульований прямо, і Україна в ньому замаскована назвами на кшталт «Малоросія», «Південна Росія», або навіть «Околиці Московської держави», як у Багалія. Утім, хоч і під такою машкарою, історична література про Україну й українців, представлена дослідженнями та археографічними публікаціями Антоновича, Бантиш-Каменського, Багалія, Володимирського-Буданова, О. Єфименко, Костомарова, Куліша, Маркевича, Рігельмана, Яворницького (а в журнальних публікаціях – ще й М. Грушевського та М. Драгоманова), займала у «головній» херсонській бібліотеці вельми поважне місце.

Навіть за умови дії відомих цензурних обмежень кожен зацікавлений міг знайти багато інформації про Україну і в інших «гуманітарних» відділах бібліотеки, починаючи з богословського – хоча теж, звичайно, у специфічному висвітленні. Правові, соціальні, географічні аспекти буття українського народу, місцеві справи тощо – усе це, як свідчать дані опублікованого каталогу, було широко представлене в бібліотеці. А отже, було доступним пересічному читачеві. Відтак, цілком могло справити належний вплив на національну пам'ять та національне усвідомлення українського народу – було би тільки його бажання.

Список використаних джерел та літератури

Систематический каталог Херсонской общественной библиотеки (1872–1896). – Херсон: Типография А. С. Розенштейна, 1897. – XII+348+304+XXXXVI с.

Берк, Пітер. Нотатки щодо нових історій читання / Пітер Берк // Нові підходи до історіописання / за ред. Пітера Берка. Пер. з англ. – 2-ге вид., випр. – К.: Ніка-Центр, 2010. – 368 с. – (Серія «Ідеї та Історії»; Вип. 5). – С. 210–219.

Віра Костянтинівна Шенфінкель (1867–1928): Біобібліографічний покажчик / Херсонська обласна універсальна бібліотека ім. О. Гончара; Упоряд. Лянсберг О. В.; Ред. Зелена Л. І. – Херсон: ХОУНБГ, 1997. – 23 с.

Лучка Л. М. Народні бібліотеки та читальні Катеринославської губернії: виникнення, розвиток та діяльність (наприкінці XIX – на початку XX ст.) / Л. М. Лучка // Вісник національного університету. – 2007. – № 6. – С. 34–45.

«НЕЗРУЧНА» НАЦІОНАЛЬНА ПАМ'ЯТЬ: НИЩЕННЯ ДОКУМЕНТІВ У ХЕРСОНСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ В 1918–1922 РР.

Юлія Коник – к.і.н., заступник начальника відділу
Державний архів Херсонської області (м. Херсон, Україна)

«UNCOMFORTABLE» NATIONAL MEMORY: ELIMINATION OF DOCUMENTS IN THE KHERSON PROVINCE IN 1918–1922

Yulia Konyk – PhD (History), Depchief of Department
State Archives of Kherson Region (Kherson, Ukraine)

The article tells about elimination of the archived documents on the territory of the Kherson province in the period of so-called Civil war 1918–1922. The examples show how changing each other authorities destroyed the archived documents.

Key words: archives, Civil war, elimination of documents, Kherson province, national memory.

Писемна історія народу, як складова національної пам'яті, у своєму розвитку потребує постійного живлення з документальних джерел, хранителями яких є архіви, музеї та бібліотеки різних форм власності. Ці установи, покликані зберігати пам'ять народу, насправді є дуже крихкими та вразливими, а забезпечення збереженості їхніх зібрань потребує постійних зусиль.

Тим не менше, в часи миру і стабільності потреби архівних установ зазвичай розглядаються за залишковим принципом. Можливо, тут до інших факторів додається підсвідоме асоціювання архівів із вічністю, а отже, ілюзорна можливість відкласти вирішення їхніх проблем на довгострокову перспективу. У періоди ж воєн і соціальних заворушень становище архівів стає й зовсім загрозливим – їх то не встигають евакуювати, то свідомо знищують або самі власники, або ті, хто приходить їм на зміну. Такі процеси, як можна побачити, тривають і на сучасному етапі розвитку людства, і сучасна вітчизняна історія також дає приклади подібного ставлення.

Вельми показовим свідченням нищення національної пам'яті – як мимовільного, так і цілеспрямованого, – є ситуація, в якій опинилися документальні зібрання України в період, що його за радянською традицією прийнято називати Громадянською війною. Мова піде, зокрема, про процеси, які відбувалися на теренах Херсонської губернії. Одразу слід пояснити певний географічний та хронологічний дисонанс у заголовку повідомлення. Справа в тому, що, хоча ця адміністративно-територіальна одиниця була ліквідована ще в кінці 1920 р., однак мова піде про документальні зібрання, створені якраз у період її існування; до того ж створена замість неї Миколаївська губернія проіснувала так недовго, що не встигла в повній мірі відокремитися у свідомості населення від своєї попередниці.

Уважний дослідник, аналізуючи склад і обсяги фондів Державного архіву Херсонської області, може помітити, що документи установ, підприємств і

© Юлія Коник

організацій періоду до початку 1920-х рр. представлені в ньому досить бідно. Маємо ситуацію, коли сучасні фонди державних установ імперського періоду являють собою лише залишки колишніх багатотисячних відомчих архівів, а документи часів Першої світової війни, Тимчасового уряду, Української Народної Республіки, першого встановлення радянської влади, Української Держави, влади отамана Григор'єва, генерала Денікіна взагалі практично відсутні.

Якщо в імперський період відомчі архіви «тихо» гинули від жахливих умов зберігання, пожеж та службової некомпетентності, мало привертаючи до себе увагу, то на зламі епох вони стали помітні, – будучи для когось загрозою, знаряддям помсти або цінною макулатурою, – з усіма згубними наслідками. Відстежити масштаби втрат у повній мірі неможливо, знову ж таки через фрагментарність джерельної бази. Однак на основі розрізнених відомостей усе ж можна скласти загальну картину.

Від місцевих органів влади часів УНР та Української Держави збереглося буквально кількасот документів, і то частину з них знаходимо на зворотах документів радянських установ, які свого часу в умовах нестачі паперу використали цей «буржуазно-націоналістичний» спадок для власного діловодства.

Зрештою три роки постійних змін влади прогнозовано лишили по собі небагатий документальний слід. Наведемо лише декілька прикладів, які допоможуть пояснити причини і механізми цих втрат.

За спогадами очевидців подій, яким у даному випадку немає підстав не довіряти, у травні 1919 р. працівники сумнозвісної Херсонської «ЧК», рятуючись через Олешківські піски від наступу загонів отамана Григор'єва, забрали з собою лише справи «надзвичайної важливості й цінності» [7, арк. 58], а решту, очевидно, спалили перед втечею.

Роком пізніше, коли армія генерала Врангеля розгорнула наступ на території Південної України, перші комсомольці повітового центру Олешок у паніці знищили власні документи [9, арк. 51].

Зі спогадів, автор яких не побажав бути конкретнішим, дізнаємося, що коли на Херсон наступали «білі» (незрозуміло, малася на увазі армія Денікіна у 1919 р. чи Врангеля у 1920 р. – Ю.К.), місцева рада депутатів перед евакуацією дала команду своїй «молодіжній організації» палити документи [10, арк. 3].

Біла гвардія також не залишала власні документи напризволяще. Так, начальник Миколаївського губернського радянського карного розшуку скаржився, що «...справу губрозшуку у зв'язку з увозом білогвардійцями альбомів та інших допоміжних книг налагодити важко» [2, арк. 32].

У січні 1920 р. денікінські частини залишили Херсон після декілька місячного перебування, а Врангель до нього так і не дійшов, тож із початку року на території губернії почав поширюватися та зміцнюватися радянський режим. Розпочалося передавання майна і справ між новоствореними установами, у тому числі перемішалися «старі» архіви. Не можна сказати, що

ніхто в новій владі не розумів історичної цінності відомчих архівів, однак у той час все ж на передній план вийшла їхня, так би мовити, фізична цінність як джерела якісного паперу.

Восени 1920 р. в пошуках гостро потрібного паперу і бланків для нового губерньського центра Миколаєва губерньський фінвідділ звернув увагу на величезний архів колишньої Херсонської казенної палати, в якому, до речі, зберігалися документи з кінця XVIII ст. Перевірка виявила, що документи знаходилися у дворовій коморі, звідки їх тягли усі бажаючі [5, арк. 123]. До честі відділу, він розпорядився негайно перенести архів до опечатуваного приміщення, однак тієї ж осені дозволив видати на поліграфічні потреби архіві колишніх приватних банків [5, арк. 198].

У грудні 1921 р. Херсонський політвідав повідомляв про триваючу реалізацію «архівів міста», санкціоновану повітовою економічною нарадою для створення паперового фонду на видання газети «Херсонський комунар» [6, арк. 2].

Аналогічні процеси відбувалися всюди у місцях, де накопилися документи імперського періоду. Один із уродженців Берислава, міста козацьких нащадків із багатою історією, згадував, що у 1920 р. у напівпідвальне приміщення будівлі колишньої Бериславської міської думи були звалені архіви самої думи, місцевих банків, казначейства, поліції та судових органів. «Мною було порушено клопотання перед губ'юстом дозволити використати для паперу зазначений архів, оскільки більшість документів, що зберігалися там, втратила всяке значення, а головне – зазначений архів майже наполовину знищений усякими властями, що переходили там, та й немає належного нагляду і всі кому не лень розтягують там папір» [8, арк. 35–36].

Водночас степами Півдня України продовжували рухатися різноманітні збройні формування, що становили небезпеку для нової влади, за що й були категорично названі нею «бандами». Найбільше свідчень про їхню діяльність збереглося в рапортах та оперативних інформаційних зведеннях радянської міліції. Зокрема, в них йдеться про нальоти повстанських загонів Махна 28 лютого 1921 р. на містечко Велику Олександрівку [3, арк. 4], отамана Свища в кінці квітня 1922 р. на містечко Архангельськ [4, арк. 5]. В обох задокументованих випадках були знищені архіви місцевих радянських установ.

Перша спроба навести лад в архівній сфері Херсонщини радянського періоду пов'язана зі створенням у квітні 1921 р. Херсонської особливої архівної комісії, яка проіснувала менше року, та все ж встигла виявити та облікувати ряд цінних документальних комплексів, серед яких архіви Херсонської губерньської креслярні, порту, митниці та ін. [11, арк. 39].

Після чергової реформи архівною справою кілька років керувало Одеське губерньське архівне управління, і цей час для херсонських архівів не позначився особливими позитивними зрушеннями [11, арк. 39].

Справжня системна робота з концентрації архівів почалася лише зі створенням у жовтні 1926 р. Херсонського окружного архівного управління.

Навіть і воно не мало загальної картини втрат і продовжувало щороку встановлювати факти загибелі відомчих архівів. Зокрема, у звіті управління за останній квартал 1926 р. з посиланням на офіційні підтвердження від установ йшлося про втрату документів Херсонського губерньського у військових справах присутствія (загинули «вкупі з іншими в термін громадянської війни від пожежі»), Херсонської військово-фельдшерської школи, цивільних справ Херсонського окружного суду та ін. [1, арк. 17 зв.]. До речі, у 1927 р. Центральне архівне управління УСРР просило окривконком відмінити свою постанову про утилізацію залишків архіву окружного суду, оскільки «...на Україні залишилося менше половини таких фондів, більшість з них загинула...» [1, арк. 37].

Багато інформації про стан місцевих архівів працівники управління отримували під час відряджень: «Через живе інспектування установ на периферії та встановлення тісного з нею зв'язку часто-густо виявляються дуже цінні архівні матеріали (воправлінъ і т. ін.), які без такого зв'язку дуже важко виявляти, бо нерідко буває, що вони знаходяться в безхазяйному стані, а то навіть і на руках у приватних осіб» [1, арк. 9]. План роботи управління на 1927 р. передбачав збір будь-яких виявлених документів волосних установ та сільських правлінъ, «бо за довідками всі ці матеріали було знищено за роки громадянської війни та в голод 1921 р.» [1, арк. 36]. І дійсно, нині цей документальний пласт представлений в обласному архіві вельми обмежено.

На жаль, описаним періодом не закінчилися потрясіння й жертви, принесені українським суспільством. Разом із ним архіви переживали і нищення доказів антинародних злочинів влади, і нацистську окупацію, і тотальну радянську заідеологізованість. Маємо сьогодні пам'ятати, що втрата кожного архівного зібрання в підсумку збіднює майбутню пам'ять поколінь.

Список використаних джерел та літератури

1. Державний архів Херсонської області (далі – ДАХО), ф.Р-2 Херсонський окружний виконавчий комітет, оп. 1, спр. 927.
2. ДАХО, ф.Р-407 Управління Херсонської повітової радянської робітничо-селянської міліції, оп. 1, спр. 5.
3. ДАХО, ф.Р-407, оп. 1, спр. 20.
4. ДАХО, ф.Р-407, оп. 1, спр. 95.
5. ДАХО, ф.Р-439 Херсонський повітовий фінансовий відділ, оп. 1, спр. 5.
6. ДАХО, ф.Р-1887 Херсонський повітовий відділ управління, оп. 3, спр. 240.
7. ДАХО, ф.Р-3264 Колекція документів з історії Громадянської війни та становлення Радянської влади на Херсонщині, оп. 1, спр. 16.
8. ДАХО, ф.Р-3264, оп. 1, спр. 33.
9. ДАХО, ф.Р-3264, оп. 1, спр. 64.
10. ДАХО, ф.Р-3264, оп. 2, спр. 1.
11. ДАХО, ф.Р-4077 Орлова Зоря Соломонівна (1927), історик-краєзнавець, почесний член Спілки архівістів України, оп. 1, спр. 11.

ІСТОРИЧНІ АРХІВИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ. – ГОЛОВНІ ОСЕРЕДКИ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ

Надія Левицька – д.і.н., проф.

Національний університет харчових технологій (м. Київ, Україна)

HISTORICAL ARCHIVES OF THE 19th – EARLY 20th CENTURIES AS MAIN CENTERS OF HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE OF UKRAINE

Nadiya Levitska – Doctor of Sciences (History), Prof.

National University of Food Technologies (Kiev, Ukraine)

The article analyzes prerequisites for creation and areas of work of historical archives. It investigates the role of historical archives as the main centers of historical and cultural heritage of Ukraine in the 19th – early 20th centuries. It is shown that a scientific understanding of historical archival institutions developed in the nineteenth century.

Key words: historical archive, center, documents, catalog.

Нині розвиток українського архівознавства характеризується значними якісними змінами і суттєвими результатами. Вони пов'язані з демократизацією архівної системи та інтеграцією України у європейське співтовариство. Співпраця архівних установ з українськими і зарубіжними академічними інститутами, яскраво виражені інтеграційні тенденції в їхній діяльності, розроблення актуальних питань архівної науки і практики, впровадження нових технологій забезпечили позитивну перспективу життєдіяльності галузі.

Історичні архіви минулих століть, а саме ХІХ – початку ХХ ст. відіграли особливо важливу роль у збереженні багатой архівної спадщини, формуванні джерельної бази історії України, вони стали головними осередками національно-культурної спадщини України.

У ХІХ – на початку ХХ ст. найбільші історичні архіви були створені в Києві та Харкові. Історія їх заснування пов'язана з державним реформуванням. На початку ХІХ ст. уряд Олександра І (1801–1825) досить інтенсивно розпочав модернізацію країни. У зв'язку з цим було проведено ряд реформ державного управління. У 1811 р. було прийнято «Загальну установу міністерств», яка регламентувала структуру та всі напрями діяльності міністерств, у тому числі і обов'язкове створення при міністерствах архівів. Архіви мали існувати при кожному департаменті міністерства і підпорядковуватися безпосередньо директору департаменту. На практиці це рішення призвело до створення великої кількості і роздробленості відомчих архівів. Міністерські архіви опинилися без єдиного керівництва, що й було зафіксовано в 1820 р. в указі Сенату.

На початку ХІХ ст. у Військовому міністерстві було створено два історичні архіви: Військово-топографічний (пізніше отримав назву Військово-вчений архів) і Московське відділення інспекторського

© Надія Левицька

департаменту (пізніше – архів Головного штабу). Замість Державного архіву Колегії закордонних справ у червні 1834 р. був створений Державний архів Міністерства закордонних справ. У 1852 р. був створений Московський архів Міністерства юстиції (ММЮ). Згодом саме цей архів став своєрідним центром, що визначав роботу архівів.

Реформування судової системи Росії призвело до створення спеціальних судових органів. Усі ці зміни позначилися і на стані архівної сфери в країні.

Таким чином, починаючи з другої чверті XIX ст. у ряді найбільш важливих міністерств відбувається концентрація документів і створення єдиного архіву. У 1820 р. «Загальна губерньська установа» регламентувала створення архіву при кожному місцевому закладі, але брак фінансів, пристосованих приміщень і підготовлених для архівної роботи чиновників на практиці призводив до того, що архіви на місцях були в занедбаному стані, тому багато документів загинули[1, с. 94–95].

Незважаючи на заборони, переслідування і репресії, архівознавча робота не припинялася. З XIX ст. започатковано наукове осмислення діяльності архівних установ, джерелознавчої та археографічної практики.

Розвиток історичних знань і стан архівної справи у першій половині XIX ст. висунув невідкладні завдання – врятування архівного матеріалу, концентрації найцінніших архівних фондів та створення історичних архівів. Заснування Центрального архіву давніх актів у Києві пов'язане з діяльністю Київської археографічної комісії (Тимчасова комісія для розгляду давніх актів), яка існувала з 1843 р. при Київському військовому, Подільському і Волинському генерал-губернаторстві. Член Київської археографічної комісії, відомий історик права, професор М. Іванишев один з перших порушив питання про відкриття центральних архівів у Західному та Південно-Західному краї Російської імперії для зосередження в них актових книг, важливих у науковому відношенні. Члени Київської археографічної комісії зуміли оцінити значення актових книг – невичерпного джерела для історичної науки і археографічної практики.

Актові книги, розкидані по краю, зберігалися у неупорядкованих архівах державних установ, псувалися від часу, нищилися, розпорошувалися, потрапляли до рук колекціонерів. Були випадки і фальсифікації документів з метою одержання дворянського звання. У 30–40-х роках XIX ст. працювали комісії для перевірки і опису актових книг (гродських, земських, книг магдебургій і ратуш). Щоб запобігти фальсифікації документів, комісії підраховували і нумерували аркуші, прошнуровували книги, завіряли печатками і підписами своїх членів. До кожної книги складали опис з переліком кожного документа та позначкою, чи визнається він «несомнительным или же подлежащим сомнению и почему именно» [2, с. 92].

Учасники археографічних експедицій повідомляли про незадовільні умови зберігання актових книг і небезпеку, яка загрожувала цим книгам. Кременецький повітовий стряпчий В. Сивицький у рапорті 1843 р. описував

стан архіву Кременецького магістрату, в якому справи були нерозібрані, звалені на купу, актові книги зберігалися без загального покажчика [3, арк.89 зв.]. Складне становище архівів у Правобережній Україні у першій половині XIX ст. пояснює важливість роботи комісії щодо створення особливого архівосховища у Києві для зберігання актових книг і використання їх у наукових цілях. Ідея створення Архіву давніх актових книг знайшла підтримку у місцевої адміністрації, зокрема у генерал-губернатора Д. Г. Бібікова. У 1852 р. було видано закон про заснування Центрального архіву в Києві і передавання до нього актових книг. На подібних засадах створювалися архіви у Вільно та у Вітебську. До центральних архівів західних губерній мали передаватися актові книги до 1799 р. включно. Архів підпорядковувався Міністерству народної освіти і Правлінню Київського учбового округу, перебував під наглядом київського, подільського і волинського генерал-губернатора. Безпосередньо архів підпорядковувався правлінню Університету Св. Володимира, в приміщенні якого й розміщувався. Керівництво архівом покладалося на завідувача університетської бібліотеки – бібліотекаря, який вважався також архіваріусом. Штат архіву складався з двох помічників архіваріуса і двох писарів. У 1884 р. архів приєднали до навчально-допоміжних установ університету. 1892 р. КЦАДА оголосили самостійною одиницею в структурі університету. 1903 р. архів було виведено з підпорядкування завідувача бібліотеки й затверджено новий штат, яким передбачалися посади завідувача архіву – архіваріуса, секретаря та двох помічників і писарів-копіїстів. З 1912 р. збільшено заробітну плату співробітників, кількість їх збільшилася до восьми осіб. У такому складі архів працював до 1917 р.

Роботу архіву, крім охорони документів, проводили у двох напрямках – адміністративно-юридичному – видача завірених витягів з актових книг і науковому – складання каталогів і описів. Створення науково-довідкового апарату розпочалося з укладення каталогу актових книг XVI–XVIII ст., надрукованого в «Университетских известиях» за 1862–1864 рр. Їх описування розпочалося 1855 р. Залучення до роботи співробітників з вищою освітою, зацікавлених у вивченні історії, І. Новицького, К. Козловського, І. Каманіна, О. Левицького та ін. сприяло тому, що до середини 1890-х рр. було описано 90 книг, з яких видрукувано 44. Основна увага приділялася описуванню найдавніших книг XVI ст. і книг установ Київського воєводства XVII–XVIII ст. Опис здійснювався поактово з викладом змісту кожного документа.

До архіву було звезено 5883 актові книги і 454979 окремих документів. Величезна колекція архівного матеріалу, що зберігалася в Центральному архіві давніх актів у Києві, стала основою для археографічного опрацювання і видання унікальної серії – «Архив Юго-Западной России». З Центральним архівом давніх актів у Києві тісно пов'язана наукова діяльність видатних істориків України – В. Антоновича, О. Левицького, І. Каманіна, М. Владимирського-Буданова, М. Довнар-Запольського.

У XIX ст. головним центром зосередження документів Лівобережної і Слобідської України став Харківський історичний архів. Його створення пов'язане з діяльністю Харківського історико-філологічного товариства (ХІФТ) при Харківському університеті. Метою Товариства, як вказувалося в його статуті, затвердженому міністром народної освіти 24 грудня 1876 р., було сприяння розвитку і розповсюдженню історичних і філологічних знань. Для досягнення мети Товариство піклувалося про придбання археологічних предметів та рукописів. Рукописи і книги складали його бібліотеку. У процесі діяльності ХІФТ виникла необхідність організації архіву для збереження наявних документів. У 1880 р. при Харківському університеті був створений Історичний архів. Очолював його завідувач, завданням якого було зберігання, поповнення і розроблення документів, складання і видання описів і систематичних покажчиків. Завідувач засвідчував і офіційні довідки, які видавав архів [4, арк. 1]. При архіві була посада архіваріуса, якого вибирали за рекомендацією завідувача.

З ініціативи ХІФТ у 1880 р. до Харкова перевезли архів Малоросійської колегії, який зберігався в архіві Чернігівського губернського правління. Архівні документи Колегії, які складали основу Харківського історичного архіву, впорядкували, описали архіваріуси та архівісти-аматори під керівництвом Д. Багалія. Матеріали архіву почали залучатися до наукового обігу.

У 1886 р. правління Харківського університету просило виділити кошти на перевезення справ Новгород-Сіверського повітового поліцейського правління і колишнього Новгород-Сіверського намісництва.

Харківський історичний архів став зосереджувати розпорошені документи Старої Гетьманщини. Так, до Харкова було передано справи Малоросійської колегії, які зберігалися в архіві Полтавського губернського правління. Частина архіву Малоросійської колегії потрапила до Полтави у 1802 р. (з утворенням Малоросійської Полтавської губернії) з Катеринослава та Чернігова. Другим важливим комплексом документів у Харківському історичному архіві був відділ Харківсько-Слобідський, який поповнювався матеріалами Слобожанщини.

Отже, історичні архіви відіграли важливу роль у збереженні багатой архівної спадщини, формуванні джерельної бази історії України.

Список використаних джерел та літератури

1. Чудакова М.О. Бесіди про архіви / М.О.Чудакова. – М. : Мол. Гвардія, 1980. – 224 с.
2. Сборник материалов, относящихся к архивной части в России. Т. II. – СПб., 1917. – 191 с.
3. ЦДІАК України. – Ф. 442. – Оп. 152, спр. 232, ч. I, арк. 89 зв.
4. ЦДІАК України. – Ф. 2017. – Оп. 1, спр. 281, арк. 1.

РЕАЛЬНА ОСВІТА НА ЄЛИСАВЕТГРАДЩИНІ ЗА ФОНДАМИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Лілія Маренець – заступник директора – головний зберігач фондів
Державний архів Кіровоградської області (м. Кіровоград, Україна)

NON-CLASSICAL EDUCATION IN ELISAVETGRAD REGION (BASED ON THE FUNDS OF THE STATE ARCHIVES OF KIROVOGRAD REGION)

Lilia Marenets – Deputy Director, the Chief Custodian
State Archives of Kirovograd Region (Kirovograd, Ukraine)

The topic of the article is the history of organization and development of the Elisavetgrad non-classical zemsky school; peculiarities of the process of teaching and education; scientific research activities of the school faculty.

Key words: The Russian empire, Elisavetgrad, non-classical education, zemsky school.

У 1868 р. представниками Єлисаветградського повітового земства було порушено питання про створення у м. Єлисаветграді земського реального навчального закладу з правами і привілеями державного. Було подано два клопотання – про відкриття реальної гімназії і про надання їй прав урядового навчального закладу. 15 травня 1870 р. після виконання всіх необхідних формальностей офіційний дозвіл був наданий [1, арк. 2–3]. Тоді ж попечитель Одеського навчального округу Голубцов затвердив Статут училища і надав формальний дозвіл на відкриття у м. Єлисаветграді Земського реального чоловічого семикласного училища першого розряду [2, арк. 8].

5 квітня 1870 р. відбулося перше засідання Правління училища. До правління училища входили чотири особи – голова (А.О. Дикий) та три члени (М.О. Бошняк, П.О. Зелений, І.М. Макеев). 10 квітня 1870 р. Правління обрало директором позаштатного вчителя Ришел'євської гімназії Ф. Стуллі. На засіданні 7 травня 1870 р. був в основному сформований педагогічний колектив училища [3, арк. 6–13].

Фінансувалося училище коштом Єлисаветградського і Олександрійського повітових земств, Єлисаветградського міського товариства. У перші роки існування бюджет училища складав 25 000 крб. на рік. Єлисаветградське повітове земство виділяло 18 000 крб., Олександрійське 4 000 крб. сріблом. Навчання було платним. Так, у 1883 р. збір за навчання склав 11 508 крб. 25 коп. Училище найчастіше намагалося не використовувати всі кошти, так, після 1882 р. в навчального закладу залишилося 3 537 крб. [4, арк. 5]

Спочатку училище орендувало будівлю у землевласника І.П. Самофалова. Лише у 1873 р. закладу отримав власну двоповерхову будівлю. Тут були обладнані хімічна лабораторія, малювальний і гімнастичний зал, канцелярія та учительська, квартири директора та учителя хімії. На другому поверху були розміщені навчальні класи, кабінет фізики, квартира учителя фізики, зала значної площі.

Перший етап діяльності ЄЗРУ був етапом організаційного становлення закладу, формування сталого складу педагогічного колективу. У листопаді 1872 р. подав у відставку перший директор училища Ф.С. Стуллі. Лише у жовтні 1874 р. на посаду директора було запрошено дійсного статського радника З.В. Коленка, колишнього директора Херсонської гімназії. Після смерті Коленка посаду обійняв випускник історико-філологічного факультету Імператорського Новоросійського університету М.Р. Завадський. Саме з його діяльністю пов'язане поступове піднесення навчального закладу. Тим часом земство продовжувало клопотання про надання училищу прав урядового. В результаті 20 жовтня 1882 р. імператор Олександр III затвердив думку Державної ради, яка вирішила підтримати клопотання. У 1883 р. директором був обраний і затверджений М. Петрушевський, колишній викладач гімназії [3, арк. 84–95].

Після цього становище училища залишалося практично незмінним до початку революції 1917 р. Розвиток училища відбувався головним чином шляхом вдосконалення учбового процесу, поповнення та оновлення бібліотеки, обладнання та наочних посібників, корективи навчальних програм. У 1880–1910-х рр. кількість учнів постійно зростала і досягла 300–330 порівняно з попередніми 190–200. Лише початок і затягування світової війни призвів до падіння кількості учнів.

В училищі викладалися Закон Божий, російська і церковнослов'янська мова та словесність, історія, географія, чистописання викладалися в однаковому обсязі з класичними гімназіями. Обсяг вивчення математики, природничої історії та хімії, фізики та космографії, німецької та французької мови, креслення перевищував обсяг викладання класичних гімназій. До обов'язкових предметів входила гімнастика. Учні вищих класів отримували знання з юридичних дисциплін, голова Єлисаветградського окружного суду В.К. Афанасьєв факультативно викладав курс законодавства. За бажанням батьків та додаткову платню учні навчалися музиці, малюванню і танцям [5, с. 177].

Особливості викладання природничих предметів давали можливість випускникам ЄЗРУ складати екстерном підсумкові іспити в державних реальних училищах і вступні іспити до вищих навчальних закладів імперії. Отримання училищем статусу урядового навчального закладу у жовтні 1882 р. призвело до зрівняння навчальних планів та програм з урядовими реальними училищами. Тепер випускники вже не потребували додаткових випускних іспитів [1, арк. 2].

До 1883 р. в училищі були 10 класів – два підготовчих (старший та молодший), основні класи із загальним відділенням 5 і 6 класів, і 7-й додатковий клас із загальним відділенням. Але у другій половині року кількість класів скоротилася до 8. Залишився лише один підготовчий клас (старше відділення), основні класи з загальним відділенням, один паралельний перший клас. 7-й додатковий клас набрати не змогли через те,

що жоден з випускників 6 класу не перейшов до наступного. У 1887 р. був закритий паралельний другий клас і відкритий паралельний третій.

Заняття в училищі починалися о 9 годині ранку і тривали до 15 годин, урок тривав годину, між уроками існували п'ятихвилинні перерви, перерва після третього уроку тривала 45 хвилин. Під час великої перерви учні виконували гімнастичні вправи. Навчальний рік завершувався 31 травня, після чого протягом 24 днів тривали перевідні іспити [4, арк. 201].

Училище мало хорошу бібліотеку, яка поділялася на фундаментальну та учнівську. Фонд бібліотеки постійно оновлювався. Якщо у 1906 р. в училищі було зібрано 5 388 найменувань різних видань, що складали 10 770 томів, то до 1914 р. фонди бібліотеки нараховували 11 388 видання, зокрема 4 002 видань у фундаментальній та 1 977 в учнівській бібліотеці [6, арк. 23 зв.].

Велику увагу правління ЄЗРУ приділяло вихованню учнів. В училищі була видана «Пам'ятна книга учнів», у якій були викладені головні правила внутрішнього розпорядку закладу, правила поведінки та обов'язки учнів. Усі випадки порушень внутрішнього розпорядку чітко фіксувалися у звітах училища, винні каралися різними способами. Не зважаючи на те, що це тягло за собою зниження оцінки за поведінку, у 1883 р. 200 учнів мали оцінку за поведінку «відмінно» (69%), 61 – «добре» (21%), 29 – «задовільно» (10%). Незадовільних оцінок за поведінку не було [4, арк. 22].

Педагогічний колектив училища крім навчального процесу активно займався науковою діяльністю. У 1874 р. з ініціативи викладача математики і фізики Р.В. Пржшховського у ЄЗРУ була створена метеорологічна станція. На станції активно займався дослідницькою діяльністю Г.Я. Бізнін, який у 1896 р. отримав диплом першого розряду на Нижегородській виставці *«за організацію образцової Метеорологической станции в Елисаветграде и за первые в России, весьма важные для сельского хозяйства, исследования над влажностью почвы»*. Станція співробітничала з Миколаївською головною Обсерваторією та до Магніто-Метеорологічною Обсерваторією Новоросійського університету в Одесі.

У 1880 р. в ЄЗРУ створюється клас малюнка, у якому викладав академік портретного живопису Санкт-Петербурзької академії мистецтв П.О. Крестоносцев. У 1887 р. викладач історії та географії В.М. Ястребов за особистою ініціативою заснував у місті етнографічний та археологічний музей. Правління училища сприяло цьому, виділивши 50 крб. на організацію археологічних досліджень. Із ЄЗРУ пов'язане становлення та професійне зростання видатного педагога кінця XIX – початку XX ст. Михайла Ромуальдовича Завадського – директора училища у 1876–1882 рр., редактора і видавця першого у Російській імперії незалежного від Міністерства народної освіти журналу «Педагогічний вісник», що виходив у Єлисаветграді двічі на місяць протягом 1881–1882 рр. У майбутньому Завадський став попечителем Кавказького начального округу.

На початку XX ст. царська влада проводила політику заохочення до педагогічної діяльності. Викладацький склад училища користувався усіма

зазначеними перевагами. Так, у 1913 р. директор ЄЗРУ Я.П. Кобець отримував загалом 4 485 крб.; вчителі і інспектори отримували від 3 325 крб. до 1 380 крб. із урахуванням різноманітних доплат, училищний лікар та помічники класних наставників – до 600 крб. [7, арк. 4-5]. Перша світова війна та криза економіки Російської імперії призвела до розвалу системи освіти, у тому числі й реальної. Працівники ЄЗРУ все частіше звертаються з клопотаннями про грошову допомогу до дирекції училища, вказуючи на дорожнечу життя, сімейні негаразди та втрату рідних. З 1918–1919 р. училищем фактично керував батьківський комітет. Після встановлення більшовицької влади у м. Єлисаветграді, ЄЗРУ було ліквідоване у 1919 р. відповідно до «Положення про єдину трудову школу РСФРР» від 30 вересня 1918 р.

Випускники ЄЗРУ залишили вагомий слід в історії. Видатними вихованцями училища були засновник Харківського авіаційного інституту академік Г. Проскура; гірничий інженер М. Шимановський, український меценат Є. Чикаленко, театральні діячі М. Садовський, П. Саксаганський, Гнат Юра, класики української літератури ХХ ст. Є. Маланюк та Ю. Яновський, білоруський драматург Р. Кобець; музичні діячі Г. Нейгауз, Ф. Blumenfeld, К. Шимановський, художники С. Дудін, О. Осмьоркін, П. Покаржевський, інженер та етнограф М. Васильєв, єврейський релігійний діяч, один із засновників сіонізму та творців держави Ізраїль В. Тьомкін [8, арк. 264].

Випускники ЄЗРУ у своїх спогадах тепло відгукувалися про особливу атмосферу демократизму і взаємної поваги між викладачами та учнями, яка панувала в училищі. Дослідження історії ЄЗРУ може дати уявлення про цінний досвід налагодження навчального процесу у навчальних закладах комунальної власності, показати необхідний рівень зусиль, які потрібні для успішної участі широкої громадськості у справі навчання і виховання громадян країни, їх підготовки до служіння суспільству.

Список використаних джерел та літератури

1. Державний архів Кіровоградської області, фонд 60, опис 1, справа 23.
2. ДАКО, ф.60, оп.1, спр.1.
3. ДАКО, ф.60, оп.1.,спр. 2.
4. ДАКО, ф.60, оп.1, спр. 39.
5. Пашутин А.Н. Исторический очерк г. Елисаветграда / А.Н. Пашутин. – Елисаветград : Лито-Типография Бр. Шполянских, 1897. – 335 с.
6. ДАКО, ф.60, оп.1, спр. 249.
7. Отчет о состоянии Елисаветградского уездного училища в 1913 году. – Елисаветград : Тип. Елисаветградского уездного земства. – 20 с.
8. Кіровоградщина. Історія. Традиції. Сучасність. / За загальною редакцією О.В. Чуднова. — Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2008. – 754 с.

АРХІВИ ЯК УСТАНОВИ ПАМ'ЯТІ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЗАРУБІЖНОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ)

Ірина Матяш – д.і.н., проф.

Секретаріат Вищої ради юстиції (м. Київ, Україна)

ARCHIVES AS MEMORY INSTITUTIONS (BASED ON FOREIGN HISTORIOGRAPHY)

Iryna Matiash – Doctor of Sciences (History), Prof.

The Secretariat of the High Council of Justice (Kyiv, Ukraine)

Scientific approaches to the understanding of the nature of archives as the memory institutions are contemplated.

Key words: archives, memory institutions, foreign historiography.

Поняття «архіви як установи пам'яті» належить до актуальних проблем студій пам'яті. В Україні це порівняно нова сфера наукових досліджень. Натомість у зарубіжній гуманітаристиці їх зародження пов'язують із кінцем XIX – початком XX ст., а активний розвиток – із другою половиною XX ст. [1, с. 7–8]. Нині студії пам'яті набули значення трансдисциплінарних досліджень. У зарубіжній історіографії в підходах до осягнення проблеми сутності архівів як установ пам'яті очевидні два аспекти: загальний (соціогуманітарний) та специфічний (архівознавчий).

Перший пов'язаний із тлумаченням понять «колективна свідомість» (Еміль Дюркгейм), «колективна пам'ять», «групова пам'ять», «пам'ять нації» (Моріс Хальбвакс), «культурна пам'ять/ культура як пам'ять» (Ян Ассман), «місця пам'яті» (П'єр Нора) та ін. У цьому контексті архіви часто характеризують як інститути влади, місця зберігання «неосвоєної» суспільством, «зайвої» у певний («сучасний») час інформації, хоч і вбачають у документах із різними носіями засіб збереження та ретрансляції колективної пам'яті.

Особливе місце в соціогуманітарному напрямі досліджень мають праці 1980-х рр. автора проекту «Простір пам'яті» П'єра Нори, ключова ідея якого полягає в твердженні про концентрацію і репрезентацію колективної пам'яті в так званих «місцях пам'яті» (*Les lieux de la mémoire*). До цієї категорії він відносить об'єкти із особливою символічністю, які виконують для відповідної соціальної групи функцію творення ідентичності (географічні місця, пов'язані з певною подією, музеї, цвинтарі, пам'ятники людям і подіям, будівлі, а також мова, церемонії, ювілеї, навіть окремі люди – носії історичної пам'яті [2]. Щодо архіви в цьому контексті висловлено зауваження, що архівосховище можна розглядати як місце пам'яті умовно, якщо «уява наділить його символічною аурою» [2, с. 40]. Поняття «архівна пам'ять» П. Нора вживав у одному синонімічному ряду з емоційно забарвленими словосполученнями: «вторинна пам'ять», «пам'ять-протез» [2, с. 29]. Він вважав, що архіви докладають зайвих зусиль для зберігання

документів, «гіпертрофовано» розширюючи функції пам'яті, оскільки неможливо передбачити, що потрібно буде «згадувати» в майбутньому. Водночас він надавав перевагу документам (так само, як і об'єктам та артефактам) над вербальними і невербальними діями з огляду на їхню фізичну довговічність, що дозволяє передавати інформацію в часі й просторі, забезпечуючи «пам'ятання».

Емоційну складову в сприйнятті архівів у контексті історичної пам'яті зауважував французький антрополог Клод Леві-Строс. Сутність архівів він убачав з одного боку в тому, що архіви «створюють подію в її радикальній можливості», а з другого – в тому, що вони «фізично народжують історію», оскільки лише в архівах – «втіленому бутті подієвості» – долаються суперечності між минулим і сучасним. Можливість дотику до «чистої історичності» вчений вважав перевагою архіву [3, с. 303–304].

Не менше значення для розуміння сутності архівів як установ пам'яті має концепція «культурної пам'яті» (*mémoire collective*) німецького історика релігії і культури Яна Ассмана. Виходячи з ідеї Моріса Хальбвакса про соціальну обумовленість пам'яті, він наголошував, що свідомість і пам'ять формуються у людини завдяки її внутрішній та зовнішній взаємодії і вважав «культурну пам'ять» одним із зовнішніх вимірів людської пам'яті, який об'єднує такі її різновиди як міметична, предметна та комунікативна [4, с. 29]. Архіви він розглядав, з одного боку, як носіїв такої форми культурної пам'яті, що ґрунтується переважно на текстах, котрі постали завдяки стародавнім школам переписувачів і ведуть свою історію від месопотамського «дому табличок» та єгипетського «дому життя» [4, с. 75]. З другого, – як інструмент влади, що прагне до пам'яті про неї в майбутньому, створюючи пам'ятники, та опікується тим, щоб про її діяння оповідали, їх оспівували й увічнювали в монументах чи принаймні документували в архівах. Учений стверджував, що обсяг документів, які накопичуються в архівах, значно перевищує той, що його суспільство здатне пам'ятати і «оживити» [4, с. 103].

Архівознавчий аспект проблеми «архіви як установи пам'яті» пов'язаний із усвідомленням професійними архівістами місії архівних установ, що полягає в зберіганні та удоступненні архівної спадщини людства. На «трансдисциплінарності» місії архівів наголошував французький вчений Бруно Дельмас: «Сьогодні використання архівів виходить за рамки дисципліни, оскільки вони стали основним джерелом наукових і технічних знань, коріння і пам'яті, а також джерелом ідентифікації людей і родин, соціальних груп, підприємств...» [5, с. 29–30]. «Створення живої пам'яті історії нашого сьогодення», забезпечення джерельної бази для колективного «пам'ятання» вважав місією архівістів колишній канадський національний архівіст Жан-П'єр Валло. Визначення архівів як Пам'яті націй і суспільств, що формує їхню ідентичність і є наріжним каменем інформаційного суспільства, фундаментом демократії, відповідальності і влади зафіксовано в

підсумкових документах XV Міжнародного конгресу архівів «Архіви, Пам'ять і Знання» (Відень, 2004).

На розумінні всесвітньої документальної спадщини як загального надбання, що повинне оберігатися та захищатися в інтересах усіх, бути доступним ґрунтується концепція програми «Пам'ять світу». У вересні 2012 р. представники 110 країн світу під час Ванкуверської конференції ЮНЕСКО (26–28 вересня 2012 р., Ванкувер, Британська Колумбія, Канада), враховуючи положення Всесвітньої декларації прав людини (1948 р.), Хартії ЮНЕСКО про збереження цифрової спадщини (2003 р.), ствердили право кожної людини на доступ до інформації у цифровій формі. Ця норма знайшла відображення в Декларації ЮНЕСКО «Пам'ять світу у цифрову еру: оцифровування та зберігання» («The Memory of the World in the Digital Age: Digitization and Preservation»). Оцифровування архівних документів та репрезентація архівної інформації в мережі Інтернет сприяли демократизації доступу до архівів та розширенню можливостей колективної пам'яті людства. Водночас створення в інформаційному суспільстві більшої частини інформації в цифровій формі породило небезпеку втрати колективної пам'яті людства. Погляд на цифрові аудіовізуальні документи, Інтернет, веб-сайти та інші форми комп'ютерної медіатизованої інформації – нові для «архівної пам'яті» види документів, що з'явилися з розвитком інформаційних технологій, як первинне історичне джерело репрезентував Марк Мосс [6].

Американський учений Рендалл Джімерсон розрізняє «активну позицію» архівістів і прагнення «еліти», наголошує на відповідальності архівістів як посередників між минулим, сучасним і майбутнім на підставі здійснення ними ключових функцій (відбір документів для зберігання та забезпечення доступу до архівної інформації) на засадах захисту прав та інтересів громадян і збереження культурної спадщини. Виходячи з розуміння поняття «архівна пам'ять» як «соціального конструкту, що відображає співвідношення сил у суспільстві» [7, с. 89], вчений протиставляє незаангажованість архівістів учений прагненню «еліти» регулювати режим доступу до архівів задля підтримки своєї влади. На його думку, лише фаховість «зберігачів пам'яті» і усвідомлення ними своєї місії може гарантувати майбутнім поколінням існування і поповнення надійного джерела колективної пам'яті, спадкоємність державного, суспільного і приватного життя як на локальному, так і на глобальному рівні.

Проблему «ємності» автобіографічної пам'яті, яка дозволяє зберегти досвід і знання, з точки зору часу та тривалості, причини «кризи пам'яті» в різних сферах та перспективи, які виходять за рамки ідеї пам'яті у вигляді архіву, вивчає Джон Брокмайер [8].

Як інформаційну метасистему ретроспективного рівня, стверджуючи, що створення справжнього портрета земної цивілізації багато в чому залежить від реального стану архівів та усвідомлення їх планетарним явищем, базою для мегаглобального наукового пізнання розглядав архів російський вчений К.Б. Гельман-Виноградов. Йому належить «ноосферна концепцію архівів»,

розроблена на основі вчення В.І.Вернадського про ноосферу та ідеї О.Л.Чижевського про стійкий взаємозв'язок історичних мікроявищ і конкретних позаземних процесів, постулатах синергетики як науки про самоорганізацію складних систем, їх розвиток і перехід у якісно вищий стан. Для визначення фіксованих просторових результатів глобального поширення документів учений запровадив поняття «документне середовище ноосфери» («простір, що включає всю множину документів, що існують і створюються» [9, с. 31], і є основою утвердження документальної пам'яті в глобальному масштабі) та «документальна пам'ять ноосфери» (сукупна інформація, зосереджена в документному середовищі ноосфери).

Загалом є підстави стверджувати, що проблема «архівів як установи пам'яті» має очевидну актуальність у зарубіжній історіографії. Зародження інтересу до неї пов'язане з останньою чвертю ХХ ст. на тлі розвитку зацікавленості соціальною пам'яттю та усною історією. Формуванню на початку 2000-х років спеціального напрямку досліджень, присвячених збереженню документальної спадщини і соціальної пам'яті людства (аналіз сутності архівів на підставі сприйняття їх як духовного феномена, визнання збереження документальної спадщини і соціальної пам'яті людства сутністю архівної місії, декларації відповідальності зберігачів архівних фондів і колекцій перед майбутніми поколіннями) сприяло посилення міждисциплінарних тенденцій у гуманітарній науці.

Список використаних джерел та літератури

1. Киридон А. Студії пам'яті в Україні: основні тенденції історіографії / А.М.Киридон// Студії пам'яті в Україні. (Історіографічний дискурс. Бібліографічний покажчик). – К.: ДП НВЦ «Пріоритети», 2013.
2. Нора Пьер. Проблематика мест памяти// Франция-память / П. Нора, М. Озуф, Ж. де Пуинмеж, М. Винок. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 1999. – С. 17–50.
3. Леви-Строс К. Первобытное мышление / Пер., вступ. ст., примеч. . Островского. – М.: ТЕРРА–Книжный клуб; Республика, 1999. – 392 с : ил. – (Библиотека философской мысли).
4. Ассман Ян. Культурная память. Письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности/Перевод с нем. М.М.Сокольской. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 368 с. (Studia historica).
5. Delmas B. Archival science facing the information society/Bruno Delmas //Archival Science. – 2001. – Vol. 1, № 1. – P. 25–37.
6. Moss Mark Howard. Toward the visualization of History: the past as image. – Lanham, Md.: Lexington Books, 2008. – 272 p.
7. Randall C. Jimerson. Archives and memory// OCLC Systems & Services. – 2003. – Vol. 19, Iss. 3. – P. 89–95.
8. Brockmeier J. After the Archive: Remapping Memory/ Brockmeier J. // Culture & Psychology. – 2010. – № 16(1). – P. 5–35.
9. Гельман-Виноградов К.Б.Документальная память ноосферы как новый объект познания (к постановке проблемы)//К.Б. Гельман-Виноградов. Особая миссия документов: избр. тр./предисл. проф. М.В.Ларина. – М., 2009. – С.28–54.

**ФОНД «АРХІВ МИТРОПОЛИТА ІЛАРІОНА (ОГІЄНКА)» В АРХІВІ
КОНСИСТОРІЇ УПЦ В КАНАДІ (ЛИСТУВАННЯ ДІЯЧІВ
УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ І КУЛЬТУРИ)**

Юрій Мицик – д.і.н., проф., **Інна Тарасенко** – к.і.н.

Інститут Української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАНУ
(м. Київ, Україна)

**THE FUND «METROPOLITAN ILARION (OHLENKO) ARCHIVES» IN
THE ARCHIVE OF THE UKRAINIAN ORTHODOX CHURCH
CONSISTORY IN CANADA (CORRESPONDENCE WITH UKRAINIAN
SCIENTISTS AND CULTURAL FIGURES)**

Yuriy Mytsyk – Doctor of Sciences (History), **Inna Tarasenko** – PhD (History)

The National Academy of Sciences of Ukraine M. Hrushevsky Institute of Ukrainian
Archeography and Source Studies (Kyiv, Ukraine)

The article contains information about the formation, composition and informative opportunities of the fund of Metropolitan Ilarion (Ohlenko) concerning his correspondence with Ukrainian scientists and artists. The Fund is a valuable and unexplored source for the history of Ukraine.

Key words: fond of metropolitan Ohlenko, correspondence, Canada, Ukrainian emigration.

Останнім часом все більшу увагу привертає до себе архівна україніка Канади [1]. Це не випадково з огляду хоча б на велику українську діаспору в Канаді. Саме в цій країні знаходили притулок чимало діячів української науки і культури, не кажучи про політичних, громадських та церковних діячів, які рятувалися там від лап НКВД. Серед них особливо важливе місце займає митрополит Іларіон (Огієнко) (1882–1972 рр.), якому писали масу листів емігранти повоєнної доби («ДіПи»-переміщені особи та біженці), просячи насамперед допомоги (харчі, одяг та ін.) та сприяння у справі виїзду з повоєнних Німеччини та Австрії.

Митрополит дбайливо зберігав всю кореспонденцію і свої відповіді на листи. Нагадаємо, що архів Огієнка, ще як професора та міністра освіти УНР було втрачено на початку 20-х рр. ХХ ст., коли після поразки УНР він змушений був переїхати до Польщі, а архів міжвоєнного часу і бібліотека згоріли у 1944 р. у збомбардованому Холмі. Лише дещо з документації цього періоду вдалося врятувати і вивезти до Канади. Нещодавно одним з авторів цієї доповіді, який провадив пошуки в Канаді у 1999 та 2004 рр., виявлено в архіві консисторії листи 1920–1924 рр. філолога Леоніда Білецького, поета Миколи Вороного, історика Івана Крип'якевича, історика і священника Василя Біднова, капелана УНР Павла Пашевського, о. Євстахія Качмарського, ієродиякона Димитрія (Данила Гаврилюка), Івана Волянського, Олександра Табинського, К. Кизми – представника української громади Кракова, сотника армії УНР Василя Стрижака, Д. Коломійця та ін., з чого можна зробити

© Юрій Мицик
© Інна Тарасенко

висновок, що частка довоєнної кореспонденції є більшою, ніж досі вважалося і що митрополиту вдалося врятувати її від загибелі й вивезти до Швейцарії, а потім до Канади. Ця частина фонду проливає світло на біографію І. Огієнка у довоєнній Польщі, його глибоку зацікавленість церковним життям, становищем українських наукових осередків, серед яких чільне місце належить Українському університету в Празі, трохи говориться про перебування в Польщі та Чехословаччині видатних українських громадських та культурних діячів, наприклад Євгена Чикаленка. По смерті митрополита його архів трохи не спіткала доля попередніх, але більшу його частину вдалося врятувати і вона складає перлину в архіві консисторії Української Православної Церкви в Канаді (Вінніпег), яку митрополит заповідав передати в Україну. Цей архів консисторії є досить важко доступним, оскільки є архівом Церкви і до того ж стосується відносно недавніх часів (взагалі УПЦ в Канаді бере свій початок від 1918 р.). Для духовних осіб (насамперед покійний о. Тимофій Міненко, о. Степан Ярмусь) особливих проблем у використанні документації не було. Одного з авторів цієї доповіді допустили до фонду майже без проблем, оскільки він є теж православним священником, хоч і не належить до УПЦК. З використаних листів українських емігрантів та їх витягів було видано великий за обсягом збірник [2]. Причому упорядник свідомо уникав заглиблення в церковні справи, щоб це не стало підставою до якихось можливих обмежень. Було пропущено з тих же міркувань листування митрополита з канадськими парафіями, яке між іншим велося переважно англійською мовою. Іншим дослідникам довелося складніше отримувати доступ до цього архіву.

Охарактеризувати весь фонд важко, хоча загальний його опис міститься в статті, підготовленою одним з авторів доповіді разом з архіваріусом консисторського архіву Володимиром Сеньчуком [3]. Тут є і офіційні державні документи (дипломи, довідки), і рукописи творів митрополита, і численні листи... Можна констатувати, що цей фонд є одним з найбільших українських еміграційних зібрань світу і поступається в Канаді лише архіву архієпископа УАПЦ Євгена Бачинського (1885–1978). Останній зберігається у Оттаві у складі відділу рукописів бібліотеки Карлтонського університету і теж все активніше використовується дослідниками з України.

Тому ми зосередимося на листуванні митрополита з діячами української науки та культури, ціле сузір'я яких опинилося в Канаді. Варто навести скорочений список цих осіб. Це – археологи, Б. Жук, П. Курінний, Я. Пастернак; історики М. Андрусак, М. Битинський, І. Боршак, Д. Дорошенко, В. Дубровський, З. Кузеля, В. Міяковський, Л. Окиншевич, Н. Василенко-Полонська, І. Світ, В. Сенютювич-Бережний, М. Чубатий, В. Шугаєвський; філологи А. Животко, П. Зайцев, Г. Наконечна, П. Одарченко, Ю. Шевельов, М. Садиленко; поети й письменники Ю. Клен (Бургардт), Д. Гуменна, В. Дорошенко, Г. Журба, І. Качуровський, І. Кириак, Н. Королева, Ю. Косач, Л. Мосендз, Д. Нитченко (Чуб), Б. Олександрів-Грибінський, Т. Осьмачка, В. Чапленко; журналісти П. Волиняк (Чечет),

П. Кашинський, П. Котович, Ю. Кошельнюк, Ю. Тищенко (Сірій); філософи П. Мірчук, Д. Чижевський; мистецтвознавці К. Антонович; музикознавці П. Маценко; художники й скульптори Л. Гетц, П. Колісник, Ю. Кульчицький; архітектори В. Січинський; танцюрист В. Авраменко та ін. Нові пошуки у цьому фонді, проведені Інною Тарасенко у 2014 р., поглибили уявлення про контакти митрополита з українською емігрантською інтелігенцією (про що вище говорилося), зокрема були виявлені листи громадського діяча та журналіста Євгена Онацького, філолога Леоніда Білецького, істориків Олександра Барвінського, Василя Іваниса, Івана Крип'якевича, етнографа Степана Килимника, мистецтвознавця Йосипа Пеленського, художниці Олени Кульчицької, геолога Федора Швеця та ін.

В листах піднімається широке коло питань. Крім звичних для того часу описів тяжкої ситуації емігрантів у таборах для біженців та труднощів життя у нових умовах в Канаді та ін. країнах, чимало місця займає обговорення проблем організації наукового і культурного життя емігрантів, видання українських часописів, зокрема такого як «Слово і час», редагованого митрополитом, говориться про обмін літературою, наукові плани та їхню реалізацію в умовах еміграції. Не випадково до нього писали і представники інших галузей науки, організатори емігрантських наукових установ, в першу чергу УВАН та НТШ (бібліограф Л. Биковський, географ В. Кубійович, біолог Ф. Велихатко, В. Доманицький та ін.). Двом проблемам приділялось особливо важливе місце. Це становище УАПЦ, єпископат якої майже весь опинився в еміграції, болісні питання чвар та уособиць у церковному середовищі і як наслідок цього – розколи. З особливим зацікавленням і вболіванням читаємо наприклад листи до митрополита Іларіона Василя Дубровського та о. Івана Гаращенко, які палко й інтенсивно дискутували з ним питання про УАПЦ формації 1921 р.(як відомо він був прихильником УАПЦ 1942 р.). Митрополит також цікавився життям православних парафій в Канаді, в інших країнах, у таборах емігрантів, в листуванні порушувалося питання мови церковного вжитку, причому митрополит Іларіон послідовно виступав за українізацію мови богослужінь, час від часу спливало питання перекладу Святого письма. У листах 20-х рр. ХХ ст. увага приділяється емігрантам УНР, кореспонденти діляться з владиною інформацією на церковне життя на Волині, в таборах для інтернованих вояків УНР у Польщі, про долі рядового духовенства, їх сімей. Сотник В. Стрижак у своєму листі 1921 р. до Огієнка (тоді ще світської особи) нарікав на «брак... церкви; і церкви своєї, рідної, вільної, незалежної, Христової, а не урядової». Письменниця Докія Гуменна ділиться враженнями від прочитаної книги митрополита «Українсько-російський словник початку XVI-го століття» і робить цінні зауваги, які не втратили своєї актуальності: «...читаючи про тих заскорузлих московських невігласів-монахів, десть зовсім близько чується подих нашої минувшини з усім широким потоком її різноманітного життя всіх станів, всіх тих, що видавали з себе воїнів і вчених. Читаючи про страх Москви перед європейськими впливами, думала про незмінність Москви, її

сучасну «залізну заслону...». В листах Є. Онацького висловлюється стурбованість автора становищем УГКЦ, котру пробують златинізувати, стисло характеризується життя емігрантів у Швейцарії, де певний час прожив і митрополит Іларіон, згадується проукраїнську бібліотеку Степанківського в Лозанні (сам її власник після війни переїхав у США), також в Італії, врешті в Аргентині, куди переїхав Онацький.

Не менше уваги приділялося в листах питанню складного становища українства на Заході. Це особливо видно в розлогих листах Ганни Наконечної, яка вела боротьбу з засиллям російських шовіністів у наукових центрах Німеччини. В її листах можна зауважити значний інтерес до питань мовознавства, правил українського правопису, який розробляв і митрополит Іларіон.

Слід сказати, що контакти митрополита з науковим світом не обмежувалися українськими діячами на еміграції. Серед його кореспондентів бачимо також і представників Білорусі (Уладзімір Дудзіцький), Росії (Микола Рубакін, Катерина Кускова-Прокопович), Німеччини (Ервін Кошмідер, Макс Фасмер) тощо. Неможливо охопити всю інформацію, що міститься в листах до владики Іларіона, тим більше, що основна робота по її осмисленню ще попереду. В перспективі планується видати ще один збірник листування митрополита Іларіона, щоб творча спадщина владики, видатного діяча української науки і культури була доступнішою українським науковцям і широкому загалу читачів.

Список використаних джерел та літератури

1. Архівна українка в Канаді: довідник. – К., 2010. – 882 с.
2. Листування митрополита Іларіона (Огієнка). – К., 2006. – 567 с.; Андрій Чайковський. Спогади. Листи. Дослідження. – Львів, 2007. – Т.4. Нами опубліковано у цьому виданні 63 листа письменника (1923–1933 рр.) до І. Огієнка.
3. Мищик Ю., Сеньчук В., Болохівський край в архівній спадщині митрополита Іларіона (Огієнка) (3 нових досліджень) // Болохівщина: земля і люди. – Хмельницький – Стара Синява-Любар, 2000. – С. 260–274.
4. Листи громадських діячів, представників української науки, культури і церкви до Івана Огієнка (митрополита Іларіона) 1910–1969. / Упорядники: І. Преловська та ін./ – К., 2011.

**НАУКОВИЙ ОБ'ЄКТ «КОЛЕКЦІЯ СТАРОДРУКІВ ПЕДАГОГІЧНОГО
МУЗЕЮ УКРАЇНИ» (РУКОПИСИ, СТАРОДРУКИ ТА РІДКІСНІ
ВИДАННЯ 1477–1923 рр.), ЩО СТАНОВИТЬ НАЦІОНАЛЬНЕ
НАДБАННЯ: ЗБЕРЕЖЕННЯ, ВИВЧЕННЯ, ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ**

Олександр Міхно – к.п.н., директор музею
Педагогічний музей України (м. Київ, Україна)

**SCIENTIFIC OBJECT «COLLECTION OF ANCIENT PRINTED BOOKS
OF THE PEDAGOGICAL MUSEUM OF UKRAINE» (MANUSCRIPTS,
ANCIENT PRINTED BOOKS AND RARE EDITIONS IN 1477–1923),
THAT FORMS NATIONAL HERITAGE: PRESERVATION, STUDY,
PROMOTION**

Oleksandr Mikhno – PhD (Pedagogy), Museum Director
Pedagogical Museum of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

The article presents the history of the formation of a scientific object that is national property (number of units of storage, structure, inclusion in the State Register etc), provides a list of works on research and promotion of scientific object (scientific expertise, restoration, electronic copies, microfilm, electronic catalog, exhibitions etc).

Key words: national property, scientific object, Pedagogical Museum of Ukraine, early printed books, rare editions, books collection.

Педагогічний музей України – один із найстаріших київських музеїв. Свою діяльність він розпочав у 1902 р., однак на початку 1920-х рр. музей було ліквідовано. Відновлено його функціонування згідно з Постановою Ради міністрів УРСР «Про створення Республіканського педагогічного музею в м. Києві» №172 від 18.04.1983 р. Постановою Кабінету міністрів України №335 від 16.06.1992 р. «Питання Академії педагогічних наук України» Педагогічний музей України передано у підпорядкування Академії.

Станом на 01.01.2015 р. фонди музею нараховують понад 46 тисяч одиниць зберігання, зокрема, це безцінні примірники книг, що є частиною національного культурного надбання держави. У 2001 р. колекцію стародруків Педагогічного музею України визнано науковим об'єктом, що становить національне надбання (Постанова Кабінету Міністрів України №1709 від 19.12.2001), а у 2009 р. Міністерством освіти і науки України цю колекцію внесено до відповідного Державного реєстру (свідцтво № 81 від 19.02.2009).

Формування колекції стародруків та рідкісних видань, які увійшли до складу наукового об'єкту, відбувалося у музеї в середині 1980-х рр. шляхом закупівлі у київських букіністичних крамницях та надходжень від приватних осіб. Але більшість стародруків надійшла у фонди музею завдяки наполегливим невтомним пошукам під час відряджень до Житомирської, Івано-Франківської та Тернопільської областей тодішнього вченого секретаря музею Сергія Пшеничного. Переважну більшість рідкісних видань XIX – поч. XX ст. до фондів музею було передано з Державної історичної бібліотеки УРСР, бібліотек

© Олександр Міхно

Міністерства освіти УРСР, Житомирського педагогічного інституту, Науково-дослідного інституту педагогіки УРСР, музею книги і друкарства.

У 2007 р. у Педагогічному музеї України було створену спеціальну комісію, яка виокремила із загального фонду музею найцінніші видання, що увійшли до складу наукового об'єкту, що становить національне надбання. Повна назва наукового об'єкту – «Колекція стародруків Педагогічного музею України» (рукописи, стародруки та рідкісні видання 1477–1923 рр.). Книги, що увійшли до колекції, відібрано відповідно до пріоритетного для нашої держави українознавчого підходу: визнання книжковими пам'ятками насамперед україномовних видань педагогічного змісту до 1923 р., а також усіх педагогічних та історико-культурних видань цього ж періоду, випущених на українській території чи тих, які за своїм змістом стосуються вітчизняної освіти і педагогічної науки, в тому числі виданих у Російській імперії до 1917 р. та СРСР до 1923 р. Такі часові межі зумовлені, з одного боку, закінченням періоду визвольних змагань, видання якого через різні причини (зміни влади, розруху, національне відродження, цензурні переслідування) є апріорі дуже рідкісними й цінними, а з другого – налагодженням Книжковою палатою системи державної реєстрації друку (1923).

Науковий об'єкт, що становить національне надбання – це унікальний об'єкт, що не піддається відтворенню, втрата або руйнування якого матиме негативні наслідки для розвитку науки та суспільства [1]. Основні завдання Педагогічного музею України зі збереження та забезпечення належного функціонування наукового об'єкту такі: організація і збереження наукового об'єкту (повна інвентаризація рідкісного фонду, виділення книжкових пам'яток із загального фонду, їх упорядкування, забезпечення надійного збереження); наукове вивчення складових об'єкту та формування окремих колекцій; організація та ведення довідково-пошукового апарату (науково-бібліографічна обробка та введення в науковий обіг); створення електронних копій колекції; надання доступу відвідувачам до наукового об'єкту.

Станом на 01.01.2015 р. науковий об'єкт «Колекція стародруків Педагогічного музею України» (рукописи, стародруки та рідкісні видання 1477–1923 рр.) нараховує понад чотири тисячі одиниць зберігання і складається з десяти колекцій: «Рукописи XVIII–XIX ст.», «Інкунабули», «Кириличні видання XVII – поч. XX ст.», «Видання громадянського друку XVIII – першої третини XIX ст.», «Стародруки латинським шрифтом XVI–XVIII ст.», «Педагогічна україніка 1842–1923 рр.», «Українська дитяча книга 1885–1923 рр.», «Розвиток наук у XIX – першій чверті XX ст.», «Журнали педагогічної та історико-культурної тематики 1834–1923 рр.», «Картографічні видання XVIII – поч. XX ст.».

Протягом 2007–2014 рр. із науковим об'єктом було здійснено такі види науково-дослідної, науково-фондової та науково-експозиційної роботи:

– створення списку видань наукового об'єкту, який містить такі позиції: (1) номер за порядком, (2) інвентарний номер, (3) автор, назва книги, (4)

видавництво, (5) місце видання, (6) рік видання, (7) кількість сторінок, (8) фізичний стан, (9) код видання відповідно до «Інструкції про порядок відбору рукописних книг, рідкісних і цінних видань з бібліотечних фондів до Державного реєстру національного культурного надбання» [2]: СР (рукописи), І (інкунабули), ІС (іноземні стародруки 1551–1800 рр.), Кир. (видання кириличного друку до 1800 р.), Гр. (видання громадянського друку до 1830 р.), ЕОУ (українські видання 1861–1923 рр.), ЕОР (російські видання 1831–1923 рр.), ЕОІ (іноземні видання 1801–1900 рр.). Також у списку відображено такі види робіт із зазначенням року їх виконання: експертиза, оцифрування, реставрація, створення муляжів, мікрофільмування;

– створення паспорту наукового об'єкту та паспортів колекцій, які є його складовими;

– наукова експертиза 198 од. зберігання стародруків та рідкісних видань (виконана фахівцями Відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського та Національного науково-дослідного реставраційного центру);

– реставрація 57 од. зберігання стародруків та рідкісних видань (виконана фахівцями Центру консервації і реставрації Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського);

– створення муляжів стародруків для експонування у стаціонарній експозиції музею «Розвиток освіти і педагогічної думки в Україні від найдавніших часів до 1945 р.» (7 одиниць);

– створення електронних копій 384 од. зберігання стародруків та рідкісних видань (понад 110500 сторінок). До всіх оцифрованих видань забезпечено доступ у локальній комп'ютерній мережі музею;

– мікрофільмування 18 стародруків (6412 аркушів). Мікрофільмування здійснено фахівцями Північного регіонального центру страхового фонду документації відповідно до Закону України «Про страховий фонд документації України»;

– створення електронного каталогу наукового об'єкту: в локальній мережі музею розгорнуто веб-орієнтовану систему-каталог із використанням безкоштовного програмного забезпечення (серверна платформа Cent OS – <http://www.centos.org/>, веб-сервер Apache – <http://www.apache.org/> та фреймворк Django – <https://www.djangoproject.com/> для мови програмування Python – <https://www.python.org/>). Система-каталог не потребує специфічних налаштувань на робочому місці користувача (робота здійснюється через веб-інтерфейс в будь-якому сучасному браузері). Передбачено дві ролі для користувачів: співробітник музею (введення та редагування даних, завантаження стародруків та рідкісних книг у pdf-форматі) та гостьовий режим (навігація по колекціях, пошук книг та перегляд оцифрованих видань);

– популяризація наукового об'єкту шляхом науково-експозиційної роботи. Протягом 2007–2014 р. музеєм організовано 117 виставок, в тому числі віртуальних, на яких експонувалося понад 1500 видань, що входять до

складу наукового об'єкту. Окрім того, у стаціонарній експозиції музею представлено понад 300 видань (стародруки та рідкісні видання);

– надання доступу до наукового об'єкту іншим науковим установам, організаціям. Так, у 2014 р. аспірантами, докторантами, студентами та науковцями вищих навчальних закладів, учнями-дослідниками, вчителями було опрацьовано 242 видання зі складу наукового об'єкту для дослідження таких тем: «Педагогічна спадщина С. Русової», «Компаративний аналіз повсякденного життя працівників освіти м. Києва у XIX–XX ст.», «Діяльність чехів, які проживали у м. Києві та Київській області напр. XIX – поч. XX ст.», «Приватна жіноча гімназія А. Жекуліної» та ін.;

– науково-дослідна робота співробітників музею з вивчення наукового об'єкту та оприлюднення її результатів шляхом публікації статей у фаховій педагогічній періодиці, тез у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій [3].

Таким чином, науково-дослідна, науково-фондова, науково-експозиційна діяльність Педагогічного музею України зі збереження, вивчення та популяризації наукового об'єкту «Колекція стародруків Педагогічного музею України» (рукописи, стародруки та рідкісні видання 1477–1923 рр.), що становить національне надбання, сприяє усвідомленню ролі книги в контексті розвитку української і світової культури, збереженню історичної пам'яті, формуванню національної самосвідомості.

Список використаних джерел та літератури

1. Про затвердження Положення про порядок визначення наукових об'єктів, що становлять національне надбання : постанова Кабінету Міністрів України від 18 лютого 1997 року № 174 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/174-97-%D0%BF>

2. Інструкція про порядок відбору рукописних книг, рідкісних і цінних видань з бібліотечних фондів до Державного реєстру національного культурного надбання, затверджена наказом Міністерства культури і мистецтв України 20 листопада 2001 року №708 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1027-01>

3. Див.: Гайдей В. Праці вчених-математиків у колекції стародруків Педагогічного музею України / В. Гайдей, О. Міхно // XV міжн. наук. конф. ім. академ. М. Кравчука, 15–17 травня 2014, Київ: Матеріали конф. Т. 4. Історія та методика математики. – К.: НТУУ «КПІ», 2014. – С. 64–65; Малород А.Ф. Колекція «Розвиток наук в XIX - першій чверті XX ст.» Педагогічного музею України як джерело історико-педагогічних досліджень / А.Ф. Малород // Актуальні проблеми сучасних історико-педагогічних досліджень шкільної освіти : зб. тез і анотованих матеріалів XIV Всеукр. історико-педагогічної наук.-практ. конф., 14 листопада 2014, Київ. – К. : Ін-т педагогіки НАПН України, 2014. – С. 28–29; Міхно О. Інкунабули Педагогічного музею України / О. Міхно // Педагогічна газета. – 2014. – №1. – С. 6; Міхно О. Кириличні видання Педагогічного музею / О. Міхно // Педагогічна газета. – 2014. – №4. – С. 8; Міхно О. Стародруки латинським шрифтом у зібранні Педагогічного музею України / О. Міхно // Педагогічна газета. – 2014. – №9. – С. 7.

ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ ПО ЗАХИСТУ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ОДЕЩИНИ

Федір Олту – магістр

Ізмаїльський державний гуманітарний університет (м. Ізмаїл, Україна)

THE ACTIVITIES OF THE STATE ARCHIVE IN ODESSA REGION CONCERNING THE PROTECTION OF THE HISTORIC MEMORY OF ODESHCHYNA

Fedir Oltu – M.A.

Izmail State Humanitarian University (Izmail, Ukraine)

The article investigates the activities of the state archive in Odessa region concerning the protection of the historic memory of Odeschchyna. Practical steps are taken by special directions and provide a complex of actions, that will raise the level of archive science of the region to a new level.

Key words: archive, complex of measures, control, cooperation, funding, historic memory.

Державний архів Одеської області (ДАОО) – це інформаційна установа, на базі якої здійснюється концентрація архівних документів Одеси та Одеської області, контроль за відомчими архівами, забезпечення їх обліку та збереження, організація їх подальшого використання та публікації. Досить тривалий час Державний архів Одеської області (ДАОО) займається розробкою заходів та вирішенням нагальних проблем архівної справи у регіоні, створенням всіх необхідних умов у напрямку зберігання фондів архіву та роботи користувачів фондів. Окрім цього, ДАОО велику увагу приділяє захисту історичної пам'яті регіону. Саме із захистом історичної пам'яті Одещини і пов'язана поява комплексної програми, що була розроблена у тісному співробітництві та за підтримки Громадської ради Одеської обласної державної адміністрації. Програма «Архів – захист історичної пам'яті Одещини» було затверджено на черговій сесії облради 2 листопада 2010 р. До того ж така співпраця відповідає пункту 16 частини 1 статті 43 Закону України «Про місцеве самоврядування» [1]. Розробка програми була викликана рядом причин, зокрема необхідністю вирішення гострих проблем архівної справи, необхідністю належних умов зберігання та захисту історичної пам'яті регіону. Реалізація цієї комплексної програми розрахована на 5 років (2011–2015 рр.) із щорічним фінансуванням в межах фінансових ресурсів з обласного бюджету. В свою чергу ДАОО передав безпосередній контроль над реалізацією цільової програми на постійну комісію з питань культури та історичної пам'яті при Одеській обласній раді.

В рамках програми координуються основні напрями та форми діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування Одеської області щодо ефективного та багатостороннього розвитку архівної справи із використанням вже набутого досвіду. Головною метою програми є комплекс

© *Федір Олту*

заходів, що мають на меті вирішення нагальних проблем зберігання архівних документів, поліпшення їх якості та популяризації архівної справи загалом. Реалізація програми сприятиме популяризації архівної справи та більш широкого доступу дослідників та звичайних користувачів до наявних фондів. Більш того, до програми окрім місцевих регіональних архівів охоче приєдналися й музеї Одеси та області, підприємства та організації, зацікавлені у ретроспективній інформації [4].

Виникає питання: чому саме Державний архів Одеської області взявся за реалізацію проекту та чи під силу йому втілити його у життя? Маючи майже сторічну історію архівування ДАОО з часу своєї появи (1920 р.) накопичив більш ніж 13 тис. фондів, що включають 2047051 справу. Цей величезний масив архівно-інформаційних ресурсів висвітлює не тільки історію Одеси та Одеської області, а й більшої частини мультинаціонального півдня України. Також архів накопичив величезний масив фондів органів управління і влади – близько 1 млн. справ, які мають достатньо велике історичне значення. Цей документальний масив органів управління і влади є важливим джерелом інформації для дослідників з точки зору інструменту управління державою. Тільки за період з 2000 по 2010 рр. установою було видано 47 наукових праць. Все вищезазначене свідчить про те, що за тривалий час Державний архів Одеської області накопичив достатню кількість інструментарію, щоб реалізувати такий важливий проект.

Як зазначають розробники програми, всі заходи програми були розроблені відповідно законодавчих та нормативних актів, що регламентують питання щодо розвитку архівної справи в державі. Мається на увазі Закон України «Про національний архівний фонд і архівні установи» [2], розпорядження Президента України від 13 квітня 2005 р. №957/2005-рп «Про невідкладні заходи щодо збереження національних архівних цінностей». Сама програма передбачає спільну діяльність ДАОО, Одеської обласної державної адміністрації, органів виконавчої влади та місцевого самоврядування за такими напрямками:

- 1) видавництво книг, що не мають ознак довідково-інформаційної літератури, та посібників з архівної справи та діловодства;
- 2) спільна розробка міжгалузевих стратегій щодо зберігання архівних документів;
- 3) комплексний підхід у зберіганні документів тимчасового зберігання (до 75 років);
- 4) залучення необхідної архівної інформації до використання в інтересах ефективного функціонування державних структур;
- 5) накопичення на базі архівних фондів документів економічних структур недержавного сектору з метою збереження та подальшого розвитку самодостатньої соціально-орієнтованої ринкової економіки;
- 6) сприяння поширенню ретроспективної інформації, спрямованої на інформатизацію суспільства, відродження та захист етнічної, мовної та релігійної самобутності українського етносу та інших національностей, що

перебувають на території Одеси та Одеської області; подальше зміцнення духовного та інтелектуального потенціалу українського народу;

7) поступове завершення наповнення електронних версій фондкових каталогів, подальша їх інтеграція до базового блоку інформаційної системи «Центральний фондковий каталог»;

8) забезпечення можливості розміщення на базі архівної установи документів тимчасового зберігання ліквідованих установ;

9) подальша розробка та видання путівників, анотованих реєстрів, описів, довідників відповідно до завдань програми «Архівні зібрання України»;

10) активізація наукових досліджень в ключі нагальних потреб держави, суспільства та громадян України [4].

Робота з реалізації окреслених завдань була б неможлива без підготовки комплексу заходів, які нададуть можливість на якісно новому рівні виконати завдання програми «Архів – захист історичної пам'яті Одещини (2011–2015 роки)». Одним із перших заходів було узгоджено продовження реалізації спільних науково-дослідницьких програм і проектів, серед яких «Греки Одеси», «Німці Причорноморського регіону», «Меноніти на Півдні України», «Євреї Одеси і Півдня України», «Етичні громади на Півдні України». На вересень 2011 року разом із Одеським історико-краєзнавчим музеєм було організовано щорічну тематичну виставку «Німецькі колоністи на півдні України». У вересні 2012 р. питання менонітів на Півдні України за підтримки ДАОО було розкрито у статті Белікової М.В. «Меноніти: «Свої» або «чужі» на Півдні України (1789–1917)». На підтримку проекту «Греки Одеси» 27 березня 2014 р. за тісної співпраці з Одеською філією Грецького фонду культури було видано збірник «Греки Одеси: 1799–1831, 1836». У період з 2011 по 2015 рр. Державний архів Одеської області спільно з міжнародною суспільною організацією «Мігдаль» провели ряд тематичних вечорів та зустрічей із демонстрування архівних справ у ключі проекту «Євреї Одеси і Півдня України».

Також нагальним та необхідним заходом став процес забезпечення районних та міських архівних установ області нормативно-правовою базою. У зв'язку з цим вирішено щоквартально випускати відомче видання «Вісник Державного комітету архівів України» на електронних носіях, зокрема на компакт-дисках. З метою інформування громадськості Державним архівом Одеської області були заплановані заходи із підготовки довідників, реєстрів, фондів, буклетів, переліків унікальних та особливо цінних документів, що розміщені на базі держархіву. Неодмінною умовою також є робота із науково-довідковим апаратом архівної установи, а саме :

1) удосконалення шляхів інформатизації архівної галузі;

2) створення електронних баз даних на документи тимчасового зберігання;

3) робота над наповненням «Електронного архіву ДАОО» відсканованими матеріалами фондів та базами даних документів тимчасового зберігання.

Значні зусилля зосередили на придбанні всього необхідного архівного устаткування (у тому числі й матеріалів для реставраційних робіт) для збереження документів тимчасового зберігання.

На баланс обласного бюджету було покладено всі витрати даного проекту. Посадовці зазначили, що фінансування буде здійснюватися в межах наявного фінансового ресурсу. На момент розгляду обласного кошторису 500 тис. грн. було вирішено спрямувати на реалізацію вищезазначеного заходу. Так, у 2011 та 2012 рр. було заплановано 100 тис. грн. фінансування, у 2013 – 95 тис., у 2014 – 90 тис., а у 2015 – 115 тис. грн. Витрати було розподілено з наступними напрямками:

1) придбання витратних матеріалів для реставраційних робіт документів тимчасового зберігання – 40 тисяч гривень;

2) редакційно-видавничі роботи щодо документів тимчасового строку зберігання ліквідованих підприємств, установ та організацій – 160 тис. грн;

3) сканування документів тимчасового зберігання, ліквідованих установ та організацій – 50 тис. грн.;

4) придбання архівних коробок для зберігання документів тимчасового зберігання – 250 тис. гривень. Головним розпорядником коштів було обрано управління культури і туризму облдержадміністрації [3].

У зв'язку із необхідністю контролю та координації дій Одеська обласна державна адміністрація зобов'язалася двічі на рік звітувати про виконану роботу перед Одеською обласною радою. Питання координації дій стає прерогативою Державного архіву Одеської області. Такими питаннями як колегіальність, компетентність та прозорість організаційного й фінансового забезпечення буде займатися постійна комісія Одеської обласної ради з питань культури та історичної спадщини.

Таким чином, діяльність Державного архіву Одеської області спільно із органами обласної та місцевої влади з реалізації програми захисту історичної спадщини дає певні позитивні результати та підносить розвиток архівної справи регіону на новий щабель розвитку.

Список використаних джерел та літератури

1. Закон України «Про місцеве самоврядування» [електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>

2. Закон України «Про національний архівний фонд і архівні установи» [електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3814-12>

3. Про затвердження регіональної програми «Архів – захист історичної пам'яті Одещини» на 2011 – 2015 роки [електронний ресурс] // Режим доступу: <http://region.odessa.gov.ua/Webpage.aspx?sect=Page&IDPage=30228&id=462>

4. Регіональна програма «Архів – захист історичної пам'яті Одещини» на 2011 – 2015 роки [електронний ресурс] // Режим доступу: http://archive.odessa.gov.ua/files/derjarhiv/DIALNIST/region_programs/rp_arhiv_2011-2015.pdf

ПІДГОТОВКА ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИХ МАТЕРІАЛІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗБЕРЕЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ САЙТІВ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

Андрій Потіха – науковий співробітник

Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)

PREPARATION OF INFORMATION AND ANALYTICAL MATERIALS AS A TOOL FOR PRESERVATION OF INFORMATION ON POLITICAL PARTIES WEBSITES

Andrii Potiha – Research Fellow

Vernadsky National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

The article examines the role of electronic mass media in the preparation and dissemination of information by political parties in the modern world. Highlighted is the use of information in preparation of scientific papers and analysis. Observed is the dynamics of transformation of media of the parties from paper publication to electronic publications.

Key words: sites of political parties, information resources, information dissemination political parties.

Метою даного дослідження є розкриття, на основі аналізу головних тенденцій та найбільш характерних особливостей, котрі були специфічними для функціонування засобів масової комунікації (ЗМК) за умов державної незалежності, сутності підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів як інструменту збереження інформації сайтів політичних партій.

Нині інформацію розглядають у нерозривній єдності з комп'ютерними системами, які забезпечують її збирання, реєстрацію, зберігання, передавання й перетворення. За допомогою комп'ютерів усю інформацію можна швидко одержати, «відсортувати» у заздалегідь визначеному порядку, що позбавляє необхідності переглядати стоси паперів у пошуках потрібних відомостей.

На думку М. Іншина, до основних переваг у використанні мережі Інтернет можна віднести можливість ознайомлення з необхідним друкованим або відео матеріалом у будь-який день та час, «оперативність отримання інформації, можливість ознайомлення з додатковою інформацією, суттєве збільшення аудиторії, яка виявляє інтерес до відповідного видання або телерадіоканалу; можливість оперативного встановлення зворотного зв'язку через мережу Інтернет» [2, с. 35].

Н. Вітушко також вважає, що Інтернет має велике значення в інформаційному просторі. Вона підтримує думку, що особливе місце в процесах інформатизації суспільства належить глобальній комп'ютерній мережі Інтернет – зручному, доступному джерелу інформації, який принципово змінив систему нагромадження, зберігання, поширення інформаційних ресурсів. «Інтернет перетворився на публічний ресурс глобального масштабу, і керування його використанням повинне стати одним з основних питань порядку денного інформаційного суспільства» [1, с. 258].

© Андрій Потіха

Як показують дослідження, які провела компанія InMind, кількість користувачів Інтернет щороку суттєво зростає. Станом на жовтень 2012-го р. в Україні налічувалось 19,7 млн. регулярних користувачів Інтернету серед населення віком старше 15 років. Інакше кажучи, сьогодні доступ до Інтернету вже має половина мешканців України. Згідно з даними Київського міжнародного інституту соціології (КМІС), у вересні 2013 р. уже 49.8% дорослого населення України користувалися Інтернетом, а в 2014 р. їх кількість перевищила 50%.

Цікаво те, що кількість активних користувачів Інтернету (тобто таких, які виходять в мережу кожного або майже кожного дня) теж дуже суттєва – 34% дорослого населення України чи 13,3 мільйони. У віковій групі 21-45 років частка інтернет-користувачів вже досягнула 75%, що відповідає середнім показникам країн Європейського Союзу.

Серед інших тенденцій, притаманних українській інтернет-аудиторії, дослідники відзначають зростання популярності Інтернету серед користувачів старшого покоління, а також швидке зростання кількості користувачів серед сільського населення [3].

Сучасні політики, враховуючи останні тенденції, зокрема і зростання ролі Інтернету, досить швидко створюють сайти своїх партій, надаючи оперативну інформацію, якою можуть скористатись всі бажаючі. При цьому деякі партії мають кілька сайтів і різних електронних видань, а деякі партії їх лише створюють. Зокрема, Партія регіонів, будучи при владі, мала широкі можливості впливу на громадян за допомогою різних ЗМК серед яких важливе місце займав Інтернет. Партія мала свій головний сайт і цілу мережу регіональних сайтів та електронних видань газет. Головний сайт Партії регіонів мав кілька розділів. Від інших цей сайт відрізнявся наявністю інформації про вище керівництво країни, про державну політику.

Після зміни влади вся ця інформація зникла і стала недоступною для користувачів. Натомість з'явилась зовсім інша структура сайту й інша інформація, переважно критичного плану щодо діяльності представників нової влади.

Сайти партії Блок Петра Порошенка і «Народного фронту» значно простіші і не перенасичені інформацією про діяльність вищих посадових осіб. Переважно це інформація про структуру і діяльність партії а також аналітичні матеріали в яких висвітлюється бачення політиками перспектив розвитку країни.

Досить розгалужену структуру має сайт Комуністичної партії України, насичений критичною інформацією на адресу влади і політичних опонентів, а також інформацією про саму партію та її діяльність.

Представники політичних партій пропонують зворотний зв'язок з потенційними виборцями, створюючи умови через Інтернет. Зокрема на сайті партії «Батьківщина» розміщена інформація про контакти, за допомогою яких можна зв'язатися з представниками партії в будь якому регіоні.

Сайти більшості партій мають розгалужену структуру. На цих сайтах можна знайти інформацію про події в усіх куточках України. Звичайно події висвітлюються з позиції представників партії, але на сайтах можна знайти досить багато документів, виступів (без коментарів) тощо.

Переважає більшість партійних сайтів можуть містити інформацію стосовно регіональних осередків та регіональної політики. Збереження такої інформації в перспективі дасть змогу судити стосовно підтримки і активності партії в певному регіоні і робити висновки щодо специфіки суспільно-політичних настроїв у цьому регіоні в певний проміжок часу, щодо еволюції суспільно-політичних вподобань.

Протягом 90-х рр. XX ст. політичні партії поширювали інформацію переважно за допомогою друкованих видань, які надходили до бібліотек і там зберігаються в бібліотечних фондах. Починаючи з 2002 р., кількість друкованих видань, які надходили до бібліотек, значно зменшилась. Недостатнє фінансування бібліотек спричинило скорочення замовлень на партійну пресу. В свою чергу лідери політичних партій переорієнтувались на електронні ЗМК, створюючи свої сайти і електронні версії газет. Виникла проблема обробки і збереження інформації, яка надходить до користувача через Інтернет і постійно змінюється. Інформаційно-аналітичні служби бібліотек намагаються оперативно відслідковувати і зберігати інформацію, яку поширюють політичні партії. Працівники органів державної влади Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (СІАЗ НБУВ), при підготовці консолідованих аналітичних матеріалів використовують інформацію партійних ЗМК. Усі ці матеріали зберігаються в базі даних СІАЗ. Діяльність партійних структур в усіх регіонах України узагальнювалася в щотижневику «Політичні партії в демократичному процесі», який видавався СІАЗ у 2012 р. При цьому широко використовувалась інформація партійних ЗМК. Тривалий час СІАЗ видає бюлетень оперативної інформації електронних видань «Резонанс», на сторінках якого висвітлюються події, які відбуваються в Україні і за її межами. В рубриці «Політика» значне місце приділяється політичним процесам за участі політичних партій і їхніх лідерів. Крім того, на сторінках «Резонансу» друкуються аналітичні матеріали, присвячені діяльності політичних партій. Всі ці матеріали зберігаються в базі даних СІАЗ НБУВ і представлені в електронному вигляді в онлайн-доступі на сайті інформаційно-аналітичних підрозділів НБУВ.

Отже, специфіка Інтернет обумовлює мобільність інформації в цьому середовищі, що актуалізує проблему її збереження для наступних поколінь. Ті сайти, що були – зникають, створюються інші. Інформація, доступна сьогодні, на завтра може зникнути або бути похованою під шарами новішої.

Збереження інформації сайтів політичних партій є важливою складовою формування інформаційного фонду суспільства з метою подальшого використання при підготовці наукових і науково-аналітичних матеріалів. В умовах діяльності вітчизняних бібліотек – низький рівень фінансування, недостатнє програмно-технологічне забезпечення – ефективним

інструментом збереження Інтернет-інформації партійних ЗМК є підготовка інформаційно-аналітичної продукції. У процесі створюється продукт, який містить консолідовану інформацію, що є інформаційною моделлю проблеми або явища, яке розглядається.

Утім для того, щоб інформаційний продукт повною мірою відповідав сучасним вимогам, інформаційний аналітик має добре орієнтуватись у специфіці функціонування таких ЗМК та особливостях інформації, яка ними поширюється. Фактично ідеться про той конвент, який у підсумку зберігатиметься бібліотекою і передаватиметься наступним поколінням.

Список використаних джерел та літератури

1. Вітушко Н. С. Інтернет-інформація як джерело формування сучасного бібліотечного інформаційно-аналітичного продукту [Текст] / Н. С. Вітушко // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Вип. 23 / НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. АБУ. – К., 2009. – С. 257–268.

2. Іншин М.І. Сучасний стан та шляхи удосконалення взаємовідносин органів державної влади і засобів масової інформації // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Інформаційне суспільство в Україні: інформаційно-правова культура, освіта, наука». – Суми: Довкілля. – 2008. – С. 33 – 38.

3. Кількість користувачів Інтернету в Україні досягнула майже 20 мільйонів [Електронний ресурс] / Експерт. – Режим доступу <http://blogosphere.com.ua/2012/11/01/ukrainian-internet-user-stats-2012>, вільний. Заголовок з екрана.

НАЦІОНАЛЬНЕ НАДБАННЯ У ПЕДАГОГІЧНОМУ МУЗЕЇ УКРАЇНИ ЯК ДЖЕРЕЛО НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Тетяна Ситнік – гол. зберігач фондів
Педагогічний музей України (м. Київ, Україна)

NATIONAL HERITAGE IN PEDAGOGICAL MUSEUM OF UKRAINE AS SOURCE OF SCIENTIFIC RESEARCH

Tatyana Sytnik – Chief Custodian of Funds
Pedagogical Museum of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

The article deals with the structure of the scientific object «Collection of early printed books of the Pedagogical Museum of Ukraine» (manuscripts, early printed books and rare editions of 1477–1923), which is the national treasure and one of the ways for its popularization by researches in other institutions.

Key words: national treasure, scientific researches, Pedagogical Museum of Ukraine, collections.

Роки незалежності стали часом реформ як у соціально-гуманітарній сфері в цілому, так і у музейній справі України зокрема. В Україні відбувається процес формування правових засад державного управління, що передбачає зміни у сфері культури. Музеї вважаються потужною складовою культурної, духовної, інтелектуальної інфраструктури суспільства. Цілеспрямоване державне управління музейною справою в Україні може відігравати важливу роль у створенні належних умов для реалізації інноваційних ідей у розвитку музеїв.

Музейні заклади є унікальним результатом історико-культурних досягнень цивілізаційного розвитку, що виконують специфічні, притаманні лише їм завдання: збирати, зберігати, досліджувати та популяризувати матеріальні і духовні надбання – реальні автентичні та оригінальні об'єкти людської діяльності. Саме музеї створюють можливість прямого контакту з першоджерелами знань та інформації на відміну від інших засобів масової комунікації, що і є виключно їхньою особливістю та неповторністю [3].

У 2001 році колекцію стародруків Педагогічного музею України визнано науковим об'єктом, що становить національне надбання (Постанова Кабінету міністрів України № 1709 від 19.12.2001 р.) [1, с. 64]. Науковий об'єкт, що становить національне надбання – це унікальний об'єкт, що не піддається відтворенню, втрата або руйнування якого матиме негативні наслідки для розвитку науки та суспільства. Вирішення комплексу проблем, пов'язаних зі збереженням та вивченням цього об'єкту – важливої складової культурного й інформаційного потенціалу народу, – забезпечує доступність документального спадку минулого для теперішнього і майбутнього поколінь. Водночас, належне його функціонування дає можливість науковцям України і світу ознайомитись із широким колом цінних для історії світової цивілізації джерел.

© Тетяна Ситнік

Станом на 1 січня 2015 р. науковий об'єкт «Колекція стародруків Педагогічного музею України» (рукописи, стародруки та рідкісні видання 1477–1923 рр.) налічує 4053 одиниці зберігання, складається з 10 колекцій: «Рукописи XVIII – XIX ст.», «Інкунабули», «Кириличні стародруки XVII – поч. XX ст.», «Видання гражданського друку XVIII – першої третини XIX ст.», «Стародруки латинським шрифтом XVI–XVIII ст.», «Картографічні видання XVIII – поч. XX ст.», «Розвиток наук у XIX – першій чверті XX ст.», «Журнали педагогічної та історико-культурної тематики 1834–1923 рр.», «Педагогічна україніка 1842–1923 рр.», «Українська дитяча книга 1885–1922 рр.» і є важливим інформаційним ресурсом для науковців, здобувачів та студентів.

Одним із напрямів діяльності музею є надання можливості користуватися безцінними фондovими матеріалами різним категоріям дослідників. Підставою для надання доступу відвідувачам до наукового об'єкту є лист-прохання на ім'я директора Педагогічного музею України із зазначенням досліджуваної теми. Так, протягом 2014 року звернулось за дозволом працювати із раритетними виданнями для написання дисертаційних робіт 6 науковців із Інституту педагогіки НАПН України, Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, Інституту корекційної педагогіки та психології НПУ імені М. П. Драгоманова, Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка. Співробітниками музею надано понад 130 видань, що становлять національне надбання для написання досліджень на теми: «Організаційно-педагогічні засади підготовки вчителів математики у вищих навчальних закладах України у 20–30-х рр. XX ст.»; «Проблеми корекційної педагогіки у творчій спадщині Рудольфа Генріховича Краєвського»; «Внесок А. І. Гендрихівської у розвиток суспільного дошкільного виховання (30-ті рр. XX ст.)»; «Психолого-педагогічна спадщина Януша Корчака»; «Освітньо-культурна і громадська діяльність Якова Чепіги в контексті розвитку освіти на Україні початку XX ст.»; «Професійний розвиток особистості у педагогічній системі А. С. Макаренка»; «Ідеї розвитку педагогічної майстерності вчителя в творчій спадщині О. Музиченка (1875–1937 рр.)». Основними джерелами для написання досліджень стали матеріали з колекції «Журнали педагогічної та історико-культурної тематики 1834–1923 рр.». Це понад 70 найменувань періодичних видань загальною кількістю 1648 одиниць зберігання. З-поміж них: «Атеней» (1828–1830, журнал критики, современной истории и литературы), «Библиотека для чтения» (1822–1823, журнал словесности, наук, художеств, промышленности, новостей и мод), «Вестник воспитания» (1890–1917, научно-популярный журнал), «Гимназия» (1888–1900, журнал филологии и педагоги), «Еврейская школа» (1904–1905, ежемесячный журнал, посвященный воспитанию и образованию евреев), «Журнал Министерства Народного Просвещения» (1834–1917), «Образование» (1892–1909, педагогический, литературный и научно-популярный журнал), «Педагогический сборник» (1901–1916), «Русская старина» (1870–1917,

ежемесячное историческое издание), «Русская школа» (1890–1917, общепедагогический журнал для учителей и деятелей по народному образованию), «Старые годы» (1907–1916, ежемесячник для любителей искусства и старины), «Учитель» (1861–1870, журнал для наставников, родителей и всех желающих заниматься обучением и воспитанием детей), «Художественно-педагогический журнал учителей» (1910–1914), «Школьные Экскурсии и Школьный музей» (1913–1916) та ін. Періодичні видання XIX – початку XX ст. є невід’ємною складовою вітчизняної педагогічної науки, її історії та розвитку. Водночас, ці часописи – не лише багате минуле педагогічної культури, а й жива сучасність, оскільки на їх сторінках висвітлювалися питання, що актуальні й сьогодні [4].

Значним попитом серед дослідників користується колекція «Педагогічна україніка 1842–1923 рр.», до складу якої входять твори українською мовою, незалежно від місця видання; твори друку всіма мовами, видані на території сучасної України; твори про українську освіту і науку, видані в усьому світі всіма мовами; твори педагогічної тематики, авторами яких є українці, українські установи, заклади, організації та об’єднання, видані в усьому світі всіма мовами [2, с. 66]. Зокрема, на особливу увагу заслуговують часописи: «Вільна українська школа» (К., 1917–1920), «Киевская старина (ежемесячный исторический журнал)» (К., 1884–1901), «Основа» (СПб., 1861–1862), «Світло» (К., 1910–1914), «Просвітянин-кооператор» (Ромни, 1919–1920), «Учительське слово» (Львів, 1912–1913), «Университетские известия» (1874–1913). В колекції представлено близько 150 циркулярів по управлінню Київським навчальним округом (1874–1917). Серед навчальної літератури особливо цінними є букварі: «Буквар южнорусский» Т. Шевченка (СПб., 1861), «Українська граматка» І. Деркача (М., 1861); «Рідна мова. Український буквар» О. Базилевича (Полтава, 1907), «Український буквар по підручнику А. Потебні» С. Русової (К., 1919); читанки: «Руска втора читанка для шкіл народних в Буковині» (Відень, 1880), «Рідна школа. Читанка III.» С. Черкасенка (Львів, 1919); підручники: «Позашкільна освіта. Засоби її переведення» (К., 1917) та «Дошкільне виховання» С. Русової (Катеринослав, 1918), «Лічба й міра. Арифметика в звязку з початками геометрії. Для трудової школи або самонавчання» К. Лебединцева (К., 1921), «Родная нива. Задачи для самостоятельных письменных упражнений. Пособие при изучении русского языка в начальных училищах. Ч. I» Т. Лубенця (К., 1890), «Словарь украинского языка» Б. Грінченка (К., 1907–1909) та ін. [4].

Варто відзначити, що понад 40 видань із колекції «Педагогічна україніка 1842–1923 рр.» стали основою для написання досліджень на теми: «Педагогічна діяльність Софії Русової», «Діяльність чехів, які проживали у м. Києві та області в кінці XIX – початку XX століття», «Компаративний аналіз повсякденного життя працівників освіти міста Києва у 19–20 століттях». Над вище зазначеними темами працювали: науковий співробітник Музею видатних діячів української культури Лесі Українки, Миколи Лисенка, Панаса Саксаганського, Михайла Старицького; член Українсько-

чеського культурно-освітнього товариства «Вишеград»; учениця Українського гуманітарного ліцею Київського національного університету імені Тараса Шевченка. А джерельна база колекцій «Розвиток наук у XIX – першій чверті XX ст.», «Журнали педагогічної та історико-культурної тематики 1834–1923 рр.» та «Педагогічна україніка 1842–1923 рр.» стали цінним матеріалом для співробітників кафедри загальної психології факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка під час написання колективної монографії на тему «Встановлення і розвиток психології в Київському університеті (1834–2013 рр.)».

Таким чином, упродовж 2014 року учнями, студентами, аспірантами, науковцями та фахівцями різних галузей опрацьовано понад 170 видань колекцій «Розвиток наук у XIX – першій чверті XX ст.», «Журнали педагогічної та історико-культурної тематики 1834–1923 рр.» та «Педагогічна україніка 1842–1923 рр.», які є складовою наукового об'єкту «Колекція стародруків Педагогічного музею України» (рукописи, стародруки та рідкісні видання 1477–1923 рр.), що становить національне надбання. Своєю тематикою і змістом видання цих колекцій висвітлюють важливі події і факти історії, видавничої справи та діяльності видатних людей, віддзеркалюють розвиток знань у різних галузях науки, становлять великий інтерес при вивченні історії наукових дисциплін: педагогіки, філософії, психології, мовознавства, математики, фізики, географії, ботаніки, медицини тощо. Отже, видання описаних колекцій дають нове осмислення процесів духовно-культурного та суспільно-політичного розвитку України і є безцінним джерелом наукових досліджень.

Список використаних джерел та літератури

1. Гайдей В. Праці вчених-математиків у колекції стародруків Педагогічного музею України / В. Гайдей, О. Міхно // П'ятнадцята міжнародна наукова конференція ім. акад. Михайла Кравчука, 15-17 травня. 2014 р., Київ: Матеріали конф. Т. 4. Історія та методика математики. – К.: НТУУ «КПІ», 2014. – С. 64–65.
2. Гайдей В. Підручники з математики у колекції «Педагогічна україніка 1842–1923 рр.» Педагогічного музею України / В. Гайдей, Т. Ситнік // П'ятнадцята міжнародна наукова конференція ім. акад. Михайла Кравчука, 15-17 травня. 2014 р., Київ: Матеріали конф. Т. 4. Історія та методика математики. – К.: НТУУ «КПІ», 2014. – С. 66–67.
3. Науково-дослідна робота Черкаського обласного краєзнавчого музею. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://museum.dp.ua/article0145-2.html>
4. Національне надбання. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pmu.in.ua/category/natchionalne_nadbannya/

**КОЛЕКЦІЯ «ПЕДАГОГІЧНА УКРАЇНІКА, 1842–1923 рр.»
У ФОНДАХ ПЕДАГОГІЧНОГО МУЗЕЮ УКРАЇНИ**

Олег Сівков – науковий співробітник
Педагогічний музей (м. Київ, Україна)

**COLLECTION «PEDAGOGICAL UKRAINIKA (1842 – 1923)» IN THE
FUNDS OF THE PEDAGOGICAL MUSEUM OF UKRAINE**

Oleg Sivkov – Research Fellow
Pedagogical Museum (Kyiv, Ukraine)

This report is dedicated to the history of Pedagogical museum of Ukraine; the history and the content of the collection Pedagogical Ukrainika (1842–1923).

Key words: conference, museum, collection, section, edition.

Педагогічний музей в Києві існує понад сто років. Він почав діяльність в 1902 р. Основу його колекції склали учнівські твори, вироби ремісничого, прикладного характеру, представлені Київським учбовим округом на виставці в Нижньому Новгороді.

В 1912 р. у Педагогічного музею з'явилося власне приміщення – будинок, зведений за проектом архітектора Павла Альошина. Кошти на цю справу, за проханням попечителя Київського учбового округу, виділив голова біржового комітету, меценат Семен Могильовцев. Первісно організація називалася Педагогічний музей імені цесаревича Олексія, тому що будинок був закладений в день іменин цієї особи. Спочатку Музей займав усю площу споруди.

Протягом кількох десятиліть тут розміщувалися різні організації, в тому числі Музей Леніна (до 1982 р.) та Будинок учителя. В 1987 р. в Будинку учителя остаточно формується експозиція Педагогічного музею.

Фонди Педагогічного музею України складаються з предметів матеріальної та духовної культури, зокрема, з десяти колекцій друкованих видань.

В цій доповіді ми спробуємо дати уявлення про колекцію «Педагогічна україніка, 1842–1923 рр.».

Колекція «Педагогічна україніка» – частина наукового об'єкту «Колекція стародруків Педагогічного музею України» (рукописи, стародруки та рідкісні видання 1477–1923 рр.). Вона має два розділи: періодичні видання українською, іноземними мовами та «Наукова, навчальна, навчально-методична, художня література».

Періодичні видання: «Вестник опытной физики и элементарной математики», «Вестник Юго-западной и Западной России. Историко-литературный журнал», «Вільна українська школа», «Волинский историко-археологический сборник», «Гасло», «Ежегодник Коллегии Павла Галагана», «Журнал Юго-Западного отдела Императорского русского географического общества», «Западно-Русская начальная школа», «Записки соціально-

економічного відділу», «Известия Киевского Коммерческого Института», «Киевская старина», «Киевские Епархиальные ведомости», «Літературно-науковий вісник», «Мир труда», «Народный учитель», «Основа», «Подільська воля», «Приложения к Университетским известиям», «Пролетарська освіта», «Просвітянин-кооператор», «Путь просвещения», «Радянська освіта», «Сборник Харьковского Историко-Филологического общества», «Сборник статей по классической древности», «Світло» (передано з Держаної історичної бібліотеки УРСР), «Указатель к Циркуляру по Киевскому учебному округу», «Украинская жизнь», «Университетские известия», «Учительське слово», Циркуляр по управлению народными училищами, Циркуляр по управлению Киевским учебным округом, Циркуляр по Харьковскому учебному округу, «Читальня», «Чтения в Историческом обществе Нестора Летописца», Beregmeguei Tanugy, Bukowiner Padagogische Blatter.

Періодичні видання, що склали колекцію «Педагогічна україніка», надходили до фондів Педагогічного музею з різних джерел протягом 1970-х–90-х рр.

«Университетские известия» передані Педагогічному музею Державною історичною бібліотекою УРСР в 1984 р. «Университетские известия» - збірка матеріалів, що стосуються діяльності Університету Св. Володимира в Києві. Ця збірка виходила з університетської типографії з середини 19-го ст. Номер «Известий» поділяється на дві частини: офіційну та неофіційну. Менша за обсягом офіційна частина складається з протоколів засідань університетської ради, списків студентів. Неофіційна частина – лекції, педагогічні твори, відгуки на рецензії, звіти. У січневому номері 1974 р. ми знаходимо такі матеріали, як лекція доцента Фортінського «Розвиток папської влади в середні віки», твір професора Кістяковського «Підручник кримінального права», звіт про закордонну мандрівку кандидата Єрмакова. Крім того, в кінці номеру є «Доповнення».

«Волынский историко-археологический сборник» (1896 р.) переданий Педагогічному музею Житомирським педінститутом.

Циркуляр по управлению Киевским учебным округом (листопад 1906 р.) переданий Педагогічному музею Музеєм книги і друкарства. Циркуляр – щомісячна збірка наказів, розпоряджень, повідомлень, що мають відношення до діяльності учбових закладів Російської імперії різних ступенів: гімназій, семінарій, університетів. Номер за листопад 1906 р. поділяється на кілька розділів: «Именные высочайшие указы», «Высочайшие повеления», «Министерские распоряжения», «Распоряжения окружного начальства», «Официальные известия». Циркуляр містить інформацію про відкриття учбових закладів, вступ, права учнів, виплати. Накази і розпорядження стосуються не лише учбових закладів, але також приватних осіб, що пов'язані із цими організаціями.

Серед одиниць зберігання розділу періодики є кілька номерів «Ежегодника Коллегии Павла Галагана». Це звіт про діяльність протягом

року Колегії Павла Галагана, приватного навчального закладу, заснованого в Києві в 1871 р. полтавським поміщиком Григорієм Галаганом в пам'ять про його сина Павла. Колегія, розрахована на 70 учнів, давала ґрунтовну гуманітарну освіту, готувала молодих людей до вступу до університету. Подібні звіти про роботу навчальних закладів не були рідкістю наприкінці 19-го – на початку 20-го ст. «Ежегодник Коллегии Павла Галагана» виходив з 1895 р. На початку номеру за 1908 р. представлені списки членів правління закладу, викладачів, учнів, аналіз занять. Далі – тексти для позакласного читання, інформація економічного характеру і т. п. З'являються відомості і про такі події, як поїздка випускників Колегії до Сокиренців, де розташовувався маєток Галаганів. «Ежегодник» дає доволі повне поняття про різні сторони діяльності навчального закладу.

«Киевские Епархиальные ведомости» (1914 р.) передані Педагогічному музею Державною історичною бібліотекою УРСР в 1985 р.

Журнал «Просвітянин-кооператор» (1919-20 рр.) переданий Педагогічному музею Центральною науковою бібліотекою в 1979 р. «Просвітянин-кооператор» був заснований в Україні в 1919 р. як культурно-просвітній журнал. Він виходив двічі на місяць. В журналі з'являлися матеріали різних жанрів, напрямів. Номер за січень 1920 р. відкривається вступним словом від редакції, в якому намічені цілі видання, віршами автора, що називає себе Івась, оповіданнями О. Уайлда «Соловей і троянда» та «Судилище». Далі читач знаходить статтю С. Русової «Про національну школу», статтю М. Грушевського «Як виникли назви «Україна», «Український». Значну частину номеру займають матеріали політичної, економічної тематики. Це такі статті, як «Економічне життя на Україні в 1919 році» М. Хуторяньського, «Завдання Кооперативного Страхового Союзу» В. Ганчеля. Автори торкаються різних аспектів життя сільськогосподарських кооперативів, таких, наприклад, як організація вечірок, свят, театральних вистав, кіносеансів (стаття В. Сазонова «Культурно-просвітня робота кооперації в 1918 р.»). Журнал виходив у Ромнах. В кінці січневого номеру за 1920 р. чимало уваги приділяється саме роменським кооперативам. Статті в «Просвітянині-кооператорі» написані лаконічною, прозорою, максимально зрозумілою мовою.

Розділ «Наукова, навчальна, навчально-методична, художня література» поділяється на тематичні групи: «Біологія», «Видання іноземними мовами», «Географія», «Історія», «Культурологія», «Література», «Математика», «Педагогіка», «Психологія», «Словесність», «Фізика», «Хімія». Кожна група має відношення до тієї чи іншої галузі знання. Більша частина видань тематичних груп – підручники, звіти про діяльність навчальних закладів.

Цікава одиниця зберігання даного розділу – невелика за обсягом книга Івана Франка «Дантова друга любов», що вийшла в 1913 р. у Львові з друкарні І. Айхельбергера. Вона належить до серії «Міжнародна Бібліотека». Книги цієї серії редагував і фінансував Франко. В даному випадку ми бачимо відомого українського поета, прозаїка в якості дослідника літератури. Книга

починається з розповіді про кохану італійського поета Беатріче, її смерть, зустріч Данте з іншою жінкою, якій він присвятив кілька канцон. Ці твори в перекладі українською – «Гарна, а немилостива», «Жорстока», «Любов не спить і в зимі», «Така гарна, а така холодна», «Камяне серце», «Невмолима», «Відкинений на віки», «Нова любов», «Похвала любови» – складають основну частину видання. Після кожної канцони Франко розміщує короткий коментар, пов'язаний із побудовою поетичного твору або із деталями життя його автора. Ці коментарі не мають наукового характеру. В цілому текст книги нагадує есе – вільної форми роздум.

У розділі також зберігається перша збірка оповідань Василя Стефаника «Синя книжечка», випущена львівським видавництвом «Відродження» в 1914 р. До збірки увійшли всі твори першого видання, крім оповідання «Портрет» (за словами упорядників, тому, що в ньому не зображене селянське життя). Книгу відкривають фотографія письменника і невелика передмова, в якій представлені вкрай стисла інформація про Стефаника та роздуми про мовний вплив його творів. Між передмовою і оповіданнями вміщена стаття «Кілька уваг про мову творів В. Стефаника». Її поява викликана специфічністю покутського говору, яким користуються персонажі Стефаника, бажанням полегшити працю читача. В ній розбираються фонетичні особливості мови оповідань цього автора. В кінці книги знаходиться розділ «Пояснення менше зрозумілих слів» – маленький словник.

До розділу «Наукова, навчальна, навчально-методична, художня література» належить видана товариством «Дзвін» в серії «Українська педагогічна бібліотека» книга практика, теоретика української педагогіки Софії Русової «Позашкільна освіта. Засоби її переведення». Згідно із підзаголовком, це збірка лекцій, прочитаних Русовою на позашкільному факультеті Київського педагогічного інституту. Насамперед Русова доводить необхідність позашкільної освіти. В лекціях вона звертається до історії позашкільної освіти в Російській імперії, деяких європейських країнах, до проблеми популяризації книг, влаштування вечірніх шкіл, відвідування музеїв.

В грудні 2014 р. колекція Педагогічного музею України «Педагогічна українка, 1842–1923» містила 890 одиниць зберігання.

Список використаних джерел та літератури

1. Ежегодник Коллегии Павла Галагана. – 1908. – 52 с.
2. Просвітянин-кооператор. – 1920. - №1-2. – 72 с.
3. Русова С. Позашкільна освіта. Засоби її переведення / С. Русова// К.: «Дзвін», 1917. – 88 с.
4. Стефаник В. Синя книжечка /В. Стефаник// Львів: «Відродження», 1914. – 56 с.
5. Циркуляр по Киевскому учебному округу. – 1906. – №11. – 747 с.
6. Университетские известия. – 1974. – №1. – 230 с.
7. Франко І. Дантова друга любов /І. Франко// Львів: Друкарня І. Айхельбергера, 1913. – 33 с.

«ЖУРНАЛИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ ТЕМАТИКИ 1834–1923 рр.» ПЕДАГОГІЧНОГО МУЗЕЮ УКРАЇНИ

Кіра Степанович – наук. спів., аспірант університету Альмерії (Іспанія)
Педагогічний музей України (м. Київ, Україна)

EDUCATIONAL, HISTORICAL AND CULTURAL JOURNALS (1834– 1923) OF THE PEDAGOGICAL MUSEUM OF UKRAINE

Kira Stepanovych – Research Fellow, postgraduate student of the University of
Almeria (Spain)
Pedagogical Museum of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

This article describes the collection of educational, historical and cultural journals(1834–1923), its composition, especially the preservation and use.

Key words: collection, memory, journals, museum, national heritage.

Етнічне минуле формує сучасні відносини. Національна пам'ять, яка несе в собі знання про це минуле у поєднанні з соціально-політичними механізмами, здатна мобілізувати велику кількість людей, викликати у них почуття спільної мети.

Етнічні спільноти не можна звести до простої сукупності індивідів зі спільними характерними рисами або місцем проживання. Значно більше для колективної ідентичності міститься в спільних вартостях і правилах, пам'яті і символах. Саме такі культурні складники як пам'ять, вартості, символи сприяють згуртованості спільноти, становлять кістяк колективної безперервності і відмінності. При цьому кожне покоління під впливом зовнішніх подій та внутрішніх перебудов, колективні традиції і пам'ять може наповнювати новими культурними складниками.[2, с. 24–25]

Пам'ять неодмінно пов'язана з історією, адже її головне завдання полягає в переосмисленні минулих подій та досвіду з метою конструювання індивідуальної чи колективної ідентичності. Колективна історична пам'ять сприяє об'єднанню поколінь спільними міфами, традиціями, віруваннями, уявленнями про минуле[1, с. 26].

Одним з засобів збереження пам'яті є музеї. Зокрема Педагогічний музей України. Один з найстаріших музеїв України, що розпочав свою роботу ще у 1902 р. Створений він був з метою «дати працівникам нижчої і середньої школи можливість наочно, на зразках чи друкованих джерелах ознайомлюватися з найкращою постановкою навчально-виховної справи, а також з історією школи та її сучасним станом в Росії і закордоном. Таким чином, музей має з одного боку сприяти нагальним практичним потребам викладання, з іншого – забезпечити теоретичну, наукову розробку навчально-виховних питань» (Положення про Педагогічний музей при Управлінні Київським навчальним округом ЦДІА України, ф. 730, оп. 1, од. зб. 294, л. 62–63, 1901).

«Журнали педагогічної та історико-культурної тематики 1834–1923 рр.» – складова наукового об'єкту «Колекція стародруків Педагогічного музею

України», що становить національне надбання. найменувань періодичних видань загальною кількістю 1648 одиниць зберігання.

Науковий об'єкт, що становить національне надбання – це унікальний об'єкт, що не піддається відтворенню, втрата або руйнування якого матиме негативні наслідки для розвитку науки та суспільства.

Періодичні видання XIX – початку XX ст. є невід'ємною складовою вітчизняної педагогічної науки, її історії та розвитку. Водночас, ці часописи – не лише багате минуле педагогічної культури, а й жива сучасність, оскільки на їх сторінках висвітлювалися питання, що актуальні й сьогодні.

З-поміж них:

Рис.1 Журнал Атеней № 24, 1858 р.

«Атеней» (1828–1830, журнал критики, современной истории и литературы), «Библиотека для чтения» (1822–1823, журнал словесности, наук, художеств, промышленности, новостей и мод), «Вестник воспитания» (1890–1917, научно-популярный журнал), «Воспитание и обучение» (1901–1916), «Гимназия» (1888–1900, журнал филологии и педагогики),

Рис.2 Журнал Еврейская школа, сентябрь, 1904 р.

«Еврейская старина» (1909–1916, трехмесячник Еврейского Историко-Этнографического общества), «Еврейская школа» (1904–1905, ежемесячный журнал, посвященный воспитанию и образованию евреев), «Журнал Министерства Народного Просвещения» (1901–1916), «Образование» (1892–1909, педагогический, литературный и научно-популярный журнал), «Педагогический сборник» (1901–1916), «Русская старина» (1901–1916, ежемесячное историческое издание), «Русская школа» (1901–1916, общепедагогический журнал для учителей и деятелей по народному образованию), «Самообразование» (1901–1903, популярно-научный еженедельный журнал для всех), «Старые годы» (1907–1916, ежемесячник для любителей искусства и старины), «Учитель» (1861–1870, журнал для наставников, родителей и всех желающих заниматься обучением и воспитанием детей), «Художественно-педагогический журнал учителей» (1910–1914), «Школьные Экскурсии и Школьный музей».

Також в колекції представлено декілька іноземних видань, зокрема Die Bürgerschule eine pädagogisch didaktische Beitschrift (журнал громадської школи), який виходив у Відні в середині XIX – початку XX століття,

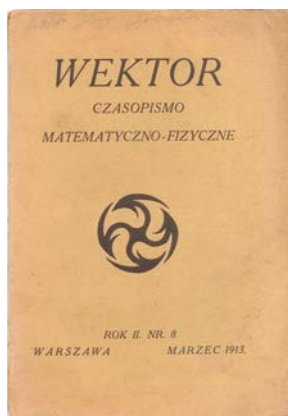

Рис.3 Журнал Wektor, березень, 1913 р.

Wektor (журнал математично-фізичної тематики).

Кожне окреме видання є своєрідною сторінкою пам'яті, що зберегла характерні риси свого часу, особливості освіти, своїх авторів.

Колекція розміщена в окремому приміщенні. Науковці, аспіранти та докторанти, студенти педагогічних навчальних закладів мають можливість користуватись журналами. Так на основі цих журналів було видано ряд статей, серед яких статті співробітників музею Малород А.Ф. «Колекція «Розвиток наук в XIX – першій чверті XX ст.» Педагогічного музею України як джерело історико-педагогічних досліджень», та Шевченко В.М. «Джерела з історії спеціальної педагогіки у колекції «Журнали педагогічної та

історико-культурної тематики 1834–1923 рр.» Педагогічного музею України».

Окремі журнали експонуються у стаціонарній експозиції, а також широко використовуються у тематичних виставках музею. Екскурсоводи педагогічного музею широко використовують періодику для унаочнення своїх розповідей. Для зручності користування була зроблена оцифровка частини журналів, доступна для гостей музею.

Робота з колекцією «Журнали педагогічної та історико-культурної тематики 1834–1923 рр.» дає можливість доторкнутись до минулого і як результат встановити зв'язок між минулим і сьогоденням дає відчуття спільних коренів і спільного майбутнього. Національна пам'ять завжди несе на собі відбиток ідеологізації та моральних оцінок. Цьому сприяє освіта, святкування визначних дат, вшанування національних міфів та символів, участь у різноманітних акціях патріотичного змісту.

Список використаних джерел та літератури

1. Трегуб О. Історична пам'ять як засіб мобілізації національної свідомості / О. Трегуб // Магістеріум. Політичні студії. – 2008. – Вип.31. – С.25–29.

2. Про затвердження Положення про порядок визначення наукових об'єктів, що становлять національне надбання : постанова Кабінету Міністрів України від 18 лютого 1997 року № 174 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/174-97-%D0%BF>

3. Малород А.Ф. Колекція «Розвиток наук в XIX – першій чверті XX ст.» Педагогічного музею України як джерело історико-педагогічних досліджень / А. Ф. Малород // Актуальні проблеми сучасних історико-педагогічних досліджень шкільної освіти : зб. тез і анотованих матеріалів XIV Всеукраїнської історико-педагогічної науково-практичної конференції, 14 листопада 2014 р., Київ. – К. : Ін-т педагогіки НАПН України, 2014. – С. 28–29.

4. Шевченко В.М. Джерела з історії спеціальної педагогіки у колекції «Журнали педагогічної та історико-культурної тематики 1834–1923 рр.» Педагогічного музею України / В.М. Шевченко // Актуальні проблеми сучасних історико-педагогічних досліджень шкільної освіти : зб. тез і анотованих матеріалів XIV Всеукраїнської історико-педагогічної науково-практичної конференції, 14 листопада 2014 р., Київ. – К. : Ін-т педагогіки НАПН України, 2014. – С. 49–50.

**ФОНД ЕМІГРАЦІЙНИХ ЧАСОПИСІВ ВІДДІЛУ ЗАРУБІЖНОЇ
УКРАЇНИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО: ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ**

Оксана Супронюк – к.ф.н, ст. наук. співроб.

Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)

**THE FUND OF EMIGRANT PERIODICALS AT THE DEPARTMENT OF
FOREIGN UKRAINICA OF THE VERNADSKY NATIONAL LIBRARY
OF UKRAINE: PROBLEMS OF PRESERVATION**

Oksana Suproniuk – PhD (Philology), Senior Research Fellow
Vernadsky National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

The article is dedicated to the measures concerning preservation of periodical editions at the department of foreign ukrainica of the VNLU – in electronic and traditional media.

Key words: foreign ukrainica, Ukrainian emigration periodicals, electronic and traditional media, preservation.

Збережена історична пам'ять кожного народу є найважливішим чинником його самоідентифікації. Одним із найважливіших засобів збереження власної етнічної самобутності в іноетнічному середовищі є друковане слово. Збереження його на всіх типах носіїв інформації та забезпечення доступу до нього є одним з завдань закладів культури. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського (далі НБУВ) є головним інформаційним центром України і найбільшим в країні сховищем історико-культурних фондів, що зберігають безцінні пам'ятки історії, науки, культури та мистецтв. Вони відіграють чи не основну роль в духовному розвитку нації, розбудові її державності. Збереження історико-культурної спадщини є одним з пріоритетних напрямків в діяльності бібліотеки.

Важливою складовою фонду відділу зарубіжної україніки (далі ВЗУ) НБУВ є унікальний інформаційний масив, один з найбільших в Україні фондів періодичних видань української діаспори (320 назв, 13 640 одиниць зберігання). Крім періодичних видань основного фонду ВЗУ періодичні видання є і в двох колекціях відділу – в колекції Українського народного дому (Торонто) (177 назв, 2719 одиниць зберігання), яка була подарована НБУВ у 1992 р. українцями Канади, та в колекції Служби безпеки України (66 назв, 1339 одиниць зберігання), подарованій нашому відділу в середині 1990-х рр., після розформування спецфондів конфіскованої літератури Служби безпеки України.

Фонд формувався у відділі протягом 23 років української незалежності (основою його стало зібрання періодичних еміграційних видань – колишній спецфонд бібліотеки, який до 1991 був неприступний для пересічного читача).

Протягом багатьох років, особливо за часів панування радянського режиму в Україні, саме діаспора популяризувала Україну в світі, розвивала

науку і культуру, поширювала знання про її минуле. Як відомо, періодичні видання – це об'єкт соціальних комунікацій, вони активно впливають на суспільні відносини, розвивають глобальний інформаційний простір. Українська преса і видавництва з кінця XIX ст. виступили організуючою і об'єднуючою силою, без якої становлення й розвиток суспільно-культурного і політичного життя діаспори були б неможливі. Таким чином, значна інформація про її діяльність збереглася в періодичних виданнях, про які йде мова.

Основна частина фонду періодичних еміграційних видань ВЗУ – часописи суспільно-політичного спрямування. Географія видань – Америка, Канада, Німеччина, Австрія, Франція, Італія, Іспанія, Бразилія, Чехія, Словаччина, Угорщина, Польща, Австралія і т.д. Реєстр назв цих часописів з інформацією про відповідальність (підзаголовочними даними) сам по собі становить бібліографічну цінність.

Один з шляхів збереження подібних фондів в умовах глобальної комп'ютеризації бібліотек – це підготовка на їх основі електронних інформаційних продуктів. У ВЗУ таким продуктом є «Реєстраційно-аналітичний каталог періодичних видань відділу», який створюється на сучасному етапі. Це основна науково-прикладна робота його співробітників. Уже введено в комп'ютер в САБ Ірбіс-64 (Системі автоматизації бібліотек Ірбіс-64) 30 тисяч записів (опрацьована 71 назва журналів). На виході користувач матиме зміст цих журналів в електронному вигляді на платформі НБУВ.

Серед опрацьованих журналів, наприклад, «Вісник Союзу визволення України» (Відень), «Київ» (Філадельфія), «Книголюб» (Прага), «Літопис Волині» (Вінніпег), «Українська книга» (Філадельфія), «Дукля» (Пряшів), та інші.

На нинішньому ж етапі електронний каталог назв всіх періодичних видань відділу зарубіжної україніки приступний для користувачів у вигляді імідж-каталогу. Імідж-каталог є аналогом друкованого. Це сфотографовані каталожні картки з назвами періодичних видань. Для покращення навігації у сканованих каталогах реалізовано пошук за назвами підрозділів, назвами каталогів, роздільниками та ключовими словами.

Електронна база даних змісту періодичних еміграційних видань є дуже актуальною, оскільки це вперше подана системна інформація про наповнення рідкісних і раритетних періодичних видань, які були знищені в роки терору на території радянської України або до 1991 р. зберігалися в спецфондах і були неприступні для читачів. Ця інформація вводиться в науковий обіг вперше. Даний інформаційний продукт має велику вагу, оскільки містить в собі значні історичні, загальнокультурні, мистецькі, наукові, універсальні дані. Необхідність даної роботи зумовлена також потребою впровадження до наукового обігу вилучених через низку історичних подій із культурного та наукового обігу імен багатьох відомих українських вчених, письменників, релігійних та громадських діячів, і, разом

з тим, діяльності численних україномовних науково-культурних, освітніх центрів та інституцій, що діяли за межами материкової України.

Таким чином даний електронний продукт є першою спробою системно подати бібліографічну інформацію про наповнення раритетної та рідкісної в Україні періодики без виключень з ідеологічних, політичних та кон'юнктурних міркувань.

Інформація, яку містять періодичні видання української діаспори, необхідна науковцям, викладачам вузів, вчителям навчальних закладів, студентам та учням, і всім, хто цікавиться історією України.

З іншого боку, даний масив періодичних видань діаспори є частиною українського бібліографічного репертуару, тому розкриття його змісту необхідне для відновлення повної картини репертуару. Він необхідний в постановці нових наукових завдань, спрямованих на більш глибоке осягнення історичного та культурного поступу України та в перспективному завданні перетворення НБУВ у культурно-просвітній комплекс, що забезпечує виробництво, накопичення, використання і розповсюдження знань.

Робота по виготовленню нових інформаційних електронних продуктів ВЗУ НБУВ має фундаментальний міждисциплінарний і, разом з тим, прикладний характер. Результати роботи мають суттєве наукове та практичне значення, знаходять застосування як новий довідковий матеріал і слугують основою нових прикладних досліджень.

Розкриття змісту часописів, наявних у відділі, система створених в процесі роботи показників, сприятиме збереженню джерел інформації та забезпеченню вільного доступу до них. На базі створених відділом електронних інноваційних продуктів здійснюється довідково-інформаційне обслуговування не тільки безпосередніх, а й дистанційних користувачів в Україні та поза її межами.

Одним з заходів сприяння збереженню даного фонду є критерії відбору матеріалу для введення в комп'ютерну програму Ірбіс, в якій створюється «Реєстраційно-аналітичний каталог періодичних видань відділу». Першочерговому опрацюванню підлягають журнали, що мають особливу історико-культурну цінність, рідкісні, малотиражні видання, ті, що мають незадовільний фізичний стан, та ті, на які існує підвищений читацький попит.

Завдання збереження інформаційного змісту документу сьогодні в НБУВ вирішується шляхом оцифровування. Бібліотека бере участь у міжнародних програмах з підготовки історико-культурної та наукової цифрової спадщини, метою якої є представлення на єдиній технологічній основі всього розмаїття світової культури. Цифрова бібліотека історико-культурних фондів НБУВ представлена на її платформі [Див. також 3]. Доступ до оригіналу обмежується шляхом збільшення доступу до нього в іншому форматі. Оцифрування є один з напрямів збереження фондів у ВЗУ НБУВ. У ВЗУ започатковано програму оцифрування найбільш рідкісних і раритетних видань. Першочергово оцифровано «Шевченкіану» (твори Т. Шевченка, видані в діаспорі, та література про нього, – здійснено до 200-річчя з дня

народження поета), а також зібрання ВЗУ, присвячене історії голодомору в Україні. У перспективі оцифрування періодичних видань відділу.

Інша частина заходів покликана сприяти фізичному збереженню фондів. Існують спеціальні підрозділи НБУВ – Центр консервації і реставрації (ЦКР) НБУВ та відділ наукових технологій збереження фондів (НТЗФ ЦКР) НБУВ, які забезпечують виконання екологічного моніторингу приміщень бібліотеки і документів. Вони здійснюють контроль режимів зберігання – температурно-вологісного, санітарно-гігієнічного, світлового. Група для санітарно-гігієнічної обробки фондів виконує санітарно-гігієнічну та дезінфекційну обробку документів, знепилювання фондів.

В бібліотеці також здійснюються заходи щодо фізичного збереження документа (книжки, періодичного видання та ін.) як основного носія інформації. Частина видань фонду, пошкоджених в ході їх експлуатації, під час використання в читальних залах, подається на реставрацію у відділ реставрації (існує у складі ЦКР). До цього ж підрозділу відноситься відділ оправи, який виготовляє нові оправи і обкладинки для відреставрованих примірників.

У ВЗУ існує інструкція, яка регламентує заходи, що сприяють фізичному збереженню фондів, які повинні виконувати безпосередньо співробітники відділу: своєчасно здійснювати дрібний поточний ремонт літератури, систематично відбирати пошкоджені примірники в оправу; оформлювати повернені з оправи видання. З метою більш раціонального та зручного розміщення літератури на полицях здійснювати планомірне переміщення фонду; слідкувати за дотриманням температурно-вологісного режиму в приміщенні книгосховища. Співробітники відділу в програмі Ірбіс мають вести «Електронний журнал реєстрації термогігрометричних параметрів мікроклімату книгосховища і читального залу ВЗУ». (Дані кожного дня передаються в Базу даних моніторингу температурно-вологісного режиму НБУВ). Серед правил – дотримання санітарно-гігієнічного режиму (систематичне знепилення фонду), забезпечення чистоти у сховищах, постійне його вирівнювання, контроль правильності розміщення літератури на полицях. Є також інструкція про збереження фонду в процесі обслуговування читачів. Черговий здійснює контроль за дотриманням користувачами правил користування літературою, кожен співробітник ВЗУ несе особисту відповідальність за збереження фондів [1,2].

При виявленні пошкоджених мікроміцетами (грибками) одиниць зберігання в бібліотеці, керівники підрозділів-фондотримачів та відповідальних зберігачів фондів передають пошкоджені примірники до дезкомплексу Центру консервації і реставрації НБУВ на санітарно-гігієнічну обробку і дезінфекцію. Інструкцію про порядок передачі пошкоджених мікроміцетами документів, відповідно до документації, регламентуючої питання збереження фондів, розроблено відділом наукових технологій збереження фондів НБУВ.

Одним з пріоритетних напрямів по збереженню фондів є впровадження процесу паспортизації книжкових пам'яток та формування їх реєстру як складової частини Державного реєстру національного культурного надбання.

Зроблені перші кроки – паспортизовано книжкові колекції ВЗУ, в перспективі – паспортизація комплексу періодичних видань.

Метою здійснюваної роботи зі збереження фондів в НБУВ, і, зокрема, у ВЗУ, є створення оптимального режиму, при якому максимально довго зберігатимуться документи бібліотеки на традиційних, а також інноваційних електронних носіях інформації.

Таким чином головні завдання відділу зі збереження і належного утримання фонду періодичних видань ВЗУ є проведення систематичних комплексних обстежень фондового приміщення і стану збереження фонду періодики; прискорення процесу комп'ютеризації при створенні реєстраційно-аналітичного електронного каталогу періодичних видань; удосконалення науково-аналітичного та інформаційно-методичного супроводу створення цього продукту і його збереження; створення фонду поповнення: пошук примірників журналів, яких не вистачає, щоб заповнити лакуни і створити повні комплекти кожного періодичного видання; більш ретельний відбір рідкісних журналів для реставрації та оправи; систематична звірка наявності примірників на книжкових полицях з фондово-обліковою документацією ВЗУ. В санітарні дні обов'язковими є санітарно-гігієнічна обробка фонду, переміщення його, мікробіологічне обстеження фондів та приміщень, повітря книгосховища.

Результатом виконання цих заходів буде дотримання належних умов збереження колекції періодичних видань та її популяризації, залучення користувачів до національних і світових культурних надбань, що сприятиме формуванню національної свідомості, зростанню свідомості людей.

Всі вищенаведені заходи щодо збереження культурної спадщини, що впроваджуються в НБУВ, запис інформації з традиційних носіїв на електронні, паспортизація зібрань, покращення умов зберігання і використання фондів дозволить вирішувати проблеми їх збереження, і в кінцевому результаті розширить доступ користувачів до інформації. Нова інформаційні продукти, які з'являються в результаті кропіткої праці співробітників НБУВ і ВЗУ, сприятимуть введенню в історичний контекст маловідомих імен і подій, допоможуть науковцям у їх документальних пошуках, а також у вихованні нових поколінь українських інтелектуалів, й у боротьбі за побудову української держави на новому історичному етапі.

Список використаних джерел та літератури

1. Забезпечення фізичного збереження документних фондів Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського: Інструкція. – К., 1996. – 16 с.
2. Збереження бібліотечних і архівних фондів у несприятливих екологічних умовах: Інструктивно-методичні рекомендації // НАН України; НБУВ; Центр консервації і реставрації. – К., 2005. – 34 с.
3. Тимошенко Э. Цифровые и компьютерные технологии на страже сохранности библиотечных фондов // Наукові праці НБУВ. – Вип.22. – К., 2008.– (НАН України; НБУВ) – С.202–212.

**ДЕРЖАВНА НАУКОВА УСТАНОВА «КНИЖКОВА ПАЛАТА
УКРАЇНИ ІМЕНІ ІВАНА ФЕДОРОВА» ЯК ОСЕРЕДОК
ДОКУМЕНТАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ УКРАЇНИ**

Ольга Юрченко – к.і.н., доц.

Національний авіаційний університет (м. Київ, Україна)

**THE STATE SCIENTIFIC ORGANIZATION IVAN FEDOROV BOOK
CHAMBER OF UKRAINE AS THE HEART OF THE DOCUMENTARY
MEMORY OF UKRAINE**

Olga Iurchenko – PhD (History), Associate Prof.

National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

The article reveals the main activities of Book Chamber of Ukraine – public research institution in the field of publishing and information activities.

Key words: documentary memory, book chamber of Ukraine, publishing activities, chronicle, bibliography.

«Книжкова палата України імені Івана Федорова» – державна наукова установа у сфері видавничої справи та інформаційної діяльності, заснована на загальнодержавній власності та перебуває у сфері управління Державного комітету телебачення і радіомовлення України [1, с. 12]. Була створена вона 24 січня 1919 р. і є однією з найстаріших палат колишнього Радянського Союзу. Метою створення установи було забезпечення інтересів держави у нарощенні інтелектуального та інформаційного потенціалу, сприяння розвитку національної культури, науки, освіти, книговидавничої та бібліографічної справи; повного статистичного обліку, комплектування й зберігання всієї друкованої продукції – документальної пам'яті України; проведення книгознавчих та бібліографічних досліджень; створення баз даних бібліографічної інформації; видання бібліографічних покажчиків і науково-аналітичних оглядів [1, с. 15]. Основними напрямками наукової діяльності ДНУ «Книжкова палата України імені Івана Федорова» є: державна бібліографічна реєстрація видань України, систематизація, індексація документів, створення інформаційного ресурсу поточної та ретроспективної бібліографії; розроблення організаційних і методичних принципів державної бібліографії; централізована каталогізація видань; збирання та використання адміністративних даних, які характеризують динаміку та тенденції у видавничій справі; комплектування й збереження повного і недоторканного фонду Державного архіву друку, головного сховища всіх видів видань, випущених в Україні; розроблення та обґрунтування короткострокових і довгострокових прогнозів розвитку видавничої та бібліографічної справи; актуалізація і оптимізація Універсальної десятикової класифікації українською мовою й адаптування до інформаційних потреб України; розроблення стандартів у галузі видавничої й бібліотечної справи; вивчення книжкового ринку, його регіональних

© Ольга Юрченко

особливостей, впровадження міжнародної стандартної нумерації видань; розроблення та експлуатація бібліографічних баз даних і мереж бібліографічної інформації; впровадження нових інформаційних технологій [2].

Видавнича діяльність Книжкової палати досить плідна, до неї входять: державні бібліографічні покажчики: Літопис книг, Літопис газетних статей, Літопис журнальних статей, Літопис авторефератів дисертацій, Літопис образотворчих видань, Літопис картографічних видань, Літопис рецензій, Літопис нот; науково-практичний журнал «Вісник Книжкової палати»; довідково-інформаційні видання: Нові видання України, Друк України, Календар знаменних і пам'ятних дат; таблиці Універсальної десятикової класифікації (УДК) українською мовою; наукові, методичні, інформаційні та інші видання з різних питань видавничої і бібліотечної справи.

Міжнародна діяльність ДНУ «Книжкова палата України імені Івана Федорова», полягає у співробітництві з найбільшими бібліотеками світу, українською діаспорою, Міжнародним агентством стандартної нумерації книг (ISBN), Міжнародним агентством стандартної нумерації нотних видань (ISMN), ЮНЕСКО, Консорціумом Універсальної десятикової класифікації та багатьма іншими науковими установами світу [1, с. 52]. Одним з першочергових завдань Державної наукової установи «Книжкова палата України імені Івана Федорова» є оперативне і максимально повне інформування про неперіодичні, періодичні та продовжувані видання, що надходять до установи за Законом України «Про обов'язковий примірник документів» [3, ст. 15]. З цією метою Книжковою палатою України видається вісім поточних бібліографічних покажчиків, у яких відображаються всі види документів, що виходять друком в Україні.

Система «Літописів...» Книжкової палати створювалася впродовж багатьох років – від покажчика «Літопис українського друку», що виходив у 1924–1930 рр. до сьогодишньої розгалуженої системи поточного бібліографічного інформування, остаточно сформованої наприкінці 1990-х. У цей період до шести покажчиків «Літопис книг», «Літопис журнальних статей», «Літопис газетних статей», «Літопис рецензій», «Літопис образотворчих видань», «Літопис нот» додалося два нових бібліографічних видання: «Літопис картографічних видань» і «Літопис авторефератів дисертацій». На черзі – розроблення проекту підготовки ще одного покажчика – «Бібліографія бібліографії України».

Значна роль у розповсюдженні інформації про видавничу продукцію належить також видавничому бібліографічному покажчику книг та брошур «Нові видання України», який випускався упродовж 1958–1989 рр. і друкування якого поновлено в 1996 р. Покажчик щодавно подає інформацію про нові книжкові надходження поточного року.

Тиражі бібліографічних видань Книжкової палати України, що розповсюджуються за передплатою, отримують переважно бібліотеки, інформаційні центри України. Також бібліографічні видання можна

придбати. Державні бібліографічні покажчики сприяють поширенню відомостей про українську книжкову продукцію не тільки на теренах країни. Про певний інтерес до стану справ у видавничий галузі України з боку зарубіжних фахівців свідчить той факт, що державні бібліографічні покажчики – «Літописи» передплачують не лише установи України. За відомостями, наданими Центром формування бібліотечно-інформаційних ресурсів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, видання Книжкової палати України шляхом міжнародного книгообміну надходять до фондів зарубіжних бібліотек: Білорусь – 8, Велика Британія – 6, Канада – 4, Німеччина – 7, Польща – 3, Сербія та Чорногорія – 1, Словаччина – 2, США – 11, Тайвань – 1, Угорщина – 1, Фінляндія – 2, Франція – 3, Швейцарія – 3, Японія – 1 [4, с. 185]. На перший погляд, обсяг бібліографічних видань, що надсилаються зарубіжним замовникам, невеликий, але, навіть не зважаючи на це, можна сказати, що в такий спосіб відомості про українського видавця і видавничу продукцію виходять за межі України. Літописи подають інформацію про українську книгу без немалих додаткових затрат на її рекламування традиційними і зрозумілими для кожного учасника цього сектору діяльності засобами, оскільки бібліографічний запис – універсальна система представлення інформації про публікацію, якою послуговуються спеціалісти в усьому світі [5, с. 12]. Не менш вагомим є формування в такий спосіб позитивного образу українського інформаційного простору, популяризації наукових і культурних досягнень нації, що опосередковано впливає на сучасний стан та перспективи розвитку видавничої галузі, а відповідно і на майбутні тиражі, і на обсяг продажу продукції видавництва.

Особливої уваги, на нашу думку, заслуговує реферативний журнал – «Вісник Книжкової палати», який є дітищем установи, його гордістю та натхненням. Науково-практичний журнал «Вісник Книжкової палати» висвітлює питання книгознавства, бібліотекознавства й бібліографознавства. Публікує матеріали з питань видавничої діяльності, нормативно-правового забезпечення книговидавання і книгорозповсюдження, аналітично-статистичні огляди випуску видань в Україні, проблемні статті про розвиток ЗМІ, книжкової та бібліотечної справи, рецензії й огляди нових видань, історичні розвідки. Видається з 1996 року щомісячно.

У видавничому репертуарі Книжкової палати України існують також неперіодичні бібліографічні покажчики, які варто відмітити: «Микола Іванович Сенченко» (2000, 2005 pp.), «Борис Іллів Олійник» (2005 p.) та ін.

Щодо перспективних напрямків подальшої роботи Книжкової палати, то це:

- створення баз даних бібліографічної і повнотекстової інформації, повного електронного каталогу Державного архіву друку книг і брошур, що зберігаються в Державному архіві Палати та організація доступу до нього з бібліотек й інформаційних центрів. Цей фонд налічує майже 900 тисяч назв. Сьогодні створено службові електронні каталоги книг і брошур,

що надійшли до архіву з 1991 року. Каталоги містять бібліографічну інформацію про понад 240 тисяч видань;

- наступним завданням є оцифрування документів Державного архіву друку. У 2008 р. Книжкова палата України спільно з компанією SIA «Infodisk Media» реалізували «пілотний» проект пробного оцифрування видань з фонду Державного архіву друку – книги, газети і журнали. Якість отриманих цифрових копій цілком відповідає вимогам, що пред'являються до таких документів. Було також розроблено проект, визначено обсяг роботи, формати для збереження цифрових копій, етапи реалізації проекту;

- створення депозитарної цифрової бібліотеки. Депозитарну бібліотеку можна створити в Україні, спеціально побудувавши для неї приміщення в декількох регіонах. На першому етапі, для експериментального опрацювання ідеї, депозитарну бібліотеку можна створити в Києві на базі Державної наукової установи «Книжкова палата України імені Івана Федорова»;

- будівництво нового книгосховища. Державний комітет телебачення та радіомовлення України планує розпочати будівництво другої черги книгосховища Державного архіву друку Книжкової палати, де слід передбачити й розміщення депозитарної бібліотеки. Депозитарний фонд цієї бібліотеки поступово буде переводитись на цифрові носії інформації і стане доступним з будь-якої бібліотеки України й інших країн. Тому виконання замовлень на книги депозитарної бібліотеки може здійснюватись у режимі віддаленого доступу.

Список використаних джерел та літератури

1. Сенченко М.І. Книжкова палата України. Історія і сьогодення [Текст] / Кн. палата України. – К.: Кн. палата України, 1999. – 184 с.
2. Про Книжкову палату України [Електронний ресурс] // Офіційний сайт ДНУ «Книжкова палата України ім. Івана Федорова»: Про Книжкову палату. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrbook.net/>. – Назва з екрану.
3. Про заходи щодо створення електронної інформаційної системи «Електронний уряд»: постанова Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2003 р. № 208 [Текст] // Офіційний вісник України. – 2003. – № 14. – С. 289.
4. Про затвердження Порядку засвідчення наявності електронного документа (електронних даних) на певний момент часу: постанова Кабінету Міністрів України від 26 травня 2004 р. № 680 [Текст] // Офіційний вісник України. – 2004. – № 12. – С. 884.
5. Постанови Народи в справі уніфікації методів опису, застосовуваних в друкованих картках та органах державної бібліографії, що їх видають Книжкові Палати БСРР, РСФСР та УССР, яку скликала Публічна бібліотека СРСР ім. В. І. Леніна (Москва, 1–3 лютого 1928 р.) // Літопис українського друку. – 1928. – № 6. – С. 134–136.

ВЕБ-САЙТИ АРХІВНИХ, БІБЛІОТЕЧНИХ ТА МУЗЕЙНИХ УСТАНОВ: СТРУКТУРА, ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ, ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ СПАДЩИНИ ТА ЇЇ ЗБЕРІГАННЯ

ARCHIVE, LIBRARY AND MUSEUM INSTITUTIONS WEB-SITES: ACCESS TO NATIONAL HERITAGE AND ITS PRESERVATION

SETTING STANDARDS FOR ELECTRONIC ARCHIVING: THE TURKISH PUBLIC SECTOR EXPERIENCE

Hamza Kandur – PhD, Prof.
Marmara University (Istanbul, Turkey)

This study examines the initiatives to develop standards for managing electronic records in the Turkish public sector. The standards were developed as part of the national strategy developed by the Executive Committee of the e-Transformation Turkey Project. Over the last seven years, the standards have proved to be a useful tool for both software developers and records managers.

Key words: electronic records management, standards, public sector, Turkey.

The process of working in an electronic environment requires creating, communicating and using electronic records, as the creation of official work and creating records are simultaneous. A record is necessary to trigger any official work, while if official work is to be performed or denied, a record should be created. For work to flow, a record needs to be moved from one office to another. Thus, the transformation of work from the physical environment to the electronic one requires the management of records in an electronic environment.

In a government system, the management of records in an electronic environment may have some compatibility issues which could lead to the legal status of the records being undermined and which could hamper the sharing of records between government departments. It is also possible that the systems developed independent of standards may not meet the basic records management needs of the organisations.

The developments in computer and communication technologies has led to the development of e-work applications in organizations and public institutions. This has also brought to the surface a need for standards in creation, transmission, use, disposal and archiving environment of electronic records. At the beginning of the millennium this need was recognized and acted upon by the West. One of the earlier efforts was the standards developed by the Department of Defense (DoD) in the United States. The DoD issued a circular on *Design Criteria Standard for Electronic Records Management Software Applications* [2]. The standard defines the minimum requirements that the electronic records management application should meet in terms of system functions, interfaces and search criteria, according to the rules and regulations of the American National Archives and Records Administration (NARA). Similarly, in Europe, *Model Requirements for the*

Management Electronic Records (MoReq) was developed to guide the developers of electronic records management systems [7]. A similar standard was developed in Canada called *Records/Document/Information Management: Integrated Document Management System for the Government of Canada* [10]. The *Requirements for Electronic Records Management Systems* [9] should also be mentioned, as it was developed for the same purpose by the Public Records Office of England.

Development Electronic Records Management Standards in Turkey

The efforts to develop standards for the management of electronic records in Turkey dates back to 2003. At that time, the Prime Minister issued a circular to set up a new committee called *Executive Committee on e-Transformation Turkey*. The Committee prepared an action plan and submitted this to the Higher Planning Commission, which subsequently approved and published this action plane as a communiqué called *e-Transformation Turkey Project 2005 Action Plan* [1]. The communiqué listed 50 actions to be performed by various government departments. Action Number 37 of the Plan stated that minimum standards should be defined for the creation, registry, transmission and sharing disposition of the records created in the electronic environment in reliable and secure methods. Action Number 37 was commissioned to the General Directorate of State Archives, which subsequently outsourced this to Marmara University, Department of Information and Records Management.

In July 2005, the first version of the Reference Model for System Criteria for the management of electronic records was announced and submitted for opinions of stake holders and government departments. After the evaluation of the opinions submitted to the author, the second version of the Reference Model was published [4]. The Reference Model was later submitted to the Turkish Standards Institute and published as TS 13298: Electronic Records Management. The final step in the development process was the circular issued by the Prime Minister to all government departments indicating that any application for electronic records management bought or developed in-house by government departments should conform with the rules and regulations of TS13298. The applications that were already in operation prior to the issuance of the circular were given a two-year transition period to conform with the standard [8]. In the following years, extensive training and awareness program ensued. In April 2009, for example, 411 records managers and IT managers from government departments were given training in Ankara on the application of the standard for their planned or existing projects. An extensive survey was also performed about the use of electronic systems in government departments during these training programs and the results have been published [5].

The rules for managing public electronic records in Turkey

As mentioned above, the standard developed for the management of electronic records is based on the ERMS Reference Model designed for government departments under the jurisdiction of the Communiqué by the Higher Planning Commission. The Model defines four modules for designing ERMS. These are

System Criteria, Records Criteria, Metadata Criteria and a section concerned with conformity relationships of the Reference Model to other international reference models and standards.

The first section, system criteria, deals with the issues of filing systems, retention schedules, creation / reception of electronic records, access control, user roles and definitions, and system design and management. This section lays down the rules for system developers in terms of design issues and rules for the organizations' policy issues which are critical to the management of electronic records.

The second section defines what constitutes a record. The attributes of records are defined to ensure the integrity, authenticity, reliability and institutional context of the records. Records are defined and dealt with in three different environments; digitally born and managed electronic records, digitized electronic records and physical records. This section also defines rules for all aspects of the digitization process.

The third section identifies the metadata elements of the system. In this section, it is stated that metadata elements need to be captured before, during and after the creation of electronic records and all related contextual metadata elements regarding the filing system, organizational hierarchy and so on. The final section demonstrates the relationships with other international models and standards.

The future of the standard

In the last eight years TS13298 has been in force for all government departments. During this period, many government departments have acquired ERM software or developed it for themselves, according to the standard. To our knowledge, there is no public institution using an ERM software that does not comply with the standard. However, during this period, it has also been observed that TS13298 needs to also address three other main issues. One of these is that the standard should include rules for the transfer of records between government departments. An electronic records signed with an electronic or mobile signature should arrive to the receiving party as a record and the receiving institution should be able to include this record in its system without any extra effort. This problem has been addressed by the Ministry of Development (previously known as the State Planning Organization). The Ministry has developed a package called Electronic Correspondence Package [6] produced by ERMS when transferring a digitally signed record, sending it as a package that includes the record itself, the signature and all the necessary metadata.

The second issue is the integration of the ERM systems with e-mail applications. That is to say, when an ERMS is sending a record to an institution or an individual, the transmission process between parties needs to be registered. The Information and Communications Authority (ICTA) has developed a registered electronic mail system called KEP [3] to meet this need. The KEP system provides legal evidence for sending, transfer and reception of an electronic mail. Any institution or individual which wants to send or receive a registered e-mail should acquire an e-mail address from a licensed body which is authorized by the ICTA.

The third major issue is archiving electronic records. ERM systems have been producing and storing electronic records for some time now. The records need to be transferred to the national archives soon after creation. However, there are some questions to be addressed before the transfer of the electronic records for permanent or long-term preservation. The continuity of the legal status of the records as if they are current and the continuity of uninterrupted access to the records in terms of storage media, file formats and preservation of contextual information are crucial.

The new version of TS13298 is underway and is expected to be published by the autumn of 2015; in this version all the new issues raised will be addressed. The standard will address the management of historical electronic records as well as current records. In addition, any digitized electronic documents will also covered by the new standard.

References

1. Communiqué. Republic of Turkey. Higher Planning Commission. Decision No: 2005/5, 24 March 2005.
2. DoD 5015-2-STD. (2002). *Design Criteria Standard for Electronic Records Management Software Applications*, Assistant Secretary Of Defense For Command, Control, Communications And Intelligence.
3. Information and Communications Authority. Kayıtlı Elektronik Posta (KEP), 2011. http://www.btk.gov.tr/bilgi_teknolojileri/kayitli_elektronik_posta/index.php
4. Kandur, H. (2006). *Elektronik belge yönetimi sistem kriterleri referans modeli* (2. bs). [Reference Model for Electronic Records Management Systems Criteria, 2nd ed.], Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
5. Kandur, H. (2011). *Türkiye’de Kamu Kurumlarında Elektronik Belge Yönetimi: Mevcut Durum Analizi ve Farkındalığın Artırılması Çalışmaları*. [Electronic Records Management in Public Institutions in Turkey: Analysis of the Current Status and Efforts to Increase Awareness]. *Bilgi Dünyası*, 12(1), 2-12.
6. Ministry of Development. E-Yazışma Projesi Paket Yapısı [E-correspondence project package structure]. Devlet Planlama Teşkilatı Bilgi Toplumu Dairesi Başkanlığı, 2011.
7. MoReq2. (2008). Model requirements for the management of electronic records, MoReq2 Specification Update and Extension, Prepared for the IDA Programme of the European Commission.
8. Prime Minister’s Office Circular n Electronic Records Standards. Circular Number 2008/16, Published on the Official Gazette 16 July 2008, issue 26938.
9. PRO. (2002). *Requirements for electronic records management systems*. 4 vol. London: Public Record Office.
10. RDIM. (1996). Records/Document/Information Management: Integrated Document Management System for the Government of Canada, Information Management Standards and Practices Division, National Archives of Canada.

ОФІЦІЙНИЙ САЙТ МІСТА ОДЕСИ ЯК ДЖЕРЕЛО ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ МІСЬКОЇ ГРОМАДИ

Тетяна Бевз – д.і.н., проф., головний наук. співроб.

Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України
(м. Київ, Україна)

OFFICIAL SITE OF ODESSA AS A SOURCE FOR THE STUDY OF URBAN COMMUNITY

Tatiana Bevz – Doctor of Sciences (History), Prof., Chief Research Fellow

I.F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of
Ukraine (Kiev, Ukraine)

The article analyzes the official website of the City Council of Odessa. Analyzed are its documents outlined the main headings. Shown is the activity of the urban community on sites.

Key words: official site, Odessa, City Council, city community, documents.

Сучасні інформаційні технології значно розширили можливості передачі та зберігання інформації і документів, а також відкрили нові джерела для доступу і інформування громадян, територіальної громади міста про діяльність місцевих органів влади. Значна роль у цьому належить офіційним сайтам міських рад. Офіційний сайт міської ради Одеси було відкрито 16 березня 2006 р. Важливою особливістю нового сайту стало існування російської, української та англійської версій. Станом на квітень 2007 р. він знаходився на першій сторінці пошуку у першій десятці найпопулярніших порталів «Яндекс». Щодня реєстрували до десяти тисяч відвідувань з різних куточків світу. 700 користувачів Інтернету підписалися на новини офіційного сайту Одеси і щодня одержують інформацію на власну електронну пошту [1]. Лише за рік роботи сайту було створено понад 8000 сторінок, які містили інформацію про роботу Одеської міськради, її виконавчих органів, напрями їх діяльності, структуру, повноваження, години прийому, розміщені переліки та зразки документів, необхідні для отримання дозволів та послуг, порядок надання соціальної допомоги, субсидій і т.д. З моменту відкриття і до кінця 2013 р. (дані за 2014 р. ще не оприлюднені) було створено понад 56 тисяч текстових Інтернет-сторінок [2]. Одна сторінка сайту може містити до трьохсот сторінок друкованого тексту і тисячу фотографій. Щоденно на сайті, крім новин, з'являються близько п'ятдесяти документів на різноманітні теми (нормативні акти, розпорядження, ухвали, аукціони, розвиток туризму та інші).

Забезпечення відкритості діяльності органів місцевого самоврядування, прозорості прийняття та виконання рішень, взаємодія громадян і органів влади за принципом зворотного зв'язку визнанні найважливішими цілями функціонування сайту (www.odessa.ua). Вміле використання сайту розкриває значні ресурси для дослідження діяльності міської ради, її голів упродовж тривалого періоду, міської громади, органів місцевого самоврядування,

громадських організацій, політичних партій, історії міста, місць історичної пам'яті, культури.

На сайті можна почерпнути інформацію про керівництво міста, Одеську міську раду, депутатів, депутатські фракції, виконавчий комітет, організаційну структуру районних адміністрацій, департаментів, управлінь, служб та комунальних підприємств Одеської міської ради, їх функції та повноваження.

Цінними для дослідження є локальні офіційні документи: «Статут територіальної громади міста Одеси», Рішення Одеської міської ради №130-XXIII від 29.06.1999 р. «Про затвердження змісту та опису герба і прапора територіальної громади міста Одеси», Рішення Одеської міської ради №197-XXIV від 26.07.02 р. «Про адміністративно-територіальний поділ міста Одеси», Рішення Одеської міської ради № 3374-XXIII від 14.01.02 р. «Про органи самоорганізації населення в місті Одесі», «Положення про органи самоорганізації населення міста Одеси», Рішення Одеської міської ради №4831-IV від 09.11.2005 р. Про затвердження Концепції розвитку участі молоді та неповнолітніх дітей у вирішенні проблем територіальної громади міста на 2005–2015 рр. «Молода громада», «Концепція розвитку участі молоді та неповнолітніх дітей у вирішенні проблем територіальної громади на 2005– 2015 рр. «Молода громада» та інші.

База нормативних документів є найбільш повним електронним архівом документів міської влади, у відкритому доступі, яка містить рішення Одеської міської ради, її виконавчого комітету, розпорядження Одеського міського голови та проекти рішень, нормативно-правові акти, форми та зразки документів для отримання послуг, що надаються відповідними органами; порядок денний відкритих засідань; звіти про діяльність; відомості про регуляторну діяльність; міські програми у відповідній сфері; відомості про проведення закупівлі товарів (робіт, послуг); порядок опрацювання запитів на інформацію; розклад роботи та графік прийому громадян; роз'яснення з питань отримання послуг та пільг тощо. З метою детального вивчення громадської думки одеситів з актуальних питань соціально-економічного та суспільно-політичного життя міста проводяться моніторингові соціологічні дослідження, результати яких розміщуються на офіційному сайті міста. Увійшли у практику прямі трансляції на сайті засідань Одеської міської ради та її виконавчого комітету, а також значущих подій, які відбуваються у великій залі Одеської міської ради.

З новин офіційного сайту можна дізнатись про найважливіші події міста та роботу місцевих органів влади, муніципальні програми та проекти розвитку міста, про заходи, які відбулися за участю міського голови, керівників міськради та її виконавчого комітету, отримати роз'яснення з актуальних питань та дізнатися про обговорення нових проектів та рішень місцевої влади. Для експорту новин Офіційного сайту Одеси в новинні стрічки різних інформаційних агентств та пошукових систем Інтернету було розроблено програмне забезпечення.

Нові спеціальні розділи офіційного сайту Одеської міської ради створюються з урахуванням потреб громадян, що постійно вивчаються. Насамперед, це «Оплата комунальних послуг», де можна перевірити стан своїх рахунків з комунальних платежів, а також сплатити в Інтернеті будь-які послуги, навіть такі, як: оплата за телефон, штрафи ДАІ, грошові перекази. Офіційний сайт є єдиним серед сайтів міських адміністрацій України, що надає можливість оплати комунальних та інших послуг прямо на сайті [3].

Коаліція громадських організацій міст України «Гідна Україна», яка вивчала стан інформування громадян органами місцевого самоврядування про свою діяльність за допомогою мережі Інтернет визнала революційним на ринку Інтернет-послуг та електронного самоврядування України ще у 2009 р. оплату комунальних послуг в режимі «On-line» на офіційному сайті Одеської міської ради. У підсумкових матеріалах дослідження, в якому було проаналізовано роботу офіційних веб-сайтів 176 міст обласного і республіканського значення, 24 областей України та Автономної Республіки Крим, інноваційний підхід офіційного сайту міста Одеси до процесу оплати комунальних послуг було відзначено як кращу практику [3].

З метою оперативного реагування на звернення одеситів на одне з пріоритетних місць сайту винесений розділ «Звернення громадян». Важливою складовою щорічних програм підтримки інформаційної сфери міста Одеси упродовж останніх років стало створення та функціонування Єдиного центру звернень громадян («ЄЦЗГ»), який діє з 2011 р. Таким чином, завдяки безпосередньому спілкуванню з одеситами та за допомогою відповідного програмного забезпечення в Одесі почала формуватися база даних, яка дозволяла оперативно реагувати на актуальні та проблемні питання, які турбують громадян та стосуються життєдіяльності міста і міської громади.

Інтерес представляють і картографічні ресурси офіційного сайту Одеси. Карти-схеми включають не лише традиційну інформацію про вулиці, але й відомості про міський транспорт, готелі, пам'ятки, підприємства. Карти характеризуються великою кількістю тематичних шарів і їх інформативністю: «Пам'ятники та об'єкти культурної спадщини», який містить «Пам'ятки національного значення» (42 об'єкти) і «Пам'ятки місцевого значення» (1312 об'єктів); «Фотоальбом фасадів будинків»; «Історична картографічна спадщина Одеси» (1794–1917 рр.), «Генеральний план Одеси» та багатьох інших розділів. Внесено дані щодо 164000 будівель і споруд. Оновлено розділ адресного реєстру до 90000 номерів будинків і 1705 вулиць на 4300 кварталах із загальною кількістю будівель більше 164000. До топографічної основи карти додано 14 приміських населених пунктів. Статистика відвідувань картографічного ресурсу налічує до 55 тис. переглядів на тиждень. Географія відвідувачів – Україна – 83%, РФ – 8%, США – 5%, Молдова – 1%, Німеччина – 0,5 % [2]. Середній час, проведений на картографічному розділі сайту – 27 хв. Динаміка залучення нових користувачів близько 7 % [2].

Увесь час здійснюється робота з модернізації і оновлення сайту. Черговою роздинкою була «Віртуальна Одеса» Odessa 360.net, завдяки якій Одеса стала першим містом в Україні, яке увійшло у світову систему віртуальних міст в пошуковій інтернет-системі Google. З урахуванням новітніх світових розробок була створена принципово нова технологія виготовлення віртуальних турів Одесою (об'ємних панорамних зображень) з можливістю спостерігати об'єкти і події повертаючи зображення на 360 градусів. На сайті викладені цілі віртуальні екскурсії. У даний час проект налічує близько 1000 віртуальних панорам та екскурсій.

З 2008 р. діє розділ «Веб-камери», за їхньою допомогою відвідувачі з різних куточків світу мають можливість побачити, що відбувається на багатьох центральних вулицях міста.

На головній сторінці сайту у рубриці «Актуально» представлено дві надзвичайно актуальні для сьогодення рубрики «Допомога армії» і «Як поводитися у надзвичайних ситуаціях», презентовано інтерактивну карту захисних споруд Одеси [4].

Інтернет-рейтинг (PageRank – PR) сайту Одеси складає 6 одиниць (Києва, Львова, Харкова, Донецька та Вінниці – 5, а Дніпропетровська – 4) [2]. Цей показник дорівнює показнику найпопулярніших сайтів України.

27 лютого 2015 р. в мерії Одеси відбулася презентація системи електронного управління містом, мета якої – полегшити взаємодію між органами міської влади та громадянами міста, бізнесом, співробітниками структурних підрозділів Одеської міської ради, депутатами і різними державними структурами [5].

Таким чином, зазначимо, що офіційний сайт міської громади Одеси є повноцінним джерелом інформації і документованою інформацією, яка охоплює широке коло питань щодо діяльності міста, територіальної міської громади, органів місцевого самоуправління, місць колективної пам'яті, найактуальніших питань сьогодення і майбутнього, демонструє включенність одеситів у міський простір.

Список використаних джерел та літератури

1. Столяров І. В Одесі проведено всеукраїнський семінар для журналістів [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://omr.gov.ua/ua/news/6824/>
2. Звіт про роботу департаменту інформації та зв'язків з громадськістю Одеської міської ради за 2013 рік [Електронний ресурс] – Режим доступу: omr.gov.ua/images/File/DODATKI_2014/Upravlenia/inform2013.doc
3. Звіт про результати виконання Міської програми підтримки інформаційної сфери м. Одеси на 2011 рік, затвердженої рішенням Одеської міської ради від 08.07.2011р. № 805-VI [Електронний ресурс] – Режим доступу: omr.gov.ua/images/File/DODATKI2012/ProektISPOLK12/030544_1.rtf
4. Як поводитися у надзвичайних ситуаціях [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://omr.gov.ua/ua/essential/44749/>
5. В Одесі презентована система електронного управління городом [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://1535.odessa.ua/news/v-odesse-prezentovana-sistema-elektronnoho-upravleniya-136>

ВЕБ-САЙТ МУЗЕЮ – ІНФОРМАЦІЙНИЙ ДОСТУП ДО ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРІЇ

Валентина Баталкіна – засновник музею, аспірант,

Сергій Андрєєв – програміст,

Катерина Андрєєва – методист

Запорізький музей-галерея прикладної кераміки та живописної творчості Іллі та
Олексія Бурлай (м. Запоріжжя, Україна)

MUSEUM WEB SITE AS AN INFORMATION ACCESS TO PRESERVATION OF HISTORY

Valentyna Batalkina – Founder of the Museum, postgraduate student,

Serhii Andriyev – Programmer,

Kateryna Andriyeva – Methodologist

Museum-gallery of applied ceramics and art creativity of Ilya and Alexey Burlai
(Ukraine, Zaporozhye)

The article reveals the importance of development of information resources technologies for preservation of historical and cultural heritage in technical museums of Ukraine. Web site www.museum-gallery.org informs of the museum creation and activity in an old building.

Key words: creative development, culture, preservation, web site, museum.

Вплив глобальної комп'ютерної мережі Інтернет на сучасний світ не має історичних аналогів. Його сьогодення – це початок епохи електронного проникнення у всі сфери людського життя, це основа нової філософії і нової ділової стратегії. Інтернет і WWW ввійшли в наше життя, і нам уже важко уявити свою діяльність без них. WWW – це величезний набір гіпертекстових документів, які дякуючи Інтернету доступні в різних містах світу. Створення Web-сайтів є однією із важливих технологій розробки ресурсів Інтернет. Web-сайт – це інформаційний ресурс, що складається із пов'язаних між собою гіпертекстових документів (Web-сторінок), розміщених на Web-сервері і має індивідуальну адресу. Web-сторінка являє собою текстовий файл з розширенням *.htm, на якій містить текстову інформацію і спеціальні команди HTML-коди, що визначають в якому вигляді ця інформація буде відображатися у вікні браузера. Вся графічна, аудіо та відео інформація безпосередньо в Web-сторінки не визначають в якому вигляді ця інформація буде відображатися у вікні браузера. Вся графічна, аудіо та відео інформація безпосередньо в Web-сторінку не входить і являє собою окремі файли з розширеннями *.gif, *.jpg (графіка), *.mid, *.mp3 (звук), *.avi (відео). Хороший сайт, вбираючи в себе всю корисну інформацію, є кращою візитною карткою і комерційної фірми, і музею, і освітнього закладу, працюючи на них у будь-який час доби.

© Валентина Баталкіна

© Сергій Андрєєв

© Катерина Андрєєва

Створення електронного представництва організації в мережі Інтернет – Web-сайту, є дієвим засобом реалізації комунікаційної функції організації. Web-сайт це інформаційний продукт, що представляє собою сукупність сторінок, об'єднаних за змістом і розташованих на одному Web-сервері. Завдання Web-сайту безперебійне надання різноманітних інформаційних продуктів і послуг цільовій аудиторії. Для показу своєї діяльності науково-дослідні, проектні організації, промислові підприємства, культурні та освітні установи можуть використовувати різні види сайтів: сайт-візитку, вітрину, електронний магазин (Інтернет-магазин), інформаційний сайт, корпоративне представництво, портал.

Створення веб-сайту подія, що підвищує імідж культурно-освітньої установи. Безумовно, це сучасно і престижно. Це прекрасна можливість продемонструвати всім свої досягнення, розмістити актуальну інформацію для зацікавлених осіб (студентів, абітурієнтів, викладачів, колег з інших музеїв та навчальних закладів). Це спосіб розповісти про свої успіхи і проекти на майбутнє.

На сайті можна розміщувати тексти статей, звіти про проведені заходи (в тому числі фото та відеоматеріали). Все це буде доступно мільйонам користувачів Інтернету. До основних характеристик освітніх сайтів відносяться: зміст освітнього інтернет-сайту – єдність всіх основних елементів (текстових і графічних) освітньої інформації, існуючої і вираженої у вигляді веб-сайтів, а також єдність зв'язків цих основних елементів; дизайн освітнього інтернет-сайту – процес вибору та організації графічних компонентів з прагненням досягнення певної мети, яка може бути або естетичною, або мати функціональне підґрунтя, а часто переслідувати обидві цілі; технічна реалізація освітнього інтернет-сайту – вибір компонентів, інтегрування технологій, програмних продуктів і технічних засобів для донесення освітньої інформації до користувача.

Так, веб-сайт www.museum-gallery.org Запорізького музею-галереї прикладної кераміки та живописної творчості Іллі та Олексія Бурлай виконує інформаційно-пізнавальну та творчо-виховну місію. На сайті українською, англійською, російською та німецькою мовами можливо познайомитися з проектом «Музей і школа», який проходить в приміщенні музею-галереї. В рамках проекту проходять творчі зустрічі і фестивалі, тематичні виставки і музичні концерти. Без сайту складно навіть відвідати музей-галерею, так як старе приміщення площею 70 кв. метрів, в якому розміщені музейні експозиції, знаходиться під будинком № 29 на глибині 5 метрів від сучасного асфальтового покриття по вулиці Горького в місті Запоріжжя.

Знайдене цегельне склепіння дякуючи родинній легенді, яка збереглася по роду Марії Хілтманн: «В маленькій залі з великою аркою, через яку міг проїхати вершник на коні у 1760 році знаходилася наукова лабораторія по вивченню глини. Прадід Марії Хілтманн входив до складу наукової експедиції та працювали німецькі інженери». Зараз в приміщенні колишньої наукової лабораторії розмістився музей. Л.О. Гріффен, В.О. Константинов у

науковому виданні «Український технічний музей» зазначають: «Для усіх існуючих музеїв характерним є те, що вони, як скарбниці «колективної пам'яті» людства, володіють унікальною інформацією культурного значення, що міститься у матеріальних пам'ятках минулої та сучасної епох. Зрозуміло, що чим музеї цікавіші та ближчі до життя, тим активніше вони взаємодіють із суспільством». Творчий розвиток людини, сприйняття і розуміння творчого процесу в мистецтві, музиці, історії, науці, розкриття внутрішнього творчого потенціалу особистості в старовинному приміщенні музею – головна мета проекту «Музей і школа». Від дня відкриття музею-галереї проведено 7 тематичних виставок, 5 фестивалів творчості, в яких прийняли участь більше трьох тисяч школярів, студентів, педагогів, художників, музикантів. Проведені в музеї більше 10 дитячих музикальних концертів, які дали можливість розкрити творчі здібності учасників. Формування естетичної культури особистості завжди було і буде актуальним.

Основою естетичної культури є естетичне почуття, особлива емоційна чуйність до прекрасного. Самий рух розвитку музейної справи пов'язаний з розвитком нових технологій в сьогоденній динаміці розвитку культури. Процес трансляції культурних цінностей складна і відповідальна справа. Збереження і примноження історії розвитку культури, мистецтва, науки і техніки на прикладі діяльності Запорізького музею-галереї прикладної кераміки та живописної творчості Іллі та Олексія Бурлай досліджується у вигляді опису та аналізу проведених спостережень і досліджень за 7 років роботи музею-галереї, які у вигляді інформаційних повідомлень, фото заходів проведених в музеї, розміщено на сайті www.museum-gallery.org

Як зазначають науковці у книзі «SEO. Искусство раскрутки сайтов»: «Основная цель человека при поиске – получить информацию, релевантную своему запросу. Запросы могут принимать множество разных форм. Один из самых важных элементов создания онлайн-маркетинговой стратегии для web-сайта (на базе оптимизации и рейтингов поиска) – это выработка всестороннего понимания психологии вашей целевой аудитории». Отже, досліджуючи сучасні інструментарії інноваційно-культурної діяльності музею-галереї, можемо зробити висновки, що Web-сайт є засобом не тільки реалізації комунікаційної функції, інформації культурного значення, а й засобом збереження історії Запорізького краю, розвитку культури, мистецтва, науки і техніки в музеях технічного профілю України. В історико-культурному середовищі важливим фактором є трансляція культурних цінностей.

Особливе місце в дослідженні займають практичні розробки механізму трансляції культурних цінностей, як підвалини розвитку національної культури народу України. В умовах сьогодення особливу значущість має збереження пам'яті минувшини та використання культурних надбань в новітніх технологіях. Процес розвитку системи збереження та охорони культурних цінностей і питання взаємодії музейних установ з навчальними закладами на сьогодні є актуальною і мало дослідженою проблемою.

Сучасний інструментарій та форма проведення експериментальних вправ з музичного і образотворчого мистецтва в музеї технічного профілю та інноваційний проект «Музей і школа» дає можливість дослідити музейну діяльність впродовж 7 років. Самий рух розвитку музейної справи пов'язаний з розвитком нових технологій в сьогоденній динаміці розвитку культури. Збереження і примноження історії розвитку культури, мистецтва, науки і техніки на прикладі діяльності Запорізького музею-галереї прикладної кераміки та живописної творчості Іллі та Олексія Бурлай досліджується у вигляді опису та аналізу проведених спостережень і досліджень з початку створення музею-галереї з 2008 року до сьогодення.

Досліджується процес пошуку засобів та методик трансляції культури шляхом вивчення історії образотворчого та музичного мистецтва. Завдяки дизайну екстер'єру та інтер'єру в музеї-галереї (фото представлені на сайті) створено творчу, пошукову атмосферу для розкриття духовності особистості.

Список використаних джерел та літератури

1. Баталкіна В. Музей і школа. Запорізький музей-галерея прикладної кераміки та живописної творчості Іллі та Олексія Бурлай/ В.І.Баталкіна. – Д.-Запоріжжя: АРТ-ПРЕСС, 2012. – 96 с.
2. Гендина Н.И. Использование формализованных методов при подготовке текста для веб-сайтов учреждений культуры [Текст] / Н.И. Гендина, Н.И. Колкова, О.И. Алдохина // Научные и технические библиотеки. – 2008. – № 3. – С. 29–35.
3. Гендина Н.И. Лингвистические средства проектирования контента веб-сайтов [Текст] / Н.И. Гендина // Научные и технические библиотеки. – 2008. – №3. – С. 5–14.
4. Документы ЮНЕСКО о построении информационного общества: Декларация принципов//Библиотечное дело XXI век. – 2005. – № 1. – С. 4–45.
5. Тлеукеева Р. Традиционные и электронные ресурсы: состояние, проблемы, эффективность использования [Текст]/Роза Тлеукеева // Библиотека. – 2008. – №1. – С. 15–19.
6. Шрайберг, Я. Л. Библиотека, электронная информация и меняющееся общество в информационном веке [Текст] / Я.Л. Шрайберг // Научные и технические библиотеки. – 2007. – №1. – С. 25–55.

ДОКУМЕНТОВЕДЕННЯ ON-LINE ЧЕРЕЗ САЙТ УСТАНОВИ

Ольга Беляя – к.і.н., начальник відділу використання інформації документів
Державний архів Київської області (м. Київ, Україна)

ON-LINE DOCUMENTATION ON AN INSTITUTION'S WEBSITE

Olga Bielaia – PhD (History), Head of the Use of Documents Department
State Archive of Kiev region (Kyiv, Ukraine)

For the first time a set of electronic journals with a search system is invented. It was created for the management of documentation in archival institution. The reasons that encouraged the author of the report to take on the development of new functionalities are also mentioned.

Key words: documentation, electronic journals, a search system, archival institution, new functionalities.

Документоведення входить до сукупності процесів, що забезпечують документування управлінської інформації та організацію роботи зі службовими документами. Основу інформаційної сфери будь-якої установи складають традиційні машинописні, рукописні, друковані документи. Для прийому, реєстрації та доведення до виконавця документа в установі та (або) в її підрозділі існують паперові журнали.

Останнім часом в установах почали впроваджуватись системи електронного документообороту (далі – СЕД), які стали революційним кроком в документоведенні, оскільки його ефективність суттєво зросла. Зокрема, в Державному архіві Київської області (далі – ДАКО) велась журнальна та карткова система реєстрації кореспонденції (письмових запитів; вхідної та вихідної кореспонденції), а з листопада 2013 р. сектором організаційно-аналітичної роботи та діловодного забезпечення державного архіву (далі – сектор діловодства) було розпочато експлуатацію на постійній основі СЕД «АСКОД». Тобто, реєстрація письмових запитів, вхідної та вихідної кореспонденції почала велась з допомогою цієї системи.

Проте, незважаючи на в цілому успішне використання СЕД на прикладі ДАКО, були виявлені і суттєві недоліки, властиві даному типу універсальних систем діловодства. Так, наприклад, СЕД, встановлена на комп'ютері працівника сектору діловодства, забезпечувала документоведення даного структурного підрозділу державного архіву, проте не звільнила інші підрозділи від ведення ряду паперових журналів, зокрема, у відділі використання документів та інформаційних технологій (з вересня 2014 р. – відділу використання інформації документів, далі – відділ інформації). Крім того, виявилось, що таку СЕД через її універсальність та орієнтацію на ведення загального документообігу, неможливо або надто складно і незручно задіяти для обробки даних, які мають вузькоспецифічне призначення (наприклад, вести реєстрацію користувачів читальних залів або обліковувати відвідування користувачами читальних залів, яких у відділі два, тощо).

© Ольга Беляя

Елементом незручності був і наявний порядок використання даної СЕД, яка встановлена лише на одному комп'ютері та в одному місці, що пояснюється умовами експлуатації такого виду комерційного продукту (вартість ліцензії, яку повинен купувати державний архів, залежить від кількості робочих місць, на яких має бути встановлена система).

Все це разом спонукало автора, взятись за розробку принципово іншого функціоналу для документоведення, де основними вимогами було б наступне: кожний напрямок діяльності (установи, структурного підрозділу) має забезпечувати окремий електронний журнал, який у повній мірі повинен враховувати його специфіку та містити відповідні поля для заповнення; кожен з журналів повинен мати більш розширений і конкретніший перелік сервісних функцій, необхідність яких мотивована отриманим досвідом роботи з універсальною СЕД; електронні журнали не повинні бути програмою, яка встановлюється на комп'ютері, а мати ВЕБ-формат для доступу до них з будь якого комп'ютера через інтернет; даний функціонал має бути безкоштовним; дані, які внесені до електронних журналів, повинні бути захищеними.

У 2013 р. було розпочато розробку моделей журналів: їх функцій, причинно-наслідкових зв'язків, складу меню. До кінця року створені алгоритми були запрограмовані спеціалістами НТУУ «Київський політехнічний університет», відтестовані у відділі інформації, а з початку 2014 р., вже в якості повноцінного програмного забезпечення, комплект електронних журналів став доступним для документоведення всім архівним установам Київської області (через офіційні сайти цих установ), та відділу інформації (через ініціативний сайт відділу), за допомогою відповідної кнопки сайту – «Електронні журнали».

Система документоведення on-line – функціонал «Електронні журнали», в рази підвищила ефективність контролю за обліком виконаних запитів, наданих консультацій, кількістю вхідної та вихідної кореспонденції, терміном виконання звернень фізичних та юридичних осіб і була впроваджена у 58 з 62 архівних установах Київської області.

Функціонал «Електронні журнали» складається з семи окремих тематичних електронних журналів, які мають спільну базу даних.

«Журнал реєстрації письмових запитів» – інструмент, який призначений для узагальнення відомостей про кількість письмових запитів фізичних та юридичних осіб, спосіб їх надходження (на особистому прийомі, поштою, електронною поштою, тощо), їх види (соціально-правові: щодо розміру зарплати, підтвердження стажу роботи, тощо; біографічні; фактографічні; тематичні; майнові; генеалогічні), кількість позитивних, негативних відповідей, відповідей з рекомендаціями, надісланих інформацій, договорів, рахунків на оплату послуг державного архіву, зокрема, виконаних для громадян України та іноземців по кожному виконавцю. Статистика про вищезгадані відомості збирається електронним журналом автоматично.

«Журнал реєстрації консультацій: на особистому прийомі, по телефону, електронною поштою або по зворотньому зв'язку» – інструмент, який призначений для узагальнення відомостей про кількість наданих консультацій працівниками відділу інформації (архівної установи) фізичним та юридичним особам – громадянам України та іноземних держав, зокрема, за способом надходження. Статистика, як і в «Журналі письмових запитів» збирається автоматично.

«Журнал вхідної кореспонденції» створений для реєстрації та узагальнення відомостей щодо листів, іншої кореспонденції від установ та організацій, яка надходить до відділу інформації (архівної установи) до відома або на виконання. Статистика щодо кількості даної кореспонденції, її видів та категорій також збирається автоматично. Серед кнопок меню електронного журналу: № за порядком, дата реєстрації в журналі, № в державному архіві, дата надходження до державного архіву, відправник (установа), відправник (ППБ), вхідний електронний документ або цифрова копія вхідного документу, зміст, вид кореспонденції (співпадає з видами запитів (звернень) та консультацій відповідно у «Журналі реєстрації письмових запитів» та «Журналі реєстрації консультацій...»), категорія кореспонденції (потребує відповіді або надіслано до відома), отримувач або виконавець (ППБ), на випадок, коли кореспонденція потребує відповіді, до меню журналу внесені також графи «Дата виконання», «Результат», «Вихідний електронний документ або цифрова копія відповіді», «Вихідний номер» (береться з «Журналу реєстрації вихідної кореспонденції»), «Дата відповіді», «Примітка» (до цієї граfi журналу вносять відомості про відповіді надані особисто або пересилання електронною поштою виконавця, а також роблять спеціальну відмітку, якщо це внутрішня кореспонденція, наприклад, письмове доручення керівництва ДАКО, адресоване працівникам відділу інформації). Графи «№ за порядком» та «Дата реєстрації в журналі», як і в журналах описаних вище, заповнюються автоматично із наповненням будь-якої іншої граfi, зазначеної кнопками меню.

«Журнал вихідної кореспонденції» створений для реєстрації та узагальнення відомостей щодо ініціативних листів, іншої кореспонденції, яка виходить з відділу інформації (архівної установи) на виконання доручень або листів від установ та організацій, зареєстрованих у «Журналі вхідної кореспонденції». Статистика щодо кількості даної кореспонденції, її видів та категорій, виконавців також збирається автоматично.

«Журнал реєстрації користувачів у читальних залах архіву» – інструмент, призначений для створення електронної бази даних користувачів державного архіву. Серед кнопок меню цього електронного журналу: № за порядком, дата реєстрації в журналі, найменування користувача (ППБ), рік народження, місце роботи, посада, мета роботи, контактна інформація (адреса, телефон, адреса електронної пошти), соціальний стан користувача (робітник, службовець, науковець, тощо), громадянство, статус (приватна особа чи представник установи), тема роботи, вид дослідження (генеалогічне, наукове,

тощо). Графи «№ за порядком» та «Дата реєстрації в журналі», як і в журналах описаних вище, заповнюються автоматично із наповненням будь-якої іншої граfi, зазначеної кнопками меню.

Статистика щодо мети роботи, соціального стану, громадянства, статусу, видам дослідження користувачів збирається автоматично.

«Журнал відвідування користувачами читального залу № 1» (вул. Мельникова, 38, кабінет 3) – інструмент, який дозволяє вирахувати завантаженість читального залу користувачами і, відповідно працівників читального залу, в різні проміжки часу протягом дня. В меню цього журналу всього 4 кнопки: № за порядком, дата реєстрації в журналі, найменування користувача (ПІБ), час завершення роботи. 1-а, 2-а і 4-а граfi заповнюються автоматично. Відомості про користувача беруться з бази даних, ПІБ яких внесені до електронного журналу реєстрації користувачів у читальних залах.

«Журнал відвідування користувачами читального залу № 2» (вул. Солом'янська, 24) – має тіж можливості і меню, що і попередній журнал і відрізняється тільки способом заповнення 2-ої та 4-ої граfi. Статистику завантаження у журналах відвідування користувачами читальних залів № 1 та № 2 за будь-який період роботи залів з початку ведення журналів можна також переглядати з допомогою спеціального інструменту у графічному вигляді – у формі діаграм.

Підсумовуючи, потрібно зазначити, що більш ніж річний досвід експлуатації архівними установами Київської області новоствореного комплексу електронних журналів підтвердив, що даний програмний продукт не тільки не поступається за своїми основними функціональними показниками класичним СЕД (які доступні на комерційній основі), але й має ряд істотних переваг: доступ до електронних журналів через сайт відділу інформації (архівної установи) є безкоштовним (оплачується тільки хостінг); електронні журнали не «прив'язані» до конкретного комп'ютера, тому надають можливість здійснювати документоведення звідусіль, наприклад з ноутбуку, який має доступ до інтернету через Wi-Fi, мобільний телефон, або модем; доступ до електронних журналів захищений 8-ми значними логіном, паролем та персональним ключем кожного працівника, який має доступ до них; з допомогою спеціальних інструментів можна рахувати статистику щодо будь-яких відомостей, внесених до електронних журналів і, головне – це абсолютно нові функціонали, вони не мають стандартних шаблонів (назви будь-яких граф в електронних журналах можна змінювати), і взагалі, за необхідністю, можна самостійно створювати повністю нові електронні журнали, розробляючи для них оригінальні форми.

Список використаних джерел та літератури

1. Веб-сайт «Відділ використання інформації документів Держівного архіву Київської області» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dako-orenda.archives.kiev.ua/admin/index/serviceDudit.php> – Назва з екрану.

МЕРЕЖА САЙТІВ АРХІВІВ КИЇВЩИНИ

Галина Бойко – заступник директора – головний зберігач фондів
Державний архів Київської області (м. Київ, Україна)

ARCHIVES WEBSITES OF THE KYIV REGION

Galina Boyko – Deputy Director, Chief Custodian
State Archive of Kiev region (Kyiv, Ukraine)

The article describes the integrative creation that unites the websites of archival institutions of Kyiv region into a single information network, functioning of which is ensured by the informative-communication system «POLIDAR».

Key words: «POLIDAR», information and communication, information technology, unified site, documentation, search system.

Одним із пріоритетних питань діяльності державних архівних установ України залишається розширення доступу до архівної інформації шляхом впровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій у архівну галузь [1].

Рухаючись у даному напрямку, Державним архівом Київської області (далі – ДАКО) у співпраці з фахівцями Національного технічного університету України «Київський Політехнічний Інститут», були адаптовані необхідні функціонали інформаційно-комунікаційної системи «ПОЛІДАР» (далі – система «ПОЛІДАР» або Система) для потреб архівної галузі у відповідності до міжнародного стандарту ISAD (G):1999 General international standart archival description та з урахуванням вимог ряду вітчизняних ДСТУ.

Система «ПОЛІДАР» реалізована на основі «хмарних обчислень» і розташована в «хмаринці» (тобто, це типовий представник SAAS-технології). Вона складається з окремих модулів, які по суті є окремими незалежними системами спеціалізованого призначення, що пов'язані між собою і функціонують як єдине ціле (тобто, як система) за допомогою відповідних синхронізуючих програм. Наприклад, один з цих модулів надає можливість створювати та наповнювати даними сайти без допомоги комп'ютерних спеціалістів. Тому, впровадження даної Системи в архівну галузь розпочалося зі створення власних сайтів архівними установами Київської області за допомогою одного з її функціоналів – спеціалізованої CMS (Content Management System – системи управління контентом).

Після того, як певну кількість сайтів архівісти створили, був задіяний ще один функціонал Системи, який у формі порталу об'єднав ці сайти в мережу, яка отримала назву – «Електронна мережа архівів Київщини» (далі – ЕМАК або Мережа) [2].

Портал ЕМАК дуже ефективний та зручний функціонал, на головній сторінці котрого розміщується інтерактивна карта районів Київської області, де користувач обирає район, в якому він хоче знайти потрібну архівну установу. При виборі району з'являється список усіх архівних установ, які у ньому є, після чого за допомогою відповідного посилання користувач

заходить на сайт необхідної йому установи. Там він може отримати повністю всю інформацію про установу, скористатись пошуковими системами по фондах чи каталогу, або мануально переглянути документи загального доступу: історичні відомості, тематичні покажчики чи описи затребувані користувачем.

В своєму арсеналі портал ЕМАК має ряд інструментів, що забезпечують як архівістам так і користувачам ряд зручних сервісів, тому їх варто розглянути більш детально. Всі вони зібрані в наступні тематичні розділи: «Інформаційний модуль», «Правові положення Мережі», «Методичні рекомендації», «Статистика Мережі», та «Обласний архів».

«Інформаційний модуль» – призначений для інформування громадськості про новини, які мають відношення до Мережі і має наступні інструменти: «Про Мережу», «Новини Мережі», «Новини з архівів» та «Дошка пошани».

«Правові положення Мережі» – пропонує для ознайомлення відповідні документи, якими діяльність сайтів з яких складається Мережа нормативно урегульована.

«Методичні рекомендації» – комплект інструкцій щодо оформлення даних для розміщення їх на сайті архівної установи;

«Статистика Мережі» – один з самих інформативних розділів порталу, який забезпечує збирання різноматематичної статистики з усіх архівних установ області за допомогою ряду спеціалізованих інструментів, тому їх також розглянемо детальніше:

- загальна статистика Мережі (інструмент надає можливість зібрати дані про кількість відвідувачів сайтів Мережі, про кількість переглянутих сторінок, та з яких країн вони заходять на сайти Мережі);

- рейтинг сайтів (можна отримати вичерпну інформацію про кількість відвідувачів кожного сайту Мережі, та які сторінки вони переглядали);

- стан наповнення даними сайтів (за допомогою даного інструменту можна ознайомитись з відповідною динамікою робіт, що здійснюється в кожній архівній установі області при наповненні сайтів даними);

- стан наповнення електронних каталогів (дає можливість відстежувати процес переведення даних з паперових каталожних карток в електронну форму в кожній архівній установі області);

- стан введення даних з описів фондів до пошукової системи;

- відомості про листування з користувачами;

- відомості про службове листування;

- оброблення звернень та повідомлень;

- відвідування службової сторінки (дані про динаміку оновлення інформаційного контенту на кожному сайті Мережі);

- електронні журнали (загальна статистика);

- електронні журнали (детальна статистика);

– поточна діяльність та новини (інформація про ведення в архівних установах ділових щоденників та про регулярність оновлення новин на сайтах архівних установ всієї області);

– «Обласний архів» – даний розділ призначений для забезпечення доступу співробітників державного архіву до різноманітних тематичних сервісів інформаційно-комунікаційної системи «ПОЛІДАР» (так як це реалізовано в решті архівів Київської області за допомогою їхніх сайтів), оскільки офіційний сайт державного архіву не є складовою частиною Системи, через що технічно не може бути задіяним у структурі Мережі.

З розділу відбувається перехід на спеціалізований сайт – «Платформа прикладних інформаційних технологій», який надає доступ до функціоналу Системи «Листування в Мережі» (комплекс спеціалізованих інструментів для комунікації, який забезпечує обмін інформацією в Мережі /листування, пересилання файлів – як між архівними установами, так і між архівними установами і користувачами/, повідомляючи при цьому адресата про надходження йому кореспонденції звуковим сигналом), а також надає можливість перейти на сторінки чи ініціативні сайти структурних підрозділів державного архіву – де власне і розташовані необхідні архівістам інструменти:

- «Електронні журнали» – комплект з семи журналів для документоведення on-line;

- «Діловий щоденник (блог)» – віртуальна форма для фіксування результатів поточної діяльності співробітників відділу;

- «Електронний план-звіт» – зручний інструмент для автоматизації розрахунків при формуванні звітів;

- «Електронні довідники» – комплект інструментів для створення різноматематичних електронних довідників:

- Фондовий довідник – електронний покажчик місця знаходження фондів архіву для зручності роботи архівістів та оперативного обслуговування користувачів архіву;

- Електронний каталог, для введення даних з паперових каталожних карток, створення та обслуговування електронного каталогу, автоматичного наповнення даними форм для друкування нових паперових каталожних карток;

- Електронні описи фондів, для введення даних з паперових описів фондів до пошукової системи та створення електронних описів фондів;

- Фонди, електронний список фондів, які зберігає архівна установа, дані котрого є системоутворюючим елементом в спеціалізованому інструменті Електронний каталог (список своїми даними забезпечує автоматичне внесення назв фондів при формуванні та друкуванні каталожних карток);

- Статистика, електронний концентратор основних статистичних даних про архівну установу (їх наявність дає можливість Системі формувати динамічні звіти на тематичні запити в реальному часі).

Таким чином, за відносно короткий термін свого функціонування, ЕМАК показала високу ефективність та відповідність специфічним потребам архівної галузі і, на сьогодні, вона є затребуваною як з боку архівістів так і громадськості. Так, лише за січень 2015 року кількість відвідувань офіційних сайтів архівних установ Київської області склала 2447 (з одного ІР зараховується одне відвідування), при цьому загальна кількість переглянутих сторінок з різних країн світу становить 31551.

Завдяки реалізації даного проекту архівні установи області стали більш доступними, і тепер через портал та їхні офіційні веб-сайти можна ознайомитись з діяльністю майже кожної з них та з послугами, які вони надають, а також переглянути реєстри фондів, які в них зберігаються та знайомитись із науково-довідковим апаратом архівів Київщини. З часом, після наповнення даними on-line доступних електронних каталогів в кожному архіві, можна буде через портал ЕМАК, за допомогою високофункціональної пошукової системи, здійснювати пошук по всьому цьому інформаційному масиву – що значно наблизить користувачів до отримання більш якісних інформаційних послуг.

На сьогодні, Мережа об'єднує шістдесят два сайти архівних установ Київської області, більшість з яких активно функціонує та удосконалюється.

Отже, позитивний приклад архівних установ Київської області, де була реалізована можливість самостійно і без зайвих зусиль створювати офіційні сайти лише їх співробітниками, та наступне об'єднання цих сайтів у ефективну Мережу, засвідчив, що на даний час вже відпрацьовано необхідну методику та набуто достатньо досвіду експлуатації високотехнологічної інформаційно-комунікаційної системи «ПОЛІДАР». А відтак – все це разом дозволяє інформувати широкий загал про практичну можливість тотального забезпечення всіх архівних установ України веб-сайтами на безоплатній основі (до витрат слід віднести лише оплату доступу до інтернету та хостінг), та побудову на базі даної Системи загальнодержавної галузевої мережі – Електронної мережі архівів України, з наступною трансформацією її в соціальну мережу архівної сфери.

В епоху глобалізації та становлення громадянського суспільства таке інтеграційне утворення, яке формує єдиний галузевий інформаційний масив – це саме та інновація, яка може стати візитівкою архівної галузі нашої держави.

Список використаних джерел та літератури

1. Пріоритети у роботі Державної архівної служби України // офіційний веб-портал Державної архівної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archives.gov.ua/Archives/Priorityety_2014.pdf – Назва з екрану (8.02.2015).
2. Веб-портал «Електронна мережа архівів Київщини» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archives.kiev.ua> – Назва з екрану (8.02.2015).

ПОЛІТИКО-КОМУНІКАТИВНІ ІНСТРУМЕНТИ ДОСТУПУ ДО ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ МІСТ-ПАРТНЕРІВ УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ

Василь Гулай – д.політ.н., доц.

Національний університет «Львівська політехніка» (м. Львів, Україна)

POLITICAL AND COMMUNICATIVE TOOLS OF THE ACCESS TO THE HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE OF THE PARTNER CITIES OF UKRAINE AND POLAND

Vasyl Hulay – Doctor of Sciences (Political Sciences), Associate Prof.

Lviv Polytechnic National University (Lviv, Ukraine)

According to the author, a significant role in the formation of an effective space of information and communication cooperation between Ukraine and Poland on a local level, can play an implementation of political and communicative tools of the access to the historical and cultural heritage of the partner cities of Ukraine and Poland.

Key words: Ukraine, Poland, historical and cultural heritage, political and communication strategies.

На нашу думку, вагому роль у формуванні ефективного простору інформаційно-комунікативної співпраці між Україною та Польщею на локальному рівні, зокрема, може відіграти реалізації політико-комунікативних інструментів доступу до історико-культурної спадщини міст-партнерів України та Польщі.

Необхідним структуруютьоруючим елементом політичного життя суспільства, що зв'язує воедино різні частини суспільства і дозволяє їм функціонувати загалом, виступає політична комунікація, яка в процесі передачі емоційного та інтелектуального змусту в одних випадках орієнтується на формування суспільної думки (чи її зміну) внаслідок аргументації на користь (чи проти) колективних форм діяльності [1, с. 7].

Саме політична комунікація в сучасному суспільстві забезпечує інтеграцію та диференціацію групових агентів політики, розвиток конфліктів і досягнення консенсусу, здійснення вербальної політичної діяльності та інформування про неї, створення «мовної реальності» поля політики та її інтерпретації, маніпулювання свідомістю й перетворення вражень на досвід, а також контроль за діями політичних акторів [9, с.1].

До структури політичної комунікації включають такі компоненти: інформаційний, матеріальний, людський, символічний тощо, які доповнюються психологічними компонентами (емоції, стереотипи, страхи), політичною поведінкою та політичною діяльністю (відображають ефективність політичної комунікації) і політичними технологіями [7, с. 11] та виділяє такі її основні форми: раціональна і спонтанна; формальна і неформальна; горизонтальна і вертикальна; безпосередня, опосередкована і квазівзаємодія; комунікація в ході виборів, референдумів, демонстрацій тощо.

© *Василь Гулай*

В наш час формується нова структура політичної комунікації: політичні Інтернет-комуніканти, канали і технічні засоби інформування та здійснення зворотнього зв'язку [6, с.1].

В найзагальнішому розумінні, інформаційно-комунікативні технології (ІКТ) – це технології, пов'язані зі створенням, збереженням, передачею, обробкою інформації та управління нею. Зокрема, до компонентів ІКТ входять: теоретичні засади, основу яких становлять найважливіші поняття й закони інформатики, зокрема, різноманітні класифікації інформації; основні інформаційні процеси, типи інформаційних ресурсів, види інформаційної діяльності тощо; методи вирішення завдань, що включають включають моделювання, спісміпий аналіз, системне проектування, методи передачі, збору, продукування, накопичення, збереження, обробки, передачі та захисту інформації; засоби вирішення завдань: апаратні (персональний комп'ютер і його основні складові, локальні та глобальні мережі, сучасне периферійне обладнання) та програмні (системні, прикладні, інструментальні) [11].

Найбільш тісною та плідною є співпраця українських та польських міст, що обумовлено як історичними чинниками, так і євроінтеграційними векторами розвитку України. Всі 16 воєводств Польщі мають партнера в Україні на рівні області. Найбільше українських партнерів мають Підкарпатське, Люблінське, Лодзьке, Сілезьке та Мазовецьке воєводства. З українського боку найбільше польських партнерів мають Львівська, Одеська, Івано-Франківська, Вінницька та Волинська області. Процес укладання двосторонніх угод про партнерство на рівні міст, районів і селищ з боку України та міст, повітів і гмін з боку Польщі має сталу тенденцію до зростання. На регіональному та місцевому рівнях між Україною та Польщею на сьогодні підписано близько 450 угод про міжрегіональне співробітництво. В рамках існуючих домовленостей органів місцевої влади та самоврядування України та Республіки Польща здійснюється активна співпраця, зокрема, проводяться спільні культурно-мистецькі заходи тощо [10].

Так, після аналізу офіційних сайтів органів місцевого самоврядування України та Польщі, О. Богородецька визначає у якості найактивніших міст-побратимів наступні «пари»: Люблін – Івано-Франківськ; Кельце – Львів; Рибнік – Луцьк; Зелена Гура – Ковель; Перемишль – Трускацьк; Жешув – Самбір; Краків – Кам'янець-Подільський; Лодзь – Дрогобич; Санок – Тернопіль; Ясло – Калуш [8, с. 194].

Можемо цілком погодити із К. Гевель, що збереження національної історико-культурної спадщини відіграє важливу роль у становленні України як незалежної держави. Це пов'язано з тим, що історико-культурна спадщина є одним з головних чинників формування української національної ідентичності та відродження духовності українського народу. Шанобливе ставлення до історії та культури, збереження та раціональне використання об'єктів історико-культурної спадщини з боку держави та громадськості має позитивний вплив на міжнародний імідж України [5].

Впродовж історичного розвитку культурна спадщина формувалася неповторне історичне середовище, що впливало на становлення ідентичності місцевої громади. Пам'ятки історії та культури місцевої громади є унікальним свідченням минулого, важливим джерелом історичного досвіду. Аспекти мунулого формують характерні риси місцевої громади[4].

Досліджуючи соціокультурні фактори інституціональної трансформації на регіональному рівні, В. Белоусов справедливо вказує на актуальність сприйняття процесів, що об'єднують городян у громаду. Це формування компонентів та умов ідентифікації з громадою, формування почуття міської спільноти. Місто це не тільки соціальне тло, це ще простір, що освоюється людиною в процесі проходження нею своїх життєвих циклів[2, с. 12].

Важливою перспективою побратимських зв'язків міст України та Польщі, як слушно наголошує О. Богородецька, є можливість розвитку туризму в містах України. Необхідною умовою цього є налагодження системи промоції міст, розвиток брендингу територій. Яскравим прикладом цього може слугувати промо-кампанія туристичних атракцій м. Львова. Так, в 2013 р. місто відвідало понад 1 млн. туристів. Левову частку з яких це жителі поьсьикх міст-побратимів, а саме Кракова, Вроцлава, Жешува, Любліна, Лодзі, Перемишля.Богородецька [3]. На нашу думку, в контексті промоції історико-культурної спадщини, варто позитивно оцінити роботу м. Жовкви Львівської області по преставленню в мережі Інтернет, зокрема, через проект «Віртуальної подорожі».

Необхідно відзначити, що на основі проведеного аналізу веб-сайтів міст різних облестей України, які мають побратимські відносини із містами Республіки Польщі, основа увага зосереджується на збереженні та доступі, зокрема через механізми ІКТ, до об'єктів культурної спадщини національного значення. Проте, на нашу думку, недооціненими є ресурси історико-культурних пам'яток місцевого значення (археологічних, історичних, монументального мистецтва, архітектури та містобудування, садово-паркового й ландшафтного мистецтва тощо). Саме на використання їх пізнавального й рекреаційного потенціалу повинна бути спрямована робота органів місцевого самоврядування, особливо малих міст та тих, що ще не змогли сформувати цієї вагомої складової свого загального бренду як цілеспрямовано створеного віртуально-інформаційного об'єкту, що фіксує сутнісні ознаки і властивості суб'єкта комунікації.

Список використаних джерел та літератури

1. Анісімович-Шевчук О. З. Політична комунікація як системоутворюючий фактор політичного життя суспільства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец: 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / О. З. Анісімович-Шевчук; Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2010. –19 с.

2. Белоусов В. Г. Інституціоналізація соціального простору міста: соціологічний аспект: автореф. дис... канд. соціолог. н.: спец.: 22.00.04 «Спеціальні та галузеві

соціології» / В. Г. Белоусов; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2005. – 16 с.

3. Богородецька О. Проблеми та перспективи формування побратимських зв'язків міст України та Польщі [Електронний ресурс] / О. Богородецька. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?...DOWNLOAD...PDF/...pdf.

4. Вербіцька П. В. Громадянськизначний потенціал пізнання та збереження історико-культурної спадщини засобами історичної освіти [Електронний ресурс] / П. В. Вербіцька. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/%2Fcgibin/%2Firbis-nbuv/%2Fcgirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF%2Fpeddysk_2013_14_21.pdf&ei=_wPnVL6dOliBPffrgUg&usg=AFQjCNH9A_LSI6itCRdYZaBzdXV1-FeULA&bvm=bv.86475890,d.ZWU

5. Гевель К. М. Проблеми та перспективи державного управління сфери збереження та охорони історико-культурної спадщини в Україні [Електронний ресурс] / К. М. Гевель. – Режим доступу: <http://www.dbuapa.dp.ua/zbrnik/2009-02/09gkmksu.pdf>

6. Готун А. М. Нові інформаційно-комунікаційні технології в глобальній системі політичної комунікації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец: 23.00.04 «Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку» / А. М. Готун; Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. – К., 2010. – 17 с.

7. Денисюк С. Г. Політична комунікація: ціннісні основи та механізми реалізації в умовах сучасного суспільного розвитку: Автореф. дис... доктора політ. наук: спец.: 23.00.03 «Політична культура та ідеологія» / С. Г. Денисюк; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – К., 2013. – 36 с.

8. Інформаційне забезпечення транскордонного співробітництва України: практичні аспекти: кол. моногр. / Є. Ю. Тихомирова, Н. П. Карпчук, Б. М. Юськів [та ін.]; за заг. ред. А. М. Митко. – Луцьк: Вежа-друк, 2014. – 288 с.

9. Клячин А. К. Політична комунікація як чинник трансформації політичних цінностей: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец: 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / А. К. Клячин; Дніпропетровський національний університет. – Дніпропетровськ, 2007. – 19 с.

10. Міжрегіональне співробітництво. Офіційний сайт Посольства України у Республіці Польща [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://poland.mfa.gov.ua/ua/ukraine-pl/regions>.

11. Фоміних Н. Ю. Сутність поняття «інформаційно-комунікаційні технології» та їх значення на сучасному етапі модернізації освіти [Електронний ресурс] / Н. Ю. Фоміних. – Режим доступу: http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/9084/1/ped905_77.pdf

НІМЦІ ПРИЧОРНОМОР'Я. АРХІВНІ ФОНДИ ТА ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ ЯК ВЗАЄМОДОПОВНЮЮЧІ ДЖЕРЕЛА З ПОШУКУ КОРИННЯ РОЗПОРОШЕНОГО НАРОДУ

Олексій Келер – директор

Інститут етнічних досліджень (Одеса, Україна)

BLACK SEA GERMAN: ARCHIVAL FUNDS AND ONLINE RESOURCES AS COMPLEMENTARY SOURCES FOR SEARCHING THE ROOTS OF A SCATTERED PEOPLE

Oleksiy Koehler – Director

Institute of Ethnic Researches (Odessa, Ukraine)

The article presents the main archival and online resources on the history of the Black Sea Germans, and some data about volume of relevant information, the supporting role of the Internet as an universal indicator of archives and electronic databases is discussed, too.

Key words: Black Sea Germans, archival records, databases.

Історія Німців Причорномор'я налічує вже 212 років. Заселення нинішніх Одеської, Миколаївської, Херсонської областей та Криму відбувалося планово, відповідно діючого на той час законодавства. Це, з одного боку, регламентувало заселення тих чи інших територій, а з іншого – допомагало більш ретельно фіксувати хто саме прибув, куди заселився, який мав склад сім'ї, статок тощо.

Звісно, що переселення з історичної Батьківщини призводило до часткових розривів у родоводі, тривалой необізнаності щодо близьких родичів з обох боків. Але слід зазначити, що при переселенні до Причорномор'я були враховані прорахунки попередніх переселень, зокрема до Поволжя. Одна з умов – наявність рекомендаційного листа від місцевого магістрату з місця виходу. Тобто сюди їхали не аби хто, а добropорядні господарі с конкретними відомостями Хто і Звідки.

Разом з матеріалами перших переписів нових заселених територій (ревізькі сказки), цей комплекс документів дозволяє встановити важливий зв'язок між розірваними генераціями одного роду. Звичайно, найважливішим першоджерелом були і є церковні книги, в яких реєстрували головні факти життя людини: народження, шлюб, смерть. Але при таких серйозних перемінах завжди слід використовувати весь комплекс документальної бази. На жаль, за минуле сторіччя ця база зазнала часом непоправних втрат, але кожний сучасний рік, на щастя, додає нових і нових джерел, які раніше вважалися втраченими.

За радянських часів повоєнна пропаганда так професійно брехала, що документи щодо німців не збереглися, що фахівці з Німеччини не вірили, що тут взагалі є щось цікаве. Тим більше, що вони добре знали про спеціальну команду, яка збирала і вивозила документи щодо німців. Вибуховий інформаційний ефект мала розгорнута публікація в українській німецькій газеті «Німецький канал» у 1992 р. Раптом «виявилось», що лише Державний

архів Одеської області (далі – ДАОО) налічує до 200 тисяч справ, що прямо чи опосередковано стосуються історії німців не тільки нашого регіону, але й всього Півдня України від Рені до Маріуполя.

За подальші роки була реалізована низка проєктів з опису та введенню в науковий обіг численних документів з архівів Дніпропетровська, Одеси, Сімферополя та інших міст, [1; 2; 3].

Звичайно, можна й тут казати про значну роль інтернету. Але листування, обмін публікаціями, навіть проведення онлайн-конференцій вже не є якимось досягненням. Це сучасні засоби зв'язку і не більше. Справжній прорив за допомогою інтернету відбувся не в царині класичних досліджень з історії німців. Це сталося коли, з одного боку, тисячі людей почали в інтернеті шукати відомості про своїх близьких, а з іншого – в мережі стали з'являтися бази даних, пошукові системи тощо, які налічують десятки і сотні тисяч імен кожна.

Серед найбільших відкритих ресурсів щодо німців нашого регіону слід зазначити сайти A German-russian Genealogical Library «Odessa» та дослідницької групи Black Sea German Research Group. Матеріали, викладені на них, дуже різноманітні, і головне – це відомості з документів дорадянської доби, більшості з яких немає в Україні.

Якщо ті самі джерела конкретизувати та подати у хронологічному порядку, вийде такий список:

1803–1870 рр. – документи Піклувального Комітету іноземних поселенців південного краю Росії та відповідних Одеської та Катеринославської контор в архівах Одеси та Дніпропетровська;

1830–1885 рр. – метричні записи євангельсько-лютеранських приходів за матеріалами Російського Державного Історичного Архіву на сайті вищевказаної бібліотеки «Odessa» [4];

1899–1917 рр. – церковні книги євангельсько-лютеранських та євангельсько-реформатських приходів у архівах Одеси та Миколаєва.

Серед друкованих видань слід відзначити два томи Аногованого тематичного переліку справ «Німецьке населення Таврійської губернії» за матеріалами документів Державного Архіву Республіки Крим. Сукупний об'єм тільки іменних покажчиків яких становить 209 сторінок [3].

До цього переліку ресурсів слід додати такі «не метричні» фонди, як, наприклад, фонд № 35 «Старший нотаріус Одеського окружного суду», який налічує всього 30.701 справу. Але опис фонду (разом з втраченими справами) налічує більше ніж 100 тисяч заголовків з інформацією хто і де купив нерухоме майно. І цей повний опис відтепер викладений на сайті ДАОО. Завдячуючи тому, що ДАОО виклав на своїй сторінці скановані описи всіх дорадянських фондів, ми маємо можливість попереднього пошуку необхідної інформації. Це десятки тисяч сторінок інформації і це дуже солідний допоміжний ресурс для вивчення нашої історії [6].

Все вищевказане стосується дорадянського періоду історії німців. З приходом нової влади в житті німецького населення Причорномор'я

змінилось майже все. Спочатку у 1920–1921 рр., а потім, під час примусової колективізації, відібрали майже всю землю. Оскільки, майже 90 % німців мешкали у сільській місцевості, то зрозуміло, що це зачепило дуже велику кількість сімей. Щоб зрозуміти масштаби цих «розкуркулень» слід зазначити, що на початок ХХ ст. німці володіли значними площами орної землі в Херсонській губернії. Зокрема, по Одеському повіту цей показник наближався до відмітки у 35 % всіх угідь [7].

Про репресії, тотальне виселення німецького населення написано вже чимало. Але й досі актуальним є питання де і як шукати інформацію про рідних і близьких, які зазнали утисків за радянських часів. Зокрема, видано багато книг серії «Реабілітовані історією». Зрозуміло, що в них міститься інформація з архівних джерел, до яких більшість населення не має прямого і вільного доступу. Але книги, нажаль, видаються дуже малим накладом. Цю проблему виправляє сайт Головної редколегії «Реабілітовані історією», де майже всі ці книги розміщені. Хоча і структура деяких з обласних книг, і запропонована форма пошукової системи на цьому сайті мають суттєві зауваження, це безперечно важливий допоміжний засіб [8].

Є ще електронні джерела, які існують фізично, але до яких дуже не простий доступ. Наприклад, база даних репресованих осіб, чий архівно-слідчі справи не передані до обласних архівів, а залишаються в архівних фондах СБУ. Вона налічує понад 300 тис. імен, і з нею можна працювати лише в Інформаційно-довідкових залах обласних УСБУ. Цієї бази немає в інтернеті. Сподіваюсь, поки що немає. Адже суспільство змінюється.

Минулого року відновлена робота зі справами архіву УМВС в Одеській області. Причому, тепер дослідники мають доступ безпосередньо до справ, а не лише до довідок, як це було у 2000-ті роки. Кількість особових справ на спецпоселенців в УМВС дещо менша ніж на репресованих в УСБУ та ДАОО, але якщо говорити про німців, то статистика виходить така:

- серед відомих справ репресованих «німецькі» складають 17-18 %, і охоплюють близько 6 тисяч осіб;

- серед справ на спецпоселенців цей показник перевищує 80 %, а це майже 23 тис. осіб.

Автором був проведений ще один статистичний аналіз щодо кількості нових імен, які «згадувались» у справах. В середньому по справі засудженого, проходило до 10 осіб, а по справі спецпоселенця – 5-6 нових осіб, на яких немає особистих справ. І це знов показує нам на скільки вагомим є таке джерело інформації, як архівні справи спецпоселенців.

Є ще одна малодосліджена категорія – репатріанти, які проходять за документами фільтраційної перевірки. У відповідній картотеці ДАОО налічується близько 92 тис. карток, та ще зберігаються понад 27,5 тис. особових справ. Орієнтовна кількість «німецьких» – біля 42 %. Ці матеріали знаходяться в процесі обробки, і, вважаючи на їх об'єм, перші результати, оброблені належним чином, з'являться ще не скоро. У цьому випадку на поміч приходить інтернет. Завдячуючи сайту бібліотеки «Odessa»,

забезпечується вільний доступ до дуже потужного ресурсу, який за приблизними підрахунками налічує біля 640 тис. імен. Це етнічні німці, які у 1944–1945 рр., вже на території Німеччини-Польщі, отримали німецьке громадянство, а також імена їхніх пращурів у 2-му і 3-му поколіннях, що дуже важливо при пошуку [4].

Отже, підсумовуючи різну інформацію, можна зробити такий висновок: інтернет став важливою і невід’ємною складовою у системі пошуку та збереження інформації. І головне – він став універсальним іменним, географічним і тематичним показником не тільки для власних ресурсів, а і для мільйонів архівних справ, що введені, вводяться і ще вводимуться в науковий обіг. Головне завдання – не загубитися в цьому потоці інформації і, вивчаючи свою історію, робити правильні висновки.

Список використаних джерел та літератури

1. Фонд «Контора опекунов новороссийских иностранных поселенцев». 1781–1857. – Т. 1. Аннотированная опись дел 1781-1818 гг., Сост. Н.Л. Юзбашева, Д.Ю. Мешков. Днепропетровск, Киев, 1997.
2. Попечительный Комитет об иностранных поселенцах Южного края России. 1799–1876. Аннотированная опись дел. //Под ред. О.В. Коноваловой. Т. 1-7. Одесса, 1998–2010.
3. Немецкое население Таврической губернии. Аннотированный тематический перечень дел. // Сост. Л.П. Кравцова и др. Т. 1, 2. Одесса, «Астропринт», 2000, 2005.
4. A German-russian Genealogical Library «Odessa» /<http://www.odessa3.org/>
5. Black Sea German Research Group, /<http://www.blackseagr.org/>
6. http://archive.odessa.gov.ua/el_arh/doradjanski/
7. Шевчук Н.А. Землевладение причерноморских немцев в Одесском уезде (конец XIX в. – 1917 г.). // Немцы Одессы и Одесского региона. Одесса, «Астропринт», 2003.

ІНФОРМАЦІЙНЕ НАПОВНЕННЯ ВЕБ-САЙТІВ ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНЦІВ У КАНАДІ

Юлія Кондрашевська – к.і.н., асистент
Національний авіаційний університет (м. Київ, Україна)

THE CONTENT OF PUBLIC AND POLITICAL ORGANIZATIONS WEBSITES OF UKRAINIANS IN CANADA

Yulia Kondrashevska – PhD (History), Assistant
National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

In era of globalized world the Internet has become an integral part of life. With the help of extensive online resources of Ukrainian political organizations in Canada we can conduct a serious scientific research. We examined the sites of the largest Ukrainian organizations in Canada and analyzed their information content.

Key words: organizations, websites, internet, emigration, structure, links.

Вивчаючи проблематику будь-яких подій чи явищ, сьогодні ми обов'язково звертаємося до інтернет ресурсів. Відшукуємо потрібні ланки на сайти та веб-сторінки, що нас цікавлять, аналізуємо потрібний матеріал і таким чином економимо значний відсоток часу. В епоху глобалізованого світу Інтернет став невід'ємною частиною життя.

У випадку дослідження діяльності українських установ за кордоном зараз не потрібно їхати за океан і відшукувати необхідну інформацію по всій Канаді, досить лише ввести необхідну адресу в пошуку та обирати потрібні сайти. Опираючись на обширну інтернет-базу українських громадсько-політичних організацій Канади, що розміщують інформацію та документацію про себе і свою роботу в мережі, можна провести серйозне наукове дослідження.

Почати роботу слід з основного консолідуючого органу, який об'єднує в собі майже всі українські організації Канади – Конгресу українців Канади, а точніше з сайту КУК [3]. Структура сайту досить зручна та легка у користуванні. Не дивлячись на те, що емблема організації та девіз зазначені українською мовою, весь сайт та інформація на ньому подається англійською або французькою мовами. Це один з мінусів, з яким може зіштовхнутися користувач, котрий не володіє іноземними мовами.

Розділи сайту подані таким чином: історія КУК, організатори та члени КУК, новини, програмні документи, актуальні питання (діаспора, імміграція), нагороди, українці в Канаді, контакти. Крім того, в основному меню окремо виділені найактуальніші питання Конгресу, а саме: криза в Україні, події Євромайдану в Києві, найвідоміші українці Канади, Голодомор. Тут, зокрема знаходяться відомості щодо роботи більшості українських організацій Канади. Це надзвичайно об'ємний за обсягом інформації ресурс, який містить, крім зазначених вище, ще такі розділи: «Українсько-канадська спільнота», «Українсько-канадські відносини», «Українсько-канадська

освіта», «Канадські дослідження», «Мистецтво», «Українські медіа в Канаді». На сайті подано інформацію про всі організації, які є членами КУК, їхні програмні документи, історію та посилання на їхні сайти.

Деякі матеріали сайту розкривають як ідейно-організаційну еволюцію цієї інституції, так і проливають світло на український громадський рух у Канаді загалом. Існуючі дані визначають сутність та основоположні характеристики українських громадських організацій – завдання, форми та засоби діяльності, організаційну та керівну структури, членство, майно, спосіб припинення існування тощо.

Окремо варто зазначити, що досить вагому роль на сайті Конгресу українців Канади приділено сучасним подіям в Україні. З основної сторінки одразу видно заголовки про останні новини з України: економічна ситуація, воєнні дії на сході, роковини Революції гідності тощо. Зміст сайту містить огляд головних подій організацій системи КУК, довідкові матеріали окремих осіб тощо. Ряд провінційних консульств (рад) Конгресу українців Канади мають свої веб-сторінки, серед них ради Квебеку, Британської Колумбії, Саскачевану, філіали в Торонто, Едмонтоні, Віндсорі.

Серед сайтів організацій українців Канади також уваги заслуговують такі осередки, як Пласт [6], Спілка української молоді (СУМ) [8], Союзу українських студентів Канади (СУСК), Ліга українок Канади [4], Ліга українців Канади (ЛУК) [5].

Так, наприклад, із сайту Ліги українців Канади [5] дізнаємося про те, що основними аспектами діяльності цієї організації є збереження української ідентичності в Канаді за рахунок освітньої діяльності; активна участь у громадсько-політичному житті Канади; сприяння збереженню та відродженню історичної пам'яті та національної ідентичності як канадського так і світового українства; розвиток партнерства з ідейно-спорідненими організаціями та сприяння розвитку громадських структур в Україні. Структура сайту також досить легка і зрозуміла. На основній сторінці знаходимо новини, календар подій, історію ЛУК, архів проектів тощо. Цікавим є те, що на сайті можна знайти оголошення роботодавців, а також повідомлення для бажаючих щодо навчання в українських школах та коледжах.

Досить широкою є інтернет-база молодіжних та студентських організацій Канади. Знаходимо сайти Союзу української молоді Канади (СУМК), Спілки української молоді Канади [8], Організації демократичної української молоді, скаутської молодіжної української організації «Пласт» [6], як центральної ланки, так і філій в Вінніпезі та Монреалі. Вони епізодично відображають їх розвиток та діяльність, проте містять важливий матеріал для відтворення загальної картини скаутського руху на канадських теренах. Так, Пласт – найбільш популярна організація української молоді для патріотичного, всебічного самовиховання. На сайті це пояснюється так: патріотичного тому, що пластуни плекають любов до української спільноти й готові працювати для її добра, але також є корисними громадянами держави, в якій

проживають. Всебічного – тому, що Пласт допомагає розвинути повноцінну людину, яка вміє корисно діяти самостійно, і в групі, і яка бажає засвоїти провідницькі якості і вміння. Самовиховання – тому, що Пласт заохочує до постійної праці над собою. Пласт спирається на працю волонтерів, допомогу батьків та сприяння української громади [6].

Веб-сайт посольства України в Канаді розмістив хронологічну таблицю українсько-канадських відносин, а також деякий довідковий матеріалу з цієї теми. Частина подібної інформації міститься на сайті Торговельної і економічної місії України в Канаді, Генерального Консульства України в Торонто [7]. Ці ресурси відображають інформацію стосовно імміграції українців до Канади, їх професійної зайнятості у різних сферах діяльності тощо.

Для висвітлення професійної діяльності українських громадських організацій Канади використано центральний, головний веб-сайт Українсько-канадської федерації професіоналів та підприємців (УКФПП) (The Ukrainian Canadian Professional and Business Federation) [10], на якому знаходимо матеріали стосовно основних цілей, керівних органів, з'їздів, конференцій організацій. Усі сімнадцять філій Українсько-канадської федерації професіоналів та підприємців представлені в мережі Інтернет, де здебільшого висвітлюються питання їх організації та перших кроків діяльності. Виняток становлять сайти Віндсора, де, окрім довідкової інформації, містяться двадцять чотири випуски газети «Вітер Віндсору» (The Windsor Viter), яку видає філія УКФПП в Віндсорі. Вони яскраво ілюструють життя української громади цього міста.

Отже, підсумовуючи огляд Інтернет-бази з проблематики інформаційного наповнення веб-сайтів українських організацій в Канаді та громадської і політичної діяльності українців у Канаді, можемо відмітити наступне: наявні джерела дають достатньо широку інформацію з історії української етнічної групи Канади, за допомогою якої ми можемо простежити основні напрямки діяльності українців, виділити головні її моменти та досягнення, дослідити сутність економічних і соціальних процесів в житті української спільноти і на основі цього прийти до певних висновків.

Список використаних джерел та літератури

1. Генеральне консульство України в Торонто [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://toronto.mfa.gov.ua/ua>
2. Гладун Ю. П. Громадська діяльність Конгресу українців Канади / Ю. П. Гладун // VII Буковинська міжнародна історико-краєзнавча конференція, присвячена 140-річчю заснування першого українського культурно-освітнього товариства на Буковині «Руська бесіда». – Чернівці, 2009. – С.172 – 173.
3. Конгрес українців Канади [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ucc.ca/>
4. Ліга Українок Канади League of Ukrainian Canadian Women [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.lucorg.com>

5. Ліга Українців Канади League of Ukrainian Canadians [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.lucorg.com>
6. Пласт - Організація Української Молоді Plast - Ukrainian Youth Association of Canada [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.plast.ca/index.shtml>
7. Посольство України в Канаді [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://canada.mfa.gov.ua/ua>
8. Спілка Української Молоді в Канаді Ukrainian Youth Association of Canada – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.cym.org/ca>
9. Суспільна Служба Українців Канади Ukrainian Canadian Social Services of Canada, Inc. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ucss.info>
10. Товариство українських канадських професіоналів і підприємців Оттави Ukrainian Canadian Professional and Business Association of Ottawa [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.infoukes.com/ucpbaott/index.htm>

ВІРТУАЛЬНІ ВИСТАВКИ ПЕДАГОГІЧНОГО МУЗЕЮ УКРАЇНИ ЯК СПОСІБ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ВИДАТНИХ ПЕДАГОГІВ

Наталія Кравченко – ст. наук. співроб.
Педагогічний музей України (м. Київ, Україна)

VIRTUAL EXHIBITIONS OF PEDAGOGICAL MUSEUM OF UKRAINE AS A WAY TO POPULARIZE OUTSTANDING EDUCATORS

Natalia Kravchenko – Senior Research Fellow
Pedagogical Museum of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

The article substantiates necessity of introducing changes in the work of the museum, the basic advantages, the method of compilation, processing virtual exhibitions, the use of the scientific object, which is a national treasure in the creation of virtual exhibitions at the Pedagogical Museum of Ukraine.

Key words: museum image, virtual exhibition, the method of creating the exhibition, a national treasure, the structure of the exhibition, the museum's collection.

У сучасному суспільстві музеї відіграють важливу функцію: зберігають, опрацьовують, експонують історичну спадщину країни.

Музеї наразі є одними із головних соціальних інститутів, які виконують функцію формування національної самосвідомості та історичної пам'яті народу, донесення до громадян знань про минуле, поширення культурних цінностей нації, вдосконалення освітнього процесу тощо.

Проте ситуація, в якій опинилося вітчизняне музейництво, є вкрай несприятливою: поганий стан експозицій, мізерні обсяги фінансування та відсутність попиту на результати музейної діяльності не дозволяють музеям стати потужними науковими центрами, популяризувати культурні цінностей нації.

Звісно, фінансові проблеми музеїв можна було б розв'язати шляхом отримання додаткових коштів від їх відвідування, проте перед нами постає ще одна проблема – українці рідко відвідують музеї. До того ж окремою проблемою є низький рівень платоспроможності більшості українців та повільні темпи його зростання.

Отже, керівництву музеїв необхідно використовувати саме ті інструменти, які б допомогли не просто залучити відвідувачів, але й створити певну стратегію оновлення музейної справи. Вирішення зазначених проблем можливе шляхом переосмислення концепції функціонування музеїв та впровадження у практику нових підходів до господарювання. Отже, основними завданнями музейного маркетингу сьогодні є всебічне вивчення відвідувачів та налагодження зворотного зв'язку з ними, проектування нововведень у роботі музею [2].

Однією з важливих складових рекламної діяльності є робота з музейною інформацією та іміджем. Інформація – це рушійна сила сучасного життя. Існує багато підходів до презентації, поширення та передачі інформації про

© Наталія Кравченко

музей. Серед них найактуальнішим є поширення шляхом Інтернету та виникнення в музеях нових видів послуг таких як віртуальні виставки.

Віртуальна виставка – це публічна демонстрація в мережі Інтернет за допомогою засобів веб-технологій віртуальних образів, спеціально підібраних і систематизованих творів друку та інших носіїв інформації, а також загальнодоступних електронних ресурсів для ознайомлення і використання. Виставка припускає віртуальну презентацію видань, що розкриває їх зміст, а також доступ до матеріалів бібліографічного, фактографічного, енциклопедичного характеру, що існують в електронному вигляді [1].

На нашу думку, деякі віртуальні виставки, розміщені на сайтах вітчизняних музеїв, часом не відповідають навіть прес-релізу реальної виставки. На сайтах десятків вітчизняних музеїв в даний час є розділ «Віртуальні виставки», в якому розміщені сотні електронних документів, названих «виставками». Змістовно і за якістю виконання вони дуже різняться. Це може бути короткий текст (менше 2000 знаків) і кілька зображень, а може бути каталог, виконаний за всіма правилами мультимедійної технології, з гарним дизайном, що відрізняється повнотою і глибиною подання інформації, солідним науковим апаратом, прекрасним ілюстративним матеріалом. Окремі музеї під віртуальною виставкою розуміють електронну презентацію в форматі «PowerPoint».

Однак, можна з упевненістю сказати, що віртуальні виставки дозволяють розкрити фонди музею широкому колу відвідувачів та розв'язати низку проблем, які неможливо вирішити традиційними методами. Серед них: можливість дистанційного перегляду виставки у будь-який час без відвідування музею; необмеженість терміну експонування; представлення експонатів у потрібній кількості назв; розкриття змісту представлених на виставці документів за допомогою анотацій; представлення документів, які відсутні у фондах музею але мають важливе значення для розкриття теми, можливість перегляду змісту окремих документів, зокрема, збірників наукових праць та ілюстрацій з використанням можливостей комп'ютерної техніки. Відвідувачі віртуальної виставки можуть отримати повну інформацію за темою, що їх цікавить, без поспіху, часових або географічних обмежень і витрат, наочно ознайомитися з інформаційним ресурсом та одержати іншу додаткову інформацію. Це, безумовно, сприятиме зверненню користувачів до ресурсів музею, більш активному її відвідуванню [3].

Особливості віртуальної виставки і залежать від специфіки музею. Унікальність Педагогічного музею України полягає в тому, що його експозиція наочно показує шлях становлення та розвитку освіти в Україні від найдавніших часів до 1945 р. У фондах музею зберігається понад 40 тисяч пам'яток історії освіти та культури народів, що населяють територію України з давніх часів до наших днів. Музей також містить колекції підручників, документів, фотознімків, періодичні педагогічні видання,

педагогічні посібники XIX-XX ст., матеріали про репресованих учителів, комплекси матеріалів учителів та вчених-педагогів України.

Одним із основних завдань Педагогічного музею України є популяризація творчості видатних педагогів минулого і сучасності. Саме у віртуальних виставках є можливість не тільки ознайомити відвідувачів з діяльністю відомих педагогів, а також показати унікальні фонди музею, а саме рідкісні видання 1477–1923 pp.

Віртуальні виставки Педагогічного музею України створюються за такою методикою: спочатку вибирається тема виставки (ювілей педагога або навчального закладу, періодичного чи книжкового видання або тематична виставка). Основна ідея віртуальної виставки міститься у назві, а основними елементами є зоровий ряд і текст. Зоровий ряд представлений ілюстративним матеріалом: обкладинками книг, відсканованими статтями, ілюстраціями, картами, фотографіями тощо). Наступним етапом роботи є аналіз фондів. Якщо це ювіляр, з'ясовується наявність та зміст комплексу. Потім науковець працює зі списками наукового об'єкту національного надбання, відшукуючи там твори педагога-ювіляра. Далі опрацьовується каталог музею, підбираються необхідні матеріали та ілюстрації. Після аналізу фондів створюється структура виставки. Ми намагаємося розробити структуру кожної виставки відповідно до наявного матеріалу. Можемо констатувати з досвіду підготовки у віртуальних виставках Педагогічного музею України найчастіше зустрічаються такі найбільш типові розділи персональних виставок: «Біографічна довідка та наукова спадщина педагога», «Література про життя та діяльність педагога», «Друковані праці педагога», «Електронний список наукових публікацій, які зберігаються у фондах музею».

Наступним етапом роботи є сканування або фотографування ілюстрацій, фотографій, портретів, обкладинок книг, документів та іншого матеріалу. Використання нових технологій (оцифрування раритетних видань та flesh-технологія «сторінки, що перегортаються») дозволяє досягти не тільки високої якості зображення, але й своєрідного «ефекту присутності». Потім створюється макет виставки з текстовим матеріалом та зазначеними схемами розміщення ілюстративного матеріалу.

Передостаннім етапом роботи є створення окремого файлу із підписаними матеріалами виставки, що значно полегшує та прискорює технологію розміщення віртуальних виставок на сайті. Останній етап роботи – розміщення виставки на сайті музею.

Ще однією важливою рисою віртуальних виставок Педагогічного музею України є їх наукова цінність, адже переважна більшість представлених на них видань датована кінцем XIX – поч. XX ст.

Особливістю фондового зібрання Педагогічного музею України є наявність експонатів, що належать до національного надбання (У 2001 р. колекцію стародруків Педагогічного музею України визнано науковим

об'єктом, що становить національне надбання (Постанова Кабінету Міністрів України № 1709 від 19.12.2001 (1709-2001-п).

Науковий об'єкт «Колекція стародруків Педагогічного музею України» (рукописи, стародруки та рідкісні видання 1477–1923 pp.) складається з 10 колекцій, матеріали яких постійно використовуються науковцями музею у процесі організації виставок.

Наприклад, у віртуальній виставці «Борець за освіту», присвяченій 180-річчю від дня народження видатного педагога-методиста початкової освіти, організатора першої земської школи Миколи Олександровича Корфа, використані матеріали з 2-х колекцій: «Журнали педагогічної та історико-культурної тематики 1834–1923 pp.» та «Розвиток наук у XIX – першій чверті XX ст.». Це такі видання: «Журнал Министерства Народного Просвещения» (№11, 1870), журнал «Русская старина» (№3–№5, 1884), (№4–№11, 1894), журнал «Русская школа» (№ 9, 1916), книга «История русской педагогики» П.Ф. Каптерева (1915) та «Русская педагогика в главнейших ее представителях. Опыт педагогической хрестоматии» М.И. Демкова (1898). Режим доступу: http://pmu.in.ua/virtualexhibitions/vistavki_2011_2014/borec_zh_ozvit

Структурно віртуальна виставка «Борець за освіту» складається з таких розділів: портрет М. О. Корфа, коротка інформація про нього, фото будівлі та учнів земської школи (ці фото представлені у стаціонарній експозиції Педагогічного музею України), відскановані обкладинки книжок та журналів, їх бібліографічні описи та анотації.

Отже, у віртуальній виставці «Борець за освіту» з метою розкриття особистості та популяризації педагогічної діяльності видатного педагога було використано 15 експонатів, які входять до наукового об'єкту «Колекція стародруків Педагогічного музею України» (рукописи, стародруки та рідкісні видання 1477–1923 pp.), що становить національне надбання.

Таким чином у наш час інформаційних технологій виникає необхідність у створенні нових методів демонстрації музейних колекцій. І саме створення та функціонування віртуальних виставок дає можливість перейти на якісно новий рівень збереження і передачі нащадкам культурної спадщини.

Список використаних джерел та літератури

1. Жабко Е.Д. Интернет как среда виртуального общения / Е.Д. Жабко. – Библиотекосведение. – 2003. – № 4. – С. 45–50.
2. Клюев Ю.В. Музейный маркетинг в контексте современной культуры / Ю. В. Клюев. – Кемерово: Кузбассвуиздат, 2008. – 191 с.
3. Трачук Л. Віртуальна виставка: нова бібліотечна послуга бібліотеки / Л. Трачук. – Вісник книжкової палати. – 2007. – № 11. – С. 36–38.

СТАН ДОСТУПУ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ЦИФРОВОЇ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ НА САЙТАХ ОБЛАСНИХ КРАЄЗНАВЧИХ МУЗЕЇВ

Тетяна Курченко – к.і.н., доц.

Національний авіаційний університет (м. Київ, Україна)

AVAILABILITY AND PRESERVATION STATUS OF DIGITAL HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE ON THE WEB SITES OF REGIONAL HISTORY MUSEUMS

Tetiana Kurchenko – PhD (History), Associate Prof.

National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

The article deals with the problem of preservation of the historical and cultural heritage of Ukraine with the help of modern electronic technology and the usage of regional history museums sites.

Key words: historical and cultural heritage, electronic technology, site, access, digital exhibition.

Важлива роль у розбудові незалежної України, відродженні духовності, історичної пам'яті народу належить національній культурній спадщині та її складовій – пам'яткам історії та культури. Завдяки пам'яткам створюється унікальний, за своїми виховними можливостями, ефект особистої причетності до визначних подій минулого, що сприяє самоствердженню особистості в реальному світі та її національній ідентифікації. Підвищення інтересу суспільства до джерел духовності, вивчення багатовікових традицій актуалізує дослідження проблем збереження історико-культурної спадщини, застосування новітніх форм доступу та поширення національного культурного спадку в країні та за її межами.

Культурна скарбниця світової цивілізації складається із окремого доробку кожного народу, яким би великим чи малим він не був. І світова спільнота є вкрай зацікавленою у вирішенні проблеми збереження історико-культурної спадщини найсучаснішими методами в кожній із країн світу.

Саме на вирішення цієї проблеми націлений Міжнародний проект, учасником якого є кафедра історії та документознавства ГМІ НАУ, під загальною назвою «Соціально-етичні основи збереження цифрової історико-культурної спадщини» (Social and Ethical Foundations of Preservation of Digital Historical-Cultural Heritage), підпроект «Умови цифрового збереження історико-культурної спадщини на веб-сайтах архівних і музейних установ України». Керівником підпроекту є завідувач кафедри історії та документознавства, професор, доктор історичних наук Ірина Іванівна Тюрменко. В робочу групу входять ряд викладачів кафедри, в тому числі і автор цієї статті. До роботи також залучено аспірантів та кращих студентів спеціалізації.

Колектив, що працює над виконанням Міжнародного проекту складається із двох підгруп, одна опікується проблемою збереження та доступу до

© Тетяна Курченко

історико-культурної спадщини архівних установ, інша – вивчає ступінь збереженості і поширення інформації про пам'ятки, що зберігаються в музейних установах України, зокрема, в обласних краєзнавчих музеях. Краєзнавчі обласні музеї були вибрані для проведення даного дослідження в силу того, що такі музеї мають комбінований склад фондів (містять матеріали історичного, природничого, меморіального та ін.. характеру). Подібні музеї не мають аналогів за кордоном і є «родзинкою» української музейної справи.

У ході реалізації першого етапу підпроєкту (станом на квітень 2014 р.) дослідницькою групою, що зосередила свою увагу на збереженні історико-культурних пам'яток на сайтах музейних установ було здійснено ознайомчий аналіз середовища веб-сайтів краєзнавчих музеїв. Було з'ясовано, що в Україні в 24 областях нараховується 19 обласних краєзнавчих музеїв в яких зберігається приблизно 3 млн. 355 тис. музейних пам'яток. Такі області як: Київська, Чернігівська, Львівська, Дніпропетровська та Харківська не мають обласних краєзнавчих музеїв. На територіях цих областей діють потужні історичні музеї обласного та республіканського значення, які мають ряд філій, які і ведуть краєзнавчу роботу в зазначених областях. В ході роботи було відмічено, що не всі обласні краєзнавчі музеї України мають свої офіційні сайти. Краєзнавчий музей Чернівецької області свого власного сайту не має. Інформація про цей музейний заклад, склад його фондів, виставкову та наукову діяльність представлена на офіційному сайті ОДА.

На початку роботи над другим етапом підпроєкту робочою групою було прийнято важливе рішення не долучати до аналізу веб-сайти краєзнавчих музеїв Донецької та Луганської областей через військові події на сході України. Таким чином, на другому етапі реалізації підпроєкту детальному аналізу підлягали веб-сайти 16 обласних краєзнавчих музеїв.

Крім того, на другому етапі була розроблена програма експертної оцінки збереженості історико-цифрової спадщини на веб-сайтах музейних установ. Програма експертної оцінки мала на меті визначити контекстну поведінку системи веб-сайтів протягом червня – жовтня 2014 р. за такими процесами: прозорість, ефективність, доступність, реактивність, засоби доступу, наявність електронних документів, актуальність інформації, наявність зворотного зв'язку з користувачем веб-сайту, мови сайту, збереження інформації, обсяг оцифрованих музейних предметів, соціальну відповідальність та довіру до сайту.

Опрацьований матеріал дає підстави стверджувати, що загалом сайти обласних краєзнавчих музеїв не повністю відповідають параметру прозорості. Ім'я сайтів ідентифікуються чітко в адресному полі браузера лише у 56% досліджуваних музейних установ. Назва сторінки в інформаційному рядку браузера ідентифікується в більшості музеїв. Позитивним є те, що назва сайту помітна на першій сторінці та відповідає сутності та завданням музейних установ на 100%. За сукупністю параметрів, що брались до уваги, сайти досліджуваних обласних краєзнавчих музеїв є прозорими на 64,7 %.

Важливим показником є ефективність роботи сайтів. Виводячи усереднений показник ефективності брались до уваги наявність карти сайту, наявність функції навігації, зазначення кількості електронних сторінок, присутність реклами музейних предметів на головній сторінці сайту, наявність функції пошуку по сайту та можливість авторизації. Моніторингова група прийшла до висновку, що усереднений показник ефективності роботи сайтів складає 46,6 %. Зокрема, карти сайтів не мають 68,7% краєзнавчих музеїв. Функція навігації відсутня на сайтах всіх досліджуваних 16 музейних установ. Кількість електронних сторінок не зазначено на жодній із рубрик 81,1% сайтів обласних краєзнавчих музеїв. Функцію пошуку по сайту має 50 % обласних краєзнавчих музеїв. Авторизація можлива лише на 25% Зворотній зв'язок відсутній у 100% випадків.

Доступність інформації про колекції музеїв напряму залежить від доступності веб-сайтів музейних установ. Тестування засвідчило, що 43,7% сайтів, а саме музеїв Сумської, Вінницької, Запорізької, Одеської, Полтавської, Хмельницької та Херсонської областей розроблювалось за допомогою фахівців різних комп'ютерних фірм, про що свідчить інформація розміщена на сайтах. 56,3% досліджуваних музеїв розробляли сайт власними силами, або не зазначили жодної інформації про розробника. Тестування внутрішньої будови сайтів засвідчило наявність їх неоднорідної внутрішньої будови без огляду на розробника сайтів.

Дослідження показали, що сайти обласних краєзнавчих музеїв на 100% підтримуються браузерами різних типів, а саме: Opera, Internet Explorer, Firefox, Googl, Chrome. Доступ до сайту за протоколами каналу http має 93,7 %. Доступ до сайтів за протоколом каналу FTP обласні краєзнавчі музеї на 100% не мають.

Дуже обмеженою є характер інформації, що розміщується на сайтах музеїв. На 100% досліджуваних сайтів розміщена інформація лише про режим роботи музейних закладів, його структуру, трудовий колектив, деякі заходи. А от правила копіювання зображень музейних предметів, як і інформація про довготривале зберігання електронних копій і їх відновлення у випадку техногенних катастроф відсутні у 100% випадків. На жаль, обласні краєзнавчі музеї не підключені ні до автоматизованих баз даних, ні до єдиного на Україні музейного порталу «Музейний простір України». Функція для слабкозорих сайтами обласних краєзнавчих музеїв не підтримується. Така ситуація усуває людей з обмеженими можливостями від доступу до історико-культурної спадщини. Сьогодні такий стан речей не відповідає запитам інформаційного суспільства.

На думку робочої групи усереднений показник процесів реактивності сайтів обласних краєзнавчих музейних установ є також недостатнім і становить лише 27,4%. Консультації через сайт здійснюють тільки музеї Херсонської та Волинської областей, що складає 12,6% загальної кількості досліджуваних музеїв. Тільки краєзнавчі музеї Вінницької, Рівненської, Херсонської областей ведуть облік користувачів, що становить 18,9% від

загальної кількості протестованих сайтів. Дату оновлення інформації з певною долею умовності можна знайти на сайтах 43,7% музейних установ. Щоправда, непоганим показником є те, що 81,1% всіх краєзнавчих музеїв мають вихід у соціальні мережі.

Важливим показником доступності інформації є наявність форуму сайту. Його мають лише Херсонський, Вінницький і Рівненський музеї, що складає 18,9% від загальної кількості. Хмари тегів використовує на сайті тільки Вінницький обласний краєзнавчий музей.

Найбільш перспективним напрямом у збереженні історико-культурної спадщини музеїв та використання їх інформаційного потенціалу є оцифрування музейних предметів і розміщення таких матеріалів на сайтах музеїв. На жаль, слід засвідчити, що в музейних установах подібна робота тільки почалась. Із усіх досліджених сайтів обласних краєзнавчих музеїв України частково оцифровані матеріали містяться в незначній кількості. Оцифровані колекції музейних предметів має 18,9% музейних установ: Херсонський, Кіровоградський і Вінницький музеї. Вони ж розміщують на сайтах і науково-довідковий апарат до оцифрованих колекцій. Інші музейні установи даної групи таку роботу ще не починали, але мають на своїх сайтах електронні виставки (75%). В цілому показник засобів доступу до музейних фондів є вкрай низьким. Він складає лише 19,7 %, адже на сайтах обласних краєзнавчих музеїв відсутні також анотовані реєстри музейних колекцій, каталоги та науково-довідковий апарат. Електронні наукові публікації на своїх сайтах розміщують тільки 25% музеїв.

Незадовільною є і мовна політика сайтів. Тестування показало, що 93,7% сайтів краєзнавчих музеїв представлені виключно українською мовою, яка є одночасно основною мовою сайту. 2 музейні установи мають на сайті переведену в повному обсязі інформацію на 2 мови (російську і англійську). Це музеї Кіровоградської і Полтавської областей (12,6 %). Один музей (Закарпатський) має повний переклад на 3 мови (англійську, російську, арабську і має частковий переклад на угорську мову). Через Інтернет здійснюється частковий переклад інформації розміщеної на сайтах 31,2% музеїв. В цілому можливість оперувати іноземними мовами на сайтах обласних краєзнавчих музеїв в тій чи іншій мірі оцінюється в 23,9%.

Таким чином можна зазначити, що українські краєзнавчі музеї тільки в загальних рисах усвідомлюють перспективні шляхи поліпшення своєї діяльності, основні завдання збереження і поширення інформаційного потенціалу українських музеїв. Втім, конкретні їх кроки по реалізації цих завдань можна вважати недостатніми і неповними. Вивчення міжнародного досвіду, накопиченого світовим музейним співтовариством в цьому напрямі та укріплення матеріальної бази вітчизняних музеїв зможе, на нашу думку, суттєво поліпшити реально існуючий стан речей.

ВПРОВАДЖЕННЯ ВЕБ-ТЕХНОЛОГІЙ У БІБЛІОТЕЧНИХ УСТАНОВАХ: ВІДКРИТИЙ ДОСТУП ДО НАУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Жанна Мина – ст. викл.

Національний університет «Львівська політехніка» (м. Львів, Україна)

IMPLEMENTATION OF WEB-TECHNOLOGIES IN THE LIBRARY INSTITUTION: OPEN ACCESS TO SCIENTIFIC INFORMATION

Zhanna Myna– Senior Lecturer

Lviv Polytechnic National University (Lviv, Ukraine)

The transformation of libraries in the new institutions using information and communication technologies and transfer of conventional storage of documents into information centers with the ability of remote access to information are considered. The role of repositories in scientific communication is emphasized.

Key words: information, communication, proceedings, documents, libraries.

Сучасне інформаційне суспільство формується у час швидкісного розвитку науки, техніки та високих технологій, саме тому важливою і необхідною стає оперативна наукова комунікація.

Характерна особливість сучасних бібліотек – використання інформаційно-комунікаційних технологій: від автоматизації окремих робочих місць і створення електронних каталогів (ЕК) та баз даних (БД) до електронних бібліотек (або «бібліотек без меж»), які працюють на базі мережових та Інтернет-технологій. Перетворення традиційних бібліотек в нові установи з використанням інформаційно-комунікаційних технологій та трансформація звичайних сховищ документів у інформаційні центри з можливістю віддаленого доступу до інформації, зумовлені постійним ускладненням бібліотечно-інформаційних технологій та насичення їх технічними і комунікативними складовими.

Крім створення репозитаріїв відкритого доступу основними напрямками впровадження веб-технологій у бібліотеках є: створення інформаційних сайтів та порталів, віртуальне довідкове обслуговування, оптимізація електронних каталогів, використання веб орієнтованих автоматизованих бібліотечно-інформаційних систем.

Аналізуючи перспективні напрями розвитку бібліотек на основі використання новітніх веб-технологій, Мар'їна О.Ю., серед сучасних веб-сервісів, які можуть бути корисними для бібліотек, називає такі:

- 1) системи управління контентом, портальні технології;
- 2) платформи створення форумів, сервіси створення анкет, тестів, вікторин, віртуальних читальних залів, виставок, екскурсій, турів, форумів;
- 3) mashup-додатки; RSS-формати chat-обслуговування та collaborative browsing;
- 4) crowd-sourcing технології (тегування, wiki-портали, співтовариства для виявлення споживчого інсайту, user generated-конкурси, бази колективного досвіду, соціальні рекомендаційні системи, хеш-теги);

- 5) новітні соціальні медіа;
- 6) сервіси хостингу [3].

Нині виникає проблема розширення каналів та засобів комунікації в інформаційному середовищі Інтернет, порушуються проблеми медіатизації бібліотечно-інформаційних установ. Щодо останнього, то, концепт «медіатизація» набуває все більше інтердисциплінарної сили, тому у дослідженнях з соціальних комунікацій слід більше приділяти уваги і медіатизації бібліотек. Набувають актуальності питання розвитку інтерактивної взаємодії інформаційних структур, можливості створення спільних баз та банків інформаційних об'єктів та формування на цій основі єдиного бібліотечно-інформаційного простору. Ярошенко Т. О. у статті «Бібліотека, бібліотекарі та користувачі бібліотек в епоху Веб 2.0 : виклики часу» наголошує, що мережеві комунікації та технології вдало «вплітаються» в бібліотечну діяльність і охоплюють усе більше й більше бібліотечних послуг та сервісів[4]. Сучасна бібліотека повинна надавати такі основні послуги:

- пошук в електронному каталозі;
- замовлення інформації по електронній пошті або через сайт;
- використання довідкових матеріалів в електронному варіанті;
- перегляд нових надходжень;
- використання видань в електронному варіанті;
- використання повнотекстових проблемно-орієнтованих баз даних (БД) та БД на CD-дисках;
- консультації з питань користування електронними БД, як власними, так і з Інтернету,
- копіювання матеріалу на електронні носії;
- використання програм та методичних матеріалів в електронному варіанті;
- надання доступу до студентської електронної бібліотеки;
- електронна доставка документів;
- пошукові системи Інтернету;
- дистанційне навчання [2].

Електронні репозитарії – один із видів електронних бібліотек, певна сукупність цифрових об'єктів, представлених за допомогою метаданих.

Інституційний репозитарій – це електронний архів для тривалого зберігання, накопичення та забезпечення тривалого та відкритого доступу до результатів наукових досліджень, що проводяться в установі і який може містити такі матеріали: наукові статті; автореферати дисертацій та дисертації; навчальні матеріали; книги або їх окремі розділи; матеріали конференцій; студентські роботи; зображення, аудіо- та відео-файли; веб-сторінки; комп'ютерні програми; статистичні матеріали; навчальні об'єкти; наукові звіти; патенти.

Більшість інституційних репозитаріїв засновані на вільному програмному забезпеченні. Для вищих навчальних закладів використання та розвиток репозитаріїв, сприяє підтримці наукової діяльності; підвищенню якості наукової комунікації; підвищенню свого рейтингу; відкритому доступу до досліджень. Для кожного науковця зокрема сприяє підвищенню індексу цитувань праць; постійному та тривалому зберіганню; збереженню авторських прав.

Основна особливість інституційного репозитарію – забезпечення відкритого доступу до результатів наукових досліджень, які проводяться у вищому навчальному закладі через самоархівування. Також важливою особливістю є доступ до наукових досліджень університету для світової спільноти.

В Україні прийнято законодавчі акти, що пропонують науковцям подавати результати своїх досліджень, проведених за кошт університету, у відкритий доступ. У Законі України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства на 2007–2015 рр.» у пункті щодо розвитку загальнодоступної інформаційної інфраструктури наголошується на створенні вітчизняними виробниками на основі фундаментальних і прикладних досліджень новітніх конкурентоспроможних ІКТ, засобів інформатизації та комп'ютерних програм, зокрема з відкритими кодами; прискорення робіт, пов'язаних з розробкою, створенням та застосуванням суперкомп'ютерних систем, зокрема комп'ютерної інфраструктури на основі GRID та інших перспективних технологій; створення в електронній формі архівних, бібліотечних, музейних фондів та інших фондів закладів культури, формування відповідних інформаційно-бібліотечних та інформаційно-пошукових систем з історії, культури, народної творчості, сучасного мистецтва України тощо.

Основні вітчизняні репозитарії: eKhNUIR – електронний архів Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна; Інститут програмних систем Національна академія наук України; eKMAIR – електронний архів Національного університету Києво-Могилянська академія; ELARTU – Репозитарій Тернопільського національного технічного університету ім. І. Пулюя; електронний науковий архів НТБ НУ «Львівська політехніка»; Цифровий репозитарій ХНУМГ ім. О. М. Бекетова; eSevNTUIR – репозитарій Севастопольського національного технічного університету; eDonNUIR – електронний архів Донецького національного університету; eSSUIR – електронний архів Сумського державного університету; eUABIR – Інституційний репозитарій Української академії банківської справи Національного банку України; iRKNEU – інституційний репозитарій Державного вищого навчального закладу «Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана»; eIONUag – електронний архів-репозитарій Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова; eEastUkrNUIR – інституційний репозитарій Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля; Репозитарій Харківського

національного медичного університету; eNUFTIR – Електронний архів Національного університету харчових технологій; Електронна бібліотека України ELibUkr; eIRPSTU – електронний архів Приазовського державного технічного університету; Електронний архів Таврійського національного університету; eNTUKhPIIR – Цифровий репозитарій Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»; eNULAUir – Електронний архів-репозитарій Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»; eaDonNTU – Електронний архів Донецького національного технічного університету; Інституційний репозитарій Керчинського державного морського технологічного університету; eSNUIR – Інституційний репозитарій Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки; ARRChNU – інституційний репозитарій Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича; AeaNUPh – Електронний архів Національного фармацевтичного університету; IRPNPU – Електронний архів Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка [1].

Роль репозитаріїв у науковій комунікації надзвичайно важлива, оскільки забезпечує безкоштовний, швидкий, постійний, повнотекстовий доступ до наукових та навчальних матеріалів, що реалізується для будь-якого користувача у глобальній інформаційній мережі.

Традиційні бібліотеки трансформуються у нові установи з використанням інформаційно-комунікаційних технологій та переведенням звичайних сховищ документів у інформаційні центри з можливістю віддаленого доступу до інформації.

Список використаних джерел та літератури

1. Інституційний депозитарій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86>
2. Коржик Н. А. Проблеми автоматизації процесів обслуговування читачів у бібліотеці вищого навчального закладу / Н. А. Коржик, І. М. Фоменко // Вісн. Кн. палати. – К.: Книжкова палата України, 2008. – № 5. – С. 27–31.
3. Мар'їна О. Ю. Веб-технології в бібліотеках: нові можливості розвитку комунікаційного середовища [Електронний ресурс] / О. Ю. Мар'їна. – Режим доступу: <http://eprints.rclis.org/23274/1/23.pdf>
4. Ярошенко Т. О. Бібліотека, бібліотекарі та користувачі бібліотек в епоху Веб 2.0 : виклики часу / Т. О. Ярошенко // Бібліотечна планета. – К., 2011. – № 1. – С. 17–22.

РЕПРЕЗЕНТАТИВНІСТЬ ВЕБ-САЙТІВ АРХІВНИХ УСТАНОВ ТА ЇХ РОЛЬ У РОЗШИРЕННІ ДОСТУПУ ДО ДОКУМЕНТНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Марина Палієнко – д.і.н., проф.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

REPRESENTATIVENESS OF THE ARCHIVAL INSTITUTIONS' WEBSITES AND THEIR ROLE IN EXPANDING ACCESS TO THE DOCUMENTARY INFORMATION

Maryna Paliienko – Doctor of Sciences (History), Prof.

Kyiv National Taras Shevchenko University (Kyiv, Ukraine)

The article characterizes some Ukrainian and foreign archival institutions' websites and analyses the users' opportunities in receiving access to the documentary information. It determined the main achievements and problems in this field.

Key words: archives websites, the Internet, electronic resources, informatization of archives affair, access, documentary information.

Ресурси Інтернет посідають визначальне місце у світових комунікаційних процесах, відіграють одну з вирішальних ролей у розширенні доступу до публічної інформації. Розвиток в Україні інформаційного суспільства, значне розширення імплементації інноваційних технологій у різних сферах людської життєдіяльності суттєво позначилися й на освітніх та наукових процесах. На межі тисячоліть актуалізувалась потреба представлення архівних ресурсів різних країн світу у глобальній електронній мережі, створення онлайнових електронних каталогів історико-культурної спадщини на регіональному та міжнаціональному рівнях. У цей період інтенсифікувався процес інформатизації архівної галузі, активізувалось вивчення українськими вченими та архівістами-практиками міжнародного досвіду організації електронних архівів та його імплементації в Україні, створення баз даних, оцифровування документів. Важливий внесок у вивчення проблем інформатизації архівної галузі, визначення шляхів представлення архівних ресурсів України у глобальній інформаційній мережі здійснили Г. Боряк, Л. Дубровіна, А. Кисельова [1; 2; 3], організацію архівних Інтернет-ресурсів Канади та Австралії розглянув у дисертаційному дослідженні та низці публікацій Ф. Стоян [4]. У грудні 2000 р. почав функціонувати офіційний веб-сайт архівної служби (на той час – Державного комітету архівів України), який був створений відповідно до Указу Президента України від 31 липня 2000 р. № 276а/2000 «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні». Упродовж наступних років у загальному контексті розбудови інформаційного суспільства набули яскравого вираження процеси інформатизації архівної системи, оцифровування документів, створення веб-сайтів центральних та регіональних архівних установ та представлення архівних ресурсів в Інтернеті. На сьогоднішній день найбільшим в Україні

© *Марина Палієнко*

електронним ресурсом архівістики є веб-портал «Архіви України» [5], який репрезентує архівну систему в цілому.

Аналізуючи структуру та інформаційну насиченість сайтів центральних державних архівів України, відзначимо, що всі вони містять рубрики, які надають адміністративну та нормативно-правову інформацію, підтримують інтерактивний діалог з користувачами, а також розкривають зміст фондів через електронні публікації путівників та архівних довідників. На сайтах практично всіх архівів (ЦДІАК України, ЦДІАЛ України, ЦДАГО України, ЦДАМЛМ України та ін.) опубліковано електронні версії путівників по архівах. На сайті ЦДАВО України розміщений електронний реєстр архівних фондів, який надає користувачам інформацію на рівні описів, а у випадку фонду 3676 (Штаб імперського керівника (рейхслятера) Розенберга для окупованих східних областей, м. Берлін, м. Київ) – розкриває зміст документної інформації на рівні одиниці зберігання і забезпечує можливість використання оцифрованих копій документів.

Позитивною ознакою більшості українських архівних веб-сайтів є організація онлайн виставок історичних документів, серед яких слід виділити такі цікаві та інформативно насичені проекти, як «Гортаючи архівні сторінки» (ЦДАВО України) та «АРХІважлива справа» (ЦДАМЛМ України). Репрезентативними є представлені на сайті Центрального державного архіву зарубіжної Україніки описи архівних, бібліотечних та музейних фондів, а також онлайн виставки документів, які користувачі можуть безкоштовно копіювати. Крім того, співробітників архіву намагаються полегшити користувачам пошук необхідної документної інформації в Інтернеті, розробляючи та оприлюднюючи на сайті методичні розробки («Організація пошуку документів архівної україніки через Інтернет-ресурси» та ін.).

Однак, незважаючи на певні досягнення у сфері інформатизації та присутність ресурсного контенту українських архівів у глобальній електронній мережі, загальні темпи процесу інформатизації архівної галузі в Україні на сьогодні не є задовільними. Останнє пояснюється кількома взаємопов'язаними факторами, передусім, недофінансуванням галузі в цілому та її інформаційних проектів зокрема, недостатнім забезпеченням архівів новітніми технічними засобами та спеціалістами з ІТ-технологій. Частковому вирішенню цієї проблеми має сприяти діяльність заснованого 2007 р. Центрального державного електронного архіву України. Проте й сьогодні до суттєвих недоліків онлайн ресурсів українських архівів, на відміну від зарубіжних провайдерів, слід віднести відсутність репрезентації на сайтах (за незначними винятками) повнотекстових баз даних та оцифрованих копій документів на паперових носіях. Не завершена робота й зі створення електронної версії Національного фондового каталогу.

Звертаючись до досвіду зарубіжних країн, відзначимо інформаційну насиченість веб-порталу Національного архіву та адміністрації документації США (NARA), який не тільки знайомить з метою, структурою та діяльністю федеральної архівної служби, складом документів, які зберігаються в

Національному архіві, але й надає користувачам широкий доступ до документної інформації, обсяг якої постійно збільшується. Зокрема, рубрика сайту «Досліджуйте наші документи» («Research Our Records») побудована таким чином, щоб зацікавити якнайбільше коло користувачів у пошуку необхідної інформації політичного, соціального, генеалогічного чи наукового (історичного) характеру. Онлайн каталог та пошукова система баз даних (Access to Archival Databases) дають можливість обрати відповідну категорію і здійснювати пошук документів за темами, іменами, урядовими організаціями та ін. Представлені на сайті в оцифрованому вигляді найважливіші історичні документи (зокрема, Декларація про незалежність, Конституція, Біль про права та ін.) містять не тільки сканкопії оригіналів, але й транскрипції їх текстів та наукові коментарі до них. На початку 2000-х рр. у структурі NARA був створений Електронний архів США (Electronic Records Archives, ERA), покликаний забезпечити організацію зберігання, управління та надання доступу до електронних документів федерального уряду. Нині ERA забезпечує онлайн доступ до близько 1 млн. урядових документів через портал Online Public Assess (OPA) [6].

Онлайнове представлення документальної спадщини Канади забезпечує Інформаційна мережа канадських архівів (Canadian Archives Information Network, CAIN), яка, зокрема, репрезентує електронний путівник по архівних установах Канади, а також ресурс «Минуле Канади» (Gateway to Canada's past), який надає доступ до віртуальних експозицій, підготовлених у рамках започаткованої 2007 р. Бібліотекою та архівом Канади Програми оцифрування архівів (Archival Community Digitalization Program, ACDP). До позитивних характеристик Інтернет-ресурсів канадських архівів Ф. Стоян правомірно відносить застосування для їх опису універсального міжнародного стандарту Dublin Core Metadata Initiative (DCMI), що відповідає сучасним тенденціям створення інтегрованих інформаційних ресурсів [4].

Надзвичайно інтенсивно поповнюється повнотекстова база Національного архіву Великобританії, в якій завдяки реалізації програми доступу до архівів – Access to Archives (A2A) сьогодні на сайті представлено дані про понад 32 млн. документів, що зберігаються в Національному архіві та у 2500 архівах країни; крім того, понад 9 млн. документів виставлено онлайн для копіювання [7]. (Для порівняння зазначимо, що у 2005 р. у базі даних було понад 8,5 млн. документів з 390 британських архівосховищ). У Російській Федерації упродовж останнього десятиліття успішно реалізується комплексна технологія інформатизації архівів «КАЙСА-Архів», яка передбачає Інтернет-представлення електронних архівних каталогів з можливістю багатоаспектного пошуку інформації (нині запроваджена у 25 архівах, у т. ч. Російському державному архіві літератури та мистецтва, Російському державному історичному архіві у Санкт-Петербурзі та ін.).

Таким чином, веб-сайти архівних установ світу сьогодні не тільки відображають багатоаспектну діяльність архівів зі збереження історико-

культурної спадщини людства, організації роботи з електронними документами і базами даних, але й виступають важливими ресурсними компонентами соціокультурної та наукової комунікації. Українські архівісти докладають чималих зусиль для забезпечення включення архівних ресурсів у нову інформаційну інфраструктуру суспільства. Проте досягти належних результатів можливо лише за відповідної фінансової і технологічної підтримки галузі, а також за умови запровадження нових стандартів професійної освіти, поглиблення співпраці між університетськими кафедрами та архівними установами, у тому числі й зі створення інтегрованих електронних ресурсів.

Список використаних джерел та літератури

1. Боряк Г. В. Десять років інформатизації архівної справи в Україні: проблеми, здобутки, перспективи / Г. В. Боряк // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: Міжвід. наук. зб. – К., 2002. – Вип. 5. – С. 9–28; він же. Електронні архівні публікації в Інтернеті: проблеми репрезентації інформаційних ресурсів / Г. В. Боряк // Архіви України. – 2002. – № 4-6. – С.141–169; він же. Інформатизація архівної галузі сьогодні: поточні здобутки і завдання формування електронних ресурсів / Г. В. Боряк // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. – К.: Інститут історії України НАН України, 2004. – № 11. – С.4–9.
2. Дубровіна Л. А. Основні положення концепції комп'ютеризації архівної справи / Л. А. Дубровіна // Студії з архівної справи та документознавства. – 1998. – Т.3. – С. 6–17.
3. Кисельова А. А. Архівні ресурси України в глобальній інформаційній мережі: види, доступ, перспективи : автореф. дис... канд. іст. наук / А.А. Кисельова; Укр. наук.-досл. ін-т архівної справи та документознавства. – К., 2005. – 16 с.; вона ж. Відкриті інформаційні ресурси архівного порталу України: структура, наповнювання, моніторинг / А. Кисельова // Студії з архівної справи та документознавства. – 2004. – Т.11. – С.58–70; вона ж. Електронна версія архівних фондів України в Інтернеті / А. Кисельова // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство : Міжвід. наук. зб. – К., 2005. – Вип. 7. – С. 17–28.
4. Стоян П.Ф. Архівні електронні ресурси Канади і Австралії: досвід створення та корпоративної інтеграції (70-ті рр. XX ст. – 10-ті рр. XXI ст.): Автореф. дис... канд. іст. наук / П. Ф. Стоян; Нац. б-ка України ім. В.І Вернадського. – К., 2013. – 17 с.; він же. Електронні ресурси архівної системи Канади: структура і стан розвитку / П. Ф. Стоян // Рукописна та книжкова спадщина України : Зб. наук. ст. – 2012. – Вип. 16. – С.446–458.
5. Архіви України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.archives.gov.ua/>
6. The National Archives and Records Administration: Research Our Records [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.archives.gov/research/search/>
7. Discovery the National Archives [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://discovery.nationalarchives.gov.uk/>

КАТАЛОГІЗАЦІЯ В ПЕДАГОГІЧНОМУ МУЗЕЇ УКРАЇНИ

Тетяна Полюхович – наук. співроб.

Педагогічний музей України (м.Київ, України)

CATALOGING IN THE PEDAGOGICAL MUSEUM OF UKRAINE

Tatyana Polyuhovich – Research Fellow

Pedagogical Museum of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

The article deals with the main definition of museum cataloging and determination of its role and value. The article describes the experience of creation of museum catalogs in the Pedagogical Museum of Ukraine.

Key words: museum, collections, cataloging, Pedagogical Museum of Ukraine.

Педагогічний музей був створений в 1901 році. Вже в 1902 р. музей розпочав свою діяльність. Впродовж першого 10-ліття свого існування він постійно «мандрував» по приміщеннях різних навчальних закладів і окремих при ватних будинках. У березні 1904 р. на засіданні комітету в справах музею розглядався проект будинку для нього, було розпочато пошук грошей і вже 5 жовтня 1912 р. відбулось урочисте відкриття музею в присутності численних представників педагогічної громадськості.

Наукова концепція сучасної експозиції музею передбачає багатоплановий показ освіти розпочинаючи від Кирила та Мефодія, школами, брацтвами та університетами, закінчуючи такими діями як С.Русави, В. Сухомлинський, Я.Чепіга, А.Макаренка та ін. Експозиція музею висвітлює освіту на території України від найдавніших часів до 1945 року.

Починаючи з відкриття музею і до нині музей зберігає численну кількість книг різних століть та авторів. Фонди музею наповнюють журнали, книги, рукописи, статті, карти, фото тощо. Тут зберігаються Dekret Stanislawia Augusta, Krola Pol. (Декрети Станіслава Августа, польською мовою) 1787 року, Псалтир друкарні Києво-Печерської Лаври 1879 року, Статут Литовський польською мовою 1570 року, журнали «Світло», «Руская школа», «Циркуляр» тощо.

Діяльність музею розвивається на основі музейних фондів. Педагогічний музей України не виняток, фонди є серцем музею, так як зберігають книги не одного покоління. Вміння виконувати музеями їх функцій залежить від умінь співробітників виявити джерело знань, культурну цінність, котрі відображають історичні процеси та явища котрі володіють властивостями музейних предметів. Їх треба придбати, зберегти вивчити та що головне зробити доступними для наукової і освітньої – наукової роботи [1]

Від стану фондів – їх кількості і якості – залежить якість експозицій, науково-дослідницької роботи і пропагандистська діяльність музеїв. Останнім часом виникло багато нових форм використання музейних колекцій – пересувні і стаціонарні виставки, ілюстрації до різноманітних масових освітніх заходів: все частіше музейні колекції стають об'єктами досліджень науковців; засоби масової інформації висвітлюють діяльність музейних

закладів саме через експонати [3, с.10], Педагогічний музей України не став винятком. Щоб зробити музейні фонди доступними для дослідників, використання в експозиції, на виставках і в усіх інших видах науково-освітньої і виховної роботи, необхідно було виробити в музеї такі форми ознайомлення відвідувачів з колекціями, які давали б найбільший ефект. У цьому контексті чи не найефективнішою є така форма науково-фондової роботи, як створення різноманітних каталогів. Педагогічний музей зайнявся каталогізацією музейних предметів наприкінці 80-х рр. ХХ ст.

Каталогізація фондів – один з видів фондової інформаційної системи. І вона необхідна, щоб музейні фонди були зручними для проведення науково-дослідної, науково-просвітницької та виставкової роботи. Термін «науковий каталог» визначається як «систематичний анотований перелік музейних предметів, які знаходяться у фондах, або в експозиції музею, класифікованих за будь-якими ознаками». До того ж каталоги є одна із форм публікації музейного зібрання.[4]

В сучасних умовах, щоб забезпечити ефективність всіх напрямків діяльності музеїв, конче потрібно знати, які музейні предмети де зберігаються і в якому стані. Таким пошуком інформації є каталогізація, яка необхідна для керування самим музеєм, для раціональної організації наукових досліджень, для планування реставраційних робіт, а також для підвищення ефективності та якості збиральницької та науково-просвітницької роботи. Каталогізація – це один з останніх етапів обліку і обробки інформації про музейний предмет, коли проводиться монографічне дослідження окремих експонатів, які мають особливу цінність. Каталог має багатофункціональне призначення – це своєрідний підсумок вивчення пам'ятки, а також сукупність облікових та наукових даних, уживаних для розвитку науки, підвищення культурно-освітнього рівня населення. Підготовка створення каталогу ґрунтується на всебічному монографічному дослідженні музейних предметів і музейних колекцій за темою каталогу, високий рівень аналізу і синтезу, що вводиться в науковий обіг інформації. Це багаторічна праця, в якому часто бере участь весь науковий колектив музею [1]. Можна виділити основні етапи в процесі складання каталогу:

1. підготовчий етап, головним завданням якого є наукове та організаційно-методичне забезпечення роботи;

2. виявлення загального складу джерел, що намічаються до включення в каталог, складання наукової характеристики даного корпусу джерел з оцінкою ступеня повноти складу, рівня наукової атрибуції джерел та їх опису; складання бібліографії;

3. проведення каталожного опису музейних предметів; визначення обсягу інформації, елементів опису і структури статті опису каталогу; затвердження єдиного зразка (типового) опису;

4. визначення загальної структури каталогу і проведення систематизації описів (статей опису каталогу);

5. складання науково-довідкового апарату до видання: передмови, вступної наукової статті, показників, додатків, змісту. Такі каталоги мають розгорнуту систему науково-довідкового апарату, що включає різні таблиці, схеми словники, хроніку подій, анотовані показники (переліки) [5].

Існує велика різноманітність форм каталогів, як за змістом, так і за способами подачі інформації. Даний каталог є тематичним, він представляє собою зібрання статей про педагогів та їхню діяльність, школи, університети також представлені в каталозі. Структура каталогу побудована за принципом поділу на розділи. Кожен з розділів представляє собою інформацію про видання, що присвячене тій чи іншій постаті, її діяльності, наукам чи окремим закладам освіти. Якої б форми не був каталог, відомості в ньому повинні бути згруповані і розташовані таким чином, щоб забезпечити правильне розкриття змісту документів і швидке їх знаходження. Тільки в цьому випадку він буде задовольняти сучасним інформаційним потребам [2, с. 436].

Каталог Педагогічного музею України використовується співробітниками музею, науковцями, аспірантами, студентами. Каталогізація полегшує пошук інформації, опис колекцій містить кількість статей, авторство, рік видання, назва роботи та назва журналу. Дані каталогу постійно поповнюються новими надходженнями.

Інший каталог Педагогічного музею України представляє собою книги, котрі включені до національного надбання України. Він є тематичним, поділений на десять розділів: колекція рукописів XVIII – XIX ст., інкунабули, колекція кириличних видань XVII – поч. XX ст., колекція видань громадянського друку XVIII – першої третини XIX ст., колекція стародруків латинським шрифтом XVI–XVIII ст., колекція «Розвиток наук у XIX – першій чверті XX ст. (наукова, навчальна, навчально-методична, довідкова література 1803–1923 рр.)», колекція «Журнали педагогічної та історико-культурної тематики 1834–1923 рр.», колекція «Педагогічна україніка 1842–1923 рр.», колекція «Українська дитяча книга 1885–1923 рр.», колекція картографічних видань XVIII – поч. XX ст. Створення каталогу почалось з 2014 р. і триває донині. В планах наукових співробітників музею є розширення даного каталогу.

Отже, каталогізація – це клопітка наукова діяльність, яка вимагає від музейних працівників спеціалізованих фахових знань, високої кваліфікації й експертного досвіду. Найважливіша мета каталогізації полягає у пошуку й зборі вичерпної інформації про ту чи іншу пам'ятку, вивчення її в контексті подібних пам'яток, створення колекцій з метою подальшого експонування та широкої популяризації.

Список використаних джерел та літератури

1. Каталогізація фондів. Н.П. Сердюк, головний хранитель Музею історії м. Дніпродзержинська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://museum.dp.ua/catalogization.html>

2. Вайдахер Ф. Загальна музеологія: посібник / Ф. Вайдахер // перекл. з нім. – Львів: Літопис, 2005. – 632 с.
3. Погонєць О.Д. Досвід роботи відділу фондів музею книги і друкарства України: комплектування музейної колекції та науковий опис/ Погонєць О.Д. // Матеріали 4-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції. Український технічний музей: історія, досвід, перспективи – Київ, 2005.– 186
4. Каталогизация музейного собрания. Система музейных каталогов. Подготовка к изданию каталогов музейных собраний. Е.Г.Щурина, науковий співробітник ФГБУК [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.kirmuseum.ru/issue/guide/detail.php?ID=48699>
5. Щурина Е.Г. Каталогизация музейного собрания. Система музейных каталогов. Подготовка к изданию музейных каталогов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kirmuseum.ru>

УНІФІКОВАНИЙ ІНТЕРАКТИВНИЙ САЙТ – ВІД РОЗРОБКИ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ В АРХІВНИЙ ГАЛУЗІ

Igor Tovkach – магістрант,

Володимир Піддубний – науковий керівник, к.т.н., доцент
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»
(м. Київ, Україна)

THE UNIFORM INTERACTIVE SITE – FROM DESIGN TO IMPLEMENTATION IN THE ARCHIVES

Igor Tovkach – master student,

Volodymyr Piddubny – PhD (Engineering sciences), Associate Prof.
National Technical University of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Considered are the problems of creation and functioning of the official website of archival institutions. The description of the software product, which solves the creation of branch website by non-specialists is given. Reported are the results of implementation of the developed technologies in archival institutions of Kyiv region.

Key words: CMS, information and communication «POLIDAR», information technology, module setting profile, unified site, implementation.

При сучасному стрімкому розвитку комп'ютерних (електронних) засобів оброблення інформації, невід'ємною складовою цього процесу є проникнення їх у всі сфери життєдіяльності людини, зокрема, в архівну галузь. Тотальна інформатизація та запровадження нових ефективних технологій у сфері архівної справи – це та стратегічна направленість, яка має суттєво покращити якість та ефективність діяльності архівістів, внаслідок чого пришвидшиться доступ користувачів до архівної інформації.

Тому, в числі пріоритетів у роботі Державної архівної служби України (далі – ДАСУ), окремо зазначена необхідність розширення доступу до архівної інформації за допомогою впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, щоб в такий спосіб наблизити діяльність архівних установ до сучасних потреб громадянського суспільства та мати можливість створювати інформаційні ресурси, які будуть інтегровані у світовий інформаційний простір.

Також, ДАСУ планомірно вирішує питання практичного впровадження в повсякденну діяльність архівних установ вимог нормативно-правових актів, які прийняті Кабінетом Міністрів України впродовж останніх років щодо розбудови інформаційного суспільства в нашій країні. Зокрема, на вимогу ДАСУ центральні, галузеві та державні архіви областей створили власні сайти, внаслідок чого значно збільшився доступ громадськості до архівної інформації, що, в цілому, сприяло підвищенню якісного показника в діяльності цих архівів. Проте на початковому рівні, а це: міські та районні архівні установи (архівні відділи райдержадміністрацій, міських рад, трудові архіви міст та районів), в своїй переважній більшості, взагалі не мають не

© Igor Tovkach
© Володимир Піддубний

тільки власних сайтів, а й окремих сторінок на сайтах райдержадміністрацій та міських рад. Саме з цієї причини вони залишаються осторонь процесу розбудови інформаційного суспільства в Україні [1].

Неперекорною силою на шляху створення та підтримки офіційних сайтів в таких установах, особливо в сучасних складних фінансових умовах, є відсутність можливості мати в своєму штаті відповідного спеціаліста, а самостійне створення сайту та його наповнення даними за допомогою CMS (Content Management System – систем управління контентом), наприклад, таких як Joomla, eZ Publish, XOOPS (безкоштовних), або Бітрікс, АМО CMS і Site Sapiens (платних), також не набуло поширення з ряду причин (в основному, через складність для архівістів опанувати роботу з ними).

Вищенаведена ситуація в архівних установах початкового рівня спонукала автора взятись за впровадження в архівну галузь свого дипломного проекту на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» – «Розробка структури та програмного забезпечення універсального галузевого інтерактивного сайту».

В результаті роботи над вказаним дипломним проектом було створено комплексне рішення для генерації сайтів неспеціалістами за допомогою оригінальної інформаційної технології для сайтобудування, яка надає можливість створювати та розвивати локальний та глобальний галузевий інтернет-проект за допомогою розробленого модулю взаємодії з спеціалізованою CMS – одним з функціоналів інформаційно-комунікаційної системи «ПОЛІДАР» [2], робота якої базується на паралельній обробці лінійних ірраціональних даних алгоритмами рекомбінації (від чого й походить її назва).

CMS інформаційно-комунікаційної системи «ПОЛІДАР» містить все, що необхідно для створення сучасного веб-проекту: організація довільної структури сайту, керування контентом (створення сторінок та розділів, публікація новини, статей, каталогів), отримання докладних звітів про відвідування, оцінка ефективності викладеної інформації користувачами, організація служби зворотнього зв'язку на сайті, забезпечення функціонування пошукових алгоритмів і багато іншого.

Модуль взаємодії з спеціалізованою CMS інформаційно-комунікаційної системи «ПОЛІДАР», включає в себе також і модуль задання профілю, за допомогою котрого CMS може бути автоматично налаштованою на тематичну специфіку будь якої галузі.

Тепер пояснимо, як все це працює в комплексі.

Система «ПОЛІДАР» реалізована на основі «хмарних обчислень» і розташована в «хмаринці» (тобто, це типовий представник SAAS-технології). Модуль взаємодії з нею, зокрема, з її функціоналом – спеціалізованою CMS, розміщується на спеціалізованому хостінгу на віртуальному сервері VPS і забезпечує синхронізацію зв'язку з системою «ПОЛІДАР». На даному хостінгу розміщується також й контент сайту, що створюється.

Користувач, який отримує доступ до даної технології, в модулі задання профілю вибирає галузь, до якої буде відноситись сайт що створюється, та заходить до CMS, в якій вже всі розділи автоматично налаштувались на тематику галузі, яка вибрана. Тепер залишається лише наповнювати сайт необхідними даними – все настільки просто, що для цього вистачає початкових навиків роботи з текстовим редактором.

Ефективність роботи даної технології та її якісну складову забезпечує модуль задання профілю, до якого завантажуються у спеціальній формі комплект тематичних даних для наповнення всіх шаблонів необхідними атрибутами, в результаті чого уніфікований універсальний сайт CMS – перетворюється на сайт, який вже орієнтований на конкретну галузь, тому надзвичайно важливим є фахове формування даних для такого комплекту.

Причинно-наслідкові зв'язки та комплект тематичних даних для автоматичного перетворення уніфікованого універсального сайту на сайт для архівної галузі, було розроблено відповідно до вимог ДАСУ заступником директора-головним зберігачем фондів Державного архіву Київської області Бойко Г.В.

У вже сконфігурованому вигляді уніфікований сайт архівної установи має чотирнадцять розділів, доступ до котрих забезпечують відповідні кнопки, які розміщуються з лівої сторони від основного поля відображення інформації. Дизайн сайту виконаний в стилі hi-tech в сіро-синіх тонах.

Кожен з розділів несе конкретне функціональне та змістовно-тематичне навантаження, тому це варто розглянути детальніше: «Історія архіву», містить текстову інформацію про установу, можна переходити на інші сторінки, де розміщувати по темі тексти та фотографії; «Наші новини», містить текстову інформацію – анонси новин у формі рулону, можна переходити на інші сторінки, де розміщувати більш детальну інформацію та фотографії; «Контакти», надається вичерпна інформація для зв'язку, графік роботи та приймання громадян, карта проїзду; «Зворотній зв'язок», забезпечує інтерактивний зв'язок, як громадянина з установою, так і установу з громадянином (при цьому, громадянин може за п'ятибальною системою оцінити реагування установи на його звернення); «Нормативна база», містить Положення або Статут установи, накази, інструкції, є прямий перехід до нормативної бази на сайті ДАСУ; «Регуляторні акти», містить детальну інформацію про платні послуги, є прямий перехід до одноіменного розділу на сайті ДАСУ; «Діяльність», містить інформацію про плани та звіти установи, а також діловий щоденник – «Поточна діяльність»; «Послуги», містить детально перераховані послуги, які надає установа (з переліком запитів, які виконуються архівом); «Фонди», містить у табличній формі список фондів, які зберігаються в архіві та їх літерно-цифрові позначення; «Пошук», головний розділ сайту де здійснюється пошук по універсальному електронному каталогу та по даних в електронних описах фондів (ноу-хау в архівній галузі України, результат роботи інформаційно- комунікаційної системи «ПОЛІДАР», яка забезпечує ефективність роботи розділу і,

відповідно, рейтинг відвідування сайту в цілому); «Штати», містить інформацію про працівників архіву у формі текстів та фотографій (їхні посадові обов'язки, дані про освіту і т.д.); «Корисні посилання», містить інформацію, яка відповідає назві розділу; «Статистика», містить дані станом на початок поточного року про кількість фондів, справ та описів в установі, а також, скільки каталожних карток внесено до електронного каталогу, скільки описів фондів внесено до пошукової системи та скільки планується внести протягом року; «Карта сайту», повністю відображає структуру сайту.

Обслуговування сайту здійснюється за допомогою розділу, який називається «Службова сторінка» (вхід до нього регламентований), за допомогою ряду спеціалізованих інструментів, які зібрані в три групи: «Листування» – має інструменти для забезпечення функціонування зворотнього зв'язку та листування по електронній мережі; «Редагування сайту» – має індивідуальні інструменти для кожного розділу сайту для зміни текстової та графічної інформації; «Керування сайтом» – має інструменти для введення даних до пошукових систем електронного каталогу та електронних описів фондів, забезпечує доступ до журналів електронного документоведення та забезпечує доступ до системи шифрування даних для пересилання їх по відкритому каналу зв'язку – інтернету.

Таким чином, сайт, створений за допомогою запропонованої технології, містить всі необхідні функціонали та інструменти, які потрібні архівній установі для якісного інформування громадськості про свою діяльність та про послуги, які можна отримати при звернення до неї. Крім того, такий сайт забезпечує користувачам зручні високотехнологічні способи доступу до архівної інформації, і, при цьому, залишається надзвичайно простим в обслуговуванні та не потребує допомоги комп'ютерних спеціалістів, тобто, він маловитратний – що є дуже важливим в сучасних умовах (оплачується лише інтернет-доступ та хостінг).

За допомогою розробленої технології для створенню сайту, на даний час вже згенеровано шістдесят два сайти для архівних установ Київської області, які в своїй переважній більшості активно функціонують, а отриманий досвід дозволяє стверджувати, що створення сайтів архівами в усіх кутках України відтепер – реальна справа і все залежить лише від ініціативи керівництва архівів.

Список використаних джерел та літератури

1. Веб-сайт «Електронна мережа архівів Київщини» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archives.kiev.ua/sections/about/aboutPage.php> – Назва з екрану.
2. Товкач І.О. Інтерактивний інструмент «ПОЛІДАР» для керування структурою та наповненням веб-сайту [Електронний ресурс]: доповіді конф. «Інформатика, математика, автоматика», Суми 2013 р./ Сумський державний університет – Суми, 2013. – Режим доступу до матеріалів конференції: <http://elitconf.sumdu.edu.ua:8080/index.php/ima/ima13/paper/view/740/557>.

СТАН ЗБЕРІГАННЯ ЦИФРОВОЇ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ НА WEB-САЙТАХ ОБЛАСНИХ ДЕРЖАВНИХ АРХІВНИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ

Ірина Тюрменко – д.і.н., проф.

Національний авіаційний університет (м. Київ, Україна)

THE PRESERVATION STATUS OF HISTORIC AND CULTURAL HERITAGE ON WEBSITES OF REGIONS STATE ARCHIVES OF UKRAINE

Iryna Tiurmenko – Doctor of Sciences (History), Prof.

National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

The article provides an overview of the results of the first stage of the research carried out in the framework of InterPARES Trust aimed at preservation of digital historic and cultural heritage on websites of oblast state archives of Ukraine. The methodology of an expert evaluation of websites in terms of their nature and sizes of digitized documents is described.

Key words: UNESCO «World Memory», Charter of Preservation of Digital Heritage, InterPARES Trust, oblast state archives, website, digital historic and cultural heritage.

Збереження електронних записів є одним з глобальних викликів інформаційного суспільства. Розуміючи великий ризик втрати масивів документальної інформації, ЮНЕСКО розробила програму «Пам'ять світу» (1993 р.). На її основі 32-а Генеральна конференція ЮНЕСКО у Парижі 15 жовтня 2003 р. прийняла Хартію збереження цифрового надбання, яка виробила стратегічний план в частині цифрової спадщини. Однак цифрові ресурси і досі знаходяться в зоні ризику через нестабільність Інтернету, швидку зміну носіїв цифрової інформації, економічні проблеми, техногенні катастрофи, війни, з чим, зокрема, зіткнулась Україна.

Україна також стала учасницею великомасштабного проекту зі збереження цифрової спадщини. Зокрема, у 2011 р. країна долучилася до проекту «Світова цифрова бібліотека», внаслідок чого шість українських бібліотек стали його партнерами. Не менш важливим для України є збереження документальної спадщини, яка міститься в центрах національної пам'яті – архівних установах.

Розуміючи важливість цього питання, група викладачів, аспірантів і студентів кафедри історії та документознавства Національного авіаційного університету з грудня 2013 р. включилась у міжнародний проект InterPARES Trust з дослідження соціально-етичних умов зберігання цифрової історико-культурної спадщини. Перший етап проекту стосується умов зберігання історико-культурної спадщини на веб-сайтах обласних державних архівів. Спочатку вивчалась нормативно-правова база функціонування електронного документа. У ході дослідження було проаналізовано понад 60 міжнародних стандартів та 30 національних нормативно-правових документів України. До збереження електронної спадщини українські фахівці звернулися відносно

недавно. Це певною мірою пояснює відсутність або часткове представлення в українських документах (методичних рекомендаціях, положеннях, указах, переліках, інструкціях) нормативних вимог міжнародних стандартів. Українські нормативно-правові акти містять інформацію про електронний документ, визначають основи здійснення електронного документообігу та обміну електронними даними, описують процес застосування електронно-цифрового підпису для надання електронним документам юридичної сили, встановлюють вимоги до архівного зберігання електронної інформації. Мало уваги в українському законодавстві приділено проблемі збереження автентичності, цілісності та доступу до цифрової інформації.

Окрім того, були проаналізовані умови зберігання історико-культурної спадщини обласними архівними установами України. Об'єктом моніторингу стали веб-сайти 22 обласних архівів окрім архівів Донецької, Луганської областей та Автономної республіки Крим. Станом на квітень 2014 р. за даними веб-сайтів обласних державних архівів загальна кількість фондів становила 148 611 найменувань та 11 471 828 одиниць збереження. Однак не всі архіви ведуть облік документальної бази в лінійних метрах стелажних полиць. Такий облік було виявлено в державних архівах Вінницької, Львівської, Полтавської, Черкаської та Хмельницької областей. За цими даними обсяг фондів становить 127975 лінійних метрів.

Загальний аналіз архівних фондів та їх представлення на веб-сайтах слугували відправною точкою у вивченні середовища веб-сайтів та розробленні програми експертної оцінки збереженості історико-культурної спадщини. Контекстна поведінка системи веб-сайтів вивчалась протягом червня–жовтня 2014 р. за наступними параметрами: прозорість, ефективність, доступність, реактивність, засоби доступу, електронні архіви/електронні документи, актуальність інформації, зворотній зв'язок, мови сайтів, збереження, обсяг оцифрованих документів, соціальна відповідальність, довіра.

У даній роботі розглядаються результати, що стосуються видового складу оцифрованих документів, стан їх збереження та засоби доступу до цифрової спадщини через веб-сайти обласних державних архівів. Електронні засоби доступу до фондів, або за термінологією усталеною в Україні, електронний науково-довідковий апарат має на своїх веб-сайтах 71% обласних архівів. Він представлений анотованими електронними каталогами метричних книг. Такі каталоги зафіксовані на сайтах державних архівів Житомирської, Кіровоградської, Рівненської, Одеської, Волинської, Київської, Харківської, Черкаської, Дніпропетровської областей, що складає 41%. Слід зазначити, що усі розміщені на сайтах документи супроводжуються науковим апаратом. Виключення становить опис документів, розміщених на сайті Державного архіву Хмельницької області, де не всі електронні документи мають номер фондів і справ, з яких вони були відібрані для оцифрування.

Важливим для користувачів є можливість ознайомитись з документами через електронні путівники. Зокрема, 36% сайтів обласних архівних установ

не мають електронних путівників. З 64% сайтів архівів, що їх мають, 29% сайтів містить електронні путівники по окремих фондах. Це стосується Державних архівів Запорізької, Одеської, Київської, Львівської областей. Загалом по Україні 71% сайтів з 64% вже вказаних сайтів архівних установ, що містять електронні путівники, представляють у них усі наявні архівні фонди.

Значно спрощують процедуру доступу до архівних фондів електронні анотовані реєстри описів фондів. Моніторинг сайтів показав, що 68% сайтів архівних установ містить реєстри описів значної кількості фондів. З них 40% сайтів, а саме: сайти Державних архівів Вінницької, Волинської, Дніпропетровської, Київської, Чернігівської, Івано-Франківської областей мають анотовані реєстри описів лише по окремим фондам. Зокрема, до здобутків Державного архіву Дніпропетровської області можна віднести анотовані реєстри описів усіх метричних книг та підключення веб-сайту архіву до веб-порталу Дніпропетровської області «Відкрита влада». Державний архів Харківської області має бази даних про громадян, вивезених до Німеччини під час Другої світової війни (94807 прізвищ), розкуркулених громадян (46824 прізвища), є показник до метричних книг (40029 записів).

Значну роботу проводять архіви з розсекречення документів. Відсоток інформації про такі документи досить значний. 86% сайтів архівних установ містить таку інформацію, з яких електронні анотовані реєстри описів розсекречених документів розміщені на сайтах Державних архівів Дніпропетровської, Кіровоградської, Одеської, Полтавської, Сумської, Тернопільської, Миколаївської областей, що становить 37%. Решта сайтів архівних установ має лише інформацію про такі документи.

Важливим етапом дослідження стало встановлення наявності діючих електронних архівів, а по можливості – обсягу оцифрованих документів. Для аналізу були відібрані наступні події: електронні виставки документів, колекції унікальних документів, колекції фотодокументів, колекції карт; наукові публікації.

Моніторинг подій показав, що 95% сайтів архівних установ мають електронні виставки документів. Найбільша колекція он-лайн виставок станом на квітень 2014 р. була зафіксована на веб-сайтах Державних архівів Львівської області (52 цифрові виставки), Чернігівської області (34 цифрові виставки), Запорізької області (30 цифрових виставок), Луганської області (27 цифрових виставок). Інші сайти архівних установ в середньому мають від 7 до 15 тематичних он-лайн виставок документів, фотографій, листівок тощо.

Колекції унікальних документів містять сайти Державних архівів Чернігівської та Вінницької областей, що складає 10%; колекції фотодокументів можна віднайти на сайтах Державних архівів Запорізької, Полтавської, Чернігівської областей, що складає 14%; колекцію карт розміщено на сайті Державного архіву Одеської області, що складає 5%. Наукові публікації розміщені лише на 54% сайтах обласних архівних

установ. Відповідно 46% сайтів не мають електронних публікацій. Це – Державні архіви Вінницької, Дніпропетровської, Закарпатської, Івано-Франківської, Київської, Полтавської, Рівненської, Тернопільської, Харківської, Херсонської областей.

До історико-культурної спадщини були віднесені не лише колекції архівних документів, а й інформація, що присвячена актуальним новинам, діяльності архіву. Аналізувалась актуальність інформації, повнота її представлення на сайтах та періодичність оновлення. Зокрема, було встановлено, що найповніше за параметрами: події в державі, закони, нормативно-правові акти, галузеві стандарти, події в архівних установах, ювілейні та пам'ятні дати, персоналії, подають Державні архіви Запорізької, Закарпатської, Полтавської, Тернопільської областей, що становить 22%. Решта сайтів архівних установ (78%) подають інформацію за групами окремих рубрик. Статистика новин виявлена лише на 11% сайтів. Вона присутня на сайтах Державних архівів Сумської та Кіровоградської областей.

Що стосується електронних архівів, то проведений моніторинг сайтів обласних державних архівів показав, що лише Державний архів Одеської області зазначив існування електронного архіву, що становить 5% від загальної кількості протестованих сайтів. Однак цей архів в процесі наповнення, тому його можна назвати електронним архівом з певною долею умовності.

Однією з нагальних проблем, що стоїть перед архівними установами є довгострокове зберігання документів на різних носіях інформації, про що йдеться, зокрема, в Законі України «Про національний архівний фонд та архівні установи» (1993, 2001 із змінами). Однак на сайтах архівних установ станом на квітень–жовтень 2014 р. не було виявлено інформації щодо політики довгострокового і короткострокового зберігання електронних документів, так само як і інформації про план відновлення інформації на випадок техногенних катастроф.

Отже, проведений аналіз веб-сайтів на основі розробленої методики моніторингу виявив завдання, які стоять перед архівами установами у справі збереження цифрової документальної спадщини. Перш за все – це створення єдиної бази даних оцифрованих документів, а також реєстрів описів фондів архівів, що сприятиме полегшенню доступу до пошуку документів та роботі з ними. Варто вести облік оцифрованих документів. Слід використати світовий досвід, і зокрема Франції, щодо вимірювання кількості оцифрованих документів у лінійних метрах/кілометрах стелажних полиць. Такий облік є узагальненим показником і праці архівіста і роботи архіву загалом. Потребує удосконалення політика відбору документів для оцифрування та створення колекцій документів. Конче потрібна для українських архівів розробка стратегічного плану щодо збереження цифрової документальної спадщини на випадок війн або техногенних катастроф.

ПРИНЦИПИ ЯКОСТІ ВЕБ-САЙТІВ УСТАНОВ КУЛЬТУРИ ТА НАУКИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Леся Халецька – к.і.н., ст. викл.

Національний авіаційний університет (м. Київ, Україна)

WEBSITES QUALITY PRINCIPLES OF CULTURAL AND SCIENTIFIC INSTITUTIONS: EUROPEAN EXPERIENCE

Lesia Haletska – PhD (History), Senior Lecturer
National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

The article deals with the quality problem of cultural and scientific websites.

Key words: digital cultural content, Minerva Project, good quality cultural website.

Цифрове збереження об'єктів культурної і наукової спадщини на сьогодні є загальноєвропейським та світовим пріоритетом. У відповідності з Лісабонською стратегією (березень 2000 р.) створення «Європейського культурного простору», планом заходів «електронної Європи» («e-Europe»), програмою «e-Content» зі створення європейських інформаційних ресурсів з культури та науки і забезпечення доступу до них, Лундськими принципами (квітень 2001) підтримки розробки єдиних стандартів і технологій оцифровки документів Комісією Європейських Співтовариств були розроблені проекти «Minerva» (2002–2005 pp.) та «Minerva Plus» (2006 p.) [7, с. 4–7].

Під час реалізації проекту «Minerva» міністерствами культури європейських країн були забезпечені координація національних програм оцифровки культурної та наукової спадщини, створення узгодженої загальноєвропейської платформи, рекомендацій, методик оцифровки, стандартів і метаданих, для забезпечення довготривалого доступу і збереження інформації культурного та наукового характеру [7, с. 7].

Від початку реалізації проектів надзвичайно велика увага приділялася питанням якості інформаційних ресурсів зі сфери культури [7, с. 10].

Ключовим принципом побудови якісного веб-сайту установи культури є орієнтація на користувача [1, с. 4]. Якісний сайт повинен відповідати *десяти принципам* [7, с. 14]: 1) **прозорість**: чітке визначення свого призначення, місії; 2) **ефективність**: здійснення відбору, оцифровки, авторизації, представлення і оцінки змісту сайту; 3) **підтримка** й актуалізація змісту; 4) **доступність** для всіх користувачів, незалежно від їх фізичних обмежень чи технологій, які використовуються; 5) **орієнтація на користувача**: врахування його потреб, забезпечення своєчасності і простоти роботи з сайтом, реагування на оцінку сайту користувачем і зворотній зв'язок з ним; 6) **реактивність**: дозвіл користувачу контактувати з сайтом і отримувати відповідь; 7) **багатомовність**: забезпечення мінімального доступу до інформації більше ніж однією мовою; 8) **сумісність** з іншими сайтами з культури (використання стандартних технологій і методів), надання можливості користувачу легко знаходити необхідні інформаційні ресурси; 9) **керіваність** на засадах поваги прав інтелектуальної власності і

© Леся Халецька

приватного життя, декларування умов використання веб-сайту та його змісту; 10) **збереженість**: використання технологій і стандартів, які забезпечують довготривале збереження веб-сайту та його змісту.

Частина із запропонованих принципів якості враховується українськими дослідниками при здійсненні моніторингу сайтів культурних установ. Зокрема, А.А. Кисельова, аналізуючи українські архівні ресурси в Інтернеті, виділяє загальні вимоги до побудови українських веб-сайтів [4, с. 242]. Побіжно торкається позитивної ролі веб-сайтів для підвищення ефективності діяльності музейних установ І.В. Пантелейчук [6, с. 16]. В.Ю. Грига, здійснюючи аналіз контенту веб-сайтів наукових установ НАН України, використовує досить обмежену кількість критеріїв (три), що робить аналіз частковим [2, с. 119]. О. Грогуль використовує термін «якість веб-серверу», подає її ключові показники [3, с. 173–174]. Аналізу інтерактивних компонентів сайту Дніпропетровського національного музею ім. Д. І. Яворницького (Інтернет-форуму) присвячена робота Д. А. Мурадова [5].

Нашим завданням стало визначення низки загальних критеріїв для проведення аналізу сайтів установ культури та науки на засадах їх відповідності принципам якості.

На основі запропонованих європейськими фахівцями контрольних характеристик [7, с. 19, 24–25, 28–29, 33, 37, 41, 44, 48, 52–53, 57] були розроблені *критерії оцінки якості веб-сайтів*:

I. Прозорість: 1) ім'я сайту організації з'являється в рядку заголовка браузера; 2) активна частина сайту з'являється в рядку заголовка браузера; 3) ім'я сайту виділяється на головній сторінці; 4) ім'я сайту вказує на ціль та сутність сайту; 5) URL (доменне ім'я) сайту вказує на його ціль; 6) формулювання місії представлено; 7) формулювання місії з'являється на першій сторінці; 8) формулювання місії надається кількома мовами; 9) легкий перехід на інші мови у формулюванні місії; 10) назва організації, відповідальної за створення і підтримку сайту, кидається в очі; 11) будь-яку анімацію і візуальну презентацію можна обійти.

II. Ефективність: 1) постійно доступна головна сторінка; 2) надана карта сайту; 3) включена функція пошуку сайтом; 4) є «cumbtrail» (найкоротший шлях до файлу); 5) кнопка «Назад» (Back) браузера працює нормально; 6) за необхідності, використовується функція переходу сторінкою; 7) налагоджена робота гіперпосилань; 8) ілюстрації надані з відповідним розрішенням; 9) там, де це необхідно, використовуються ілюстрації зі зменшенням; 10) всі елементи пов'язані з відповідним пояснювальним матеріалом; 11) мітки елементів і пояснювальний матеріал багатомовні.

III. Підтримка: 1) інформація про хід робіт над проектом (виставки, новини тощо) актуалізується; 2) по завершенні проекту інформація переміщена в інше місце на сайті; 3) проведення відбору інформації для архівування; 4) політика перевірки і оновлення всього не статичного змісту веб-сайту; 5) прийняття і тестування процедур створення резервних копій.

IV. Доступність: 1) Сайт відповідає основним положенням WAI (W3C Web Access Initiative, <http://www.w3.org/WAI/>) (ступінь надання текстового еквівалента кожному елементу візуального інтерфейсу); 2) анімація і мультимедіа використовуються лише в разі необхідності; 3) ніякі технології власної розробки чи плагіни (програми, що підключаються додатково) не використовуються; 4) підтримуються платформи різних браузерів; 5) повільне з'єднання з Інтернет не є перешкодою для використання сайту.

V. Орієнтація на користувача: 1) користувачі включені у визначення основних характеристик і процес проектування сайту; 2) існування он-лайнних засобів для зворотнього зв'язку з користувачами; 3) документально оформлений зворотній зв'язок із користувачами; 4) сайт може містити засоби, які дозволяють користувачам робити свій внесок у його зміст (рекомендований характер).

VI. Реактивність: 1) є засіб, який дозволяє користувачам ставити питання; 2) визначений відповідальний за контактування; 3) відкритий форум для користувачів; 4) визначений співробітник, який керує форумом; 5) діє процес модерації.

VII. Багатомовність: 1) частина змісту сайту представлена більше, ніж однією мовою; 2) частина змісту сайту представлена на знаковій мові; 3) частина змісту сайту представлена мовою, якою говорять емігранти, що проживають у цій країні; 4) зміст сайту та загальна інформація про нього представлені більше, ніж однією мовою; 5) базові функціональні можливості сайту (пошук, навігація) представлені декількома мовами; 6) статичний зміст представлений кількома мовами; 7) перехід з мови на мову здійснюється легко; 8) структура сайту і користувацький інтерфейс не залежать від мови; 9) прийнята політика багатомовності, яка складає основу елементів сайту; 10) сайт аналізується з позицій багатомовності.

VIII. Сумісність: 1) дизайн розроблений з урахуванням відповідних стандартів; 2) метадані відповідають Дублінському ядру чи DC Culture; 3) використовуються стандартні формати файлів; 4) веб-сайт не використовує розширення до HTML власної розробки; 5) функції розкриття змісту базуються на протоколі OAI (OAI Metadata Harversting); 6) розподільчий пошук на сайті можливий; 7) розподільчий пошук на сайті можливий з використанням META-тегів; 8) розподільчий пошук на сайті здійснюється через пошуковик сайту та віддалений інтерфейс.

IX. Керованість: 1) існують норми і правила поведінки для кінцевого користувача; 2) кінцевий користувач повинен активно дотримуватись норм і правил поведінки й умов доступу (наприклад, поставити «галочку» у відповідному вікні); 3) політика обмеження потенційних можливостей несанкціонованого використання чи відтворення змісту (зміст помічений цифровими водяними знаками, чіткими водяними знаками); 4) умови використання сайту захищають його власника від порушення його прав інтелектуальної власності на базу даних в цілому; 5) між власником змісту і власником сайту укладений офіційний законний договір, який регулює

порядок використання змісту сайту; 6) норми прайвесі (захист від втручання в приватне життя) кінцевого користувача відкриті для кінцевих користувачів для вивчення; 7) ніякі шпигунські засоби і паролі не використовуються; 8) чи розглядається використання ліцензії Creative Commons?

Х. Збереженість: 1) прийнята політика довгострокового зберігання інформації на сайті; 2) прийнята короткострокова стратегія збереження; 3) регулярно здійснюється створення резервних копій; 4) здійснюються операції зі створення резервних копій у режимі off-site; 5) збереження копій на довговічних носіях (типу DLT); 6) існує середньострокова стратегія збереження; 7) використовуються стандартні формати файлів; 8) використовуються стандартні технології представлення інформації; 9) веб-сайт уникає використання технологій власного винайдення і плагінів; 10) існує план відновлення інформації на випадок техногенних катастроф.

Використання запропонованих критеріїв дасть можливість уніфікувати підходи культурних та наукових установ при створенні веб-сайтів, а також удосконалити вже існуючі.

Список використаних джерел та літератури

1. Взаимодействие веб-сайтов по культуре с пользователем. Рекомендации [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: http://www.minervaeurope.org/publications/Handbookwebuserinteraction_ru.pdf

2. Грига В.Ю. Веб-сайти установ НАН України як показник рівня її інформатизації та міжнародної інтеграції/ В.Ю. Грига// Наука та наукознавство. – 2009. – № 1. – С. 117–121. – Режим доступу до журн.: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/48912/10-Griga.pdf?sequence=1>

3. Грогуль О. Аналіз веб-сайтів обласних бібліотек (на прикладі Рівненської державної обласної бібліотеки та Кіровоградської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Д.І. Чижевського)/О. Грогуль// Вісник Львівського університету. Серія книгозн. бібліот. та інф. технол. – 2012. – Вип. 7. – С. 172–181. – Режим доступу до журн.: http://library.lnu.edu.ua/bibl/images/Vudanna_WEB_pdf/1Visnuk_NB/2012_Vu_pysk_VII/172-181.pdf

4. Кисельова А.А. Українські архівні ресурси в Інтернеті/А.А. Кисельова// Рукописна та книжкова спадщина України. – 2004. – вип. 9. – С. 238–247. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/rks_2004_9_20.pdf

5. Мурадов Д.А. Сайт ДНІМ в Інтернеті: аналіз інтерактивних компонентів (на прикладі музейного форуму). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://ru.museum.dp.ua/article0451.html>

6. Пантелейчук І.В. Трансформація музею як соціокультурного інституту (XX – початок XXI століття): автореф. дис... канд. іст. наук/ І.В. Пантелейчук; Київ. нац. ун-т культури і мистець. – К., 2006. – 20 с.

7. Принципы качества веб-сайтов по культуре. Руководство [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: http://ifapcom.ru/files/publications/Kachestvo_websaitov_po_kulture.pdf

ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ К ОРГАНИЗАЦИИ
ИНФОРМАЦИОННЫХ АРХИВОВ

Анна Балдынюк – аспирант

Донецкий национальный университет (г. Донецк, Украина)

INNOVATIVE APPROACHES TO ORGANIZATION OF INFORMATION
ARCHIVES

Hanna Baldyniuk – postgraduate student

Donetsk National University (Donetsk, Ukraine)

The article describes innovative approaches to information archives, ways to create archives electronic information in the context of globalization and rapidly developing information technology.

Key words: innovative approaches, information archives, information technology, providing access to information, electronic archives, development prospects.

На современном этапе общественного развития повышается роль и значимость автоматизированных информационных технологий в организации и ведении архивного дела. Отошли в прошлое дискуссии о направлениях и допустимых границах использования компьютеров, на повестке дня – инновационные подходы к организации информационных архивов, особенностям конкретных технологических решений и наиболее эффективным способам их использования, что и обуславливает новизну данного исследования.

Для любой организации характерным является наличие большого количества информации на «традиционных» бумажных носителях. Единое информационное пространство невозможно без включения в него такой информации. Используя имеющиеся средства разработки электронных документов, можно «переиздать» бумажный архив. Этот метод далеко не лучший, т. к. связан с достаточно большими затратами рабочего времени и средств. Решением проблемы является быстрый перевод бумажных носителей в электронный вид [6, с. 11].

Рассмотрим возможные методы создания электронных информационных архивов:

1) Создание файловых массивов.

Этот метод заключается в том, что организуется хранилище для документов, либо сразу создаваемых в электронном виде, либо переводимых в электронный вид, например, из «бумажного» архива или архива микрофильмов при сканировании. Хранилищем является любой локальный

или сетевой диск либо более «объемное» устройство, например, магнитооптическая или DVD-библиотека.

Для упрощения поиска необходимого документа информация «внутри хранилища» структурируется по вложенным каталогам, названия которых говорят пользователю о содержащихся в них документах. Права доступа к разделам информации определяются при администрировании разделов устройства хранения.

Основным преимуществом такого метода, пожалуй, является достаточная простота реализации и обслуживания. Такой метод целесообразен при «начальной стадии» накопления информации в электронном виде.

При достаточно несложной реализации такого метода создания электронного архива, следует отметить следующие недостатки:

- сложная система поиска;
- высокая трудоемкость организации системы учета и регистрации документов;
- высокая трудоемкость получения оригинала документа (его необходимо достаточно долго искать);
- отсутствие управления процессами создания новых документов с маршрутизацией разрабатываемого документа между пользователями, участвующими в процессе разработки, процессах проверок и утверждения;
- отсутствие ведения истории разработки документа;
- отсутствие создания новых версий документов (для дальнейшего использования информации ранее разработанных документов во вновь создаваемых).

2) Создание электронных картотек на основе файл-серверных и клиент-серверных СУБД и приложений.

Следующим методом создания электронных архивов является создание электронной картотеки. Для реализации данного метода широко применяются файл-серверные и клиент-серверные приложения, использующие СУБД. Программа-клиент позволяет внести записи о документах по ключевым полям, заполнить электронную карточку документа.

Основные достоинства такого метода организации хранения:

- возможность быстрого поиска информации о документе, записи о месте его расположения;
- возможность внесения информации о новых документах, редактирование информации о ранее зарегистрированных в системе «единицах хранения».

Недостатком такого метода является отсутствие быстрого доступа к самому документу. Найдя учетную запись об искомом документе, даже если она и содержит информацию о месте нахождения, процесс «доставки самого документа пользователю» не автоматизирован [1, с. 76].

3) Создание архивных систем с возможностью поиска документа в картотеке по учетным записям (карточке) и его вывода в электронном виде.

Этот метод организации системы электронного архива близок к совершенству и объединяет два вышеописанных. Учет ведется при помощи использования клиент-серверных или файл-серверных приложений и СУБД. Результат поиска содержит не только записи «карточки» документа, но и предоставляет возможность вывода на экран или устройство печати самого документа.

Недостатки данного метода создания системы электронного архива:

- отсутствие ведения истории разработки документа;
- отсутствие механизма использования хранимых документов не только для просмотра, но и для создания новых (с автоматической регистрацией в архиве);
- отсутствие управления процессами создания новых документов с маршрутизацией разрабатываемого документа между пользователями, участвующими в процессе разработки.

4) Создание систем архива и документооборота.

Описываемый метод объединяет все перечисленные ранее и добавляет в них возможность управления процессами создания документов с маршрутизацией между пользователями, подписями, проверками, утверждениями, анализом прохождения документа и т. д.

Следует отметить, что все перечисленные в предыдущих методах «положительные стороны» существуют и здесь. Например, совсем не обязательно регистрировать в подобной системе документ, разрабатываемый «с нуля». Можно зарегистрировать и ранее разработанный и утвержденный документ.

В отличие от первых трех методов, этот подразумевает использование системы на всех рабочих местах участников процесса разработки, проверки, утверждения документов. Действительно, когда мы говорим об архиве, описанном в предыдущем пункте, достаточно, например, в каждом подразделении установить по одному «клиентскому месту». С этого «места» осуществляется доступ к документам архива и регистрация новых. Описываемый же в этом пункте метод имеет модуль Workflow, который организует «документооборотную» часть системы. Основным назначением этого модуля является организация групповой работы над документом с учетом реальных обязанностей и должностной структуры организации, маршрутизацией документа между пользователями. Говоря проще, модуль позволяет пройти электронному документу все инстанции, маршруты, которые производились бы при разработке обычного «бумажного» документа. Хотя в подразделениях, не участвующих в процессе разработки, проверки и утверждения документов, может быть установлено всего по одному «клиентскому месту» системы [2, с. 6–9].

Таким образом, в применении информационных технологий имеются две составляющие – создание информационных ресурсов и способы работы с

этими ресурсами. Можно констатировать, что по всем составляющим архивами пройдены критические точки в наращивании информационного потенциала, приобретения опыта, разработки специальных технологий, и наступило время решать задачи расширения и повышения эффективности использования накопленных ресурсов, разностороннего применения наработанных технологий.

Использование информационных технологий в архивном деле становится все более разнообразным, они постепенно проникают во все направления архивных работ, превращаясь в привычную, неотъемлемую и все менее выделяющуюся часть архивной повседневности. И в этом, быть может, самый воодушевляющий итог современного этапа внедрения в практику автоматизированных архивных технологий.

Основные перспективы развития систем информационных архивов связаны, прежде всего, с внедрением последних достижений в области информационных технологий. Все более значительную роль информационные интернет-технологии играют в сфере использования архивных документов.

Список использованных источников и литературы

1. Афанасьева Л. П. Применение автоматизированных технологий в области учета и обеспечения сохранности документов в архиве / Л. П. Афанасьева. – М.: ПрофОбрИздат, 2011. – 98 с.
2. Банасюкевич В. Д. Основные правила работы архивов организаций В.Д. Банасюкевич // Делопроизводство. – 2002. – № 4. – С. 6–9.
3. Грум-Гржимайло Ю. В. Разработка автоматизированных архивных технологий / Ю. В. Грум-Гржимайло, А. Г. Сергеева, Н. А. Ткаченко // Информационное общество. – 2013. – Вып. 2. – 142 с.
4. Дубов Д. В. Інформаційне суспільство в Україні: глобальні виклики та національні можливості: аналіт. доп. / Д. В. Дубов, О. А. Ожеван, С. Л. Гнатюк. – К.: НІСД, 2010. – 64 с.
5. Зверева Н. Автоматизация архивной службы предприятия [Электронный ресурс] / Н. Зверева. – Режим доступа: http://www.e-rus.ru/site.shtml?id=7&n_id=3631. – Заглавие с экрана.
6. Исаев Г. Н. Информационные технологии: учебное пособие / Г. Н. Исаев. – М.: Омега-Л, 2012. – 464 с.

АРХІВНО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ КОМПЛЕКС У КОНТЕКСТІ ВІДКРИТОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Людмила Божук – к.і.н., доц.
Національний авіаційний університет (м. Київ, Україна)

ARCHIVAL-INFORMATION COMPLEX IN THE CONTEXT OF OPEN SOCIETY DEVELOPMENT IN UKRAINE

Lyudmila Bozhuk – PhD (History), Associate Prof.
National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

The article deals with Ukrainian states archives activity in terms of transition to the information society. Modern understanding of archives as the subject of information processes is suggested. Importance of the open society development through representation of archival information resources on the Internet is noted

Key words: archives, information society, open society, archival information resources.

Розвиток інформаційного суспільства в Україні та впровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій в усі сфери суспільного життя і в діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування визначається одним із пріоритетних напрямів державної політики сьогодення.

За умови переходу до інформаційного суспільства основне завдання діяльності архівів полягає не лише в обліку та зберіганні архівних документів, але – в розповсюдженні ретроспективної, поточної інформації в просторі і часі. Архіви створюють і забезпечують умови для всебічного використання відомостей, що містяться в документах Національного архівного фонду [7, с. 51–52].

Головною функцією архівної справи «як складової документно-інформаційної сфери життя суспільства є посередництво між утворювачами і споживачами ретроспективної документної інформації» [10, с. 117]. А відтак, – основними процесами в архівній справі є фізичне збереження архівних документів, облік та забезпечення доступу (безпосереднього та інтелектуального) до них. Отже, можемо стверджувати, що сенс і мета існування архівів і всієї Державної архівної служби України – забезпечення всім членам українського суспільства умов рівного, нічим не обмеженого доступу до документної ретроспективної інформації.

Доступ до архівів – це прояв права на інформацію. Право на інформацію є принципово важливим для сьогодення української держави як системи, що інтенсивно розвивається. В цьому сенсі «право на інформацію», зокрема й архівну, одержує «правову регламентацію не тільки як право індивіда, а й як найважливіша форма забезпечення взаємозв'язку між державою і громадянським суспільством» [5, с. 59–60].

Саме рівень доступності архівної інформації визначає сьогодні роль архівів у політичному житті суспільства як інструмента демократичного

© Людмила Божук

контролю за діяльністю органів влади та самопізнання. Адже «доступ до архівів, – як підкреслює дослідник В. Вятрович, – це не просто задоволення якихось просвітницьких чи інформаційних інтересів громадян. Це мірило демократії» [9]. Разом з тим, доступ до інформації – це також і механізм конструювання колективної пам'яті й відповідно суспільної свідомості [11, с. 37–38].

Таким чином у сфері архівної справи визначаються національні інтереси як певний баланс інтересів особи, суспільства та держави. Інтереси особи полягають у праві на законне володіння, розпорядження і користування архівними документами, на отримання й використання архівної інформації, на захист конфіденційних відомостей, що містяться в особових документах.

Інтереси суспільства полягають у забезпеченні верховенства права власності суспільства на архівні документи, створенні та підтриманні умов використання архівної інформації для самопізнання та самовдосконалення суспільства.

До сфери інтересів держави в архівній справі належать збереження архівних документів передовсім державного походження як одного з найважливіших елементів державності, використання архівної інформації для ефективного функціонування державних структур, регулювання використання архівної інформації, що містить державну таємницю.

Архів як своєрідна інформаційна система, не лише забезпечує постійне накопичення фонду як ресурсу інформації, але й здійснює його аналітико-синтетичну обробку, вдосконалює залучення до наукового й культурного обігу суспільно важливої інформації. Архіви України – Національний архівний фонд (НАФ) – є складовою частиною української і світової історико-культурної спадщини. Уперше правове поняття НАФ як однієї з найбільших національних цінностей зафіксував Закон України «Про Національний архівний фонд і архівні установи» (1993 р.) [8].

Досить детально питання організації інтелектуального доступу до інформаційних ресурсів НАФ з використанням як традиційних видів довідкового апарату так, і нових (електронні бази даних облікового та тематичного характеру, електронні версії реєстрів описі тощо) розглядає у своєму Л. Юдіна [12]. Достатньо ґрунтовні дослідження стосовно створення Археографічного реєстру національної архівної спадщини України та основних форм репрезентації архівних інформаційних ресурсів в мережі Інтернет належать Г. Боряку [1; 2; 3].

Саме в контексті розвитку відкритого суспільства маємо характеризувати діяльність архівів України в плані репрезентації архівних інформаційних ресурсів в мережі Інтернет, зокрема й через створення веб-сайтів архівних установ. Веб-сайт розглядається як документно-інформаційна система (йому притаманні всі ознаки такої системи у класичному розумінні: наявність масиву документів, засобів інформаційного пошуку, техніко-технологічних засобів фіксування, зберігання та представлення інформації), що існує у вигляді організованої сукупності електронних документів та їхніх зв'язків.

Веб-сайт архівної установи умовно можна назвати новим видом архівного довідника – комплексним електронним довідником оперативного характеру. Він може включати описову, бібліографічну та археографічну, традиційно-текстову, зображувальну інформацію, у т. ч. й краєзнавчого змісту, бази даних тощо.

В Україні офіційний веб-сайт Укрдежархіву (Держкомархів України до 2010 р.) створено 24 грудня 2000 р. відповідно до Указу Президента України від 31 липня 2000 р. № 276а/2000 «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні» та Розпорядження Президента України від 2 вересня 2000 р. № 273/2000-рп «Про невідкладні заходи щодо розвитку архівної справи» як основний державний інформаційний ресурс глобальної комп'ютерної мережі Інтернет в архівній галузі та архівній інформатизації [4].

Веб-сайт Укрдежархіву в розділі «Архіви України» містить перелік архівних установ, а саме: Укрдержархів, УНДІАСД, 11 центральних державних, 28 місцевих, 14 галузевих державних архівів, відомчих архівних установ (НАН України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство культури і туризму) та надає можливість переходу безпосередньо до сторінки кожної установи.

До сучасних методів репрезентації архівної інформації відносяться також організація виставок архівних документів, які функціонують у мережі Інтернет в режимі виставок on-line. На Інтернет-сайті Держкомархіву України розташовані постійно діючі документальні виставки on-line, які класифікуються за такими рубриками: автограф української історії, голодомор, історія державності, радянський тоталітаризм, вибори, персоналії, Друга світова війна, Чорнобиль, пам'ятні дати, катастрофи в архівах, різне, документальні виставки on-line регіональних архівів, бібліографічні виставки Фонду Президентів України. Для зручності користування соціально значущою ретроспективною документною інформацією на Інтернет-сайті Держкомархіву України розміщено тематичний покажчик виставок та окремих розділів.

Пріоритетним завданням в діяльності архівів є робота зі зняття обмежень на доступ до секретних архівних документів, що не містять державної таємниці. Зазначена інформація знаходиться у відкритому доступі веб-сайту Укрдержархіву в розділі «Звітна інформація» рубрики «Розсекречення архівних матеріалів». Так зазначається, що впродовж лише 2010–2012 рр. кількість секретних справ, що знаходяться на зберіганнях в держархівах зменшилася майже вдвічі і станом на 01.01.2013 р. кількість секретних справ, що знаходяться на зберіганнях в державних архівних установах України становить 79105 одиниць зберігання (0,19% від загальної кількості одиниць зберігання) [6].

Отже, в сучасному інформаційному суспільстві важливими аспектами є відкритість суспільства і вільний доступ до інформації. Відтак, – державні

архіви України, керуючись принципами демократичної і соціально правової держави та в міру наявних можливостей, намагаються забезпечити всім членам українського суспільства умови рівного, нічим не обмеженого доступу до документної ретроспективної інформації.

Список використаних джерел та літератури

1. Боряк Г. В. Національна архівна спадщина України та Державний реєстр «Археографічна україніка»: архівна документальні ресурси та науково-інформаційні системи / Г. В. Боряк. – К., 1995. – 348 с.
2. Боряк Г. В. Електронні архівні публікації в Інтернеті : проблеми репрезентації інформаційних ресурсів / Г. В. Боряк // Архіви України. – 2002. – № 4–6. – С. 141–169.
3. Боряк Г. В. До питання про стан і перспективи розвитку мережевих інформаційних ресурсів соціогуманітарних наук / Г. В. Боряк // Спеціальні історичні дисципліни : питання теорії та методики. Електронні інформаційні ресурси. Збірка наукових праць / Відп. ред. Г. В. Боряк. – К. : НАН України, Інститут історії України, 2013. – Число 21. – С. 9–25.
4. Десять років інформатизації архівної справи в Україні : Проблеми. Здобутки. Перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.archives.gov.ua/Publicat/Researches/Doslidz-Boryak.php>. – Заголовок з екрана.
5. Дзьобань О. П., Жданенко С. Б. Право на інформацію : філософсько-правовий аспект проблеми / О. П. Дзьобань, С. Б. Жданенко // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2013. – № 4 (188). – С. 56–64.
6. Звітна інформація. Підсумки діяльності у 2012 році та пріоритети на 2013 рік. Витяг зі звіту за 2012 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.archives.gov.ua/Rozsekr_mat/#4. – Заголовок з екрана.
7. Меньківська Н. С. Інформаційна діяльність державних архівів : сутність та визначення понять / Н. С. Меньківська // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2009. – № 3. – С. 51–55.
8. Про Національний архівний фонд і архівні установи : закон України від 24 грудня 1993 р. № 3814 – XII (зі змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 15. – Ст. 86. – Зміни внесено законом України : Про внесення змін до Закону України «Про Національний архівний фонд і архівні установи» від 13 груд. 2001 р. № 2888 – III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 11. – Ст. 81.
9. Розсекречені електронні архіви СБУ будуть зберігати і досліджувати у Києво-Могилянській Академії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kmfoundation.com/oldsite/newsletter/2/news-viatrovych-ua.php>. – Заголовок з екрана.
10. Українська архівна енциклопедія / голова ред. кол. І. Б. Матяш. – К., 2008. – 881 с.
11. Чиркова М. Ю. Доступ до архівної інформації як механізм формування суспільної свідомості / М. Ю. Чиркова // Архіви України. – 2011. – № 2 – 3. – С. 37–45.
12. Юдіна, Лариса Миколаївна. Використання інформаційних ресурсів Національного архівного фонду України: науково-методичні засади, напрями та форми (1993 – 2004 рр.) : автореф. дис. ...канд. іст. наук : 07.00.10 / Л. М. Юдіна ; Укр.НДІ архів. справи та документознавства. – К. : [б. в.], 2005. – 17 с.

ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ М. КИЄВА ЯК ОСЕРЕДОК ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ПРО КИЇВСЬКИЙ АВІАЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ

Володимир Гребенніков – к.і.н., проф.
Національний авіаційний університет (м. Київ, Україна)

THE STATE ARCHIVE OF KYIV AS A SOURCE OF HISTORICAL MEMORY ABOUT KYIV AVIATION INSTITUTE

Volodymyr Grebennikov – PhD (History), Prof.
National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

The article on the basis of documents of the State Archive of Kiev depicts the history of Kyiv Aviation Institute (1933–1941).

Key words: archive fund, Kyiv Aviation Institute, faculty, teaching staff, students, education, aircraft detachment, parachute group, research.

Державний архів м. Києва (далі – ДАК) зберігає найцінніші документи з історії міста Києва, що відображають соціально-демографічне, економічне, політичне і культурне життя міста та його жителів, починаючи з XVII ст. по теперішній час. Серед чисельних фондів архіву чільне місце посідає фонд Київського авіаційного інституту (Р-341). Саме в ньому зосереджена найбільша кількість документів стосовно організації та діяльності Київського авіаційного інституту (накази, звіти, протоколи, листування, відомості про професорсько-викладацький склад і контингент студентів тощо), з якого веде свій початок один із потужних вищих навчальних закладів незалежної України – Національний авіаційний університет. Історія Київського авіаційного інституту (КАІ) в деяких монографічних виданнях, підготовлених на основі опублікованої літератури та певних документів з архіву м. Києва та архіву НАУ, вже висвітлювалася [1, с. 25–48; 2, с. 8–40]. В даній статті лише на основі документів ДАК розкриваються основні аспекти діяльності КАІ у 1933–1941 рр.

КАІ було засновано згідно Постанови Ради Міністрів СРСР від 25 серпня 1933 р. Архівні документи розкривають, що процес його створення відбувався на базі авіаційного факультету Київського машинобудівного інституту (директор Сергєєв Є.В.), сформованого у 1931 р., де на 1 квітня 1933 р. навчалось 1046 слухачів та 18 аспірантів [3, арк. 24–24 зв.].

Із матеріалів фонду ДАК дізнаємося, що із-за затримки звільнення будинку для інституту по вул. Леніна, 51 (нині Б. Хмельницького) заняття в КАІ розпочиналися 15 вересня 1933 р. Навчально-виховний процес забезпечували 36 штатних викладачів та 19 позаштатних, зокрема 11 професорів, 17 доцентів і 27 асистентів [3, арк. 67]. У складі інституту спочатку було створено: 4 факультети – літакобудування, моторобудівельний, експлуатаційний, наземних споруд, 10 кафедр – експлуатації (нач. доц. Лаврой), моторів (проф. Ланге), деталей машин (проф. Шульц), математики (акад. Кравчук), фізики (проф. Штрум),

© Володимир Гребенніков

теоретичної механіки (проф. Штаерман), аеродинаміки (доц. Путята), електротехніки (проф. Наумов), соціально-економічних дисциплін (доц. Костюченко), технології матеріалів (проф. Кучугуренко) [3, арк. 84; 4, арк. 1–4]. Крім того, з 1933 р. при інституті діяв вечірній робітничий факультет (більше 300 слухачів), який влітку 1935 р. було розформовано.

У 1933–1934 рр. очолював Київський авіаційний інститут В.М. Подпорінов, а його заступниками працювали М.С. Королько, Н.П. Резнік та В.С. Алексєєв. Адміністрація разом з громадськими організаціями інституту, серед яких наймасовішими були профспілкові організації співробітників та студентів, провели, як відзначалося в листі начальника КАІ В.М. Подпорінова до урядової комісії з розміщення центральних закладів, «значну роботу, цілком виправдовуючи своє існування, як Інституту» [4, арк. 18]. В КАІ здійснювалися заходи щодо зміцнення навчальної бази, яка у 1934 р. включала 5 лабораторій, 11 кабінетів, бібліотеку (понад 18 тис. томів), кресельну, фізкультурний зал, кінолабораторію [4, арк. 18].

Важливе місце в роботі інституту відводилося українізації. В довідці заступника начальника КАІ М.С. Королько «Про стан українізації КАІ ім. К.Є. Ворошилова» (1934 р.) відзначалося, що викладання українською мовою проводилося 21 викладачем, стільки ж могли проводити лекції українською мовою, а 24 ще не можуть. Газета «Червоні крила» видається українською і російською мовами. Листування в межах УСРР здійснюється українською, а для співробітників КАІ «працюють курси укромови від Державних курсів українознавства» [4, арк. 31].

З метою отримання студентами додаткової спеціальності пілота у 1933 р. було створено «льотно-підйомну групу» – льотний загін КАІ (з відповідним устаткуванням) під керівництвом досвідченого пілота В. Головизіна, до якого зарахували 303 осіб. На кінець 1933 р. його льотно-підйомний парк складався з 6 літаків – п'яти У-2 та одного К-4 [5, арк. 17зв.; 4, арк. 18]. Льотна база КАІ розташовувалась на аеродромі заводу № 43 Цивільного повітряного флоту, а навчання з об'єктивних причин проводилися зі слухачами на аеродромі «Трансавіація» у Броварах [5, арк. 10, 12, 17 зв.]. Серед 6 пілотів-інструкторів льотного загону була Н.Н. Федутенко, якій у 1945 р. було присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Льотний загін КАІ у 1933 р. організував також діяльність парашутної секції, до якої було подано 417 заяв студентів, і планерної школи, до якої зарахували 100 осіб, хоча бажаних було значно більше [5, арк. 39].

У підпорядкуванні КАІ з 1933 по 1936 рр. знаходився радгосп «Ударник» у Бориспільському районі (директор його призначався керівництвом вузу). Він був зобов'язаний «поставляти продукцію сільського господарства контингенту Інституту», а колектив вузу надавав певну допомогу радгоспу як матеріально-технічним забезпеченням, так і робочою силою під час осінньо-польових робіт [6, арк. 323].

Запровадження форменного одягу і відповідних відзнак працівників ЦПФ (1934 р.) поширювалося і на співробітників та студентів КАІ. Інститут

використовував для своїх студентів гуртожиток студентського містечка Київського політехнічного інституту, в якому за КАІ закріпили 70 кімнат в гуртожитку № 2 і 17 кімнат в гуртожитку № 3 [3, арк. 67 зв.].

За час існування інституту в ньому проводилися структурні зміни. Зокрема, за розпорядженням Управління навчальними закладами ЦПФ і наказом начальника КАІ Д.В. Глинчука (керував інститутом з серпня 1934 по травень 1935 р.) від 28 травня 1935 р. ліквідовувалися існуючі і створювалося два факультети – загальнотехнічний (начальник доц. Я.Д. Лівшиц) та експлуатаційно-механічний (начальник В.М. Павлов) [7, арк. 229].

Періодично змінювалася кількість викладачів і студентів. Так, у вересні 1933 р. в КАІ було 55 осіб. професорсько-викладацького складу, у жовтні – 83 особи, а станом на 4 квітня 1941 р. працювало 47 чол. (професорів, докторів наук – 7, доцентів, кандидатів наук – 23, асистентів – 17) [3, арк. 67, 96; 10, арк.18]. Це було пов'язано також з необґрунтованою ліквідацією КАІ у червні 1937 р. і перетворенням його на філію Ленінградського інституту інженерів ЦПФ. У штатному розписі на 1938 р. постійного складу по Київській філії ЛІІ ЦПФ передбачалося лише 38 осіб [8, арк. 43–44]. Після відновлення КАІ (липень-серпень 1938 р.) колективу інституту довелося зі значними труднощами вирішувати кадрові питання.

З часом зменшувався і контингент студентів. У вересні 1933 р. на усіх 4 факультетах навчалося 1022 студенти 1-4 курсів (за національністю найбільше було українців), а станом на 12 липня 1941 р. – 311 студентів (273 чоловічої і 38 жіночої статі) [3, арк. 87]. Керівництво інституту постійно турбувалися про підвищення якості навчання. З цією метою використовувалися різноманітні форми організаційної роботи, зокрема й соціалістичні змагання [4, арк. 20–26].

Інститут мав воєнізований характер. Так, наказом начальника КАІ (№ 23, лютий 1935 р.) було сформовано полк студентів інституту, з відповідними підрозділами – батальйони, роти, його командний склад [7, арк. 47–61]. В КАІ проводилася також значна оборонно-масова робота. На кінець 1933 р. інститутом підготовлено: 36 ворошиловських стрільців, 120 класних стрільців, 40 парашутистів, а також 80 осіб до стрибків, 100 планеристів, 340 чол. склали норми ГПО [9, арк. 20]. За словами начальника КАІ В.М. Подпорінова, «інститут став центром парашутного мистецтва в м. Києві» [4, арк.18 зв.].

Документи архіву містять багато матеріалів про науково-дослідну роботу викладачів і студентів. Їх наукові праці публікувались як окремими виданнями, так і в збірниках праць, насамперед в «Трудах КАІ» та «Сборнике трудов КАИ». Наприклад, вже у 1933–1934 н.р. молоді фахівці КАІ сконструювали двигун для електростанції літака-гіганта АНТ-20 «Максим Горький» [4, арк.18 зв.]. За час навчання в КАІ студент В.М. Челомей (1933–1937 рр.) написав і видав свою першу наукову працю – короткий курс «Векторное исчисление» (1935 р.) і 19 наукових статей, присвячених, насамперед, теорії коливань і динамічній стійкості пружних

систем. Пізніше В.М. Челомей став видатним вченим, Генеральним конструктором ракетно-космічних систем, двічі Героєм Соціалістичної Праці, лауреатом Ленінської та трьох Державних премій.

Начальник КАІ М.Г. Горчаков (1936–1941 рр.) у листі начальника Управління навчальних закладів і бойової підготовки ЦПФ від 4 квітня 1941 р., підсумовуючи діяльність КАІ відзначав, що за роки свого існування він випустив 810 інженерів, багато з яких стали провідними фахівцями, відомими керівниками підрозділів цивільної авіації [10, арк. 17].

У 1941 р. мирна праця колективу КАІ була перервана нападом фашистської Німеччини на СРСР і початком Великої Вітчизняної війни. 22 червня 1941 р. наказом начальника КАІ була створена команда місцевої протиповітряної оборони (25 осіб). Разом з тисячами киян студенти і співробітники інституту будували оборонні споруди, відновлювали зруйновані підприємства і заклади, греблі, будували паромні переправи, влаштовували протитанкові «їжаки», барикади на вулицях Києва, тощо. Усі ці роботи продовжувалися до евакуації інституту з Києва в липні 1941 р. Тоді ж частина викладачів і студентів пішла на фронт, а інших студентів направляли навчатися до військових училищ. Обладнання і найважливіше майно інституту було перевезено до м. Актюбінськ. Сюди ж евакуювали співробітників інституту та членів їх сімей.

20 вересня 1941 р. в Актюбінську на базі евакуйованого інституту було створено 46-ту навчально-технічну ескадрилью ЦПФ, яка стала готувати спеціалістів з експлуатації літаків У-2 і П-5 (командир Подчасов П.Г.).

Таким чином, документи архіву дають цілісну, об'єктивну інформацію про створення та діяльність Київського авіаційного інституту, висвітлюють багатогранну працю професорсько-викладацького складу з підготовки кваліфікованих кадрів, їх науково-дослідну роботу, турботу про військово-патріотичне виховання студентської молоді. Проаналізовані архівні документи доводять, що Державний архів м. Києва є осередком історичної пам'яті про КАІ і в цілому культурним надбанням киян та усього українського народу.

Список використаних джерел та літератури

1. Киевский институт инженеров гражданской авиации (1933–1993): Очерк истории / А.Ф. Вовчик, В.Н. Гребенников, И.П. Челюканов [и др.]. – К.: КМУГА, 1994. – 578 с.;
2. Національний авіаційний університет (1993–2003): Нариси історії / Бабак В.П., Кулик М.С., Касьянов В.О., Гребенніков В.М. та ін. – К.: НАУ, 2003. – 240 с.
3. Державний архів м. Києва. – Ф. Р-341.- Оп.1. – Спр.2.
4. Державний архів м. Києва. – Ф. Р-341.- Оп.1. – Спр.23.
5. Державний архів м. Києва. – Ф. Р-341.- Оп.1. – Спр.9.
6. Державний архів м. Києва. – Ф. Р-341.- Оп.1. – Спр.36.
7. Державний архів м. Києва. – Ф. Р-341.- Оп.1. – Спр.35.
8. Державний архів м. Києва. – Ф. Р-341.- Оп.1. – Спр.76.
9. Державний архів м. Києва. – Ф. Р-341.- Оп.1. – Спр.1.
10. Державний архів м. Києва. – Ф. Р-341.- Оп.4. – Спр.26а.

ДОКУМЕНТИ НАЦІОНАЛЬНОГО АРХІВУ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ЯК ДЖЕРЕЛО ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Тетяна Клиніна – к.і.н., асистент
Національний авіаційний університет (м. Київ, Україна)

DOCUMENTS OF THE NATIONAL ARCHIVE OF THE GREAT BRITAIN AS A SOURCE FOR THE STUDY OF THE SECOND WORLD WAR HISTORY

Tetyana Klynina – PhD (History), Assistant
National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

The papers reviews the «Documents of the National Archives of the Great Britain as a source for the study of history the Second World War». The author examines the main records, which are devoted to the Second World War and situated in the National Archives of the Great Britain.

Key words: National Archive of Great Britain, Second World War, archives documents, records, AIR, WO, CAB, PREM, FO.

Друга світова війна за своїми характером, масштабами і міжнародними наслідками посідає в історії новітнього часу особливе місце. Сьогодні вона справедливо вважається однією з найстрашніших катастроф в історії людства. Її результати задали вектор розвитку суспільства на багато десятиліть. Саме тому, вивчення історії Другої світової війни, її причин, а головне наслідків їй досі привертає увагу, спонукаючи до дискусій у науковому співтоваристві.

В останні десятиліття значно збільшилася документальна база досліджень з історії Другої світової війни періоду 1939–1945 років. Цьому сприяли різні фактори, але найголовнішим з них стало розсекречування значної частини архівних документів, які раніше не були доступні для дослідників, а також публікаційна діяльність архівів – підготовка нових збірників документів з історії Другої світової війни та публікація архівних документів в спеціальних міжнародних історичних журналах, альманахах, періодичних виданнях. Але особливо важливо те, що на сьогоднішній день змінилися принципи відбору джерел для публікацій. Не пов'язані з жорсткими політичними, міжнародними, ідеологічними нормами, архіви, а разом з ними й дослідники, мають можливість публікувати та використовувати для підготовки наукових робіт значно збільшене у видовому відношенні коло джерел. Крім того, аналіз змісту раніше не опублікованих та не доступних для широкого кола дослідників джерел дає можливість не тільки доповнити, деталізувати, а в деяких випадках, наново подивитись на відомі факти історії Другої світової війни, а й показати малодосліджені проблеми, торкнутися раніше «закритих» тем.

Одним з таких архівів, покликаних допомагати досліднику у розв'язанні певної історичної події є Національний архів Великої Британії, який є

© Тетяна Клиніна

національним зберігачем документів центрального уряду Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії. Значення документів архіву Великої Британії, присвячених періоду Другої світової війни, важко переоцінити, адже вона була однією з головних країн-учасниць у світовій війні, а також одним з найактивніших членів антигітлерівської коаліції. Отже, які саме фонди допоможуть досліднику вичерпно розкрити предмет свого дослідження, який стосується історії Другої світової війни?

По-перше, варто звернути увагу на фонди, які включають в себе документи органів центральної державної влади. Документи цієї категорії мають узагальнюючу назву – «Prime Minister's Office». Вивчення таких фондів як *SAB* – документи англійського військового кабінету, *COS* – документи комітету начальників штабів, *PREM* – документи прем'єр-міністра Великої Британії Уїнстона Черчилля та фонд *FO* – документи Форін Офісу, дозволять дати оцінку позиції прем'єр-міністра У. Черчилля з широкого кола питань, дослідити еволюцію стратегії комітету начальників штабів, показати місце Британії на світовій арені того часу.

Більшість документів (кореспонденції), які входять в даний фонд, є офіційними, а не приватними, й включають листи прем'єр-міністра до своїх підлеглих та навпаки. Наприклад, фонди *PREM 3* та *PREM 4* стосуються діяльності у 1940–1945 рр. Уїнстона Черчилля та відомі як «Папери Черчилля» [1].

Наступний фонд колекції «Prime Minister's Office» – фонд *SAB* – присвячений діяльності англійських військ на різних театрах військових дій. Велике значення даного фонду виявляється також у змістовності матеріалів, які безпосередньо стосуються не лише союзників Великої Британії у Другій світовій війні, а й її супротивників. В даному фонді знаходяться документи, присвячені захопленню та капітуляції Франції, поведінці Італії у світовому конфлікті, відкриттю другого фронту, перемозі в Африці, Середземномор'ї, Єгипті, Греції, поразки Німеччини та капітуляції Японії [2]. Взагалі, фонд *SAB* дуже змістовний, й перелічити питання, відповідь на які може містити цей фонд, не є можливим. Однак варто звернути увагу на те, що якщо дослідник має на меті вивчення розвитку подій на основних театрах військових дій під час Другої світової війни, фонд *SAB* в даному контексті буде одним з найцінніших для нього джерелом. Варто зауважити, що лише деякі матеріали підфонду *SAB* були оцифровані Національним архівом в рамках проекту, який був профінансований Об'єднаним комітетом з інформаційних систем, решта документів доступна для перегляду в оригінальному форматі безпосередньо в Національному архіві.

Ознайомитися з документами особового походження допоможуть підфонди *PREM 10* та *FO 954*. Перший розкриє щоденник воєнних візитів Черчилля до Італії у 1944 р., участь у Квебекській конференції та відвідування Сполучених Штатів Америки і особистих зустрічей з Ф. Рузвельтом протягом 1940–1945 років. Ця серія документів містить в собі машинописні щоденники, які, з великою ймовірністю, були створені

особистим секретарем У. Черчилля. Ймовірно, як свідчать інші архівні документи, особистий секретар У. Черчилля передав ці щоденники К. Томпсону, полковнику та особистому помічнику міністра оборони у 1940–1945 рр., який начебто постійно супроводжував Черчилля на перелічені міжнародні заходи. Згодом, К. Томпсон передав ці щоденники до юридичного відділу казначейства Великої Британії, а звідти вони й потрапили до національного архіву. Що стосується другого підфону, то він містить в собі особисті папери Ентоні Ідена під час його перебування на посаді міністра закордонних справ в період між 1935 та 1946 рр. Папери цього підфону носять як особистий так і політичний характер. Записи складаються з листування, доповідей, меморандумів та інших документів, які регламентували роботу міністра закордонних справ, й що особливо важливо, є вагомим джерелом для вивчення дипломатії в роки Другої світової війни [3]. Нині Національний архів Великої Британії готує ці документи для передачі до бібліотеки університету Бірмінгема.

Документи стосовно злочинів, які були скоєні під час Другої світової війни як британцями по відношенню до німців та італійців так і навпаки, знаходяться у фонді *WO* – військовий офіс. Фонд також містить матеріали Комісії Організації Об'єднання Націй з воєнних злочинів а також документи центрального реєстру військових злочинців [4].

Роль та участь військово-повітряних та військово-морських сил Великої Британії у перебігу Другої світової війни розкриють відповідно фонди *AIR* та *ADM*, які допоможуть дослідити питання верховного командування, діяльності Об'єднаного комітету начальників штабів, експедиційних сил, повітряної політики, «битви за Англію», бомбардувань у Європі, повітряних військових трагедій, а також покажуть значимість морської авіації та її участь у військово-повітряних діях на основних театрах ведення воєнних дій [5].

Під час Другої світової війни для формування «вірної» уяви про ворога використовували різні методи, види та засоби інформаційно-пропагандистської діяльності. Задля досягнення цієї мети у Великій Британії було створено міністерство інформації, яке у 1942 році було реорганізовано у Комітет по плануванню та політиці в галузі планування, ініціювання та контролю політичних війн та пропагандистських кампаній. На сьогоднішній день в Національному архіві знаходяться документи, які стосуються основних видів діяльності даного Комітету, а саме: контролю діяльності преси, розповсюдженню цензури, радіомовлення, агітаційної реклами як на території Сполученого Королівства, так і на теренах нейтральних та союзницьких держав. Ознайомитись з цими матеріалами можливо, якщо звернутись до фонду *INF* (Informational Committee) [6]. Особливо цікавим для вітчизняного дослідника може стати фонд *FO 953*, який містить звіти департаменту інформаційної політики, включаючи інформаційно-пропагандистську політику по відношенню до СРСР та її сателітів у період війни.

Авторитетність Національного архіву збільшується у зв'язку з наявністю в ньому документів ворожих країн. Як правило, це копії документів, які було захоплено західними союзниками наприкінці Другої світової війни. Навесні 1945 року спеціально створена англо-американська група експертів була відправлена до Німеччини для пошуку політичних та економічних архівів, які б пролили світло на походження війни та цілей Німеччини в ній. Оригінали «трофейних» матеріалів були повернуті Італії та Федеративній республіці Німеччини в декілька етапів: у 1947, 1950, 1956 та 1958 роках. Аби ознайомитись з цими документами треба звернути увагу на фонд *GFM*, який розкріє маловивчені аспекти зовнішньої політики Німеччини, Італії та Японії напередодні та під час Другої світової війни [7].

Неабияке значення для вивчення історії Другої світової війни мають картографічні дані. Більшість військових карт періоду 1939–1945 рр. містяться у фонді географічного відділу Генерального штаба (*GSGS*), більш відомого як *MI-4*. Воєнні карти створювались зазначеним відділом з урахуванням даних, отриманих британською розвідкою. *GSGS* була поділена на декілька підрозділів, кожен із котрих спеціалізувався на форматуванні карт по конкретних регіонах. Завдяки багатоаспектній роботі даного управління сьогодні ми маємо можливість з існуючих картографічних фондів дізнатися про укріплення у Сполученому Королівстві, про розташування іноземних армій, про перебіг операцій у Франції, Нідерландах, Єгипті, Італії, Німеччині, на теренах Тихого та Атлантичного океанів тощо [8].

Отже, Національний архів Великої Британії містить неоціненні матеріали для всебічного вивчення історії Другої світової війни.

Список використаних джерел та літератури

1. National archives of Great Britain. – Prime Minister's Office. – Режим доступу: <http://www.nationalarchives.gov.uk/records/research-guides/pm-office.htm>
2. National archives of Great Britain. Cabinet Papers. – Режим доступу: <http://www.nationalarchives.gov.uk/cabinetpapers/themes/total-war.htm>
3. National archives of Great Britain. – Anthony Eden's Papers. – Режим доступу: <http://www.nationalarchives.gov.uk/records/eden-papers.htm>
4. National archives of Great Britain. – War Crimes 1939 – 1945. – Режим доступу: <http://www.nationalarchives.gov.uk/records/research-guides/war-crimes-1939-1945>.
5. National archives of Great Britain. – Royal Air Forces. – Режим доступу: <http://www.nationalarchives.gov.uk/records/research-guides/raf-op.htm>
6. National archives of Great Britain. – Propaganda. – Режим доступу: <http://www.nationalarchives.gov.uk/records/research-guides/propaganda.htm>
7. National archives of Great Britain. – German Foreign Ministry and other captured enemy documents from the Second World War. – Режим доступу: <http://www.nationalarchives.gov.uk/records/research-guides/captured-enemy-documents-second-world-war.htm>
8. National archives of Great Britain. - Military maps of the Second World War. – Режим доступу: <http://www.nationalarchives.gov.uk/records/research-guides/maps-military-second-world-war.htm>

АДМІНІСТРАТИВНО-БІЗНЕСОВА ДОКУМЕНТАЦІЯ ЗОНИ ВІДЧУЖЕННЯ: ЗБІР ДОКУМЕНТІВ ТА ЇХ ЗБЕРЕЖЕННЯ

Ярослав Мишанич – к.ф.н., ст. наук. співроб.

Державний науковий центр захисту культурної спадщини від техногенних катастроф

ADMINISTRATIVE AND BUSINESS DOCUMENTATION OF THE CHERNOBYL ZONE: COLLECTING AND STORAGE

Yaroslav Myshanych – PhD (Philology), Senior Research Fellow

State scientific center for protection of cultural heritage from technogenic catastrophes

There is an archive where various documents collected in the Exclusion zone are stored. These documents were cleared, studied and systematized. Documents are accessible, they can be investigated.

Key words: archive, radiation pollution, abandoned villages, Chernobyl.

В музейно-архівному фонді Державного музею-архіву народної культури українського Полісся ДНЦЗКСТК зберігається велика кількість документів, зібраних у Зоні відчуження протягом двох десятиліть.

Обробці та опрацюванню підлягали документи на паперовій основі, виявлені в покинутих адміністративних будівлях і приватних помешканнях поліщуків під час комплексних історико-етнографічних експедицій 1994–2013 років.

Усі зібрані документи пройшли радіологічний контроль та були вивезені до м. Києва.

У ході виконання НДР виконувалась попередня (камеральна) обробка документів. Було здійснено спеціальне оброблення, а саме: знепилення та механічне очищення від бруду і частинок сторонніх предметів. Також перевірявся стан збереження документів, виявлялись і відсіювались невідповідно пошкоджені екземпляри та дублікати.

В ході подальших досліджень було проведено попередній аналіз та систематизацію документів та укладено первинний реєстр документів зібраних впродовж 1994–2013 рр.

В основу систематизації було покладено групування документів за хронологічною та географічною ознаками: експедиційними колекціями (роками наукових експедицій до Зони відчуження), назвами обстежених населених пунктів, у яких знайдені ці документи, та адресами імовірних початкових фондоутворювачів (із зазначенням прізвищ мешканців будинків).

Перелік архівних документів, зібраних упродовж 1994–2013 рр., також структуровано за експедиціями та населеними пунктами

В цілому архівні документи можна розділити за походженням на два основні типи: особові (знайдені в помешканнях) та адміністративні (знайдені в установах). Подальший поділ (за стилями) має сенс для глибшого вивчення документів на паперовій основі. До особових відносимо в переважній більшості листи та фотографії, а також страхові свідоцтва (та їх зшитки), квитанції (та їх зшитки), особисті записи, робочі записи (наприклад

учительські плани), шкільні документи (табелі, зошити, щоденники, атестати), документи, отримані особою на підприємствах та в установах (характеристики, довідки, похвальні листи, грамоти тощо), паспорти, учнівські квитки, посвідчення різних типів, свідоцтва про народження, одруження, смерть.

Групу документів офіційного походження можна поділити на підгрупи за галузевою ознакою: документи органів управління (сільради), документи радянських господарств (радгоспи), навчальних закладів (школи), документи культурно-освітніх та виховних закладів (бібліотеки, клуби, дитячі садки), документи закладів обслуговування (фельдшерсько-акушерські пункти, відділень зв'язку, магазини), документи офіційного походження, виявлені у приватних житлових приміщеннях.

До адміністративно-управлінських належать різноманітні види ділових документів – положення, інструкції, договори, акти, звіти, накази, розпорядження, довідки, пояснювальні записки, зрідка зустрічаються ділові листи, листи-нагадування, листи-рекомендації. Скажімо, для фельдшерсько-акушерського пункту типовим був такий набір документів: лікарські журнали різних типів, картка хворого, акт, звіт. Поміж тим у ФАПх створювалася велика кількість різноманітних записів (переважно рукописних), які своєю інформативністю можуть бути корисними дослідникам, наприклад, списки мешканців села чи списки дітей шкільного віку на конкретний рік або списки замовлених медикаментів.

Номенклатура шкільних документів – це переважно журнали різних типів, акти, звіти, вчительські плани, атестати, характеристики учнів, екзаменаційні роботи (разом з білетами). Часто знаходили гарно оформлені учнівські реферати на різноманітні теми (здебільшого військово-патріотичні або ювілейні) тощо. Загалом за документами, знайденими в школах зони відчуження можна скласти певне уявлення про стан освіти на Поліссі 60-х – першої половини 80-х рр. ХХ ст.

Особливе наукове значення врятованого документного фонду полягає ще й у тому, що обидві групи документів – офіційного та особового походження – інформативно перетинаються та взаємодоповнюють одна одну, даючи цілісне уявлення про суспільне буття колишніх сільських мікросоціумів.

Документи сільрад

Документи сільрад можуть мати як внутрішнє (такі, що створювалися членами сільської ради) так і зовнішнє (вхідна кореспонденція) походження. Стилїстика й тематика документів сільрад дуже різноманітні й не обмежувалися стандартними формулюваннями.

Школи

Для прикладу, невелика частина архіву належить Старошепелицькій восьмирічній школі. Тут працівниками експедиції було відібрано на зберігання інвентарну книгу, журнал планування та обліку хорового гуртка, три класні журнали (1, 2 і 6-го класів), кілька зошитів, учнівські твори,

малюнки та аплікації, екзаменаційні матеріали. Стан документів добрий, папір без пошкоджень, всі документи придатні для читання й вивчення.

Бібліотеки

Ще один фрагмент архіву: документи бібліотеки с. Старі Шепеличі. Тут було відібрано на зберігання дві інвентарні книги. Одна з книг розпочата у 1965 р. містить список видань, що надходили в бібліотеку протягом трьох років – з 1965 по 1967. Книги записувалися в чіткому порядку, інвентарні номери послідовні. Можна зробити висновок, що на той час у бібліотеці зберігалось 11300 видань, переважна більшість яких вийшли в першій половині 1960-х років. Окремі видання (їх дуже мало) більш ранні – 1949–1950 рр. Переважна більшість книжок Старошепелицької бібліотеки – це художня література, але багато є методичної літератури, історичних видань, книг з бухгалтерського обліку, тваринництва, агрономії тощо.

Клуби

Як зразок клубної документації, у клубі с. Кошівка було відібрано на зберігання записи планів роботи на 1980–1981 рр. Із записів видно, що робота в клубі с. Кошівка велася щоденно. Це могли бути бесіди, диспути, спортивні турніри, перегляди кінофільмів, виставки, публічне читання газет, вечори відпочинку, танці та багато інших заходів, що відбувалися в клубі щоденно. Записи в книзі велися з квітня 1980 р. по листопад 1981 р.

Поштові відділення

Як зразок поштової документації на пошті с. Зимовище було відібрано на зберігання понад 160 поштових накладних на вихідну пошту за квітень 1986 р. Останній штамп на накладній (поштовий переказ) поставлено 29 квітня 1986 р.

Магазини

Для прикладу, у сільмазі с. Кошівка біло відібрано на зберігання обов'язковий асортимент (перелік товарів для магазину «Продовольчі товари» торгівельною площею 60 кв. м.) на 1985 рік.

Фельдшерсько-акушерські пункти

Цікавий елемент архіву – медичні документи. Так, велика кількість документів (близько 100) була відібрана у ФАП с. Зимовище. Здебільшого документи датовано кінцем 60-х – поч. 80-х рр. Переважно це медичні картки, картки новонароджених, історії розвитку дитини, журнали щеплень, виписки, довідки, рецепти ліків тощо. Стан документів «середній», багато з них мають пошкодження у вигляді надривів, частина документів втратили свою первісну форму, дуже забруднені, але придатні до вивчення.

Загалом, вивчення документів, що зберігаються у фондах Музею-архіву ДНЦЗКСТК може становити великий як практичний, так і науковий інтерес. Архів ще знаходиться на етапі формування, поповнюється новими документами, знайденими в Зоні відчуження, але на заключному етапі це буде цілісний комплекс документів, без яких неможливо собі уявити повноцінне вивчення культурної спадщини українського Полісся.

ІНТЕРНЕТ ДИСКУРС НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ

Половинчак Юлія – к.і.н., старш. наук. співроб., заввідділу
Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (Київ, Україна)

ONLINE DISCOURSE OF THE NATIONAL MEMORY

Polovynchak Yuliia – PhD (History), Head of the Department
Verнадsky National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

The article is devoted to analysis of the trends of discourse of historical memory applied to the Ukrainian part of Internet. The paper investigated the access to digital cultural heritage available on the Internet.

Key words: historical online discourse, memorial online discourse, politics of memory.

Для сучасної України дослідження проблем ідентичності – національної, етнічної, регіональної – є не просто актуальними, а і, з огляду на ціннісні аспекти нинішньої кризи, набувають особливого значення в контексті національної безпеки і перспектив національного розвитку. Важливою складовою світоглядного дискурсу є дискурс минулого: пам'ять і контрпам'ять, «придушена» та «витіснена» пам'ять; комеморація як створення спільних спогадів; політика пам'яті, проекти пам'яті та конструювання місць пам'яті; політизація історії та пов'язані з нею так звані «битви за минуле» чи «історичні війни». Очевидним є той факт, що концепти «пам'ять», «колективна пам'ять» не є чимось метафізичним і абстрактним, вони постійно беруть участь у процесах конструювання, артикуляції й мобілізації ідентичностей, потрапляючи тим самим у простір політики [1] і актуалізуючи відповідні дослідження.

Теоретико-методологічні основи студій пам'яті розроблялися у працях багатьох зарубіжних дослідників [2; 3; 4]; знайшли своє відображення у наукових розвідках і особливості комеморації в українському інформаційному просторі [5; 6; 7; 8]. Водночас недостатньо дослідженою видається проблематика пам'яті в контексті особливостей соціокультурних процесів у інформаційну епоху. Визнаючи амбівалентність впливів мережі Інтернет як гіпотетичної трибуни для пошуку компромісів і, водночас, додаткового чинника поляризації, вітчизняні науковці схильні все ж вбачати у ньому фактор ослаблення комунікаційного поля під впливом віртуальної гіперреальності, різкого скорочення можливостей діалогу, зростання можливостей для використання маніпулятивних технологій, формування «зони безвідповідальності, де свобода дедалі більше обертається хаосом» [5, с. 201-203]. Хоча такі застереження мають під собою ґрунт, соціокультурні трансформації під впливом поширення інформаційних технологій видаються процесами, що не можуть бути схарактеризовані в ключі головним чином ризиків. Сьогодні поза сферою наукового осмислення залишаються особливості функціонування місць пам'яті у цифровому форматі, специфіка комеморації з огляду на потенціал інтерактивності, створюваний соціальними медіа, характеристики «битв за минуле» у віртуальному

просторі, перспективи реалізації політики пам'яті в умовах мережевого суспільства. Загалом, існуючих досліджень, присвячених питанням національної пам'яті в інтернет-просторі [9, 10] недостатньо для розкриття проблематики, що на сучасному етапі формує окремий напрямок історичних студій та цифрової гуманістики. Використання цифрових медіа та інструментів для фіксації суспільнозначимих подій минулого чи сьогодення, досліджень, представлення, популяризації історії та комеморації може бути описане як цифрова історія. Йдеться про новий підхід до досліджень та представлення історії, що передбачає застосування інформаційних технологій: баз даних, мультимедійних проєктів, гіпертексту, можливостей інтеракції у Мережі.

Віртуальна репрезентація дискурсу пам'яті можлива на декількох рівнях (за М. Ферро): інституційному – створення, коригування, ревізії офіційної історичної концепції, здійснюваних політичною та інтелектуальною елітою; рівні контрпам'яті – репрезентацій, що не відповідають офіційній версії історичних подій; рівні масового дискурсу індивідуально-колективної пам'яті.

Сьогодні акумуляція матеріалів, що сприяють комеморації, відбувається на різних ресурсах: від офіційних інтернет-порталів державних структур, покликаних реалізовувати політику пам'яті, сайтів наукових установ, що, по суті, репрезентують через власні віртуальні представництва результати своєї роботи, до електронних колекцій бібліотек та архівів, віртуальних експозицій музеїв, що на сучасному етапі досягають рівня міжнародних і глобальних проєктів. В інтернет-просторі знаходиться відображення діяльності громадських організацій – меморіальних, присвячених виявленню і збереженню інформації про травматичні події (репресії, депортації, локальні і глобальні воєнні конфлікти, їх вплив на долі народів і окремих людей), пам'яткоохоронних і краєзнавчих, що працюють із місцями пам'яті.

Значний вплив на формування історичного наративу мають електронні ЗМІ – сьогодні значна їх частина веде спеціальні рубрики чи проєкти в рамках видання, як, наприклад, «Україна Інкогніта» (газета «День»), «Історія» («Тиждень»), «Історична Правда» («Українська Правда»), «Усвідомлюючи себе через пам'ять» («Радіо Свобода»); розвиваються і окремі сайти. Водночас, саме спеціалізовані сайти чи рубрики популярних видань можна назвати серед майданчиків для розгортання «війн пам'яті» чи навіть інформаційної агресії проти України (таке потрактування видається цілком виправданим з огляду на незначну чи навіть повну відсутність інформаційної протидії нав'язуваному наративу), в якій «битви за минуле» відіграють провідну роль. Відзначимо, що лише влітку 2014 р. в Україні з'явився, і то зусиллями громадськості, сайт «Likbez. Історичний спротив», де публікуються матеріали на тему суперечливих питань українсько-російських відносин. Метою проєкту, як зазначено на сайті, є створення багатомовного інтернет-ресурсу, що акумулював би достатній обсяг інформації стосовно історії України, формування української держави, витоків українсько-

російських конфліктів та ін. Це, по-суті, поки єдиний потужний проект, що декларує серед своїх завдань, як вказується в описі проекту, надання «надійних джерел та фактів, які можна використовувати як для свого усвідомлення, так і для ідеологічних дискусій».

Простір пам'яті формують і комерційні проекти, для яких історичний контент є допоміжним, що, втім, за умови якісної підготовки матеріалів не знижує його пізнавальної цінності. Це туристичні сайти, представництва спеціалізованих видавництв, аукціонів вінтажних чи антикварних предметів тощо. Наприклад, проект «Київ. Фотолітопис» (photohistory.kiev.ua) – цифровий архів видавництва «Варто», що спеціалізується на випуску книг та мультимедійної продукції про Київ і Україну: цифрові копії книг, журналів і газет київської тематики, що видавались з середини XIX ст. до нашого часу, карт Києва, листівок, малюнків; фото, відео та кінохроніку. Цікаво, що такі проекти досить часто є відкритими – запрошують до співробітництва небайдужих користувачів, використовуючи таким чином можливості взаємодії автор – користувач, створювані інтерактивністю інтернет-комунікацій.

Найвищий рівень такої взаємодії характерний для соціальних медіа, що виступають потужним джерелом залучення громадянської активності, зокрема і у дискурс національної пам'яті. Соціальні медіа об'єднують цифрові медіа та онлайн-комунікацію і характеризуються високим рівнем інтерактивності, тобто можливістю не лише споживати, а і створювати чи змінювати контент з боку реципієнтів. Соціальні медіа охоплюють різні сервіси: соціальні мережі на зразок Facebook чи ВКонтакте; блогосферу як сукупність блогів і спільноту блогерів; відео-, фотохостинги, об'єднані можливістю для користувачів додавати, продивлятися і коментувати контент, що призводить до формування у інформаційному просторі значного пласту пам'яток індивідуально-колективної пам'яті. Широке обговорення опублікованих пам'яток, документів, розвідок, якість яких варіюється від наукових матеріалів до графомансько-сенсаційних і відверто маніпуляційних, характеризує смисли, погляди, оцінки меморіального і історичного дискурсу. Соціальні медіа впливають на формування регіональних особливостей ландшафту пам'яті; тут функціонують ностальгічні спільноти, популяризується он-лайн туризм, розвивається інтернет-активізм, спрямований на пам'яткоохоронну проблематику.

Зрозуміло, що далеко не весь користувацький контент є якісним, оригінальним, актуальним і суспільно корисним, швидше навпаки, проте інформаційні технології, демократизуючи процеси інфотворення, сприяють наповненню інформаційного простору новою (в тому числі, новою за якісними характеристиками) інформацією. Соціальні медіа набувають статусу альтернативних засобів масової комунікації і водночас виступають, за М. Кастельсом, у якості простору для розгортання суспільних практик [11], зокрема і комемораційних. Принципово, що, порівняно із традиційним механізмом лобювання ідеологічних проектів через проекти історичні, веб-

формат є найбільш демократичним і масовим, перетворюючи в потенційного суб'єкта дискурсу пам'яті кожного, хто підключився до глобальної Мережі.

Отже, розвиток інформаційних технологій в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. сприяв не лише змінам у національному та глобальному інформаційному просторі – інтенсифікації виробництва нової інформації, створенню принципово нових способів її зберігання, пошуку і подання, але і виникненню нового культурного, мовного, інформаційного середовища, нової соціокультурної реальності, що формується і стрімко розвивається з розширенням сфер впливу сучасних засобів комунікації. Активне впровадження новітніх технологій змінює стандарти спілкування і обміну інформацією, сприяє залученню до створення контенту користувачів, розширюючи можливості співпраці і співтворчості, трансформуючи тим самим і комеморативні практики та дискурси пам'яті.

Список використаних джерел та літератури

1. Глебова І.І. Функции образов прошлого в политической культуре / І.І. Глебова // Политическая наука. – 2006. – № 3. – С. 140–141.
2. Мінк Ж. Геополітика, примирення та ігри з минулим: на шляху до нової пояснювальної парадигми колективної пам'яті / Ж. Мінк // Україна модерна. – 2009. – № 4. – С. 63–64.
3. Нора П. Теперішнє, нація, пам'ять / П'єр Нора; пер. із фр. А. Рєпи. – К.: ТОВ «Видавництво «Кліо», 2014. – 272 с.
4. Рюзен Й. Нові шляхи історичного мислення / Йорн Рюзен; пер. з нім. В. Кам'янець. – Л.: Літопис, 2010. – 358 с.
5. Нагорна Л.П. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії: [монографія] / Л. Нагорна. – К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. – 324 с.
6. Киридон А. «Маски пам'яті» в умовах суспільних зламів / А. Киридон // Київська старовина. – 2011. – № 2. – С. 161–170.
7. Грицак Я. Страсті за націоналізмом: стара історія на новий лад: есеї / Я. Грицак; Укр. наук. ін.-т Гарвард. ун-ту, Ін-т Критики. – К.: Критика, 2011. – 350 с.
8. Касьянов Г. Націоналізація історії та образ Іншого: Україна і посткомуністичний простір / Г. Касьянов // Образ Іншого в сусідніх історіях: міфи, стереотипи, наукові інтерпретації. – К., 2008. – С. 17–19.
9. Чупрій Л. В. Роль Інтернету у формуванні історичної пам'яті українського народу / Л.В. Чупрій // Стратегічні пріоритети. – 2010 – № 1. – №1. – С. 98–102.
10. Коник А. «Історична пам'ять» та «політика пам'яті» в епоху медіакультури / А. Коник // ВІСНИК Львівського Університету. – Львів, 2009. – Вип. 32. – С. 153–163.
11. Castells M. The New Public Sphere: Global Civil Society, Communication Networks, and Global Governance //The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science, 2008, Vol. 616, No. 1, P. 78–93.

**АРХІВНІ ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ АВІАЦІЙНОГО НАПРЯМУ ОСВІТИ І
ТЕХНІКИ В КИЇВСЬКОМУ ПОЛІТЕХНІЧНОМУ ІНСТИТУТІ
(КІНЕЦЬ ХІХ – ПЕРША ТРЕТИНА ХХ ст.)**

Віталій Татарчук – завідувач відділу Історії КПІ
Державний політехнічний музей при НТУУ «КПІ» (м. Київ, Україна)

**ARCHIVAL SOURCES OF THE HISTORY OF AVIATION EDUCATION
AND ENGINEERING IN THE KYIV POLYTECHNIC INSTITUTE
(END OF THE 19th – BEGINNING OF THE 20th CENTURIES)**

Vitalii Tatarchuk – Manager of the History Department of Kyiv
Polytechnic Institute
State Polytechnic Museum at National Technical University of Ukraine «KPI»
(Kyiv, Ukraine)

A complex analysis of the archival sources of the history of the aviation direction of science and technique in the Kyiv Polytechnic Institute (KPI) is carried out. The students and the teachers of the KPI stood at the sources of creation of aviation industry of Ukraine and the USSR.

Key words: education, aeronautics, aviation, Aeronotical group, Kyiv Aeronotical society, Aviation scientific and technical society in KPI, aviation specialization, aviation faculty, Kyiv Polytechnic institute, Kyiv Mashinebuilding institute.

За більш ніж 100-річну історію авіація змінила темп і характер життя людей і сьогодні є найбільш досконалим видом транспорту, якому не потрібні шляхи і для якого не існує перепон. Помітну роль у становленні і розвитку ідей авіації в Україні відіграв Київський політехнічний інститут (зараз – Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», НТУУ «КПІ»). Саме тут в 1908–1915 рр. діяла перша в Україні студентська авіаційна організація – Повітроплавний гурток, члени якого здійснювали наукові розробки з різноманітних питань повітроплавання та авіації. В КПІ в 1909–1910 н. р. для студентів вперше був прочитаний необов'язковий курс лекцій з повітроплавання, і тоді ж планувалося відкрити повітроплавне відділення. У Києві до початку Першої світової війни було створено близько 40 типів різноманітних літаючих апаратів – більше, ніж в будь-якому іншому місті Російської імперії, причому більшість з них сконструювали та збудували студенти і викладачі КПІ. На території інституту в 1916 р. споруджено одне з перших авіаційних підприємств в Україні – авіаційно-автомобільні майстерні. У 1918 р. Міністерство народної освіти УНР розглядало можливість організації тут нових факультетів, які вже функціонували в Росії, але не були представлені в Україні, зокрема авіаційного. В 1919 р. в КПІ викладали курс «Техніка авіації» і організували в майстернях практичні заняття (інженер О. М. Вегенер). У 1922 р. в інституті на механічному факультеті запроваджено авіаспеціалізацію, а перший в УСРР захист дипломних проектів з нової спеціальності відбувся у червні 1924 р. саме в КПІ. В квітні

1931 р. при Київському машинобудівному інституті (КМБІ) відкрито авіаційний факультет для підготовки інженерів для цивільної авіації, на базі якого 25 серпня 1933 р. організовано Київський авіаційний інститут (КАІ, зараз – Національний авіаційний університет).

Наведена картина складена автором на основі опрацювання фондів архівів України і викладена у багатьох публікаціях, а також знайшла своє відображення в експозиції з історії авіації України в Державному політехнічному музеї при НТУУ «КПІ». Результати своєї роботи більш детально викладені автором в окремій статті [1].

Автор опрацював фонди Державного архіву міста Києва (ДАМК), Державного архіву Київської області (ДАКО), Центрального Державного історичного архіву України у м. Києві (ЦДІАК), Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), Центрального державного кінофотофоноархіву України ім. Г. С. Пшеничного (ЦДКФФА), Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІР НБУВ) і Державного архіву Російської Федерації (ДАРФ). При цьому кількість досліджуваних документів не піддається підрахунку. Умовно ми поділяємо їх на три групи: **I. Писемні; II. Фотодокументи; III. Кінодокументи.** Причому якщо зазвичай останні дві групи об'єднують в одну, то ми їх розділяємо, адже їх кількісна й інформативна складові зовсім нерівноцінні.

Умовно всі документи можна поділити на три групи, що хронологічно охоплюють періоди: 1) Царської Росії (до 1917 р.) 2) Української революції (1917–1921 рр.) 3) Української Соціалістичної Радянської Республіки (в її межах – 1921–1933 рр.).

I. Найбільш велику групу документів складають писемні джерела. За старою радянською традицією, документи цієї групи розділяють на два періоди: 1) т.зв. дореволюційний, до 1917 р., 2) т.зв. радянський, після 1917 р. Але подібний поділ має умовний характер.

1) Основний масив документів з «царського» періоду історії питання зосереджено в ДАМК (Ф. 18, близько 9 тис. од. зб., охоплює 1897–1919 рр.). Тут найбільший інтерес становлять документи, що висвітлюють аспекти діяльності у 1908–1915 рр. Повітроплавного гуртка. В 1909–1913 рр. у Києві працювали ентузіасти-авіаконструктори, які не копіювали іноземні літаки, а удосконалювали свої кращі дослідні зразки. Переважну більшість цієї групи складали студенти і викладачі КПІ – Г. П. Адлер, Ф. І. Билінкін, Д. П. Григорович, В. П. Григор'єв, В. В. Іордан, брати А. І. і Є. І. Касяненки, О. С. Кудашев, Б. В. Сергієвський, А. А. Серебреніков, І. І. Сікорський, Ф. Ф. Терещенко та інші. Документи їхніх особових справ дозволяють висвітлити більш докладно їхнє життя.

Джерела періоду Першої світової війни в основному зосереджені в ДАМК і ЦДАВО – документи про відкриття конструкторських курсів з авіаційно-автомобільної справи, розширення роботи механічних майстерень для виконання військових замовлень, доповідна записка про будівництво в КПІ

казенного авіаційного заводу, спроба організації тут в 1917 р. школи льотчиків-спостерігачів і т.ін. До історії питання можна віднести і діяльність двох випускників КПП – функціонування Червонського аеропланного заводу Ф. Ф. Терещенка (1888–1950), який організував виробництво літаків в с. Червонному Волинської губернії, і діяльність на ньому авіаконструктора В. П. Григор'єва (1883–1922) (Ф. 830 і Ф. 1426, ЦДІАК) – контракти, анкети, відрядження, акти випробувань літаків.

Отже, «царський період» історії питання містить значний масив писемних джерел, але все ж таки є неповним насамперед через неповноту матеріалів, що стосуються періоду Першої світової війни.

2) В умовах постійних змін політичної влади в Україні в період Національної революції (1917–1921 рр.) авіаційна техніка і устаткування продовжували використовуватися ворогуючими сторонами. Основний масив документів цього періоду представлений в ЦДАВО України. В фондах Міністерства Народної освіти УНР та Міністерства освіти Української держави збережено чимало документів з цього питання.

3) Документи радянського періоду зосереджені у фондах двох архівів – ДАМК (Ф. Р-308) і ЦДАВО України (Ф. Р-166). Це накази по КПП, протоколи засідань, учбові плани і програми факультетів, звіти про учбову і господарську діяльність, особові справи викладачів, студентів й службовців інституту.

Фонди особового зберігання – ректора КПП в 1921–1929 рр. В. Ф. Боброва (1884–1946), випускника КПП 1928 р. льотчика-випробувача О. М. Граціанського (1905–1987) (Ф. Р-1526 і Ф. Р-1529, ДАМК), а також випускника КПП 1929 р. інженера-механіка, історика авіації С. І. Карацуби (1897–1984) (Ф. № 275, ІР НБУВ) є нерівноцінними за своїм змістом. Перші два містять матеріали особового характеру. Фонд С. І. Карацуби має велику інформативну цінність через те, що утворювач тривалий час займався історією авіації і систематизував відомості про авіаційні події в Києві. Але констатуємо, що він все ж таки не встиг відпрацювати архівні матеріали.

Хронологічно огляд писемних джерел з історії питання завершують документи КМБІ (1930–1933 рр.) та КАІ (1933–1941 рр.) (Ф. Р-310 і Ф. Р.-341, ДАМК). За ними прослідковується динаміка підготовки фахівців зі спеціальностей авіафакультету, система оцінювання знань, терміни і умови навчання студентів, преміювання викладачів, зміни особового складу, аспірантура авіафакультета КМБІ, якісні характеристики складу студентів за партійністю, соціальним становищем, за національністю, докладні дані про склад кафедр і навчальні програми.

Констатуємо, що база писемних джерел «радянського періоду» дозволяє відтворити достатньо повну цілісну картину підготовки фахівців для авіаційної промисловості країни.

II. Фотодокументи з історії питання хронологічно охоплюють майже весь зазначений період і зосереджені як в окремих фондах архівів, так і

розпорошені по окремих одиницях зберігання. Головний масив фотодокументів зберігається в ЦДКФФА, окремі – в ДАМК та ІР НБУВ.

1) Фотодокументи «царського періоду» зберігаються в Російському державному архіві кінофотодокументів, архівах Центрального будинку авіації і космонавтики (м. Москва) та Центрального музею Військово-повітряних сил Російської Федерації (м. Моніно). В архівах України вказаний період представлений вибірково, тематично зведеного фонду документів не існує взагалі. В ЦДКФФА представлені фотографії літаків вітчизняної і іноземної конструкції, а також, які літали в небі Києва на поч. XX ст.

2) Період Української революції найменше представлений в фотодокументах і потребує більш глибокого дослідження та систематизації, і виходить за межі України.

3) Історія запровадження підготовки авіаспеціалістів в КПІ вже у радянський період, організація в інституті планерного спорту, участь студентів-політехніків у Всесоюзних планерних змаганнях в Криму в 20-ті рр. XX ст. представлена фотодокументами, що зберігаються в ЦДКФФА та ІР НБУВ. Насамперед, це величезний фотоальбом «История развития планеризма на Украине» (рос. м.) з 58 од.

Отже, фотодокументи з історії питання в переважній більшості охоплюють досліджуваний період, але містять чимало «білих плям», особливо періодів Першої світової війни та Української революції.

III. Найменш чисельну групу джерел складають **кінодокументи**, що хронологічно охоплюють лише три роки (1927–1930 рр.) і зосереджені в ЦДКФФА. В них відсутній синхронний запис звуку і наявні титри. Це кінохроніка Всеукраїнського фотокіноуправління (ВУФКУ): кінокадри з IV Всесоюзних планерних змагань в Коктебелі (Крим) в 1927 р. за участі студентів КПІ і зйомки випробувань авіетки «КПІР-5».

Проведений аналіз архівних джерел з історії питання, на думку автора, може претендувати на повноту лише певною мірою. Перспективними щодо подальшого встановлення, доповнення і уточнення аспектів історії авіаційного наукового напрямку в КПІ, його зв'язків з іншими ВНЗ та підприємствами є виявлення і залучення до наукового обігу джерел з архівів інших країн, насамперед Російської Федерації. Загалом же історія авіаційного наукового напрямку в НТУУ «КПІ» відтворює одну із сторінок авіаційної історії держави, яка продовжує залишатися значним гравцем на світовому авіаційному ринку.

Список використаних джерел та літератури

1. Татарчук В. В. Архівні джерела з історії становлення та розвитку авіаційного наукового напрямку в Київському політехнічному інституті (кінець XIX – перша третина XX ст.) / В. В. Татарчук // Студії з архівної справи та документознавства / Держкомархів України, УНДІАСД; [редкол.: С. Г. Кулешов (голов. ред.) та ін.]. – К., 2010. – Т. 18. – 210 с. – с. 90–99.

ЦИФРОВА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА: НОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ

DIGITAL HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE: NEW TECHNOLOGIES AND PRESERVATION CHALLENGES

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СЕМЕЙНЫХ ДОКУМЕНТОВ В ОБЩЕЙ ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЙ РЕТРОСПЕКЦИИ

Иван Братусь – к.ф.н., доц.

Национальный авиационный университет (г. Киев, Украина)

APPLYING FAMILY DOCUMENTS IN GENERAL HISTORICAL AND CULTURAL RETROSPECTION

Ivan Bratus – PhD (Filology), Associate Prof.

National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

The paper is focused on the influence of personal documents for the representation of history. The author proves that each document is important.

Key words: personal archives, family documents, historical memory.

Наука сегодня становится все ближе к народу, ближе к человеку. Настоящий академизм могут позволить себе только некоторые специализированные направления. Гуманитарная наука, информационные технологии становятся все больше доступнее и понятнее простому человеку, который может гораздо легче понять происходящее в разных временных векторах.

Почему это происходит? Ответ не лежит на поверхности, но комплексный подход к изучению новых информационных явлений позволяет сделать предположение, что решающим фактором популяризации и упрощения многих явлений является *сервис*. Новая социально-экономическая модель развития выстраивает в нашей стране именно сервисную культуру – абсолютно новое для нас представление о взаимоотношении людей.

Именно сервис предполагает максимально удобное получение услуг для пользователей. Информационные услуги теперь должны быть построены не на внутреннем замкнутом алгоритме, а на языке, понятном человеку, – потребителю услуг. Иначе люди не будут пользоваться этими услугами, что в условиях капитализма незамедлительно приводит к банкротству и исчезновению с информационного поля тех, кто недостаточно освоил сервисные принципы.

Но тема этого небольшого исследования не о сервисе как таковом. Отправной точкой нам хотелось бы отметить определенную динамику «безвременья», которая охватила целые массивы культуры и истории XX ст. Со страниц учебников, в миллионах интернет-страниц, радио-, телепрограмм и

© *Иван Братусь*

просто в общении недалекого прошлое настолько многолико, что невозможно сформировать определенную общую картину. Хочется отметить сразу, что никакая «общая картина» и невозможна для сотен миллионов людей, которые с разной степенью углубленности стали участниками к своеобразной эпохе или ее наследниками.

Исходя из вышеизложенного можно отметить, что каждый современный человек в состоянии выработать собственную точку зрения на прошлое. Главное в этом срезе будет находиться ни сколько в идеологической плоскости, сколько в непосредственной «истории рода» самого человека. Подобную модель частично использовал американский историк Горвард Зинн в фундаментальном исследовании «Народная история США». Он указывал, что «Мой подход к истории Соединенных Штатов другой: мы не должны принимать память стран за свою собственную. Государства – это не сообщества людей и никогда таковыми не были. История любой страны, представленная как история семьи, скрывает сильнейшие конфликты интересов (иногда приводящие к взрывам, но чаще всего подавленные) завоевателей и покоренных, хозяев и рабов, капиталистов и рабочих, людей, доминирующих и ущемленных по расовому или половому признаку. В этом мире конфронтации, в мире жертв и палачей, задача каждого думающего человека, как говорил Альбер Камю, не становится на сторону последних» [1, с. 10–11].

Наша история претерпела еще большие перипетии, чем американская – в силу большей давности и некоторых кардинальных резких изменений курсов развития. Разобраться с богатым наследием нам в разы тяжелее – часто вклад личности в исторический процесс настолько противоречив, что проще обходить «острые углы».

Внутреннюю логику недалекого прошлого поможет восстановить интеграция в широкий информационный процесс документов из личного архива людей. Во многих семьях сохранились трудовые книжки, письма, наградные документы, грамоты, дипломы и т. п. источники информации о жизни человека.

Большинство семейных документов лишь косвенно относятся к историческому процессу – для их интеграции возможен лишь широкий антропологический подход. Но исторический контекст в этих документах просматривается весьма отчетливо. Каждая запись воссоздает конкретику вызова времени, в ней содержится базовая информация ушедшего времени. Наполнить жизнью сухие строки в состоянии соединение с вербальным или письменным воспоминанием, которое передается по линии семьи или, что значительно реже, в формате специализированных записей.

Семейные воспоминания помогают каждому исследователю приблизиться к исторической истине, отобразить ход событий с привязкой к персоналиям и конкретным историческим местам. Безусловно, что новые технологии помогают качественно перевести весь массив бумажных документов в цифровой формат и соответственно каталогизировать их. Но проблема

использования семейных архивов лежит часто не только и не сколько в технической плоскости – тут задействованы психологические особенности людей, накладывается на действия своеобразный славянский менталитет. Попробуем кратко рассмотреть некоторые проблемы.

Многие не хотели раньше распространять семейную информацию. Это характерно и для определенной категории наших современников. Но если сегодня политика конфиденциальности строится на боязни аферистов, то в XX ст. определяющей было тотальное замалчивание правдивой канвы событий. Это трудно осмыслить из современных реалий, но тогда тотальная система умалчивания была весьма распространена. Для этого было множество причин. Например, люди не хотели рассказывать о таких событиях, как ссылки, голодоморы, заключения, плен и т.п. Ведь при нехитром сопоставлении фактов биографии могли всплыть неприятные и неприемлемые казусы. Родственники жертвы и палача могли вместе служить в армии, проживать рядом друг от друга в общежитии или даже в коммуналке... Только расплывчатые формулировки или сознательный подлог спасал от разоблачения.

При этом опасность выбиться из колеи активацией подлинных воспоминаний была далеко не недуманной. Передача подлинного знания могла пошатнуть пиетет подрастающих поколений в последовательность и «непогрешимость» советской системы. А это, в свою очередь, могло иметь весьма неприятные и опасные последствия – человек становился «неблагонадежным» со всеми вытекающими. Конечно, это справедливо только по отношению к определенным этапам советской государственной машины, но тенденция сохранялась вплоть до конца 80-х годов XX ст.

Тем не менее, военная и «трудовая» мемуаристка советской эпохи представлена весьма широким спектром – государственный «заказ» предполагал героизацию прошлого; это должно было подпитывать заряд энтузиазма «строителей коммунизма». Идеологическая составляющая большинства исследований слишком очевидна, что позволяет ее легко вычленять из общего потока фактажа. Уникальные сведения, свидетельства очевидцев, цифры и даты часто используются в сегодняшней учебной и научной практике. Идеологические перегибы очевидны, но, справедливости ради стоит отметить, что действующие лица повествования часто сами были в некоторой мере носителями этой же идеологии. Потому описание в «выверенном» ракурсе часто соответствовало точке зрения обывателя, не вызывало внутреннего дискомфорта (который часто испытывает вдумчивый современный исследователь). Примечательно, но студенты тоже используют советский материал часто «без купюр» – они просто не в состоянии определить элементы «классового подхода», гиперболизацию, стилистику «социалистического реализма» и прочие проявления пропаганды. Без серьезной работы с научным руководителем студент легко через время вторит рупору советской пропагандистской машины (иногда даже в большей

мере, чем жители СССР, имевшие определенный иммунитет к заезженным клише).

Логично, что семейные документы служат здоровой альтернативой официозу. Сегодня каждый может перевести в цифровой формат и выложить в интернет сохранившийся семейный архив. Это не для всех приемлемо, но может послужить новым импульсом наполнения исторического поля взаимосвязанной информацией. Люди реально заинтересованы в формировании генеологического дерева своего рода, поскольку это значительно способствует самоидентификации личности, осознанию ее значительности в общем потоке. Каждый внес свой вклад в становление государства, что отражено в разной мере в семейных документах.

Именно этот вклад создает предпосылки переосмысления истории и культуры с позиций отдельно взятого человека-творца, который создает действительность сообразно собственному мышлению и в контексте вызовов эпохи. Любое поприще имело свой колорит и консолидировано выражает усилия добиться индивидуального и коллективного успеха нации. Так ковалась победа народа, которая сегодня может быть переосмыслена с позиции простого человека, задействованного в общих процессах. Военный, учитель, ученый, крестьянин и т.п. – каждая судьба соткана из миллиарда событий, которые имеют некоторые тенденции, закономерности, перспективы.

Некоторые личные документы уже представлены в интернете в большом количестве. Например, сайт «Подвиг народа» репрезентативно отображает наградные документы времен Второй мировой войны, сайт «Мемориал» – сведения о погибших. Украина должна сегодня разработать собственные государственные проекты и учет интеграции личного вклада каждого украинца в развитие страны. Иначе волны забвения и пески времени неумолимо сотрут целые пласты исторической памяти... Первые шаги весьма обнадеживают – украинские подразделения википедии и nekropole.info создают определенный пласт памяти.

Список использованных источников и литературы

1. Зинн Горвард Народная история США с 1492 года до наших дней: пер. с англ. // Г. Зинн. – М. : Весь мир, 2006. – 878 с.

ОЦИФРУВАННЯ ФІЛОКАРТИЧНОЇ ШЕВЧЕНКІАНИ: З ДОСВІДУ РОБОТИ ШЕВЧЕНКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАПОВІДНИКА

Ірина Вакула – ст. наук. співроб.

Шевченківський національний заповідник (м. Канів, Україна)

DIGITIZATION OF PHILOCARTY SHEVCHENKIANA: FROM THE EXPERIENCE OF SHEVCHENKO NATIONAL PRESERVE

Irina Vakula – Senior Research Fellow

Shevchenko National Preserve (Kaniv, Ukraine)

The article deals with the questions and problems of digitization museum collection of the postcards of Shevchenko National Park during the processing of catalog, preservation of digitized heritage, digital storage, cloud technology.

Key words: museum fund, digitization, cataloging, postcard, content saving.

Досить довго листівка не викликала зацікавлення музейних працівників, сприймалася як другорядний елемент суспільної культури. Нині ставлення до поштових карток суттєво змінилося – вони стали справжньою «знахідкою» для експозиціонерів як окремий вид графічного мистецтва. Зміст багатьох тематичних вузлів світових музеїв розкривається завдяки різноманітності їхньої тематики. Давня українська листівка збережена і широко репрезентована здебільшого завдяки колекціонерам-філокартистам, співпраця з якими сприяла формуванню та поповненню музейного зібрання Шевченківського національного заповідника (далі – ШНЗ).

Перші поштові картки почали надходити до музейної колекції ШНЗ починаючи з 70-х рр. XX ст. і потрапляли виключно до науково-допоміжного фонду. Близько п'ятисот листівок, придбаних 1989 р. в Тараса Максим'юка, почесного члена Одеського товариства колекціонерів, фактично стали основою філокартичної збірки музею Тараса Шевченка у Каневі.

Шевченківські поштові картки завжди були надзвичайно різноплановими, але на кожній обов'язково постає портрет Тараса Шевченка як безперечний символ української державності. Особливої популярності вони набули на початку XX ст.

21 травня 1990 р. Тарасову гору відвідав видатний український філокартист Микола Степанович Забочень, якого, не без підстав, називали «живою енциклопедією української листівки» [1, с. 8]. Він подарував музею шість унікальних старовинних листівок з краєвидами Тарасової гори, серед яких «Могила Тараса Шевченка в Канівському повіті на Київщині» та «Привіт з України» (з портретом пензля А. Монастирського).

Не маємо, на превеликий жаль, у колекції примірників перших листівок шевченкіани. Та в розділі «Портрети Тараса Шевченка» зберігається відтворений на старій поштовій картці портрет Тараса Шевченка роботи видатного російського художника Івана Крамського. Листівка побачила світ

© Ірина Вакула

1905 р. в найвідомішому на той час московському видавництві «Шерер, Набогольц і Сп». Цей широко відомий сьогодні портретний образ Поета відразу викликав захоплення як простих глядачів, так і професіоналів. Тому згодом неодноразово репродукувався на поштових картках багатьох видавництв, зокрема київських «Час» [2, с. 93] і «Рассвет», акціонерним товариством Гранберг у Стокгольмі та ін. Загалом у колекції Заповідника суто портретних листівок пензля І. Крамського різних років видання близько 40 одиниць.

В експозиційних залах музею Тараса Шевченка в Каневі представлені листівки, відзняті внучатим племінником поета Григорієм Петровичем Шевченком. На них увіковічено місця перебування поета, які сьогодні змінили свій зовнішній вигляд, зокрема з назвами сіл, що нагадують про давніші часи та втрачені нині архітектурні об'єкти. Ці документи для нас є особливо цінними, оскільки на них зображена земля Великого Кобзаря, портрети його односельців, родичів. Талант Григорія Шевченка розкрився завдяки видавничій справі. На листівках бачимо підписи: *видання онука поета, фотографа у Вільшані – Г.П. Шевченка. 1911–1912 рр.* Деякі з краєвидів фотограф-художник знімав не пізніше 1908 р., тому вони мають, окрім історичної, велику художню вартість, зумовлену вдалим вибором об'єктів зображення. Високий професіоналізм і творче чуття майстра-фотографа у виборі композиції кадру та деталей зробили більшість знімків творами фотомистецтва [2, с. 89]. Не менш цікаву сторінку філокартичної Шевченкіани становлять поштівки, на яких розміщено репродукції картин, малюнків, офортів. Шевченко-художник певний час лишався в затінку Шевченка-поета [1, с. 10], тому репродукційні листівки ставали предметом колекціонування та дбайливого зберігання не лише в альбомах. Ними, уміщеними в рамки та паспарту, прикрашали стіни осель, столи в робочих кімнатах.

З огляду на значення предметів, що зберігаються в музейних фондах, питання про переведення культурної спадщини в цифровий формат видається абсолютно логічним. У фондовому зібранні Шевченківського національного заповідника станом на 1 січня 2015 р. перебуває 74554 музейних предметів. У музеї Тараса Шевченка зберігається 31081 музейний предмет основного фонду та 10 492 музейні предмети науково-допоміжного фонду.

Колекції книг та друкованих видань найчисельніші в запасниках. У групі зберігання «Друк» з поміж 6900 експонатів філокартичне зібрання нараховує близько 2500 одиниць і охоплює хронологічний період кін. XIX ст. – поч. XX ст. Це фотонатурні або ж документальні (в основі яких лежить фотографія) та художні: оригінальні (виконані художником безпосередньо тільки для відтворення на поштових листівках) і репродукційні (репродукції з художніх творів) поштові листівки.

Колекція музею включає дванадцять основних тематичних розділів: «Портрети Т. Шевченка», «Шевченко-художник», «Види могили поета в Каневі», «Шевченківські місця», «Образотворче мистецтво (скульптура,

живопис, графіка, декоративно-прикладне мистецтво)» тощо. Шевченківська тематика в колекції визначальна.

Вперше питання оцифрування листівок Заповідника постало у процесі роботи над тематичним каталогом філокартичної Шевченкіани, упорядкування якого дозволяє уточнити, вивчити зовнішню характеристику предметів, їх датування, приналежність до тієї чи іншої країни тощо. Вивчення змісту предметів виявляє напрямки подальшого комплектування фондового зібрання музею.

Працівники використовували звичайний планшетний офісний сканер. Щоправда музейні предмети, зокрема твори графіки вимагають особливо дбайливого ставлення, з урахуванням особливостей їх фізичного стану, тому роботу з оцифрування було продовжено цифровою камерою.

Для дослідників однакову цінність має як лицевий, так і зворотний бік поштівки, на якому містяться підписи, написи, видавничі знаки, поштові штемпелі. В ході роботи оцифровано обидві сторони кожної листівки, матеріали систематизовано за тематичним принципом в окремі папки за назвами розділів. В середині кожної з них збережено листівки в хронологічному порядку (за роками видання). Назва кожного файлу містить інвентарний номер та номер за КН (книгою надходжень).

Мала графіка у процесі оцифрування передається особливо вдало. Навіть невелике зображення дає можливість отримати безліч корисної інформації. Деталізація дозволяє збільшувати будь-який фрагмент практично до безкінечності. Наприклад деталізуючи листівки, що містять зображення українського національного вбрання, вдалося здійснити реконструкції строїв з фондового зібрання музею Тараса Шевченка та демонструвати його на науково-методичних об'єднаннях педагогів, інтегрованих уроках, майстер-класах тощо.

Прийнято вважати, що музейні заклади далекі від технічного прогресу. Якоюсь мірою це дійсно так, адже в більшості музеїв України не має фондово-облікової програми в електронному форматі, а відсоток оцифрованих експонатів низький. Незважаючи на це, існує нагальна потреба розмішувати в інтернет-просторі оцифровані музейні предмети, популяризувати таким чином надзвичайно цінні та вагомі для українського суспільства речі, що зберігаються в запасниках, відкриваючи доступ дослідникам, історикам, науковцям. Цікавим вирішенням для музеїв став європейський електронний ресурс Європіана, відкритий 2008 року, який дає можливість ознайомитися з оцифрованим надбанням європейських музеїв, бібліотек, архівів-учасників проекту.

На шляху до таких проектів знаходиться нині ШНЗ. Час від часу науковці частково оцифровують музейний фонд. Так, 2013 року на запит колекціонера Олександра Караневича було опрацьовано, відібрано та заскановано конверти з зображеннями об'єктів Шевченківського національного заповідника. Електронний варіант використано в каталозі-довіднику «Тарас Шевченко у філателії». Якісно виконані, згідно з технічними вимогами

(критерій якості взято з мікрофільмування), зображення конвертів для каталогу можна з успіхом використовувати у таких проєктах як Європіана.

У межах проєкту Міністерства культури України в музеї розпочато оцифрування інвентарних книг, заповнених рукописним текстом, шляхом фотографування кожної окремої сторінки цифровою камерою в роздільній здатності не менше, ніж 300 dpi. Отже, музеї зберігають оригінали фондово-облікової документації, до яких часто доводиться звертатися, використовуючи електронні копії. Проте основною проблемою залишається безпосереднє збереження інформації.

Сформульованої чіткої затвердженої на загальнодержавному рівні політики збереження оцифрованого надбання не існує, тому робота здійснюється в межах кожної окремої інституції. На сьогодні в ШНЗ не має єдиного сервера, щоб зберігати цифровий контент для загального доступу працівників. Увесь архів, в якому містяться зображення високої якості, як правило, зберігається в комп'ютері у фотографа. Це особливо ускладнює роботу під час написання науково-уніфікованих паспортів або підготовки виставкових проєктів тощо. Залишається відкритим питання страхового архіву фондово-облікової та архівної документації.

«Хмарні» технології – це вирішення проблеми, але часткове. Адже досі в музеях існує ризик втратити інформацію, яка опиниться в «хмарному» сховищі. Питання доступу сторонніх осіб до музейного надбання та його використання, оплати місця розташування та збереження також залишаються актуальними. На превеликий жаль, в більшості випадків професійне технічне обладнання для музеїв України є недоступним, зважаючи на його високу вартість.

Список використаних джерел та літератури

1. Овсійчук В. Мистецька спадщина Тараса Шевченка у контексті європейської художньої культури / В. Овсійчук. – Л. : Інститут народознавства НАН України, 2008. – 409 с.
2. Яцюк В. Шевченківська листівка як пам'ятка історії та культури. 1890–1940 / В. Яцюк. – К. : Криниця, 2004. – 486 с.

ОЦИФРУВАННЯ ДОКУМЕНТІВ ТА МУЛЬТИМЕДІЙНІ ПОСЛУГИ ЯК ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ ДІЯЛЬНОСТІ АРХІВНИХ УСТАНОВ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Ганна Горбачова – аспірантка

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв (м. Київ, Україна)

DIGITIZING OF DOCUMENTS AND MULTIMEDIA SERVICES AS PRIORITIES OF ARCHIVAL INSTITUTIONS IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES

Ganna Gorbachova – postgraduate student

The National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts (Kyiv, Ukraine)

The article highlights the problems connected with digitizing of documents and implementation of the multimedia services in archival institutions. Defined are key areas of work in this direction in view of the European experience.

Key words: digitizing, multimedia services, cultural heritage, archive, European integration.

Курс України на євроінтеграцію та перспектива приєднання до єдиного європейського інформаційного, освітнього, дослідницького та культурного простору ставить перед Українською державою завдання розвитку національної сфери інформаційно-комунікаційних технологій та культурно-освітньої сфери в руслі європейських тенденцій.

Саме у Європі зберігається найбільший обсяг культурної спадщини, проте загальновідомим є той факт, що за оцінками фахівців 30–60 % фондів писемного спадку світу знаходиться зараз під загрозою руйнування, а близько 10 % оригінальних матеріалів, що зберігаються в європейських архівах і бібліотеках, вже неможливо врятувати. Тому діяльність з оцифрування документів і збереження фондів є актуальною як для європейських країн, так і для відповідних установ України.

Стратегії ЄС та національних урядів все більше рекомендують архівам, бібліотекам та музеям зосереджуватися на оцифруванні та мультимедійних послугах. Заходи щодо діяльності країн-членів ЄС з оцифрування культурної та наукової спадщини та поширення в Інтернеті європейського цифрового контенту стали здійснюватися з 2000 р. із прийняттям в ЄС Лісабонської стратегії [4].

Серед передових світових проєктів по збереженню та популяризації культурної спадщини можна виокремити такі: міжнародна програма ЮНЕСКО «Пам'ять світу» – передбачає оцифрування найцінніших документальних пам'яток та формування загальнодоступних електронних ресурсів, що окремо викладено у «Хартії про збереження цифрової спадщини» [6], міжурядова програма ЮНЕСКО «Інформація для всіх» – присвячена виключно сприянню загального доступу до інформації та знань з метою створення якісно нових умов розвитку науки, освіти та культури [6],

© Ганна Горбачова

стратегічні проекти Європейської Комісії «Europeana», задумана в першу чергу як цифрове сховище культурних цінностей [3], та «Електронна Європа», що спрямована подолання цифрової неосвіченості у Європі через застосування нових інформаційних технологій і надання доступу до цифрових технологій та Інтернету кожному громадянину та низка інших проектів та програм.

Технології, що з'являються останнім часом, пропонують можливості розширення та вдосконалення послуг, а також охоплення більш широких верств населення, оскільки з'явилася можливість швидко та дистанційно доставляти послуги безпосередньо до кінцевого користувача. Саме тому в установах культурної спадщини баланс між друкованими матеріалами, мультимедіа та ресурсами Інтернет протягом останніх кількох років порівняно швидко змінюється.

Із процесом переведення документів у цифрову форму пов'язана низка питань: планування та технологічні процеси, вибірка, апаратне та програмне забезпечення, формати, стандарти, перевірка в процесі експлуатації, оформлення, презентація та зберігання.

Як слушно зауважив директор УНДІАСД О. Я. Гаранін, на сьогоднішній день існують різні технології оцифрування традиційних документів, частина з яких може не мати традиційного застосування у вигляді сканування або фотографування документів із паперовими носіями інформації, а деякі технологічні рішення взагалі можуть вважатися унікальними. Однак результатом майже всіх таких технологій є комп'ютерний файл, що містить певний цифровий (двійковий) код, в якому будь-яка аналогова інформація за результатом її оцифрування перетворюється у цифрову [2, с. 87].

Не зважаючи на високий рівень технічної грамотності населення, традиційну системність фондів та відсутність ідеологічного тиску, що є міцним підґрунтям для провадження інноваційної діяльності, в Україні оцифрування культурної спадщини відбувається у менших масштабах. Основною причиною є відсутність чіткої політики з боку держави, спрямованої на опрацювання максимальної кількості джерел, а також недостатнє фінансування. Оцифрування – процес високоартісний, вимагає значних інвестицій, тому тотальне переведення усіх документів у цифрову форму практично неможливе, тобто необхідно проводити відбір і встановлювати черговість оцифрування фондів.

В архівній справі оцифрування традиційних документів знайшло застосування переважно для створення фондів користування архівними документами, у тому числі для надання віддаленого доступу до них, наприклад, за допомогою мережі Інтернет або за допомогою онлайн-віставок. До ключових сучасних напрямів організації доступу до інформації належить оцифрування свідкового апарату архівів. Не менш актуальним є оцифрування документів для створення страхового фонду. У такому разі сам документ більше не застосовується, зберігається на полицях в обмеженій

кількості примірників, а використовується тільки його оцифрована копія, що сприяє значному зменшенню ризику його втрати.

Подібні рішення вже частково реалізовано в українських архівах, однак різними темпами та з неоднаковою ефективністю. Відсутність у архівних установах ресурсів для оцифровування документів НАФ, приймання та зберігання електронних документів спричиняє неготовність архівних установ до забезпечення постійного збереження документів НАФ та інформації, яка в них міститься, а також до надання послуг громадянам та суспільству в електронному вигляді [5].

Оцифрування «аналогових» матеріалів (документів, фотографій, об'єктів) та створення цифрових ресурсів культурної спадщини є суттєвим внеском у розвиток «електронної Європи». ЄС підтримує ідею про вільний доступ до інтерактивних мультимедійних Інтернет-послуг. Програми ЄС eGovernment («електронний уряд»), e-learning («електронне навчання»), e-inclusion («електронне прилучення») та e-accessibility («електронна доступність») усі мають на меті дати змогу кожному громадянину брати в них участь, а такі портали, як Your Voice in Europe («Ваш Голос у Європі») були створені для уможливлення двостороннього діалогу з громадянами [8, с. 193].

Інформація, освіта, розваги, уряд – все це зараз представляється у мультимедійних форматах та доставляється в електронному вигляді туди, де це необхідно людям. Архіви, бібліотеки та музеї України мають зайняти своє місце у постачанні контенту сучасними засобами. Цифрові мультимедійні засоби можна описати як комбінацію тексту, графіки, звуку, анімації і відео, яка надається певною формою комп'ютерного устаткування. Якщо користувач має певний контроль над тим, що представлено, це стає інтерактивним мультимедіа [1, с. 286]. Мультимедійна послуга дозволяє користувачеві посылати і одержувати будь-яку форму інформації, взаємозамінну за бажанням. Реалізація таких послуг можлива в першу чергу за допомогою розвитку веб-сайтів архівних установ. Надання ефективних мультимедійних послуг вимагає потужних каналів зв'язку. Все важливішим і актуальним для закладів культури стає питання розвитку персоналізованих цифрових послуг для підвищення їх інформаційної, освітньої, соціальної та розважальної ролі, використовуючи такі канали, як мобільні телефони.

Архіви використовують нові комп'ютерні технології для власної видавничої діяльності, копіювання, оцифрування документів, забезпечують доступ до своїх ресурсів та інформаційного сервісу завдяки створенню, підтримці та участі в електронних мережах як місцевого, так і загальноукраїнського значення. Створення такого потужного інформаційного ресурсу стало додатковим сервісом для задоволення віртуальних відвідувачів. Тому необхідно запроваджувати нові види послуг, надаючи безперешкодний, об'єктивний та зручний для споживача доступ і допомогу у використанні електронних ресурсів, розробити стратегію розвитку соціального, культурного та економічного потенціалу архівних установ із урахуванням їх можливостей; визначити національні та місцеві пріоритети

фінансування для підтримки основних видів діяльності: надання доступу до електронних ресурсів та Інтернету, оцифрування, випробовування нових видів послуг, забезпечення відповідної технічної інфраструктури; забезпечення інтерактивного доступу до інформації за допомогою найсучасніших мультимедійних цифрових ресурсів, запровадження політики підбору та навчання персоналу.

Не зважаючи на намагання України інтегруватися в європейський культурно-освітній простір, темпи розвитку електронної культури, зокрема оцифрування культурної спадщини в Україні, ще не набрали обертів. Ознайомлення фахівців з передовими світовими практиками, навчання технологіям оцифрування, формування та інтеграції цифрових колекцій, методам їх розповсюдження та використання – першочергові завдання архівної науки сьогодні.

Список використаних джерел та літератури

1. Використання в культурі: місцеві заклади, як посередники в організації доступу до електронних ресурсів. Рекомендації з позитивної практики : посібник Calimera [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://library.kr.ua/calimera/calimera_guidlines_ukrainian.pdf. – Дата доступу : 05.02.2015
2. Гаранін О. Я. Вплив інформаційних технологій на утворення нових форм архівних джерел / О. Я. Гаранін // Архіви України. – 2013. – № 6. – С. 86–94.
3. Europeana [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.europeana.eu/>
4. Куйбышев Л. А., Браккер Н. В. Оцифровка, доступ и сохранение цифрового культурного и научного наследия: стратегия Европейской Комиссии [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.culture29.ru/upload/medialibrary/1bb/1bbc01ceca78b1f5348ffb424f702b4b.pdf> – Дата доступу : 05.02.2015
5. Про підсумки роботи архівних установ та спеціальних установ страхового фонду документації у 2013 році та завдання на 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.archives.gov.ua/Law-base/SCAU/2014_40.pdf – Дата доступу : 05.02.2015
6. Співробітництво України та ЮНЕСКО [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unesco.mfa.gov.ua/ua/ukraine-unesco/cooperation>. – Дата доступу : 05.02.2015
7. Технології інформаційного суспільства: мультимедіа у сучасному суспільстві [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cordis.lu/ist/ka3/home.html> – Дата доступу : 05.02.2015
8. Report on archives in the enlarged European Union. Increased archival cooperation in Europe : action plan / European Commission. – Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities. – 2006. – 248 pp.

КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ АРХІВНОГО ЗБЕРІГАННЯ ЦИФРОВОЇ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Оксана Клімчук – аспірантка

Національний авіаційний університет (м. Київ, Україна)

CONCEPTUAL MODEL OF DIGITAL HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE ARCHIVAL PRESERVATION

Oksana Klimchuk – postgraduate student

National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

This paper deals with developing of conceptual model for archival preservation of digital historical and cultural heritage objects. It describes several stages of this model and determines main characteristics for each of them.

Key words: conceptual model, digitizing, archives, historical and cultural heritage, preservation.

Стан збереження історико-культурної спадщини відображає рівень розвитку держави та духовну зрілість її громадян. Тому охорона цієї спадщини є одним із основних напрямів міжнародного співробітництва, діяльності державної та регіональної політики. На підтвердження цього у 1972 р. ЮНЕСКО прийняла Конвенцію про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини, яку за даними 2014 р. ратифікувала 191 країна-член ООН. Згодом були прийняті такі документи, як «Пам'ять світу» (ЮНЕСКО, 1992 р.), «Хартія про збереження цифрової спадщини» (ЮНЕСКО, 2003 р.). Україна безпосередньо приєдналася до реалізації цих програм, також прийнятий Закон України «Про охорону культурної спадщини».

Одним із способів довготривалого зберігання історико-культурної спадщини в умовах інформаційного суспільства стає оцифрування – переведення в електронну форму елементів історико-культурної спадщини. Цей процес має на меті надання відкритого доступу до елементів історико-культурної спадщини (наприклад, до повнотекстових версій унікальних документів); збереження оригінальних екземплярів, які мають історичне та культурне значення, їх захист від руйнування, знищення, викрадення тощо, шляхом створення цифрової копії; формування національної системи цифрових інформаційних ресурсів та її інтеграція у світову систему.

Робота в цьому напрямі є досить багатогранною та багатоаспектною і поєднує в собі питання правової, управлінської, фінансової, технологічної, етичної та інших галузей. Фахівці ведуть постійний пошук можливості пристосування уже наявних та розроблення нових надійних цифрових форматів і технологій для зберігання та візуалізації електронних версій першоджерел. Це є одним із найважливіших завдань збереження цифрової історико-культурної спадщини.

Що стосується безпосередньо архівів, то тут можна було б застосувати концептуальну модель, яка визначить певні кроки та дії для кожного етапу

електронного зберігання історико-культурної спадщини. Її також можна використовувати в межах реалізації політики проекту InterPARES Trust. Конфігураційна модель може мати такі етапи: вироблення політики; розроблення стратегії; технічне оснащення; управління ризиками [1, с. 65]. Кожен етап досягається шляхом виконання кількох підетапів. Розглянемо їх детальніше.

На першому етапі відбувається визначення правових меж, пошук зацікавлених сторін та фінансування для реалізації проекту щодо оцифрування історико-культурної спадщини. Цей процес вимагає приведення законодавчої та нормативно-правової бази у відповідність зі світовими стандартами. Наразі в Україні ще не сформована цілісна система нормативно-методичного забезпечення процесів архівного зберігання оцифрованої історико-культурної спадщини, гармонізована з нормами міжнародного права. Тому чітко узгоджених правил щодо збереження оцифрованих елементів історико-культурної спадщини немає. Процес оцифрування здійснюється в основному відповідно до відпевних завдань, інтересів та економічних можливостей тієї чи іншої організації.

Також повинна бути установа, яка контролюватиме процес забезпечення відкритого доступу до оцифрованих матеріалів (зокрема, через веб-сайти) та надаватиме технічну підтримку не лише архівам, а й музеям, бібліотекам, громадським організаціям, науково-дослідним інститутам та іншим установам, які можуть бути зацікавлені у створенні електронного архіву. Крім того, ця установа могла б надавати допомогу щодо визначення критеріїв оцифрування в залежності від особливостей діяльності організації, яка хоче проводити оцифрування об'єктів історико-культурної спадщини. Це сприятиме виробленню спільної термінології, загальних стандартів та забезпечить можливість обміну оцифрованими об'єктами історико-культурної спадщини між різними установами. Але для забезпечення реалізації зазначених завдань, в установі, яка організовуватиме роботу в цьому напрямку, має бути усе необхідне технічне і програмне оснащення та надійні сховища відповідних розмірів для зберігання оцифрованих об'єктів. Оскільки в Україні створено Центральний державний електронний архів, то саме він міг би сприяти виконанню вказаних завдань.

Другий етап полягає у розробленні стратегії. Власне процеси оцифрування історико-культурної спадщини та її архівного зберігання призначені для передавання цієї спадщини наступним поколінням, тобто, довгострокового збереження. Відповідно об'єкти історико-культурної спадщини повинні бути належним чином захищені, але, водночас, міститися в гнучких системах, які можна буде привести у відповідність до технологій, які у майбутньому змінюватимуться, тобто, перенести на інші носії, зберегти в іншому форматі, наприклад.

Дещо обмежені ресурси вітчизняних архівів та великий обсяг цифрової спадщини значно впливають на розроблення стратегії. Таким чином, відбір об'єктів для оцифрування здійснюється за принципом пріоритету, спочатку

оцифровуються найцінніші елементи історико-культурної спадщини. Під час розроблення стратегії слід врахувати ефективність оцифрування, яка полягає у пошуку найоптимальнішого співвідношення якості кінцевого результату та затрат ресурсів. Також на цьому етапі може прогнозуватися доступність елементів цифрової історико-культурної спадщини для якомога більшої аудиторії користувачів, зокрема, віддалений доступ до них через інтернет (як в межах, так і за межами країни) та простота і глибина пошуку.

Третій етап полягає в необхідності наявності відповідного технічного та програмного оснащення для здійснення оцифрування. Архітектура цифрового архіву та компоненти технічної архітектури для захисту історико-культурної спадщини мають виконувати три функції: накопичення; зберігання; забезпечення доступу.

Щоб досягти виконання цих функцій, відповідне обладнання, засоби для зберігання та програмне забезпечення мають бути складовою інтегрованої структури архіву. Нині існують різні технології оцифрування елементів історико-культурної спадщини, які застосовуються не лише в архівній, а й у музейній, бібліотечній справі, в діловодстві та інших галузях.

Вимоги щодо програмного забезпечення для створення електронного архіву можна згрупувати таким чином: операційне програмне забезпечення; архівне програмне забезпечення; забезпечення доступу. Важливим завданням на цьому етапі є забезпечення можливості збереження файлів різних форматів, захист від втрат (створення якісних резервних копій), збереження цілісності даних.

Четвертий етап вимагає регулярного перегляду усіх попередніх етапів моделі та внесення необхідних змін, оновлень та доповнень. І політична, і стратегічна, і технічна сторони мають бути приведені у відповідність до змін, які з часом відбуваються в суспільстві, в законодавстві, в галузі технологій. Цей факт варто враховувати при розробці конфігураційної моделі, оскільки він може впливати на розмір фінансових затрат. Таким чином, кожен етап повинен розроблятися у тісній співпраці усіх зацікавлених сторін.

Наразі відношення до історико-культурної спадщини визначає рівень культурного розвитку нації. Зберігаючи минуле ми продовжуємо майбутнє. А розроблення конфігураційної моделі може стати допоміжним засобом у процесі архівного збереження цифрової історико-культурної спадщини.

Список використаних джерел та літератури

1. Diğdem Özbağ Ulusal dijital kültür mirasının korunması ve arşivlenmesine yönelik kavramsal bir model önerisi [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bby.hacettepe.edu.tr/yayinlar/dosyalar/ozbag.pdf> – Заголовок з екрана.

ОЦИФРУВАННЯ ДОКУМЕНТІВ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ СПОСІБ ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Світлана Литвинська – к.ф.н., доц.

Національний авіаційний університет (м. Київ, Україна)

DIGITIZATION OF DOCUMENTS AS AN INNOVATIVE WAY OF PRESERVING HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE

Svitlana Lytvynska – PhD (Philology), Associate Prof.

National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

The article deals with the problems of retrospective digitization of documents. The websites of archival institutions mission in archival heritage promotion are analyzed.

Ключові слова: digitizing, information, cultural heritage, archive, media.

Завдання зберігати інформацію на всіх етапах розвитку суспільства було одним із пріоритетних, його вирішення має забезпечити для майбутніх поколінь як збереженість знань, накопичених попередніми поколіннями, так і нову інформацію. Обсяги інформації, що подається у цифровій формі, збільшуються не тільки за рахунок існування нової інформації, яка вже має електронну форму, але й за рахунок переведення у цифрову форму раніше створених інформаційних ресурсів, зокрема які містять матеріали історико-культурної спадщини. Подання такої ретроспективної інформації у цифровому вигляді дозволило вирішити низку проблем зберігання інформації, створити нові можливості для доступу та її оброблення.

Для створення копій використовується оцифрування – спосіб одержання і зберігання зображень у машинопрочитуваній формі. За допомогою сканера або цифрової фотокамери текст і зображення на паперовому носії перетворюється на подвійний цифровий код. Одержані дані зберігаються на магнітних або оптичних дисках. Потім за допомогою спеціальної програми оптичного розпізнавання знаків коду оцифрований документ перетворюється на текст, який можна редагувати за допомогою програми оброблення текстів [1, с. 120].

Сьогодні процес оцифрування має два підходи:

– обов'язковий: отримання копій сторінок у вигляді графічних (зазвичай растрових) зображень, яке здійснюється шляхом сканування або фотографування з подальшою обробленням і збереженням в одному з форматів графічних файлів. У цьому випадку повністю зберігається оригінальна верстка книги, і виключаються будь-які помилки, проте неможливий пошук або витягування фрагментів тексту;

– опціональний: розпізнавання тексту (технологія «оптичного розпізнавання символів» – OCR) з подальшим збереженням розпізнаного тексту в одному з форматів електронних книг. В цьому випадку стає можливий повнотекстовий пошук у книзі та індексація великих масивів

електронних книг. Проте важко відтворити оригінальну верстку, зображення, схеми і формули. Також робляться помилки під час розпізнавання інформації.

Останнім часом (особливо з появою формату DjVu) все частіше застосовується змішаний підхід: текст книги розпізнається в автоматичному режимі й накладається на оригінальні растрові зображення сторінок, що дозволяє поєднати переваги обох підходів. Залежно від способу оцифрування використовується таке обладнання: планшетні сканери (чорно-білі та кольорові); планетарні сканери; цифрові фото- і відеокамери [2, с.13]. Оцифрування документів є достатньо складним процесом, що вимагає наявності високопродуктивної техніки і значних витрат часу.

Результатом виконаної роботи з оцифрування документів є:

- по-перше, вилучення оригіналів документів з процесу обслуговування, що сприятиме їхньому збереженню;
- по-друге, забезпечення для великої кількості користувачів одночасного швидкого доступу до документів.

Ідея створення цифрового архіву обумовлена серйозними проблемами, які виникають в архівній справі:

1. Збереження матеріалів. Основним фактором є можливість зробити копію архіву, причому оригінали для цієї операції використовують лише один раз. Надалі таку копію можна тиражувати, транспортувати, репродукувати, використовувати в поліграфії і пресі, вивчати або демонструвати, і всі ці операції відбуваються без нищення оригіналу.

2. Зменшення кількості обслуговуючого персоналу. Накопичення матеріалів вимагає збільшувати персонал, який обслуговує архів. Цифровий же архів дає змогу, не збільшуючи персоналу, працювати не з оригіналами, а лише з оцифрованими копіями.

3. Стала система архівування. Замінюючи систему опису, створюють конвертор, який переводить описи вже існуючих в архіві матеріалів на нову систему.

4. Доступність. Як правило, ті чи інші матеріали архіву не завжди можуть бути доступні для використання (реставраційні роботи, обмеження доступу до певних фондів, використання матеріалу в експозиціях або в наукових студиях). Робота з копією вирішує цю проблему, при цьому різні науковці можуть мати доступ до однієї й тієї ж потрібної інформації.

5. Географічна локалізація. Доступність архіву через інтернет дає можливість сотням науковців працювати з архівом на своєму робочому місці. Стає можливим організовувати презентації, демонстрації архіву в інших містах, відкривати експозиції в Інтернеті.

6. Час наукових досліджень. Створюючи складну базу даних для оцифрування архіву, варто реалізовувати методи обробки цієї інформації. Як показав досвід, наукові дослідження, виконані в різних архівах упродовж кількох місяців, тепер, за допомогою бази даних, виконують за лічені хвилини [3].

Перший і вирішальний крок у створенні цифрового архіву – визначення потреб і пріоритетів. Різні чинники можуть бути вирішальними під час переведення всього архіву в цифровий формат:

- нагальна потреба обмежити доступ до оригіналів;
- загроза їхнього руйнування;
- надходження великої кількості матеріалу і збільшення кількості обслуговуючого персоналу;
- матеріал занадто різноплановий і дуже часто змінюється система його опису;
- створюється каталог за різними архівами і система опису в них має свої розбіжності;
- велика кількість науковців не має можливості одночасно працювати з оригіналом;
- істотні обмеження, що їх створює географічна локалізація.

Слід зазначити, що робота з оцифрування паперових видань ведеться за двома напрямками:

- створення графічних копій кожної сторінки книги, на яких можна побачити текстуру паперу, використання книжкових прикрас та малюнків, використання стародавніх алфавітів у манускриптах, або друкованих книгах, які вже не використовуються у сучасному книговидавництві.
- переведення паперових видань у текстовий формат.

На сучасному етапі для архівного зберігання інформації в цифровій формі переважно використовують магнітні стрічки. Накопичено значний досвід зберігання аудіо- і відеоінформації на магнітних носіях. Існують зразки магнітних стрічок з аналоговими аудіозаписами, на яких інформація зберігається більше 50 років. За останні десятиліття значно удосконалено системи магнітного запису на стрічковому носії.

Відсутність надійних носіїв для цифрового запису визначила в останні роки інтерес до зберігання інформації на мікрофільмах в аналоговій формі. Пропонується технологія архівного зберігання, за якою створюється цифровий файл, що записується в аналоговій формі на мікрофільм як резервна копія для довготривалого зберігання. У разі втрати цифрової копії вона може бути відновлена при скануванні мікрофільму. Термін зберігання галогенідосрібних мікрофільмів може складати десятки років. Однак ця технологія не дозволяє записувати мультимедійну інформацію, забезпечувати високі швидкості відтворення даних. Також проводяться роботи з оцифрування мікроплівок.

Серед розроблених на сьогодні технологій найбільше задовольняють вимоги щодо створення носіїв для довготривалого зберігання оптичні способи запису і зберігання інформації. Найдовший термін зберігання серед оптичних дисків мають оптичні диски на скляних підкладках з одношаровим покриттям типу WORM. Термін зберігання записаної інформації на них може становити, на думку розроблювачів, 100 років, тоді як такий термін для стандартних компакт-дисків – не більше 20–30 років

З оцифрованих документів наповнюється база даних (БД), яка розробляється за допомогою різного програмного забезпечення. Також оцифровані матеріали можна подати до Internet. Наразі провідні українські архіви мають свої веб-сайти, де розміщують оцифровані матеріали. Це сприяє популяризації важливих документів, спрощує дослідникам доступ для опрацювання інформації. Проте не всі архіви достатньо повно розміщують на своїх веб-сайтах оцифровані документи. Проаналізувавши наповнення веб-сайтів шести українських обласних архівів (Державного архіву Чернівецької області, Державного архіву Черкаської області, Державного архіву Хмельницької області, Державного архіву Харківської області, Державного архіву Херсонської області, Державного архіву Тернопільської області) було з'ясовано, що лише на веб-сайтах трьох архівів є оцифровані колекції документів. Також скрізь відсутня реклама історичних документів, не вказано обсяг оцифрованих документів у квадратних метрах. Однак позитивним є той факт, що на кожному веб-сайті архіву (крім Державного архіву Черкаської області) репрезентовані документальні виставки он-лайн (тематичні, ювілейні, персональні тощо). В їхніх експозиціях оприлюднюються важливі, унікальні документи. Тематика цих виставок постійно оновлюється, а кількість збільшується. Наприклад, яскраво простежується така позитивна динаміка в роботі Державного архіву Чернівецької області. Так, на веб-сайті зазначеного архіву у 2011 р. була репрезентована лише 1 виставка, у 2012 р. – 2 виставки, у 2013 р. – 4 виставки, у 2014 р. – 9 виставок [3]. У січні 2015 р. вже з'явилась перша виставка, присвячена румунському поетові Міхаю Емінеску. На веб-сайті Державного архіву Тернопільської області на початок року розміщено 2 виставки он-лайн [4].

Отже, оцифрування сприяє популяризації документів соціально-культурної спадщини, забезпечивши при цьому їхнє збереження і можливість швидкого ознайомлення з ними.

Список використаних джерел та літератури

1. Акеройд Д. Управление развитием электронных библиотек/ Д. Акеройд // Науч. и технич. б-ки. – 2009. – № 2. – С. 119–127.
2. Бенц С. Огляд питань планування процесу переведення документів у цифрову форму / С. Бенц // Вісн. Кн. палати. – 2012. – № 2. – С. 13–15.
3. Відкритий електронний архів громадянського суспільства [Електронний ресурс]. – К.: Міжнародний фонд «Відродження»: ІАЦ «Громадянський простір», 2011. – Спосіб доступу: <http://www.e-archive.org.ua/about.jsp>. – Назва з екрана.
4. Державний архів Тернопільської області: офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://te.archives.gov.ua/>. – Заголовок з екрана.
5. Державний архів Чернівецької області: офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cv.archives.gov.ua/>. – Заголовок з екрана.

УПРАВЛІННЯ ЖИТТЄВИМ ЦИКЛОМ ЦИФРОВИХ РЕСУРСІВ

Ларуса Настенко – к.п.н., доц.

Національний авіаційний університет (м. Київ, Україна)

DIGITAL RESOURCES LIFE CYCLE MANAGEMENT

Larysa Nastenko – PhD (Pedagogy), Associate Prof.

National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

The main components of the digital documents life cycle are analyzed, their technical and legal dimensions are emphasized. The function of the Digital Curation (DC) in contemporary document communications is exposed within the life cycle management theory.

Key words: digital heritage, digital document life cycle, digital library, digital curation.

Захист і збереження культурної спадщини української нації, турбота про її подальший розвиток, підтримка культурної діяльності, пов'язаної з виготовленням і розповсюдженням електронних та друкованих засобів масової інформації, розробленням комп'ютерних технологій задекларовані Законом України «Про культуру» поміж інших як основні засади державної політики у сфері культури [1].

Проблеми збереження цифрової спадщини набувають все більшого значення, оскільки актуалізуються численними міжнародними програмами та ініціативами. Зокрема, програма «Пам'ять світу» («Memory of the World», ЮНЕСКО, 1992), «Хартія про збереження цифрової спадщини» («Charter on the Preservation of Digital Heritage», ЮНЕСКО, 2003), «Маніфест для цифрових бібліотек» («Manifesto for Digital Libraries», ІФЛА, 2010) та інші маніфестують створення електронних ресурсів освітнього, наукового, історично-культурного змісту.

Процес збереження цифрових ресурсів є достатньо складним, зокрема у царині забезпечення надійності носіїв інформації, сумісності форматів даних, програмних платформ, фізичних пристроїв тощо. Необхідність вирішення низки важливих питань у сучасних документальних комунікаціях покликала до життя виникнення такого напрямку як Digital Curation (DC) – цифрове кураторство (цифрова опіка, піклування), яке розглядає комплекс заходів у межах процесу документообігу, пов'язаних зі створенням і формуванням електронних документів та їх колекцій, управлінням їхнім життєвим циклом, доступу до них, ефективним використанням [2].

Базовим поняттям документообігу є «життєвий цикл документа», у якому виділяють такі етапи, як створення, опис, зберігання, пошук, видобування, доставка; або ще – створення, передавання, оброблення, зберігання і виконання, а також доступ до документу із зовнішнього середовища.

З появою електронного документообігу в науковій термінології з'являється поняття «електронний документообіг», «електронний документ», «електронна бібліотека» та ін.

© Ларуса Настенко

Так, при створенні електронної бібліотеки основна увага надається поняттю «життєвий цикл електронного документу» (далі – ЖЦЕД).

Життєвий цикл документа в електронних колекціях бібліотеки передбачає технологічний та правовий аспекти. Важливо при створенні електронної колекції уникнути фрагментарності, дбати про структурність та системність її розвитку.

Правовий аспект відбиває проблему дотримання норм авторського права, що має бути закріпленим законодавчо.

Важливим у створенні електронних колекцій є відслідковування шляху документа за етапами його «життєвого циклу» окремо в кожній тематичній колекції.

Враховуючи досвід створення електронних колекцій, спираючись на загальну теорію документообігу, під «життєвим циклом електронного документа» слід розуміти етапи, що складають його технологічний аспект, а саме:

1. Спосіб отримання документа: оцифрування текстового (вихідного) файлу на друкованому носії; пошук за допомогою варіювання запитів в Інтернеті вже розміщених на різних серверах подібних публікацій тощо.

2. Процес отримання документа: сканування документа; знаходження документа на серверах з доступом через Інтернет та отримання від web-видавців дозволу на каталогізацію даного ресурсу з вказівкою електронної адреси, а головне, на копіювання файлу електронного документа чи публікації на сервер бібліотеки, щоб забезпечити стабільний доступ до нього користувачів.

3. Аналіз документа: звірка електронного документа з друкованим аналогом, вказівка на джерело публікації, відповідність сторінок і наявність нумерації з метою забезпечення можливості повноцінного цитування.

4. Обробка документа: додавання даних, яких не вистачає, виправлення помилок, друкованих огріхів, переведення файлу, незалежно від його вихідного формату (doc., txt., html або ін.), у документ формату PDF

тощо. Якщо документ взятий з іншого сервера, в тіло документа вставляється гіперпосилання на джерело отримання документа, щоб користувач зміг отримати інформацію не тільки з бібліографічного опису, але й під час читання самого документа, зберігши його на диск свого комп'ютера;

Важливими етапами життєвого циклу є каталогізація документа, забезпечення комфортних умов надання його користувачам, інформування читачів, а також аналіз читацького попиту на документ.

ЖЦЕД надає можливість доступу не тільки через електронний каталог до інформації про документ, але й до його повнотекстової версії через створення електронної колекції компакт-дисків, DVD, відео ресурсів.

Процес управління життєвим циклом документа найяскравіше виявляється на етапі забезпечення комфортних умов надання документа користувачам, інформування читачів. Після каталогізації документа до нього

відкривається доступ через електронний каталог. На цьому етапі важливим є створення комфортних умов роботи з електронним документом як локальних так і віддалених користувачів. Це і створення зручних робочих місць у бібліотеці, і розміщення інструкцій по пошуку та використанню документа, проведення занять-тренінгів, інформування віддалених користувачів про доступ до електронного каталогу на сайті бібліотеки. Також це розподіл великих файлів, виправлення та оновлення файлів у ході обговорення помилок, доповнення та уточнення інформації тощо.

Важливою складовою управління є аналіз читацького попиту на електронні документи та колекції за допомогою статистики відвідувань, вимог, оцінки частоти відкриття електронного документа. Необхідну інформацію надає як паперове, так і електронне анкетування користувачів з метою виявлення їх інтересів до різних видів електронних ресурсів.

У цій площині слід розглядати і цифрове кураторство, яке передбачає довіру до цифрової інформації (створення цінності) для теперішнього і майбутнього користувача. Ця діяльність може здійснюватися на рівні особистого цифрового куратора (Personal digital curator) – фахівця, який складає унікальний набір додатків та інформаційних ресурсів для особистих і виробничих потреб.

Наприклад, у Великобританії для підтримки професійного створення цифрових фондів та їх управління діє Центр цифрового менеджменту (Digital Curation Centre, DDC), основним завданням якого є вироблення нових методів створення цифрових ресурсів; розробка стратегії забезпечують збереження та доступ до цифрової інформації; створення цифрових архівів (депозитаріїв), забезпечення цифрових проєктів програмними засобами. Що стосується вітчизняних реалій, то перша в Україні освітня програма digital marketing по підготовці спеціалістів з поглибленим вивченням індустрії цифрових комунікацій, почала впроваджуватися представниками агентства GRAPE Ukraine з 2013 року в Київському національному економічному університеті ім. В. Гетьмана. «Курс спрямований на спеціалістів з маркетингу початкового та середнього рівнів, які планують глибоко та системно опанувати дисципліну цифрових комунікацій» [3].

Провідні спеціалісти в галузі управління цифровими ресурсами Р. Харвей, С. Хіггінс в межах концепції управління життєвим циклом пропонують такі основні елементи цифрового кураторства:

- планування зберігання – зберігання цифрових даних протягом всього життєвого циклу ресурсу;

- опис та представлення інформації – створення адміністративних, описових, технічних, структурних метаданих та метаданих зберігання, з використанням відповідних стандартів, для забезпечення адекватного опису та управління цифровим ресурсом протягом тривалого часу;

- опіка – забезпечення заходів, що сприяють збереженню та відновленню цифрового ресурсу протягом всього життєвого циклу.

Для повноцінного функціонування цифрового ресурсу відповідно життєвого циклу дії мають бути послідовними, зокрема: концептуалізація (планування відбору та створення цифрових матеріалів; опис (введення метаданих); доступ і використання (надання доступу користувачам до цифрового ресурсу: загальнодоступного, авторизованого або платного); оцінка та відбір (оцінювання цифрового матеріалу і відбір для довгострокового зберігання і відновлення, дотримання правових вимог); вилучення (видалення матеріалів, які не були відібрані для довгострокового зберігання і відновлення); поповнення (передання матеріалів до архіву, сховища, центру оброблення даних); збереження (проведення заходів щодо забезпечення довгострокового зберігання: перевірка метаданих, перевірка цілісності цифрових даних); переоцінка (повернення цифрових матеріалів, які не пройшли процедури перевірки для подальшого опрацювання, оцінки та повторного вибору); запис (запис даних з дотриманням відповідних стандартів); доступ і повторне використання (надання доступу до даних користувачам і для повторного використання); перетворення (створення нових цифрових матеріалів відмінних від оригіналу: перетворення в інший формат, формування нових колекцій на основі існуючих) [4, 5].

Ці положення мають універсальний характер і можуть бути основою формування будь-якого цифрового ресурсу, зокрема електронних колекцій історико-культурної, наукової спадщини на основі оцифрованих документів із фондів бібліотек, музеїв та інших установ.

Список використаних джерел та літератури

1. Про культуру : Закон України від від 14.12.2010 № 2778-VI // Відомості Верхов. Ради України. – 2011. – № 24. – Ст. 168.
2. Higgins S. Digital Curation: the Emergence of a New Discipline / S. Higgins // The International Journal of Digital Curation. – 2011. – Vol. 6, № 2. – P. 78–88.
3. Програма курсу Digital [Електронний ресурс] // Kyiv Academy of Media Arts. – 2013. – Режим доступу: <http://www.k-a-m-a.com/news/digital>. – Назва з екрана.
4. Harvey R. Digital Curation: A How-To-Do-It Manual / R. Harvey. – New York; London: Neal-Schuman Publishers, Ins., 2010. – 17 p. – (How-to-do-it manuals; no. 170).
5. Higgins S. Draft DCC Curation Lifecycle Model // The International Journal of Digital Curation. – 2007. – Vol. 2, N 2. – P. 82–87.
6. Лобузин І. В. Оцифрування історико-культурної спадщини: технологія та управління / І. В. Лобузин // Реєстрація, зберігання і обробка даних. – 2012. – Т. 14. – № 3. – С. 104–114.

ІНВЕНТАРИЗАЦІЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ ЯК ФАКТОР ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ

Катерина Якименко – аспірантка

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв (м. Київ, Україна)

INVENTORY OF CULTURAL VALUES AS A FACTOR IN THE PRESERVATION OF NATIONAL MEMORY

Kateryna Yakymenko – postgraduate student

The National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts (Kyiv, Ukraine)

Market cultural property is in a chaos. This is confirmed by media announcing as well as by of scams, theft, forgery examples. The same situation is in the museum field, for example in practical work with artifacts. Cultural units inventory system is observed as the significant factor in the preservation of national art heritage.

Key words: inventory, cultural values, the law of Ukraine.

Культурні цінності – це об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України [3]. Хоч дане визначення і потребує корегувань та доповнень, працівники держустанов культурного та мистецького спрямування, перш за все, мають відповідати за збереження наших артефактів. Сьогодення показує, що незаконному вивезенню за кордон, а також розкраданню культурних цінностей «сприяє» неурегульована робота законів України «Про музеї та музейну справу» (від 15 серпня 1995 р., згідно з Постановою Верховної Ради України від 29 червня 1995 р. № 250/95-ВР) та «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» (Відомості Верховної Ради України, 1999). Нагальним є і питання щодо інвентаризації предметів, облікових карток та відповідної музейної документації. Дослідниця А. Семенчук зазначає: «В Україні це можливе з узяттям їх на облік органами охорони культурної спадщини, зокрема занесення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України. Некоректне заповнення облікової документації авторами [...] ускладнює систематизацію та пошук документації; трапляються непоодинокі випадки надходження не оригіналів документів; заповнених, але не заверених підписами й печатками документів; документів, правлених олівцем або чорнилом із великою кількістю знаків запитання – в такому випадку постає питання про доцільність зберігання такої документації; формат документів [...], що призводить до можливості неправомірної зміни інформації, зазначеної в документах» [6]. До цих пір більшість музеїв регіонального рівня України користуються інвентарними картками часів СРСР, що пояснюється ускладненим державним фінансуванням, проте і вивезення та «списування» предметів культурної спадщини з таких музеїв збільшується в рази.

Звернемося до поняття інвентаризації музейних пам'яток. «Інвентаризація (кодифікація) – це наступний етап обліку отриманих пам'яток та розподілу їх

© Катерина Якименко

у системі фондосховищ музейної установи. Для того, щоб оперативно відшукати якусь окрему пам'ятку серед тисяч їй подібних, щоб не виникало плутанини, кожному експонатові музею присвоюється власний інвентарний номер (код). Методики інвентаризації різносутнісних пам'яток мають незначні відмінності. Зокрема, у музей може надійти як одиничний предмет, так і ціла колекція предметів одного типу. Предметна інвентаризація полягає у присвоєнні певному предметові порядкового номера із занесенням у відповідну Інвентарну книгу» [5].

Складність полягає у тому, що великі колекції ікон, як приклад, закупівля яких відбулась ще у далеких 1970-х рр., так і лежать горою в понівечених мішках або скринях. Таке часто зустрічається і в музеях, які належать до Національних заповідників України. І працівники просто не в змозі опрацювати предмети належним чином. Вирішити таке питання можна із залученням магістрантів, аспірантів певних навчальних закладів, для плідної роботи по інвентаризації, паспортизації, мистецтвознавчих звітів, у якості практичної роботи. «Не менш важливим етапом є наукова інвентаризація – основна форма вивчення, опису та наукового визначення музейних предметів основного фонду. Перед занесенням інформації до інвентарної книги складається науково-уніфікований паспорт, графі якого повинні відповідати інвентарній книзі. Паспорт складається науковим співробітником музею, який несе відповідальність за зміст наукового опису предмета, засвідчується завідуючим відділом, до складу якого входить науковий співробітник, а також головним зберігачем, затверджується заступником директора з наукової роботи. Завідувач відділу обліку має передати предмети та картки музейним зберігачам, що заповнюють інвентарні книги окремих фондів груп, які також є документами вічного зберігання і перед заповненням нумеруються, прошнуровуються, та на останній сторінці скріплюються печатками. У Харківському історичному музеї науково – уніфіковані паспорти заповнюються науковими співробітниками, затверджується завідуючим його відділу, зберігачем групи та зам. директора з наукової роботи. Детальний, розгорнутий опис та наукове вивчення предмет отримує у інвентарній книзі, яка заповнюється зберігачем групи» [1]. А. Амер також зазначає, що науковий працівник несе відповідальність за зміст наукового опису, проте, апелюючи чинним законодавством, мистецтвознавець-експерт несе «персональну» відповідальність, а ж ніяк не юридичну. Звісно, для професійного підходу заповнення інвентарних карток, уніфікованих паспортів тощо повинні займатися професійні мистецтвознавці, оскільки специфіка цієї спеціальності поєднує у собі великий обсяг як теоретичних знань (історичних, мистецтвознавчих, культурологічних та етнографічних), так і не менш важливих фахових умінь та навичок власне експертної діяльності. Для роботи з артефактами працівник має підходити до своєї роботи відповідально, адже від однієї людини може залежати подальша доля предмета. Академік Д. Лихачов писав: «Пам'ятки створюють особливий світ, являються важливою складовою культурного, ідеологічного середовища, в

якому, так само, як в природному, живе людина, вони пов'язані з далеким минулим, революційними та воєнними подіями. Вулиці, площі, канали, будинки, парки – нагадують творіння минулого, в які вкладені талант їх творців і любов поколінь, входять в людину, стають мірилом прекрасного. Якщо людина байдужа до пам'яток своєї країни, вона байдужа і до своєї країни» [2, с. 139].

Зараз розробляється безліч програм, завдяки яким стає можливим проводити інвентаризацію культурних цінностей в електронному вигляді, проте більшість з них закордонного авторства і потребують великих бюджетних витрат. Передові музеї Києва, зокрема Музей російського мистецтва, Музей Варвари та Богдана Ханенків вже мають такі програми, а регіональним музеям доводиться працювати за старим зразком. Такий дисонанс не може працювати на єдину ідею – збереження наших культурних та мистецьких надбань, адже експонати в провідних музеях отримують належну охорону та умови зберігання, а провінційні музеї, в яких часто знаходяться унікальні та неповторні предмети, псуються і «зникають». Сільські музеї потребують першої невідкладної допомоги зі сторони держави, і не потрібно звертати увагу на те, що більшість відвідувачів таких музеїв складають самі мешканці, що в таких музеях відсутні новітні комунікації, не проводяться різноманітні тренінги та майстер-класи, проте важливість і доцільність існування таких музеїв не можна перебільшувати. Саме тут зароджується любов, розуміння, знання своєї історії, відчуття себе в усьому культурному середовищі. Адже історія рідного краю, що сягає глибин століть, розповідь про покоління співвітчизників, які жили до нас, гордість за своїх земляків – все це може надихнути впевненістю, збуджувати патріотичні почуття, як наприклад, Сосницький краєзнавчий музей ім. Ю. С. Виноградського. Дослідники В. Петрович та Ф. Рябчикова у роботі «Проблеми застосування новітніх технологій в обліку музейних предметів» пишуть: «Музеї, які використовують новітні інформаційні технології, у здійсненні обліку та каталогізації предметів керуються різними підходами в описі й представленні даних. Для цього вони закуповують іноземні продукти, або розробляють власні програми» [4].

Впродовж останніх десятиріч у музейній практиці набула поширення система відкритого збереження музейних експонатів, яка покликана задовольняти інтерес відвідувачів до колекцій. Складнощі зі збереженням предметів, що виникають при цьому (наявність світла, шкідливі спалахи фотокамер, механічні пошкодження, інвазія шкідливих газів та запахів, коливання волого-температурного режиму, викликані присутністю відвідувачів), можна вирішити лише з використанням відповідного устаткування, з ретельним дотриманням режиму збереження і з наявністю необхідної площі [5]. Сьогодні показує, що безліч унікальних культурних цінностей було «списано» через пошкодження оточуючого середовища, недотримання волого-температурного режиму, а іноді й просто халатного відношення. Тисячі експонатів і досі страждають від таких побутових

проблем, які беззаперечно мають бути усунені. Обсяги видатків з Держбюджету та місцевих бюджетів на утримання музеїв вистачає лише на оплату праці, енергоносіїв, охорону та комунальні послуги. Не вистачає коштів на поповнення музейних фондів, проведення ремонтно-реставраційних робіт, встановлення сигналізації, оновлення музейного обладнання. Натомість відкриваються нові «приватні музеї» посеред центру столиці, які слугують популяризацією сучасного мистецтва, більшість експонатів яких не підлягають під поняття культурних цінностей, а лише є предметами творчості. Більшість державних музеїв не мають додаткових приміщень для своїх фондів.

Незважаючи на складне становище в державі, коли страждає музейна та культурна сфери, важливо пам'ятати, що збереження нерухомої історико-культурної спадщини для майбутніх поколінь – моральний, правовий, громадський і державний обов'язок. Виконувати такий обов'язок має кожен працівник і відповідальність нести не персональну, а перед народом, нацією. Збережені культурні цінності є ідентифікатором для самоусвідомлення громадян українцями, потужним кроком у відродженні національної пам'яті.

Список використаних джерел та літератури

1. Амер А. Державний облік музейних фондів та їх наукова документація [Електронний ресурс] / А. Амер. – Режим доступу: <http://museum.kh.ua/academic/sumtsov-conference/2012/article.html?n=30>. – Заголовок з екрана.
2. Денисенко Г. Культурна спадщина України у формуванні історичної пам'яті народу [Електронний ресурс] / Г. Денисенко, О. Денисенко. – Режим доступу: http://histans.com/JournALL/kraj/kraj_2014_1/19.pdf. – Заголовок з екрана.
3. Закон України Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей // Відомості Верховної Ради України (ВВР) : офіц. вид. – 1999. – № 48. – К. : Парлам. вид-во, 2006. – 207 с.
4. Петрович В. Проблеми застосування новітніх технологій в обліку музейних предметів [Електронний ресурс] / В. Петрович, Ф. Рябчикова. – Режим доступу: <http://eprints.ua.edu.ua/2968/1/Petrovych%20Valentyna%20%26%20Riabchykova%20Fain.pdf>. – Заголовок з екрана.
5. Рутинський М. Й. Музеєзнавство [Електронний ресурс] / М. Й. Рутинський, О. В. Стецюк : навч. посібник. – К. : Знання, 2008. – Режим доступу: http://ualibrarium.narod.ru/suspil/bibliotechna_sprava/10/muzeeznavstvo-rutinskiy.html. – Заголовок з екрана.
6. Семенчук А. З історії формування Фонду науково-проектної та облікової документації Науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень / А. Семенчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe. – Заголовок з екрана.

ЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

ETHICAL FOUNDATIONS FOR HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE PRESERVATION

ВИЗНАЧЕННЯ ЕТИЧНИХ СКЛАДОВИХ НА САЙТАХ ДЕРЖАВНИХ ОБЛАСНИХ АРХІВІВ УКРАЇНИ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ МОНІТОРИНГУ, ЖОВТЕНЬ, 2014)

Марія Рогожа – д.філос.н., проф.
Національний авіаційний університет (м. Київ, Україна)

DEFINING THE ETHICAL COMPONENTS ON THE WEBSITES OF THE STATE REGIONAL ARCHIVES OF UKRAINE (BASED ON THE MONITORING RESULTS, OCTOBER, 2014)

Mariya Rohozha – Doctor of Sciences (Philosophy), Prof.
National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

Ethical analysis of the state regional archives websites content in Ukraine is represented in the paper. Data used were received during the monitoring, October, 2014, hold by the Ukrainian Team of the InterPARES Trust International Project in cooperation with the students of the Department of History and Records Management, National Aviation University (Kyiv).

Key words: state regional archive, website, corporate social responsibility, trust, ethical analysis.

Однією із важливих складових довіри до цифрової історико-культурної спадщини є репутація установ пам'яті, зокрема архівних установ, в очах громадськості, їх спроможність діяти на спільне благо суспільства, чесно і прозоро висвітлювати цю діяльність, доносити до громадськості свої здобутки на цьому шляху.

У провідних країнах Західної Європи та США установи пам'яті, піклуючись про свій суспільний образ, приділяють значну увагу взаємодії із зацікавленими сторонами, узгоджують стратегії свого розвитку із суспільними очікуваннями, розбудовують програми взаємодії із суспільством і державою задля забезпечення гармонійного розвитку у довгостроковій перспективі. Зазвичай сайти установ пам'яті є інформаційним ресурсом о цій сфері їхньої діяльності, яку сьогодні все частіше називають корпоративною соціальною відповідальністю (КСВ).

КСВ – це добровільна діяльність установ, спрямована на дотримання високого рівня операційної діяльності, соціальних стандартів та якості роботи із зацікавленими сторонами з метою створення їх довірливої взаємодії. У Європі КСВ вже стала складовою державної політики, її

© *Марія Рогожа*

реалізація здійснюється шляхом запровадження соціальної відповідальності державних підприємств та організацій задля забезпечення сталого розвитку суспільства у довготривалій перспективі. Своїм прикладом державні інституції заохочують практику КСВ і роз'яснюють її дієвість у часі.

Україна тільки розпочинає свій шлях у практиках КСВ. Авторитет державних установ є досить низьким, моральні стимули та довгострокові перспективи виявляються в українським реаліях недієвими. Участь у програмах КСВ відбувається завдяки активності міжнародних інституцій, які підтримують у першу чергу недержавні підприємства, зацікавлені у практикуванні КСВ. Так, останніми роками ідеологію КСВ сприйняли переважно потужні промислові підприємства нашої країни та філії/представництва зарубіжних компаній в Україні, увійшовши у процес підготовки так званих нефінансових звітів, які відображають соціально відповідальну діяльність організації. Архівні установи України ще не беруть участі у русі КСВ і відповідно не готують нефінансові звіти.

Водночас певні структурні компоненти КСВ набувають розповсюдження завдяки невинному процесу гармонізації нормативно-правової бази України із ЄС, а також через ініціативи архівних установ та зацікавленої громадськості.

Так, соціально орієнтована місія архівних установ фіксується у Положенні про архів, яке укладається кожною архівною установою відповідно до Закону України про Національний архівний фонд та архівні установи. Так, наприклад, у «Положенні про Державний архів Одеської області» вказана «участь у підготовці пропозицій до проектів програм соціально-економічного та культурного розвитку області» [2]. Водночас, слід зазначити, що на сайтах обласних державних архівів Чернігівської, Житомирської, Черкаської і Запорізької областей Положення про архів знайдено не було.

Сайти Полтавського, Миколаївського, Кіровоградського, Чернігівського, Одеського, Запорізького, Тернопільського державних обласних архівів містять інформацію про зв'язки із громадськістю та/чи оприлюднюють інформацію про програми співпраці з громадянським суспільством.

Так, на сайті Державного архіву Кіровоградської області [1] у рубриці «Інформування громадян» представлено плани розвитку архівної справи на поточний рік (архів з 2011 р.), звіти переважно щоквартальні про підсумки роботи державних архівних установ області та архівних відділів міських рад (архів з 2011 р.), про роботу із зверненнями громадян (архів з 2011 р.), про виконання плану розвитку архівної справи (архів з 2010 р.). У тій же рубриці розміщено графік особистого прийому громадян керівництвом установи та подано рекламу фонду Єлисаветградської міської управи, запропонованої для громадськості на честь 230 річниці заснування міської поліції у м. Єлисаветграді. Окремо слід звернути увагу на оприлюднені «Правила внутрішнього трудового розпорядку для працівників Державного архіву Кіровоградської області». У Правилах частково представлено пакет соціальних гарантій роботодавця, який притаманний європейській моделі

КСВ. Наприклад, у Правилах визначається порядок чергування працівників в архіві понаднормово, у вихідні, неробочі і святкові дні, і вказано на те, що від виконання цих обов'язків звільняються жінки, які мають дітей-інвалідів.

Майже половина державних обласних архівів (40,5%) розмістили на своїх сайтах плани і/чи звіти державних закупівель, оприлюднюючи таким чином інформацію про обсяги державного фінансування. Водночас, на сайтах державних обласних архівів відсутня інформація про обсяги спонсорської допомоги, рівно як і про етичні кодекси архівних установ та етичні принципи роботи з документами.

Довіра – це індикатор, що засвідчує наявність чесної, передбачуваної, прозорої поведінки зацікавлених сторін у галузі збереження цифрової історико-культурної спадщини. Йдеться про вирішення питань забезпечення автентичності цифрових документів, надійності довгострокового доступу до них тощо.

Дослідження показали, що єдиний параметр, який вдалося ідентифікувати на сайтах обласних архівних установ України у напрямку забезпечення довіри громадян до цифрової історико-культурної спадщини є неможливість маніпуляції з інформацією.

Список використаних джерел та літератури

1. Державний архів Кіровоградської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dakiro.kr-admin.gov.ua/index.php>. - Назва з екрана.
2. Положення про Державний архів Одеської області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.odessa.gov.ua/files/derjarhiv/INFO/dokumenty/polojenna_derjarhiv.pdf. – Назва з екрана.

ХУДОЖНІ МОДЕЛІ МИНУЛОГО В КУЛЬТУРІ ТА ЛІТЕРАТУРІ ДОБИ РОЗСТРІЛЯНОГО ВІДРОДЖЕННЯ

Світлана Стежко – ст. викл.

Державний університет телекомунікацій (м. Київ, Україна)

ARTISTIC MODELS OF THE PAST IN THE CULTURE AND LITERATURE OF THE EXECUTED RENAISSANCE

Svitlana Stezhko – Senior Lecturer

National University of Telecommunications (Kyiv, Ukraine)

The article analyzes the key features of artistic models of the Past in the Ukrainian literature of the 1920–1930's. Negative attitude to the Ukrainian history as retrograde and conservative practice that affected subjects and issues of national literature for decades is outlined in the paper.

Key words: the Past, the Future, historical memory, interpretative models, identity.

Минуле чи майбутнє? Ця соціокультурна і естетична дилема дуже точно характеризує 1920–1930-х роки, коли українська людина опинилася у тісних лещатах ідеологій, нових політичних віянь, соціальних зрушень та мистецько-літературних шукань. Бінарні колізії «минулого – майбутнього» присутні чи не в кожному творі українських письменників: у поемах «В електричний вік» Миколи Хвильового, «Галілей» Євгена Плужника, поезіях футуристів та ін. Втім, вони були частиною того загального нового тексту радянської культури, який формувався не тільки як культура майбутнього, але й як культура відмови від минулого. Загалом можна сказати, що межа між минулим, майбутнім була зламана і найкраще це проявилось у театральному мистецтві, яке, втім ніколи не аналізувалося у контексті світоглядних та соціокультурних змін, особливо – творчість Мирослава Ірчана, Івана Микитенка як одних із популярних письменників доби. Цим і зумовлюється актуальність дослідження.

Методологічною основою статті стали праці А. Гуревича, О. Шевченко, Т. Сverbілової, О. Бондараєвої та ін., в яких розглядаються питання розвитку української драматургії загалом та концепції соціального і естетичного відчуття часу зокрема. Так, у працях А. Гуревича містяться цікаві висновки стосовно існування кількох моделей сприйняття часу на певному часовому відрізьку – у різних верствах населення, а відтак – це створювало передумови для формування «домінуючого соціального часу у суспільстві» та ідеологічних сил, які намагаються його контролювати і на нього впливати [1, с. 159]. На думку Н. Лумана, ідеологія визначає тип відносин у системі «минуле – теперішнє – майбутнє» і є вирішальною у цьому процесі, адже вона дає «примат минулому або майбутньому над визначенням теперішнього – теперішнього, яке не може себе легалізувати інакше, окрім як через визнання одного із своїх горизонтів» [7, с. 204]. Ідеалізація минулого зумовлена у такому випадку сумнівом у перспективності теперішніх змін, а ідеалізація майбутнього – зумовлена оптимістичною вірою у перспективність трансформацій у теперішньому. Такою

© Стежко Світлана

вірою перейнятий чи не кожен твір першої половини ХХ ст. У поезіях М. Хвильового образ майбутнього – один із провідних: «Там, де вітре / Лепетань / По підметах спорохнілих. / Коливались / Златовіти – / Йшов новітній день!» (Що нам морок») [8, с. 52]; «Я вже бреду по мрійній вогкості, / по асфальтах прийдешнього» («В електричний вік») [8, с. 87]. До майбутнього звертається ліричний герой М. Семенка: «Незнані гуркоти найновіших патентів / нечуті цокотіння металів міцних / виблискуючої міді сліпучі плями / горді будови залізничних архітектів – / вся душа моя повна змагання / вся сила мого розуму горить у про / в прагнення пініться моя кров – / відчуті проміння винайденого сонця»; «я змагаюсь з безсилям погасаючих атаків / я становлюсь майбутнім і сильним» (Поема майбутнього») [5, с. 113–114]. Лірика Семенка та Хвильового зафіксувала нове відчуття соціального часу – як категорії майбутнього, в якому не має місця для соціальних, естетичних тощо практик минулого, а ще більше – колишніх уявлень про історію: «Індустріальна Україна / зміня Вкраїну степову» («Іду» В. Сосюри) [6, с. 137]. Однак ця оптимістична тональність вітання майбутнього поєднується і з іншим відчуттям часу – апокаліптичним або трагічним, наприклад, у ліриці В. Свідзинського («Як темно стало. Деся сонце скрилось. / Глуха стежина у морок кличе; / ...Дерева шепчуть: «Мандрівче, хто ти? / Невже ти підеш ще далі?» [4, с. 58]. Однак поезія Свідзинського – швидше виняток, аніж правило. Загалом, огляд публікацій у часописах цієї доби засвідчує вітання нового часу і майбутнього чи не у кожному номері, особливо якщо йдеться про поезію. Тож загальне відчуття соціального часу у літературі – це оптимістичне вітання прийдешнього та радикальна, докорінна і остаточно відмова від минулого, яке у ідеологічних, соціокультурних та естетичних практиках доби Розстріляного відродження завжди має негативні, ретроградні ознаки. Особливо нищівною була критика, озвучена на XIII Всеукраїнському та VII Всесоюзному з'їзді Рад. У виданні «На фронті культури», підготовленому за матеріалами з'їздів, вказується, що музеї «пропагували націоналістичні погляди на минулу історію України, різними засобами прикрашували минувшину, – козацтво, гетьманщину тощо» [2, с. 10]. Тому у сприйманні, тлумаченні та інтерпретації історичного змісту у добі Розстріляного відродження можна виокремити такі риси, як: досвід минулого цілковито відкидався як негативний і непотрібний для будування майбутнього; він отримав однозначно критичну оцінку – як «старий, ретроградний, консервативний і реакційний»; у наративних інтерпретаційних моделях минуле замальовується винятково як одіозний і такий, що перешкоджає прогресу нового суспільства. Звідси – «зникнення» із літератури тематики і проблематики власне історичної (історичної драми, історичної повісті, оповідання чи нарису) – аж до цілковитого засудження діяльності письменників – авторів історичної прози (як, наприклад, А. Кашенка). І хоча у деяких часописах іще натрапляємо на історичну прозу, зокрема, у журналі «Життя і революція» за 1926 р. (№ 11–12) друкується твір А. Чайковського «Краще смерть ніж неволя», однак до середини 1930-х рр. коло історичної тематики звужується, козацька минувшина стає

неприйнятною темою, поступившись темі революційного оновлення землі, народження нового суспільного ладу та вмирання старого.

Типологію формування історичного змісту у соціокультурних та естетичних практиках доби Розстріляного Відродження можна охарактеризувати як оціночно-негативну і критичну. Заперечення досвіду минулого як продуктивного і позитивного було зумовлене потребою витіснення на периферію історичної колективної історичної пам'яті спогадів про українство як цілісну націю та заміщення їх новими соціокультурним та історичним ідентичностями – нової людини, героя-революціонера, будівника майбутнього, представника пролетаріату і формування засад (в тому числі соціокультурних) для утвердження у масовій індивідуальній історичній пам'яті нової історичної ідентичності – радянської людини. Цей процес у літературі позначений поступовою відмовою від історичної тематики і проблематики, натомість її заступає тема формування нової людини і майбутнього суспільного ладу, наприклад, у драматургії І. Микитенка («Диктатура», «Кадри», «Дівчата нашої країни», М. Ірчана «Дванадцять», «Родина щіткарів», «Підземна Галичина»), в яких образ минулого – відразливий, гнітючий, натомість образ майбутнього – світлий позитивний, піднесений. Це сприяло появі концепції антиісторії та антиминого, які, на думку Й. Рюзена, здатні «похитнути нормативну структуру сучасності» [3, с. 99] та «мають на меті підірвати підвали панівної історичної культури» [3, с. 100].

Список використаних джерел та літератури

1. Гуревич А. Категории средневековой культуры. 2-е изд., испр. и доп. / А. Гуревич. – М.: Искусство, 1984. – 350 с.
2. На фронті культури: [відчит до XIII Всеукр. та VII Всесоюз. з'їздів Рад] / Нар. комісаріат освіти УСРР. – К.: Рад. шк., 1935. – 264 с.
3. Рюзен Й. Нові шляхи історичного мислення / Йорн Рюзен; пер. з нім. Володимир Кам'янець. – Л.: Літопис, 2010. – 358 с.
4. Свідзинський В. Вибрані твори / В. Свідзинський. – К. Смолоскип, 2011 – 502 с.
5. Семенко Михайль. Вибрані твори / Михайль Семенко. – К.: Смолоскип, 2010. – 688 с.
6. Сосюра В. М. Вибрані твори: в 2 т. / В. М. Сосюра; наук. ред. В. Г. Дончик. – К.: Наукова думка, 2000. – Т. 1: Поетичні твори. – [Б. м.]: [б.в.], 2000. – 645 с.
7. Социо-Логос. Социология, антропология и метафизика. Вып. I. Общество и сферы смысла / Сост. В. В. Винокуров, А. Ф. Филиппов. – М.: Прогресс, 1991. – 480 с.
8. Хвильовий М. Твори: у 2 т. / М.Хвильовий – Т. 1.: Поезія. Оповідання. Новели. Повісті. – К.: Дніпро, 1990. – 650 с.
9. Сосюра В. М. Вибрані твори: в 2 т. / В. М. Сосюра; упоряд., післямова та прим. С. А. Гальченко; наук. ред. В. Г. Дончик. – К.: Наукова думка, 2000. – Т. 1: Поетичні твори. – [Б. м.]: [б.в.], 2000. – 645 с.
10. Социо-Логос. Социология, антропология и метафизика. Вып. I. Общество и сферы смысла / Пер. с англ., нем., франц. / Сост., С 69 общ. ред. и предисл. В. В.Винокурова, А. Ф. Филиппова. – М.: Прогресс, 1991. – 480 с.

ЕТИЧНІ КОЛІЗІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ: МІЖ СВОБОДОЮ ВИБОРУ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

Анна Чумак – к.філос.н.

Міжнародний Інститут Бізнесу (м. Київ, Україна)

MORAL CONFLICTS IN INFORMATIVE AREA: BETWEEN FREEDOM AND RESPONSIBILITY

Anna Chumak – PhD (Philosophy)

International Institute of Business (Kyiv, Ukraine)

The paper brings up an issue of moral conflicts in informative area. The paper reveals the main moral principles of solving ethic problems in the field of application of information techniques as well as its contribution to the development of the information ethics. The main values in the sphere of informative communication are defined in the paper.

Key words: informative area, responsibility, freedom, ethical problems, normative values, informative technologies, informative ethics.

Вже наприкінці ХХ ст. розуміння неможливості вирішення складних амбівалентних проблем в інформаційній сфері за допомогою традиційних етичних категорій актуалізує питання необхідності вироблення нового морально-етичного підходу та створення нормативно-ціннісних документів, етичних кодексів для регуляції відносин в інформаційно-пошукових та інформаційно-логічних системах. Інформаційна етика є найважливішим міждисциплінарним та полікультурним відображенням трансформації людської життєдіяльності в умовах функціонування інформаційно-комп'ютерних технологій. Надзвичайно швидко принципи та закони інформаційної етики починають відігравати роль універсального інструмента в процесі вирішення інформаційно-етичних проблем глобального спрямування. Моральними дилемами інформаційного суспільства є наступні: дилема свободи та смислу, дилема технофілії та технофобії, дилема універсального та локального, дилема інформаційного блага та інформаційного зла, дилема свободи та відповідальності.

У світлі актуалізації глобальної етики відповідальності в сучасному інформаційному суспільстві досить гостро стоїть питання «максимізації зусиль кожної особистості на шляху до творення відповідальної особи» (Дж. Лед). Подолання етичних дилем, що виникають на фоні інформаційно-комунікаційних процесів сьогодення може стати можливим завдяки розумінню важливості відповідальності як однієї з провідних глобальних моральних цінностей та недопущення домінування мотивів ерозії почуття моральної відповідальності реального суб'єкта за власні дії або ж послаблення моральної відповідальності за наслідки вчинків на фоні багатоманітності віртуальних ролей, котрі виконує людина при спілкуванні в мережі.

На думку Дж. Мура, глобальні проблеми у сфері інформаційних взаємодій

© Анна Чумак

виникають у зв'язку із відсутністю ясності у питаннях про сутність етичних обмежень при застосуванні комп'ютерних технологій та збільшенням нових можливостей в ситуаціях вибору. Інформаційна (комп'ютерна) етика покликана сформулювати правила цієї нової діяльності, дати відповідь на питання етичного використання інформаційних технологій як соціального, так і особистісного вимірів, оскільки механічне застосування нормативних етичних максим в інформаційному суспільстві є недостатнім [2, с.116]. Один із провідних теоретиків інформаційної етики англійський дослідник Лучіано Флоріді в роботі «Інформаційна етика» зазначає, що інформаційна етика орієнтована на об'єкт, і тому є онтоцентричною неординарною теорією, що не переймається традиційними етичними поняттями чесноти, щастя, обов'язку, а зосереджена навколо «дбайливості та турботливості» (for the sake and care). Основне питання нормативної етики «що я повинен робити?» трансформується у Флоріді в питання «що слід поважати та покращувати?». Відповідь на це питання передбачає, що вчинки повинні здійснюватись заради інфосфери.

Втрата права індивіда на приватне життя (privacy) вважається одним із наслідків інформаційної революції. Без цього права, на думку дослідників, існування людини стає контрольованим, а гідність особистості може бути порушена, оскільки можливість тримати контроль над інформацією про себе – це моральна основа поняття права на privacy. Однак якщо інформація такого ґатунку зберігається в спеціальних «банках даних» дуже часто переплітаючись з іншою інформацією, можна передбачити, що в будь-який момент інформація використана для однієї цілі, може бути використана також і з іншою метою без згоди на те особи, котра має до неї пряме відношення.

Риторичними залишаються наступні питання – чи може комп'ютер виступати специфічним «агентом вчинку», що приймає рішення та несе відповідальність за помилки в рішеннях, чи здатен комп'ютер взагалі «відповідати» за вчинки, чи можливе створення футуристичного суперкомп'ютера, що буде зобов'язаний відповідати за свої рішення.

Інформаційні технології безпосередньо впливають на реалізацію фундаментальних прав людини (захист авторських прав, охорона інтелектуальної власності, безпеки тощо). Однією із ключових етичних дилем в інформаційному суспільстві є *проблема відповідальності* як в далекій, так і найближчій перспективі. Це і відповідальність за забезпечення вільного доступу до інформації, за її точність та повний обсяг, водночас мова йде і про збереження джерел інформації для майбутніх поколінь. Гостро на порядку денному стоїть питання відповідальності якості наданих послуг, комфортності та надійності інформаційного середовища. З одного боку, «інформаційний агент» є відповідальним перед кожним конкретним користувачем сьогодення та майбутніми користувачами як представник соціокультурного інституту, що покликаний задовольняти певні потреби суб'єктів та не обманути їхніх очікувань. З іншого боку, «інформаційний

агент» несе відповідальність перед користувачами як особистість та фахівець. В обох випадках мова йде про морально-етичні завдання, котрі він вирішує керуючись власними моральними переконаннями, уявленнями про совість, відповідальність.

Реальний досвід інформаційної діяльності доволі часто елімінує суперечливі етичні ситуації, як, наприклад, ситуація вибору між обов'язком забезпечити вільний доступ до культурної спадщини (книги, картини тощо) та необхідністю їхньої збереженості. Це ситуація протиріччя між відповідальністю перед конкретним сучасним користувачем та відповідальністю перед майбутніми поколіннями, які не зможуть ознайомитись з культурними цінностями у випадку їхньої втраченості. Існують і інші етичні колізії, наприклад, ситуація, коли правила користування інформаційної служби передбачають внесення додаткових коштів через годину роботи користувача Інтернет ресурсом. Інформаційний працівник за відсутності черги може дозволити працювати користувачеві безкоштовно, а може і не дозволити. Це буде залежати від результату вирішення протиріччя між співчуттям до матеріального становища користувача інформаційних послуг (цінність – користувач) та відповідальністю перед матеріальними проблемами інформаційної служби, провайдера (цінність – матеріальні блага).

Інформаційна етика швидкими темпами проникає в глобальні інформаційні мережі, впливаючи на співвідношення сил у царині глобального права, економіки, бізнесу, освіти. У такому ключі своєрідним «механізмом попередження» аксіологічних проблем в інформаційному просторі може виступати інституціалізація системи інфоосвіти як на національному, так і на глобальному рівнях, що дозволить значно звужити кордони між «інформаційно-бідними» та «інформаційно-багатими». У своєму дослідженні українська дослідниця Г. Миролубенко [3] приходить до висновку про необхідність нормативного регулювання інформаційного простору на засадах утвердження моральної самосвідомості та підвищення індивідуальної відповідальності в даному просторі. Засилля інформації спонукає людину до пошуку традиційних опор, що активізуються через процеси самовизначення та самоорганізації механізмів моральної самосвідомості особистості. Разом з тим, такий футуристично-омріяний ескіз розвитку подій є дискусійним та може зазнати поразки з точки зору його практичної реалізації, адже людина як «принципово комунікативна істота», котра живе в центрі «соціуму, що неперервно говорить», втрачає здатність до розгадування смислів, перетворюється на споживача інформації, приймаючи готовий інформаційний продукт, виявляється нездатною до усвідомлення самої себе через невпинний вир інформаційних потоків та прискорений розвиток технологій.

Аналіз існуючих етичних кодексів інформаційного суспільства свідчить про те, що етичні кодекси, поряд із правом та традиційною мораллю, виконують важливу моральнісно-регулятивну функцію, що робить саму

інформаційну етику одним із найбільш значущих інститутів соціальної етики. Зважаючи на наявність певних напрацювань в цьому напрямі (міжнародні та національні нормативно-ціннісні документи; Проект «Кодексу етики для інформаційного суспільства» ЮНЕСКО [4], в якому зафіксовані етичні вимоги регулювання діяльності суб'єктів інформаційних відносин; діяльність комітетів з питань інформаційної етики, що займаються розробкою етичних стандартів інформаційного середовища з урахуванням міжнародного досвіду) основні етичні вимоги наступні: визнання та забезпечення свободи доступу до інформації, конфіденційність інформації, чесність, відповідальність, солідарність, толерантність.

Список використаних джерел та літератури

1. Манжуева О.М. Информационная этика современного общества / О.М. Манжуева // Известия Томского Политехнического университета. – 2013. – Т.323. – №6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/informatsionnaya-etika-sovremennogo-obschestva>. - Назва з екрана.
2. Галинская И.Л. Компьютерная этика, информационная этика, киберэтика / И.Л. Галинская // Новые инфокоммуникационные технологии в социально-гуманитарных науках и образовании: современное состояние, проблемы, перспективы развития. – М.: Логос, 2003. – С.112-132.
3. Миролубенко Г.А. Інформаційна етика в просторі сучасних комунікативних процесів (філософсько-етичний аналіз): автореф. дис... канд. філос.наук: 09.00.07 – Київ, 2011. – 14с.
4. Проект «Кодексу етики для інформаційного суспільства» – Париж: ЮНЕСКО, 2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unesdoc.unesco.org/images/0021/002126/212696r.pdf>. – Назва з екрана.

ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В УМОВАХ ТЕХНОГЕННИХ І ПРИРОДНИХ КАТАСТРОФ

PRESERVATION OF HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE IN CONDITIONS OF MANMADE AND NATURAL DISASTERS

ТРАДИЦІЯ ТА НОВАТОРСТВО В УМОВАХ ТЕХНОГЕННИХ КАТАСТРОФ

Руслана Балюк – к.ф.н., доц.

Державний університет телекомунікацій (м. Київ, Україна)

TRADITION AND INNOVATION IN CONDITIONS OF TECHNOLOGICAL DISASTERS

Ruslana Baliuk – PhD (Philology), Associate Prof.

State University of Telecommunications (Kyiv, Ukraine)

The article analyses tradition and innovation in modern society and their effect on the formation of personality in technological disasters.

Key words: tradition, innovation, technological disasters, modern society, creative personality.

Орієнтація на традицію існувала на всіх етапах соціальної та культурної еволюції. Одні форми суспільного життя приходили на заміну іншим. Кожен раз під час соціальних трансформацій відбувалися поляризація суспільного настрою, протистояння різних соціальних груп. Одні, прихильники «заповідей батьків», вбачали в нововведеннях те, що загрожувало стабільності та стійкості суспільства, самотності звичного, розміреного життя. Інші визначали суспільні зміни як звільнення від закостеніння та застою, що породжують в людини «рабську свідомість». Соціальні трансформації сприймалися як щось нове, прогресивне, те, що виходить за межі буденності, яка руйнує творчу думку та революційну активність людини. Суперечливе відношення до традиції пронизує всю культурну історію людства.

У сучасних суспільствах традиційні способи передачі соціальних та духовних цінностей доволі часто наражаються на непереборний супротив. Покоління маскультури нічого не хоче знати про старе, тим паче, про свій соціальний досвід. Воно віддає перевагу не соціальній реальності, а віртуальному світу ірреальних об'єктів. Людина сприймає соціальну реальність як таку, в якій вона живе по-справжньому, а віртуальну – як умовну, чий параметри можна змінювати. У цьому сенсі актуально постає проблема пошуку ймовірних механізмів відтворення традицій як таких чинників, які забезпечують соціокультурний зв'язок між поколіннями або

© Руслана Балюк

скріплюють соціальні зв'язки, що за сучасних умов руйнуються. «Світ стоїть на порозі грандіозних соціальних змін, технічних та культурних нововведень. Технологічні новації впливають на соціальну структуру суспільства. Народжується новий цивілізаційний уклад, в якому принципово іншою буде сфера праці, управління, дозвілля». [1, с. 256]. Те різноманіття типів техніки, зразків товарів та видів послуг, яке з'являється, розкитує традиційні структури індустріального століття. Суспільство ґрунтується на масовому виробництві, масовому розподілі та масовому розповсюдженні культурних стандартів. «Мільйони людей встають приблизно в однаковий час, синхронно запускають автомобілі, дивляться ті самі фільми, майже одночасно вимикають світло. Тисячі науково-фантастичних романів та кінофільмів приводять нас до думки: чим вищий рівень розвитку техніки, тим вона складніша, тим стандартизованішими та однаковими стаємо ми самі» [1, с. 257]. Відтак цінується те, що можна назвати уніфікацією, одноманіттям.

Індивід стає об'єктом маніпулювання з боку масової культури, засобів масової інформації. Але з іншого боку – та сама техногенна цивілізація орієнтується на свободу індивіда, мобілізує людську активність, стимулює розвиток і потреб, і здібностей людини, внаслідок чого відбувається гуманізація суспільства, економіка якого спирається на приватну власність. Таким чином індустріальне суспільство породило і економічний базис, і новий тип людини, яка здатна модифікувати, гуманізувати цей базис.

Проте процеси вестернізації, масовизації, уніфікації в сучасному суспільстві складають значний вплив і на аналогічні зміни в суспільній свідомості – виникнення нових стереотипів, формування нової системи цінностей. В цих умовах відбувається девальвація духовних цінностей, в тому числі й традиції. На етапі свого становлення суспільство набуває властивостей внутрішньої цілісності й системності за рахунок створення стабільності та стійкої основи – традиції, яка забезпечує первинний порядок потенційного розвитку. Спочатку традиція бачиться як розрізнені новації, але пізніше відбувається структурне оформлення її змістового ядра у вигляді способів і форм матеріальної і духовної діяльності, що підтвердили свою ефективність у ході тривалої практичної апробації.

На етапі сталого функціонування в суспільстві за допомогою традиції підтримується довготривала регуляція і управління соціальними процесами шляхом надання зразків інститутів, організацій тощо. Відбувається постійне відтворення традицій, що склались, у збалансованій взаємодії з новаціями, що виникають, – це призводить до досягнення суспільною системою більш зрілих форм без втрати первісної конфігурації.

За умов зміни об'єктивних умов існування суспільства, тобто, на етапі трансформації, ефективність дії попередніх традицій частково послаблюється, але в них зберігається позитивна стійка основа, яка є джерелом формування новаторства, продуктивна дія якого веде до встановлення нового рівня розвитку суспільства. Будь-яка традиція при всій своїй стійкості розвивається і модифікується у зв'язку зі зміною епохи,

соціально-історичних умов та змін в ментальності народів. Змінюючись, людина (суспільство) змінює й традицію, і навпаки. Таким чином, модифікація – це неминуча доля традиційних уявлень. Людина в сучасному світі під впливом модернізації, масовизації постійно знаходиться в процесі вибору між своєю та чужою, нав'язаною їй, традиціями. Відтак слід констатувати, що традиція передбачає вибір, пошук і навіть винахід, вона – це не про втрату традиції, це – нове життя традиції в сучасну добу.

В свою чергу, в умовах втрати традиційного підґрунтя, відмова від традиції призводить до тотального новаторства, що активізує процеси, які в майбутньому можуть призвести до техногенних катастроф. Тобто, якщо певні обставини створюють в суспільстві ті потреби, які не можуть задовільнитись на основі традицій, то це спонукає до їхньої трансформації, а інколи й до заміни цих традицій створеними або запозиченими новаціями. На «авансцену» суспільства виходять маргінальна та креативна особистості. Маргінал – це той, хто відстав і той, хто випередив. Він може бути атавізмом віджилої вже культури, її цінностей, і може бути людиною майбутнього, чий творіння, що є не зрозумілими і не прийнятими сучасниками, увійдуть до прийдешньої культури. Але маргінал є й «провідником» дій, творів, цінностей, що не мають ні минулого, ні майбутнього. Відтак, він або консервує культуру, або її розвиває. Проте, маргінальна особистість не в змозі стати рушійною силою соціальних перетворень, вона завжди повинна бути скерована на ту чи іншу діяльність. Такою рушійною силою в сучасному суспільстві виступає креативна особистість, яка в процесі технологізації, тотального новаторства, може проявити себе повною мірою.

Постійна новизна запускає процес технологізації суспільства, спричиняє неможливість самоідентифікації. У даному контексті зміни неминуче ведуть до руйнації. Проте новаційні ідеали мають сприйматися і як позитивні, оскільки в них втілюється не будь-яке заперечення традиції, а лише таке, що стверджує право особи на знецінення існуючого, на оригінальність, яка, у свою чергу, теж не є випадковою. Вона вписана в дану культуру і спирається на ті форми традиції, котрі несуть в собі певний позитивний смисл. Всяка традиція існує, вірніше може існувати, в різноманітних формах її порушення, відхилення від неї. Відтак новаторство покликане урізноманітнювати світ, створювати ситуації, що змушують людину творчо мислити, досягнувши неповторності та багатства світу, робити вибір, а отже, пізнавати, творити.

Результати протистояння традиції та новаторства, на перший погляд, виглядають парадоксальними. Оскільки прагнення осмислити історію досить часто слугує способом прориву у новий культурний простір, проте бажання творити нове обертається відродженням традиційних культурних і духовних стандартів. Повнота традиції розкривається лише у співвіднесенні з культурною динамікою через призму новаторства, в той час як останнє розкриває себе через традицію. Традиції необхідні для підтримки існування особистості, суспільства, а новаторство – для їх розвитку. Співзвучність «світової» традиції з традицією національною є тим джерелом, що дає

могутній поштовх розвитку креативних особистостей в історії української культури, тією основою, що поглиблює духовний світ людини, збільшує варіативність та образність її мислення. Творча свідомість лише тоді може бути розкута, звільнена від застарілих догм та стереотипів, коли поєднує в собі традицію і новаторство. Саме такий підхід дає нові імпульси для виникнення свіжих ідей та переживань. Тому для ефективного існування особистості неприйнятні як жорсткий традиціоналізм, так і нестримна новаційність.

Слід зазначити, що співвідношення традиції та новаторства в умовах техногенних катастроф також набуває змін. Незважаючи на опозиційний характер, вони взаємопов'язані та взаємообумовлені настільки, що інколи їх неможливо диференціювати: жодне новаторство не залишається нововведенням тривалий час, так само як і традиція не є одвічною, а виникає спочатку як новація. В сучасному масовому суспільстві, традиція виступає підґрунтям новаторства, а новаторство – джерелом розвитку креативної особистості. Відтак, традиція та новаторство саме в своїй єдності, синкретичності, постає як основний чинник соціального розвитку. В умовах технологізації суспільства відбувається еволюційна зміна форм соціальної організації, яка приводить до виникнення світового устрою, побудованого на принципах стандартизації форм міжкомунікативної взаємодії.

У сучасному суспільстві існує загроза дуже швидкої інволюції традиції, коли вона не встигає стати повноправним елементом діалогу з представниками нового. Як наслідок – ціннісна дезорієнтація суспільства і втрата ідентичності. Руйнування традиції переживається багатьма як особиста трагедія, втрата ідеалів і смислу життя. Відтак, захищаючи свої традиції, суспільства перехідного типу, як правило, вдаються до протиставлення власної спільноти «значимому іншому». За активної уніфікації техногенних цінностей виникає проблема збереження унікальності, вільної ціннісно-вибіркової діяльності, яка відрізняється від усіх інших однотипних систем. В переломні моменти історії традиції та традиційні цінності набувають особливого смислу, передусім стаючи моральною основою в пошуках шляхів подальшого розвитку суспільства, держави й людини. Смысл традицій виявляється не тільки в їх нормативно-регулятивній функції, а й у присутності в них трансцендентного начала. На нашу думку, перспектива гармонійного розвитку особистості, суспільства та культури в умовах техногенних катастроф полягає в синкретичності традиції та новаторства.

Список використаних джерел та літератури

1. Тоффлер Е. Третья хвиля/А.Тоффлер; 3 англ. пер. А.Євса. – К.: Вид. дім «Всесвіт», 2000. – 480 с.

ФОРМУВАННЯ НАУКОВОГО АРХІВНОГО ВІДЕОФОНДУ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ТЕРИТОРІЙ, УРАЖЕНИХ ЧОРНОБИЛЬСЬКОЮ КАТАСТРОФОЮ

Віталій Боровик – зав. відділу науково-архівних фондів
Державний науковий центр захисту культурної спадщини від техногенних катастроф
(м. Київ, Україна)

FORMATION OF THE SCIENTIFIC ARCHIVAL VIDEO FUND ON ETHNO-CULTURAL HERITAGE OF THE TERRITORIES AFFECTED BY THE CHORNOBYL DISASTER

Vitalii Borovyk – Head of the Scientific Archival Fonds Department (Kyiv, Ukraine)
State Scientific Centre for Cultural Heritage Protection from Technogenic Catastrophes

The article deals with the experience in formation of the scientific and archive fund of video documents created through the initiative documenting of folk culture phenomena of the population injured by the Chornobyl catastrophe.

Key words: Chornobyl disaster, ethno-cultural heritage, video document, archive.

Відеофіксація, яка є відносно новим технологічним втіленням методів наукового та науково-дослідницького кіно, визнана ефективним засобом дослідження явищ народної культури. Аналіз публікацій показує, що об'єктами відеофіксації, як правило, виступають інтерв'ю з інформантами, виконання народних пісень, танців, обряди і т.ін., тобто сюжети за участю дійових осіб. Але у процесі комплексних історико-етнографічних експедицій Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф (далі ДНЦЗКСТК) цей метод успішно застосовується для фіксації усього спектру явищ народної культури та середовища їх побутування. Відеозйомка стала просто незамінним інструментом у справі врятування культурної спадщини населення, постраждалого від аварії на ЧАЕС. Адже інформативність відеозапису є максимальною серед всіх існуючих видів медіа. У результаті багаторічної праці операторів-дослідників створено 550 годин відеоматеріалів, які увійшли до науково-архівного фонду відеодокументів Музею-архіву народної культури Українського Полісся ДНЦЗКСТК (далі Музей-архів ДНЦЗКСТК). Близько 80% фонду становлять відеозаписи на відеокасетах та оптичних дисках, тому далі мова йтиме саме про цю його частину. Зауважимо, що останнім часом фонд поповнюється також електронними відеозаписами формату FullHD.

Процес формування науково-архівного фонду відеодокументів за змістом і послідовністю робіт можна традиційно поділити на періоди комплектації та впорядкування, етапи яких загалом визначені в Правилах роботи архівних установ [1] і в різних методичних виданнях, але у випадку формування наукового відеоархіву з метою збереження етнокультурної спадщини населення, постраждалого від Чорнобильської катастрофи, набувають певної специфіки. Роботи з комплектації фонду утворюють технологічний цикл, який

© Віталій Боровик

розпочинається етапом ініціативного відеодокументування досліджуваних явищ народної культури, під час якого оператори-дослідники практично вирішують методичні завдання відеофіксації, серед яких найважливіші – це вибір об'єктів зйомки, досягнення науково-інформаційної наповненості відзнятих сюжетів та технічної досконалості зображення, застосування кінематографічних засобів виразності для достовірної передачі змісту зафіксованих сцен.

У процесі камеральної обробки відзнятого матеріалу утворювались комплекти відеозаписів за авторами та експедиційними днями, тобто розпочиналась підготовка до впорядковування відзнятих відеоматеріалів. Авторами створювались реєстри касет чи інших оригінальних фізичних носіїв запису – текстові супроводжуючі документи табличного типу, які містять короткі описи відзнятих сцен (кадрів), перелік об'єктів зйомки, дані про місце і час зйомки, оригінальні тайм-коди та протяжності кадрів. Експертизу науково-інформаційної цінності з точки зору певних напрямків досліджень проводили самі автори, тим більше, що лише вони володіли повною інформацією про місце та інші обставини зйомки. Суттєвою особливістю роботи з відеодокументами є те, що на одному носіїві можуть знаходитися одночасно цінні, малоцінні та технічно невідповідні записи, які не можна фізично відділити. Тому сцени, цінність яких не визначена, та технічний брак теж фіксуються у реєстрах з відповідними відмітками. Записи у реєстрах дозволяють також у подальшому систематизувати відеодокументи за тематикою та іншими характеристиками. Після завершення складання реєстрів вони разом із фізичними носіями відеозаписів передаються на зберігання у відділ науково-архівних фондів Музею-архіву ДНЦЗКСТК.

Подальші роботи утворюють технологічний цикл наукового описування. Аналіз створеного масиву відеозаписів дозволив розробити схему їх систематизації, яка визначила фізичну і логічну організацію архіву. Для наукового архіву важливі, перш за все, змістові характеристики відеодокументів: належність до певного напрямку досліджень, зафіксовані явища і т.д. Тому повна система ознак наукових відеодокументів має достатньою мірою відображати структуру конкретної галузі етнографічних знань, яку неможливо зобразити у вигляді єдиного ієрархічного дерева, оскільки тут може мати місце суперпозиція кількох ієрархій. Проте для організації архівного обліку відеофонду у Музеї-архіві ДНЦЗКСТК підходить спрощена схема систематизації, яка враховує досить формальний поділ відеоматеріалів на групи за хронологічною, географічною, авторською ознаками та за їх кінематографічною структурою. Схема руху та обліку відеодокументів, застосовувана у Музеї-архіві ДНЦЗКСТК, зображена на Рис.1. Вона характеризується розділенням зон відповідальності між операторами-дослідниками та співробітниками архівного підрозділу, які співпрацюють з ними на наступних етапах наукового архівного описування, в результаті яких створюються облікові документи архіву. Адже основна інформація, необхідна для заповнення основних архівних облікових

документів – журналів та описів, міститься у реєстрах, створені операторами-дослідниками.

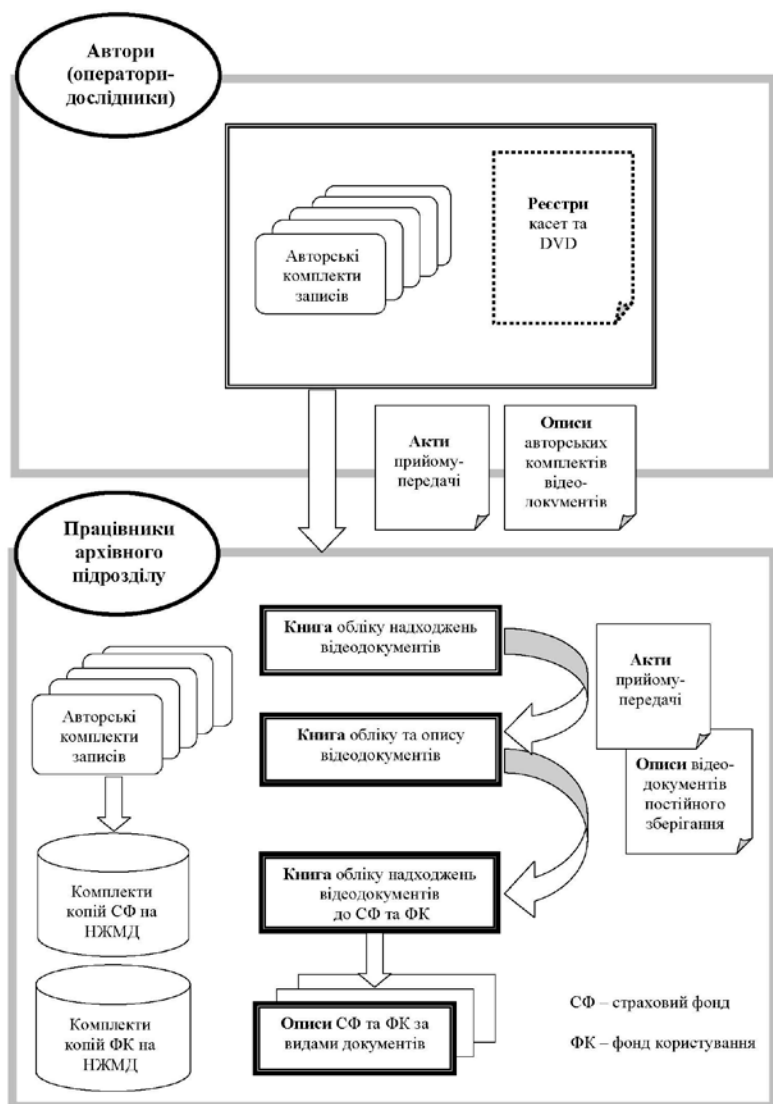

Рис. 1 Схема обліку науково-архівного фонду відео документів

В межах цієї публікації неможливо дати більш-менш розгорнутий опис системи облікової документації відеоархіву. Зауважимо лише, що підходи, використані при її розробці, загалом відповідають положенням Правил роботи архівних установ [1, с. 45–68]. Основними обліковими документами відеоархіву є книги надходжень, книги обліку та описи. Включення документів до фондів фіксується допоміжними документами – актами. Специфіка архіву етнографічних відеодокументів наукового призначення впливає як на структуру окремих облікових документів, так і на всю їх систему. Наприклад, оскільки створення страхових копій, копій фонду користування та включення їх до відповідних фондів здійснюється одним співробітником, ці дії не оформлюються актами – достатньо записів у книгах надходжень до цих фондів. Фізична організація страхового фонду та фонду користування ніж у фонді оригінальних польових записів, оскільки перші є виключно електронними. Це визначає форми відповідних облікових документів.

Доступ користувачам відкрито лише до фонду користування, який за змістом ідентичний фондові оригінальних записів і за якістю копій достатній для роботи дослідників. Наразі такий доступ можливий лише у режимі перегляду у місці зберігання. Регламентований широкий доступ стане можливим лише зі створенням науково-довідкового апарату архіву та відповідної архівної інформаційно-пошукової системи., що буде реалізовано на завершальному етапі формування відеофонду. На цьому етапі буде також здійснена також більш детальна і багатостороння систематизація відеофонду за змістовими ознаками, яка потрібна для створення путівників та вказівників – тематичних, авторських чи за напрямками досліджень та об'єктами відеофіксації. Відтак буде забезпечено цільовий доступ науковців до відеодокументів, що дозволить ввести їх до широкого наукового та суспільного обігу.

Список використаних джерел та літератури

1. Правила роботи архівних установ України / М-во юстиції України, Держ. архів. служба України, Укр. наук.-дослід. ін-т архів. справи та документознавства; упоряд.: Л. А. Кисельова, Ю. А. Прилепішева, Т. П. Прись, С. В. Сельченкова; за заг. ред. Н. М. Хрислової. – К., 2013. – 243 с.

ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЧОРНОБИЛЬСЬКОГО НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ФОНДУ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Ростислав Омеляшко – директор, Заслужений працівник культури України
Державний науковий центр захисту культурної спадщини
від техногенних катастроф, (м. Київ, Україна)

CHORNOBYL SCIENCE AND INFORMATION CULTURAL HERITAGE FUND FOUNDATIONS

Rostyslav Omeliashko – Director, Honored Cultural Worker of Ukraine
State Scientific Centre for Cultural Heritage Protection from Technogenic Catastrophes
(Kyiv, Ukraine)

The article briefly outlines main principles and stages of formation of Chornobyl Science and Information Fund as the optimal form of preserving cultural heritage of Ukrainian Polissia region affected by the catastrophe, as well as providing access to the preserved cultural values.

Key words: Chornobyl catastrophe, cultural heritage, science and information fund.

Техногенна аварія на Чорнобильській АЕС у 1986 р., яка уразила всю екосистему українсько-білоруського Полісся (пограниччя), стала не лише екологічною, соціально-економічною, а й безпрецедентною в сучасному світі гуманітарною катастрофою. Внаслідок радіонуклідного забруднення на території України утворився обширний поставарійний ареал, який називають «Чорнобильською зоною», що включає усе Центральне та частину Західного Полісся – одного з найбільш унікальних історико-етнографічних регіонів слов'янського світу. Але, якщо охоплена після-аварійними міграційними процесами зона «гарантованого добровільного відселення» (площею 22,6 тис. кв. км, де на момент аварії налічувалося 835 міст і сіл з населенням 647 тис. чол. [1, с. 12]) до сьогодні зберігає свою історичну цілісність, то обезлюднена і приречена на поступове саморуйнування територія зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення загальною площею 4125 кв. км, на якій у 168 населених пунктах проживало 136 тис. мешканців [1, с. 12], перетворилася в дику пущу, де обірвалася спадкоємність поколінь. Практично ця частина Українського Полісся назавжди перестала існувати як цілісний, історично сформований етнокультурно-мовний континуум, що поставило на грань загибелі весь комплекс матеріальної і духовної культури уражених територій.

Невідкладні завдання, які постали у зв'язку з Чорнобильською катастрофою, вимагали пошуку нових науково-організаційних і методологічних засад та методичних підходів, які б забезпечили врятування, збереження і повернення суспільству його історичних культурних надбань.

Реальна ситуація, що склалася внаслідок аварії на ЧАЕС, визначила стратегію вирішення поставленої проблеми. Вимушене переселення та розосередження корінних поліських соціумів неминуче призводить до

© Ростислав Омеляшко

деформації усталеного культурно-історичного середовища і, врешті, до їх асиміляції в нових еколого-культурних умовах. З іншого боку, як показує багаторічний досвід, залишені на відселених територіях матеріальні історико-культурні цінності приречені на загибель. Тому оптимальним шляхом врятування культурних надбань в умовах руйнівних наслідків Чорнобильської катастрофи є комплексна системна фіксація зникаючого етнокультурного комплексу та фізичне збереження найцінніших матеріальних пам'яток з метою створення багатопрофільного регіонального науково-інформаційного фонду як єдиної джерельної бази знань, доступної (в подальшому) для широкого кола користувачів. По-суті, формування такого фонду має забезпечити створення максимально наближеної до реальності інформаційної моделі постраждалого культурно-історичного ареалу, який для наступних поколінь стане вихідним об'єктом наукового пізнання та джерелом відродження культурних традицій.

Провідну роль у вирішенні цієї багатоаспектної проблеми з 1992 р. взяла на себе Історико-культурологічна експедиція Мінчорнобиля України, яка скоординувала діяльність різнопрофільних творчих колективів, сформованих на базі науково-дослідних інститутів НАНУ, вищих навчальних закладів, музеїв та громадських організацій України. Впродовж останнього десятиріччя комплекс цих робіт виконує спеціально створений у системі МНС України Державний науковий центр захисту культурної спадщини від техногенних катастроф (далі – ДНЦЗКСТК). Організаційною інфраструктурою формування ЧНІФ та основним зберігачем його інформаційних ресурсів виступає Музей-архів народної культури Українського Полісся, що є структурним підрозділом ДНЦЗКСТК.

Робота над створенням Чорнобильського науково-інформаційного фонду культурної спадщини (далі – ЧНІФ) розпочалася з інформаційного пошуку зібраних до катастрофи матеріалів історико-культурного спрямування (за публікаціями та архівними і музейними фондами України) з метою з'ясування стану дослідженості постраждалого регіону. Пошукові роботи завершилися створенням інформаційної картотеки (більш як на 40 тис. об'єктів), яка стала вихідною базою для розробки перспективної комплексної програми польового етапу досліджень. Без найменшої претензії на вичерпність зібраної картотеки, слід зазначити, що це була перша спроба зведеного систематизованого реєстру джерельних матеріалів з різних галузей культури, мови та історії постраждалого регіону, розосереджених по різних інформаційних фондах.

На цьому етапі окреслилася також структура інформаційного наповнення ЧНІФ, яка є відображенням пріоритетних напрямів досліджень. Зважаючи на винятковий статус Українського Полісся як етнографічного регіону, де до наших днів збереглися реліктові явища, які можуть пролити світло на етнічну історію слов'янських народів, до пріоритетних об'єктів фіксації і збереження належать традиційна матеріальна і духовна культура та мова мешканців Полісся. Крім того, не менш важливими для історичної характеристики

регіону є нерухомі пам'ятки історії і культури, архівна документальна спадщина та красзнавча інформація, а також елементи навколишнього природного середовища, які безпосередньо впливали на формування культурного середовища.

З 1993 р. розпочалися систематичні польові дослідження в уражених районах та місцях компактного проживання переселенців, спрямовані на комплексне вивчення і фіксацію різних аспектів традиційної народної культури, які є визначальними для характеристики етносу, запис місцевих говірок та ономастичних одиниць усіх класів з метою створення мовно-інформаційного фонду, збір красзнавчої інформації та проведення антропометричних досліджень різних територіальних груп населення, наукову інвентаризацію нерухомих пам'яток історії, археології і монументального мистецтва (включаючи обстеження місцевих кладовищ) та проведення археологічних розвідок і розкопок на нововиявлених об'єктах, фіксацію особливостей природних та антропогенних ландшафтів. Паралельно здійснювався пошук рухомих матеріальних пам'яток (предметів музейного значення) та архівних документів на паперовій основі (особового й офіційного походження), залишених колишніми мешканцями відселених сіл. У процесі польових досліджень широко застосовувалися сучасні методи наукової фіксації – фотографування, фонозапис, відеозапис на аналогових та цифрових носіях, інформаційні технології.

Під час комплексних етнографічних експедицій увага дослідників в першу чергу спрямовувалася на виявлення давніх (архаїчних) пластів народної традиції, на основі яких можлива реконструкція цілісної колись системи традиційної культури. Але обов'язковій фіксації підлягали також сучасні трансформації та нові культурні явища. При цьому програми-запитальники, за якими збиралися польові матеріали, були зорієнтовані на системну фіксацію об'єкта дослідження з урахуванням усіх його складових. Оскільки лише такий підхід може забезпечити повноту створюваного ЧНІФ як джерела об'єктивної інформації безвідносно до можливих її інтерпретацій у майбутньому [2, с. 57].

Крім того, необхідною умовою формування науково-інформаційного фонду є забезпечення зіставності польових матеріалів, зібраних різними дослідниками, які працюють як в одному, так і в різних напрямках, що досягається використанням єдиних програм-запитальників, обов'язкових для кожного дослідника відповідного профілю, а також застосуванням уніфікованих форм опрацювання, паспортизації та архівування польового матеріалу з різних ділянок народної культури, зафіксованого на різних фізичних носіях.

Зважаючи на незворотність деструктивних процесів у сфері культурної спадщини відселених територій та проблематичність майбутнього доповнення існуючих баз даних новими автентичними поліськими матеріалами, принциповою засадою формування ЧНІФ є суцільне обстеження усіх без винятку сіл, які відносяться до 1-ої і 2-ої зон

радіоактивного забруднення, та відповідного їм переселенського масиву; населені пункти 3-ої і частково 4-ої зони на цьому етапі підлягли, хоч і рівномірному, але вибірковому дослідженню (до 30% – 40% від загальної кількості).

У результаті 20-річних польових досліджень у зоні Чорнобильської катастрофи комплексним дослідженням було охоплено 550 постраждалих населених пунктів Українського Полісся, зібрано близько 45 тис. етнографічних та археологічних предметів музейного значення, 20 тис. архівних документів на паперовій основі, створено понад 130 тис. наукових фотографій та 5600 годин аудіо- і відеозаписів.

На етапі наукового опрацювання зібраних польових матеріалів формуються архівні та музейні фонди, які в сукупності утворюють ресурсну базу ЧНІФ. Але ефективне її використання можливе лише за умови створення відповідної автоматизованої інформаційної системи, яка має забезпечити автоматизацію музейного й архівного обліку, стати інструментом всебічного аналізу інформаційного контенту баз даних з метою виявлення системних зв'язків між зафіксованими об'єктами і явищами, а також надати можливість дистанційного доступу до врятованої культурної спадщини.

Зібрана джерельна база, яка вимагає ще істотного доповнення, а також детальної систематизації, вже зараз є значним науковим і загальнокультурним здобутком, оскільки у своїй сукупності відтворює основні риси матеріальної і духовної культури постраждалого регіону.

Багаторічний досвід формування ЧНІФ підтверджує актуальність створення регіональних науково-інформаційних фондів, які можуть відігравати роль превентивних засобів збереження культурної спадщини інших регіонів на випадок виникнення техногенних чи природних катастроф, імовірність яких зростає з огляду на сучасні тенденції розвитку цивілізації.

Список використаних джерел та літератури

1. Радіаційна ситуація в Україні та проблеми життєдіяльності громадян на забруднених територіях / Л. Я. Табачний, Л. А. Кудас, Т. Д. Лев [та ін.]. – К. : МНС України, 2001. – 30 с.
2. Гриценко П. Ю. Науково-інформаційний Чорнобильський фонд : деякі питання структури / П. Ю. Гриценко // Матеріали наук.-практ. конф. з питань виявлення, збереження та охорони іст.-культ. спадщини населення, що потерпіло від аварії на Чорнобильській АЕС (м. Рівне, 15 – 16 трав., 1992 р.) / Наук. ред. та упоряд. : С. Павлюк, Р. Омеляшко. – Л. : Ін-т народознавства НАН України, 1996. – С. 57 – 60.

РОЗРОБЛЕННЯ НОВОЇ РЕДАКЦІЇ «ПРАВИЛ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ ДЛЯ ДЕРЖАВНИХ АРХІВНИХ УСТАНОВ»

Антон Слизький – ст. наук. співроб. відділу документознавства
Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства
(м. Київ, Україна)

THE DEVELOPMENT OF A NEW REDACTION OF «THE RULES OF FIRE SAFETY FOR THE STATE ARCHIVAL INSTITUTIONS»

Anton Slyzkyi – Senior Research Fellow of Records Management Department
The Ukrainian Research Institute of Archival Affairs and Records Keeping (Kyiv, Ukraine)

The theses of the report highlight the key ideas of a new version of «The Rules of Fire Safety for State Archival Institutions» and the importance of compliance to preserve national memory. The author analyzes the key aspects of compliance of the Rules, the requirements for archival buildings and premises for archives, depending on the type of material medium of documentary information.

Key words: The National Archival Heritage, national memory, fire safety, rules, requirements, archival repository, archival document.

Минуло понад як 23 роки після виборення незалежності України, але її національна пам'ять у вигляді документів державного значення знаходиться під загрозою винищення. Ще жива у пам'яті працівників архівних установ пожежа у Кам'янець-Подільському міському архіві, внаслідок якої вогнем було винищено найцінніші документи Національного архівного фонду. Державна архівна служба на офіційному веб-сайті попереджає, що на сьогодні існує небезпека завдання шкоди документам НАФ з боку терористичних угруповань, що діють на території Донецької і Луганської областях України.

Чинні «Правила пожежної безпеки для державних архівних установ» (далі буде – проект «Правил...») [1] є законодавчо застарілими, необхідно звернути увагу на зміни у Цивільному кодексі [2], Правилах пожежної безпеки в Україні [3], Правилах роботи архівних установ [4], Положеннях про умови зберігання архівних документів [5] тощо. Також за ці роки з'явилося чимало нововведень у пожежній техніці.

Виконавці науково-дослідної теми: А.Ю. Слизький, старший науковий співробітник відділу документознавства (відповідальний виконавець), Л.В. Дідух, завідувач відділу технологічного забезпечення архівної справи, кандидат історичних наук, В.О. Кітам, старший науковий співробітник сектора розроблення технологій забезпечення збереженості архівних документів.

Архівосховища документів з паперовою основою мають відповідати чинним будівельним нормам. Вони обладнуються стелажми, виготовленими з негорючих матеріалів. В окремих випадках, за погодженням з органами державного пожежного нагляду, дозволяється встановлювати дерев'яні стелажі, оброблені вогнезахисними речовинами. Як допоміжне та спеціальне

обладнання можна використовувати металеві шафи, сейфи, шафи-стелажі, а також відсіки-бокси з металевими перегородками і полицями. Вогнезахисне оброблення дерев'яних стелажів необхідно періодично повторювати із врахуванням термінів експлуатації вогнезахисних покриттів та згідно з актом проведених робіт.

Відстань від ламп розжарювання до стелажів має бути не меншою за 0,5 м. Відстань між стаціонарними стелажими та шафами повинна відповідати таким нормам:

- між рядами стелажів і шаф (головний прохід) – не менш ніж 1,2 м;
- між стелажими (прохід) – не менш ніж 0,8 м (між стелажими, на яких зберігаються картографічні документи, – не менш ніж 1,1 м);
- між зовнішньою стіною будівлі та стелажими (шафами), паралельними стіні, – не менш ніж 0,8 м;
- між стіною та торцями стелажів або шаф (обхід) – не менш ніж 0,5 м;
- між підлогою та нижньою полицею стелажа чи шафи – не менш ніж 0,2 м, у цокольних приміщеннях – не менш ніж 0,3 м;
- між стелажими та приладами опалювальної системи – не менш ніж 1,1 м.

Ширина проходів між стелажими з висувними шухлядами, сейфами тощо повинна відповідати особливостям цього обладнання. У приміщеннях архівосховищ забороняється влаштовувати побутові кімнати та інші підсобні приміщення.

При оснащенні архівосховищ автоматичними системами пожежогасіння чи вогнегасниками (з розрахунку один вогнегасник з величиною заряду 3 кг і більше на 50 м² площі підлоги приміщень архівосховищ) перевага віддається використанню вогнезахисних речовин, що не мають побічної руйнівної дії на документи.

Кіно-, фото-, фоно-, відеодокументи та інші документи з плівковими носіями слід зберігати на металевих стелажах в архівосховищах, обладнаних згідно з вимогами. За відсутності металевих стелажів дозволяється використання дерев'яних стелажів, просочених вогнезахисними речовинами. Кінодокументи з плівковою основою слід зберігати в металевих коробках на стелажах Пшеничного. Фонодокументи з магнітною основою слід зберігати в картонних коробках, а відеодокументи – у спеціальних футлярах на стелажах з немагнітних металів чи комбінованих стелажах.

Відстань між стелажими, а також між стелажем і стіною повинна бути не меншою за 0,8 м, між полицями стелажів по вертикалі – 0,7 м, між підлогою та нижньою полицею – 0,4 м. В архівних установах, що зберігають мікрофотокопії документів, фільмоперевірні монтажні столи та читальні апарати необхідно розміщувати за межами сховищ або ж відокремлювати від них протипожежною перегородкою.

На фільмоперевірному столі в процесі роботи може знаходитися тільки одна коробка з плівкою, інші коробки слід розміщувати на етажерці, приймальному столику чи візку, що встановлюються біля кожного

фільмоперевірному столу. У фільмоперевірних (монтажних) відділеннях забороняється:

- розмішувати коробки з плівкою біля вентиляційних отворів, радіаторів та опалювальних систем;
- запалювати вогонь, користуватися електронагрівальними приладами для особистих потреб;
- працювати на несправному обладнанні;
- зберігати у шафах комунікацій хімікати у відкритій упаковці та горючі матеріали;
- захарашувати сторонніми предметами підступи до засобів пожежогасіння;
- перебувати у кімнатах оброблення кіно-, фотоплівки стороннім особам;
- залишати в кінці робочого дня поза сховищем фільмові матеріали, а на робочому місці – горючі матеріали, залишки кіно-, фотоплівки тощо.

Демонстрування кінофільмів здійснюють виключно зі спеціально обладнаного кіноапаратного комплексу, відокремленого від інших приміщень протипожежними стінами, перегородками, перекриттями. Проекційні та оглядові вікна у кінопроекційній необхідно захищати заслінками або шторами. Кіноапаратний комплекс повинен мати окремий вихід, не пов'язаний з приміщенням, де перебувають глядачі. Двері кіноапаратного комплексу мають відчинятися в напрямку виходу назовні. Кінодокументи, призначені для демонстрування, повинні зберігатись у закритих негорючих коробках або фільмостатах. У приміщенні кіноапаратного комплексу допускається зберігання не більше денної норми показу кіноплівки. Підключення проектора до електричної мережі повинно здійснюватися лише за допомогою справних електропроводів. Місце демонстрації кінодокументів повинно бути забезпечене не менш ніж двома вогнегасниками, які застосовують для гасіння пожеж електроустановок.

До роботи на кіноапаратурі допускаються особи відповідної кваліфікації, які мають посвідчення про проходження пожежно-технічного мінімуму. Мікрофільми страхового фонду документів та фонду користування потрібно тримати у спеціальних боксах, які вміщують до металевих або картонних коробок, і зберігати в архівосховищах, обладнаних відповідно до вимог.

Згідно проекту «Правил...», у приміщеннях архівних установ забороняється:

- користуватися електронагрівальними приладами (кип'ятильниками, чайниками, плитками, камінами тощо), які не передбачені технологічними процесами, крім спеціально призначених і обладнаних для цього приміщень;
- користуватися газовими паяльниками, паяльними лампами або будь-якими іншими приладами, що створюють відкрите полум'я;
- здійснювати прибирання із застосуванням бензину, гасу, ефіру, інших вогнебезпечних розчинників;
- залишати без нагляду підключене до електромережі енергоємне обладнання;

- оббивати стіни приміщень службових кабінетів матеріалами, які не оброблені або не просочені вогнезахисними сумішами;
- ставити, класти на стелажі, шафи й електрообладнання сторонні предмети;
- палити у не визначених для цього місцях;

У цілому, порівнюючи з чинними «Правилами...», можна відзначити появу окремих параграфів 4.2. «Ліфти та підйомники», 4.4. «Каналізація та сміттєвидалення», розширення інших параграфів, що значно конкретизувало вимоги щодо пожежної безпеки територій, будівель, приміщень архівних установ, порядку організації і контролю за виконанням проекту «Правил...», обов'язків та дій працівників у разі виникнення пожежі, безпечної експлуатації обладнання, вимог щодо проведення окремих видів архівних та інших робіт щодо забезпечення пожежної безпеки.

Список використаних джерел та літератури

1. Правила пожежної безпеки для державних архівних установ України : НАПБ Б 01.006-2003 :затв. наказом Держкомархіву України від 8 трав. 2003 р. № 68 : зареєстр. у М-ві юстиції України 9 лип. 2003 р. за № 569/5890 / Держкомархів України, УДНДІАСД. – К., 2003. – 50 с.
2. Кодекс цивільного захисту України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України від 03.08.2013 № 34 – 35, стор. 1802, стаття 458. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>. – Назва з екрану.
3. Правила пожежної безпеки в Україні (НАПБ А.01.001 – 2004) [Електронний ресурс] // Офіційний вісник України від 26.11.2004, № 45, стор. 111, стаття 2984, код акта 30605/2004. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1410-04>. – Назва з екрану.
4. Правила роботи архівних установ України / М-во юстиції України, Держ. архів. служба України, УНДІАСД ; упоряд.: Л. А. Кисельова, Ю. А. Прилепішева, Т. П. Прись, С. В. Сельченкова ; за заг. ред. Н. М. Хрислової. – К., 2013. – 243 с.
5. Положення про умови зберігання архівних документів [Електронний ресурс] : затв. наказом Держкомархіву України від 15 січ. 2003 р. за № 6 : за реєстр. в М-ві юстиції України 4 лют. 2003 р. за № 89/7410 / Держкомархів України. – Режим доступу: www.archives.gov.ua/Law-base/Provisions/index.php?2003-6-p. – Назва з екрану.

ОСОБИСТІ «ВИРОБНИЧІ» ЩОДЕННИКИ СІЛЬСЬКИХ ЖИТЕЛІВ ПОЛІССЯ ЯК ІСТОРИЧНИЙ ДОКУМЕНТ (НА МАТЕРІАЛАХ ЕКСПЕДИЦІЙ У ЗОНУ ВІДЧУЖЕННЯ ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ АЕС)

Христина Чучман – ст. наук. співроб.

Музей-архів народної культури Українського Полісся (м. Київ, Україна)

PERSONAL «PRODUCTIVE» DIARIES OF VILLAGERS OF POLESYE AS HISTORICAL DOCUMENT (ON MATERIALS OF EXPEDITIONS TO THE ZONE OF ALIENATION OF CHORNOBYL NPP)

Christina Chuchman – Senior Research Fellow

Museum-Archive of Folk Culture of Ukrainian Polesye (Kyiv, Ukraine)

The article is devoted to the problem of value of the personal documents of the simple citizens educed by scientists in the zone of alienation of Chornobyl' AEC. In the article the personal diaries of rural workers of Polesye are first examined in that the fixed information about productive relations in agriculture of Ukraine in 1970–1980s of the 20th century.

Key words: personal diary, productive relations, zone of alienation of Chornobyl' AEC, historical document.

Нині техногенні катастрофи не тільки завдають великої шкоди навколишньому середовищу, руйнують інфраструктуру, але й стирають з лиця землі цілі поселення і райони. Так сталося і з Чорнобильським Поліссям, яке постраждало внаслідок аварії на атомній електростанції. У зв'язку з ліквідацією установ, порушенням сталих зв'язків між колишніми мешканцями відчужених територій, міграційними та віковими процесами постала загроза втрати історичної пам'яті. Саме тому вже з перших історико-етнографічних експедицій до зони відчуження перед науковцями стояло питання відбору, доцільності зберігання і можливостей використання виявлених на покинутій території документів на паперовій основі.

Ця проблема була порушена ще в 90-х роках ХХ ст. У статті «Чи потрібні Україні «радіоактивні» архіви? (До проблеми виявлення і відбору документальних пам'яток в Чорнобильській зоні відчуження) [1] Л. Скрицька обґрунтувала цінність документальної спадщини поряд з відібраними музейними предметами, фото та відеофіксацією об'єктів матеріальної культури, фольклорно-етнографічними, лінгвістичними, історико-краєзнавчими та іншими матеріалами, зібраними в переселенському середовищі, як джерельної бази майбутнього музею-архіву Українського Полісся [2].

Актуальність дослідження документів особового походження пов'язана із відновленням інтересу до реалій повсякденного життя в сучасній українській історіографії. Ряд науковців звернув увагу на необхідність дослідження повсякденного життя пересічних громадян з метою об'єктивної реконструкції минулого [3]. О. Коляструк, називаючи ряд особових документів, які варто залучити для вивчення повсякденності, звернула увагу на можливість

© *Христина Чучман*

використання так званих «кадрових», «службових», «виробничих» джерел як цінних для відтворення «трудового» повсякдення [4].

Сьогодні триває робота з упорядкування, систематизації та дослідження документів офіційного та особового походження відібраних у зоні відчуження. Поряд з документами державних установ та громадських організацій, значну кількість становлять документи, виявлені у покинутих домівках колишніх сільських мешканців Чорнобильського Полісся, які належали конкретним особам. Під час експедиції до зони відчуження науковцями Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф, у квітні 2013 року було виявлено особові документи, які умовно можна назвати «виробничими» щоденниками. Це – особисті зошити і записники, у яких їхні власники, сільські трударі, щодня фіксували виконувану ними в колективному господарстві роботу.

Постає питання: наскільки достовірні ці документи, чи варто звертатися до них науковцям, та в чому полягає їхня історико-культурна цінність?

І справді, особові документи, які зберігаються в державних архівах-музеях, у своїй переважній більшості в минулому належали видатним особам, і в цьому полягала їх основна цінність. А цього разу маємо справу із особистими записами рядових громадян. Особові документи виробничого характеру, які належали рядовим трудівникам, без страшних наслідків Чорнобильської катастрофи навряд чи потрапили б до історичних джерел. Переважно, такі речі їх власники просто викидають під час прибирання або переселення. Записи про роботу не належать до речей першої необхідності. Саме тому, кожен достовірний документ, який містить інформацію про життя виселених людей на їх малій батьківщині, становить інтерес для науки.

З метою з'ясування достовірності і історико-культурної цінності даних документів, застосовуючи метод традиційного аналізу, як приклад «виробничого» щоденника, розглянемо зміст невеличкого, розміром 10,5 x 7,5 мм блокнота. Про призначення цього документа, виявленого науковцями в селі Луб'янка за адресою: вулиця 1-го Травня, будинок 105, інформує майже стертий напис на обкладинці: «Для учота роботи». Зміст блокнота не розходить з його назвою. Вже на першому листочку бачимо записи про виконувані в колективному господарстві роботи (наводимо зі збереженням орфографії) із зазначенням точної дати виконання робіт: «липень-26/7 накладала сенаж; 27/7 робила уборку у коровах; 8/7 накидала гной на воз; 30/7 накидала гной на воз; 31/7 робила уборку на коровах».

Хоч персональні дані власника ніде не зазначені, з контексту записів зрозуміло що їх автором є жінка. Щоб з'ясувати тип і функціональне призначення документа, розглянемо записи в їх послідовності за місяцями.

У серпні зафіксовано чотирнадцять виходів на роботу, під час яких авторка записів один день полола буряки. Наступні два дні «брала льон 5 сот» і один день «брала льон 7 сот». Очевидно йдеться про розмір ділянки, засіяної льоном. У цьому ж місяці жінка два дні «загружала головки», два дні «накладала льон на воз», один день «сортовала льон», чотири дні «молотіла

головки» і один день «слала льон». У жовтні записано лише три робочі дні. Один з них жінка «накладала льон» на машину і два дні «накладала льон» на машину і возила у поле. У листопаді зазначено сімнадцять виходнів. Виконувані роботи: «накладала льон на воз», «накладала гной на воз», «накладала льон на маш. и возила у пол.», «була на коморі», «перевозила семя и пшеницу на комори», «робила уборку на кагатах», «була коло клуба роб залив». В грудні впродовж тринадцяти днів зафіксовані такі види робіт: «прикривала кагати», «насипала удобриво у ступу», «накидала гной», «паліла голе у делянці», «складала тюки», «тягала сено».

Отже, за формою записів перед нами щоденник. За функціональним призначенням його можна назвати виробничим, оскільки в ньому йдеться про роботу на сільськогосподарському виробництві. Після послідовних помісячних записів із липня по грудень без зазначення року, у щоденнику знаходимо першу річну дату: «1980 год». І далі послідовно продовжується фіксація виходів на роботу місяць за місяцем і рік за роком. Причому, кількість відпрацьованих робочих днів у різних місяцях і виконувана робота неоднакові, що вказує на таку специфіку сільськогосподарських робіт, як непропорційне навантаження. Наприклад, у січні 1980 р. записано 18 робочих днів. У лютому зафіксовано 24 дні і є помітка «виходи 23». Крім таких видів робіт, які вже виконували в попередні місяці, як: «тягала и розгружала сено», «насипала картоплю», «палила голе», «ломала лапку», «накидала гной»; з'являються нові види робіт: «складала удобрива», «накидала гной у овечках».

Уже з перших сторінок щоденника звертає на себе увагу вживання автором різних мовних конструкцій. Всі назви місяців записані літературною українською мовою, а у написанні видів робіт фіксується поліська говірка у формі живої розмовної мови. Наприклад: «Березень». Роботи: «паліла голе», «паліла и ломала лапку», «мазали станки». У квітні «езділа у діброву по буряки», «возіла буряки из діброви нагружала и розгружала», «була на кагатах». У травні види робіт: «насипала картоплі», «робила уборку на кагатах», «розгружала сенаж», «резала картоплі», «насипала картоплі у погрузчик»; червень: «откривала кагати», «копала буряки», «гребла сенаж»; липень: «копала буряки», «гребла сенаж», «гребла сено», гребла жито»; серпень: «накладала сенаж», «гребла жито», «робила уборку у сушилці», «загружала головки», «прикидала яму торфом»; вересень: «била головки», «тягала головки», «сортовала льон», «накладала льон», «сортовала льон», «поднімала льон». У жовтні основні роботи: «перебирала картоплі и нагружала тирсу», «тягала льон у сушарку», «рвала буряки», «сортовала і поднімала льон», «держала овечки». У листопаді робота на кагатах, ламання лапки, «тягала льон у сушарку», та перебирання картоплі. У грудні «нагружала тирсу», «поднімала льон», «ломала лапку», «держала овечки», «накидала гной», «розгружала жом», «погребала жом», ще 30 грудня значиться запис: «ломала лапку», а 31: «робила уборку у складі». Поруч вказується оплата за виконані види робіт.

Крім живої розмовної мови, цей щоденник дуже добре ілюструє інтенсивність і застосування тяжкої фізичної праці жінок у радянському сільському господарстві наприкінці ХХ ст. Під час перебирання картоплі вказано об'єм від 1 т 300 кг до 1500 кг. На позначення дії працюючої, у записах постійно використовуються дієслова: піднімала, нагужала, накидала, тягала, «ломала», била, перебирала, «сортовала», копала, гребла, розгужала, які характеризують тяжку ручну працю. Причому, як бачимо, працювали, незважаючи на свято Нового року. Після тяжкої роботи 31 грудня 1980 року вже 2 січня 1981 року є запис: «ломала лапку» і так далі день за днем і місяць за місяцем.

Отже, за типом документів це щоденник, який вели для особистого контролю вихододнів та отриманої за них заробітної платні. Записи у щоденнику охоплюють значний період, який становить понад 4,5 роки – з 26 липня 1979 р. по 20 квітня 1984 р. Він присвячений виробничим відносинам у сільському господарстві, містить вичерпну інформацію про види робіт у колективному господарстві залежно від сезону. Останній запис у щоденнику присвячений свійській тварині. На звороті останньої сторінки два записи: «грала корова 29 травня» та «отелілас корова 11/ІІ 83 року березень».

Рукописні нотатки такого роду є доволі поширеними. У записниках колишніх мешканців сіл зони відчуження Чорнобильської АЕС, переважно на останній сторінці або на палітурці, нерідко можна знайти інформацію про важливі події з життя домашніх та свійських тварин. Подібні блокноти із записами про щоденну роботу виявлено також в селах Іловниця, Кошівка та ін.. Щоденники мають виразний відбиток індивідуальності авторів, їхнього особистісного розуміння і бачення світу, ставлення до описуваних подій.

Завданням подальших досліджень є з'ясування зони поширення таких документів особового походження, їх часового існування та причинно-наслідкові зв'язки з колективним виробництвом. Ці історичні документи достовірні, зрозумілі і можуть бути використані при створенні музейної експозиції.

Список використаних джерел та літератури

1. Скрицька Л. Чи потрібні Україні «радіоактивні» архіви? (До проблеми виявлення і відбору документальних пам'яток в Чорнобильській зоні відчуження) [Текст] / Л.Скрицька //Студії з архівної справи та документознавства. Т. 4. – Київ, 1999.
2. Там само, с.65.
3. Удод О. Історія повсякденності як провідний напрям української історіографії [Текст] / О.Удод //Краєзнавство. – 2010. – №3. – С.6–9.
4. Коляструк О.А. Документи особового походження як джерела з історії повсякденності [Текст] / О.А.Коляструк //Український історичний журнал. – 2008. – №2. – С.148.

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ В
ГАЛУЗІ АРХІВНОЇ СПРАВИ, ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ТА
ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

**SOCIAL AND PEDAGOGIC PRINCIPLES FOR TRAINING SPECIALISTS
IN ARCHIVING, RECORDS MANAGEMENT
AND INFORMATION ACTIVITY**

**ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ РЕСУРСОВ
СЕТЕВОГО СООБЩЕСТВА «РОССИЙСКАЯ КУЛЬТУРОЛОГИЯ» В
УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ-МЕНЕДЖЕРОВ
СОЦИАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЙ СФЕРЫ**

Олег Барма – магистр пед. наук

Белорусский государственный университет культуры и искусств
(г. Минск, Республика Беларусь)

**USE OF THE «RUSSIAN CULTUROLOGY» NETWORK
COMMUNITY'S INFORMATIONAL RESOURCES IN THE
EDUCATIONAL ACTIVITIES OF SOCIOCULTURAL MANAGEMENT
STUDENTS**

Oleg Barma – Master of Pedagogic Sciences

Establishment of education «The Belarusian State University of Culture and Arts»,
(Minsk, Republic of Belarus)

The article characterizes general tendencies of requests for free access electronic informational resources in the context of organizing the educational activities of sociocultural management students.

Key words: manager students, sociocultural sphere, professional information, network communities, electronic informational resources.

В конце прошлого столетия закончился советский период развития образования. Он длился более семи десятилетий, каждое из которых было ознаменовано инновационными педагогическими идеями, концепциями, вызванными к жизни потребностями педагогической практики в контексте осмысления социальной действительности. Основным качественным показателем советской системы образования (помимо связи с практикой) являлась ее полнота. Документ, получаемый после освоения образовательных программ среднего, высшего образования, свидетельствовал о профессиональных компетентностях выпускника, о его статусе.

С окончанием советского периода, начался новый этап развития образования, интерпретированный как постсовременный, то есть отражающий современные тенденции развития общества, фундированный радикальным отказом от исторически доминирующих методологических

принципов организации процесса образования (словами У. Шекспира – распалась связь времен). И если в контексте начального, среднего, среднеспециального образования, еще имплицитно можно проследить историческую преемственность, которая разрушается не только на глазах, но и в сознании современного человека, то система высшего образования демонстрирует эксплицитную политику полного дистанцирования от системы советской школы высшего образования, рассматривая ее лишь в контексте своего исторического развития.

Одним из основных аспектов, отражающих непосредственно сам процесс дистанцирования, а также поворот к новым веяниям европейской системы образования, является изменение методологических подходов к самой системе подготовки специалистов. Если в контексте советского периода, сумма знаний, получаемая студентами в рамках вузовского образования гарантировала их конкурентоспособность на мировом рынке труда, то сегодня в условиях лавинообразного роста профессиональной информации с одной стороны, и быстрого ее устаревания за счет инновационного развития самой отрасли и всей производственной сферы общества с другой, невозможно в рамках образовательного процесса передать необходимый объем профессиональной информации от преподавателя студенту и получить максимум ее усвоения.

Как показывают исследования в области психологии, студенты не способны усваивать необходимый объем информации в тех временных рамках, которые являются традиционными для сферы высшего образования, что приводит к диссонансу последней. Данная тенденция эксплицитно зафиксирована в сфере подготовки специалистов социальной и культурной сферы – современное общество рассматривает культуру как источник доходов, а менеджера (социальной и культурной сферы) как генератора инновационных идей, создателя качественного, конкурентоспособного продукта, приносящего не только духовную пользу, но и экономическую выгоду.

В связи с этим возникает необходимость переосмысления всей системы образования, в особенности системы передачи знаний от носителя (в рамках высшего образования – преподавателя, а потом уже комплекса информационных ресурсов) к студенту (пассивному/активному потребителю информации). Именно это факт фундирует процесс перехода к новой системе – системе сотворчества, в которой студент выступает инициатором потребления знаний, а преподаватель – консультантом этого процесса. В силу этого, на первый план выходит организация самостоятельной работы студента по поиску, анализу, оценке, систематизации, переработки и использованию информации, то есть наличие ЗУНов извлекать из найденной информации знания и переводить их в личностное профессиональное знание, которое экономисты называют потенциальным общественным благом.

Не менее важным аспектом является и тот факт, что современная экономическая ситуация не позволяет издательствам выпускать большими

тиражами профессиональную литературу, в особенности, издания отражающие авторские идеи, концепции развития отдельно взятых направлений. К примеру, тираж сборника статей «Арт-менеджмент как вид управленческой деятельности» [1] напечатанный в издательстве Белорусского государственного университета культуры и искусств и отражающий проблемы развития арт-менеджмента в Республики Беларусь и соотнесение этих тенденций с общемировыми, составляет всего лишь 250 экземпляров. К тому же зона распространения специализированной литературы очень узка – коллеги, учебные заведения, региональные профессиональные сообщества, предприятия и учреждения.

Сегодня на книжный рынок выходят издательства, ориентирующиеся на индивидуальный спрос результатов интеллектуальной деятельности в рамках своей коммерческой политики (например, деятельность издательства Lambert Academic Publishing). Таким образом, для широкого круга специалистов (в особенности из других регионов, стран) данная литература почти не доступна. И если в конце XX ст. проблема доступа к профессиональной информации только начинала осознаваться мировым сообществом, то сегодня она носит статус глобальной. Одним из путей преодоления временных и пространственных рамок стало создание электронных информационных ресурсов свободного и открытого доступа; организация корпоративных электронных библиотек; организация виртуальных профессиональных сообществ с возможностью предоставления в свободном доступе работ своих членов. Одним из таких ресурсов является интернет-проект «Российская культурология», ориентированный на распространение информации по культуре и формирование профессионального самосознания.

Сетевое сообщество «Российская культурология» создано Санкт-Петербургским отделением Российского института культурологии, представляющая виртуальную площадку для профессионального общения представителей научной мысли, сфера деятельности которых связана с культурологическими исследованиями или смежных с ними областями знаний. Интернет-проект призван объединить научные достижения путем генерации информации, и ее предоставления пользователю в контексте реального времени. Отметим, что для представителей студенческого сообщества это возможность оперативного получения необходимой профессиональной информации.

Для поиска информации предлагается воспользоваться простым поиском и расширенным, включающим в себя на равне с такими традиционными элементами как персональные данные (ФИО, страна проживания) поиск по профессиональным данным (место работы, должность, ученая степень, научное звание, сфера интересов). В контексте поиска интерес представляет и функциональные возможности интерактивной «культурологической карты», представляющей собой схему географического размещения представителей культурологического сообщества на постсоветском пространстве, а также за его пределами.

Среди разделов сайта можно выделить раздел «Персоналии» – данные о членах сообщества и их научном статусе и раздел «Научные журналы» – содержащий сведения о научных журналах, публикующих материалы по теории и истории культуры, о издательствах, принимающих участие в издании журналов, а также информацию о доступности полных текстов изданий в Интернет-пространстве, и их включенности в различные полнотекстовые и библиометрические базы данных. Кроме того, на сайте генерируется страничка научно-образовательного культурологического общества (НОКО), отражающая нормативно-правовую документацию, сведения о научной и издательской деятельности, архив материалов публикаций членов общества.

Основной интерес для студентов-менеджеров социально-культурной сферы предоставляют персональные странички создателей научной мысли, включая сведения о профессиональной деятельности, академических регалиях, приоритетных направлениях исследований, проектах и публикациях. Персональные страницы являются своеобразным архивом публикаций, представленные непосредственно самими авторами для широкого ознакомления. Использование ресурсов сетевого-сообщества студентами-менеджерами возможно как в контексте самого учебного процесса в рамках подготовки к семинарским, практическим и лабораторным работам по дисциплинам «Теория и история социально-культурной деятельности», «Тайм-менеджмент», «Социокультурное проектирование», «Фундаментальная культурология», «Маркетинг в сфере культуры», «Инновационный менеджмент» так и в системе профессионального саморазвития. Именно самостоятельное изучение последних тенденций отечественной и мировой практики, фиксация имманентных изменений, а вместе с ними и возможность прогнозировать дальнейшее развитие профессиональной сферы, позволяют студенту кумулировать свои профессиональные знания, формировать свою конкурентоспособность.

Заметим, что технические характеристики сайта позволяют ученым размещать ссылки на свои работы размещенные вне сообщества, на сайтах учреждений образования, в корпоративных электронных библиотеках и репозиториях, имеющих связь с сообществом.

Таким образом, использование информационных ресурсов сетевого-сообщества «Российская культурология», представленные в свободном доступе самими членами, способствует: с одной стороны, получению оперативной и полной профессиональной информации без затраты материальных, физических сил; с другой – это механизм формирования личностных профессиональных знаний, на основе уже обработанной, сгруппированной информации, носящий научно-исследовательский характер.

Список использованных источников и литературы

1. Арт-менеджмент как вид управленческой деятельности : сб. ст./ под ред.: С. Б. Мойсейчук, А.И. Степанцова. – Минск : БГУКИ, 2012. – 155 с.

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ ДОКУМЕНТОВЕДОВ В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Татьяна Быкова – к.и.н., доц.

Российский государственный гуманитарный университет (г. Москва, Россия)

ACTUAL QUESTIONS OF PROFESSIONAL TEACHING OF THE RECORDS MANAGERS IN THE RUSSIAN FEDERATION

Tatiana Bykova – PhD (History), Associate Prof.

Russian State University for the Humanities (Moscow, Russia)

The theses are concerned with application of professional standards by educational institutions as the basis of the federal state educational standards for professional education and professional educational programs. They also deal with the problems of updating the current standards for records managements and working out new ones.

Key words: federal state educational standards, professional standards.

Изменения в сфере профессиональной подготовки документоведов в последние годы связаны с общими тенденциями развития образовательной среды в Российской Федерации. Можно выделить два ключевых вопроса:

– переход российского образования к реализации концепции «непрерывного образования», основанного на компетентностном подходе к обучению;

– разработка образовательных стандартов и профессиональных образовательных программ с учетом требований профессиональных стандартов.

В целом цель происходящих изменений состоит в том, чтобы акцентировать внимание на результатах образования, соответствующих потребностям рынка труда.

Система непрерывного образования в области документационного обеспечения управления (ДООУ) представлена образовательными программами разных уровней: начальное и среднее профессиональное образование; высшее профессиональное образование (бакалавриат и магистратура), аспирантура. Подготовку по данным программам ведут соответствующие образовательные учреждения (колледжи, вузы). Отдельное направление образовательной деятельности – это дополнительное профессиональное образование, которое предусматривает подготовку документоведов по программам профессиональной переподготовки, повышения квалификации или получения второго высшего образования. Нужно отметить, что до последнего времени вопросы профессиональной переподготовки являлись наиболее слабым звеном. Лишь небольшое количество предприятий и организаций имели свою концепцию обучения, переобучения или повышения квалификации персонала в сфере ДООУ, практически нигде не проводился анализ результатов обучения. [1, с. 51].

© Татьяна Быкова

Подготовка документоведов–бакалавров в высших учебных заведениях, в том числе и в Российском государственном гуманитарном университете, в настоящее время осуществляется в соответствии с Федеральным государственным образовательным стандартом 3 поколения (2011 г.) по направлению «Документоведение и архивоведение». РГГУ был в числе его основных разработчиков.

Образовательный стандарт в части «Документоведение» включает требования, обязательные при реализации основных образовательных программ бакалавриата, которые определяют область, объекты и виды профессиональной деятельности документоведов.

Кроме того, одной из приоритетных составляющих стандарта являются требования к результатам освоения основных образовательных программ бакалавриата, которые выражены в форме освоенных общекультурных и профессиональных компетенций. При формировании общепрофессиональных компетенций очень важно было определить те знания, умения и навыки, которые действительно необходимы для будущей деятельности документоведов

Нужно обратить внимание, что данным образовательным стандартом закреплено следующее: конкретные виды профессиональной деятельности, к которым в основном готовится бакалавр, должны определяться высшим учебным заведением совместно с объединениями работодателей. Таким образом, на нормативном уровне начинает признаваться обязательным участие работодателей в определении требований к их потенциальным работникам. Это означает переход к новому этапу развития высшего образования, которое должно основываться на требованиях профессиональных стандартов.

Впервые определение профессионального стандарта как характеристики квалификации, необходимой работнику для осуществления определенного вида профессиональной деятельности появилось в конце 2012 г. в Трудовом кодексе РФ. В ст. 195.1. закреплено, что порядок разработки, утверждения и применения профессиональных стандартов устанавливается Правительством РФ. На обязательное использование профессиональных стандартов высшими учебными заведениями указывается в постановлении Правительства РФ от 22.01.2013 № 23 «О Правилах разработки, утверждения и применения профессиональных стандартов» [2]. В нем было установлено, что профессиональные стандарты должны применяться при разработке в установленном порядке федеральных государственных образовательных стандартов профессионального образования, а также образовательными организациями профессионального образования при разработке профессиональных образовательных программ. Дальнейшее развитие это требование получило в постановлении Правительства РФ от 12 сентября 2014 г. № 928 «О внесении изменений в Правила разработки, утверждения федеральных государственных образовательных стандартов и внесения в них изменений» [3], которое устанавливает обязательность учета разработчиками

стандартов профессионального образования положений соответствующих профессиональных стандартов. В настоящее время готовятся поправки в федеральный закон «Об образовании», и таким образом обязательность применения профессиональных стандартов при разработке профессиональных образовательных программ будет закреплена на законодательном уровне.

Нужно отметить, что разработчики образовательных стандартов и образовательных программ не только учитывают в своей деятельности установленные профессиональные квалификации, но и участвуют в их разработке. Правила разработки, утверждения и применения профессиональных стандартов, утвержденные постановлением Правительства РФ в 2013 г., включили в состав разработчиков профессиональных стандартов образовательные организации профессионального образования.

Разработка профессиональных стандартов ведется в различных отраслях, в том числе и в области документационного обеспечения управления. В настоящее время при активном участии преподавателей кафедры документоведения Российского государственного гуманитарного университета разработан проект профессионального стандарта «Специалист по организационному и документационному обеспечению управления организацией». После обсуждения с представителями работодателей, представителями профессий и других заинтересованных организаций стандарт был поддержан Национальным советом при Президенте Российской Федерации по профессиональным квалификациям и 17 декабря 2014 г. Рабочая группа по профессиональным стандартам Национального совета рекомендовала Министерству труда и социальной защиты РФ его утвердить. После утверждения профессиональный стандарт «Специалист по организационному и документационному обеспечению управления организацией» станет основой для определения ключевых направлений актуализации, в частности действующего Федерального образовательного стандарта по направлению бакалавриата «Документоведение и архивоведение».

Нужно отметить, что в рамках каждой области профессиональной деятельности работники различаются по уровню и содержанию квалификации. Деятельность, которая определена в профессиональном стандарте, как «Организационное и документационное обеспечение управления организацией» не является исключением. Национальной рамкой квалификаций, разработанной на основе Европейской системы квалификаций для непрерывного обучения обобщенно определены предполагаемые полномочия и ответственность, требования к уровню образования, а также соответствующие им знания и умения работников. Именно этому должны соответствовать компетенции, сформированные у бакалавров-документоведов в результате обучения.

В связи с этим особенно актуальным становится вопрос сопряжения разрабатываемых профессиональных стандартов с уже действующими федеральными государственными образовательными стандартами.

В настоящее время в рамках Национального совета по профессиональным квалификациям сформирована Рабочая группа по применению профессиональных стандартов в системе профессионального образования и обучения. Основным направлением деятельности Рабочей группы и является экспертная оценка возможности использования профессиональных стандартов в системе образования и разработка методики сближения требований образовательной и профессиональной деятельности. В частности, была проведена экспертиза двух документов, проекты которых подготовило Министерство образования и науки России: Методических рекомендаций по обновлению федеральных государственных образовательных стандартов высшего образования с учетом положений профессиональных стандартов и Методических рекомендаций по разработке профессиональных образовательных программ с учетом требований профессиональных стандартов. После утверждения данные документы будут нами использоваться как при разработке образовательного стандарта следующего поколения, так и в процессе актуализации действующего стандарта по направлению «Документоведение и архивоведение» и соответствующей ему образовательной программы.

Уже сейчас очевидны проблемы, с которыми придется столкнуться. Прежде всего, речь идет о различиях в ключевых понятиях и их определениях. Так, например, вид профессиональной деятельности в профессиональном стандарте и в образовательном стандарте имеет различное содержание; в образовательном стандарте отсутствуют такие понятия, как «трудовая функция» или «трудовое действие», которые содержатся в профессиональном стандарте и т.п. Отсутствие прямого соответствия требований профессионального стандарта, выраженных в трудовых функциях и трудовых действиях, требованиям образовательного стандарта, изложенных в компетенциях, объясняется тем, что ФГОС носят более общий характер и направлены на различные сферы деятельности.

Но, несмотря на это, возможно выявить относительное соответствие содержания документов, что позволит реализовать конечную цель. Например, при формулировке или корректировке видов профессиональной деятельности в образовательном стандарте нужно будет обратиться к формулировкам трудовых функций, закрепленных в профессиональном стандарте; для определения перечня профессиональных компетенций, соответствующих основным видам профессиональной деятельности, важно проанализировать трудовые функции по каждой обобщенной трудовой функции и определить компетенции, которые позволят их реализовать и т.д.

Таким образом, речь идет о применении системы взаимоувязанных профессиональных и образовательных стандартов, которая должна учитывать государственные приоритеты в экономике и управлении,

требования работодателей. В сфере документационного обеспечения управления эта работа только начинается. В планах – разработка еще ряда профессиональных стандартов, которые, наряду с уже принятыми, будут служить основой формирования образовательных стандартов следующих поколений; программ обучения, в том числе программ повышения квалификации в организациях; разработки учебно-методических материалов к образовательным программам.

Решение задачи введения профессиональных стандартов в практику профессионального образования позволит сформировать систему подготовки высококвалифицированных профессиональных кадров.

Список использованных источников и литературы

1. Фионова Л.Р. Адаптивная система непрерывного образования в сфере документационного обеспечения управления на основе компетентностного подхода : монография / Л.Р. Фионова. – Пенза : Изд-во Пенз. Гос. Ун-та, 2009.
2. Постановление Правительства РФ от 22.01.2013 № 23 «О Правилах разработки, утверждения и применения профессиональных стандартов» // СЗ РФ. 2013. № 4. – Ст. 293.
3. Постановление Правительства РФ от 12.09.2014 № 928 «О внесении изменений в Правила разработки, утверждения федеральных государственных образовательных стандартов и внесения в них изменений» // СЗ РФ. 2014. № 38. – Ст. 5069.

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ З ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Володимир Варенко – к.п.н., доц.
Національний авіаційний університет (м. Київ, Україна)

COMPETENCE-ORIENTED APPROACH IN RECORDS MANAGERES TRAINING

Volodymyr Varenko – PhD (Pedagogy), Associate Prof.
National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

The article investigates the implementation of competence-oriented approach to training future Records Managers.

Key words: competence, competence-oriented approach, professional training, information activities, records managers.

За новим Законом України «Про вищу освіту», прийнятим Верховною Радою 1 липня 2014 р., вища освіта характеризується як «сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у вищому навчальному закладі (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти» [1]. Чи відповідає зазначеним вимогам сучасна вища школа? Питання виглядає риторичним і в багатьох випадках містить критичні коментарі. Як, яким знанням, умінням, навичкам ми сьогодні повинні навчати своїх студентів, зокрема документознавців? На жаль, попри численні публікації на задану тему, однозначної відповіді ми не почуємо.

Сьогодні необхідність вироблення узгоджених підходів до визначення змісту освітніх технологій з підготовки фахівців з документознавства й інформаційної діяльності не є чимось загадкою, а є нагальною потребою, оскільки декларації про спільний європейський освітній простір, європейські цінності реально поки що залишаються деклараціями.

Становлення інформаційного суспільства в Україні супроводжується збільшенням впливу інформації на різні сфери людської діяльності. Важливу роль у цих процесах відіграють документознавці, завдання яких є вдосконалення документної інфраструктури, накопичення й транслювання нових знань, підвищення результативності управлінської діяльності завдяки ефективному керуванню документаційними процесами. Якісна реалізація цих завдань залежить від успішного впровадження в професійну підготовку майбутніх фахівців компетентнісного підходу.

Для початку з'ясуємо поняття «компетентність». Згідно нового Закону «Про вищу освіту», «компетентність це динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність

особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти» [1]. Ключові слова «динамічна комбінація знань» та «здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність». Наскільки вони сьогодні реалізовані? Питання знову ж таки риторичне.

Незважаючи на вагомий внесок українських учених, (таких наприклад, як М. Г. Артьомової, Н. М. Бібік, А. А. Вербицького, І. О. Зимньої, О. В. Овчарук, О. І. Пометун, О. П. Савченко, М. С. Слободяника, Л. Я. Філіпової та ін.) відзначаємо брак загальнонаціонального професійного стандарту, чи навіть офіційно затвердженої професіограми документознавця, які зважали б на напрацювання міжнародної спільноти й наближали українську документознавчу освіту до світових стандартів.

Отже, мета статті – окреслити фахові компетенції документознавця як передумову успішної реалізації компетентісного підходу у документознавчій освіті.

Описуючи ознаки професійної групи фахівців із соціально-комунікативної діяльності, до яких належать документознавці, О. В. Матвієнко [3] акцентує увагу на таких загальнопрофесійних компетенціях, як міжособистісна, комунікативна, контекстуальна й адаптивна. Визначальною, на думку науковця, для означених фахівців є соціально-комунікативна компетентність, позитивні настанови та навички спілкування в полікультурному, поліетнічному та багатоконфесійному суспільстві. Серед професійних компетенцій документознавців дослідниця виокремлює чотири складові: документально-комунікаційну, інформаційно-технологічну, інформаційно-аналітичну, інформаційно-управлінську[3].

М. С. Слободяник [4] зосереджує увагу на компетентісному підході як найважливішому чиннику удосконалення підготовки майбутніх документознавців. Зокрема науковець поділяє фахові компетентності на ключові і професійні. Серед ключових виділяються: соціальні, культуротворчі, комунікаційні, компетенції, що пов'язані з інформацією, мотивація до безперервного навчання. Професійні компетентності поділяються автором на управлінські, організаційні, інноваційні, технологічні, інформаційно-комунікаційні.

В умовах посилення євроінтеграційних тенденцій в Україні практичного значення для впровадження компетентісного підходу у документно-інформаційну діяльність і документознавчу освіту набуває стандарт, розроблений експертами Ради Інформаційних Асоціацій Європи [5]. У ньому визначено тридцять три напрями компетенцій, які поділені на п'ять груп – чотири основних і одну додаткову: 1) інваріантні: інформаційні, технологічні, комунікативні, управлінські; 2) варіативні: компетенції галузі спеціалізації.

Зважаючи на те, що компетентісний профіль майбутнього документознавця інтегрує як професійні, так і ключові компетенції, Г. Д. Малик [2] спробувала його вибудувати, поєднуючи міжнародні підходи

до визначення структури професійної компетентності документознавця та напрацювання вітчизняних учених.

Отже, на думку автора, в компетентісному профілі майбутнього документознавця виокремлюємо п'ять груп компетенцій: 1) ключові; 2) особистісно-професійні; 3) загальнопрофесійні: загальноуправлінські, інформаційно-управлінські, інформаційно-правові; 4) спеціально-професійні: документознавчі, інформаційно-аналітичні, інформаційно-технологічні; 5) спеціально-галузеві.

Коротко охарактеризуємо їх. До ключових компетенцій передусім належать: навчально-пізнавальні, які є основою розвитку особистості, підґрунтям для навчання впродовж життя й автономних дій; соціальні, етичні, які вможливають успішне функціонування в соціально гетерогенних групах; комунікативні й іншомовні, які забезпечують фахівця необхідними засобами для взаємодії з навколишнім світом.

За рекомендаціями європейських експертів, виокремлюємо в К-профілі документознавців шість груп особистісних компетенцій: (між)особистісні: автономність, комунікативні вміння, доступність, емпатія, командний дух, уміння вести переговори, педагогічний хист; дослідницькі: допитливість; аналітичні: аналітичне мислення, критичне мислення, синтетичне мислення; комунікативні: виваженість, розсудливість; швидка реакція, винахідливість; управлінські: наполегливість, чіткість; організаційні: вміння адаптуватися, передбачливість, рішучість, ініціативність, організаторські вміння [5, с. 59–61].

Загальноуправлінські компетенції дозволяють ефективно здійснювати глобальне управління інформаційною організацією: плануванням бюджету та контролем за його виконанням; управлінням у сфері маркетингу; управлінням людськими ресурсами; управлінням навчанням персоналу; продажем і поширенням інформації; управлінням проектами тощо.

Інформаційно-управлінські компетенції відображають сутність інформаційного менеджменту, який належить як до загальної теорії управління, дослідження операцій і системного аналізу, так і до інформаційно-комунікаційного напрямку діяльності, основою якого є фундаментальні засади інформатики.

Інформаційно-правові компетенції фахівця забезпечують дотримання вимог нормативно-правових актів стосовно діловодних процедур, збереження й утилізацію документів, вирішення складних правових проблем, пов'язаних із дотриманням інформаційного законодавства.

Інформаційно-технологічні компетенції надають фахівцеві змоги: здійснювати оцінку, підбирати й застосовувати новітні інформаційні технології, вдосконалюючи доступ до інформації; створювати інформаційні системи, бази даних, презентації; здійснювати експертну оцінку баз даних, індексації, метаданих з метою вдосконалення стратегій пошуку інформації та її ефективного використання; захищати право клієнтів на конфіденційність інформації тощо.

Інформаційно-аналітичні компетенції відображають особливості здійснення аналізу інформації, мета якого – надати масивам неопрацьованих даних зрозумілого значення. Означений вид діяльності передбачає: пошук текстової, графічної, аудіо- та відео інформації в галузевих матеріалах (як у друкованому, так і в електронному вигляді), користуючись певними пошуковими методами й термінологією; обробку інформації: аналіз, синтез, класифікацію, згортання, пошук смислів; порівняння інформації з різних джерел з метою оцінювання її надійності, переконливості, точності, значення і своєчасності; тлумачення таблиць, графіків, схем; системно-інформаційний аналіз явищ тощо.

Власне документознавчі компетенції забезпечують ефективне керування життєвим циклом документа: його створення, відбір, опрацювання, зберігання і використання.

Спеціально-галузеві компетенції забезпечують ефективний документно-інформаційний менеджмент у певній галузі діяльності. Власне, зрозуміло, що тільки в разі наявності певного рівня спеціальних знань та вмій в обраній галузі документознавець може розуміти основні галузеві концепції та технології, вміти інтерпретувати типові й нетипові ситуації, приймати інноваційні рішення.

Отже, виокремлення та усвідомлення фахових компетенцій в підготовці майбутніх документознавців є необхідною умовою їх успішного формування в руслі європейських освітніх стандартів.

Список використаних джерел та літератури

1. Про вищу освіту : Закон України, 01.07.2014 р. №1556-18 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3rada.gov.ua/laws/show/1556-18> – Заголовок з екрана.
2. Малик Г. Д. Професійні стандарти й компетентнісні профілі з документознавства та інформаційної діяльності: досвід західних країн [Текст] / Г.Д.Малик // Вісник Книжкової палати. – 2010. – № 9. – С. 47–52.
3. Матвієнко О. В. Виявлення ознак професійної групи фахівців із соціально-комунікативної діяльності [Текст] / О. В. Матвієнко // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : зб. матер. IV міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 21-23 травня 2007 р. – К., 2007. – С. 255–257.
4. Слободяник М. С. Компетентнісний підхід як чинник удосконалення підготовки майбутніх документознавців [Текст] // Інформаційні технології і системи в документознавчій сфері: матеріали міжнародної науково–практичної конференції. – Донецьк: Юго–Восток, 2012. С. 110–111.
5. Information and Records Management – Competency Profile / Office of Government Records, National Archives of Canada. – April 2000. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imforumgi.gc.ca/documents/2000/compet/compet01-eng.aspxuses>. – Заголовок з екрана.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ДОКУМЕНТОЗНАВЦІВ

Інна Гончаренко – к.і.н., доц.

Національний авіаційний університет (м. Київ, Україна)

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF TRAINING OF DOCUMENTATION SPECIALISTS

Inna Goncharenko – PhD (History), Associate Prof.

National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

The thesis deals with the theoretical and methodological principles of information activity of documentation specialists, ways to modernize the educational process of higher education.

Key words: professional training, information activities, documentation specialists.

Створення національної освітньої системи – необхідний чинник інтелектуального й духовного розвитку суспільства. Разом з тим реформування освіти в Україні відбиває і характерні риси, зміст і спрямованість перетворень, що мають загальноцивілізаційне значення. Під впливом новітніх інформаційних і освітніх технологій помітно зростають обсяги знань, руйнується усталена до недавнього часу структура виробництва і баланс попиту на професії, а отже, і зайнятості населення. Створюються можливості для задоволення потреби в кадрах для нових видів діяльності, а також підвищення рівня освітньої підготовки, розширення і оновлення номенклатури фахових кваліфікацій, діапазону вузівських спеціальностей і навчальних дисциплін для підготовки кадрів.

Ці процеси вимагають модернізації підходів до освіти, особливо вищої, оскільки інформаційне суспільство будується на засадах суттєвого ускладнення та інтелектуалізації діяльності в усіх сферах. Гнучкість вищої освіти є основною передумовою її реформування і означає здатність відповідних закладів не лише реагувати на нові вимоги часу, але й передбачати їх, формулювати завдання з урахуванням позитивного міжнародного досвіду і європейських стандартів.

Документознавство – одна з перспективних професій, що забезпечує діяльність систем документно-інформаційних комунікацій в усіх галузях і функціонування сфери управління ними.

Інформаційна діяльність та робота з документами охоплюють сьогодні практично усі сфери науково-практичної діяльності та є найважливішою складовою інформаційного суспільства щодо створення, обробки, пошуку, передачі, зберігання інформації за допомогою новітніх технологій. У всьому світі вдосконалення системи документообігу визнано як один з найпріоритетніших напрямів розвитку науково-технічного прогресу.

Об'єкт дослідження – підготовка кадрів з документознавства та інформаційної діяльності в сучасній Україні.

© Інна Гончаренко

Предмет дослідження – застосування інформаційних технологій при підготовці сучасних документознавців.

Підготовка сучасних кадрів для означеної сфери є важливим державним завданням, оскільки недостатньо інтегрована на сьогодні система документних комунікацій має бути поступово перетворена висококваліфікованими фахівцями на стратегічно орієнтовану цілісність, що підвищить ефективність функціонування соціально-інформаційних та документно-комунікативних процесів у забезпеченні життєдіяльності громадянського суспільства.

Підхід до підготовки документознавців (менеджерів інформаційних систем) базується на результатах вивчення та прогнозування структури соціальної та виробничої діяльності фахівців і зазначені в Концепції розвитку освітньої діяльності вузів. Підготовка фахівців з інформаційної діяльності має базуватись на міжнародних стандартах гуманітарної освіти і відповідати потребам вітчизняного ринку праці.

Розглядаючи особливості професійної діяльності документознавця у контексті інформатизації суспільства, необхідно враховувати структурні зрушення, обумовлені розвитком і впровадженням новітніх технологій, що сприяють поширенню такого типу відносин, як інформаційні.

Згідно з прогнозами, в сфері управління (в політиці, економіці, виробництві тощо) продовжуватиме зростати роль висококваліфікованих фахівців інформаційної сфери [3, с. 56].

Створюється і нова соціальна структура суспільства, основою якої постає інтелектуальна діяльність, пов'язана із зайнятістю в інформаційно-комунікативних системах.

Застосування новітніх технологій автоматизованої обробки, систематизації та аналізу інформації для підготовки управлінських рішень, відкритість інформації і постійний доступ до існуючих державних інформаційних систем та інших інформаційних ресурсів передбачені чинним Законодавством України в контексті розвитку національної інформаційної мережі Інтернет. Це один із пріоритетних напрямів державної політики в сфері інформатизації, що обумовив нові підходи і до технології державного управління, включаючи його центральні і місцеві органи. Екстраполюючи міжнародні моделі на сучасні завдання розвитку українського суспільства з урахуванням його традиційних цінностей та реального стану, фахівець-документознавець повинен мати високий рівень професійної компетентності для окреслення своїх функціональних повноважень в умовах постійного розширення та ускладнення інформаційно-комунікативних систем.

Завдання вищої школи в цих умовах полягає в підвищенні якості підготовки документознавців, рівня їх професіоналізму (здатність, готовність, компетентність), світоглядної культури і соціально-етичної відповідальності.

Педагогічний аспект підготовки документознавця полягає в тому, щоб визначити оптимальні методи і прийоми виховання [1, с. 76–77].

Підготовка документознавців має виходити з потреб активізації процесу інформатизації суспільства і необхідності формування інформаційної культури користувачів.

У підготовці документознавців важлива роль належить використанню новітніх інформаційних технологій, що дозволяють створити комп'ютерну методологію навчання, орієнтовану на застосування в навчальному процесі; комп'ютерне моделювання навчально-пізнавальної діяльності; інформування, програмування навчальної діяльності. На практиці засвідчило свою ефективність використання в навчальному процесі таких методів, як асоціативний метод, метод тестування, ігровий метод активного навчання, метод проектів, метод ситуаційного моделювання.

Застосування комп'ютерної методології навчання сприяє інтеграції всіх видів навчальної роботи в підготовці документознавців до професійної діяльності в умовах інформаційного суспільства. Інформаційні технології у навчальному процесі істотно змінюють роль і місце викладача та студента в системі «викладач – інформаційні технології навчання – студент».

Як свідчить аналіз, нові вимоги до змісту і технології підготовки документознавців поки що не знаходять належного забезпечення навчальними документами для викладачів та студентів вищих закладів освіти України. У зв'язку з цим актуалізується й завдання переосмислення функціонального призначення навчального комплекту для вищих навчальних закладів. До недавнього часу вони були спрямовані переважно на реалізацію інформаційної та відтворюючої функцій, оскільки забезпечували саме таку модель навчання. Сучасний навчальний комплект має бути орієнтований також на забезпечення мотиваційної, розвиваючої, прогностичної, інноваційної та креативної функцій [4, с. 65–66].

Основи документоведення – невід'ємна складова досконалості як державного управління, так і будь-якого приватного підприємств [1, с. 130–131].

Популярність підготовки фахівців зі спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність» в Україні невпинно зростає. За останні три роки ця спеціальність відкрита більш ніж в двох десятках вищих навчальних закладів та на їх відокремлених факультетах університетів в Луганську, Луцьку, Миколаєві, Одесі, Рівному, Черкасах. Навчання за документно-інформаційною спрямованістю в Європейському університеті розпочато п'ять років назад і вже відбувся перший випуск спеціалістів, які ефективно працюють за обраною спеціальністю [2, с. 49–50].

Основні напрями професійної діяльності документознавців, інформаційних аналітиків – це діловодська, кадрова, організаційно-управлінська, архівна, референтська, інформаційно-аналітична та консультатійна. За умов набуття відповідного досвіду фахівці можуть адаптуватись до таких суміжних напрямків діяльності як маркетингова; рекламна; книгорозповсюджувальна; бібліотечно-бібліографічна; зв'язки з громадськістю; обліково-контрольна тощо. Перспективи розвитку галузі

документознавства та інформаційної діяльності сьогодні визначаються оптимальним поєднанням комплексу фахових знань, вмінь, навичок та високої професійної мобільності спеціалістів.

Освітньо-кваліфікаційна характеристика підготовки документознавців, інформаційних аналітиків передбачає, що майбутній фахівець в змозі розробити, впровадити та забезпечити функціонування єдиного в організації технологічного процесу документування й роботи з документною інформацією на основі використання сучасних автоматизованих технологій (складання, опрацювання й оформлення документів, реєстрація, облік руху, контроль виконання, довідково-інформаційна робота, зберігання і т.д.). Він в змозі також брати участь в постановці завдань проектування, експлуатації і вдосконалення новітніх інформаційних технологій, що будуються на застосуванні комп'ютерної техніки, проектуванні й актуалізації баз і банків даних [5, с. 121–122].

Перспективи розвитку галузі документознавства та інформаційної діяльності сьогодні визначаються оптимальним поєднанням комплексу фахових знань, вмінь, навичок та високої професійної мобільності спеціалістів. Вирішальне значення тут мусять мати управлінська культура, ініціатива, творчість і активність персоналу, адже значна частина професійних знань отримується під час роботи. Гарантією майбутнього сфери документно-інформаційної діяльності повинно бути раціональне співвідношення можливостей отримання спеціальної освіти та підвищення кваліфікації фахівців [4, с. 5–6].

Список використаних джерел та літератури

1. Бездрабко В. Документознавство в Україні: інституціоналізація та сучасний розвиток: / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К. : Четверта хвиля, 2009. – 720с.
2. Документознавство та інформаційна діяльність: наука, освіта, практика: Матеріали наук. конф. 18 грудня 2002р. / Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв / Михайло Семенович Слободяник (голов.ред.). – К. : ДАКККиМ, 2003. – 100 с.
3. Комова М. Документознавство / Національний ун-т «Львівська політехніка». – Л. : Тріада плюс, 2007. – 294с.
4. Лесовець Н. Документознавство: Метод. рек. до викон. магістерських та курсових робіт для студ. спец. «Документознавство та інформаційна діяльність» / Луганський національний педагогічний ун-т ім. Тараса Шевченка. — Луганськ : Альма-матер, 2006. – 36с.
5. Матвієнко О. Менеджмент інформаційних офісних систем: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. і системи післядипломної освіти за спец. «Менеджмент організацій» і «Документознавство та інформаційна діяльність». – К., 2001. – 154 с.
6. Швецова-Водка Г. Документознавство: навч. посіб. – К. : Знання, 2007. – 398 с.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЗВІТНОСТІ: РУХ СТЕЙКХОЛДЕРІВ ТА ТРИЄДИНИЙ ПІДХІД

Тетяна Гриценко – аспірантка

Національний авіаційний університет (м. Київ, Україна)

PECULIARITIES OF SOCIAL ACCOUNTABILITY FORMATION: THE STAKEHOLDERS MOVEMENT AND THE TRIUNE APPROACH

Tetyana Gritsenko – postgraduate student

National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

New approaches to the formation of social accounting and reporting are analyzed in the paper. The conception of stakeholders is represented in the context of the records management matters.

Key words: stakeholder, social accountability, a three-pronged approach to social accounting, the triune balance.

За останні 20 років все більше установ у світі на добровільній основі готують та публікують звіти про свою діяльність. Спочатку вони готували звіти з питань екології, захисту навколишнього середовища, техніки безпеки, охорони здоров'я. Пізніше почали готувати звіти з корпоративної та соціальної відповідальності. І в останній час установи готують інтегровані звіти з усіх питань, що були перераховані вище. Інтегрована звітність – це поєднання елементів як фінансової, так і нефінансової звітності [1]. Проте рівень довіри суспільства до таких звітів і до інформації, що надана в них, є достатньо низьким і зацікавлені сторони, на яких впливає діяльність організації, сумніваються, в тому, наскільки інформація є достовірною, яку підприємства надають у своїх звітах.

Важливим в цьому дослідженні є особливості формування соціальної звітності з урахуванням формування триєдиного підходу та визначенням руху стейкхолдерів.

Так, наприкінці 1980-х рр. все частіше почали проводитись екологічні аудити, а на початку 1990-х – почали застосовуватись системи екологічного менеджменту, а також верифікація та стандартизація цих систем. Потім, наприкінці 1990-х рр. почали розробляти показники результативності функціонування систем екологічного менеджменту.

Ефективне управління відносинами зі стейкхолдерами є однією з головних цілей управління підприємством. Аналіз стейкхолдерів суб'єкта господарювання включає такі основні етапи: ідентифікація, систематизація, оцінка цілей і завдань стейкхолдерів, збір інформації про них. Стейкхолдери – це зацікавлені особи і сторони, які випробовують на собі вплив діяльності компанії або які, в свою чергу, можуть впливати на її роботу.

Ще однією важливою складовою діяльності будь-якої організації є соціальні активи, тобто людські ресурси, люди, які працюють в ній, і стейкхолдери.

© Тетяна Гриценко

Наприклад, Данська організація «Novo Nordisk» є ведучою міжнародною фармацевтичною компанією, яка виробляє інсулін та ліки, що лікують діабет. Ця організація була однією з перших у світі, яка добровільно почала готувати і публікувати свої соціальні звіти, та отримала безліч нагород в цій області. Перший звіт вона опублікувала в 1994 р., це був екологічний звіт. Перший соціальний звіт був опублікований в 1998 р. Також, вона першою використала Керівництво Глобальної ініціативи зі звітності, а в 2002 р. вперше опублікувала звіт за показниками сталого розвитку, що був верифікований відповідно до стандарту AA 1000. слід зазначити, що організація публікує свої звіти не просто для того, щоб проінформувати суспільство і зацікавлені сторони про свою діяльність, хоча вони є одним із основним факторів, що впливають на результативність компанії.

Протягом багатьох років компанія веде активний діалог зі стейкхолдерами. Слід зазначити, що Стейкхолдер – ринковий суб'єкт, який має інтерес до діяльності підприємства чи до деяких напрямів його діяльності, але цей інтерес не базується на бажанні отримати чистий дохід [1].

Прийнято поділяти усіх стейкхолдерів на внутрішніх та зовнішніх. Крім того, є групи, що знаходяться між внутрішніми та зовнішніми сторонами, до яких перш за все слід віднести клієнтів і постачальників.

Інтереси стейкхолдерів можуть вступати в суперечність один з одним, отже, «зовнішніх і внутрішніх партнерів» господарюючого суб'єкта можна розглядати як єдине суперечливе ціле, рівнодіюча інтересів частин якої буде визначати траєкторію еволюції організації.

Основними стейкхолдерами підприємства є:

- інвестори, що вкладають у компанію свій капітал з певною часткою ризику з метою отримання доходу;
- кредитори, котрі тимчасово надають підприємству позику в обмін на деякий наперед встановлений дохід і зацікавлені в інформації, що дозволяє їм визначити, чи будуть своєчасно здійснені виплати по кредиту;
- менеджери підприємства, оскільки фінансова інформація дозволяє зробити найбільш достовірну оцінку ефективності управління підприємством;
- працівники підприємства, зацікавлені в отриманні інформації про здатність підприємства своєчасно виплачувати зарплату, проводити пенсійні та інші виплати;
- постачальники, зацікавлені в інформації, що дозволяє їм визначити, чи своєчасно виплатять належні їм суми;
- споживачі (клієнти підприємства), зацікавлені в стабільності поставок, як наслідок фінансової репутабельності підприємства;
- суспільні і державні організації, оскільки від успішного функціонування підприємства залежить добробут економічної інфраструктури регіону [2].

Бізнес впроваджує в свою стратегію на поетапній основі практично накопичений досвід в області соціальної відповідальності та соціальної

звітності. Установи зрозуміли, наскільки важливим є звернення уваги на роботу зі стейкхолдерами, на необхідність міняти свій підхід в роботі з ними, прийнявши рішення здійснювати більш активну, ініціативну стратегію. Підприємства беруть на себе чіткі обов'язки в економічній, екологічній та соціальній сферах діяльності і починають розроблювати методологію, яка б дозволила їм здійснювати на практиці всі свої обов'язки. Основними елементами цієї методології є триєдиний підхід. Під триєдиним підходом слід розуміти формування звітності в області сталого розвитку в економічній, екологічній та соціальній сферах, і залучення зовнішніх версифікаторів і аудиторів, які мають забезпечувати достовірність інформації, що надається у звітах.

Бурхливий розвиток ЗМІ, та особливо Інтернету, дає можливість більш швидкому та вільному доступу до інформації про діяльність організацій і стає інтерактивним засобом комунікації між організаціями та їх стейкхолдерами [3]. Ця хаотична зміна настрою в суспільстві підігрівас позитивну реакцію ділових і наукових кругів до соціальної звітності та звітності в цілому. Особливу увагу привертають не тільки класичні концепції соціального обліку і звітності, але й нові підходи. Це, наприклад, етичний аудит та соціальні правила визначення вартості. Турбота відносно прав людини значно виросла і була додана до тих проблем, на основі яких оцінюється діяльність організацій.

Слід відзначити декілька найбільш важливих подій, що сталися в даній сфері дослідження за останні роки.

Перше, запуск, міжнародними організаціями ініціатив по пропаганді соціально відповідальної поведінки установ та соціального звіту, таких як «Глобальна ініціатива зі звітності» (GRI), який вперше був розроблений в 1997 р.; «Всесвітня Конвенція» 1999 р.; «Екологічний договір» був підготовлений Європейською Комісією 2001 р. та ін. [4].

Друга подія пов'язана з появою комплексної концепції «триєдиного балансу», що включає в себе формування економічної, соціальної та екологічної звітності. Зі слів Роберта Массі, члена комітету з розробки «Глобальна ініціатива зі звітності» (GRI): «забезпечуючи напрацювання принципів розкриття інформації у звітах із економічної, екологічної та соціальної діяльності, GRI сприяє тому, щоб інтереси бізнесу відповідали інтересам суспільства» [5].

Третя подія є визначальною, в тому, що управляючі інституціональних фондів визнали наявність більш високих ризиків при інвестуванні в ті установи, що поводять себе в соціально безвідповідальній манері. У зв'язку з цим були встановлені нові керуючі принципи для інвестування, що віднині, враховують наявність соціальних, екологічних та етичних ризиків, а також, внесені відповідні поправки та зміни в корпоративне право.

Отже, слід зазначити, що формування соціальної звітності є важливим аспектом для діяльності будь-яких установ. Проте рух стейкхолдерів та формування триєдиного підходу недостатньо висвітлені в наукових

джерелах і тому в нашому дослідженні є актуальним її написання. З погляду практичного використання в сфері соціальної відповідальності рух стейкхолдерів є перспективним. А стосовно триєдиного підходу, слід зазначити, що він є перспективним та важливим явищем для формування соціальних звітів у майбутньому.

Список використаних джерел та літератури

1. Воробей В. Інтегрована звітність. Аналітичний огляд (липень 2013 р.) [Електронний ресурс] / В. Воробей // Портал спільноти «Соціально відповідальний бізнес» – Режим доступу : http://www.svb.org.ua/sites/default/files/csr_ukraine_white_paper_2013_july_integrated_reporting.pdf
2. О. В. Арефьєва, П. В. Комарецька Інтереси стейкхолдерів в організаційному забезпеченні стратегічного управління фінансовим потенціалом підприємств // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – №9. – С. 80
3. Значення інтересів стейкхолдерів у процесі управління діяльністю підприємства – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpcchdu/2009_22_1/articles/Zagal_pit_econom/12_Shafaluk.pdf
4. Global Reporting Initiative – Режим доступу : <http://www.globalreporting.org>
5. Antal A.B, Dierkes M. Corporate social reporting revisited, Journal of general management, Vol.28, №2, 2002. p.25

**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ РОЗРОБЛЕННЯ
ПОЛОЖЕННЯ ПРО КОНФІДЕНЦІЙНУ ІНФОРМАЦІЮ ПІДПРИЄМСТВА У
МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ДОКУМЕНТНОЗНАВСТВО ТА
ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ»**

Оксана Ількова – ст. викл.

Національний авіаційний університет (м. Київ, Україна)

**THE MODELLING OF PROFESSIONAL COMPETENCY OF DEVELOPMENT
REGULATION ON CONFIDENTIAL INFORMATION OF ENTERPRISE FOR
FUTURE SPECIALISTS MAJORING IN «DOCUMENTATION AND
INFORMATION ACTIVITIES»**

Oksana Ilkova – Senior Lecturer

National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

The attempt of construction of the system of indexes of qualities of the informative providing of process of decision-making administrative is carried out in the article. This system contains the exactness, plenitude, meaningfulness, efficiency and operativeness of informative providing of administrative activity.

Key words: documentation, informative safety, commercial secret, confidential information, professional competence.

Сучасне суспільство, особливо в рамках імплементації Закону України «Про вищу освіту», ставить перед вищими навчальними закладами завдання підготовки фахівців, які спроможні швидко адаптуватися до змінних умов економічної дійсності та гнучко реагувати на проблеми, що потребують оперативного вирішення. Процес навчання повинен забезпечувати кожному майбутньому спеціалісту не лише фундаментальні теоретичні знання, а й широкий спектр практичних професійних умінь та навиків.

Глобальні соціально-економічні перетворення роблять нагальною потребу в людях творчих, активних, не ординарно думаючих, здатних нестандартно вирішувати поставлені задачі і на основі критичного аналізу ситуації формувати нові перспективні ідеї. Тому питання професійних компетенцій студентів, на разі, є особливо актуальним. Сьогоднішня вимога не просто знання, а знання про те, де і як їх застосувати, як добувати, інтерпретувати і як створювати нову інформацію.

Під змістом професійних компетенцій, на нашу думку, слід розуміти сукупність взаємопов'язаних факторів: знання, навички, способи професійного спілкування, ресурсний потенціал особистості працівника, необхідний для продуктивної діяльності. В професійних компетенціях повинні відображатися автономність і гнучкість спеціаліста в царині вирішення професійних проблем; розвинуте співробітництво з колегами і професійним міжособистісним середовищем, ефективне використання здібностей, що дозволяє плідно здійснювати професійну діяльність згідно вимог робочого місця в сучасному трудовому колективі. Іншими словами, компетентність – це сукупність знань, умінь і навичок, необхідних для здійснення професійної діяльності.

© Оксана Ількова

Дисципліна «Конфіденційне діловодство» вивчається на 5 курсі спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність» і передусє переддипломній практиці наших випускників. Розуміння та вміння складання Положення про конфіденційну інформацію як базового документа економічної безпеки підприємства є необхідною складовою формування професійних компетенцій випускників вказаної спеціальності. Реалізація цієї задачі доцільним виглядає на індивідуальних заняттях (у вигляді тренінгів) даної дисципліни.

Із засвоєного матеріалу студенти повинні чітко розуміти, що за рівнем доступу до інформації виділяється конфіденційна, загальнодоступна та інформація з обмеженим доступом. Конфіденційною слід вважати інформацію, доступ до якої можуть мати усі працівники підприємства за умови її нерозголошення. Інформація з обмеженим доступом – це частина конфіденційної інформації, до якої має доступ обмежене коло осіб, а загальнодоступною вважається інформація, умови використання якої не обумовлені.

Інформація, як і будь-який продукт, має виробників, споживачів і власників, а тому наділена певними споживчими якостями. З погляду власника, збереження в таємниці комерційно важливої інформації дає змогу успішно конкурувати на ринку виробництва і збуту товарів і послуг. Це відповідно вимагає певних дій, спрямованих на захист конфіденційної інформації. Такими передумовами є обов'язкові волевиявлення власника чи володільця конфіденційної інформації на стадіях встановлення режиму її правової охорони та правового захисту. Ці заходи необхідні для того, щоб право на захист конфіденційної інформації підприємства могло бути реалізоване у передбаченій процесуальній формі.

Однією з важливих юридично значущих дій підприємства є затвердження Положення про конфіденційну інформацію підприємства (далі – Положення). Таке Положення є основним у системі правового захисту комерційно цінної інформації від несанкціонованого доступу. Воно складається із загальних відомостей у сфері захисту інформації, принципів і процедур розмежування доступу до такої інформації, порядку прийому, реєстрації, інвентаризації й обліку носіїв інформації, що містять комерційну таємницю. У ньому також зазначені механізми збереження інформації, що є комерційною таємницею, зокрема деталізуються процедури доступу до комерційної таємниці сторонніх осіб (включаючи перевіряючи органи).

Структура та зміст документа має відповідати вимогам законодавства в інформаційній сфері та спеціальному законодавству у відповідних сферах діяльності підприємства.

Важливість Положення визначається відсутністю в Україні спеціальних нормативних актів, які б додатково могли регламентувати правову охорону відомостей, що становлять комерційну таємницю.

Положення має встановлювати основні засади, критерії та принципи поширення та захисту конфіденційної інформації, склад і обсяг відомостей,

що становлять комерційну таємницю; спосіб їх захисту; порядок набуття та захисту прав на об'єкти права інтелектуальної власності, які можуть містити ноу-хау тощо, а також процедуру виключення інформації з переліку комерційної таємниці.

Цим документом також надаються визначення основних видів інформаційних об'єктів, що мають правовий захист, критеріїв віднесення комерційної інформації до комерційної таємниці, виробничих секретів, а також видів об'єктів права інтелектуальної власності до проведення державної реєстрації тощо. Окрім того, Положення має визначати перелік посадових осіб, допущених до конфіденційної інформації, їх обов'язки, права та відповідальність.

Важливе значення має використання інструкції щодо методики виділення відомостей, які складають конфіденційну інформацію підприємства. Цей документ повинен встановлювати чіткий порядок одержання, використання, поширення і зберігання документованої інформації, яка має статус конфіденційної інформації, та порядок її розголошення власником (ами) і користувачами – найманими працівниками підприємства.

Норми Положення мають бути чітко погодженими між собою і не викликати подвійного тлумачення.

Складаючи Положення, потрібно враховувати інформаційне забезпечення підприємства; види загроз; способи (прийоми) та канали несанкціонованого збирання, розголошення та використання комерційної таємниці підприємства; захист при порушенні правил добросовісної конкуренції; особливості захисту інформації в комп'ютерній мережі та на персональних комп'ютерах; маркетингову (разом з тим рекламну) стратегію підприємства та використання інформації на виставках і ярмарках; патентні проблеми та науково-технічне співробітництво; договірну практику, способи обману з боку партнерів, умови роботи з постачальниками.

Особливу увагу слід звернути на соціально-психологічні особливості управління працівниками, що мають доступ до комерційної таємниці; про загрози «злиття» (використання) інформації посадовими особами та заходи впливу на зазначених працівників.

Наявність та дотримання Положення про конфіденційну інформацію підприємства є мінімальною умовою дотримання безпеки інформації підприємства. Безпека інформації може бути забезпечена лише за комплексного використання усього арсеналу існуючих засобів захисту в усіх структурних підрозділах підприємства і на всіх етапах технологічного циклу обробки інформації. Найбільший ефект досягається тоді, коли усі засоби, методи і заходи об'єднуються в єдиний цілісний механізм – систему захисту інформації підприємства. При цьому функціонування системи повинно контролюватись, оновлюватися залежно від зміни внутрішніх і зовнішніх умов.

Система безпеки інформації підприємства, окрім Положення (основного документу) може містити інші документи. Такі як: положення про дозвільну систему доступу виконавців до документів (відомостей), що містять

комерційну таємницю; інструкцію про порядок обліку, зберігання і використання документів, справ, видань та інших матеріальних носіїв інформації, що містять конфіденційну інформацію з грифом «конфіденційно» тощо; порядок проведення перевірок контролюючими органами, вилучення документів тощо; порядок ведення журналу реєстрації перевірок та його форма; інструкцію про порядок забезпечення режиму безпеки у галузі захисту конфіденційної інформації.

Студентам варто не упустити важливий момент, що право, згідно з яким сторонні особи допускаються до ознайомлення з документами, що містять комерційну таємницю, можливе лише з дозволу керівника підприємства при обов'язковій наявності письмового запиту. При цьому такі особи повинні надати розписку або укласти угоду з підприємством про нерозголошення конфіденційної інформації. Також студенти мають пам'ятати, що рекомендується включати норму про нерозголошення конфіденційної інформації в трудові договори (контракти) як керівника підприємства, так й інших співробітників. Зобов'язання про нерозголошення інформації може бути оформлене як запис безпосередньо у тексті трудового договору (контракту), так і у вигляді окремого документа, тобто додатку до трудового договору (контракту).

Виходячи з реальних потреб суспільства, перед вищою освітою, як виконавцем соціального замовлення, постає завдання підготовки кваліфікованого фахівця, який володіє такими компетенціями, що є сферою усталених стосунків, існуючих між знаннями і діями на практиці. Тому, повноцінна освіта повинна перетворитися на процес неперервного розвитку творчої особистості, з врахуванням формування логічної єдності: знання, уміння, навички.

Вищі навчальні заклади мають готувати свідому національну інтелігенцію, сприяти оновленню і збагаченню інтелектуального генофонду нації, примножувати культурний потенціал, який забезпечить високу ефективність діяльності майбутніх спеціалістів.

Список використаних джерел та літератури

1. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: osvita.ua. – Назва з екрану.
2. Лозинська Н., Кузів М. Сучасні підходи до професійної орієнтації молоді як складової проадаптації в умовах ринку праці. Навчально-методичний посібник. – Львів, 2011. – 94 с.
3. Ткачук И. Коммерческая тайна: организация защиты, расследование посягательств. – М., 2000. – 168 с.

ЛІНГВІСТИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТНЬОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА

Ларуса Колодіна – к.ф.н., доц.
Державний університет телекомунікацій (м. Київ, Україна)

LINGUISTIC COMPETENCE AS A COMPONENT OF MODERN SYSTEM EDUCATIONAL TRAINING OF SPECIALISTS ON SCIENTIFIC DISCIPLINE OF DOCUMENTATION

Larysa Kolodina – PhD (Philology), Associate Prof.
National University of Telecommunications (Kyiv, Ukraine)

The article deals with a discipline, which is directed at the formation of linguistic competence of future expert on scientific discipline of documentation, defines aspects and types of educational works that promote improvement of quality of speech skills required for future professional activity of experts.

Key words: linguistic competence, expert on scientific discipline of documentation, aspects and types of educational works, humanitarian cycle.

Сучасний рівень розвитку інформаційного суспільства вимагає оновлення усіх звичних сфер науково-дослідної та навчальної діяльності, у тому числі й документознавчої та аналітичної. Фахівець з документознавства – це одна з найперспективніших професій сьогодення, оскільки саме він відповідає за документальне забезпечення усіх сфер діяльності суспільства. Свідченням необхідності ґрунтовної та якісної підготовки спеціалістів цього фаху є навчальні плани, змістовне наповнення яких передбачає оволодіння майбутнім фахівцем низкою логічно пов'язаних та міждисциплінарно упорядкованих дисциплін гуманітарного та професійно орієнтованого циклів.

Підготовка кваліфікованого фахівця – це, перш за все, формування його як особистості, а цей аспект передбачає пріоритетну роль саме лінгвістичної (мовленнєвої) компетентності, яка реалізується у професійній діяльності і служить візитною карткою особи у суспільстві.

Мета статті – визначити засоби підвищення лінгвістичної компетентності у підготовці фахівця з документознавства. Для досягнення поставленої мети слід виконати такі завдання:

- описати дисципліни, які спрямовані на формування лінгвістичних знань та документознавчих навичок майбутнього фахівця;
- спланувати види навчальних робіт, які підвищують лінгвістичну компетентність;
- окреслити типи робіт, які сприяють виробленню лінгвістичних вмінь та навичок, необхідних для якісної професійної діяльності документознавця.

З числа дисциплін, що входять до гуманітарного циклу навчального плану Державного університету телекомунікацій та мають на меті формування

© Ларуса Колодіна

лінгвістичної компетенції фахівця з документознавства, є такі: «Українська мова за професійним спрямуванням», «Лінгвістичні основи документознавства», «Стилістика і культура офісної документації», «Етика і психологія ділового спілкування» і т. д.

Так, дисципліна «Українська мова за професійним спрямуванням» є ключовою навчальною дисципліною, що відповідає за формування комплексу лінгвістичних знань, які мають сформувати комплекс знань, умінь і навичок, спрямованих на засвоєння норм літературної мови як основи культури усного та писемного спілкування; відтворення і створення текстів залежно від комунікативної мети [3, с. 18]; формування вміння правильно й логічно висловлювати свої думки в різностильовій комунікації; становлення мовної компетенції, що інтегрує національний і культурний компоненти [1, с. 30]. Розроблена та впроваджена наказом Міністерства освіти і науки України як нормативна ця дисципліна поділяється на три складові модулі, змістовне наповнення кожного з яких передбачає підвищення рівня лінгвістичної компетентності, а саме: практичне оволодіння основами офіційно-ділового стилю (напр., укладаючи кадрово-контрактні та довідково-інформаційні документи), наукового стилю (напр., доповідаючи усно з обраної теми), розмовного стилю, належне знання норм якого забезпечить професійне спілкування на високому рівні; формування вмінь і навичок використання професійної лексики (зокрема, термінології) для вільного спілкування у науковій та фаховій сфері, створення необхідних документів, службового листування, а також навичок підготовки та проведення різних форм заходів для колективного обговорення професійних проблем (напр., наради, збори, дискусії, перемовини, «мозкові штурми» тощо), створення презентаційних матеріалів та вироблення навичок публічного мовлення тощо.

Проте для удосконалення лінгвістичної компетентності, а також для забезпечення більш ґрунтовної мовної підготовки майбутніх фахівців-документознавців до навчального плану запроваджена дисципліна «Лінгвістичні основи документознавства», мета вивчення якої: формування системи знань про специфіку структурної та змістової організації текстів службових документів; умінь моделювати тексти службових документів різних жанрів відповідно до певної комунікативної ситуації. У результаті вивчення дисципліни «Лінгвістичні основи документознавства» студент повинен вивчити види комунікації, її засоби; диференційні ознаки офіційно-ділового стилю мовлення; особливості розвитку документної лінгвістики, основні напрями її досліджень та взаємозв'язки з гуманітарними, філософськими, технічними галузями знань; основні критерії класифікації та специфіку, особливості текстів службових документів; лінгвістичні норми текстів службових документів; стандарти України, що регламентують сферу документознавства й документотворення; принципи, методи редагування, а також вміти створювати тексти службових документів різних жанрів, використовуючи відповідні усталені мовні звороти; самостійно аналізувати текст документа і робити висновки щодо його мовної (лексичної,

граматичної, орфографічної) правильності, виявляти авторську інтенцію службових документів, оцінювати їх результативність і комунікативну ефективність; вносити виправлення до тексту й контролювати правильність оформлення документа; використовувати набуті знання на заняттях з інших курсів циклу професійно орієнтованих дисциплін.

Однак вивчення дисциплін суто мовознавчого спрямування тільки частково (в основному теоретично) забезпечує надолуження втрачених можливостей у вивченні мови, натомість дисципліни «Стилістика і культура офісної документації» та «Етика ділового спілкування» мають на меті навчити фахівця-документознавця практичній реалізації набутих знань, а саме: складати та редагувати тексти службових документів, визначати стилістичні ознаки мовних одиниць у текстах різних стильових різновидів, володіти стилістичними прийомами і способами використання мовного матеріалу при складанні текстів кожного стилю, оцінювати стилістичні можливості мовних засобів та відповідно до правил етикету застосовувати їх у різних професійних та побутових ситуаціях (напр., знайомство, представлення, висловлення співчуття, налагодження контактів з партнерами, співпраця з перекладачем, вручення візитної картки, паперове та електронне листування, проведення перемовин у телефонному або скайп-режимі тощо). Усі перераховані види діяльності, як правило, входять до посадових обов'язків фахівця з документознавства, а умовою їх бездоганного виконання і є лінгвістична компетентність працівника, сформована шляхом вивчення описаних дисциплін та врахування практичної спрямованості поставлених цілей.

Проте визначення переліку навчальних дисциплін, які відповідають за формування професійних лінгвістичних якостей майбутніх документознавців – це тільки початок загальної справи пошуку якісних шляхів інтеграції у формуванні фахової мовної компетенції спеціаліста. Під час викладання гуманітарних дисциплін, як правило, використовуються лекційні та практичні заняття. Звернення до семінарських занять при вивченні навчальних предметів такого типу не результативне, оскільки семінарське заняття не передбачає виконання тренувальних вправ, а саме вони є найбільш сприятливим видом діяльності для формування лінгвістичної компетентності майбутнього фахівця.

Так, лекція як основна форма навчального процесу у вищій школі призначена для засвоєння теоретичного матеріалу, а саме: розкриття основних положень теми та досягнень науки з певної проблеми, з'ясування дискусійних питань, узагальнення досвіду роботи провідних науковців, формулювання основних рекомендацій щодо підготовки до практичних занять. Отже, мета лекції – якомога доступно, професійно і якісно подати новий для засвоєння новий матеріал. Від того, на скільки успішно буде досягнуто цієї мети, залежатиме зацікавленість студентів у підготовці до практичного заняття, їх готовність до дискусії, бажання висловитись, а отже, формувати й розвивати власну лінгвістичну компетентність. Натомість, практичне заняття дає змогу перевірити мовленнєві вміння і навички, виявити прогалини у знаннях, позбутися їх через

виконання комплексу вправ тощо. Саме на практичних заняттях удосконалюються лінгвістичні навички майбутнього фахівця.

Таким чином, завдяки педагогічній майстерності викладача, активній зацікавленості студентів можливо встановити контакт з аудиторією і, відшукавши потрібний темп у роботі, продовжувати підвищувати лінгвістичну компетентність.

Беззаперечно важливою ланкою у формуванні мовленнєвих вмінь і навичок є доречно сплановані види навчальних робіт. Основною вимогою до їх обирання є інформаційна насиченість та цікавість. Першорядну роль тут відіграють інноваційні види діяльності (зокрема, під час проведення практичних занять) і методично правильно побудована самостійна робота студентів. Серед видів навчальних робіт, які ми використовуємо при проведенні занять, найрезультативнішими у виробленні лінгвістичних навичок є такі: редагування текстів різних стилів; підготовка випереджувальних повідомлень; самоаналіз виступу; складання словника термінів до різних тем, рольові ігри (напр., на теми: «Етикет службового листування», «Мовні традиції та особливості налагодження контактів з іноземними партнерами», «Обмін візитними картками», «Телефонні та скайп-перемовини» і т.д. Перераховані типи робіт мають загальномовний характер та спрямовані на розвиток критичного мислення, нормативного мовлення, формування навичок самостійного навчання та професійної комунікативної компетентності.

Таким чином, лінгвістична компетентність документознавців охоплює комплекс знань, умінь та навичок правильної організації спілкування, що має забезпечувати ефективний обмін інформацією, давати змогу глибше пізнати співрозмовника, прогнозувати особливості ділової взаємодії з партнером. Для забезпечення якісної підготовки майбутніх документознавців, необхідно сформувати в них достатній рівень мовно-комунікативної компетентності, а також уміння активно сприймати інформацію, аналізувати її, моделювати власну позицію і ставлення до неї співрозмовника, встановлювати та підтримувати міжособистісні ділові контакти. Поставлена мета буде досягнена, якщо у повну міру реалізувати можливості описаних гуманітарних дисциплін, види та типи навчальних робіт, методи та засоби навчання, створивши цілісний поетапний процес комунікативної підготовки майбутнього документознавця.

Список використаних джерел та літератури

1. Єрмоленко С. Навчально-виховна концепція вивчення української (державної) мови / С. Єрмоленко // Дивослово. – 2010. – № 8. – С. 28–53.
2. Кушнарєнко Н.М. Система організації змісту та викладання дисциплін документознавчого циклу / Н.М. Кушнарєнко // Вища школа. – 2011. – № 4–5. – С. 41–52.
3. Морозюк І. Документознавство та інформаційна діяльність: проблеми спеціалізації і вимоги до практики // Вісник Книжкової палати. – 2010. – № 8. – С. 18–20.

ДИСТАНЦІЙНЕ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В УНІВЕРСИТЕТІ МАНІТОБИ ЯК ІННОВАЦІЙНА ФОРМА ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ

Ірина Константук – викл.
Університет Манітоби (Вінніпег, Канада)

DISTANCE LEARNING/TEACHING OF INTRODUCTORY UKRAINIAN AT THE UNIVERSITY OF MANITOBA

Iryna Konstantiuk – Instructor
University of Manitoba, (Winnipeg, Canada)

Introductory Ukrainian On-Line, UKRN 1310 D01 (6 credit hour course) was developed at the University of Manitoba by the Department of Distance Learning jointly with the Department of German & Slavic Studies and the Ukrainian Canadian community of Manitoba. The developmental cost of the project is Can \$45000. The University of Manitoba contributed Can\$ 25000 and the rest of the funds was donated by the Ukrainian Canadian Foundation of Taras Shevchenko, Carpathia Credit Union and Topolnicki Foundation. University of Manitoba Ukrainian Student Union was actively involved in filming educational videos for the course (10 video-episodes with assignments). The course provides an easy access to learning the Ukrainian language and culture for community at large across Canada and Internationally, as well as high school students in Manitoba and other Canadian provinces. The course contributes to harnessing academic research in the area of distance learning/teaching, and heritage languages, and also promotes Ukrainian language and culture nationally and Internationally.

Key words: distance learning, on-line course, Ukrainian-Canadian community, developmental cost, educational videos, heritage languages, educational videos, personal enrichment, academic preparation, professional development, general education.

Дистанційна освіта в Північній Америці набирає обертів. Кожного року в навчальні програми дистанційних відділів північно-американських університетів вводиться все більше нових курсів/предметів. Особливим попитом користуються ті предмети, які приваблюють багато студентів (психологія, соціологія, економіка, історія та інші). На створення цих курсів університет виділяє неабиякі кошти. Що стосується іноземних мов, то однією з найпопулярніших в дистанційній освіті стає французька (в значній мірі завдяки тому, що вона є другою офіційною мовою в Канаді).

В Університеті Манітоби однією з перших в дистанційній освіті було апробовано російську мову для початківців. Роботу над курсом було розпочато в 1999 р. на відділенні дистанційного навчання. У зв'язку з тим, що це був пілотний проект, який не вимагав додаткових коштів на його втілення, курс було розроблено досить швидко з повним фінансовим покриттям Університету Манітоби. На той час це складало 25 тисяч доларів.

З українською мовою фінансова ситуація, на жаль, була іншою. Університет виділяв лише частину коштів, решту потрібно було вишукувати в різних джерелах. На департаменті славістики було вирішено про

© Ірина Константук

необхідність розробити курс з української мови для початківців «Вступ до української». Саме цей курс викликає найбільший інтерес на рівні університету і в українській громаді. Департамент також має сподівання, що учні англо-українських шкіл (12 державних шкіл в Манітобі) зможуть продовжити вивчення української мови в університеті. Загалом в провінції Манітоба 10% населення мають українське коріння, що значно впливає на рівень зацікавленості у вивченні української мови та культури. В маленьких містечках провінції, завдяки інтернету, мову можуть вивчати як учні старших класів, так і люди похилого віку, для яких вивчення мов є чудовою нагодою покращити пам'ять. Загалом, є сподівання, що курс може стати привабливим не тільки в Манітобі, але й в інших провінціях Канади.

Загалом розробка дистанційного річного курсу на 6 кредитних годин коштує 45 тис. доларів в Університеті Манітоби. Університет надав 25 тис. доларів на розробку і забезпечення фахівцями в галузі комп'ютерних технологій, а саме послуги інформаційного розробника і дизайнера. 20 тис. доларів необхідно було знайти в громаді.

Фінансуванні надали Фондація Тараса Шевченка, Вінніпег, Канада у розмірі 10 тис доларів, Ощадно-кредитна спілка «Карпатія», 5 тис та Фондація Василя Топольницького, 2.5 тис. Зміст курсу було створено розробником (Іриною Константюк) на добровільних засадах.

Таким чином, цей курс став справжнім громадським проектом, який створювався громадою для громади і є доступним для всіх зацікавлених, незважаючи на вік, місце проживання і вид зайнятості. Тобто, він не є звуженим виключно до студентської аудиторії.

Ресурси, які використовуються в навчальному процесі у цьому курсі включають:

1. Підручник з початкової української мови Юрія Шевчука з аудіофайлами доступними в режимі он-лайн.
2. Посібник з вимови, Ірини Константюк, записаний в лабораторії УМ (є в наявності у мовній лабораторії університету).
3. Посібник з граматичними вправами Ірини Константюк.
4. Збірник таблиць відмінків Ірини Константюк.
5. Навчальні відео-кліпи створені Іриною Константюк і відзняті українськими студентами, які навчаються в Університеті Манітоби.

Курс включає 10 розділів. До кожного розділу було відзнято тематичні відео (4 діалоги або 4 монологи по вивченим темам у кожному відео-епізоді), які супроводжуються завданнями. Україномовні студенти з Університету Манітоби та студенти з клубу української молоді при університеті були задіяні в процесі відеозаписів. Починаючи з 5-го розділу додаються українські мільтфільми, які також супроводжуються завданнями. Це допомагає наблизити студентів до української культури і сприяти подальшій зацікавленості у вивченні мови та культури.

Останнє завдання кожного розділу включає бесіду українською мовою по телефону або Скайпу, що є необхідною умовою засвоєння розмовної лексики.

Сам сайт включає наступні розділи:

- інформацію про курс: навчальна програма, графік подання робіт і телеконференцій та привітальний лист і відео викладача;
- оголошення (місце розміщення оголошень та реклам);
- зміст (включає 10 розділів);
- функція поновлення;
- завдання по розділам (10 завдань: усні й письмові, до підручника, посібника з вимови, посібника з граматичних вправ, відео-епізодів та телеконференцій).

Загальна інформація стосовно ресурсної бази дистанційного навчання та курсу, бібліотеки, персоналу дистанційної освіти, служби підтримки, мобільних засобів і керівництва з користування сайтом розміщені на центральній сторінці сайту.

Кожен з розділів має свою привабливу назву і включає наступні частини: вступ до розділу, де пояснюється мета і цілі, навчальні завдання, цікаві новини/ресурси (використовується багато цікавого матеріалу з Інтернету, пісні, навчальні програми з ю-тьюбу). Завдання можна подавати по е-мейлу у просканованому вигляді, по факсу або поштою.

Викладання курсу було розпочати у січні 2014 р. Десять студентів закінчили курс і успішно здали іспит у липні 2014 р. З вересня 2014 р. по квітень 2015 р. цей курс було знову запропоновано. «Вступ до української» сплановано на 6 кредитних годин, тобто це є повний річний курс. На сьогоднішній день за програмою курсу навчається 11 студентів. Загально, його викладання планується кожного року з вересня до квітня. Сайт «Вступ до української» захищений паролем. Право доступу має виключно викладач і зараховані студенти.

Приємно зауважити, що дистанційна модель викладання/навчання набирає обертів у цілому світі і сприяє доступності і розширенню можливостей студентів у вивченні різноманітних дисциплін. В даному випадку курс сприяє поширенню української мови і культури в глобальному вимірі.

ДІАРИУШІ XVIII СТ. ЯК ДЖЕРЕЛО ДОКУМЕНТОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Наталія Леміш – к.і.н., доц.

Конотопський інститут сумського державного університету (м. Конотоп, Україна)

DIARIUSH OF 18th CENTURY AS A SOURCE OF RECORDS MANAGEMENT RESEARCHES

Nataliia Lemish – PhD (History), Associate Prof.

Konotop Institute of Sumy State University (Konotop, Ukraine)

The Hetman State records management matters are analyzed in the paper.

Key words: records management, records management history, Cossacks period records management history.

Найбільш визначним етапом формування української державності є XVII ст., а саме багаторічне функціонування Гетьманщини (1649–1764 рр.) – української козацької держави на території Наддніпрянщини, Сіверщини, Полісся й Східного Поділля. У цей період формується власна система державного апарату Гетьманщини. Основним адміністративно-колегіальним органом державного управління того часу була Генеральна військова канцелярія. Результативність виконання прийнятих управлінських рішень гетьманського уряду цілком залежала від роботи Генеральної військової канцелярії, безпосередньо від стану організації діловодства в ній.

Проблема організації діловодства в адміністративних установах Гетьманщини залишається й до сьогодні в полі досліджень науковців. Однак більшість праць стосується питань документування управлінської інформації, при цьому менше досліджуючи питання організації роботи зі службовими документами в Генеральній військовій канцелярії, безпосередньо організації документообігу, видовому складу вхідних та вихідних документів тощо.

Щоб глибше дослідити згадані процеси, на нашу думку, слід розширити джерельну базу за рахунок інших типів пам'яток, насамперед не лише первинної службової документації часів Гетьманщини, а й широкого кола документів, що на сьогодні визначаються науковцями як «додаткові джерела (історіографічні джерела)», мемуарна поза, документальні хроніки, давньоукраїнські щоденники – діаріуші.

Дослідженням цього виду пам'ятки присвячено достатньо велику кількість праць, однак, вони мали різну мету дослідницьких проблем, не зупиняючись на аналізі діаріушів як документознавчих джерел. Відомі на сьогодні історіографічні дослідження з даної проблематики можна поділити на дві групи: ті, що висвітлюють питання діловодних традицій Гетьманщини взагалі та Генеральної військової канцелярії зокрема; і ті, що присвячені питанням досліджень діаріушів як джерелознавчих пам'яток XVII–XVIII ст.

Варто наголосити, що досліджень, які б були присвячені обопільно розгляду діловодних традицій часів Гетьманщини через документознавчий аналіз діаріушів на сьогодні не виявлено.

© *Наталія Леміш*

Низку спостережень стосовно штату Військової канцелярії одним з перших зробив А. Скальковський, називаючи діловодство того часу «старим» доросійським. Його тритомна праця «Історія Нової Січі, або останнього Коша Запорозького» надрукована у 1841, 1846 і 1885 рр. ґрунтувалася на раніше невідомих науці історичних матеріалах, які він тримав у своєму монопольному володінні аж до самої смерті [10]. Певну кількість документів із запорозького архіву він надрукував у журналі «Киевская старина». Однак об'єктивність висновків, зроблених А. Скальковським, піддаються сумніву й то цього часу, адже в «Історії Нової Січі...» використана лише незначна частина запорозького архіву. У викладі, який ведеться майже в літописній формі, вмонтовані документи або витяги з них. Звіряючи їх з оригіналами архіву Коша Запорозької Січі, можна перекоонатися, що А. Скальковський спотворював архівні матеріали, робив багато скорочень без усяких застережень.

Як зазначив В. Романовський у своїй праці «Нариси з архівознавства» (1927 р.), Генеральна військова канцелярія безпосередньо здійснювала нагляд за діловодством [9, с. 65–66]. Питанням організації документообігу між Генеральною військовою канцелярією та полковими канцеляріями присвячено англомовну розвідку американського історика українського походження Ю. Гасцького – «Козацька адміністрація Гетьманату» (1978 р.). Дослідник називає основні документи, якими оформлювалися ці зносили: укази, ордери, запити, меморії, листи [12, р. 651].

Значну сторінку в історіографії зазначеної проблематики займає наукова розвідка В.Панашенко, уміщена в праці «Ділова документація Гетьманщини XVIII ст.» (1993 р.) (упорядник В. Горобець), у якій дослідниця докладно зупиняється на аналізі органів управління та їх канцелярії на Гетьманщині [1, с. 5–22]. Авторка зауважила, що Генеральна військова канцелярія упродовж свого існування готувала документи з різноманітних питань державної діяльності та суспільного життя, а з 1720 р. стала особливим адміністративним колегіальним органом, що мав право розглядати справи поточного правління, видавати розпорядження, надавати старшинські чини тощо [1, с. 5–6]. Крім того, видання містить тексти офіційних документів, більшість яких була створена в центральних установах, полкових та сотенних канцеляріях Гетьманщини. Авторами видання запропоновано класифікувати службову документацію Гетьманщини на певні групи за типо-видовими ознаками: директивно-розпорядчі акти, виконавчі акти, обліково-статистична документація, інформаційно-публікаторська документація тощо [1, с. 35–42].

Однак в цілому доводиться констатувати фрагментарність дослідження різних сегментів діловодства.

Наприклад, Г. Швидько, досліджуючи органи місцевого самоуправління Гетьманщини та особливості документації їх канцелярій зазначає, що більшість міст і всі містечка мали не магістрати, а ратуші, що мало впливало на порядок їх діловодства і формуляри актів. Суттєвою ж відмінністю було те, що в магістратських містах велось ділове листування між магістратами і

полковими чи сотенними канцеляріями, а між ратушами і сотенними канцеляріями воно не велось. У полкову канцелярію магістрати направляли свої папери окремішно від сотенних урядів, а рапорти і «до ношення» від ратушних міст і містечок йшли, як правило, за підписами представників мішанської і козацької влади. Дослідниця робить висновок про те, що особливість адміністративно-політичного устрою Гетьманщини визначила і своєрідність діловодства та поширення певних видів документів [11, с.19–21].

Вивчаючи закономірності еволюції діловодства в Росії у XVIII–XIX ст. відомий джерелознавець Б. Г. Литвак відзначив: «Апарат, сконструйований на засадах суворої ієрархії, створює суворо ієрархічну драбину документотворення і діловодства, останнє включає в себе і саморегулювання всієї системи» [8, с. 50]. На Гетьманщині зі зміцненням і вдосконаленням апарату управління, зокрема, Генеральної військової канцелярії, більш чітким визначенням функцій канцелярій різного рівня, що виробилися в життєвій практиці, помітна еволюція діловодства. Це досить чітко проглядається як в тіснішому взаємозв'язку документів і виникненні великих справ, об'єднаних спільністю змісту, так і в стандартизації формулярів документів. Найбільш повною науковою працею, що висвітлює питання організації роботи з документами в адміністративних установах Гетьманщини, залишається на сьогодні дисертаційне дослідження М.В. Журавля «Генеральний уряд як інститут влади Гетьманщини другої половини XVII – середини XVIII ст.» (2011 р.) [4]. Автором уперше розкрито порядок підготовки та діяльність у вищих державних органах, які утворювали Генеральний уряд, військових канцеляристів як професійних державних службовців; детально досліджено в історико-правовій науці систему канцелярій Генерального уряду як самостійного державного органу [3–7]. Слід зазначити, що організація діловодних процесів, висвітлюється не як основна, а через призму розкриття діяльності самого інституту державної служби Гетьманщини, хоч це не применшує значущість даної розвідки.

Отже, протягом двох з половиною століть науковцями розглянуто та досліджено багато проблем так чи інакше побічно пов'язаних з історією організації роботи з документами в адміністративних установах Гетьманщини. Однак дослідники обмежилися локальними згадками про діаріуші в контексті дослідження спорідненої тематики, більше зосереджуючи увагу на історичних аспектах української козацької державності XVII–XVIII ст., політичній та соціальній історії України XVII–XVIII ст., узагальнюючи здобутки української історичної науки в галузі вивчення козацтва.

Список використаних джерел та літератури

1. Ділова документація Гетьманщини XVIII ст. [Текст] : зб. док. / АН України, Археогр. коміс., Ін-т укр. археографії, Центр. наук. бібліотека ім. В. І. Вернадського, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького ; упоряд., авт. передм. та комент. В. Й. Горобець ; за ред. Л. А. Дубровіної (відп. ред.). – К. : Наук. думка, 1993. – 392 с.

2. Журавель М. В. Генеральний писар як вища посадова особа Генерального уряду в другій половині XVII – середині XVIII ст. / М. В. Журавель // Роль та місце ОВС у розбудові демократичної правової держави : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., 23 квітня 2010 р. – О. : ОДУВС, 2010. – С. 35–36.

3. Журавель М. В. Генеральний уряд як інститут влади Гетьманщини другої половини XVII – середини XVIII ст.: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / М. В. Журавель ; Міжнар. гуманіт. ун-т. – О., 2011. – 22 с.

4. Журавель М. В. Державна служба Гетьманщини в другій половині XVII–XVIII ст. / М. В. Журавель // Політико-правове забезпечення державної служби та служби в органах місцевого самоврядування : щорічні Всеукр. громад. слухання, 24–25 вересня 2009 р. – О. : Юрид. л-ра, 2009. – С. 136–139.

5. Журавель М. В. Діяльність канцеляристів Генеральної військової канцелярії як перших професійних державних службовців Гетьманщини в другій половині XVII–XVIII ст. / М. В. Журавель // Правове життя сучасної України : тези доповідей Міжнар. наук. конф. профессор.-виклад. та аспірант. складу, 5–6 червня 2009 р. – О. : Фенікс, 2009. – С. 170–172.

6. Журавель М. В. Порядок ведення діловодства в Гетьманщині в другій половині XVII–XVIII ст. (на прикладі Генеральної військової канцелярії) / М. В. Журавель // Держава і право в умовах глобалізації: реалії та перспективи : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (16–17 квітня 2010 р.) / Відп. за вип. І. І. Поляков. – Сімферополь : КРП “Видавництво “Кримнавчпеддержвидав”, 2010. – С. 96–97.

7. Журавель М. В. Становлення державної служби Гетьманщини в другій половині XVII–XVIII ст. (на прикладі діяльності канцеляристів Генеральної військової канцелярії) / М. В. Журавель // Актуальні проблеми держави і права. – 2009. – № 49. – С. 232–239.

8. Литвак Б. Г. О закономерностях эволюции делопроизводственной документации в XVIII–XIX вв. : к постановке вопроса / Б. Г. Литвак // Проблемы источниковедения истории СССР и специальных исторических дисциплин. – М. : Наука, 1984. – С. 48–55.

9. Романовський В. О. Нариси з архівознавства. Історія архівної справи на Україні та принципи порядкування в архівах. – Харків: Видання ЦАУ УСРР, 1927. – 170 с.

10. Скальковский А. Как судили и рядили в Сечи Запорожской // Киевская старина. – 1886. – Т. XIV. – С. 327–349.

11. Швидько Г. К. Органи міського самоуправління Гетьманщини та особливості документації їх канцелярій / Г. К. Швидько. – Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя: Тандем-У, 1999. – Вип. VII. – 236 с.

12. Gajecy George. The Cossack Administration of the Hetmanate. – Cambridge, 1978. – P. 651.

ІСТОРИЧНИЙ ЕКСКУРС В ДОКУМЕНТАЛЬНО-ІНФОРМАЦІЙНІ КОМУНІКАЦІЇ

Юрій Палеха – к.і.н., проф., **Наталія Мурейко** – ст. викл.
ПВНЗ «Європейський університет» (м. Київ, Україна)

HISTORICAL EXCURSION INTO THE DOCUMENTARY INFORMATION COMMUNICATIONS

Yury Palekha – PhD (History), Prof., **Nataliia Mureiko** – Senior Lecturer
European University (Kyiv, Ukraine)

The article is devoted to the history of development of the documentarily informative communications. Investigated are the methods of transferring documentary information from ancient times to the present.

Key words: information, documents, documentary communication, printed communication, electronic communications, evolution of communication.

Проблеми теорії документальної комунікації активно розробляються в роботах сучасних науковців. Разом з тим до теперішнього часу періодизації документальних комунікацій в них приділяється недостатня увага як у теоретичному, так і у практичному аспектах.

Метою статті є аналіз процесів генезису і еволюції документальних комунікацій та побудова алгоритму розвитку документальних комунікацій від давнини до сучасності.

Виникнення протодокументальних комунікацій. Весь свій життєвий та духовний досвід первісна людина зберігала в пам'яті і передавала його в усній формі чи особистим поступком. У міру того, як її уявлення про навколишній світ розширювалось, а промисловий досвід збагачувався, усний спосіб передачі інформації поступово ставав недостатнім. Людська спільнота стало перед необхідністю її фіксування та збереження на матеріальних носіях.

Перші кроки на шляху становлення протодокументальних комунікацій були зроблені людством ще на перших стадіях свого існування. Першим етапом використання у первісному суспільстві різних об'єктів з фіксованими знаками була протописемна комунікація у вигляді зображень на кістках, речах домашнього вжитку, знаряддях праці, зброї, амулетах, прикрасах, а також стінах печер, скелях, валунах та різних будовах [1].

До інших прикладів протодокументування можна віднести предметне письмо у вигляді камінців, глиняних імітацій гальки, пластин з кісток із зображенням загадкових знаків, паличок, основної функцією яких була необхідність збереження та розповсюдження інформації. Подальшому розвитку протодокументальних комунікацій сприяла поява «вузликового», «черепашкового», «кулькового» письма, винайдення письма «кіпу» та «вампум». Разом з тим нинішня, узвичаєна нами система письма, розвинулася не з предметного, а з зображувального – піктографічного

© Юрій Палеха
© Наталія Мурейко

письма, що широко використовувалася в стародавності для передавання відомостей.

Генезис документальних комунікацій. Перехід від прото-документальних до документальних комунікацій в IV–I тис. до н.е. пов'язаний в більшості випадків зі становленням у суспільстві правової, приватної та єдиної економічної управлінської структури, тобто з еволюцією державотворення.

Диференціація, спеціалізація та масштаби документальної комунікації змінюються залежно від потреб суспільства, які формувались разом з його розвитком, переходом від піктографічного до логографічного письма, перші системи якого з'являються в 3500 р. до н.е. у державах Древнього Сходу. Приблизно за 2200 років до н.е. і зовсім незалежно виникає ієрогліфічне письмо, система фігурних знаків що означають певні поняття, яке спочатку розповсюдилось у долині Інду, на Криті й в Греції, а потім у Китаї. Значно пізніше і також зовсім незалежно з'являються системи письма майя й ацтеків (країни Центральної Америки і Мексики), в яких переважав піктографічний початок. Сам факт незалежного винаходу піктографічних, ієрогліфічних та логографічних систем письма в різних частинах світу доводить, що воно пов'язано з певним рівнем розвитку виробництва, державності і культури.

Еволюція документальних (писемних) комунікацій починаючи з I ст. н.е. слугує відображенням розвитку способів та засобів запису інформації, вдосконаленням письма, необхідного для керування державами, що вимагало дотримання певних закономірностей й упорядкованості у створенні документації. Перехід від піктографії до ідеографії стає необхідним та закономірним етапом розвитку первісних типів і форм подачі письмових знаків до нинішньої вдосконаленої фонетичної системи, що виникла у II тис. до н. е. як буквено-звукова (алфавітна). Вдосконалюються носії інформації, замість глиняних табличок, воскових й берестяних дощечок, остраки та папірусу, все частіш як матеріал для письма застосовується пергамент, а згодом і папір. Засобом рукописного писемного запису інформації замість кисті з тростини чи стилусу з кістки або бронзи стає гусяче (качине чи вороняче) перо.

Становлення друкованих комунікацій в середині XV ст. відображає період вдосконалення способів технічного документування. Заслуга І. Гутенберга не просто у впровадженні механічного друкування, а в створенні й практичному застосуванні принципу рухливих металевих літер; «розробці комплексної технології виготовлення шрифту, одержанні розбірної друкованої форми й побудові процесу друкування на обох боках аркуша. Друкований верстат був найменш вирішальним і найменш оригінальним, хоч й істотним елементом винаходу, а от створена технологія поліграфії виправдовувала себе протягом трьох з половиною століть, і суть її залишалася незмінною, незважаючи на гігантські успіхи у фізиці та хімії.

В цей період вдосконалюються засоби складання та виготовлення документів, з'являються перші ручні записуючі засоби й друкарські

машинки, впроваджуються засоби відтворення інформації (обладнання та устаткування для трафаретного і флексографічного друку, оперативної поліграфії).

Винайдення «нетекстових» комунікацій відображає розвиток в XIX ст. науково-технічного прогресу, який сприяв вдосконаленню технічних способів та засобів створення аудіовізуальних документів. Технічний спосіб запису інформації даного виду стає основним і невід'ємним: в 1840 р. з'являється фотоапарат, перші спроби відтворення звукової інформації фонографом відносяться до 1857 р., перший засіб для відтворення безперервного руху зображень на екран було запропоновано в 1893 р.

Впроваджується фотохімічний, електромагнітний, оптичний, електричний, механічний способи нанесення інформації. Вдосконалюються засоби диктофонної, фотографічної, кінографічної апаратури, телеграфного, телефонного і радіотелефонного зв'язку. Впроваджуються нові засоби відтворення інформації – обладнання і устаткування електрофотографічного, електронно-іскрового та різнографічного копіювання; мікрографії; гектографічного й офсетного друку. Різноманіття матеріалів для виготовлення документів дає змогу створювати їх для різних цілей і, відповідно, різного призначення.

Виникнення електронних комунікацій у першій половині XX ст. пов'язано з винайденням засобів комп'ютерної техніки, еволюцією Інтернет-мережі. Створений в 1943 р. Максом Н'юменом перший 1500-ламповий комп'ютер став потужним імпульсом для розробки й вдосконалення нових поколінь комп'ютерної техніки, включаючи сучасні кишенькові ПК. Набуває подальшого розвитку та поширення запис інформації з використанням комп'ютерної техніки, з'являються цифрові друкарські машини, засоби факсимільної передачі інформації, вдосконалюється відеографічна і комп'ютерна техніка.

Великої популярності набувають дискові та голографічні документи, флеш-картки. Кінець XX ст. знаменується переходом від звичного варіанта матеріальної основи книги до мультимедійних технологій її створення, появи e-book.

Розвиток постдокументальних комунікацій на початку XXI ст. пов'язаний з розвитком мікропроцесорних та «хмарних» технологій, розвитком технології обробки даних, в яких комп'ютерні ресурси надаються інтернет-користувачу як онлайн-сервіси.

Відбувається структурування інформаційно-документаційної системи, яка генерує сигнали, що не мають документальної форми, й оперує ними на основі відомостей, відображених в облікових формах, зароджуються бездокументарні тобто абстрактні (віртуальні) документи.

Вищенаведені етапи розвитку документальних комунікацій для наглядності зведено в таблицю 1.

Етапи розвитку документальних комунікацій

	Назва етапу	Період	Характеристика
I	Виникнення протокоментальних комунікацій	до IV тис. до н.е.	Поява зображувального та предметного письма: паличкового, вузликового, черепашкового, кулькового, письма «кіпу», «вампум»
II	Генезис документальних комунікацій	з IV тис. до н.е.	Фіксація інформації на природних носіях: глиняні, воскові та берестяні дощечки, острака, папірус, шкіра. Перехід від піктографічного до логографічного та ієрогліфічного письма
III	Еволюція рукописних комунікацій (додрукарський період)	з I ст. н.е.	Вдосконалення носіїв інформації, Перехід до ідеографії як закономірний етап розвитку первісних типів і форм подачі письмових знаків до нинішньої вдосконаленої фонетичної системи
IV	Становлення друкованих комунікацій	з XV ст.	Вдосконалення способів технічного документування, заснування європейського способу друкарства рухливими літерами, що поширився по всьому світу
V	Винайдення «нетекстових» комунікацій	з XVI ст.	Впровадження механічного, фотохімічного, електромагнітного, оптичного, електричного способів нанесення інформації
VI	Виникнення електронних комунікацій	з серед. XX ст.	Винайдення засобів комп'ютерної техніки, еволюція інтернет мережі, поява e-book
VI	Поява постдокументальних комунікацій	з поч. XXI ст.	Розвиток мікропроцесорних та «хмарних» технологій, поява технології обробки даних, в яких комп'ютерні ресурси надаються інтернет-користувачу як онлайн-сервіси, поява віртуальних документів

Потяг до вдосконалення документальних комунікацій, способів і засобів передачі інформації, як наголошує знаний документознавець доктор іст. наук професор С.Г. Кулешов, майже ніколи не порушувався, бо «кожен носій інформації перед своєю кончиною готував своїх послідовників» [2].

Поява нового виду документальних комунікацій ні в якому разі не заперечує існування попередніх видів, а лише доповнює можливості документальних комунікацій. Сучасне інформаційне суспільство застосовує всі види документальних комунікацій, базується на новітніх інформаційних технологіях, «інтелектуальних» комп'ютерах, автоматизації та роботизації всіх сфер і галузей економіки та управління, єдиній інтегрованій системі зв'язку. Це забезпечує кожній особі отримання будь-якої інформації і знань та зумовлює радикальні зміни в усій системі соціальних комунікацій.

Список використаних джерел та літератури

1. Плешкевич Е.А. Документальный подход в библиотековедении и библиографоведении : этапы формирования и направления развития. Автореф. дис. ... доктора пед. наук // Казанский гос. университет культуры и искусств – М, 2012 – 20 с.
2. Кулешов С. Г. Документоведство: История. Теоретичні основи / С. Г. Кулешов. – К., 2000. – 284 с.

ІЄРАРХІЧНА СТРУКТУРА ВНЗ ЯК СУБ'ЄКТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Андрій Пелешишин – д.т.н., проф., *Роман Корж* – к.т.н., доц.
Національний університет «Львівська політехніка» (м. Львів, Україна)

THE HIERARCHICAL STRUCTURE OF UNIVERSITY AS THE SUBJECT OF INFORMATION ACTIVITIES

Andriy Peleshchysyn – Doctor of Sciences (Engineering Sciences), Prof.,
Roman Korzh – PhD (Engineering Sciences), Associate Prof.
Lviv Politechnic National University (Lviv, Ukraine)

The article presents a comprehensive scheme of controlled information activities of university information and general scheme of administrative schemes universities. Defined and written off the following types of units: basic, administrative, information.

Key words: higher education institution (HEI), information activity, subdivision.

Змістовний акцент на розподіленні завдань з інформаційної діяльності вищого навчального закладу (ВНЗ) здійснюється між окремими підрозділами підприємства, і, відповідно – розподіленому, асинхронному виконанні завдань. Проте, ВНЗ є складною інформаційною структурою, елементи якої потребують детальнішого аналізу як виконавці завдань інформаційної діяльності. Сама інформаційна діяльність також не є однорідним набором завдань, а складною гетерогенною системою взаємопов'язаних активностей.

Комплексна схему організації керованої інформаційної діяльності ВНЗ (рис. 1), ґрунтується на системному залученні усіх підрозділів ВНЗ до офіційної інформаційної діяльності ВНЗ та покладанні на PR-служби функцій супроводу, моніторингу та аналізу інформаційної діяльності ВНЗ і керуванні нею у межах вищого навчального закладу управління на засадах координації [1].

Проте, для формування завершених програмно-організаційних рішень необхідною є подальша класифікація об'єктів моделі, таких як підрозділи та завдання.

Визначимо наступні типи підрозділів:

- базові;
- адміністративні;
- інформаційні.

Базовий підрозділ – основний тип підрозділа, який відповідає рівню кафедри чи іншого базового підрозділу вищого навчального закладу (включно з асоційованими), формальний опис підрозділа здійснено саме для таких підрозділів. Важливо, що в число базових потрапляють формально адміністративні підрозділи у межах своїх компетенцій (наприклад, відділ кадрів є базовим підрозділом і повинен забезпечувати формування інформаційного образу вищого навчального закладу за тематикою «кадрове

© Андрій Пелешишин
© Роман Корж

забезпечення вищої освіти», а приймальна комісія є базовим підрозділом за тематикою «вступ у ВНЗ»).

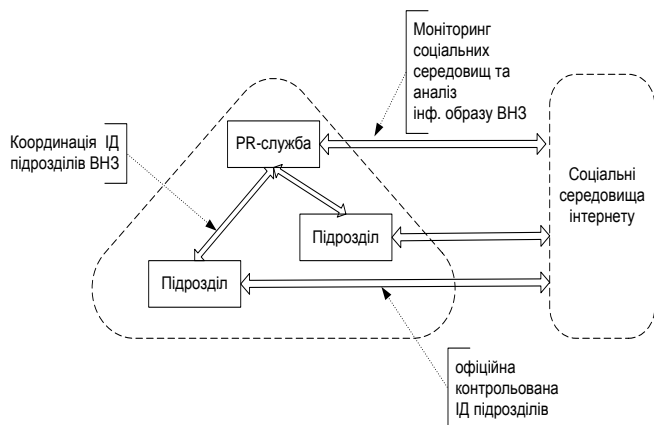

Рис. 1. Комплексна схема керованої інформаційної діяльності ВНЗ

Указані підрозділи здійснюють підготовку інформаційних ресурсів та усю комунікацію в закріплених за ними зонах відповідальності (стаціонарну інформаційну діяльність). На ранніх етапах процесу формування інформаційного образу ВНЗ базові підрозділи формують пропозиції щодо тематичного опису ВНЗ (відповідно до своїх компетентостей) та можливих розподілів зон відповідальності [2].

Адміністративний підрозділ – спеціальний вид підрозділу, який здійснює адміністрування процесу формування інформаційного образу ВНЗ. До його функцій відносяться формування каталогу та тематичного опису ВНЗ, реєстру інформаційних ресурсів ВНЗ, визначення зон відповідальності та аналіз результатів інформаційної діяльності ВНЗ. Адміністративний підрозділ є частиною загальної адміністрації ВНЗ, і може бути або окремо виділеною службою зв'язків з громадськістю, або традиційною службою з розширеними повноваженнями (служба управління якістю, навчально-методичне управління, науково-дослідна частина). У будь-якому разі адміністративний підрозділ повинен мати керівні повноваження у сфері своєї компетентності та мати відповідне положення про діяльність. Таке положення повинне ґрунтуватися зокрема і на отриманих у цій роботі результатах (методах та алгоритмах) [3].

Інформаційний підрозділ – спеціальний вид підрозділу, що здійснює інформаційно-технічну підтримку процесу формування інформаційного образу ВНЗ. На практиці його функції розподілені між окремими службами, що займаються підтримкою діяльності вищого навчального закладу –

комп'ютерною, піар-службою, юридичним та студентським відділами, канцелярією.

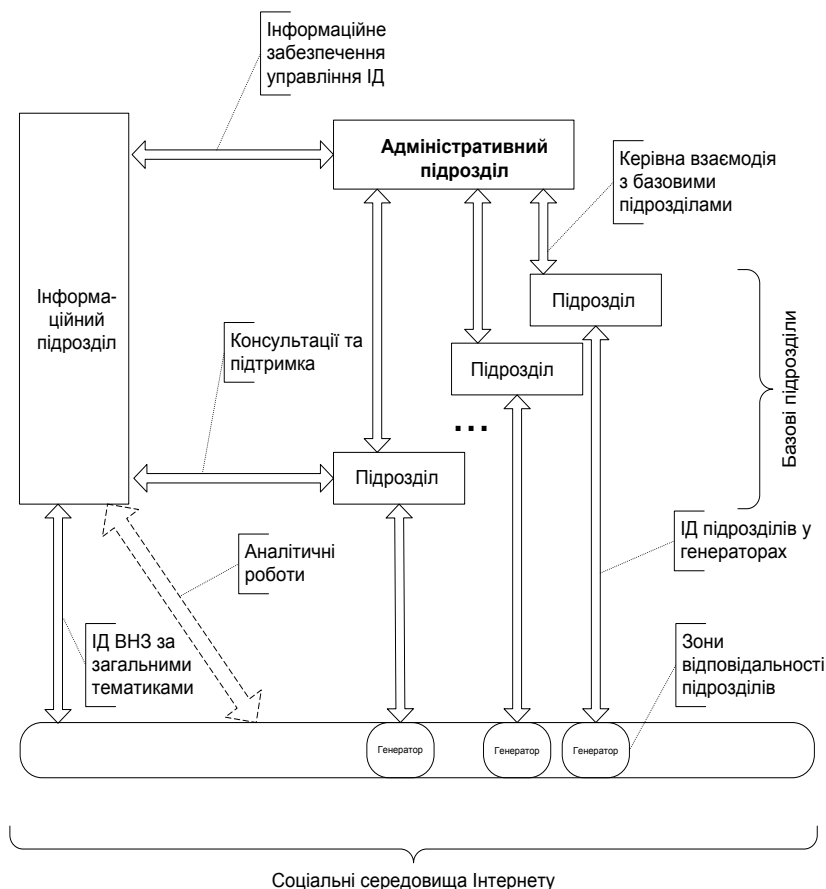

Рис. 2. Загальна схема адміністративної схеми ВНЗ

Функції інформаційного підрозділу поділяються на дві групи: обслуговування адміністративного підрозділу та підтримка базових підрозділів у оперативній діяльності чи виникненні надзвичайних ситуацій і загроз. Окрім цього, інформаційний підрозділ є фактично втіленням адміністрації ВНЗ як базового підрозділу. Тобто саме він здійснює інформаційну діяльність за тематиками, які можна визначити як «загальні для ВНЗ». Тому для інформаційного підрозділу є актуальними усі завдання, що входять у процес формування інформаційного образу ВНЗ [4].

Загальна схема адміністративної схеми ВНЗ як суб'єкта інформаційної діяльності наведена на рис. 2.

Підтримка адміністрації з боку інформаційного підрозділу включає аналітичні роботи з:

- здійснення інформаційно-пошукових робіт на різних етапах ІД ВНЗ;
- збір та моніторинг інформації щодо ефективності діяльності підрозділів;
- пошук та ідентифікація потенційних загроз для інформаційного образу ВНЗ;

- моніторинг дій конкурентів та змін у соціальних середовищах;
- моніторинг якості інформаційних матеріалів (потенціалу, образу). [5]

Визначено та описано такі підрозділи ВНЗ, як: базові, що є основним типом; адміністративні – підрозділи, що виконують адміністрування процесу формування інформаційного образу; інформаційні – реалізовує інформаційно-технічну підтримку процесу формування інформаційного образу ВНЗ. Представлено загальну схему адміністративної схеми ВНЗ, як суб'єкта інформаційної діяльності.

Список використаних джерел та літератури

1. Корж Р. О. Формалізація процесу формування інформаційного образу ВНЗ в соціальних середовищах Інтернету / Р. О. Корж, А. М. Пелешишин // Східно–Європейський журнал передових технологій. – Харків, 2013. – №5/3 (65) – С. 4–8. Бібліогр.: 10 назв.

2. Сайтов, Н.Ж. Структура автоматизированной системы управления вуза / Н. Ж. Сайтов, Б.Э. Таштобаева // Наука и новые технологии. – 2007. – № 1/2. – С. 95–97.

3. Корж Р. О. Етапи формування цілісного інформаційного образу ВНЗ та їхня характеристика / Р. О. Корж, А. М. Пелешишин // Інформація, комунікація, суспільство 2014 : матеріали 3-ої Міжнар. наук. конф. ІКС – 2014, 21-24 трав. 2014р., Україна, Львів, Славське / М-во освіти і науки України, Нац. ун-т «Львів. політехніка». – Л., 2014. – Бібліогр.: 2 назви.

4. Гуревич, Р.С. Інформаційно-комунікаційні технології в професійній освіті : Монографія / Р.С. Гуревич, М.Ю. Кадемія, М.М. Козяр // за ред. член-кор. НАПН України Гуревича Р. С.. – Львів, 2012. – 506 с.

5. Пелешишин А. М. Інформаційна діяльність ВНЗ України в соціальних середовищах Інтернету / А. М. Пелешишин, Р. О. Корж // Інформація, комунікація, суспільство : матеріали І Міжнар. наук. конф. ІКС-2012, 25-28 квіт. 2012р., Львів / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. ун-т «Львів. політехніка», Каф. соц. комунікацій та інформ. діяльн., Каф. інформ. систем та мереж. – Л., 2012. – С. 102–106.

НАПРЯМИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИ ФОРМУВАННІ ВІРТУАЛЬНОЇ СПІЛЬНОТИ

Андрій Пелещишин – д.т.н., проф., *Ольга Трач* – аспірант
Національний університет «Львівська політехніка» (м. Львів, Україна)

DIRECTIONS OF INFORMATION ACTIVITIES IN FORMING VIRTUAL COMMUNITIES

Andriy Peleshchysyn – Doctor of Sciences (Engineering Science), Prof.,
Olha Trach – postgraduate student
Lviv Politechnic National University (Lviv, Ukraine)

This paper proposes and describes directions of information activities used in the formation of virtual communities, namely: analytical, custom, communicative and information, protection of reputation and business.

Key words: virtual communities, life cycle, information activity.

На сьогодні Інтернет стрімко огорнув усі сфери нашого життя. Використання Глобальної мережі є ключовим фактором ведення інформаційної діяльності, що є однією з форм взаємодії з суспільством. Одним із середовищ здійснення інформаційної діяльності в Інтернеті є віртуальні спільноти, що надають можливість користувачам не просто спілкуватись а й вирішувати завдання, знаходити необхідну інформацію. Варто розглянути напрями інформаційної діяльності, що використовуються при формуванні віртуальної спільноти.

Поняття інформаційної діяльності є юридично визначеним у Законі України «Про інформацію» – це сукупність дій, спрямованих на задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави. Основними видами інформаційної діяльності є створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорона та захист інформації [1].

Для здійснення інформаційної діяльності в мережі Інтернет необхідно визначити декілька напрямів, а саме: чітко сформулювати мету з якою здійснюватиметься дана діяльність, визначити об'єкт та предметну область, технології та інструментарій, середовище [2].

Віртуальна спільнота є одним із середовищ здійснення інформаційної діяльності. Під поняттям віртуальної спільноти, яке сформував Г. Рейнгольд і вважається його основоположником, розуміємо соціальні об'єднання людей, які виростають з мережі, коли група людей підтримує відкрите обговорення проблеми достатньо довгий час і робить це досить людяно для того, щоб сформувати мережу своїх особистих відносин у кіберпросторі [3].

Подання терміну «життєвий цикл» здійснюється у різних областях знань. Це може бути життєвий цикл товару, виробу, біологічних процесів чи програмного забезпечення. У всіх випадках подані основні фази та перехід між ними.

© Андрій Пелещишин
© Ольга Трач

Життєвий цикл віртуальної спільноти, є сукупністю поглядів щодо підходів до проектування, створення та управління, які допомагають досягненню цілей та розвитку спільноти. Життєвий цикл віртуальної спільноти включає всі дії від зародження ідеї створення такої до кінця її існування. Це є ітеративний процес, який допускає повторення та можливість паралельного виконання певних напрямів.

Планування створення віртуальної спільноти це певне узагальнення мрій, попереднє визначення мети, цілей, типу, завдання спільноти.

Існує безліч узагальнених схем, в яких кожна з стадій ділиться на більш дрібніші та докладніші [4].

Розглянемо напрями інформаційної діяльності віртуальної спільноти (рис.1.).

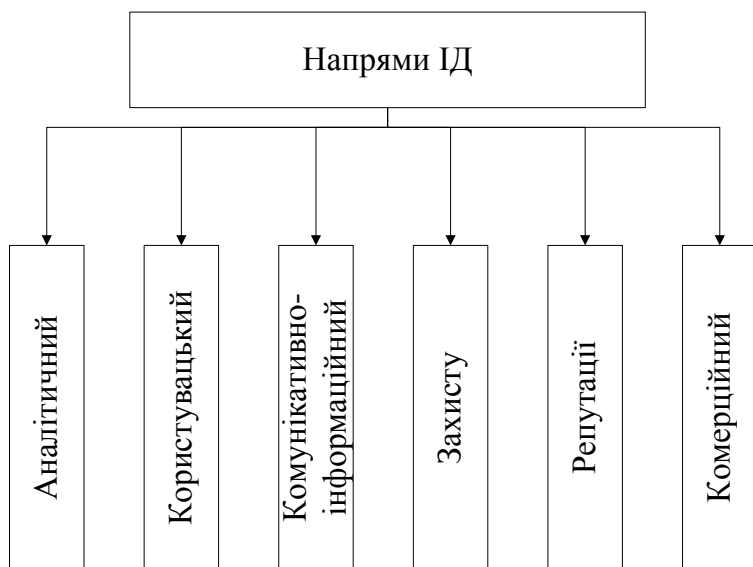

Рис. 1. Напрями, що здійснюють інформаційну діяльність.

На **аналітичному напрямі** необхідно провести аналіз уже існуючих віртуальних спільнот у вибраній предметній області. Розглянути як вони розвиваються, на яких користувачів орієнтовані, чи успішні вони. При здійсненні такої інформаційної діяльності ми бачимо реальну ситуацію предметної області, перед нами постає питання про доцільність створення ВС. Якщо рішення виявиться негативним це буде кінцем життєвого циклу віртуальної спільноти [5].

Користувацький напрям включає в себе діяльність користувачів. Залучення учасників до спільноти різними способами, для збільшення аудиторії; їх класифікація (адміністратори, активні та пасивні учасники, активні та пасивні гості, привілейовані учасники та ін.), що в залежності від приналежності до якогось класу надає користувачу рівні впливу на інформаційне наповнення спільноти; вилучення небажаних учасників, порушників правил перебування у спільноті.

Комунікативно-інформаційний напрям. Створюються та фільтруються розділи, теми обговорення, дискусії, опитування. Заповнення розділів корисною та зрозумілою інформацією. Фільтрація даної інформації, бажано, регулярна, щоб не перевантажувати спільноту непотрібною чи застарілою інформацією. Даний напрям надає змогу учасникам спілкуватись між собою, підтримувати зв'язки, знаходити необхідну та цікаву для себе інформацію, формувати інформаційний образ спільноти [6].

Напрямок **захисту** віртуальної спільноти включає в себе захист інформаційного наповнення. Адміністратори відслідковують тролінг, дезінформацію (не правдива чи не аргументована інформація, що може зашкодити користувачам спільноти), виявлення спаму, забороненої реклами в темах обговорень, дискусіях чи розміщених статей. Також, це є захист інформаційного образу, певного набору інформації за тематикою проблемної області віртуальної спільноти.

На напрямі **репутації** необхідно слідкувати за правилами поведінки в спільноті, веденням аналітики. Необхідно відповідально поставитись до просування віртуальної спільноти, а саме: рекламування, насамперед, інформативне, для підкреслення іміджу спільноти; пошукова оптимізація, для хороших позицій в пошукових системах; вірусний маркетинг, під час якого учасники спільноти діляться корисною та цікавою інформацією з іншими користувачами мережі Інтернет [7].

Комерційний напрям включає витрати та прибуток. Витрати на створення та підтримку віртуальної спільноти. Комерційна вигода є одним із засобів інформаційної діяльності. Вона включає в себе: розміщення реклами, файлообмін, розміщення статей. Це все приносить прибуток власникам віртуальної спільноти, та є ефективним методом донесення інформації до цільової аудиторії.

Кожен з напрямів діє як засіб інформаційної діяльності та надає можливість запобігти занепаду та ліквідації віртуальної спільноти. При вимиранні спільноти необхідно повернутись до діяльності даних напрямів, що дає надію на відновлення спільноти [8].

Інформаційна діяльність у соціальних середовищах повинна виконуватись упорядковано, мати визначену мету, завдання, необхідне організаційне забезпечення. У статті запропоновано та описано напрями інформаційної діяльності при формуванні віртуальної спільноти, а саме: аналітичний, користувацький, комунікативно-інформаційний, захисту, репутації,

комерційний. Дані напрями забезпечують повноцінне існування віртуальної спільноти.

Список використаних джерел та літератури

1. Закон України «Про інформацію» // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – №48.
2. Корж Р. О. Аналіз сучасних видів та методів інформаційної діяльності ВНЗ в Інтернеті / Р. О. Корж, А. М. Пелешишин // Східно–Європейський журнал передових технологій. – Харків, 2013. – №2/2 (62) – С. 62–65. Бібліогр.: 10 назв.
3. Пелешишин, А. М. Процеси управління інтерактивними соціальними комунікаціями в умовах розвитку інформаційного суспільства [Текст] : монографія / А. М. Пелешишин, Ю. О. Серов, О. Л. Березко, О. П. Пелешишин, О. Ю. Тимовчак – Максимець, О. В. Марковець; за заг. ред. А. М. Пелешишина. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. – 368 с.
4. Кремлева, С. О. Сетевые сообщества [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.follow.ru/print.php?id=116&page=1>. – Загл. с экрана.
5. Kraut R. E. Building Successful Online Communities: Evidence-Based Social Design / R. E. Kraut, P. Resnick // The MIT Press, 2012. – P. 328.
6. Пелешишин А. М. Визначення етапів життєвого циклу віртуальної спільноти / А. М. Пелешишин, О. Р. Трач // Управління розвитком складних систем : зб. наук. пр. / Київський нац. університет будівництва і архітектури. – Київ, 2014. – С. 133–137. Бібліогр.: 10 назв.
7. Murillo E. Communities of Practice: Theory, Measurement and Organizational Implications / E. Murillo // VDM Verlag Dr. Muller, 2011. – P. 380.
8. Федушко С. С. Аналіз архітектури та сучасних тенденцій розвитку віртуальних спільнот / С.С. Федушко // Інформаційні системи та мережі : [збірник наукових праць] / відповідальний редактор В. В. Пасічник. – Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2011. – 387 с. : іл. – (Вісник / Національний університет «Львівська політехніка» ; № 699). – С. 362–375.

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Світлана Петькун – к.філос.н.

Державний університет телекомунікацій (м. Київ, Україна)

INFORMATION AND COMMUNICATIVE COMPETENCE OF PERSONALITY UNDER GLOBALIZATION

Svitlana Petkun – Doctor of Sciences (Philosophy)

State University of Telecommunications (Kyiv, Ukraine)

The article deals with the question of information and communication competence of the individual. Posted are interpretation of information-communication competence and its components: communicative competence and information competence. The report states that the unity of knowledge skills in a particular area forms the basis of any competence.

Key words: information and communicative competence, knowledge, communicative competence, informational competence, globalization, identity, network society .

Глобальна інформатизація суспільства в сучасних умовах призведе до формування нового інформаційно-комунікативного простору та нової культури. Всі ці зміни несуть з собою не лише нову мову і нові стереотипи поведінки, а й нові моральні цінності та компетентності.

У наш час формується новий тип суспільного впорядкування – інформаційне й водночас громадянське суспільство, які тісно одне з одним пов'язані. У новому типі суспільства набуває активного формування інформаційна обізнаність людини й розвиток суспільства, що є невід'ємними за своєю природою й онтологією. Пізнання людиною навколишнього світу та самої себе відбувається через сприйняття об'єктивної реальності й розуміння власної ролі в житті суспільства, адже вона може нормально мислити протягом тривалого часу тільки за умов безпосереднього інформаційного спілкування із зовнішнім світом. Обсяги інформації нестримно зростають, відчутно впливаючи на суспільство, а промисловість засобів обробки даних стане чи не найбільшою галуззю у XXI ст. Подібне зростання не обмежуватиметься рамками промисловості, торгівлі, а перейде до урядових організацій, державного управління та інших сфер діяльності суспільства.

Розбудова інформаційного суспільства, впровадження інновацій спонукають суспільство та наукове середовище до вироблення інформаційно-комунікативної компетентності особистості, розширення можливостей людини орієнтуватися в соціокультурному середовищі й просторі різних культур; збільшувати обсяги інформації і знань, формувати особистісний стиль комунікації, що виокремлюється індивідуальною активністю, новими якостями взаємодії в умовах культурних трансформацій.

У глобальному світі зростають потреби розвинених країн у базах (джерелах) змістовної інформації та новітніх системах інформаційно-

© Світлана Петькун

комунікативної техніки, яка зберігає, обробляє, передає і транслює інформацію. Саме тому конкурентною силою стають знання і набуття нових компетентностей. Усі сфери діяльності, а особливо сфера матеріального виробництва, все більше потребують інформаційного обслуговування, преробки величезної кількості інформації. Тому розвиток інформаційних технологій підсилює природне прагнення людей до гармонізації відносин, створення нових підходів до вирішення соціальних і економічних проблем, що постають перед людством та соціумом. Інформаційні ресурси стають одним із найголовніших чинників впливу, адже саме через них розкривається велич людини, суспільства й держави в добу становлення глобального суспільства. Світова практика доводить, що інформаційні ресурси (у поєднанні з сучасними інформаційними технологіями) дають змогу раціональніше використовувати матеріальні багатства, прискорюють розвиток соціальних підсистем та суспільства загалом, [4] що впливає на формування нової особистості, яка набуваючи нових знань набуває нових компетентностей.

Упродовж змін у нашому суспільстві за роки незалежності, населення, відбудовуючи новий напрям у виробничій діяльності (з високотехнологічної на обслуговуючу) нібито не помітило, що подальші трансформації були неовов'язковими. В умовах світової економічної та фінансової кризи істотно поглибилась вразливість усієї державної системи та стратегії розвитку країни. Зокрема, зрощення влади з капіталом у перші роки незалежності завадило цивілізованому прориву на основі знань, навичок, інформаційних ресурсів та інформаційно-комунікативних технологій. А звідси і недостатній рівень формування інформаційно-комунікативних компетентностей. Особливо на це вплинула недостатність уваги щодо розвитку наук гуманітарної сфери, зокрема філософії, психології, соціології, права, лінгвістики тощо. Сьогодні інформаційні можливості гуманітарних наук дають змогу робити незначні події надбанням великої кількості людей, маніпулюючи їхньою свідомістю, швидко впроваджуючи нові орієнтири у всі сфери діяльності особистості. Тому як ніколи суспільство прагне технологічно перебувати своє життя, використовуючи інноваційні підходи, прагнучи зрозуміти й реалізувати свої досягнення у науково-технічній сфері, розширюючи при цьому інформаційно-комунікативний простір. Тож в наш час комунікація й інформація набувають фундаментального характеру, що потребує обговорення поняття «інформаційно-комунікативний простір». Це поняття можна виокремити, ґрунтуючись на концепціях інформаційного суспільства й процесів глобалізації, що знайшли відображення у роботах вітчизняних та зарубіжних дослідників [2, 3, 6].

За допомогою процесів комунікації суспільство створює навколишнє середовище – інформаційно-комунікативний простір, розмежовуючи комунікації, з одного боку, і людство – з іншого.

Інформаційно-комунікативний простір можна визначити як частину простору соціокультурного, тобто, включенню в соціальну реальність і

дійсність зон, в яких діють переважно інформаційно-комунікативні чинники. У самому інформаційно-комунікативному просторі також можуть бути виділені простори: науково-технічної, економічної, політичної, управлінської, культурної та інших видів соціальної інформації, що об'єднується формами комунікативної діяльності та її характером. Таким чином, в інформаційно-комунікативному просторі мають формуватись нові знання та нові компетентності особистості як майбутнього фахівця. Постають питання, що таке компетентність? Що таке комунікативна компетентність? Що таке інформаційна компетентність? Вперше поняття «компетентність» стало використовуватися у США у 60-ті рр. XX ст. в контексті діяльності освіти, метою якого було готувати спеціалістів, що здатні з успіхом конкурувати на ринку праці. Компетентність стала розглядатися як особистісна категорія, а компетенція як складова «анатомії» компетентності [1]. Термін «компетенція» спочатку почав використовуватися лише у сфері лінгводидактики (комунікативна компетенція, іншомовна комунікативна компетенція), і термін зорієнтований на професійну освіту, але без чіткого розмежування [5]. Разом з тим, Е.Ф. Зеєр поняття компетенції визначає як соціально закріплений освітній результат, як здатність особистості, основа реалізації людиною на практиці своєї компетентності.

Компетентний той, хто має знання в тій чи іншій галузі. Інформаційно-комунікативна компетентність – це об'єднання комунікативних знань, вмінь та навичок й інформаційних. Зокрема, комунікативна компетентність – це система внутрішніх ресурсів, сукупність знань, умінь і навичок, що необхідні для побудови ефективної дії в певній ситуації міжособистісних стосунків. Інформаційна компетентність – це знання анатомічних методів обробки інформації: конкретні навички з використання різних технічних пристроїв від телефону до персонального комп'ютера і комп'ютерних мереж; уміння використовувати в своїй роботі інформаційно-комунікативні технології, створюючи нові джерела інформації. Формуючи інформаційну комунікативність особистості, ми стикаємося з необхідністю зміни технологій набуття нової системи отримання знань, умінь, навичок, вироблення абсолютно нових вимог до надання знань.

Формуючи інформаційно-комунікативну компетентність особистості під час навчання, виникає постійна потреба в організації новітніх підходів до процесу навчання, який вимагає високого рівня інформаційної культури. Зміни, які відбуваються в інформаційній культурі – явище загальноцивілізаційного масштабу, оскільки нові інформаційно-комунікативні форми створюють якісно інше соціокультурне середовище, яке ставить нові вимоги до особистості. Одна з таких вимог – це бути частиною мережевого суспільства, мати доступ до інформації, вміти з нею працювати та брати участь у виробництві інформації.

Тож інформаційно-комунікативна компетентність особистості в умовах глобалізації – це набуття знань, які підпорядковуються умінням

«надпредметного» характеру. Розвиток таких умінь у єдності з предметними в конкретних галузях складає основу компетентнісного підходу, ключовим поняттям якого є поняття професійної компетентності у сукупності основної, базової та спеціальної компетентностей [1].

Якщо базові та спеціальні компетентності відображають, відповідно, специфіку професійної діяльності та її конкретної галузі, то ключові компетентності необхідні для будь-якої діяльності особистості й пов'язані з успіхом особистості у світі, який так швидко змінюється.

Отже, інформаційно-комунікативна компетентність – це та складова розвитку активної особистості, яка вміє бути складовою комп'ютерного суспільства, яка володіє засобами інтелектуальної діяльності та адекватними умовами інформаційно-комунікативної реальності.

Список використаних джерел та літератури

1. Запевалина О. В. К вопросу о компетентности и компетенции в российской педагогике (в контексте медиаобразования)//О. В. Запевалина // Юбилейны год. Кафедра педагогики ИГЛУ: история и современность. – Иркутск: Изд-во Иркут. Гос. лингв. Ун-та, 2008. – С.105–111.
2. Игнатъева В. А. Социальные коммуникации (теория.ю методология, деятельность): словарь-справочник / В. А. Игнатъева. – Х.: КП «Городская типография», 2009. – 392 с.
3. Основы теории коммуникации / [под ред. М. А. Василика]. – М.: Гардарики, 2003. – 615 с.
4. Соснін О. В., Проблеми державного управління системою національних інформаційних ресурсів із наукового потенціалу України. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. – 572с.
5. Чемерис І. Нові вимоги до спеціаліста: поняття компетентності й компетенції / І. Чемерис // Вища освіта України. – 2006. – № 2. – С. 84 – 86.
6. Шарков Ф. И. Основы теории коммуникации. / Ф. И. Шарков. – М.: Перспектива, 2003. – 248 с.

РОЛЬ АРХІВНИХ МАТЕРІАЛІВ З ІСТОРІЇ МІСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ КИСВА КІН. ХІХ – ПОЧ. ХХ ст. У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ДОКУМЕНТОЗНАВЦІВ

Зоряна Свердлик – аспірантка

Національний авіаційний університет (м. Київ, Україна)

THE ROLE OF ARCHIVE MATERIALS ON THE HISTORY OF KYIV'S MUNICIPAL SELF-GOVERNMENT (END OF THE 19th – BEGINNING OF THE 20th CENTURY) IN PROFESSIONAL TRAINING OF DOCUMENT SPECIALISTS

Zoryana Sverdlyk – postgraduate student

National aviation university (Kyiv, Ukraine)

The paper describes the role of Kyiv local self-government archival documents use in students training in «Records Management and Information Activity». The examples of their use in certain subjects teaching is given.

Key words: archival documents, local self-government, personal documents.

Професійна діяльність студентів спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність» може здійснюватися у багатьох сферах: діловодство, документаційне забезпечення організацій, інформаційна аналітика, архівна, бібліотечна, музейна справа тощо. Для того, щоб теперішні студенти, а в майбутньому – працівники названих галузей могли займатися тим чи іншим видом діяльності, у вищому навчальному закладі повинні бути сформовані основні професійні навички і закріплені спеціальні знання, якими випускники зможуть скористатися на практиці.

Для формування високої професійної культури та свідомості, дисципліни документознавчого циклу, які викладаються студентам-документознавцям, між собою знаходяться у тісних міждисциплінарних зв'язках. Наприклад, не знаючи історії діловодства, не можна буде з'ясувати специфіку документації певного історичного періоду і те, яким чином діловодні традиції збереглися до сьогодні. Враховуючи це, в Національному авіаційному університеті (НАУ) навчальним планом спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність» у навчальний процес введено дисципліну «Історія діловодства», на якій, вивчаючи управлінські документи, студенти звертаються до історії їхнього виникнення, першочергового призначення і т.д.

Для підготовки відповідного матеріалу з певної теми лекційного чи семінарського заняття з «Історії діловодства» як викладачі, так і студенти, використовують бібліотечні, музейні, архівні та ін. матеріали. Особливу роль у навчальному процесі документознавців, на наш погляд, відіграють архівні документи, адже в них містяться фактографічні дані, оригінальна первинна інформація про діяльність певних осіб, установ, організацій, підприємств.

Враховуючи, що, відповідно до освітньо-професійної характеристики,

документознавці можуть працювати з документацією, яка функціонує в органах державної влади, місцевого самоврядування та інших державних установах, беззаперечним є той факт, що майбутнім спеціалістам при їх підготовці у вищих навчальних закладах повинні надаватися історичні відомості про ту чи іншу документацію, яка супроводжувала діяльність органів влади в різні історичні періоди. Звичайно, для цього потрібно використовувати первинні документи – архівні, з яких студенти зможуть дізнатися про особливості оформлення певної управлінської документації, яка використовувалась в діяльності міських органів влади, її призначення та умови використання. Архівні документи владних органів Києва сьогодні зберігаються в Державному архіві міста Києва, Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України, Державному архіві Київської області.

При підготовці документознавців у НАУ широко використовуються архівні документи, що утворилися в діяльності органів міського самоврядування Києва кінця XIX – початку XX ст., а саме – в діяльності міської Думи та Управи. Київська міська дума – орган місцевого самоврядування у місті в період з 1834 по 1919 рр., міська Управа була виконавчим органом Думи і у більшій мірі здійснювала документний супровід її роботи.

З архівних документів, що утворилися в результаті діяльності вказаних органів, для навчального процесу корисними є такі групи документації: 1) організаційно-розпорядча (постанови Думи, рішення Управи, інструкції); 2) колегіальні документи (протоколи засідань, порядки денні, проекти рішень); 3) документи особистого походження (прохання, заяви); 4) службові листи; 5) обліково-статистична та звітна документація. Використання цих документів відбувається під час викладання дисципліни «Історія діловодства», і відповідно, для розкриття різних документних аспектів: змістового наповнення, складу реквізитів, юридичної сили тощо. Так, на основі «Інструкції про порядок діловодства у Київській міській Управі» (ф. 163, оп. 8, спр. 2) здійснюється співставлення того, яким чином відбувалося ведення діловодства у відділах Управи у XIX ст. і як відбувається зараз. Основною відмінністю, що характеризує сучасний стан поділу канцелярій органів міської влади на структурні частини від того поділу, який був притаманний для канцелярії Думи та Управи м. Києва у XIX–XX ст., є те, остання поділялася на так звані «столи»: секретарський, довідково-квартирний, розпорядчий, адресний, господарський, будівельний, бухгалтерський.

Як і в теперішніх інструкціях з діловодства, так і в «Інструкції про порядок діловодства у Київській міській Управі» у додатках було наведено різні реєстраційні форми. На основі цих форм документознавці можуть також зробити порівняльний аналіз із сучасними формами реєстрації документів, проаналізувати переваги і недоліки кожної з них.

Під час вивчення студентами спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність» дисципліни «Історія діловодства» доречним є демонстрація досвіду ведення в органах самоврядування м. Києва колегіальної документації. Зокрема, специфічним є те, що, під час засідання Київської міської Думи, крім протоколу, велися так звані журнали засідання. В документи цього виду записувалися тексти виступів, дебатів, зауважень і всіх суперечок, що виникали у ході засідання. В сучасних умовах такого журналу не існує, хоча його місце у системі колегіальної документації можна визначити як одне з досить важливих і доцільних.

Документація особистого походження міської Думи та Управи м. Києва використовується під час викладання лекційних тем, що стосуються кадрового забезпечення, особового складу органів місцевої влади Києва. Сюди належить документація, яка зберігається в особових справах канцелярських працівників та членів Думи і Управи.

Особливим видом документації особового походження, яка підшивалася в особові справи, є посвідчення (рис. 1) – аналог сучасної довідки з місця роботи. Посвідчення видавалися для різнома-нітних потреб службовців, зокрема, для проживання в м. Києві у зв'язку зі службою у Думі чи Управі, отримання коштів тощо.

Крім посвідчень, при роботі з кадрами в Думі та Управі використовувались свідоцтва – також аналог сучасної довідки. Проте, якщо посвідчення видавались службовцям Думи і Управи під час їхньої роботи в цих органах, то свідоцтва переважно супроводжували їх звільнення. Призначались вони для подання на майбутні місця роботи, отримання компенсацій, оформлення пенсій тощо. Таким чином, для майбутніх документознавців корисним буде дізнатися про особливості оформлення та використання посвідчень та свідоцтв у роботі міських органів влади.

Навчальною програмою дисципліни «Історія діловодства» передбачено ознайомлення студентів з аналогами сучасної заяви, які функціонувати при органах місцевої влади м. Києва. Так, в роботі Думи та Управи, поряд із традиційними заявами, використовувались такі документи, як «прошение», «докладная записка», «особое мнение». Цікавим видається те, що, наприклад, під час звільнення з роботи працівники Думи і Управи могли писати як заяву, так і доповідну записку, під час прийому на роботу – використовувалися заяви і прохання.

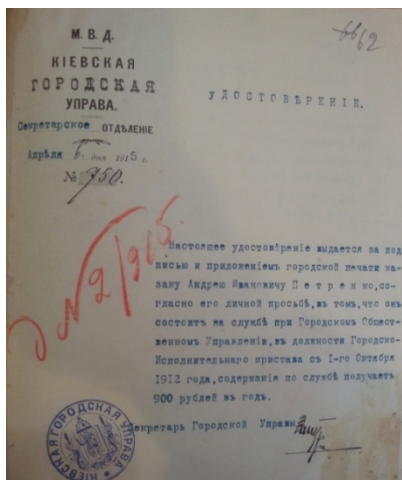

Рис. 1. Приклад посвідчення
[1, арк. 62]

Облікова та звітно-статистична група документації органів міського самоврядування Києва другої половини XIX – початку XX ст. представлена такими документами, як списки (рис. 2). У підготовці документознавців архівні списки, крім «Історії діловодства», можуть бути включені у зміст таких дисциплін: «Документаційне забезпечення діяльності організацій», «Інформаційно-аналітична діяльність», «Організація діяльності адміністративних установ».

Списки як вид документації містять інформацію про різні статистичні та звітні дані. Зокрема, у фондах державного архіву міста Києва зберігаються відомості (у вигляді списків) про переліки кандидатів на участь у виборах до складу Думи, списки гласних Думи, іменні списки службовців Управи, списки підготовчих комісій тощо.

Форма № 7.

СПИСОКЪ ГЛАСНЫХЪ

по разрядамъ, званіямъ и состояніямъ, въносимому, степени образованія и избирательному цензу, съ показаніемъ избирательныхъ и неизбирательныхъ шаровъ, полученныхъ выдѣломъ гласнымъ на выборахъ въ 18 году.

По городу губернии.

По разряду.	Какого разряда. Званіе и состояніе, имя и фамилия гласныхъ.	Въносимому.	Степень образованія.	Колѣчество шаровъ, полученныхъ на выборахъ.		Итого.	Избирательный шаръ.	Неизбирательный шаръ.	Въносимому.	Степень образованія.	Въносимому.	Степень образованія.
				Избирательный шаръ.	Неизбирательный шаръ.							
1-го разряда.												
2-го разряда.												
3-го разряда.												
4-го разряда.												
5-го разряда.												
6-го разряда.												
7-го разряда.												
8-го разряда.												
9-го разряда.												
10-го разряда.												
11-го разряда.												
12-го разряда.												
13-го разряда.												
14-го разряда.												
15-го разряда.												
16-го разряда.												
17-го разряда.												
18-го разряда.												
19-го разряда.												
20-го разряда.												
21-го разряда.												
22-го разряда.												
23-го разряда.												
24-го разряда.												
25-го разряда.												
26-го разряда.												
27-го разряда.												
28-го разряда.												
29-го разряда.												
30-го разряда.												
31-го разряда.												
32-го разряда.												
33-го разряда.												
34-го разряда.												
35-го разряда.												
36-го разряда.												
37-го разряда.												
38-го разряда.												
39-го разряда.												
40-го разряда.												
41-го разряда.												
42-го разряда.												
43-го разряда.												
44-го разряда.												
45-го разряда.												
46-го разряда.												
47-го разряда.												
48-го разряда.												
49-го разряда.												
50-го разряда.												
51-го разряда.												
52-го разряда.												
53-го разряда.												
54-го разряда.												
55-го разряда.												
56-го разряда.												
57-го разряда.												
58-го разряда.												
59-го разряда.												
60-го разряда.												
61-го разряда.												
62-го разряда.												
63-го разряда.												
64-го разряда.												
65-го разряда.												
66-го разряда.												
67-го разряда.												
68-го разряда.												
69-го разряда.												
70-го разряда.												
71-го разряда.												
72-го разряда.												
73-го разряда.												
74-го разряда.												
75-го разряда.												
76-го разряда.												
77-го разряда.												
78-го разряда.												
79-го разряда.												
80-го разряда.												
81-го разряда.												
82-го разряда.												
83-го разряда.												
84-го разряда.												
85-го разряда.												
86-го разряда.												
87-го разряда.												
88-го разряда.												
89-го разряда.												
90-го разряда.												
91-го разряда.												
92-го разряда.												
93-го разряда.												
94-го разряда.												
95-го разряда.												
96-го разряда.												
97-го разряда.												
98-го разряда.												
99-го разряда.												
100-го разряда.												

Рис. 2. Форма списку гласних [2, арк. 34]

У професійній підготовці документознавців такі списки можуть використовуватись для аналізу кількісного і якісного складу Думи і Управи, виявлення основних переваг та недоліків такого складу тощо.

Таким чином, використання архівної документації органів міського самоврядування міста Києва кінця XIX – початку XX ст. у професійній підготовці документознавців є можливим у різносторонніх напрямках та під час викладання багатьох дисциплін, зокрема «Історія діловодства». Завдяки первинній інформації, що міститься в архівних документах, документознавці зможуть дізнатися про діловодні традиції минулого та у разі потреби здійснити їх проекцію на сучасне діловодство.

Список використаних джерел та літератури

1. ДАК. – Журнал регистрации исходящих бумаг. – Ф. 163. Київська міська управа. – Оп. 8. – Спр. 98. – 293 арк.
2. ДАК. – Отчеты о работе отделений Управы за 1902 год. – Ф. 163. Київська міська управа. – Оп. 39. – Спр. 431. – 107 арк.

CONTENT

ARCHIVE, LIBRARY AND MUSEUM INSTITUTIONS AS THE CRADLES OF NATIONAL MEMORY

Subsection 1

Babenko O., Kolehkin V. The coverage of the Elizavetgrad County Committee on the aid to refugees in 1915 (on the basis of the DAKO fund)....	9
Batsak N. The influence of museum collecting on ethnic-identity formation and historical memory of the Azov Greek Community.....	13
Bilokin O., Dzymba V. Popularization of the objects of historical and cultural heritage of Shevchenko's Memorial in Kaniv.....	17
Bilushchak T. Investigation of defense capability of Medieval Lviv in the 14th – 18th centuries based on analysis of archival and museum sources....	21
Budzar M. Photographic materials on the history of manorial estate of the Pryluky region in the funds of V.Maslov Pryluky Historical Museum.....	25
Dokashenko V., Dokashenko G. Historic and cultural sights of the Donetsk Province in the context of the Ukrainian historical heritage.....	29
Klymenko T. From the history of formation and development of the State Archives of Cherkasy region.....	33
Levchenko L. Formation of national memory institutions in the State of Israel.....	37
Logachyov D. Ukrainian masters' hunting weapon.....	41
Mankovska R. Museum narrative in memory discourse: socio-cultural context.....	45
Marchenko O. Sources of the history of Yelisavetgrad Municipal Government (second part of the 19th – early 20th centuries).....	49
Myhaylutsa M. Potential of archival repositories in Southern Ukraine in the context of study of religious life on the occupied territories (1941–1944).....	53
Osinnia N. Scientific heritage of Ukraine's academic geologists (middle of the 19th – beginning of the 20th c): bibliographic value, preservation and use in modern conditions.....	57
Paskal Z. «The Hetman Capital» in Baturin as part of historical-cultural heritage and museum studies in Ukraine.....	61
Solonska N. Kyivan Rus' library monuments: preservation of national heritage.....	65
Fazan M. Materials on the history of education in Volhynia (1944–1953) in the state archive of Volhynia region.....	69
Tsyganenko L. The study of the history of the nobility of the South of Ukraine on the basis of the Izmail archive documents.....	73

Yurchenko V. Documentary materials of the central state hystorical archives of Ukraine in Lviv about tne activity of the Zemsky Courts that existed on the territory of Western Ukraine in the 15th–18th centuries.....	77
Yatsenko O. The role of the New Zaporozhian Sich Kish Archive in preservation of historical heritage of the Cossack-Hetman state.....	81

ARCHIVE, LIBRARY AND MUSEUM INSTITUTIONS AS THE CRADLES OF NATIONAL MEMORY

Subsection 2

Charfeddine I. Les registres des rabbins-notaires de Tunisie rédigés en judéo-arabe maalaq (1865-1969) et conservés aux Archives Nationales de Tunisie.....	85
Mitric O. Le livre slavon imprimé dans des anciens centres typographiques de l'Ukraine de la bibliothèque du monastère Suchevisitsa.....	90
Bem N. Archive documents from the Third Conference of the Communist Party of Ukraine as a source of investigation of the position of the Ukrainian peasantry in the spring and summer of 1932.....	94
Berezovska O. Informative resources of archival documents of Taras Shevchenko institute of literature of the NAS of Ukraine as a source of Ukrainian academic science.....	98
Bondarenko V. Virtual exhibition as a library tool to represent the national cultural heritage.....	102
Gordukalova G., Goncharova V. Bibliometrical appraisal of performance of virtual reference services in libraries.....	106
Granchak T. National libraries as centers of preservation and formation of national memory under the spread of internet technologies.....	109
Konyk O. The catalogue of public library as an indicator of sociocultural situation in Kherson and intellectual inquiries of its inhabitants (1872–1896)...	113
Konyk Y. «Uncomfortable» national memory: elimination of documents in the Kherson Province in 1918–1922.....	117
Levitska N. Historical archives of the 19th – early 20th centuries as main centers of historical and cultural heritage of Ukraine.....	121
Marenets L. Non-classical education in Elisavetgrad region (based on the funds of the State Archives of Kirovograd region).....	125
Matiasch I. Archives as memory institutions (based on foreign historiography).....	129
Mytsyk Y., Tarasenko I. The Fund “Metropolitan Ilarion (Ohienko) Archives” in the Archive of the Ukrainian Orthodox Church Consistory in Canada (correspondence with Ukrainian scientists and cultural figures).....	133

Mikhno O. Scientific object «Collection of ancient printed books of the pedagogical museum of Ukraine» (manuscripts, ancient printed books and rare editions in 1477 – 1923), that forms national heritage: preservation, study, promotion.....	137
Oltu F. The activities of the State Archive in Odessa region concerning the protection of the historic memory of Odeshchyna.....	141
Potiha A. Preparation of information and analytical materials as a tool for preservation of information on political parties websites.....	145
Sytnik T. National heritage in Pedagogical Museum of Ukraine as source of scientific research.....	149
Sivkov O. Collection «Pedagogical Ukrainika (1842 – 1923)» in the funds of the Pedagogical Museum of Ukraine.....	153
Stepanovych K. Educational, historical and cultural journals (1834–1923) of the Pedagogical Museum of Ukraine.....	157
Suproniuk O. The fund of emigrant periodicals at the department of Foreign Ukrainica of the Vernadsky National Library of Ukraine: problems of preservation.....	161
Iurchenko O. The state scientific organization Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine as the heart of the documentary memory of Ukraine.....	166

ARCHIVE, LIBRARY AND MUSEUM INSTITUTIONS WEB-SITES: ARCHITECTURE ACCESS TO NATIONAL HERITAGE AND ITS PRESERVATION

Kandur H. Setting standards for electronic archiving: Turkish public sector experience.....	170
Bevz T. Official site of Odessa as a source for the study of urban community.....	174
Batalkina V., Andrieiev S., Andrieieva K. Museum web site as an information access to preservation of history.....	178
Bielala O. On-line documentation on an institution's website.....	182
Boyko G. Archives websites of the Kyiv region.....	186
Hulay V. Political and communicative tools of the access to the historical and cultural heritage of the partner cities of Ukraine and Poland.....	190
Koehler O. Black Sea Germans: archival funds and online resources as complementary sources for searching the roots of a scattered people	194
Kondrashevskaya Y. The content of public and political organizations websites of ukrainians in Canada.....	198
Kravchenko N. Virtual exhibitions of Pedagogical Museum of Ukraine as a way to popularize outstanding educators.....	202
Kurchenko T. Availability and preservation status of digital historical and cultural heritage on the web sites of regional history museums.....	206

Myna Z. Implementation of web-technologies in the library institution: open access to scientific information.....	210
Paliienko M. Representativeness of the archival institutions' websites and their role in expanding access to the documentary information.....	214
Polyuhovich T. Cataloging in the Pedagogical Museum of Ukraine.....	218
Tovkach I., Piddubny V. The uniform interactive site – from design to implementation in the archives.....	222
Tiurmenko I. The preservation status of historic and cultural heritage on websites of regions State Archives of Ukraine.....	226
Haletska L. Websites quality principles of cultural and scientific institutions: European experience	230

ARCHIVES AND SOCIETY

Baldyniuk H. Innovative approaches to organization of information archives.....	234
Bozhuk L. Arhival-information complex in the context of open society development in Ukraine.....	238
Grebennikov V. The State Archive of Kyiv as a source of historical memory about Kyiv aviation institute.....	242
Klynina T. Documents of the National Archive of the Great Britain as a source for the study of the Second World War history.....	246
Myshanych Y. Administrative and business documentation of the Chernobyl Zone: collecting and storage.....	250
Polovynchak Y. Online discourse of the national memory.....	253
Tatarchuk V. Archival sources of the history of aviation education and engineering in the Kyiv Polytechnic Institute (end of the 19th – beginning of the 20th centuries).....	257

DIGITAL HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE: NEW TECHNOLOGIES AND PRESERVATION CHALLENGES

Bratus I. Use of family documents in general historical and cultural retrospection.....	261
Vakula I. Digitization of Philocarty Shevchenkiana: from the experience of Shevchenko National Preserve.....	265
Gorbachova G. Digitizing of documents and multimedia services as priorities of archival institutions in the context of European integration processes.....	269
Klimchuk O. Conceptual model of digital historical and cultural heritage archival preservation.....	273
Lytvynska S. Digitization of documents as an innovative way of preserving historical and cultural heritage.....	276

Nastenka L. Digital resources life cycle management.....	280
Yakymenko K. Inventory of cultural values as a factor in the preservation of national memory.....	284

ETHICAL FOUNDATIONS FOR HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE PRESERVATION

Rohozha M. Defining the ethical components on the websites of the State Regional Archives of Ukraine (based on the monitoring results, October, 2014).....	288
Stezhko S. Artistic models of the past in the culture and literature of the Executed Renaissance.....	291
Chumak A. Moral conflicts in informative area: between freedom and responsibility.....	294

PRESERVATION OF HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE IN CONDITIONS OF MANMADE AND NATURAL DISASTERS

Baliuk R. Tradition and innovation in conditions of technological disasters....	298
Borovyk V. Formation of the scientific archival video fund on ethno-cultural heritage of the territories affected by the Chornobyl disaster.....	302
Omeliashko R. Chornobyl science and information cultural heritage fund foundations	306
Slyzkyi A. The development of a new redaction of «The rules of fire safety for the state archival institutions»	310
Chuchman C. Personal «productive» diaries of villagers of Polesye as historical document (on materials of expeditions to the zone of alienation of Chornobyl NPP).....	314

SOCIAL AND PEDAGOGIC PRINCIPLES FOR TRAINING SPECIALISTS IN ARCHIVING, RECORDS MANAGEMENT AND INFORMATION ACTIVITY

Barma O. Use of the «Russian Culturology» network community's informational resources in the educational activities of Sociocultural Management students.....	318
Bykova T. Actual questions of professional teaching of the records managers in the Russian Federation.....	322
Varenko V. Competence-oriented approach in records managers training...	327
Goncharenko I. Theoretical and methodological principles of training of documentation specialists.....	331
Gritsenko T. Peculiarities of social accountability formation: the stakeholders movement and the true approach.....	335

Ilkova O. The modelling of professional competency of development regulation on confidential information of enterprise for future specialists majoring in «Documentation and Information Activities»	339
Kolodina L. Linguistic competence as a component of modern system educational training of specialists on scientific discipline of Documentation....	343
Konstantiuk I. Distance learning/teaching of introductory Ukrainian at the University of Manitoba.....	347
Lemish N. Diariush of 18th century as a source of records management researches.....	350
Palekha Y., Mureiko N. Historical excursion into the documentary information communications.....	354
Peleshchyshyn A., Korzh R. The hierarchical structure of university as the subject of information activities.....	358
Peleshchyshyn A., Trach O. Directions of information activities in forming virtual communities.....	362
Petkun S. Information and communicative competence of personality under globalization	366
Sverdlyk Z. The role of archive materials on the history of Kyiv's Municipal Self-Government (end of the 19th – beginning of the 20th century) in professional training of document specialists.....	370

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Міжнародна науково-практична
конференція

**ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА:
ЗБЕРЕЖЕННЯ, ДОСТУП, ВИКОРИСТАННЯ**

7–9 квітня 2015 р., м. Київ, Україна

SCHOLARLY EDITION

International Scientific Conference

**HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE:
PRESERVATION, ACCESS, USE**

7–9 April, 2015, Kyiv, Ukraine

Доповіді подані в авторській редакції. Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, власних імен, посилань на джерела та інших відомостей. Організаційний та робочий комітети зберігають за собою право скорочувати подані матеріали. Передрукування матеріалів, опублікованих у збірнику, дозволяється тільки за згодою авторів.